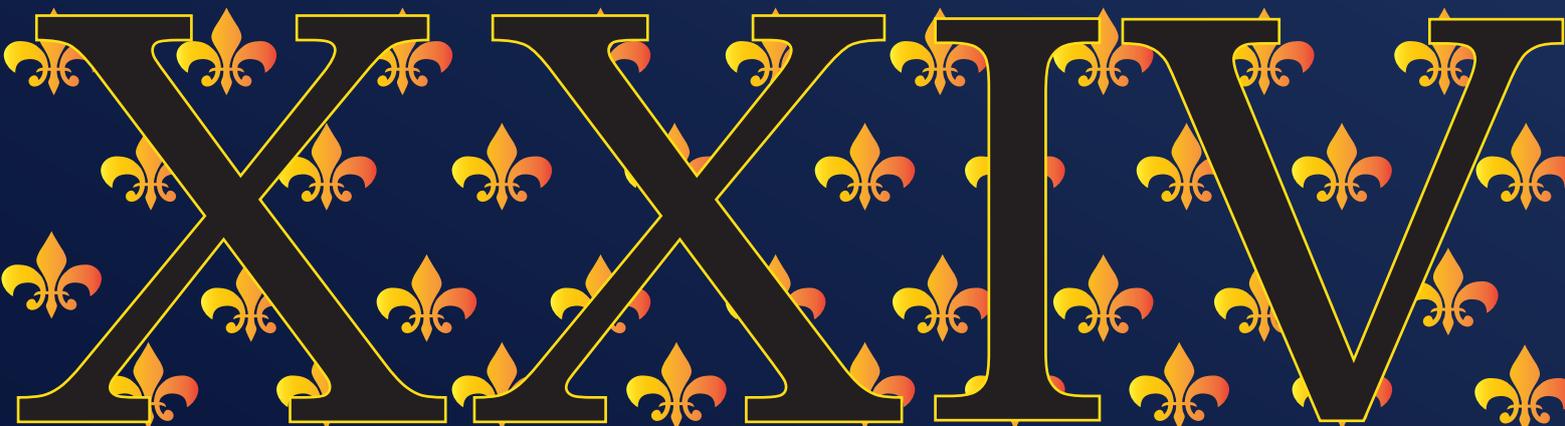

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
АСОЦІАЦІЯ ВИПУСКНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОГО
ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНЯ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ВСЕУКРАЇНСЬКА
НАУКОВО - ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
«ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА СУЧАСНОЇ
ЮРИСПРУДЕНЦІЇ»

30 травня 2020 року

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

**АСОЦІАЦІЯ ВИПУСКНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОГО ЮРИДИЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

**МАТЕРІАЛИ XXIV
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА СУЧАСНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ»**

30 травня 2020 року

Харків – 2020

Відповідальні за випуск:

Нанарова Ольга Олександрівна – член Секретаріату ГО «Асоціація випускників Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого».

УДК 340.12.001

ББК 67.0

78

Асоціація випускників Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

78 Матеріали XXIV науково-практичної конференції «Теорія та практика сучасної юриспруденції», м. Харків, 30 травня. 2020 р. Харків, 2020. 505 с.

Статті друкуються мовою авторів у авторській редакції.

Адреса редакційної колегії: вул. Пушкінська, 77, к. 228-п, м. Харків, 61024, Україна.

Секція Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень;

*Володимир Гончаренко,
доктор юридичних наук, професор, завідувач
кафедри історії держави і права України і
зарубіжних країн Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

**ПРАВОВІ ЗАСАДИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ВІДПОВІДНО ДО
КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ 1996 РОКУ**

Проголошення у 1991 році незалежності України обумовило необхідність створення ефективної моделі місцевого самоврядування, в кінцевому рахунку, закріпивши його статус на конституційному рівні. При цьому слід зазначити, що на момент проголошення України незалежною державою в багатьох країнах світу був накопичений значний досвід законодавчого регулювання організації та функціонування різних типів місцевого самоврядування впродовж багатьох років. Різноманітні форми місцевого самоврядування відомі і на території України у різні періоди її історії. Так, засади місцевого самоврядування містила Конституція Пилипа Орлика 1710 р. У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. в українських землях, що перебували у складі Російської імперії, діяли нормативні акти земської реформи 1864 р., які регламентували організацію і діяльність органів земського самоврядування на рівні повітів і губерній. Селянська реформа 1861 р. передбачала діяльність на території українських губерній органів селянського самоврядування. Ціла низка нормативних актів, які стосувались органів місцевого самоврядування, була прийнята у період української національної державності 1917-1921 рр. За радянських часів в УСРР (УРСР) місцевого самоврядування не передбачалося, так як воно вважалося інститутом буржуазної держави, несумісним з радянською моделлю влади.

В умовах розгортання «горбачовської перебудови» (1985 – 1991 рр.) розпочався процес запровадження елементів місцевого самоврядування на рівні союзного законодавства. Так, 9 квітня 1990 р. Верховна Рада Союзу РСР прийняла Закон СРСР «Про загальні засади місцевого самоврядування і місцевого господарства в СРСР». В цей же день Верховна Рада Союзу РСР прийняла постанову «Про порядок введення в дію Закону СРСР «Про загальні засади місцевого самоврядування і місцевого господарства в СРСР», якою, зокрема, Верховним Радам союзних республік доручалось розробити і прийняти нормативні акти, покликані врегулювати місцеве самоврядування в республіках. Але в умовах «війни законів», яка в цей час розпочалася між союзними і республіканськими органами державної влади, Українська РСР проігнорувала вимоги зазначеної постанови. І тільки 7 грудня 1990 р. Верховна Рада Української РСР прийняла Закон УРСР «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування», яким визначалися засади місцевого самоврядування, правовий статус місцевих Рад народних депутатів, органів територіального громадського самоврядування, форми безпосередньої демократії. Закон став правовою основою для пошуку ефективної моделі місцевого самоврядування, який активно відбувався вже у незалежній Україні.

У перші місяці після проголошення України незалежною державою продовжив діяти Закон Української РСР від 7 грудня 1990 р. про місцеве самоврядування. Він передбачав, що

місцеві Ради народних депутатів поєднували в одній особі функції державної влади і місцевого самоврядування. Внаслідок цього центральна влада країни почала втрачати керованість державними справами на місцевому рівні. Тому 5 березня 1992 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про Представника Президента України», яким запроваджувалася місцева державна адміністрація в областях, містах Києві і Севастополі, районах, районах міст Києва і Севастополя. А це означало, що влада на місцях перейшла до представників Президента України. Склалося своєрідне двовладдя на містах, яке вилилося у протистояння між керівництвом органів влади і керівництвом органів місцевого самоврядування. З метою розв'язання цієї проблеми Верховна Рада України прийняла 3 лютого 1994 р. Закон України «Про формування місцевих органів влади і самоврядування». У подальшому було прийнято декілька нормативних актів, покликаних гармонізувати взаємовідносини між державною владою і органами місцевого самоврядування, розділивши функції виконавчої влади на місцях та місцевого самоврядування. Таким чином, у першій половині 1990-х років в Україні був накопичений певний досвід правового регулювання місцевого самоврядування, який був врахований при розробці проектів нової Конституції незалежної України, яка була прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р.

Місцевому самоврядуванню в Конституції України присвячено розділ XI, який включає статті 140-146. Але в Основному Законі України є і стаття 7, якою в Україні «визнається і гарантується місцеве самоврядування». Про те, що місцеве самоврядування дійсно є елементом демократичного конституційного ладу свідчить зміст частини першої статті 140 Конституції, в якій наголошується, що місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Так Конституція визначає місцеве самоврядування в Україні. Вона надає право самостійно вирішувати місцеві справи виключно громадам як первинним суб'єктам місцевого самоврядування. Конституція в якості територіальної основи місцевого самоврядування передбачила існуючий на момент її прийняття адміністративно-територіальний устрій держави, а саме: області, райони, міста, райони в містах, села і селища. Міста Київ і Севастополь мали і мають спеціальний статус і є самостійними адміністративно-територіальними одиницями. Тому будь-яка зміна адміністративно-територіального устрою закономірно потягне за собою й зміни в системі місцевого самоврядування і може породити певну дестабілізацію в діяльності цього дійсно демократичного інституту. Конституція закріпила дворівневу систему місцевого самоврядування, визнавши, цілком слушно, головним осередком місцевого самоврядування села, селища і міста, на території яких і мешкає населення, утворюючи територіальні громади. Тому не випадково територіальній громаді в Конституції приділена достатня увага. Визначено, що територіальна громада функціонує як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування, а саме: сільські, селищні і міські ради та їх відповідні виконавчі органи. Спільні ж інтереси територіальних громад в районах і областях представляють відповідно районні і обласні ради. Конституція України наділяє територіальні громади відповідними функціями і повноваженнями у фінансово-економічній, соціально-культурній, громадській, екологічній та інших сферах місцевого значення. Стаття 142 визначає матеріальну і фінансову основу місцевого самоврядування без чого неможливо

забезпечити його ефективне функціонування. Конституція визначає порядок формування органів місцевого самоврядування. Принципове значення для місцевого самоврядування має норма статті 145 Конституції, в якій наголошується, що «права місцевого самоврядування захищаються в судовому порядку». Конституція України закріпила принципові засади місцевого самоврядування в Україні, встановивши, що інші питання організації місцевого самоврядування, формування, діяльності та відповідальності органів місцевого самоврядування повинні визначатися законом (стаття 146). Одним з перших законів про місцеве самоврядування, прийнятих відповідно до норм Конституції став Закон України від 15 липня 1997 р «Про місцеве самоврядування в Україні». Аналіз змісту норм Конституції України 1996 р. про місцеве самоврядування дає підстави стверджувати, що воно отримало статус вагомий конституційного інституту демократичного ладу незалежної України.

*Лизогуб Віталій Анатолійович
Доцент кафедри історії держави і
права України та зарубіжних країн
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

КОНФУЦІАНСТВО ЯК ОСНОВА ОНОВЛЕННЯ СУЧАСНОГО КИТАЮ

Після падіння першої зафіксованої у історичних джерелах династії Шан на території Китаю була створена нова рабовласницька держава – династія Західна Чжоу (XI ст. – 770 р. до н.е.). У 770 р. до н.е. навала кочових племен «ді» призвела до перенесення столиці із заходу на схід – з Хаоцзіна (нині м. Сіань провінції Шеньсі) у Лої (нині м. Лоян провінції Хенань). Відтоді правляча династія стала іменуватися Східна Чжоу. Епоху Східної Чжоу історики ділять на дві фази – Чуньцю (Весна і Осінь) і Чжаньго (Царства, що борються) (475-221 рр. до н.е.). Перша отримала назву Весни та Осені (770-475 рр. до н.е.) за книгою Чунцю, офіційної хроніки подій, що мали місце з 772 по 481 рр. до н.е. у невеликому царстві Лу, в якому в родині старого воїна Шулян Хе з клана Кун народився Конфуцій.

Давні хроніки вказують навіть точну дату цієї події: 22 вересня 551 року до н.е. точно в день осіннього рівнодення. Як повелося батько дав йому ім'я Цю, а за звичаєм йому належало і друге ім'я – Чжунни, тобто Середній Ни.

Конфуцій – це латинізована форма імені Кун Фу-цзи. Предмети його філософської зацікавленості нагадують Платона. Конфуцій присвятив себе побудові досконалого суспільства

Конфуціанство – це ціла система політичних і морально-етичних поглядів - по суті, зріз національної психології, - що отримала свою назву від імені Конфуція. Але ця система не зводиться лише до вчення першого китайського мудреця. Конфуціанство – це національна психологія і ділова етика, вона втілена в суспільстві у вигляді писаних і не писаних законів, норм взаємовідносин і ієрархій.

Основний і єдиний твір Конфуція - «Лунь юй» (його зазвичай переводить як «Речі і судження») - зібрання його настанов, висловів та оповідань з його життя, записаних його учнями. На щастя, «Лунь юй» багаторазово (на жаль, не завжди вдало) перекладався на багато мов світу та відкриває вам очі багато на що в ставленні сучасних китайців до традицій, до

повсякденного життя, до ділової етики, хоча сам Конфуцій всіляко уникав будь-яких форм «отримання вигоди» і зарекомендував себе вкрай невдалим адміністратором.

Пізніше конфуціанство вже було мало пов'язане з дещо утопічною проповіддю самого Конфуція – це, перш за все, суспільно-політична доктрина, покладена в основу управління країною. Інша частина цієї доктрини – вчення легізму (фація «законників»), розроблене Шан Яном у 390-338 до н.е., яке стверджує, що в основі управління повинен лежати перш за все закон, тому за найменшу провину треба строго карати, а за заслуги – відразу ж винагороджувати. Вчення легістів виникло практично одночасно з розвитком конфуціанства і, по суті, являє собою універсальний спосіб управління азійським суспільством шляхом поєднання заохочень і покарань.

Конфуціанство і легізм, діючи спільно, проповідували кілька найважливіших ідей, на яких досі базується Китайська політична культура:

1) держава є пріоритетною цінністю для кожної людини; служіння державі, правителю, якою б вона не була, - обов'язок будь-якого громадянина. Китайці, навіть якщо вони незадоволені чимось у своїй державі, завжди стоять на боці Китаю як надсоціальної сутності, бояться держави і бачать в ній свого єдиного надійного захисника;

2) культура і освіта являють собою найважливіші характеристики будь-якої гідної людини;

3) людина повинна в своєму житті слідувати чітким принципам, в їх числі повага до старших, турбота про молодших, щирість, чесність, моральний обов'язок. У цьому випадку в суспільстві панують гармонія і спокій;

4) суспільство будується на суворій ієрархії, де кожен повинен виконувати свою функцію: «правитель повинен бути правителем, чиновник - чиновником, батько - батьком, син - сином». Якщо в цій ієрархії відбувається якийсь збій, в світі запанує хаос, люди починають виконувати невласливі їм функції. Тому треба «виправити імена» (чжен мін), тобто привести здібності людини у відповідність з його посадою і функціями. Така суворі ієрархія вимагає від іноземців, які відвідують Китай розуміння того, хто є хто в соціальній ієрархії, і відповідного поведіння з цими людьми. Порушення ієрархії відразу ж викриває вас як «некультурну істоту»;

5) в основі функціонування суспільства лежать жорсткі правила або ритуали (лі), які можуть бути дані у вигляді як писаних законів, так і неписаних домовленостей. Знання цих правил і відрізняє культурну людину від варвара, «шляхетну людину» - від «дрібною». Тому іноземці нерідко сприймаються китайцями як люди, що «не знають правил». Ці невольні правила неможливо прочитати або вивчити, їх можна тільки по відчувати, живучи в китайському суспільстві, по суті, це і є національна психологія китайців;

6) по відношенню до своїх співгромадян слід вести себе чесно, щиро, скромно. Не можна забувати, що ти живеш в групі або суспільстві, які, в свою чергу, є частиною держави. За обман, корупцію, за спробу жити тільки особистими інтересами можуть настати вельми суворі покарання, аж до смертної кари. А ось на відносини з іноземцями цей принцип автоматично не поширюється;

7) життя в скромності і розумному достатку (сяокан) є правильним шляхом всякої людини, навіть якщо він має можливість розбагатіти. Хизуватися багатством – завжди погано.

Нерідко саме тому навіть сучасні китайські мільйонери поводяться скромно і дуже часто залучені до соціальної допомоги населенню.

8. Сьогодні в Китаї виник навіть особливий тип «конфуціанських бізнесменів» (жу шан) - людей, які ведуть свої справи виключно на основі принципів Конфуція, проявляючи при цьому себе як інтелектуали, знавці культури та історії. Це означає, що вони не тільки не обманюють ані своїх співвітчизників, ані іноземців, але й встановлюють справедливі ціни, фінансують соціально значущі заходи, допомагають школам, ведуть особливий, «правильний» спосіб життя і підтримують державу. Така течія «конфуціанських бізнесменів» стала особливо популярною на півдні Китаю, в тому числі і в Гонконзі. Але далеко не кожен підприємець може оголосити себе «конфуціанським бізнесменом», необхідно, щоб саме суспільство визнало його статус. Однак, якщо ви в бесіді назвете свого китайського партнера справжнім «конфуціанським бізнесменом», та до того ж «людиною культури» - «веньжень», це буде розцінено як тонка і вміла похвала.

9. Конфуціанство відштовхується від того, що людська природа в основі своїй блага, і що доброчесне, етичне життя може бути досягнуте через порядок, гармонію, поміркованість, хороші манери і «золоте правило» за формулою Конфуція: «Не роби іншим того, чого ти не хотів би, щоб інші робили тобі».

10. Тип суспільства, який існував у Китаї та всіляко підтримувався протягом століть, відповідає тому, що запропонувало конфуціанство. Осередок суспільства — це сім'я з ієрархічною організацією і майже абсолютною владою глави сім'ї. Громада і сама держава повинні відповідати цій моделі сім'ї і уникати скільки-небудь значного втручання у відведений їй широке коло справ. У цій статичній концепції суспільства в якості основних принципів виступали: синівська любов, підпорядкування вищим в ієрархії, заборона будь-яких ексцесів і збурень. Та й влада остерігалась правити по свавіллю. Її стримували моральні установки, які вимагали спершу пояснити, а потім наказувати, виступити в якості арбітра, а вже потім судити, попередити, перш ніж покарати. Китай протягом століть жив, не знаючи організованих юридичних професій. Суд творили адміністратори, котрі складали для заняття посади іспити літературного характеру. Вони не знали права і керувались порадами своїх чиновників, які належали до спадкової касты. Людей, обізнаних в законі, зневажали, і якщо і радились з ними, то таємно.

11. Конфуціанська система заснована на 5 видах відносин: батька/вчителя і сина (шанування батьків-найважливіша з чеснот), правителя і підданого, чоловіка і дружини, старшого брата і молодшого брата, друга і друга. 3 з 5 асоціюються з сім'єю, що є провідною структурною часткою соціуму і впорядкована на авторитарних засадах. Функція імператора і чиновників – це функція батька, але у більшому обсязі. Хоча перші 4 види відносин це відносини керівника з підлеглим, у всіх 5 видах відповідальність розповсюджується на обидві сторони. Якщо кожна сторона дотримується своїх обов'язків, то настає мир і гармонія. Соціум повторює зразок мудрого, доброчесного і відповідального, правителя. Коли ж правитель відходить від праведності, він – відмовляється від права володарювати.

12. Традиційний конфуціанський соціум характеризується такими рисами, як статичність, авторитаризм і аристократизм. Основним його принципом була ієрархія, а 5 основних видів відносин були направлені на її збереження. Однак Конфуцій розглядав освіту

в якості двигуна суспільного прогресу. Її метою було здобуття такого рівня знань класичної китайської літератури, що відповідав необхідним критеріям для заняття державним управлінням. Основу для селекції управлінців складала особисті якості, що вимірювалися випробуванням навчальних навичок претендентів на роль керуючого, шляхом іспиту. Соціальна мобільність була високою, в історії Китаю траплялися випадки, коли талановиті люди – вихідці з найнижчих верств суспільства, досягали рівня вищого керівника. Переваги і їх перевірка продовжують відігравати важливу роль у відборі майбутніх керівників і сьогодні професії державного адміністратора і викладача користуються значним престижем

ЛІТЕРАТУРА:

1. История Китая / В.В. Адамчик, М. В. Адамчик, А.Н. Бадан и др. – Мн.: Харвест, 2004. - 736 с. с.43-45.
2. Древний Китай. Китайская цивилизация от неолита до эпохи Тан/Сост. М. Скармари; Пер. И Павловой. Москва: ООО «Изд-во Астрель: ООО изд-во АКТ», 2003. - 292 с., с.37.
3. Малявин В.В. Конфуций. – Москва.: Мол. гвардія, 1992. – 335[1] с. с. 48
4. Харрисон Лоуренс. Евреи, конфуцианцы и протестанты: культурный капитал и конец мультикультуризма / Лоуренс Харрисон. – М.: Мысль 2016. – 286 с., с. 109.
5. Маслов А.А. О чем думают китайцы? 1127 фактов от риса до Конфуция./ А. А. Маслов. – М.: РИПОЛ классик, 2018. – 288 с.
6. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности: Пер. с фр. В.А. Туманова. - М.: «Международные отношения». 1999. 400 с., с. 356-357.
7. Вебер М. Хозяйственная этика мировых религий: Опыт сравнительной социологии. Конфуцианство и даосизм. – СПб.: Владимир Даль, 2017. – 446 с.

*Стеценко Ніна Сергіївна,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри історії держави і права
України та зарубіжних країн
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

БОРОТЬБА АМЕРИКАНСЬКИХ ФЕРМЕРІВ ХІХ СТ. ЯК НАСЛІДОК ФОРМУВАННЯ МОНОПОЛІСТИЧНОГО КАПІТАЛІЗМУ.

Після Громадянської війни 1861 - 1875рр. у США завершилась внутрішня експансія і внутрішня колонізація, унаслідок чого розпочалось формування монополістичного капіталізму. У 1866 - 1898рр. було розроблено значну частину вільних (які фактично належали індіанським племенам) земель США. Саме наявність великого фонду вільних земель складала першу і найхарактернішу особливість формування монополістичного капіталізму у США. Колонізація вільних земель була прискорена Законом про гомстеди 1862р. який більшою мірою стосувався земель на захід від річки Міссісіпі. Тож капіталістична колонізація західних районів призвела до швидкого зростання внутрішнього ринку, забезпечивши у цілому зростання економічного розвитку США. На ґрунті цих змін відбувався бурхливий розвиток сільського господарства. За 1860-1900 рр. уся площа ферм збільшилася з 407,2 млн. акрів до 838,6 млн. акрів, при цьому, оброблювана площа була збільшена з 163,1млн. акрів до 414,2 млн.

Збір головних зернових культур за ці роки збільшилося: пшениці у 4 рази, кукурудзи у 3,5 разів, вівсу у 5,5 разів, при цьому вартість річного вивезення сільськогосподарської продукції збільшилось з 250 млн. доларів до 950 млн. доларів. Поряд із цим мало місце широке використання дешевої праці негрів, пауперизованого населення Півдня, багатомільйонної маси іммігрантів, безперервний потік якої сильно збільшував виробничі сили США та прискорював економічний розвиток країни. Зростання промисловості, викликане збільшенням внутрішнього ринку, освоєння нових земель було тісно пов'язано зі стрімким будівництвом залізничних сполучень. У період 1860 – 1900 рр. залізнична сітка США збільшилася з 49,3 тис. км до 320,2 тис. км. Американський шлях розвитку капіталізму у сільському господарстві відбувався у формі перебудови патріархального селянина у буржуазного фермера. Це поступово призвело до розшарування фермерства, з якого наприкінці 19 ст. виокремився прошарок фермерів – капіталістів (17,2% усіх фермерів), які володіли 43,1% усієї землі і 52,3 % вартості виготовленої продукції. Поряд із цим, значна частина фермерів потрапляючи у кабалу до банків, залізничних компаній, торговельних фірм, скупаючих зерно страхових компаній, збанкрутіла, втрачала свої ферми і перетворювалася на орендарів і здольників. У 1880 р. відсоток фермерів-власників знизився з 74% до 64,7%, а орендарів-здольників зріс з 17,5 % до 22,2%. У підсумку, велике капіталістичне фермерське господарство поступово витісняло середні та малі фермерські господарства, суттєво погіршуючи умови їх виробничої діяльності. Поступове збідніння та закабалення основної частини фермерства викликало у 1870- 1898рр. низку фермерських рухів. На початку 70-х років виник рух «грейнжерів». Це була масова організація фермерів, яка об'єднувала біля 1,5 млн. осіб і протестувала проти розграбування західних земель і пограбування переселенців залізничними компаніями і організаціями земельних спекулянтів. У 1875-1876 рр. виникла організація «грінбекерів», які були не згодні з прийняттям закону про перехід до золотої валюти, що було не вигідно фермерам. У 80-х р. для боротьби з хижацькою політикою монополій (підвищення цін на вантажні перевезення, за зберігання зерна на елеваторах, за сільськогосподарські знаряддя тощо) і з непосильними податками виник масовий рух фермерських організацій (альянсів) – Північно-Західний Альянс(більш 1 млн. членів), Південний Альянс(1 млн. членів), Національний Альянс кольорових фермерів і Кооперативний Союз(1,25млн. членів). Ці організації виступали з більш радикальною програмою, ніж «грейнджери» або «грінбекери». Програми альянсів зводились до державного контролю над залізницями та іншими шляхами сполучення, до знищення національних банків, створенню справедливої податкової системи. Також вони вимагали заборони іноземцям володіти землею. У ході боротьби альянси взяли участь у виборчій кампанії 1890р., та висунули своїх кандидатів. У 90-ті р. частина альянсу підтримала популістську(народну) партію, частина об'єдналась з демократичною партією. У 1890р. виник рух популістів(народників), який згодом переріс у самостійну фермерську або популістську партію, до якої приєдналася і частина робітників. Ця партія висунула програму дрібнобуржуазних реформ, які мали прогресивне значення, як, наприклад наділення землею тільки фермерів, вилучення землі у спекулянтів, націоналізація залізниць, телеграфу, телефону, введення податку на прибуток, зниження державного податку, випуск паперових грошей тільки урядом а не банками, збереження дешевих паперових грошей, охорона праці тощо.

Головними перешкодами результативного розвитку фермерського руху у США наприкінці XIX ст. були: 1) відмінність у меті та завданнях фермерського руху у цілому по окремим районам США: на півдні США три чверті фермерів – орендарів землі у плантаторів були здольниками (у тому числі усі орендарі – негри). Фермерський рух на півдні боровся проти феодальних порядків, проти протекціоністських тарифів, проти засилля залізничних компаній. На сході США фермери вели боротьбу проти капіталістичної оренди. На заході фермери вимагали вилучення земель у спекулянтів і залізничних компаній, зниження залізничних тарифів і державних податків тощо; 2) Розпалювання буржуазією ворожнеч між фермерами різних національностей. 3) Розшарування фермерів і утворення прошарку фермерів капіталістичного типу; до кінця 90-х років майже половина усіх фермерів – власників землі або утратили свої земельні наділи, або, заклавши їх банкам, знаходилися під загрозою втрати їх за борги. 4) Панування у лавах фермерства власницької дрібнобуржуазної ідеології, яка ізольовала фермерство від революційних елементів американського пролетаріату.

Обрання у 1877 р. Хейса президентом США було наслідком великого перегрупування класових сил. Велика демократична коаліція, яка отримала перемогу у громадянській війні, розпалась. Велика буржуазія Півночі пішла на блок з плантаторами Півдня, остерігаючись союзу робітників, фермерів і дрібної буржуазії, які усюди повставали проти експлуатації їх капіталістами. Це піднесення робітничого і фермерського руху і зростання опозиції дрібної буржуазії проти гніту монополій зміцнів у 70-80 рр. XIX ст., особливо після перешкод до реконструкції Півдня. Тож завданням буржуазії Півночі і плантаторів Півдня у таких умовах стає утримання від створення третьої – самостійної робітничої партії, використовуючи демагогічну боротьбу республіканської і демократичної партій між собою.

Усі заходи прогресивного характеру проведені у період громадянської війни під натиском широких народних мас США (робітничого класу Півночі, безземельного і трудового фермерства Заходу, бідноти і негрів Півдня), які забезпечили перемогу над буржуазією Півночі, були після перемоги над Півднем зведені нанівець або відмінені.

*Стеценко Ніна Сергіївна,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри історії держави і права
України та зарубіжних країн
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ПОЛІТИКА УРЯДУ США ЩОДО ВРЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ПИТАНЬ З КОРИННИМ НАСЕЛЕННЯМ У XVIII – XIX СТСТ.

Перша англійська колонія на Атлантичному узбережжі Північної Америки була заснована на початку XVII ст. Упродовж XVII- XVIII стст. було утворено ще 12 колоній, які простягалися уздовж середньої полоси Північної Америки. Цей процес характеризувався захватом земель корінних мешканців – індіанців, з витісненням їх вглиб материка. Очевидним був той факт, що збільшення кількості земельних угідь у Сполучених Штатах відбувалося і за рахунок відбирання, обміну та купівлі їх у корінних народів – індіанців. У подальшому, індіанські племена були вигнані зі своїх земель і насильницьким способом переселені до

резервацій.. Необхідно зауважити, що війна індіанців за визволення своїх земель почалася ще до англійської революції. Вождь племені Оттава Понтіак, об'єднавшись з іншими племенами, сподіваючись на підтримку французів готував напади на окремі колонії (1763 р.). Але заключення перемир'я між Англією і Францією, перевага воєнної сили на боці колоністів змусила відмовитися індіанців від подальшої боротьби. Вже Ст. III Ордонансу щодо управління територією Сполучених Штатів на північно-заході від річки Огайо начебто містить положення про те, що землі і власність індіанців ніколи не будуть відбиратися без їх згоди, що на їх права і свободу ніколи не будуть посягати, за виключенням справедливих і законних війн, які будуть санкціонуватися Конгресом. Але ж саме війни і велися щодо землі, і звісно ж санкціонувалися Конгресом США.

Усі протиріччя які у подальшому формували всю систему відносин корінних мешканців і уряду США полягали у тому, що суспільна організація корінних мешканців до появи європейців була заснована на принципах матріархату, а земля була територією існування племені а не власністю окремих осіб. На відміну від цього, у європейському патріархальному суспільстві еволюціонувало ставлення до землі як до приватної власності особи. Це зумовило і відповідне ставлення представників уряду США, які вважали, що упроваджувати елементи осілого фермерського господарства, приватної власності, товарно – грошових відносин серед племен було безрезультатним. А головною метою уряду було звільнення земель для подальшого освоєння. На виконання цієї мети президент США Т.Джеферсон запропонував пришвидшити процес нав'язування індіанцям купівлі товарів у кредит. Він вважав, що індіанці, не в змозі розрахуватися вчасно по кредитним зобов'язанням, будуть змушені віддати свої землі. Вирішення земельних питань між урядом США та корінними мешканцями Америки відображалися у законодавчих актів. Зокрема, Договір з вайандоте та іншими племенами (1785 р.), містив положення про умови, за яких Сполучені Штати дарують мир індіанським племенам, але коли: «Індіанці, які підпишуть цей договір в інтересах усіх їх племен, тим самим признають землі на схід, південь і захід від прикордонної лінії, описаної у статті III, на які вказані індіанці претендували раніше, належать Сполученим Штатам. І ні одне із їх племен не буде селитися на цих землях або на якій-небудь їх частині» Подібні умови були вписані і у Договорі з навахо від 1868 р. По - перше, проголошувалося встановлення мирних відносин між урядом Сполучених Штатів і індіанцями - корінними мешканцями Америки та їх підтримка, по - друге, закріплювалося положення про створення окремих зон для мешкання лише індіанців - резервацій. При цьому, уряд обіцяв побудувати на території резервації складські приміщення, столярну майстерню, кузню, школу і церкву. Також цей документ мав і положення щодо наділення землею членів племені навахо, а саме якщо яка-небудь особа, яка належить до названого племені або законно увійшла до нього, є главою сім'ї побажає почати займатися фермерством, вона буде мати право обрати у присутності та за допомогою агента. Ділянку землі в межах резервації, яка не перевищує 160 акрів. Ділянка може бути зайнята і залишатися у виключному володінні обравшої її особи та її сім'ї, так довго, як вони зможуть продовжувати її обробляти. Сполучені Штати можуть прийняти такі закони відносно відчуження і спадкування землі індіанцями і їх нащадками, які можуть бути визнані потрібними. Поряд із цим, вказаний законодавчий акт містив положення про те, що у разі отримання главою сім'ї обраних ним земель, з обов'язковим переконанням агента Сполучених

Штатів у добропорядності щодо обробки землі передбачалася допомога. Вона полягала у отриманні індіанцями насіння і сільськогосподарське знаряддя вартістю не більше 100 доларів упродовж першого року, і за кожен рік фермерства упродовж двох наступних років будуть отримувати сім'я та знаряддя на суму, яка не перевищує 25 доларів щорічно. При цьому, тут же містилася і заборона оселятися і навіть полювати за межами резервації, що було суттєвим порушенням прав і свобод індіанців - корінних жителів Сполучених Штатів Америки.

При президентові США Е. Джексоні політика переміщення індіанців на захід від річки Міссісіпі відобразилася у «Законі про переміщення індіанців» 1830р. Процес переміщення відбувався під значним тиском уряду, не залишаючи корінним народам жодної альтернативи, окрім підкорення американській владі. У підсумку, необхідно зазначити, що політика уряду США щодо корінних мешканців Америки, особливо у вирішенні земельних питань, позбавляла їх будь – яких можливостей чинити супротив владі, примусивши їх стати на шлях асиміляції.

Підсумовуючи, необхідно звернути увагу на те, що після Громадянської війни 1861–1865 рр. практично завершилися процеси як внутрішньої експансії, так і внутрішньої колонізації США. Вже у 1866–1898 рр. значна частина вільних земель (землі корінних народів США) було освоєно, а невизначеність і непослідовність американської політики стосовно корінних народів зумовлювала постійні повстання та воєнні конфлікти з регулярними військами США.

*Тихоненков Дмитро Анатолійович
Доцент кафедри історії держави і права
України та зарубіжних країн
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ІЗ АРХІВНИХ ДЖЕРЕЛ. ДО ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ УКРАЇНИ В 1922- поч. 1923 рр.

Після громадянської війни в Україні у 1922 р. реанімувався інститут прокуратури, але вже для захисту інтересів нової влади. Відразу ж почався підбір кадрів в місцевих прокуратурах.

26 вересня 1922 р. Раднаркомом України було затверджено штати, які передбачали посади 12 губернських прокурорів, 77 їх помічників по губернського центру (від 5 до 8 в кожному) і 88 помічників по повітах, де утворювалися прокурорські ділянки [1; д. 869, л.37]. Постановою від 21 жовтня 1922 р. Миколаївська, Кременчуцька та Запорізька губернії були розформовані [2; №44, ст. 655]. Відповідно кількість губпрокуратур скоротилося до дев'яти.

Харківську губернську прокуратуру очолив Железногорський Григорій Абрамович, Київську - Михайлик Михайло Васильович, Чернігівську - Камінський Йосип Йосипович, Волинську - Блохін Віктор Якович, Одеську - Миронов Іван Федорович, Полтавську - Сметаніч Соломон Донович, Донецьку - Мухін Михайло Клементьєвич, Катеринославську - Славін Йосип Ієремєєвич і Подільську - Яковлєв Юхим Якович [1; д. 1473, л. 38-43]. Через гостру нестачу кваліфікованих і «політично надійних» кадрів в кінці 1922 - початку 1923 рр. вся прокурорська робота, в тому числі і з нагляду за ГПУ, лягла саме на їхні плечі.

Прокурор Яковлєв Є.Я. в своєму першому звіті вказує, що з серпня до жовтня 1922 р. прокурорський нагляд в губернії складався фактично з нього одного. Тому, йому в першу чергу

довелося займатися підбором кадрів [1; д. 936, л. 32]. Блохін В.Я. повідомляє 10 листопада в центр, що прокурорська робота у Волинській губернії може бути зірвана, оскільки ні в одному повіті, крім Ізяславського досі немає помпрокурорів [1; д. 936, л. 84]. У Катеринославській губернії до 20 листопада прокуратура була організована тільки в двох повітах - Нікольському і Новомосковському [1; д. 936, л.128], а січні 1923 року вона ще була відсутня в чотирьох повітах [1; д. 1507, Л.2]. Подібним чином йшли справи й в інших губерніях. Тому циркуляр НКЮ УСРР №13 від 23 січня 1923 наказував тимчасово зберігати на периферії бюро юстиції. Останні зобов'язувалися виконувати «різні доручення губпрокуратур, однак, без прав, присвоєних повітовим помпрокурорам» [1; д. 1474 л. 2].

Прокурором УСРР призначалися помічники губпрокурорів. Списки кандидатів склалися прокурорами і затверджувалися комітетами партії. Кандидат повинен був мати партстаж не нижче, ніж з 1919 р. У всіх випадках виконати цю вимогу не вдалося, тому що особи з необхідним стажем, як правило, вже займали керівні пости в інших радянських установах. За погодженням з парткомамі вакантні місця зайняв «молодняк» [1; д.936, л. 4; д. 1509, л. 2 та ін.]. Нерідко в органи прокуратури потрапляли абсолютно непідготовлені люди. Наприклад, Донецький губпрокурор Мухін М.К. затримку в підборі кандидатів на прокурорські посади пояснював тим, що «слишком мало в Донбасе партийных сил, хотя бы в маленькой степени знакомых с теорией и практикой красного права...» [1; д. 935, л. 11г]

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. ЦДАВО України, ф. 8, оп. 1;
2. СУ УРСР. - 1922.

*Невельська-Гордєєва Олена Петрівна
к.філос.н., доцент кафедри філософії
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

НОРМАТИВНЕ ПОЛЕ СУЧАСНОСТІ

Сьогодні, як в науковій літературі, так і в журналістиці, популярними стали терміни «правова реальність», «правовий простір», «нормативне поле», «правове поле», «нормативно-правове поле», «законодавче поле», «нормативно-законодавче поле», «конституційне поле», «конституційно-нормативне поле», «конституційно-правове поле». Також в окремих статтях можна зустріти поняття «індивідуальне нормативне поле», «первинне правове поле» та «вторинне правове поле», «соціально-нормативне поле», «вище поле» й «елементарне поле». Отже, термін «поле» сьогодні набув популярності.

Розглянемо, з чим пов'язано застосування в юридичному контексті саме терміна «поле».

Сучасне суспільство, як ніколи раніше, відкриває перед людиною можливість вибору не тільки в побутовій, життєвої, або професійній сфері, але і в площині моральних засад, що до початку ХХ століття було немислимо, неприпустимо. До ХХ століття величезну роль в судьбі людини відігравала приналежність до класу, стану, тощо. Зняття обмежень ставить людину перед величезним простором вибору, що сприймається особистістю як виклик безмежного. Одночасно, вражаючі успіхи фізики початку ХХ ст. привели до спроб екстраполяції теоретичних досягнень цієї галузі на інші галузі знання. Альберт Ейнштейн й

Леопольд Інфельд стверджували, що найбільш важливим поняттям фізики є поняття «поля». Фізичні закони повинні бути зведені до структурних законів поля.

З ХХ століття в гуманітарних науках поширюється застосування терміну «поле». В психології з початку минулого століття К.Левін, описуючи феномен зовнішнього маніпулювання поведінкою людини, вводить поняття «напруга поля». Саме «напруга поля» задалегідь вимушує будь-яку людину поводитись саме так, а не інакше. Сучасна психологія знає категорії «поле міжособистісних взаємодій» або «міжособистісне поле», «особистісне поле», «інтеракціональне поле». Якщо в гештальтпсихології термін «поле» увійшов як складник в концепцію динамічної системи поведінки суб'єкта в психологічному полі, то використання цього терміну в психоаналізі Ж.Лаканом відбувається без визначення змісту поняття і в різних значеннях – як мовне поле і як поле трасіндивідуальної реальності суб'єкту.

В соціології поширюється застосування термінів «соціальне поле», «соціокультурне поле», «образ поля». В юриспруденції, як стверджував професор В. Титов, поняття «правове поле» вперше було введено в обіг Феліксом Коеном в його науковій праці «Теорія поля й судова логіка» в 1958 році [1, С.134]. Це поняття «правове поле» – інтуїтивно зрозуміло, однак, відсутній його теоретичний артикульований конструкт.

Спостереження за тим, з якою наполегливістю сторонами в суді нерідко на підставі одних і тих самих фактів відстоюється істинність прямо протилежних суджень, підводить Ф.Коена до думки про парадоксальність судової логіки у свідомості пересічних громадян. Фелікс Коен вводить в логіку матриці судових дебатів суб'єктивні інтерпретації, що дозволяє філософу підійти до цієї проблеми залежно від кута зору і контексту: кожний з громадян діє в ціннісно-напруженому полі, що надає форму і колір усьому тому, що ми бачимо. Пропозиція, щоб жодна людина не була суддею в її власній справі, втілює ту давню мудрість, що тільки багатобічне уявлення про світ може позбавити людину від анархії однобічного бачення. Це подібно положенню об'єкта в полі фізичних сил: те місце, що слова обіймають у контексті, істотно впливає на їх значення та істинність. Така думка побудована на аналогії з принципом відносності, настільки ж доречного в юриспруденції, як і в ньютонівській та ейнштейнівській фізиці. Подія, точка зору, ціннісні поля – все це зумовлює суб'єктивну оцінку істинності чи хибності. Зміст проходить через ціннісні поля, й це впливає на сприйняття людиною повідомлень про факти.

В сучасній науковій літературі термін «нормативне поле» може використовуватися як «знакове» слово, що задає «пізнаваний» зміст реченню, як метафора, як журналістська претензія, як усім відома, широко уживана, наукова категорія. Тим часом саме поняття «правове поле» (як і «нормативне поле»), незважаючи на популярність, не є однозначно визначеним як в інших галузях науки, так і в юриспруденції. Уже сам факт наявності не одного, а множинності термінів (нормативне поле, законодавчо-нормативне поле, законодавчо-правове поле, міжнародне правове поле, внутрішнє правове поле, спільне нормативне поле, поле правого регулювання, законодавче поле, нормативний простір, правовий простір та ін.) свідчить не на користь відпрацьованості використовуваної термінології. В одних текстах законодавче і нормативне поля тлумачаться як різні: «слабке законодавче та нормативне поле у сфері активної організаційної структури управління державним боргом», в інших, навпаки, поєднуються в єдине законодавчо-нормативне поле; в одних текстах обсяги понять

розглядаються як різні: «правове поле» та «нормативне поле», міжнародне правове поле й *нормативне поле держави, в інших як равноб'ємні поняття – нормативно-правове поле.*

Засобами масової інформації термін «правове поле» вживається в значенні «легітимність», «законність» (наприклад: «усе повинне вирішуватися у правовому полі» або «запустили у правове поле цей сумнівний нормативний акт» тощо). У науковій юридичній літературі категорії «законодавче», «нормативне» і «правове» поля можуть вживатися як синоніми в одних текстах, а в інших можуть бути пред'явлені як нетотожні поняття. Однак усі вони вживають ці терміни як цілком сталі, відомі всім, внаслідок чого й не розкривають, не уточнюють їх змісту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Титов В.Д. Судова логіка в контексті гіпотези правового поля у Фелікса Коена. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2002. № 2. С.133-144.

*Александія Єва
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Інститут підготовки кадрів для органів
юстиції України, 1 курс, 9 група*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ РЕЙХСКОМІСАРІАТУ «УКРАЇНА»

Треба з'ясувати, що після невдалих оборонних операцій територія України була окупована Німеччиною. Одразу після захоплення, гітлерівці безперешкодно приступили до «освоєння» нових земель. Вся територія була розділена на ряд окупаційних утворень – дистрикт «Галичина», Рейхскомісаріат «Україна», «зона військової адміністрації», «Трансстрія», що безпосередньо підпорядковувалися Третьому Рейху.

В планах гітлерівців ніколи не було намірів створювати українську державність, вони навпаки намагались ліквідувати її, шляхом охоплення всіх ділянок функціонування державного механізму. На мою думку, про це може свідчити складна та розгалужена структура управління, яка була створена в період окупації.

За наказом Адольфа Гітлера 20 серпня 1941 року було створено Рейхскомісаріат «Україна». З вересня 1941 року по серпень 1944 року цим утворенням керував рейхскомісар Ерік Кох. Центром було визначено місто Рівне. Територія поділялась на генеральні округи (генералкомісаріати), округи (гебітскомісаріати) та райони.

Усі органи цивільного управління перебували у віданні рейхскомісара. Він здійснював керування та стеження за діяльністю всіх німецьких управлінь, за існуючими та створеними місцевими управліннями. Також до його повноважень входило видання законів для підконтрольної території. Адміністративний апарат рейхскомісара складався з чотирьох відділів: центрального, політичного, економічного, технічного управління.

Середню ланку управління становили генералкомісаріат і гебітскомісаріат. Генералкомісарів призначав особисто А.Гітлер. Керували вони генеральним округом за допомогою наказів рейхсміністра східних областей та розпоряджень рейхскомісара. Адміністративний апарат мав таку ж структуру, як і у рейхскомісара. При генералкомісарі

знаходились референт, ад'ютант й керівник СС і поліції, що допомагали здійснювати управління генеральним округом. Гебіткомісарів (обласних комісарів) призначав рейхсміністр східних областей. Вони здійснювали управління гебітами на основі наказів генералкомісара й вищих інстанцій. Гебіткомісар керував як нижча німецька інстанція управління в своїй області та стежив за діяльністю місцевих нижчих управлінських установ, а також здійснював військово-поліцейські заходи, наділявся повноваженнями в сфері кримінальних покарань - [1,с.125-126]. В таких містах як Київ, Дніпро, Запоріжжя (крайзсгебітах) управління здійснював штадткомісар, який підпорядковувався генералкомісару.

Нижчу ланку управління становили районні, громадські та сільські управи, що являли собою органи місцевого «самоуправління». Вони існували на всій території Рейхскомісаріату. Я вважаю, що їм відводилась допоміжна роль для реалізації доручень окупаційної влади. На чолі районів стояли голови районних управ, на чолі громад (міських та сільських) бургомістри. Під громадою малися на увазі об'єднання сіл (сільради). У кожному селі головними були старости -[2, с.41-43]. Варто зазначити, що керівниками районних управ, бургомістрами могли стати місцеві жителі. Вони повинні були відповідати статусу «політично надійні» та бути «активними» прибічниками окупантів.

Можна вважати, що Україна перетворювалась на колонію Третього Рейху. Термін «Україна» означав лише географічне поняття, а не державне утворення. Управління здійснювалося за централізованою вертикаллю влади, де місцеві жителі повинні без заперечень виконувати накази окупаційної влади. Всі управлінські ланки, які були створені гітлерівцями, спрямовували свою діяльність на експлуатацію трудових і природних ресурсів, поневолення населення. Доречно згадати характерну цитату Еріка Коха: «Німецький народ – це народ господарів». Я вважаю, що саме ці слова характеризують усю систему управління Рейхскомісаріату «Україна».

Науковий керівник: асистент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого Булгаков А.О.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Левченко Ю.І Особливості реалізації політики окупаційної влади в адміністративно-територіальних одиницях України 1941–1944 рр.//К. П. Двірна – Київ : Вид-воНПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. – С.402
2. Олійник Ю.В., Завальнюк О.М. Нацистський окупаційний режим в генеральній окрузі «Волинь-Поділля» (1941-1944 рр.) // Ю.В. Олійник, О.М. Завальнюк. - Хмельницький: Поліграфіст-2, 2012. –С. 320
3. Гончаренко О. М., Куницький М. П., Лисенко О. Є. Система органів місцевого управління на території райхскомісаріату "Україна" та "військової зони". 1941–1944 рр. // В. А. Смолій, Г. В. Боряк, О. П. Реєнт та ін./ НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2014. – С.151.
4. Рекотов В. П. Адміністративний, судовий та поліцейський апарат рейхскомісаріату “Україна” / Рекотов В.П/ Нова політика. 1997, № 3. С.52.
5. Заболотна Т. , Жилєнкова І. Місцеві окупаційні органи влади в Україні періоду Другої світової війни у вітчизняних енциклопедичних ресурсах // Сторінки воєнної історії України. - 2018. - Вип. 20. - С. 83.

*Баляс Діана Романіна
студентка 1 курсу 8 групи
Національного університету імені Ярослава
Мудрого, м.Харків, Україна*

КОНСТИТУЦІЯ УСРР 1937 РОКУ. ПЕРЕБУДОВА ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ УСРР НА ОСНОВІ КОНСТИТУЦІЇ 1937 РОКУ

Після прийняття Конституції СРСР виникла потреба у створенні окремих конституцій для кожної республіки. В наслідок чого 30 січня 1937 року у Києві під час 14 з'їзду рад УСРР було ухвалено Конституцію УСРР. Конституція УСРР нічим значним не відрізнялась від Конституції СРСР.

Третя республіканська Конституція складалась з 13 розділів, які містили 146 статей. Основи суспільно ладу закріплювалися у розділі 1 - "Суспільний устрій". Зокрема, у статті 1 зазначалось, що УСРР є "соціалістичною державою робітників і селян". Згідно з Конституцією влада належала трудящим села і міста. За закріпленням у Конституції принципом "хто, не працює, то й не їсть", праця була обов'язковою справою честі.

Розділ 2 встановлював державний устрій УСРР. За статтею 14 республіці формально надавалось право виходу з союзу, але практично це було неможливо.

В Конституції передбачались значні зміни у структурі державного апарату союзу. За Конституцією вищим органом державної влади стала Верховна Рада СРСР, яка складалась з двох палат: Рада Союзу та Рада Національностей. У свою чергу найвищим органом Української республіки Верховна Рада, яка налічувала 304 депутатів. Верховна Рада була єдиним законодавчим органом республіки, до її компетенції було віднесено: прийняття Конституції УСРР, видання законів УСРР, зміна територіальної структури республіки, питання бюджету та інші.

Вищим виконавчим та розпорядчим органом була Рада Народних Комісаріатів УСРР, яка утворювалась Верховною Радою УСРР. Раднарком координував роботу наркоматів та виконкомів Рад депутатів трудящих. Раднарком був підзвітним та підконтрольним Верховній Раді УСРР.

На місцях державна влада була представлена Радами депутатів трудящих. Для виконання покладених на них функцій вони створювали виконавчі комітети.

Судова система була представлена Найвищим Судом УСРР, Найвищим Судом Молдавської АРСР, обласними судами, судами адміністративних округ, а також спеціальними судами СРСР, що створюються за постановою Верховної Ради СРСР, народними судами. Закріплювалися принципи незалежності суду, відкритості та розгляду справ українською мовою. Прокуратура була незалежною від місцевих органів, але підконтрольна Прокуророві СРСР.

У 10 розділі Конституції УСРР закріплювались основні права та обов'язки громадян. В першу чергу закріплювалось право на працю, її оплату та відпочинок. Закріплювалась рівність громадян незалежно від національності, раси. Окремо акцентувалась увага на рівності чоловіків і жінок, цим самим надаючи жінкам захист від дискримінації у всіх сферах життя. Серед інших прав громадянам гарантувалось: свобода слова, свобода друку, свобода зборів і

мітингів, свобода вуличних походів і демонстрацій, особиста недоторканість та недоторканість житла. Закріплювався загальний військовий обов'язок.

Згідно зі статтею 146 зміна Конституції УРСР провадиться лише за рішенням Верховної Ради УРСР, ухваленим більшістю не менше 2/3 голосів.

Отже, Конституція 1637 року УРСР у порівнянні з її попередницею була більш детальною та демократичною, та не наділяла, на мою думку, громадян необхідними колами прав. Але навіть закріплені Конституцією права мали не розвинений механізм їх реалізацій, зберігалася тенденція до централізації влади. Зміни в структурі державних органів фактично не надали незалежності республікам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. <https://studfile.net/preview/5170532/page:37/>
2. <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1937.html>
3. https://pidruchniki.com/1180040855006/pravo/konstitutsiya_ursr_1937
4. <https://www.jnsm.com.ua/h/0130T/>
5. <https://sites.google.com/site/igroupteamsite/istoria-derzavi-ta-prava-ukraieni/organi-vladi-ta-upravlinna-ursr-po-konstitucii-1937-roku>

*Баляс Діана Романіна
студентка 1 курсу 8 групи
Національного університету імені Ярослава
Мудрого, м.Харків, Україна*

СТАТУТ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО 1588 РОКУ

З 14 століття на українських землях понад два століття правило Велике князівство Литовське. Завдяки новій владі українські землі, що були розбиті татарами частково об'єдналися. Тому населення досить позитивно ставилось до Великого князівства Литовського і сприймало його майже як власну державу.

На відмінно від інших розвинутих країн князівство не мало власного кодифікованого законодавства. Князівський уряд, який мав намір об'єднати всі права до купи, відкладав його створення. На що в 1514 році шляхетство подало прохання великому князеві щоб той кодифікував законодавство. Що призвело до створення основного кодексу права Великого князівства Литовського, який складався з трьох статутів: 1529 (Старий), 1566 (Волинський статут), 1588 (Новий). Статути склалися із розділів, а ті у свою чергу поділялися на артикулі. Також статути іноді називається трьома редакціями, адже вони дуже схожі між собою за змістом.

Новий статут 1588 року вважається найбільш детально розробленим статутом. Він складається з 14 розділів, що містять у собі 488 артикулів. Новий статут - це класичний кодекс феодального права, що вмістив у собі майже всі гілки права. На відміну від всіх європейських країн, статут вміщував у собі конституційне право, що не було характерним навіть для найрозвинутіших країн 16 століття.

Статут 1588 року закріпив значну державно-політичну самостійність Великого князівства Литовського. Також увага акцентувалась на тому, що метою діяльності правової

держави є охорона прав і свобод громадян.

Новий статут оформив створення єдиного стану залежного селянства. Велика увага приділялася захисту рухомої та нерухомої власності за допомогою норм кримінального права. Норми земельного права були спрямовані на захист монопольної власності на землі шляхти, зокрема право на володіння землею мали лише ті шляхтичі, які відбували військову повинність. Шляхта, яка відмовлялася нести військову службу втрачала право на володіння землею. Особлива увага приділялась захисту земельної власності шляхти від посягань з боку польських магнатів.

Досить детально регламентувалися норми кримінального права. Винний у вчиненні умисного злочину ніс відповідальність повною мірою. Неповнолітня особа не підлягала кримінальній відповідальності. Також статут виділяв просту і складну співучасть. Шляхтичі та простолюдини не були рівноправними суб'єктами і в кримінальному праві.

Як самостійний правовий інститут виділявся інститут спадкового права. Розрізнялося спадкування за законом, заповітом і на основі звичаїв. Також розрізнялось спадкування батьківського і материнського майна.

На мою думку, Литовські статuti відіграли значну роль в українській нації. Вони були актуальними аж до 19 століття на території Литви та України. Статут Великого князівства увібрав в себе основні положення державного, цивільного, кримінального і сімейного права князівства. Це показує розгалуженість литовського права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. <https://studfile.net>
2. <http://ru.osvita.ua>
3. <http://studies.in.ua>
4. <http://chtyvo.org.ua>
5. esource.history.org.ua .

*Бандуріна Валентина Андріївна
студентка I курсу 8 групи
Інституту підготовки кадрів
для органів юстиції України
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

АКТ ЗЛУКИ УНР ТА ЗУНР: ЙОГО ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Кінець XIX – початок XX століття ознаменувався новим, третім етапом, у національному культурному та політичному відродженні. Почалася консолідація нації як політичної спільноти: створюються численні політичні партії, громадські сили, які формують ідеї подальшого розвитку Української держави, нарешті українська інтелігенція осягає значущість проблеми єднання нації.

Це виявилось першочергово в діяльності Центральної Ради, яка за досить незначний період свого існування мала істотний вплив на шляху до утвердження омріяної незалежності своїми Універсалами. Зокрема це стосується IV Універсалу, який проголосив самостійність Української Народної Республіки. [1]

Факт проголошення й існування УНР став великою подією і для галицьких українців. Це зумовило проголошення 3 листопада 1918 року Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР), територія якої обіймала українські етнічні землі – Східну Галичину, Буковину та Закарпаття. Проте Польща висунула претензії щодо Східної Галичини і розпочалася польсько-українська війна. Через нестачу озброєння, промислової сировини західні українці змушені були просити помочі у наддніпрянців. Саме тому вони виступили ініціаторами Акту Злуки, прохаючи про єдину державу.

Вже 1 грудня 1918 року у Фастові в штабному вагоні «Винниченка-Петлюри» делегація уряду ЗУНР та члени Директорії, які представляли УНР, підписали «Передвступний договір» між УНР і ЗУНР про майбутню злуку обох українських держав в одну державну одиницю. [2]

Урочисте проголошення Акту Соборності відбулося 22 січня 1919 р. на Софіївській площі у Києві, приурочивши його річниці того самого видатного IV Універсалу Центральної Ради.

Про невідому радість і безмежне захоплення цією подією простого українського народу свідчили усюди розвішені герби і прапори Української держави, бюсти видатних пробудителів українського духу Шевченка, Хмельницького, Мазепи, навіть ялинкові гірлянди переплітались національними стрічками. Своїми патріотичними промовами підтримували українців і члени Директорії, і представники ЗУНР, і духовенство. Усі, від селянина до члена уряду, розуміли вагу і значимість зробленого кроку. [3]

Цей договір діяв протягом 1919 року, проте, на превеликий жаль, до повного об'єднання УНР і ЗУНР не дійшло, тому що рішення про злуку було тимчасовим, його мали затвердити Установчі збори, але скликати їх так і не вдалося.

Причиною стала вже усталена, звична для українців роз'єднаність. Опинившись в так званому «трикутнику смерті», де головну загрозу становили денікінці та більшовики, УНР стала просити допомоги у Польщі, погоджуючись в заміну на приєднання до останньої Східної Галичина, Західної Волині, Холмщини, Підляшшя і частини Полісся – словом, всієї ЗУНР. Дізнавшись про такі плани наддніпрянських «союзників» лідер ЗУНР Петрушевич 20 грудня 1919 року оголосив в односторонньому порядку, що Акт Злуки денонсується. [4]

Таким чином, Акт Соборності є дуже цінним договором у відношенні до початку національного політичного відродження. Він став базою, тим життєво необхідним «фундаментом» для подальшого відновлення та розбудови незалежної Української держави. Проте через переслідування перш за все власних, а потім вже спільних інтересів, через неусвідомлення єдності усіх українців від «Сяну до Дону», що породжене ворожою політикою двох імперій – Російської та Австро-Угорської, остаточне закарбування єдиної України потерпіло поразку. Ця подія є «уроком» для нас і зараз через сьогодишню орієнтацію українців чи то на Росію, чи то на Європу. Ми маємо засвоювати такі «повчання» історії та продовжувати нести ідею соборності та намагатися усіма можливими силами усіх без винятку українців зберігати виплекану незалежність України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Нагнибіда О. Ідейні та історичні передумови Акту Злуки / О. Нагнибіда // Наука і суспільство. – 2013. – № 1/2. – с. 14–21.

2. Мацькевич М. М. Етапи юридичного оформлення об'єднання УНР і ЗУНР / М. М. Мацькевич // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 1. – с. 25–29.
3. У 60-річчя Акту злуки: Проголошення Акту злуки у спогадах його творців і учасників // Альманах Українського народного союзу на рік 1979. – Нью-Йорк, 1979. – с. 49–52
4. Мірчук П. Акт соборності українських земель 22 січня 1919 // Альманах–календар «Гомону України» на 1959 р. – Торонто? 1959. – с. 60–70.

*Білич Дар'я Іванівна
Національний юридичний
університет ім.Ярослава Мудрого
ІШКОЮ 1 курс, 8 група*

ПОДІЛ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЗА ДЕКЛАРАЦІЮ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ 1990 Р.

16 липня 1990 року Верховна Рада УРСР ухвалила Декларацію про Державний суверенітет України. Цей документ відіграв надзвичайно важливу роль для конституційного та державного ладу на демократичних засадах, заклав цінності, які стали основоположними у Конституції України 1996 року.

Можна зазначити, що причиною прийняття даної Декларації була наявність союзного керівництва, яке втрачало здатність контролювати і регулювати процеси, що відбувались в країні, відверте нехтування урядом інтересів республіки. Тому державна влада потребувала значних змінень, що і було проголошено в Декларації про державний суверенітет 1990 року.

У структурному відношенні Декларація складалася із преамбули и 10 розділів, у яких прописувалися: самовизначення української нації, народовладдя, громадянство УРСР, територіальне верховенство та також державна влада[1].

Змістом верховенства державної влади було визначення всього механізму правових відносин у державі, встановлення загального правопорядку, правоздатності, права державних органів, посадових осіб і громадян[2].

Більш докладно розглянемо принцип поділу державної влади на «гілки» влади, який знайшов своє місце в третьому розділі Декларації: «Державна влада в Республіці здійснюється за принципом її розподілу на законодавчу, виконавчу та судову»[1]. Сенс поділу влади полягав у відносній самостійності та незалежності усіх структур державного механізму – виконавчих, судових, законодавчих та інших органів.

Згідно із принципом поділу влади всі три гілки мають бути незалежними одна від одної. Зосередження влади в одному органі державної влади чи навіть однієї особи може привести до узурпації влади [3].

Однак, по суті, можна говорити лише про відносну незалежність тільки судової влади, оскільки виконавча влада виконує політичну владу, прийняту Парламентом.

В Україні принцип поділу реалізується через розподіл владних повноважень. Окремо слід визначити пост Президента України, який не відноситься до жодної гілки влади, хоча він наділений таким обсягом державно-владних повноважень, що важко переоцінити його вплив на кожному з гілок влади.

Даний розподіл був прийнятий з метою створення демократичної держави, дбаючи про перспективу розбудови правової держави, намагаючись утвердити суверенітет України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Декларація про державний суверенітет України 1990 р. Електронний доступ: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.
2. Назаренко С. До питання про конституційну реформу державної влади України / С. Назаренко // Право України. – 1996.
3. О.С. Терзі, М.В. Ковальова Наукова стаття «Вплив Декларації про державний суверенітет на розвиток конституційного ладу України».

*Студентка 1 курсу 8 групи,
Білич Дар'я*

РОЗГОРТАННЯ РУХУ ОПОРУ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Після нападу нацистської Німеччини на Радянський союз величезні території були окуповані. Загарбникам вже у 1941 році відійшла більша частина України з населенням понад 40 мільйонів. У той час між українським народом постала дилема : підкоритися фашистам або чинити опір. Та Україна обрала другий шлях і не скорилася ворогу. По всій Україні зростав і зміцнювався визвольний рух.

Рух опору – це рух за визволення України від фашистських та інших тоталітарних поневолювачів; складова частина антинацистського руху Опору у країнах Європи, окупованих під час Другої світової війни.

Особливістю даного руху стала наявність трьох напрямів боротьби:

Радянська течія (Військова доктрина СРСР) припускала стратегію ведення війни на чужій території , тому партизанська війна вважалась недоцільною. І тому в 30-і роки було ліквідовано партизанські бази в прикордонних зонах.

Фашисти дуже швидко просувалися Україною, тому у їхньому тилу залишилися цілі підрозділи радянських військ. Саме ці підрозділи стали базою радянсько - партизанського руху[1]. Значну роль в організації опору відіграли радянсько-військові центри: Центральний штаб партизанського руху, Український штаб партизанського руху, створений у червні 1942 року, командиром штабу був Т. Строкач. Але у перший рік війни дії партизанів і підпільників мали неорганізований характер. Бракувало підготовлених командирів і фахівців.

Національна течія. Представники національного руху у роки війни намагалися відновити незалежність України. Вони воювали і проти фашистів, і проти радянських військ. 1941 року створили «Поліську Січ» на чолі з Тарасом Боровцем; 14 жовтня 1942 р. була організована українська повстанська армія, яку очолив Д.Клячківський.

5 жовтня 1941 року представники ОУН(М) створили у Києві Українську Національну раду на чолі з Величковським, яку розглянули як парламент майбутньої Української держави, але вже у листопаді 1941 року була заборонена гітлерівцями.

У серпні 1943 року - відбувся III Надзвичайний Великий збір ОУН(Б), він виробив соціально-економічну платформу, яка передбачала передачу землі селянам, свободу вибору форм господарювання, зняття гасла "Україна для українців"[2].

У липні 1944 року з ініціативи ОУН(Б) була сформована Українська Головна Визвольна Рада - позапартійна структура з військовими функціями.

Польська течія. За мету ставили визволення від загарбників, відновлення Польської держави і повернення західноукраїнських земель до складу Польщі. У 1941 - 1942 рр. створили Армію крайова, Армію людова, батальйони хлопські. Командуючий Армії крайової – Бур – Комаровський[3].

Рух опору в Україні у роки Другої світової війни поєднував у собі боротьбу як проти нацистської окупації, так і за відновлення української державності. Радянський і націоналістичний партизанський та підпільні рухи наближали час перемоги. Проте вони перебували на полярних політичних позиціях, що ослаблювало Рух опору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Історія України. Документи. Матеріали. І.М.Скирда, 2009, Ранок, с.124-127.
2. Мицик Ю.А. Історія України: навч. посібник. 2008. с.591 .
3. Полтавцев О.Г. «Історія України» с. 152 – 157.

*Богатов Данило Едуардович
студент 11 групи 1 курсу 1 факультету
НЮУ ім. Ярослава Мудрого
Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри
історії держави та права
України і зарубіжних країн НЮУ ім. Ярослава
Мудрого Шигаль Д. А.*

АРАБСЬКИЙ ХАЛІФАТ: ОСНОВНІ РИСИ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

Арабський халіфат як теократична держава на чолі з халіфом виник на Аравійському півострові після появи ісламу на початку VII ст. Утворення Арабського халіфату стало результатом арабських військових походів у середині VII – початку IX ст. і завоювання (з подальшою ісламізацією) народів країн Близького і Середнього Сходу, Північної Африки, а також Південно-Західної Європи.

В історії Арабського халіфату зазвичай виділяють два періоди: Дамаску, або період правління династії Омейядів (661-750 рр.), і багдадський, або період правління династії Аббасидів (750-1258 рр.), які також відповідають основним етапам розвитку арабського середньовічного суспільства.

У своєму розвитку халіфат прийшов до типової східної феодальної теократичної деспотії з її основними ознаками: переважанням державної власності на землю, державним кріпосним селянином-орендарем, деспотичною теократичною владою халіфів. Пророк Мухаммед (потім халіфи) з самого початку виступав як духовний глава (імам), законодавець, воєначальник та суддя. У своїх одкровеннях та розпорядженнях він установлював правила, закони, які для наступних правителів – халіфів та всіх мусульман ставали священними догмами. Спадковість влади затвердилася в Халіфаті лише з часом і у боротьбі з родоплемінними традиціями, посяганнями родової аристократії, а також з найвими вимогами виборності халіфа з боку маси рядових арабів. Перші халіфи – Абу-Бекр, Омар та Осман

обиралися поплічниками Мухаммеда (мухаджирами та ансарами) зі свого середовища. Принцип виборності халіфа не заперечувався жодною течією ісламу.

Таким чином, спочатку Халіфат був теократичною державою з виборним халіфом. Спадковість влади зміцнилася при Аббасидах, але вона постійно порушувалася жорсткою боротьбою між різноманітними течіями ісламу і родоплемінними угрупованнями. З моменту утвердження світської влади (султанату) перської династії Буїдів у 945 році в халіфів залишилися лише духовна влада та релігійний авторитет.

Одночасно з утворенням Халіфату формувалося і його право – шариат. Мусульманське право – це система норм, виражених у релігійній формі і заснованих на мусульманській релігії – ісламі. Іслам виходить з того, що існуюче право походить від Аллаха, який відкрив його людині через свого пророка Мухаммеда. Воно охоплює всі сфери соціального життя, а не тільки ті, які підлягають правовому регулюванню. Право Аллаха дано людині раз і назавжди, але божественні відкриття потребують роз'яснень і тлумачень.

Основними джерелами шариату стали: Коран – священна книга ісламу, що містить норми, які носять характер моральних настанов; сунна – збірник переказів про вчинки і вислови Мухаммеда, що містить норми сімейно-спадкоємного і судового права; іджма – рішення, винесені авторитетними мусульманськими правознавцями, з питань, не відображених у Корані та сунні; фетва – письмовий висновок вищих релігійних авторитетів за рішеннями світської влади щодо окремих питань громадського життя.

Велика частина положень Корану носить казуїстичний характер і являє собою конкретні тлумачення, дані пророком по конкретних випадках життя. Але багато настанов мають дуже невизначений вид і можуть набувати різного значення в залежності від того, який зміст у них вкладається. Іншим авторитетним і обов'язковим для всіх мусульман джерелом права стала сунна, що складається з численних розповідей про судження і вчинки самого Мухаммеда. Із сунни виводяться норми шлюбного і спадкового, доказового і судового права, правила про рабів тощо. Третє місце в ієрархії джерел мусульманського права займала іджма, що розглядалася як «загальна згода мусульманської громади». Разом з Кораном і сунною вона належала до групи авторитетних джерел шариату. Іджма розвивалася як у вигляді інтерпретації тексту Корана, або сунни, так і шляхом формування нових норм, що уже не були пов'язані з Мухаммедом. Вони передбачали самостійні правила поведінки і ставали обов'язковими.

На думку більшості світових вчених, похідним від шариату джерелом мусульманського права були укази і розпорядження халіфів – фірмани. В інших мусульманських державах з розвитком законодавчої діяльності як джерело права стали розглядатися і відігравати все вищу роль закони – кануни. Фірмани і кануни також не повинні були суперечити принципам шариату і доповнювали його, насамперед, нормами, що регламентували діяльність державних органів та регулювали адміністративно-правові відносини державної влади з населенням.

Таким чином, мусульманське право – це одне з найбільш значних явищ у середньовічній цивілізації Сходу. Це правова система, що вийшла за межі однієї держави і згодом набула світового значення. Характерною рисою мусульманського права було те, що воно ґрунтувалося на релігійних законах ісламу, і тому всі мусульмани, в якій країні вони б не знаходилися, повинні були керуватися тільки ним. Універсалізм ісламу, основна ідея мусульманської ідеології та політичної теорії про злитість духовного і світського визначили й особливе місце

держави в ісламському суспільстві, її безумовне абсолютне панування над суспільством та відповідну теократично-авторитарну форму.

*Бондаренко Анна Артемівна
студентка 4 групи 1 курсу
факультету підготовки кадрів для органів
юстиції України,
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

«ВЕСНА НАРОДІВ» 1989 РОКУ У ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ: ПРОЯВ НАЦІОНАЛ-ПАТРІОТИЗМУ, СУСПІЛЬНОГО ПРАГМАТИЗМУ ЧИ СОЦІАЛЬНОГО ВІДЧАЮ?

Кінець епохи комунізму! Холодна війна, яка тривала з часів Другої світової війни прийшла до свого логічного апогею. В результаті, понад як сорокарічного протистояння між капіталістичним Заходом (США, Європа) та соціалістичним Сходом (Радянський Союз) нищівної поразки було завдано останньому. Вона проявилася в тому, що в 1989 році відбулася череда революцій в державах Східної Європи, які належали до держав Варшавського договору, але в решті решт обрали капіталістичний шлях свого розвитку. В результаті залізна завіса була відкрита. В зв'язку з цим проаналізую суспільно-політичну ситуацію в Східній Європі в 1989 році та визначимо дійсні причини революцій.

Сьогодні в історичній, правовій, політичній думці лунають безліч поглядів щодо того, що було справжньою причиною падіння Берлінського муру, оксамитової революції в Чехословаччині, приходу до влади Солідарності в Польщі, повалення режиму Чаушеску в Румунії, падіння режиму Тодора Живкова в Болгарії та низці інших держав східної Європи, проте й на сьогодні так і не визначилися з точною відповіддю. Як правило лунають три позиції щодо того, що ж було справжньою причиною такого гніту:

- прояв націонал-патріотизму;
- вияв суспільного прагматизму;
- прояв соціального відчаю.

На мою думку, кожна з вищезазначених позицій має право на існування.

Так, зокрема, в кожній з вище перелічених держав Європи прояв націонал-патріотизму проявлявся в тому, що кожна з держав хотіла вийти з під зовнішнього управління Радянської машини, яка диктувала правила гри керівництву цих держав. Це виражалося і в польському національному гніті, який мав історичні прояви ще з часів «кадри» 1944 року і варшавського повстання, то національно-патріотичний рух можна вважати причиною революцій.

Вияв суспільного прагматизму та прояв соціального відчаю, на мою думку є невіддільними між собою причинами. Наприклад, якщо взяти до уваги ту ж Східну Німеччину, в порівнянні з Західною, то життя та соціально-економічний розвиток ФРН був набагато вищим за НДР. Свідченням цього було систематичне подолання Берлінського муру з НДР до ФРН. В результаті майже триста тисяч людей загинуло тільки від того, що хотіли жити краще! Цей факт свідчить про те, що в ФРН було життя кращим, адже з ФРН до НДР ніхто не тікав.

Аналогічно можна провести паралелі із іншими державами, коли громадяни Угорщини, Румунії, Польщі та навіть великого і могутого Радянського Союзу тікали до США та країн Західної Європи в пошуках кращого життя. Саме тому, я вважаю, що вияв суспільного прагматизму та прояв соціального відчаю мав також особливе місце для революцій 1989 року.

Перемога капіталізму над соціалізмом яскраво підтвердила погляди, які були висловлені Уїнстоном Черчиллем в 1946 році, що головним ворогом світу є комунізм в особі Радянського Союзу (нагадаємо, що ще рік назад прем'єр Британії мав спільні погляди і інтереси із Сталіним). В результаті, в кінці кінців ситуація саме склалася на користь капіталізму.

Таким чином, в результаті проведеного дослідження істинних причин Весни народів 1989 я дійшла до абсолютного висновку, що тільки в сукупності прояв націонал-патріотизму, вияв суспільного прагматизму та прояв соціального відчаю є істинними причинами революцій. Світ змінився. Біполярність рухнула. Весна народів назавжди змінила світ.

Науковий керівник: Булгаков А.О., к.ю.н., асистент кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

*Бурак Любов Іванівна
студентка V групи, I курсу
факультет: Інститут підготовки кадрів для
органів юстиції НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ЗНАЧЕННЯ ТРЕТЬОГО УНІВЕРСАЛУ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

У Центральній Раді було на меті віддати всю повноту влади депутатам Установчих зборів, а більшовики – установити диктатуру однієї партії під виглядом диктатури пролетаріату.

Україна відійшла від Росії та зберігала з нею вже лиш формальний зв'язок. Потрібно було діяти рішуче, для того щоб утвердити державні права українського народу. Для зібрання незапланованої сесії Центральної Ради часу вже не було, тому ввечері 6 (19) листопада зібралася Мала Рада. Тоді ж М. Грушевським було подано на утвердження зміст Третього Універсалу від імені Генерального секретаріату й керівництва ЦР.

У ньому проголошувалося: «Від сьогодні Україна - Українська Народна Республіка. Не відділяючись від Російської Республіки і зберігаючи її єдність, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими допомогти всій Росії, щоб уся Республіка Російська стала федерацією рівних і вільних народів».

Третій Універсал УЦР прийнятий 7 (20) листопада 1917 року. Значення III Універсала трактувалося в наступному.

1. Проголошення Української Народної Республіки (УНР) у складі Федеративної Росії.
2. Збереження федеративного зв'язку УНР з небільшовицькою Росією.
3. УЦР проголошувалася вищим законодавчим органом УНР, а Генеральний секретаріат – виконавчим до скликання Українських Установчих зборів.
4. До складу УНР належали землі, де більша частина населення були українці з Київщини, Харківщини, Полтавщини, Волині, Катеринославщини, Поділля, Херсонщини, Чернігівщини й Таврії (без Криму). Та у майбутньому в планах було приєднати також й інші українські етнічні землі.

5. Ліквідація приватної власності на удільні, поміщицькі, церковні та інші землі нетрудових господарств. Передача землі трудовому народу без викупу.

6. Можливість підписання миру з Німеччиною та її союзниками.

7. Підтвердження демократичних свобод (друку, слова, зборів, союзів, страйків, віросповідань).

8. Установлення 8-годинного робочого дня, гарантія заробітної плати і вирішення трудових конфліктів через профспілку.

9. Проведення в майбутньому судової реформи.

10. Скасування смертної кари та надання амністії політичним в'язням.

11. Визначення для виборів та скликань Українських Установчих зборів.

12. Визнання права національних меншин на національно-територіальну автономію.

Отже, проголошення Третього Універсалу УЦР призвело до того, що були закладені демократичні основи Української держави; не всі політичні сили позитивно ставилися до положень, проголошених в Універсалі; наявність суперечливого становища: з однієї сторони УНР залишалася частиною складової Росії, з іншої – УЦР не визнавала Раднарком легітимним урядом Росії.

*Василюк Наталія Аркадіївна
студентка 1 курсу 4 групи
Інституту підготовки кадрів для органів
юстиції України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ПЕРША УКРАЇНСЬКА ПОЛІТИЧНА ПРОГРАМА – «ПЕРЕДНЄ СЛОВО» ДО «ГРОМАДИ» МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

Колись Михайло Драгоманов писав: «Мені цікавіше творити історію, ніж писати про неї». І це йому вдалося, бо ім'я його назавжди закарбоване в найвеличніших сторінках історії українського народу.

«Апостол правди й науки» так писав про генія Сергій Єфремов. Творчість Михайла Драгоманова припадає на 60-90-ті рр. XIX ст., проте його ідейні впливи не втрачають актуальності й в наш час. Він зробив значний внесок у розвиток вітчизняної історії, філології, журналістики, культурології, публіцистики, політології, фольклористики. Проте найбільшої уваги заслуговує саме «Переднє слово» до «Громади», яке стало першою новітньою українською політичною програмою представленою на міжнародній арені.

Світогляд Драгоманова формувався на вченнях Миколи Костомарова, Пантелеймона Куліша, Тараса Шевченка, ідейних поглядах «хлопоманів» 1860-их рр.. Сам Михайло Петрович заявляв, що у своїх працях намагався застосовувати «ті провідні думки, до котрих дійшли в сорокові роки славні братчики кирило-мефодіївські, ...звісно, з відмінами, котрі принесла всесвітня наука і політика в новіші часи».

Слід зазначити, що 1870-ті роки були періодом пожвавлення українського національного руху в Наддніпрянщині. Це звісно ж викликало швидку реакцію російського уряду, що призвела до видання Емського указу від 18 травня 1876 р., який мав на меті

викоренити всі прояви української національно-культурної самобутності. А декількома місяцями раніше Олександр II звільняє Михайла Драгоманова з Київського університету за політичну неблагонадійність. У зв'язку із цим за дорученням Старої Громади Драгоманов виїхав за кордон і заснував там орган вільної української думки, в якому містилися фундаментальні статті, твори красного письменства та хроніки українського життя. Таким чином, у Женеві Михайло Петрович став пропагандистом і захисником української культури.

«Чим став Драгоманов в історії українського відродження, він став завдяки своїй громадській місії за кордоном, що засудила його на гірке емігрантське життя – але разом поставила його в спеціально корисні з деяких поглядів і незвичайно відповідальні політично-громадські обставини. Визволила його з-під тиску царського режиму, з місцевої буденщини, з-під цензурної езоповщини...» (Михайло Грушевський). Отож варто зазначити, що творчість Михайла Драгоманова могла розвиватися лише поза теренами України. Адже російська політика тих часів намагалася викоренити не лише українську мову, а й будь-яку згадку про український народ і його самобутність. Тому і випала Драгоманову доля стати амбасадором української справи.

Перша Українська соціальна програма – «Передне слово» була закінчена 30 квітня 1878 року, про що свідчить зазначення відповідної дати в кінці документа письменником. Будучи надрукованим в першому збірнику «Громади», «Передне слово» відразу увійшло в інтелектуальний обіг, представивши світу українську проблему в усіх її істотних аспектах: політичному, соціальному, культурному. Саме завдяки цьому, чи не в перше про Україну було заявлено світовій спільноті.

«Українська земля – там, де живуть такі самі мужики, як на колишній козацькій Україні по Дніпру». Так Драгоманов окреслював кордони нашої держави. Тобто він вважав, що етнічні землі українців простягаються від Підляшшя до Кубанщини, від гирла Дунаю до Слобожанщини. На цій землі живе «наших людей» понад 17 мільйонів.

В наступній частині не обійшлося без короткого опису української історії. Найперше Драгоманов зазначає, що в єдності наша сила – «що одно роблять, ще й однієї мови, віри й породи». Особливого значення історик надає козацтву, яке постає як найбільша сила, а Січ Запорозька - вільна земля Українська. XIX ст. Драгоманов надає особливого значення. Бо це час стихійного протесту селян проти царського панування (подвиги Гаркуші й Кармалюка, Київська Козаччина), а також початок формування освічених верств українського суспільства. Що ж до новішої української історії, то Драгоманов переконаний в тенденції історичного розвитку українського визвольного руху відповідно до умов вселюдського прогресу. Соціалізм Драгоманова теж має своєрідний характер. Він вірить, що всі фракції соціалізму прямують до спільної мети. «Ця ціль зветься безначальство: своя воля кожному й вільне громадянство і товариство людей і товариств», «в цьому товаристві, в рівності й в спільному господарстві над усім, що потрібно людям, і єсть корінь волі». Простіше кажучи, кінцева мета людства – повалення авторитаризму, ієрархічності суспільства. Натомість створення держав, що базуватимуться на рівності і свободі вибору для кожної особи.

Особливої уваги потребує прагнення Драгоманова до західноєвропейської інтеграції. Він зазначав, що лише в гурті з демократичними і федеральними гуртами Україна зможе реалізувати весь свій потенціал.

Отже, Михайло Драгоманов був одним із найяскравіших послідовників ліберального гуманізму, він засуджував диктатуру та бюрократію. Громадська діяльність та творча спадщина Драгоманова забезпечили йому особливе місце в історії суспільно-політичної і правової думки України. А «Переднє слово» сміливо заявило про Українську державу на міжнародній арені у такий непростий для неї час, ставши поштовхом для подальшої боротьби, яка, на жаль, триває й досі...

*Ведмідь Світлана Сергіївна,
студентка 5 групи І курсу
інституту підготовки кадрів для органів
юстиції України
Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого*

ЗНАЧЕННЯ ІV УНІВЕРСАЛУ ДЛЯ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Протягом майже всього свого існування Україна боролася за свою незалежність. Її землі інші держави намагалися загарбати по клаптиках. Проте українці ніколи не здавалися, боролися за своє визволення від іноземного панування та гноблення. Завжди, в кризові для країни роки, суспільство згуртовувалося і відстоювало свої права.

В цьому контексті показовими є події 1917 р. В той час Російську імперію охопила криза, що позначилася в революційних подіях. Українські землі що входили тоді до складу Росії також розпочали боротьбу з політикою іноземної держави, проте українці мали на меті не зміну старої влади на нову, а усвідомлюючи власну відокремленість та ідентичність вони прагнули звільнення від панування та становлення української держави. Революція була явищем загальноукраїнським. У всіх регіонах розвивався національний рух, створювалися та діяли українські органи влади, політичні партії та громадські інституції, відроджувалася культура.

Було створено Українську Центральну Раду – представницький орган українського народу, який згодом став парламентом. Цей орган був найвищою владною структурою в країні та мав право видавати акти загальнодержавного значення. Українська революція еволюціонувала від ідей політичної автономії до усвідомлення власної незалежності. Що було зафіксовано в чотирьох універсалах УЦР.

В ІV універсалі УЦР Українська народна республіка проголошувалася вільною, незалежною та суверенною державою українського народу. Це був значний крок в українському державотворенні.

Також основні положення універсалу встановлювали демократичні перетворення в країні. Влада в Україні повинна була належати народу, від імені якого діяла Центральна рада. Політична еліта, усвідомлюючи опір, що чинитиме більшовицька Росія, піддали критиці її політику та закликали український народ боронити добробут і свободу країни.

Також Центральна рада від імені уже незалежної Української держави прагнула встановити мир із сусідніми країнами. Насамперед це положення ІV універсалу було

спрямоване на недопущення війн з сусідніми державами, в умовах коли остаточно встановлювалася українська незалежність.

Вагомим положенням IV універсалу було підтвердження всіх демократичних свобод затверджених III універсалом, що для незалежної держави має найбільш вагоме значення.

Також щоб остаточно встановити незалежність держави політична верхівка країни повинна була створити багато різних інститутів, яких раніше в державі не існувало.

Таким чином, події 1917 р. зокрема прийняття IV універсалу знаменували усвідомлення українцями необхідності створення власної незалежної від інших країн держави. Зважаючи на той факт, що відразу ж після прийняття універсалу УЦР втратила свою владу і проголошення незалежності втратило свою силу та Україна ще на багато років залишилася під чужим пануванням можна сказати про поразку українців в створенні країни. Проте цей акт в подальшому мав для України дуже вагоме значення.

Ідея незалежності української нації жила в головах національної еліти. Після подій 1917 року українці усвідомлювали себе як окремий народ і прагнули відокремлення. Ці прагнення вилилися в подальшому і українці отримали свою незалежність.

Отже, IV універсал УЦР хоча і не був втілений в життя, проте він мав для України дуже вагоме значення. Оскільки вже тоді відбувалося усвідомлення народом необхідності створення незалежної держави, яке послугувало в майбутньому при вирішенні долі України в період розпаду СРСР, внаслідок якого Україна здобула незалежність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Значення, здобутки, причини поразки та історичний досвід УЦР для сучасного державотворення [Текст] / О. А. Вівчаренко // Правозастосування: теорія, методологія та практика : зб. матеріалів Міжнар. юрид. наук.-практ. конф. : тези наук. доп. (13 квіт. 2017 р.) www.LegalActivity.com.ua / Міжнар. юрид. наук.-практ. конф. "Актуальна юриспруденція". - Київ ; Тернопіль : ВПЦ "Економ. думка", 2017. - С. 177-180
2. Центральна Рада: боротьба за відновлення української державності [Текст] : учебное пособие / В. О. Рум'янцев. - Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 1995. - 40 с.
3. Нариси з історії українського державотворення [Текст] / С. Грабовський, С. Ставроянні, Л. Шкляр. - Київ : Генеза, 1995. - 608 с.
4. Хрестоматія з історії держави і права України [Текст] : у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. - К. : Ін Юре. Т. 2 : Лютий 1917р.-1996р. - Вид. 2-ге, перероб. і доп. - 2000. - 728 с.
5. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У двох томах [Текст] / редкол. В. А. Смолій [и др.]. - Київ : Наук. думка. Т. 1 : 4 березня - 9 грудня 1917 р. - 1996. - 590 с.

*Волківський М. С.
Національний юридичний університет
Імені Ярослава Мудрого
Інститут підготовки кадрів для органів
юстиції України, 1 курс, 4 група*

СТРАТЕГІЯ ТА ПРАКТИКА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УНР ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ

В історії української державності один із найважчих періодів були 1917– 1920 роки, адже проголошений у 1918 р. Гетьманат не став довготривалою формою управління країною. Українська національна республіка потребувала створення нового органу, який буде здійснювати контроль та сприяти покращенню ситуації в Україні.

В листопаді 1918 року була утворена Директорія УНР на чолі з В. Винниченком. Також у склад Директорії увійшли: С. Петлюра, А. Макаренко, Ф. Швець, Андрієвський. До влади цей орган прийшов у 14 грудня 1918 року.

Першим було відновлено стару форму державного устрою — республіку. На початку правління Директорія одразу ж видала 16 законів: про скасування гетьманату, місцеве самоврядування, землю, Генеральний суд, державну українську мову, афтокефалію української православної церкви та інші. Однак політика Директорії потребувала кардинальних змін.

Стратегія державотворення в УНР розділилася на два вектори. З однієї сторони стояв Винниченко, який був прихильником ідеї «радянської влади», тобто наполягав зі своєї сторони на розбудову держави за радянським зразком і в союзі з більшовицькою Росією, адже прихильність основних верств населення України – селян та робітників була до системи радянської влади. З іншого боку стояв Петлюра, який виступав за європейську модель, яка будувалася на пинципі розподілу влад на гілки, розвитку парламентаризму, тобто через скликання установчих зборів. Також Петлюра наполягав на боротьбі спільно із країнами Антанти проти радянської Росії. Цей період був важким для Директорії, адже вони не могли знайти компромісу. У результаті було вирішено створити Ради на місцях, а в центрі скликати Конгрес трудового народу.

У серпні Директорія видала Декларацію, яка проголошувала, що далі суспільно-політичний розвиток в Україні буде здійснюватися на совнові демократичних принципів державотворення. Іншими словами, було прийнято програму Симона Петлюри. Таким чином, Директорія перейшла до авторитарного управління Петлюри.

У зв'язку з не простою ситуацією в Україні Директорія видала дві наступні постанови: про анулювання законів так званого Світського Російського Уряду на тиреторії України і відновлення чинності законів УНР та про анулювання на території України законів та декретів так званого Денікінського уряду. Також Директорія видала постанову про відновлення чинності судової влади на території Української Народної Республіки.

Наприкінці 1920 року на териорії України була туже важка ситуація у зв'язку з війнами на декілька фронтів, яка виснажувала країну и вносила крах в саму Директорію. Влада Симона Петлюри ослабла, він намагався знайти порозуміння із сусідніми країнами, але в нього так і

нічого не вдалося. Керівництво УНР втратило свій контроль над республікою та було вимушене емігрувати.

Підсумовуючи викладене, можна зазначити, що Директорія прийшла до влади завдяки народній підтримці та армії, авторитетним і впливовим лідерам, яким довіряв народ і вдалому моменту, щоб придушити владу Скоропадського. У розляді державотворчої діяльності Директорії була направлена на створення демократичної республіки з чітким поділом влади на гілки. Проте суперечність між членами Директорії, недопрацьована внутрішня політика, слабнуча армія та втрата контролю за розвитком подій на міжнародній арені не дали змогу надовго втриматись при владі Директорії та утвердити незалежну республіку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1) Терлюк І. Я. Особливості державотворення в Україні в період другої УНР (Директорії) / І. Я. Терлюк. – С. 1–6.
- 2) Стопчак М. В. Діяльність директорії УНР зі створення конституційно-правових засад української державності в українській зарубіжній історіографії / Стопчак М. В.
- 3) Історія держави и права України / В. Д. Гончаренко

*Волошин Денис Анатолійович
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Інститут підготовки кадрів для органів
юстиції України
1 курс, 1 група*

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (ЗУНР)

Поразка Австрії і Німеччини у Першій світовій війні призвела до повної руйнації державності однієї і суттєвого обмеження зовнішньої політичних можливостей іншої. Це проявлялося в зменшенні території Австро-Угорщини; активізації національно-визвольних рухів; втрати великої кількості населення: близько 3 млн. громадян Угорщини опинилися за межами її попередніх кордонів, і активно почали створювати свої держави. Це були Польща, Чехословаччина та інші. Саме в цей момент українці зрозуміли, що мають великий шанс утворити державу так само як УНР.

Ще наприкінці вересня 1918 р. у Львові було створено Український генеральний військовий комісаріат, який очолив Д. Вітовський (згодом його призначили сотником Легіону Українських Січових Стрільців). Цей орган розпочав підготовку збройного повстання, яке б допомогло українцям у Східній Галичині здобути незалежність. 18 – 19 жовтня 1918 р. відбулося зібрання українських партій Галичини і Буковини, інтелігенції та студентства, на якому було утворено Українську національну раду. Рада стала вищим законодавчим органом і 19 жовтня 1918 р. прийняла постанову про утворення держави на території Галичини, Буковини, Закарпаття. Президента було обрано Є. Петрушевича – українського громадсько-політичного діяча, правника, доктора цивільного і церковного права.

31 жовтня 1918 р. до Львова прибула Польська ліквідаційна комісія, яка мала б прибрати владу до своїх рук і повністю контролювати цей край. Але в українців плани були зовсім інші. У ніч з 31 жовтня на 1 листопада загони Січових Стрільців розпочали збройне повстання, захопивши державні установи. В історії цю подію називають Листопадовою національно-демократичною революцією. Цей виступ став основою для утворення держави. А вже після нього створили виконавчий орган влади – Державний секретаріат Західноукраїнської Народної Республіки на чолі із К. Левицьким (9 листопада 1918 р.).

13 листопада 1918 р. був затверджений закон «Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої Австро-Угорської монархії». Він визначив назву країни, герб і прапор, кордони, суверенність, державне заступництво. В конституції ЗУНР гарантувалися права національних меншин. Протягом короткого часу були розроблені й затверджені закони про судочинство, державну мову, центральну адміністрацію, регулярне військо, що дістало назву «Українська Галицька армія». Закон про основу шкільництва дозволив заснування приватних шкіл, визнав право національних меншин на школи з рідною мовою викладання. Уряд провів земельну реформу, за якою земля відбиралася у великих землевласників і передавалася земельним комітетам. Кожне село або місто мало такий комітет. В ЗУНР встановлювався 8-годинний робочий день.

Але згодом під час україно-польської війни 1918 р. ЗУНР втратила Буковину. Через брак досвіду командирів УГА, польська армія захопила Львів. Уряд ЗУНР переїхав до Станіслава (теперішній Івано-Франківськ). Звідти він керував Східно Галичиною (це все що залишилося внаслідок війни).

1 грудня 1918 р. у Фастові делегація Західної України і Директорії попередньо домовилися про об'єднання. А 22 січня 1919 р. у Києві, на Софіївській площі, було проголошено «Акт злуки», який передбачав об'єднання ЗУНР і УНР. (Але, як нам здається, кожна зі сторін цього союзу продовжувала переслідувати свої визначені політичні цілі, що і призвело до негативних наслідків).

Україці змогли утворити свою державу на західних землях, але вона проіснувала відносно недовго. Серед чинників падіння ЗУНР можна виділити непослідовність та поміркованість внутрішньої політики уряд, а також втручання в життя України країн-сусідів і байдужість до долі українців з боку європейських лідерів.

Науковий керівник: доцент кафедри історії держави і права України та Зарубіжних країн НЮУ ім. Ярослава Мудрого Власенко Сергій Іванович.

*Ганжа Анастасія Максимівна
Студентка першого курсу(4 групи)
Інституту підготовки кадрів до органів
юстиції України, НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

КРІСТОФ-ДІТРИХ ФОН РОММЕЛЬ ТА ЙОГО ВНЕСОК В РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

«Історія наших університетів до останнього часу була вкрай мало розробленою». Саме такою цитатою розпочинається вступ до визначальної праці Крістофа-Дітріха Фон Роммеля

«П'ять років із історії Харківського університету» [1, с. 5]. Вже вказана наукова праця свідчить про те, що Крістоф-Дітріх Фон Роммель цікавився історією Харківського університету, що фактично призвело до того, що він залишив вагомий слід в його історії. Тому, безперечно, необхідно визначити внесок німецького історика в розвиток Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, оскільки без його записок уявити історію цього визначального юридичного університету було б неможливо.

Варто зазначити, що Крістоф-Дітріх Фон Роммель працював на посаді штатного професора в Марбурзькому університеті на філософському факультеті та активно займався дослідженням історії науки та навчальних закладів. Проте, неочікувано для всіх він в 1810 року прийняв сенсаційне запрошення на посаду професора в нещодавно відкритому Харківському університеті (нагадаємо, що Харківський університет було створено в 1804 році) [2, с. 18].

На Україні він перебував у 1811-1815 роках, після чого повернувся на батьківщину. Одну з частин своїх спогадів, що їх Ромель довів до 1815 року, він присвятив Україні. Тобто, практично, за майже як п'ять років викладання історичної науки та філософії в Харківському університеті Крістоф-Дітріх Фон Роммель в повній мірі осягнув українську, а точніше слобожанську культуру, традиції, університетські ідеологеми, що виклав їх в своїй видатній праці «П'ять років із історії Харківського університету».

Із записок Роммеля вбачається півстолітня історія Харківського університету де описуються особливості викладання різноманітних предметів, професори, які викладали протягом п'ятдесяти років, їх методики тощо. Особливу увагу він приділяв питанням філософії, моралі, права, історії, описуючи як відбувалося навчання студентів, і на які аспекти звертали увагу викладачі [1, с. 17].

В своїх записках Роммель відновлює перед нами живий образ минулого. Розказує основні успіхи Харківського університету, досягнення студентів, науковців тощо. При цьому, зауважимо, що Роммель захоплювався творами античних класиків і французьких просвітників (Цицерон й Вольтер були його улюбленими), завдяки чому його власний текст має непоганий стиль і не бідний на афоризми й дотепи, а тому його праця «П'ять років із історії Харківського університету» читається напрочуд легко і з зацікавленістю [3].

Отже, в результаті дослідження, дійшли до висновку, що завдяки Крістофу-Дітріху Фон Роммелю ми можемо осягнути історію становлення та розвитку Харківського університету в перші п'ятдесят років свого існування. Фактично, саме він був родоначальником історії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Роммель Кристоф Дитрих фон. Пять лет из истории Харьковского университета. Воспоминания профессора Роммеля о своем времени, о Харькове и Харьковском университете (1785 - 1815). Х. : В Университетской типографии, 1868. 111 с.
2. Крістоф Дітріх фон Роммель. Спогади про моє життя та мій час. Харків: Майдан, 2001. 180 с.
3. Кристоф Дитрих фон Роммель. Воспоминания о своем времени, о Харькове и Харьковском университете. URL: <http://balakliets.kharkov.ua/biblioteka-kraevedeniia/kharkov-1811>.

*Ганжа Анастасія Максимівна
Студентка першого курсу(4 групи)
Інституту підготовки кадрів до органів
юстиції України
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

БОРОТЬБА ЗА ВІДНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ В 1918–1919 РР.

До травня 1919 р. Червона армія взяла під свій контроль майже всю територію України в межах колишньої Російської імперії. Усе це дало змогу більшовикам закріпити свою владу прийняттям першої радянської Конституції України. У той час відбувалася політика воєнного комунізму. Я вважаю, що це була дуже жорстка політика для народу, тому зрозуміло, що більша частина населення була незадоволення нею.

Все ж таки у 1917–1920 рр. більшовики в Україні були реальною політичною силою, яка претендувала на владу. У листопаді – грудні 1917 р. відбувалось реальне їх протистояння з Центральною радою кожен прагнув прийти до влади. Більшовики прагнули до встановлення в Україні влади рад. Але збройним шляхом їм це не вдалося. Наприкінці листопада 1917 р. війська Центральної ради в Києві роззброїли більшовицькі війська і вислали їх до Росії, а також придушили повстання в різних містах і зупинили наступ на Київ 2-го гвардійського корпусу. Однак, більшовики також готували скликання Всеукраїнського з'їзду рад, щоб проголосити радянську владу в Україні. 26 січня 1918 р. радянські війська займають Київ, і на цей час радянська влада встановлюється майже на всій території України. Починається формування органів радянської влади в Україні, створюється новий апарат управління, органи правопорядку, суд, збройні сили. Власне на території України утворилося кілька радянських республік. III Всеукраїнський з'їзд Рад (березень 1919 р.) схвалив Конституцію УСРР, обрав ЦВК Рад України (89 комуністів і 10 українських есерів, голова ЦВК — Г. І. Петровський), сформував уряд — Раду Народних Комісарів.

У Конституції відзначалося, що УСРР є республікою диктатури пролетаріату, основним завданням якої є перехід від буржуазного ладу до соціалізму.

Вищим органом державної влади був з'їзд Рад, а між з'їздами В У ЦВК. Раднарком міг видавати закони. Місцевими органами влади були міські та сільські Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів і обрані ними виконкоми, а також губернські, повітові та волосні з'їзди Рад та їх виконкоми.

6 січня 1919 р. декретом Тимчасового робітничо-селянського уряду України Україну було проголошено Українською Соціалістичною Радянською Республікою (УСРР). 25 січня 1919 р. в Харкові цей уряд декларував необхідність об'єднання УСРР з Росією на засадах соціалістичної федерації. Отже, виявилось, що Центральна влада була не готовою до нападу, що і призвело до поразки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Історія держави і права України, Захарченко Петро Павлович
2. <https://history.vn.ua/book/history5/51.html>

*Говоруха Любов Сергіївна
Молодший науковий співробітник НДІ
державного будівництва та місцевого
самоврядування НАПрНУ*

ВПЛИВ ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ ТЕОРІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ НА ПРАКТИКУ МУНІЦИПАЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА

Державницька теорія місцевого самоврядування має значний гносеологічний та праксеологічний потенціал, який може бути успішно реалізований в процесі реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.

Дослідженням проблематики державницької теорії місцевого самоврядування займались Р. Гнейст, Л. Штейн, А. де Токвіль, О. фон Гірке, В. Шеффнер, а також вітчизняні вчені, М.О. Баймуратов, О.В. Батанов, І.І. Бодрова, М.І. Корнієнко, О.Ю. Лялюк, П.М. Любченко, О.О. Петришин, В.Ф. Погорілко, С.Г. Серьогіна та ін.

Місцеве самоврядування займає важливе місце в житті громадян, оскільки в будь-якій країні є неможливим, щоб один орган влади належним чином виконував усі державні послуги. Місцеві органи влади мають можливість в повній мірі надавати саме ті послуги, які необхідні в цивілізованому житті.

Прихильники державницької теорії місцевого самоврядування розглядають місцеве самоврядування як складову державного управління, як свідчення децентралізації державної влади. Теорія цілком узгоджується з процесами децентралізації та деконцентрації, що отримали характер глобальної тенденції з кінця ХХ століття. Вона не суперечить ідеалам демократії та може бути використана в якості інструмента демократичних перетворень.

Державницька теорія місцевого самоврядування потенційно сприяє зміцненню цілісності держави, визнаючи необхідність широких правових, організаційних та матеріально-фінансових гарантій автономії територіальних громад та органів місцевого самоврядування, та заперечує ідею суверенітету територіальної громади.

Основними положеннями державницької теорії є визначення місцевого самоврядування, як особливої організації державної влади, що ґрунтується на виборних засадах; компетенція органів місцевого самоврядування визначається державою, «дозволено те, що передбачено законом»; місцеве самоврядування здійснюється за допомогою місцевих жителів та місцевих спільнот.

Історично державницька теорія вперше визначила політичний аспект самоврядування, який був пов'язаний з пошуками критерію відмінності владних відносин у сфері місцевого самоврядування від державної влади. Автори державницької теорії місцевого самоврядування вперше вказали на зв'язок становлення та розвитку інституту місцевого самоврядування з характером його політичної підтримки та типом політичного режиму.

Державницька теорія місцевого самоврядування використовується зараз у багатьох країнах світу, зокрема в усіх країнах англосаксонської системи права, а також вона закладена в основі континентальної муніципальної системи, яка на сьогодні є ефективною в Франції, Італії, Бельгії, Іспанії, франкомовних країнах Африки, деяких штатах Сполучених Штатів Америки. Наприклад у Канаді, відповідно до основних законів країни органи місцевого

самоврядування підпорядковані провінційним (територіальним) органам влади, що встановлюють і змінюють кордони територіальних одиниць, розробляють основи політики, у рамках якої діють муніципалітети. Державницька теорія місцевого самоврядування стала визначальною для країн Європи і знайшла своє відображення у п.1 ст.3 «Європейської хартії місцевого самоврядування» («право і спроможність місцевих властей, в межах закону, здійснювати регулювання і управління суттєвою частиною державних справ, які належать до їх компетенції, в інтересах місцевого населення») та в конституціях більшості європейських країн.

Місцеве самоврядування є одним з міжнародних стандартів демократичного суспільства. Його розуміння та принципи викладені в Європейській хартії місцевого самоврядування. Разом з тим, у жодній з європейських конституцій не подано його визначення, а вказується, що первинною самоврядною одиницею виступає територіальна громада. Якщо порівнювати конституції держав Західної Європи з конституціями держав Центрально-Східної Європи, то можна побачити, що принципи самоврядування, система органів місцевого самоврядування, порядок формування, повноваження, більш деталізовані в останніх. Серед основних напрямів забезпечення реального самоврядування на сучасному етапі розвитку суспільства вказують максимальне залучення мешканців територіальної громади до вирішення місцевих справ; істотне передавання функцій держави місцевим громадам; розширення автономії в питаннях визначення видів податків та їх збору; удосконалення механізмів консультацій між органами державної влади та місцевого самоврядування різних рівнів; вдосконалення механізмів контролю за діяльністю територіальних громад.

Державницька теорія місцевого самоврядування руйнує штучні перешкоди між різними підсистемами публічної влади, забезпечуючи єдність державної території, державної політики і державної влади. Вона усуває суперечність між принципами державного суверенітету і самостійності місцевого самоврядування, між повновладдям народу і владою територіальних громад. З урахуванням цього визначення шляхів реалізації державницької концепції місцевого самоврядування в процесі муніципального будівництва в Україні є перспективним напрямком досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Сучасний муніципалізм та проблеми формування муніципального праворозуміння в Україні. Батанов О.В. http://kul.kiev.ua/images/chasop/2011_2/4.pdf
2. Теоретичні засади розвитку місцевого самоврядування у Французькій республіці. Фелонюк Т.А. <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/8/55.pdf>
3. Державницька теорія місцевого самоврядування: політичний та юридичний напрямки http://tergromada.blogspot.com/2016/05/blog-post_77.html
4. Сучасні теорії розвитку місцевого самоврядування: теоретико-концептуальні проблеми. Абасов Г. Г. <http://www.pravnuk.info/2013-12-27-12-38-39/63-suchasni-teori%D1%97-rozvitku-miscevogo-samovryaduvannya-teoretiko-konceptualni-problemi.html>

Голубенко Едуард Юрійович
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
ІШКОЮ 1 курс, 8 група

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УРСР 1922 РОКУ

При аналізі особливостей Цивільного кодексу УРСР потрібно спочатку, розібратися та проаналізувати за яких умов цей кодекс був розроблений та прийнятий. Цей кодекс був затверджений постановою Всеукраїнського центрального виконавчого комітету від 16 грудня 1922 року. Умови які були на той момент дуже складними, війна селян проти влади, яка була спричинена тим що, влада займалася реквізицією продукції та майна селян. В цьому ж році був процес переходу до нової економічної політики. Вона означала те, що тривав перехід від обов'язкової праці до праці вільного наймання робочої сили. І із-за усіх цих нюансів державі потрібно було якось удосконалити та стабілізувати положення цивільно-правових відносин.

Однією з особливостей цього кодексу було те, що він базувався на кодексі РРФСР, вони були схожі структурою та змістом. Що кодекс УРСР, що РРФСР склалися з ідентичних розділів, таких як, "Загальна частина", "Речове право", "Зобов'язальне право" та "Спадкове право". За кількістю статей маже все так само, у кодексі РРФСР було на 1 статтю більше.

В загальній частині містилися норми, які були присвячені суб'єктам та об'єктам права, про угоди як головний спосіб припинення або встановлення цивільних стосунків. Суб'єктами права були фізичні особи та організації. За статтею 20 об'єктом цивільного права лише тільки те майно, як не було вилучене з цивільного обігу.

В речовому праві йшлося про норми які стосувалися права власності, права забудови та застави товару в обороті. За статтею 52 писалося, про види власності такі як, державна, приватна та кооперативна власність. В статті 54 описувалися предмети приватної власності: гроші, цінні папери, торгові підприємства та інше. Захист прав власності визначав виндикаційний позов. І ще особливістю цього кодексу було те, що власники, маєток яких було примусово позбавлено власності за основою революційного права або взагалі переходило у володіння трудових людей до 24 серпня 1922р, не мають права вимагати отримати назад це майно.

Третя частина кодексу - це "Зобов'язальне право". Вона складалася з 4 блоків. Перший блок стосувався загальних положень договорів, потім йшли зобов'язання, які виникають з договорів, зобов'язання, що виникають внаслідок без доказового збагачення, та останній блок зобов'язання, що виникають в результаті нанесення іншому шкоди. За цим кодексом існували такі види договорів, як: договір купівлі-продажу, позика, майновий найм та доручення.

І остання четверта частина була присвячена питаннями які стосувалися спадкового права. Спадкування було за законом та за заповітом. Особливістю переходу майна у право власності було зроблено за 2 умов, якщо сума спадщини не перевищувала 10 тисяч карбованців та спадкоємці які були на утриманні померлого не менше одного року до дня його смерті. Але потім було розширено розмір спадщини та збільшено коло наслідувачів за законом.

Отже, виходячи з положення згаданих вище фактів, можна дійти висновку, що Цивільний кодекс був спрямований на нормативне забезпечення умов які були здійснені

непом, які становилися у напрямі регулювання взаємних відносин між приватним власником та державою.

Список використаної літератури

1. Нелін О. Спадкове право УРСР за Цивільним кодексом 1922 р. // Підприємництво, господарство і право. — 2008. — № 4
2. Цивільний кодекс УСРР 1922 // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] — К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004
3. Новицкая Т. Е. Гражданский кодекс РСФСР 1922 года. — М. : ИКД «Зеркало-М», § 2002. — 224 с.

*Гончар Валерія Олександрівна
студентка 5 групи 1 курсу
факультету підготовки кадрів для органів
юстиції, НЮУ ім.Ярослава Мудрого*

ПОСИЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ГНІТУ З БОКУ РОСІЇ В ПЕРІОД 1907-1914 РР

Після закінчення невдалої революції, яка тривала протягом 1905–1907 рр., верхівка Російської імперії запровадила по всій своїй території спеціальний режим, що одержав назву столипінський на честь ім'я голови царської Ради міністрів П. А. Столипіна. Саме в цей період царський уряд почав проводити відверту антиукраїнську політику.

Показові репресії проти учасників революції розгорнулися з 3 червня 1907 року, коли Миколай II підписав маніфест про розпуск II Держдуми, яка була основним витокком хоча б якоїсь влади для українців. Надалі через численні переслідування та страшні утиски з боку держави діяльність культурно-освітніх організацій вимушена була припинитися фактично в усіх містах, це не обійшло і українські періодичні видання. Ввезення та поширення україномовних книжок опинилося знову під строгою забороною. З 1909 року викладання українською мовою в тих школах, де його ввели під час революції, знову опинилося під забороною. Людей, які стали учасниками будь-якого заворушення військово-польові суди засуджували до страти та ув'язнення.

Імперська реакція політика 1907 року проходила під наглядом голови Ради міністрів П. Столипіна, який був явним прихильником ідеологічного російського шовінізму. Під його керівництвом у 1908 році у Києві було створено «Клуб російських націоналістів», який став однією з найвпливовіших сил в країні завдяки підтримці з боку влади. Головною метою клубу була боротьба з українофільством та переконання українців, що «ті лише гілка єдиної руської народності, а також те, що спільність з російським народом ґрунтується на єдиній православній релігії». Знову панівною стала шовіністична теорія єдності «самодержавства, православ'я, народності».

Ще одним ударом по українському рухові став циркуляр Столипіна від 20 січня 1910 року щодо заборони ресстрування будь-яких організацій та товариств «іноземців». Спираючись на цей циркуляр, губернатори міст отримали право на самостійне закриття усіх відомих, вже зареєстрованих товариств. У наслідок цього український рух знов опинився в підпіллі.

Ще однією рисою національного гніту того періоду стало використання царською владою «чорних сотень» - озброєні загони шовіністичної організації "Союза русского народа" та "Союза М. Архангела" для фізичного утиску і залякування прогресивної української інтелігенції, для знищення демократичних початків і проведення насильницьких актів над євреями.

Російська імперія відкритим шляхом почала насаджувати великодержавний шовінізм, не обходячи при цьому представників інших національностей, насамперед євреїв. Прикладом цього є найбільш резонансний судовий процес над службовцем цегельного заводу того часу – «справа Бейліса» 1913 року. Чоловіка без доцільних доказів звинуватили в ритуальному вбивстві православного хлопця. Чорносотенна преса провела активну антисемітську кампанію, але на захист Бейліса вступила демократична еліта – письменники та відомі діячі (М. Коцюбинський, М. Грушевський, А. Шептицький та ін.). Суд був змушений виправдати М. Бейліса.

Антиукраїнська політика тривала і після смерті П. Столипіна. Її кульмінація відбувалася у 1914 році, коли царська влада заборонила святкувати сторіччя від народження найвідомішого українського поета Т. Г. Шевченко. Таки події спричинили повстання та масові демонстрації українських студентів у Києві та інших містах.

Гончар Дмитро Сергійович
аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОНТРРЕВОЛЮЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ В УСРР В ПЕРШІ РОКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ (1918-1922 рр.)

Становлення радянської влади на Україні оформлялося як «диктатура пролетаріату», яка на ділі була диктатурою партії більшовиків. Основною функцією нової держави було «придушення опору повалених експлуаторських класів». Всі органи влади будувалися за партійним принципом, в тому числі і ті, які безпосередньо проводили в життя масовий терор.

Під час вивчення цієї проблеми намітилися такі ідеї:

1. Ситуація, що створюючися нормативна база не встигала за швидкими змінами військової і політичної ситуації. Тому всі законодавчі прогалини заповнювали в ході практичної діяльності надзвичайних органів на основі принципу «революційної доцільності». Саме на цій доцільності, а не стільки на радянських законах, базувалося нове «червоне право», яке поступово замінювало пряме революційне насильство.

2. Суб'єктами позасудової репресії і кримінальної відповідальності за контрреволюційні злочини виступали, перш за все, представники буржуазії, поміщики, священники, офіцери, козаки і посадові особи царського режиму. Однак, з початком переходу до непу склалася ситуація, що в будинках примусових робіт в більшості знаходилися робітники і селяни, що підтверджується статистичною звітністю і заявами відповідальних працівників правоохоронних органів.

3. Зі звіту комісії, сформованої А.І. Денікіним, слідує, що в 1918-1919 рр. в ході більшовицького терору було вбито 1 000 000 - 1 766 118 люд., в тому числі, професорів і вчителів - 6775, лікарів - 8800, офіцерів - 54 650, солдат - 260 000, поліцейських - 59 000,

поміщиків - 12 950, селян - 815 000 і робочих - 193 350. Тільки протягом червня 1921 року і лише за вироком трибуналів в Харкові було розстріляно 418 людей.

4. Така статистика в черговий раз показує нам, що репресіям піддавалися, хоч як це парадоксально, вже і представники робітничо-селянського класу. Подібна політика проводилася для залякування населення та придушення опору новому правопорядку. Невдоволення політикою більшовиків виливалося в численні селянські повстання (нормативні акти і архівні документи все частіше використовують по відношенню до селян термін «політичний бандитизм»), справлятися з якими репресивно-каральна система просто не встигала. У зв'язку з цим радянська влада була змушена систематизувати та впорядкувати діючі нормативно-правові акти, що регулюють боротьбу з контрреволюційними злочинами. Метою цих заходів було усунення перегинів з боку правоохоронних органів.

5. По закінченню громадянської війни в процесі кодифікації був прийнятий перший Кримінальний кодекс УСРР. Його особлива частина починається з контрреволюційних злочинів. Системний аналіз даних статей говорить про те, що їх нечітко сформульовані диспозиції зберігали можливість реалізації принципу об'єктивного ставлення. Що в майбутньому підтвердилося практичною діяльністю правоохоронних і судових органів.

6. Стаття 57 КК УСРР 1922 р. встановлює, що під контрреволюційним злочином розумілося всяке діяння, спрямоване на повалення завойованої пролетарською революцією влади робітничо-селянських рад і їх виконавчих органів. Під контрреволюцію підпадали також дії в напрямку допомоги тій частині міжнародної буржуазії, яка не визнає рівноправ'я прийшлої на зміну капіталізму комуністичної системи власності і прагне до її повалення шляхом інтервенції або блокади, шпигунства, фінансування преси тощо. Ця стаття часто розширено тлумачилася. Тому та чи інша дія особи, якщо вона суперечила політичній лінії більшовиків, могла кваліфікуватися також як контрреволюційний злочин.

7. Диспозиції ст. 58-73 КК УСРР встановлювали, що під контрреволюційні злочини підпадають організація збройних повстань, зносини з іноземними державами з метою схилення до збройного повстання або оголошенню війни, участь в контрреволюційних організаціях або сприяння міжнародній буржуазії, диверсії, шпигунство, приховування і пособництво в контрреволюційних злочинах, пропаганда і агітація до повалення органів радянської влади, створення і поширення в контрреволюційних цілях шкідливих чуток і ін. [5, с. 567-569].

8. Будь-яка революція передбачає боротьбу кількох сил. Тому поява термінів «контрреволюція» і «контрреволюційні злочини» - закономірне явище історичного процесу в ході насильницької перебудови суспільства. У різних країнах це відбувалося по-різному. Метою автора є докладне дослідження і опис цього процесу в Україні.

*Гриценко Анжеліка Олександрівна,
студентка 1 курсу 10 групи
факультету адвокатури
Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого*

ФЕНОМЕН ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РОКІВ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Український народ за свою багатовікову історію пережив чимало потрясінь: завойовницькі війни, національно-визвольні змагання, бунти, революції та перевороти, результатом яких стали численні демографічні, економічні, соціальні та культурні втрати. Всі ці події, ці драматичні сторінки української історії ніколи не втратять актуальності і завжди болітимуть всьому нашому народу, бо «прах мільйонів жертв стукає в наші серця», – саме так назвали своє звернення до Президента України 1993 року представники української інтелігенції з приводу 60-річчя Голодомору. Заповнення "білих плям" історії України, що стало актуальним з проголошенням незалежності України, залишається таким донині, бо радянська історіографія сповна подбала про те, щоб невідомі урядовій верхівці події були стерті зі сторінок історичних книг і пам'яті людей. Принагідно нагадаємо, що у науковій літературі під "білими плямами" розуміють щось таке, про що правда була відома, але її замовчували. Такого роду "білою", а точніше "чорною", "кривавою" плямою історії України є Голодомор 1932-1933 років. У ті роки Москва, як і зараз, будувала віртуозні плани з винищення українства і загарбання етнічних українських територій. Історія, як відомо, циклічна, а тому нині, напередодні тридцятої річниці проголошення Декларації про державний суверенітет України, вкрай доцільно повернутися до осмислення цих подій, аби утвердити значущість проголошення і жагу до збереження нашого історичного надбання – державного суверенітету України.

Україна відіграла ключову роль при формуванні Радянського Союзу. Вона мала більше населення, ніж решта неросійських республік разом, українці були найчисельнішим після російського народом СРСР. Досвід важкої боротьби з Українською Народною Республікою змусив більшовиків піти на створення УСРР, а на початку 1920-х років проголосити політику українізації. [1, с. 2]. Перший рік колективізації теж проходив у сприятливому психологічному кліматі під гаслами добровільності, селян активно заохочували перевагами об'єднання у колгоспи, однак станом на 1929 рік кількість охочих ледь перевищувала 5%. Подібна тенденція не дозволила б партійному керівництву «наздогнати і перегнати» західні країни, і воно це розуміло, а тому прямики замінили на кнут – розпочалася примусова колективізація та розкуркулення. Всіх, хто чинив опір державній політиці в цьому аспекті, стали називати «куркулями», а особливо впертих депортували. І вже станом на 1930 рік колективізували приблизно 70% селянських господарств. Після виходу статті Й. В. Сталіна «Запаморочення від успіхів», у якій автор наголосив на неправильному тлумаченні виразу «виконати план за будь-яку ціну» місцевими керівниками, почалися зворотні процеси: селяни масово залишали колгоспи, а колективізація знову набула характеру добровільної. Проте ця поступка була ніби сиром у мишоловці. Й. В. Сталін хотів приручити волелюбний народ, приспати і зломити гідність українського народу, аби взяти керівництво ним у свої руки. Восени 1931 року

«добровільно-примусова» колективізація була відновлена. Було оголошено непомірно високі плани хлібозаготівлі, а до цієї кампанії залучили загони колгоспних «ударників». В результаті низки здійснених заходів станом на середину 1932 року знову звітували про 70% колективізованих селянських господарств та земель в УРСР. Селяни вступили у фазу пасивного спротиву: засівали лише необхідну для прожиття сільськогосподарську продукцію та зерно; худобу, яку все одно могли забрати, забивали, а частина селян тікала до міст, щоб приєднатися до пролетаріату. Проте партійне керівництво на чолі зі Й. В. Сталіним відреагувало на це не як на поштовх до послаблення тиску і гніту, а як на саботаж зі сторони селянства, яке прагне заморити місто голодом [2]. Реакція влади не забарилася.

У серпні 1932 року було ухвалено Постанову «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперативів та про зміцнення суспільної (соціалістичної) власності», так званий «закон про п'ять колосків». За розкрадання майна колгоспів було передбачено покарання в вигляді розстрілу, за наявності «пом'якшуючих обставин» — позбавлення волі на строк від 10 років. Розпочалися рейди «ударників» для боротьби з крадіжками державного зерна. У жовтні створили надзвичайні комісії з виконання норм хлібозаготівель [2].

У грудні 1932 року ЦКВКП(б) зобов'язала українське керівництво в рамках хлібозаготівельних кампаній вивезти з українських сіл усі наявні зернові запаси, навіть посівний матеріал, що було й зроблено [4, с. 2]. Страшними були і так звані «чорні дошки», куди заносили села, райони, обкоми та райкоми партії, що «саботували» хлібозаготівлю. Це означало посилення репресивних заходів проти цих населених пунктів. Для цих сіл припинявся підвіз товару, заборона кооперативної і державної торгівлі. Забороняли кредитування, проводили арешти та чистки від ворожих елементів. Режим «чорних дощок» для окремих сіл зберігався, фактично до кінця 1933 року. Якщо ще в 1932 році українські селяни могли врятуватися шляхом виїзду з охоплених голодом регіонів, то в 1933 році ситуація принципово змінилася. Вільній міграції українців влада поставила міцні перепони. Директива Сталіна забороняла виїзд селян із УСРР та Кубані за хлібом в інші місцевості Радянського Союзу. Українським селянам припинили продавати квитки на залізничний і водний транспорт. Шляхи блокувалися підрозділами ГПУ. Тих, хто встиг виїхати, заарештовували і повертали назад [1, с. 16-17].

Витяги з архівних документів, представлених у книзі «Український хліб на експорт: 1932-1933» і статті Л. Слободян «Джерельні свідчення штучного характеру Голодомору в Україні 1932-1933 років», доводять, що 1932-1933 роки були врожайними, але мільйони людей продовжували гинути. Аграрна політика більшовиків знекровила продуктивні сили українського сільського господарства.

За оцінками істориків, щодня вмирало близько 25 тисяч українців, а загальна кількість жертв цього акту проти людяності становить за різними підрахунками від трьох до семи мільйонів. Уперше термін «голодомор» постає 17 серпня 1933 року у празькому часописі «*Vecernik P.L.*», на шпальтах якого була опублікована стаття «*Hladomog v SSSR*». У звітах німецьких дипломатів вжито дещо категоричніші тлумачення, як-от «*Hungerkatastrophi*» (голодова катастрофа) та «*Hungersterbens*» (смерть від голоду, померлі від голоду). В інформаційних повідомленнях західної преси вже тоді було підкреслено свідомі дії радянської влади (політика колективізації, розкуркулення, хлібозаготівлі, соціальної ізоляції, відвертої

конфіскації хліба та майна), які вважалися причиною штучного голоду, а також виокремлювалися обставини замовчування наслідків голодомору (масової смертності, канібалізму, епідемії тифу тощо) [5, с. 99]. Нині вже не виникає сумнівів, що ці дії більшовицької влади є нічим іншим, як актом геноциду українського народу. Підтвердженням цього слугує те, що у листопаді 2006 року українські парламентарі офіційно визнали Голодомор 1932-1933 років актом геноциду українського народу, а на міждержавному рівні це рішення ухвалило п'ятнадцять держав-членів ООН і держава Ватикан [6].

Підсумовуючи викладені факти та їхні оцінки, можна напевно стверджувати, що Голодомор 1932-1933 являє собою штучно організований акт масового винищення українства, у підґрунті якого лежала непереможна жага Москви позбавити етнічні українські території можливості реалізовувати право на автономію, русифікувати українців та асимілювати їх у російському середовищі, підкоривши наказам і директивам "зверху". Події тих років, безсумнівно, є справжнім економічним геноцидом нашого народу, масштаби та наслідки якого жахають донині. Ми, наші нащадки і люди, що живуть і житимуть на споконвічно українській землі, не мають морального права забувати ці трагічні події, коли тверда рука Москви дотягнулася до українського села і забрала мільйони людських життів. Цей повчальний урок минувшини яскраво демонструє, що ми маємо любити і оберігати власну землю від нападника, ворога і завойовника, якою б не була його агресія - відкритою чи прихованою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Верстюк В. Голодомор. Геноцид українського народу 1932-1933. Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 1995 р. 25 с.
2. Історія України в історіях. Лекція 24. Утвердження тоталітарного режиму в 1929-1939 рр. *Спецпроект EdEra та Освіторії*. URL: <https://znohistory.ed-era.com/m5/l24> (дата звернення: 24.04.2020).
3. Чернега П. Голодомор-геноцид 1932-1933 рр. в Україні: передумови, причини й наслідки. С. 6-22. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/12000/1/Chernega.pdf> (дата звернення: 24.04.2020).
4. Власенко С. «Документи свідчать і викривають». Вид-во Сільські вісті. Київ. 2013 р. № 138 (19031).
5. Марочко В. І. Територія Голодомору 1932–1933 рр. в Україні: етнорегіональний та соціально-демографічний контекст. *Матеріали міжнародної наукової конференції «Голод в Україні у першій половині ХХ століття: причини та наслідки (1921-1923, 1932-1933, 1946-1947)»*. Київ, 20-21 листопада 2013 р. С. 99-105.
6. Для визнання Голодомору геноцидом ознак достатньо – австрійський історик. *Укрінформ*. 25.11.2018. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2586816-dla-viznanna-golodomoru-genocidom-oznak-dostatno-avstrijskij-istorik.html> (дата звернення: 24.04.2020).

Науковий керівник: Омарова А. А., к. ю. н., асистент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн НЮУ імені Ярослава Мудрого.

*Губар Максим Володимирович
студент 11 групи 1 курсу 1 факультету
НЮУ ім. Ярослава Мудрого
Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри
історії держави та права
України і зарубіжних країн НЮУ ім. Ярослава
Мудрого Шигаль Д. А.*

МАГДЕБУРЗЬКЕ ПРАВО В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

У працях більшості дослідників поняття «магдебурзьке право» тлумачиться як середньовічне міське право, відповідно до якого тодішні міста «мали змогу» частково звільнитися від підпорядкування центральній адміністрації або феодалній владі та отримали право на формування власних органів місцевого самоврядування. Магдебурзьке право було оформлено привілеями 1188 року, які вперше отримало одне з німецьких міст, що іменувалося Магдебургом, від архієпископа – власника міста.

Слід зазначити, що запровадження Магдебурзького права в межах території України стало позитивним зрушенням, котре надалі сприяло утвердженню України як незалежної держави. Окрім того, як логічний наслідок запровадження на українських землях Магдебурзького права, розпочало свій розвиток і місцеве самоврядування, почали зароджуватися та утверджуватися демократичні традиції в управлінні містами, а також окремі елементи громадянського суспільства.

Як зазначають вчені-історики, функціонування міст Середньовіччя на основі Магдебурзького права можна називати першою історичною формою місцевого самоврядування.

Що стосується питання визначення самого змісту Магдебурзького права, то його суть полягала у тому, що населення конкретного міста, «вийшовши» з-під контролю центральної адміністрації, представниками якої, наприклад, були воєводи, намісники та феодали, наділялося правом на здійснення місцевого самоврядування на корпоративній основі.

До складу відповідної громади входили міщани, проте тільки ті, котрі проживали за межами земельної території, власником якої був князь чи єпископ.

Таким чином, місто, «наділяючись Магдебурзьким правом», отримувало: самоуправу, власного в'їта, бурмістра, радників, лавників, власні суди, привілей щодо утворення ремісничих цехів, закладання склепів, винних і горілчаних пивниць, можливість вести вільну торгівлю, право накладання на міщан і купців податків та всілякого роду оплат. Не менш важливим наслідком запровадження Магдебурзького права було те, що міста отримали можливість формувати свій уряд – магістрат, що складався з міської Ради і Лави.

Що стосується Ради, то її очолював бурмістр. До складу Ради, як правило, входили шість радників, термін повноважень яких складав один рік. Міський суд був іменований Лавою та, у свою чергу, складався з шести лавників, котрі обиралися населенням міста (міщанами). В'їт був очільником Лави та призначався на посаду королівським привілеєм пожиттєво, проте міг бути відкликаний таким же привілеєм. В'їт наділявся правом постановляти вироки у будь-яких справах, зокрема, призначати покарання у вигляді смертної кари. Вирок в'їта підлягав

оскарженню лише перед королем. Окрім суддівських повноважень, вїт визнавався першою посадовою особою міста і, відповідно, був відповідальним за міську оборону.

Ремісниче населення міст було розподілене на цехи, керування якими здійснювали цехмістри, які були виборними особами, і наділялися в рамках цехових відносин повним самоврядуванням.

В Україні першими містами, котрі були наділені Магдебурзьким правом, стали міста Закарпатської України, яка перебувала у складі Угорщини. Так, наприклад, починаючи з 1329 року, Магдебурзьке право було запроваджене у містах Хуст, Вишкове, Тячів. Пізніше таке право отримали Санок, Львів, Кам'янець-Подільський, Луцьк та ін.

У цілому, розкриваючи особливості правового статусу міст, які мали Магдебурзьке право, науковці класифікують їх на дві категорії. Так, до складу першої вчені відносять такі міста, як Львів, Кам'янець і Київ, тобто міста «з повним» Магдебурзьким правом, оскільки там були сформовані представницькі органи влади – Рада (орган законодавчої і адміністративної влади) і Лава (орган судочинства). А до другої групи включають всі інші міста, які характеризують як міста «з неповним німецьким правом» – так звані ратушні міста. Ратушні міста зазвичай мали тільки вїта й одного-двох бурмістрів, які фактично залежали від місцевої державної адміністрації.

Щодо порядку наділення українських міст Магдебурзьким правом, то надавалося воно відповідними грамотами та привілеями верховної влади.

Таким чином, узагальнивши усе вищевикладене, можна зробити висновок про те, що зародження та подальше поступове поширення Магдебурзького права на українських землях заклало підвалини для формування нових рис ментальності місцевого населення. Як наслідок запровадження Магдебурзького права, міському населенню стали притаманні демократизм, менша орієнтація на центральну владу, бажання будувати суспільне життя на основі норм права. Окрім того, Магдебурзьке право сприяло формуванню в Україні громадянського суспільства.

*Гудзенко Юлія Олександрівна
студентка 1 курсу 5 групи
Інституту підготовки кадрів
для органів юстиції України
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УСРР 1922 Р.

Після Жовтневої революції 1917 року до керування прийшла радянська влада. Під час періоду розбудови власної української незалежної держави не існувало єдиного кодифікованого нормативно-правового акту. Слід зазначити, що перехід радянської України до мирного будівництва під час запровадження нової економічної політики вимагав закріплення і забезпечення нових суспільних відносин.

Таким чином 23 серпня 1922 року ВУЦВК прийняв постанову «Про ведення в дію Кримінального кодексу УСРР». Цей акт був сформований на основі КК РСФРР та були покладені «Основні начала кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік». Його метою стала єдність радянського кримінального законодавства. Цей документ набрав

чинності з 15 вересня 1922 року. Кодекс містив у собі дві частини: Загальну та Особливу, що поділялись на 227 статей.

Загальна частина містила 5 глав та базувалась на «Керівних началах» 1919 року. Також у цій частині зазначено межі дії КК УСРР за колом осіб і за територією вчинення злочину. Загальна частина містила у собі й завдання щодо правового захисту радянської держави. Порівняно з іншими нормативно-правовими актами, у загальній частині досконаліше зазначено поняття злочину – будь-яка суспільно небезпечна дія або бездіяльність, що загрожувала радянському ладу і правопорядку, встановленого робітничо-селянською владою на перехідний до комуністичного суспільства період часу.

Значна частина положень кодексу містила у собі дві форми вини: умисел та необережність. Згідно з цим актом, вина вважалась факультативною ознакою кримінальної відповідальності. Тому мета покарання полягала не в карі та виправленні засудженого, а в здійсненні захисту від небезпечних осіб, що виразилось у застосуванні політичних репресій.

На той час достатньою підставою кримінальної відповідальності визнавали соціальний стан особи, а не наявність складу злочину. Це дозволяло за аналогією притягати невинуватих до кримінальної відповідальності: ст. 10 вказувала, що «у разі відсутності в Кримінальному кодексі прямих вказівок на окремі види злочинів покарання або інші міри соціального захисту застосовуються згідно з статтями Кримінального кодексу, що передбачають найбільш схожі за важливістю і родом злочини, з дотриманням правил Загальної частини цього Кодексу». При призначенні покарання зверталась увага на характер соціальної небезпечності особи, що визначалось минулою злочинністю. В ст. 49 зазначалось, що соціально небезпечні особи позбавлялися права перебувати в певних місцевостях УСРР строком на 3 роки.

Кримінальний Кодекс характеризувався великим переліком покарань. В главі III Загальної частини зазначались такі види покарання: вигнання за межі УСРР на термін або безстроково, позбавлення волі зі строгою ізоляцією або без неї, примусові роботи без утримання під вартою, умовне засудження, повна або часткова конфіскація майна, штраф, ураження прав, звільнення з посади, громадський осуд, покладання обов'язку загладити шкоду. Слід зазначити, що смертна кара була у вигляді розстрілу, яка визначалась винятковою мірою покарання. Розстріл виконувався ревітрибуналами, однак його не застосовували до неповнолітніх, вагітних жінок, а також за умови, якщо з часу вчинення злочину минуло 5 років та більше. Також в Загальній частині було відображено стадії вчинення злочину: готування до злочину, закінчений та незакінчений замах на злочин.

Особлива частина містила 8 глав. Зокрема в ній було зазначено різні види злочинів. Серед них визнають: державні, які, в свою чергу, поділялись на контрреволюційні та на злочини проти порядку управління; злочини, скоєні посадовими особами; злочини, які пов'язані з порушенням правил про відокремлення церкви від держави; господарські злочини; злочини проти життя, здоров'я, волі, гідності особи; майнові злочини; військові; злочини, які стосуються народного здоров'я, суспільної безпеки і громадського порядку.

У Кримінальному Кодексі УСРР 1922 року також приділялась увага кримінальній відповідальності. Зокрема глава II Особливої частини стосувалась кримінальної відповідальності за зловживання владою; перевищення владою; бездіяльність влади; недбале ставлення до службових обов'язків; дискримінація влади; діяння влади при обтяжуючих

обставинах; постанова судьями з корисливих або інших особистих видів неправосудного вироку; незаконне затримання, незаконний привід, примушування до дачі показань при допиті шляхом застосування незаконних заходів з боку слідства; присвоєння грошей чи інших цінностей посадовою особою; одержання та провокація хабаря; службове підроблення; розголошення посадовими особами відомостей, що не підлягають оголошенню; неподання посадовими особами в строк необхідних відомостей, представлення яких обов'язково за законом.

Треба зазначити, що в кримінальному кодексі окреслено поняття «зловживання владою» (ст.105). Цей термін визначається як вчинення службовою особою дій, які вона могла вчинити лише завдяки своєму службовому становищу, і які потягли за собою порушення правильної роботи установи чи підприємства, або громадського порядку, або приватних інтересів окремих громадян. Зазначалось й те, що такий злочин карався позбавленням волі або примусовими роботами на строк від одного року або звільненням з посади.

Також Кримінальний Кодекс дав чітке визначення терміну «перевищення влади» (ст.106) – вчинення службовою особою дій, які виходять за межі наданих йому законом прав та повноважень. Цей злочин передбачав покарання, які зазначені в 1-й та 2-й ч. ст. 105.

Також в цьому документі характеризується службова особа як суб'єкт злочинів. Згідно з Кримінальним Кодексом, вони займали постійні або тимчасові посади в різних державних установах чи підприємствах, також в організаціях чи об'єднаннях, що мали за законом певні права, обов'язки та повноваження у здійсненні адміністративних, господарських, освітніх та інших загальнодержавних завдань.

Після Кримінального кодексу у 1924 році було затверджено «Основні начала кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік». Цей акт доповнив Загальну частину КК. Поняття «покарання» було замінено поняттям «заходами соціального захисту». Воно містило судово-виправний, медичний та медично-педагогічний характер.

Отже, Кримінальний кодекс УСРР 1922 року став одним із визначних нормативно-правових актів радянської України. Цей кодекс був одним з перших нормативних актів, що чітко систематизував кримінально-правові норми в республіці. В першу чергу КК характеризувався деталізацією завдань, поставлених перед ним. Треба зазначити, що він містив у собі пріоритетність захисту держави, а не громадянина, на що вказують перші статті кодексу. КК містив у собі велику кількість заходів захисту держави від суспільно-небезпечних дій. Зокрема, він встановлював, що кара є заходом оборонним і повинна бути доцільною. Також в ньому були більш досконалі формулювання, більш досконале й чітке визначення поняття злочину. В Кримінальному Кодексі було чітко зазначено види злочинів та покарань, умови кримінальної відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Хрестоматія. Т. 2.
2. Гончаренко В. Д. Кримінальний кодекс УСРР 1922 (КК УСРР 1922) // Велика українська юридична енциклопедія. Т. 1. С. 426–428.
3. Гончаренко В.Д. Право УССР в период новой экономической политики (1921–1929). Право Украины. 2013. № 1. С. 313–330

*Давид Марія Віталіївна
Національний юридичний університет імені
Ярослава Мудрого,
Інститут підготовки кадрів для органів
юстиції України,
1 курс, 4 група*

РЕФОРМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПОЛІТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ 60-70-Х РОКІВ В НАДДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

У другій половині ХІХ століття Наддніпрянська Україна була одна з найбільш розвинутих регіонів Російської імперії. Але, Російська імперія все більше відставала від країн Західної Європи, а життя кріпосних ставало все більш нестерпним. Саме Олександр II, який у 1855 році посів на престол замість Миколи I, взявся координально реформувати країну.

Першою та найбільш масштабною реформою стала селянська або аграрна реформа 1861 року. Цю реформу готувала задалегідь спеціальна комісія, до якої входили дворяни, в тому числі і з України: Г. Галаган та В. Тарновський

19 лютого 1861 були оприлюднені «Маніфест» про скасування кріпосного права та «Положення про селян, що виходять з кріпосної залежності», згідно з яким її позбулися 23 мільйонів осіб.

За умовами цієї реформи селяни отримували особисту свободу, громадянські права і право вільно розпоряджатися своїм майном. Селяни за викуп одержують наділи польової землі у постійне користування, яке регламентується общиною, з можливістю у перспективі викупити землі в приватну власність. Основними наслідками аграрної реформи 1861 року в Україні стали: по-перше, селяни отримували землі за викуп, що ускладнювало перехід земельної власності від поміщика до селян; по-друге, малоземелля та обезземелення селянства; по-третє, обман селян – вони переплатили за землю в три рази; по-четверте, масові селянські виступи у 1861-1864 роки.

Скасування кріпосного права стало своєрідним поштовхом для створення реформ адміністративно-політичного управління.

Одна з найперших реформ – фінансова реформа 1860-1866 років. За якою був утворений Державний Банк, а також створені місцеві органи державного контролю. Упорядкувався державний бюджет, його гласність: інформація про прибутки і видатки регулярно публікується в пресі. Слід сказати, що було скасовано відкупну систему податків, встановлення акцизних зборів. Значно обмежились іноземні інвестиції в промисловість. Була створена кредитна система. Ця реформа зосереджувала управління грошовим господарством у руках міністерства фінансів.

Після скасування кріпацтва, коли селяни вже не залежали від влади поміщиків, було необхідно забезпечити законність та порядок в адміністративну діяльність. Тому в 1864 році була запроваджена земська реформа. Були створені повітові та губернські земства – виборні органи місцевого самоврядування, які діяли під контролем державної адміністрації. В Україні земства запроваджувалися в 6 губерніях, за винятком правобережних (там – з 1911 року). У земському самоврядуванні брали участь всі стани, що мали земельну власність: дворянство,

духівництво, міщанство і селянство. В компетенції земств були справи виключно «місцевих господарських вигод і потреб»: безкоштовна медична допомога населенню повітів, освіта сільського населення, будівництво шляхів, організація поштового зв'язку тощо.

Необхідною була також судова реформа 1864 року, адже дореформений суд, який залежав від адміністрації, був становим і негласним. Отже, судова реформа 1864 року проголошувала незалежність суду від адміністрації, а саме: запровадження безстанового, відкритого суду зі змагальністю сторін: обвинувачення і захисту (зберігалися окремі суди для духовенства – консисторія, для військових – трибунал, волосні суди для селян); введення інституту присяжних засідателів – представників громадськості; устанавлювалося кілька судових інстанцій: мирові суди, Окружні суди (суди першої інстанції) об'єднувалися в судові палати (суди апеляційної інстанції. В Україні: Київська, Харківська, Одеська). Касаційною інстанцією був Сенат. Слід зазначити, що судова реформа 1864 року була найбільш вдала та послідовна реформа.

Реформа освіти 1864 року значно вдосконалила програму навчання. Було дозволено відкривати початкові школи як державним і громадським установам, так і приватним особам, надано права навчатися в гімназіях та реальних училищах всім бажаючим незалежно від статі, стану і віросповідання. В університетах мали право навчатися лише випускники гімназій, випускники реальних училищ могли вступати до вищих технічних шкіл. Вища жіноча освіта не передбачалась.

Реформа міського самоврядування 1870 року відзначилася запровадженням виборних міських дум, які обирали міського голову та міську управу для вирішення міських господарських справ. Виборче право мали всі власники нерухомого майна, що сплачували податки. Міські думи підпорядковувалися губернаторам та міністру внутрішніх справ. Займалися комунальними проблемами (шляхами, освітленням, соціальними питаннями).

Велике значення мала військова реформа 1874 року. Ця реформа була напряму пов'язана з Кримською війною. Були скасовані рекрутські набори, введення загальної військової повинності (для тих, хто не належав до дворянського та духовного станів) терміном до 6 років у сухопутних військах та на 7 флоті. Слід зазначити, що були заборонені тілесні покарання. Створенні мережі навчальних військових закладів. Держава поділена на 15 військових округів, 3 з яких – Харківський, Київський та Одеський – в Україні.

Отже, позитивним результатом цих реформ було сприяння економічному (запізніла індустріалізація) та політичному (деяка лібералізація суспільства) розвитку держави. Щодо негативних наслідків слід виділити, що ці реформи були обмеженими, непослідовними (так аграрна реформа проводилася в інтересах виключно поміщиків і породила аграрне перенаселення). З 80-х років XIX за Олександром III проводили контрреформи, наприклад, 1887 рік – циркуляр про «кухарчиних дітей» - діти з простолюду не допускалися до вступу до гімназій; посилення репресій, цензури тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Хрестоматія. Т. 1. Гончаренко В.Д. Право України під час її перебування у складі Російської імперії // Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Харків: Право, 2008. Т. 1/ С. 304–372.

2. Кириченко В. Є. Загальне положення про селян, які вийшли з кріпосної залежності 1861 // Велика українська юридична енциклопедія. Т.1. С. 306.

Науковий керівник: Булгаков А.О., асистент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

*Данько Микита Володимирович,
студент Інституту підготовки кадрів
для органів юстиції
НЮУ ім. Я. Мудрого*

ЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Значення Українських Січових Стрільців оцінити для України оцінити дуже важко, адже це легіон добровольців, що став справжнім героїським полум'ям яке не згасало ні на хвилину у жорстоких битвах та запеклих сутичках.

З моментом вибуху війни починається властива історія збройного чину УСС, тої першої новітньої бойової формації українського народу, що виступила до безпосередньої, активної боротьби проти нашого історичного ворога - Москви із зброєю в руці та започаткувала наші визвольні змагання.

Головна Українська Рада з ініціативи та при співучасті стрілецької Секції Українського Січового Союзу, львівських організацій Січових Стрільців та Сокола-Батька у Львові - вже на своєму першому засіданні вирішила зорганізувати корпус воєнних добровольців для боротьби проти Росії - під назвою: "Українські Січові Стрільці".

Суспільно-політична, ідейно-громадська та культурно-освітня активність УССтрільців не була такою одноманітною як це може здаватись. Вони вважали себе не лише українськими вояками, але також почували себе українськими громадянами. Уже до війни працювали вони серед народних мас, навчаючи, виховуючи та організуючи їх. Мали добрий досвід у народній праці. Про конкретні успіхи тої піонерської, національно-виховної праці УССтрільців на Закарпатті - не раз були згадки в українській пресі.

Спільні часті зустрічі, робота в Просвіті, схожість думок про сучасну тяжку політичну дійсність, спільні заходи і боротьба проти московських впливів в різних містах, - створили взаємне довір'я та щирю дружбу між УССтрільцями і місцевим громадянством.

Згодом вони починають звітувати перед усією українською громадою про здобутки і готовність до визвольних змагань. І цей звіт був проведений у вигляді параду всіх Січових і Стрільських товариств, який відбувся 28 червня 1914 року. Парад засвідчив, що українська громада Західної України йде впевнено до здобуття Української Державності. На хвилі загального піднесення 30 липня "Січові Стрільці-I" і "Січові Стрільці-II" опублікували спільний заклик, в якому зазивали всіх охочих вступати до Стрільців.

Могутнім відгомном пролунав по всій галицькій Україні маніфест Головної Української Ради, що закликав український народ створити власну силу, якою мала бути військова формація Українських Січових Стрільців. Українська військова частина, що під українським політичним проводом, під кличем боротьби за державну незалежність та під українським прапором піде в бій проти історичного ворога України - це мала бути ця власна

сила українського народу, єдина підстава нашої незалежної політики; це мала бути в діло введена ідея, що ми самі маємо рішення про нашу долю та власними руками і власними жертвами маємо здобути собі свободу. Переломовий історичний момент зажадав від нас вирішного чину зі зброєю в руках.

Поки сил стало боролися УССтрільці за волю України. Зі зброєю в руках, до кінця чесно виконали вони свій стрілецький обов'язок.

Як один із стягів Української Армії поділила бригада УСС спільну долю визвольних змагань українського народу. Ту саму відповідальність несло УССтрілецьтво за стан нашої визвольної справи та той самий обов'язок виконувало, як і інші українські військові частини. Ту саму трагедію пережили УССтрільці після нашої невдачі, як і інші їх товариші зброї. Однаково цінну жертву крові складало УССтрілецьтво від вересня 1914 р. для ідеї української державности, як і всі другі українські курені, полки, бригади і дивізії кілька років пізніше.

Само тому, на мою думку, Січові Стрільці стали заключним акордом епохи галицько-українського відродження. Та своїми невтомними військовими змаганнями вони возвели величну споруду, державу Західноукраїнська Народна Республіка.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Думін О. Історія Легіону Січових Стрільців 1914-1918. Львів, 1936
2. Українські Січові Стрільці (1914-1920). Львів, 1935
3. Юліян Охримович. Розвиток української національно-політичної думки. Львів, 1922
4. В.Винниченко. "Відродження нації", частина I. Київ-Відень, 1920

*Дейнеко Максим Ігорович
Студент 1 курсу 5 групи
Інституту підготовки кадрів для органів
юстиції НЮУ імені Ярослава Мудрого*

КЛЮЧОВІ ОСОБИ ПРИ ПРИЙНЯТТІ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ

Кінець ХХ століття... Криза радянської системи почала досягати свого апогею. В СРСР почався справжній безлад. Усім стало зрозуміло, що країна в таких подіях може не вистояти. Це усвідомили українські поборники незалежності, дисиденти та щирі патріоти. Ставилося питання: або тут і зараз, або ж ніколи. Ризик, звісно, був надто високий, але українці вирішили йти ва-банк, і як ми бачимо, не прогадали. 16 липня 1990 року було схвалено Декларацію про державний суверенітет України. Цей вагомий крок до незалежності було зроблено, але хто ж ці герої, чіми зусиллями Україна домоглася здобути для себе суверенітет?

Як би це дивно не звучало, але деякою мірою сам Михайло Горбачов, президент Радянського Союзу, вплинув на цю доленосну подію. Саме його політика перебудови та її крах дозволили українцям реалізувати можливість проголошення незалежності. Та ситуація, в яку Горбачов загнав країну, дозволила зробити уявлення українців про суверенітет реальними.

Не менш значущою особою в цих подіях був перший президент України Леонід Кравчук. Саме йому вдалося згуртувати навколо себе суверен-комуністів, що дозволило

прийняти цей акт, адже комуністів у Верховній Раді все-таки було більше, і без їхньої підтримки прийняття Декларації могло б бути підірване.

Дуже значущою була участь в цьому процесі Івана Плюща. Саме ця людина «подарувала» українцям Декларацію про державний суверенітет. Саме він поставив підпис в кінці цього документа, тим самим затвердивши його, оскільки на той час він був виконувачем обов'язків заступника Голови Верховної Ради. По сумісництву, він був проукраїнських поглядів, що було додатковим плюсом.

Вагомий внесок у процес прийняття Декларації зробили діячі Народного Руху України – В'ячеслав Чорновіл та Левко Лук'яненко. Вони були одними з ініціаторів проголошення Декларації про державний суверенітет і були активними поборниками ідеї незалежності України.

Як ми бачимо у підсумку, досить великий спектр людей вчасно підхопили думку і розпізнали потенційну можливість проголошення незалежності України. Ми повинні бути вдячними цим людям, бо саме завдяки їм ми сьогодні живемо у суверенній державі.

Науковий керівник: Булгаков А.О., к.ю.н., асистент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Дейнеко Максим Ігорович

Студент 5 групи 1 курсу

Інституту підготовки кадрів для органів юстиції, НЮУ імені Ярослава Мудрого

ЗАСАДИ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Колас радянської економіки, зумовлений неможливістю централізованого управління народним господарством з одного центру на засадах «єдиної фабрики», війна селян проти влади, яка експропріювала селянську продукцію, політика воєнного комунізму і назрівання масштабного голоду на селі – усе це змусило піти радянську владу на поступки. Вона усвідомила, що її тодішньою політикою країну розвинути не вийде. Тому з метою примирення влади з селянами В. Ленін був вимушений припинити виконання комуністичної програми і здійснити перехід до нової економічної політики (непу).

Нова політика запроваджувала низку змін, які на думку влади, змінили б ситуацію на краще.

По-перше, було прийнято рішення замінити продрозкладку на продовольчий податок – частку від загальної кількості виробленої продукції, де тепер враховувалися такі обставини, як об'єм врожаю, майнове становище людини і т.д. Розмір продовольчого податку становив 20% від кількості виробленої продукції. Тепер селяни, сплативши податок, могли вільно розпоряджатися своїм майном, відтепер вони могли продати залишок, що слугувало стимулом для сільського населення.

По-друге, проводилася денаціоналізація державних підприємств. Відтепер приватні особи могли засновувати свої власні підприємства. Також відбувалася передача малих підприємств в оренду громадським організаціям. Цим уряд намагався просувати ідею державного капіталізму.

По-третє, змінювалася сама форма управління виробництвом. Основою для цього стали трести – об'єднання взаємозалежних і схожих між собою підприємств. Трести володіли усією повнотою дій. Вони самостійно могли розв'язувати питання щодо виробництва, збуту та якості виробленої продукції. Одночасно з трестами засновувалися і синдикати, що являли собою більш масштабні об'єднання. Декілька трестів об'єднувалися з метою максимізації прибутку і збуту виробленої продукції.

Останнім масштабним заходом радянської влади було створення стійкої грошової системи і системи кредитування. Влада намагалася стабілізувати карбованець шляхом деномінації грошей. Але в кінцевому результаті в листопаді 1922 року була запроваджена в обіг нова валюта – червонець. Банківська система також зазнала змін, і була реформована таким чином, що створювалися банки зі своєю особливою спеціалізацією.

У результаті усіх вищезазначених маніпуляцій та змін об'єм промислового виробництва виріс більше ніж у 3 рази. І це все звучало досить непогано але ж... Це все було ніщо в порівнянні з жорстким державним регулюванням економічних процесів, яке нікуди не поділося. Ситуацію ще більше погіршувало те, що НЕП проіснував всього 8 років. Це дуже малий відрізок часу для того, щоб щось змінити.

Нова економічна політика була непоганим проектом радянського уряду, але в умовах комунізму його розвивати було просто неможливо, і в додаток до всього цього ще і радянські діячі не були зацікавлені в подальшому розвитку НЕПу, тому що уряд хотів побудувати аграрно-індустріальну державу з командно-адміністративною економікою, а НЕП заважав цим бажанням. Саме тому він був відкинутий.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- 1) Історія держави і права України [Текст] : у 2 т / за ред.: В. Я. Тацій, А. Й. Рогожин, В. Д. Гончаренко. – К. : Вид. Дім «Ін Юре».
- 2) Історія держави і права України [Текст] : підручник / Нац. ун-т «Юрид. Акад. України ім. Ярослава Мудрого» ; за ред. В. Д. Гончаренко. – Х. : Право, 2013.

*Десятерик О.С.
Студент 5 групи 1 курсу Інституту
підготовки кадрів для
органів юстиції України Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ 20 РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

У період 1900-1903 рр., коли в Російській імперії мала місце економічна криза, селянство потерпало від перенаселення, малоземелля, низьких врожаїв, дуже високими були ціни на оренду землі та низькі ціни на сільськогосподарські продукти, великими були податки та повинності селян. Натуральні повинності, які мали нести селяни Київської губернії були, поставка підвод для перевезення військових вантажів, ремонт доріг, каналів, переправ, несення варті в селищах та церквах. На мою думку, становище селян на початку ХХ століття було критичним. Тому, царський уряд, на чолі з П.Столипіним розробив проект реформи. Я

вважаю, метою Столипінської аграрної реформи були, зведення розпорошених земель володінь сільської громади в одне ціле, поділ земель громади на окремі самостійні селянські господарства, передача землі у приватну власність, можливість її продажу та дозвіл селянам виходити з общини. Справа в тому, що у сільському господарстві домінувала селянська община, селяни не були наділені землею, не мали права виходу з общини.

За реформою П.Столипіна 1906р., яка дозволяє селянам надавати землю, селянин мав право отримати відруб, тобто селянське господарство, яке утворювалося в межах села де він проживав або хутір – це селянське господарство, яке утворювалося за межами села. На мою думку, головною метою царського уряду, було створення на селі заможного прошарку, а точніше фермерів, саме на заможних селян П.Столипін і продовжував спиратися. Крім того, потрібно було запровадити ринкові відносини на селі. Оскільки у селян не було коштів, було створено селянський поземельний банк для кредитування селян. З одного боку селяни могли взяти там позику, але з іншого боку вони попадали в кабальну залежність від селянського поземельного банку, бо селянам нічим було віддавати і розраховуватися по кредитах.

Під час проведення реформи П.Столипіна, селяни несли багато ризиків. По-перше, руйнувався уклад, який складався віками в селянському середовищі. По-друге, неможливість зміни наділу, в общині був такий порядок, в одному році селянська община отримує один земельний наділ, де кращі землі, в іншому, де гірші. По-третє, відсутність звичної підтримки селян була критичною. Щодо хутірського господарства, яке являло собою цілинні землі, для того щоб її обробляти, потрібен був реманент, якого звичайно у селян не було. Під час реформи, в дуже багатьох губерніях і повітах України, набуло насильницьке проведення реформи, значна частина селянських господарств зазнала банкрутства, тому селяни перейшли до стану найманих робітників. В ході реформи, власниками землі могли стати лише 8% селян, які володіли 15% общинної землі. Я вважаю, існував і позитивний бік аграрної реформи, підвищення врожайності та товарності зернових, тому що застосовувалися машини в господарстві як заможних селян, так і поміщиків.

Селянська реформа П.Столипіна велася більшими темпами ніж в інших регіонах Росії. На початок 1916р. селянські господарства в Європейських губерніях Росії становили лише 24%, які вийшли з общини. На Півдні України більше 34%, та на Правобережній Україні майже 51% вийшли з селян, оскільки індивідуальне селянство переважало над общинним. Для того щоб спонукати селян уникнути аграрного перенаселення і малоземелля, було запропоновано організувати переселенський рух. Організований характер переселенського руху забезпечувала держава. Більша половина українських селян переселилася на неосвоєні землі Томської та Акмолинської губерній. Загалом до 1914р. з українських губерній виїхало майже 1,5 млн. селян, але практично кожен 4-й повернувся додому. Мені здається, що основними причинами повернення селян-переселенців були, незвичні природні умови в які вони попадали під час переселення, відсутність реальної допомоги на місцях, хоча була обіцяна така допомога, відсутність реманенту для обробки цілинних та перелогових земель. Дуже багато селян розорявалися, тому кожен 4-й селянин повертався до своєї рідної домівки.

В якості висновку, я можу зазначити, що аграрна реформа сприяла ринкових відносин на селі, закріпленню общинної землі за селянськими господарствами, формування численного

прошарку заможних селян. В Україні суттєво зросла кількість індивідуальних селянських господарств. Однак реформа не змогла розв'язати проблем, існуючих в аграрному секторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Погребінський О. Столипінська реформа на Україні. Одеса, 1931
2. Дубровский С.М. Столыпінская земельная реформа. М., 1963
3. Сидельников С.М. Аграрная реформа Столыпина. М., 1973
4. Нечитайло В.В. Українське селянство: Важкий шлях до волі. Кам'янець-Подільський, 1995

Єлькіна О.І.

Національний юридичний університет

ім. Ярослава Мудрого

*Інститут підготовки кадрів для органів
юстиції України*

1 курс, 8 група

ЗМІНИ У ПРАВІ УКРАЇНИ У ПЕРІОД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

В період Першої світової війни Україна була розподілена між двома військовими блоками, це і зумовило відмінність у розвитку та змінами в законодавстві. Велика частина територій України перебувала під впливом Російської імперії, саме ця частина і зазнала значних змін у правовій системі.

Нездатність вести переможну війну вимушувала самодержавство більш широко спиратися на буржуазію і передавати частину воєнно-господарських справ громадським організаціям. [2, с.208]

Перший акт, що був прийнятий в Російській імперії і стосувався адміністративного права— це указ «Про прийняття виняткових заходів до посиленої охорони в усіх місцевостях Російської імперії», що мав вплив і на Україну, в якій оголошувався надзвичайний стан надзвичайної охорони, хоча Україна і не перебувала у воєнному становищі.

Витрати на ведення країною війни, вимагали неминучих рішень та змін і у фінансовій сфері, на законодавчому рівні був заборонений продаж спиртних напоїв, використання паперово-грошової емісії, до якого заборонявся обмін паперових грошей на золото. Які ж наслідки для українського народу після таких рішень? Однозначно збагатилася буржуазія, поміщики, а сплачувати податки мали робітники і селяни, що і спричинило зuboжіння українського народу.

Щодо цивільного права, то поширився такий захід як реквізиція, що передбачав обмеження прав власників, бо будь-яке майно могло перейти до держави на виконання потреб війни; варто згадати і про малі підприємства, що вилучалися у власника і переходили до компетентного органу; ухвалення закону «Про заходи до скорочення споживання м'яса і м'ясних продуктів від великої рогатої худоби...» мало великий вплив на українців, адже був заборонений продаж м'яса, забій тварин, а хто порушував це, зокрема це були селяни, каралися великим грошовим штрафом або тюремним ув'язненням.

Інститути зобов'язального права не могли справитися з регулюванням економічної ситуації на момент введення військових дій; істотно порушувалася свобода договорів,

заборонялося укладання угод стосовно деяких товарів, зокрема хліба, а згодом металу, спирту, нафти; магістри мали право оголошувати договори недійсними на свій погляд.

Кримінальне право вирізнялося специфікою воєнного часу, багато законів стосувалися щодо знищення інформації стосовно воєнних дій та приховування її від посадових осіб, відмова брати участь у збройних силах, невиконання розпоряджень Особливої наради з оборони; це характеризувалося кримінальними репресіями, тюремним ув'язненням.

Землі, що перебували під впливом Австро-Угорщини боролися за конституційну Австрію проти самодержавства Росії, тут вперше були сформовані військові українські частини- легіон Українських січових стрільців, відбувалося затвердження та розвиток капіталізму, проте все одно Австрія як і Росія ігнорували прагнення України до національного відродження.[3]

Отже, можна зробити висновок, що в період першої світової війни право змінювалося під впливом соціально-економічних і політичних чинників. В цілому за своєю суттю і змістом право все більше пристосовувалося до державно-монополістичних інтересів капіталізму. Варто додати, що війна не внесла принципових змін в державний механізм і право Російської і Австро-Угорської імперій. Новостворені органи державною та напівдержавної влади лише доповнювали апарат бюрократії, і в Росії, і в Австро-Угорщині саме тому в 1916 — початку 1917 рр. Виникла глибока революційна криза.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Історія держави і права у 2 томах, 1 том за редакцією В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка.
2. О.І. Чистяков. Історія вітчизняного держави і права. Частина 1, 3-е вид., 430с, 2005.
3. Практичний довідник «Україні в Першій світовій війні».
4. Історія держави і права України : [навчальний посібник] / [В.М. Калашников, Г.Г. Кривчик, К.А. Марков] ; за ред. В.М. Калашникова. – Дніпропетровськ : НГУ, 2012. – 256 с

Науковий керівник: Булгаков А. О.

*Жукова Діана Геннадіївна
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Студентка 1 курсу, 9 групи,
Інституту підготовки кадрів
для органів юстиції України*

ІСТОРІЯ ВИНЕКНЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА

Попри доволі «юний» як для країни у сучасному розумінні вік Україна є державою що має без перебільшення тисячолітню історію. Від Київської Русі до проголошення незалежності наша держава була майданчиком для побудови унікальних моделей державності. Однією з таких моделей є устрій Українського козацтва.

Дослідження цієї форми суспільно-державної організації є на сьогодні особливо актуальним з огляду хоча б на те, що період розквіту Українського козацтва і формування

«Вольностей війська Запорозького» прийшовся на досить складний суспільно-політичний період.

Теорії генези українського козацтва ведуться вже з періоду описової історіографії XVI – XVIII ст. Польські шляхетські історики Павло Пясецький, Самуель Твардовський, Веспасіан Коховський виводили термін “козак” від слова “коза”, зважаючи на спритність козаків. Український літописець Григорій Грабянка, а за ним і російський дворянський історик Олександр Рігельман вбачали в останніх нащадків хозарських племен.

На межі XI-XII ст. значну частину Північного Причорномор'я і Подунав'я захопили візантійці і русинське населення стало заручником у протистоянні Константинополя та Києва. Проте цей регіон в майбутньому відіграв ключову роль у житті слов'ян, особливо у подіях половецької агресії. Вітчизняні та іноземні джерела назвали населення Північного причорномор'я бродниками.[1, с. 5]

Сучасні мовознавці визначили що слово "козак" пішло від тюркського слова "къоз", що означає ходити, бродити, мандрувати. Вперше зафіксоване у словнику половецької мови зі значенням "вартовий", "бадьорий" та у написі початку XIV ст. до збірки святих Сурожа (Судака).

В Україні в залежності від історичного періоду слово «козак» мало різні значення.

Загалом історію розвитку та існування українського козацтва можна розділити на етапи. Перший етап 1489-1550 роки – зародження українського козацтва. Русійною силою формування козацького руху стали міщани та збіднілі представники магнатських родів, втікаючі кріпаки. Козацтво того періоду було способом життя людей що мешкали на кордонах, тоді мова не велася ні про структуру ні про елементарну організацію козацького суспільного буття.

З 1550 до 1648 років відбувається самоусвідомлення козаків як окремої суспільної ланки. Цей період характеризується черговим суспільно-політичним загостренням. Україну охопили численні повстанські анти панські рухи, і козаки у той період виступили центром національно-визвольного народного руху. Козацькі вольності змінюються військово-політичною структурою, саме тоді територіально визначилась козацька столиця – Запорозька січ, яка стала не просто місцем дислокації козацьких військ а й центром культурного та політичного впливу на український народ. Цей період ознаменувався також визнанням козаччини на міжнародній арені, оскільки зроста їх активність у боротьбі проти турків і татар, кіш став надавати військову підтримку та укладати міжнародні договори з іншими країнами.

У цей період козацтво суттєво збільшилось виникли козацькі різновиди – городові, низові, січові а згодом і реєстрові. Реєстрові козаки заслуговують окремої уваги адже саме Реєстр війська запорізького підписаний у 1649 році гетьманом Богданом Хмельницьким та королем Речі Посполитої Яном Казимиром II ознаменував легітимізацію козаччини, юридичне визнання їх прав та обов'язків, а також входження до наступного етапу розвитку.

З 1648 по 1775 року козацтво переживає дуже неоднозначний етап – з одного боку виважене правління Богдана Хмельницького дозволило вибудувати Українську державу (Гетьманщину), з іншого – прямолінійність та недалекоглядність гетьмана Хмельницького призвела до того що Україна одночасно перебувала практично під протекцією трьох наддержав –Порти, Речі Посполитої та Московського царства. Ця ситуація в результаті призвела до вкрай

неперспективних наслідків – відмови від незалежності та переходу до «російської автономії», яка в свою чергу стала причиною повного занепаду козацтва як суспільно-політичного явища. Так у 1775 році було зруйновано Запорізьку січ, з метою зміцнення царського абсолютизму, та придушенні антифеодальної боротьби населення та й до того ж після закінчення Російсько-Турецької війни 1768-1774 років у козаках просто відпала потреба, адже турки і татари вже не загрожували імперській владі.

Підсумовуючи все вищезазначене можна зробити висновок що козацтво – є унікальним суспільно-політичним явищем не тільки для України а й для всього світу, адже попри свою досить недовгу історію Запорізькі козаки продемонстрували неабиякий рівень військової підготовки, суспільно-політичної організації та дипломатії. Історія знає чимало спроб повторення козацького феномену, однак як нам відомо це не вдалося ні у часи Махновщини ні у сучасний період державотворення.

Чи необхідно нам відновити козацький лад? Я вважаю що ні, оскільки якщо проаналізувати історію його виникнення стає зрозумілим що козацтво – це відповідь на виклики тих безкомпромісних, стрімких часів, ми ж живемо в еру розвиненої дипломатії, в епоху коли перемовини можуть тривати роками і дійсно розуміємо суть висловлювання краще хиткий мир аніж добра війна. Однак зберегти згадки та культурне надбання тієї славетної епохи ми просто зобов'язані, хоча б для того аби ніколи не дозволити собі «продати» свою національну гідність.

Науковий керівник – ас. Булгаков Артур Олександрович

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Записки Відділу історії козацтва на півдні України Науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України НАН України: Зб. наук. пр. – Вип. 4, Фенікс, 2009, 216 с

*Жукова Діана Геннадіївна
Студентка 1 курсу, 9 групи
Інституту підготовки кадрів
для органів юстиції України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ОСОБЛИВОСТІ ПОВІТОВОГО ЗЕМСТВА В УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ

(друга половина XIX - початок XX століття)

Для початку варто зазначити, що земська реформа 1864 року була покликана упорядкувати управління землями Російської реформи, в тому числі і українськими губерніями. Загалом, впровадження земської реформи сприяло формуванню інтелігенції, ставши унікальною верствою населення, яка для участі в соціальному житті суспільства використовувала не фізичну, а розумову працю. Земська реформа сприяла розвитку місцевої ініціативи, господарства та культури, тобто зміни вплинули не лише на будову і діяльність органів місцевого самоврядування, а і на всі сфери життєдіяльності. Важливим результатом запровадження реформи стало формування в суспільстві ідеї можливої участі в діяльності органів самоуправління і таким чином певного розширення автономності земств.

З указом Олександра II від 1 січня 1864 р., земствам надавалась можливість «у відведеному для них колі діяльності і у відповідній єдності з іншими урядовими установами виконувати з успіхом доручену їм важливу державну справу, відповідно до намірів їх засновника»[1, ст.21].

Відповідно до затвердженої постанови, дотепер норми міського громадського устрою, встановлені ще імператрицею Катериною II, відповідали суспільним вимогам на момент свого видання, проте, після змін у громадському житті, які відбулися протягом століття, потребували значного оновлення[2, ст.53]. Тому процес оновлення мав нагальний характер і за розпорядженням імператора потрібно було провести осучаснення законодавства про міське громадське управління.

Варто зазначити, що зміни запроваджувались у восьми повітових земствах: Слов'яносербське, Бахмутське, Павлоградське, Олександрівське, Маріупольське, Верхньодніпровське, Новомосковське та Катеринославське. Таким чином, зміни стосувалися діяльності органів місцевого самоврядування.

Після запровадження реформи, до органів місцевого самоврядування входили земські виборчі з'їзди, збори й управи, які створювалися на загальних засадах. Земські виборчі з'їзди стали основою місцевого самоврядування, які раз на три роки обирали членів земських зборів. З'їзди формувалися на основі виборів за системою трьох куренів, в залежності від вікового, майнового цензу та віросповідання[4]. До першого куреня входили поміщики, а також промисловці й торгівці. До другого виборчого куреня належали городяни, які мали купецькі свідоцтва, власники торгівельно промислових підприємств у межах міста, а також власники нерухомого майна. До третього куреня входили всі селяни-домовласники, але вибори тут були 3-ступеневими: спочатку сільські громади посилали своїх представників на волосний сход, де обирали виборців на повітовий з'їзд, який обирав гласних повітових земських зборів.

Виконавчим органом земських зборів стала земська управа, склад якої затверджувався на першому засіданні (варто зазначити, що активного виборчого права не мали права чиновники міських палат, повітових казначейств і духівництво) [3, ст.231]. До обов'язків управ належало виконання розпоряджень земських зборів, а саме складання земських кошторисів і звітів, контроль за земськими доходами і витратами, представництво земських інтересів у суді, частіше у майнових питаннях, виконання розпоряджень губернатора про своєчасне скликання земських зборів.

Як висновок, слід зазначити, що наприкінці XIX – на початку XX ст. діяльність земств українських губерній відбувалася доволі успішно, утілюючи ідею модернізації самоврядування і довівши ефективність новоствореної системи. Оновлення торкнулося всіх важливих сфер життєдіяльності населення і сформувало фундамент для більш активної участі місцевого населення в самоуправлінні. Систематизація структури органів влади, як результат оцінки стану губерній у відношенні з сучасними потребами суспільства, стала новим етапом в їхньому розвитку. Саме за період функціонування повітових земств губерній активізується громадська позиція населення, поступово долається принцип становості при формуванні влади, а також виборча система набуває системного характеру. Наслідком реалізації реформи стала дієво розбудована структура місцевих органів влади, які мали значні досягнення у різних сферах життєдіяльності повітових земств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Васильчиков А.И. О самоуправлении. Сравнительный обзор русских и иностранных земских и общественных учреждений: В 3 т. – СПб., 1869-1871; Лаптева Л. Об истории земского управления в России // Государство и право. – 1993. – № 8. – С. 122-131.
2. Новикова Н.С. Региональные исследования истории земства // Историография истории СССР. Проблемы преподавания и изучения. – Калинин, 1985. – 112 с.
3. Высочайше утверждённое Положение о губернских и уездных земских учреждениях 1 января 1864 г. // Политическая история России: Хрестоматия. – М., 1996. – С. 488-491;
4. Миколаєнко І.М., Рябцев В.П. Упродовж століття (енциклопедичні та довідкові видання про утворення та діяльність земств на території українських земель) // Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Вісник. Історія. – Вип. 43. – К., 2000. – С. 4.

Зінченко Анна В'ячеславівна

Студентка 1 курсу, 9 групи

Інституту підготовки кадрів для органів

юстиції України НЮУ імені Ярослава Мудрого

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У 1918 Р.

Після появи у 1918 р. нового державного утворення під назвою Українська Держава розпочався новий етап в історії української дипломатії.

Вектори розвитку зовнішньої політики Гетьманату Скоропадського наслідували традиції, які склалися в період Української Народної Республіки. Головним її орієнтиром було визнання новоствореної держави міжнародною спільнотою, а також встановлення і вдосконалення дипломатичних, військово-політичних, економічних та культурних відносин з Центральними державами, нейтральними та новими, насамперед, сусідніми державами, які постали на теренах постімперської Росії [1, С. 176].

Розробка зовнішньої політики Української Держави розпочалася з утворення й розбудови потужного зовнішньополітичного відомства та його дипломатичних структур. Уже 3 травня було створено міністерство закордонних справ. Спочатку Міністром закордонних справ був М. Василенко, а з 20 травня його замінив відомий історик, громадський і державний діяч Д. Дорошенко [2].

Зважаючи на те, що прихід Скоропадського до влади був тісно пов'язаний із німецькими властями, уряд гетьмана у своїй діяльності проводив пронимецьку політику. Відносини Гетьманату з Німеччиною склалися на основі Брест-Литовського мирного договору від 9 лютого 1918 р. Цей документ став, по суті, єдиним міжнародно-правовим актом України, який зумовив її вихід на світову арену як суб'єкта міжнародної політики. Також важливим чинником обрання головним союзником саме Німеччини було те, що вона не мала спільного кордону із Українською Державою, тому їй не мали виникнути спірні території. Німецька держава зобов'язувалася зменшувати російську небезпеку і створюватиме протидію Польщі. Також Скоропадський мав надії на економічну співпрацю на основі поєднання природних багатств України та промислового потенціалу Німеччини.

Стосовно зв'язків з іншими країнами Четверного союзу, то значного успіху Україна досягла у створенні дипломатичних відносин із Туреччиною та Болгарією. Вони призвели до того, що навіть після падіння Гетьманату Османська імперія продовжувала виявляти дружнє ставлення до українців, зокрема, надавши тимчасовий притулок евакуйованим з Криму під натиском військ більшовицької Росії 1920 р. антирадянським військовим формуванням та біженцям з України.

У загальній зовнішньополітичній орієнтації Української Держави важливе місце посідала Австро-Угорщина. Їхні взаємини й зобов'язання також було визначено умовами Брестського мирного договору. Варто зазначити, що „відносини Української Держави з Австро-Угорщиною розвивалися набагато складніше... Відень уникав передачі Україні Холмщини й Підляшшя та відмовлявся виконати таємні положення Брестського миру щодо розмежування у Східній Галичині” [3, с. 330]. Зважаючи на це, Австро-Угорщина підбурювала інші країни Четверного союзу до утримання від ратифікації Брестської угоди, обґрунтовуючи це тим, що Українська Держава не виконує взятих на себе зобов'язань щодо поставок хліба. Центральні країни не підтримали ці пропозиції австрійської сторони, що призвело до розпалення суперечки у блоці.

Урегулювання питань із радянською Росією розпочалося переговорами 22 травня 1918 р. Делегацію з Москви очолювали Х. Раковський та його заступник Д. Мануїльський. Головою української делегації на переговорах був професор С. Шелухін, заступником І. Кістяківський, а з 10 серпня - П. Стебницький [2].

12 червня 1918 р. було укладено мирний договір з радянською Росією, який, по суті, поклав початок дипломатичним відносинам між цими країнами. Гетьман мав на меті також договір, яким би регулювалося мирне співіснування двох держав із встановленням чітких, взаємовизнаних кордонів, регульованою митницею, обміном консульств.

Також гетьманом Скоропадським було розпочато переговори із урядами інших державних утворень на території колишньої царської Росії, насамперед з Кримом і Доном. При вирішенні територіального спору із Донецьким урядом було вирішено, що до України має відійти Маріуполь з околицями. Також було юридично оформлено входження Кримського півострова до складу Української Держави, проте остаточно гетьманська влада там не закріпилася через загострення військово-політичної ситуації [4, с. 3].

Налагоджувалися стосунки Української Держави й з новоутвореними на руїнах Російської імперії державами: Фінляндією, Грузією, Вірменією, Білоруссю, тощо. Певні здобутки мали місце і у відносинах з нейтральними державами, які не брали активної участі в Першій світовій війні чи революційних подіях у Росії: Швейцарією, Швецією, Іспанією, Норвегією. Можна стверджувати, що ці країни сприймали Українську Державу як самостійного суб'єкта міжнародного права, а не частину Росії.

Скоропадський також спробував встановити відносини з державами Антанти, але отримав відмову у введенні переговорів через те, що ці держави звинуватили Україну в тому, що вона, не будучи самостійною державою, вступила в союз із "Центральними державами і тим самим, як частина Росії, зірвала свій союз з державами Антанти" [5, с. 83].

Проаналізувавши Міжнародні відносини Української Держави у 1918 р., можна зробити висновок, що на етапі становлення та формування Гетьманату було досягнуто

високого рівня зовнішньої політики. Це підтверджує той факт, що Україну визнали 30 країн, 10 з яких мали свої представництва в Києві. Відповідно Україна також мала своїх представників в іноземних державах (у 23 країнах), що дало змогу якісно будувати відносини на міжнародній арені. Головний недолік цієї політики - відсутність чіткої зовнішньополітичної доктрини. Гетьман не зміг визначити пріоритети міжнародної політики. Така хитка позиція прослідковується на прикладі відносин з Четвертим союзом, а також спробами налагодити відносини з Антантою.

Науковий керівник: асистент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Булгаков А. О.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дацків І. Б. Дипломатія українських національних урядів у захисті державності 1917 – 1923 рр.: дис. ... д-ра істор. наук : 07.00.02. Київ, 2010. 490 с.
2. Україна у міжнародних відносинах ХХ століття – URL:<https://library.if.ua/book/10/1033.html>
3. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле, 1914 – 1920 / Д. Дорошенко. – Мюнхен, 1969. – 467 с
4. Дещинський Л.Є. МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ ГЕТЬМАНСЬКОГО УРЯДУ П. СКОРОПАДСЬКОГО В ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В УКРАЇНІ. Видавництво Львівської політехники. 2008. № 634. С. 3-8.
5. Марущак М. Й. Історія дипломатичних відносин у ХХ сторіччі. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2008, - 368 с.

*Злиденна Мирослава Володимирівна
студентка 1 курсу 5 групи
Інституту підготовки кадрів
для органів юстиції України
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ПЕРШИЙ ЛИТОВСЬКИЙ СТАТУТ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ

Написання трьох Литовських статутів було найбільшим здобутком у Великому князівстві литовському. Звичайно, ці статути писали за прикладом писаних законів, але їх не можна назвати однаковими.

Перший Литовський статут 1529 був ініційований шляхтою. Великий вклад цього статуту був у адміністративну та судову практику органів державної влади, також звичаєве право та норми писаного права. Загалом цей статут містив норми державного, земельного, кримінального, цивільного та інших галузей права.

Велику роль цей статут грав у житті шляхти, де закріплював та контролював їх права. Щодо шляхти, метою статуту було зрівняти її в єдиний стан. Ще одним з головних було те, що право є для всіх єдиним, тим самим статут був дуже актуальним у тогочасній Європі.

Статут складався з 13 розділів, в яких було 282 статті.

Головною відмінністю Першого Литовського статуту від колишніх законів є те, що розвивається систематизація правових норм різних галузей права. Тобто юридично закріплює державний лад. Становище класів, станів, соціальних груп населення.

Дуже цікавим є те, що у статуті систематизували повноваження органів управління й суду, вони стали більш розвиненими.

Отже, Перший Литовський статут дав великий вклад для тогочасної держави. Населення отримало ряд привілеїв зі сторони закону. Перший в Європі систематизований закон каже про те, що країна розвивалась дуже стрімко. Більш точними стали права органів управління та соціальних груп населення. Поняття « право для всіх єдине» дуже актуальне і в наш час, тому беззаперечно Перший Литовський статут став дуже важливим для розвитку тогочасної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Товстоліс М. Спільна власність за звичаєвим правом України/М. Товстоліс. - 1928
2. Пичета В.И. Белоруссия и Литва XV-XVI вв.: Исследования по истории социально-экономического, политического и культурного развития/В. И. Пичета. - 1961
3. Полещук Н.В. Источники для изучения старобелорусского делового языка/Н. В. Полещук // Сучасні тенденції розвитку держави та права України. Вип. 2. - Миколаїв:МНЦ ОНЮА, 2008.-С.234-247

*Злиденна Мирослава Володимирівна
студентка 1 курсу 5 групи
Інституту підготовки кадрів
Для органів юстиції України
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ДЕРЖАВНИЙ ЛАД ЗУНР

Формування управління на західних землях співпадало з формуванням в Україні. У відозвах до західноукраїнського народу було зазначено, що вищою владою на українських землях Австро-Угорської монархії є Українська Національна Рада.

ЗУНР - це державний секретаріат, який був створений в листопаді 1918 р. на чолі з К. Левицьким.

УНР видав розпорядження по всій території держави про ліквідацію всіх старих органів влади з метою створити нові ,українські. Назначали громадян, які були заслуженими патріотами рідного краю.

Вводили міліцію для охорони міського порядку, а в деяких містечках залишали , тільки оновлену, жандармерію.

З січня 1919 року була створена Президія Ради , яка складалася з Президента і чотирьох заступників. ЗУНР відмовилися від парламентської форми правління, тобто УНР головували на ними. Далі було створено Виділ Української Національної Ради до складу якого входив Президент і дев'ять членів. Виділ виконував функції голови держави.

В березні 1919 року був скликаний сейм. Вибори до сейму проходили на основі вільних виборів. Обирати не мали право тільки душевнохворі та засуджені судом за вчинення злочину. Сейм був однопалатним і складався з 226 послів, українці обирали 160 послів, 33- поляки, 27 – євреї та 6- австрійці. Територію поділили для кращих умов, але вибори так і не вдалось організувати.

Потім було проголошено нового диктатора Петрушевича. Диктатуру було зроблено для повної централізації законодавчої, виконавчої та військової влади.

Отже, Державних повітових комісарів призначав державний секретар внутрішніх справ. Було прийнято закон про судівництво, яким встановлювалися суди. Державний секретаріат юстиції створили 12 судових округів. Уряд ЗУНР підпорядковувався УНР, так УНР виводили всі закони.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України [Текст]. 2010 р. № 4 (56) / Акад. праці і соц. відносин Фед. профспілок України. - Київ : Сталь, 2010. - 162 с. –
2. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні [Текст] : матеріали II регіон.наук.конф. (лют. 1996 р.). / Львівський державний університет ім. І.Франка. Юридичний факультет ; ред. и предисл. Л. Бориславський [та ін.] . - Львів : ЛДУ, 1996. - 170 с. –
3. Національні відносини в Україні у XX ст. [Текст] / ред. и предисл. І. Ф. Курас. - Київ : Наук. думка, 1994. - 558 с. –
4. Утворення ЗУНР, її державний механізм та діяльність (1918 - 1923 рр.) [Текст] : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 Теорія та історія держави і права. Історія політ. і правових вчень / М. М. Кобилецький. - Львів : Б. в., 1998. - 16 с.

*Зульфугарли Нурай
Студентка 1 курсу 4 групи
Інституту підготовки кадрів
для органів юстиції
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

РУХ ОПОРУ РАДЯНСЬКІЙ ВЛАДІ В 20Х - 30Х РОКАХ 20 ГО СТОЛІТТЯ

На сьогоднішній день, суспільні та політичні процеси в 20 – 30-х років в Україні потребують нового осмислення та трактування, передусім стосовно з'ясування об'єктивності щодо них версій радянської та української історіографій. Нинішня політична ситуація і розвиток історичної науки дають можливість реально оцінити організаційний стан руху Опору й рівень масштабності. Враховуючи велику кількість спекуляцій щодо даної теми, визначення наявності руху опору радянській владі на українських землях у 20х-30х роках 20 го століття, його ролі, набуває все більшої актуальності, бо вона прямо пов'язана з ідеологізацією.

Для початку слід визначити, що собою являє Рух опору, поняття якого не є однозначним і має багато інтерпретацій. Рух опору — це тенденція, яка є характерною населенню країни, спрямована на опір легітимній чи окупаційній владі та підрив громадського порядку й стабільності. Рух Опору – це реальне явище, оповите міфами.[1]

Руху Опору поділявся за наступними видами: насильницький опір (що за формами являє збройні сутички, партизанську діяльність), ненасильницький протест (тобто мітинги, петиції, декларації і тд.), саботаж (відмова від співробітництва, псування виробничих

потужностей та продукції) та спротив інтелігенції який, в свою чергу поділяється на політичний та культурний.[1]

Насильницький спротив. Після припинення збройних дій на території України, захопленої більшовиками, продовжувалася партизанська війна, що тривала до кінця 1925-х рр. Учасниками її були переважно селяни. Унікальний документ про масштаби повстанського селянського руху на березень 1921 року, тобто на момент підписання Ризького мирного договору, дає «Зведення відділу пропаганди особливої наради при Головнокомандуючому збройними силами півдня Росії». У ньому зазначається, що повстанський рух, який набув масового характеру в Україні, є для більшовиків грізною небезпекою. Фактично, за винятком міст та залізничних вузлів «уся територія України перебуває в рухах повсталого народу». За приблизними підрахунками, в лавах повстанців нараховувалося 150 тисяч осіб. Навіть після завершення партизанської боротьби, у 1927-му було здійснено 173 теракти проти представників радянської влади та сільського активу, за 11 місяців 1928-го — 351, а в 1929-му — 1437[2]

Ненасильницький протест. Цивільне населення України не бажало миритися з приходом більшовиків до влади. Це підтверджується тисячами відкритих кримінальних справ за статтями контрреволюція та антибільшовизм. У період з 1922 го по 1930 й рік в Україні пройшло більше 80 антирадянських мітингів та пікетів. Радянська влада навіть створила комітет з боротьби з контрреволюцією, що проіснував аж до 41 р.[3]

Саботаж. Говорячи про саботування українським населенням робіт, що їх змушувала виконувати радянська влада, яскравим прикладом вважаємо період боротьби проти політики влади. Намагання більшовиків використати українське село в якості джерела індустріалізації стало причиною таємної, а іноді й відкритої, непокори народу проти режиму. Найбільшої активності подібного роду боротьби виявляється період колективізації. Її масштабність підтверджується статтею Сталіна «Запаморочення від успіхів». Зазначаючи про перегини радянської влади та виправдовуючи себе, Сталін видав цю статтю з метою заспокоєння селян, дозволяючи виходити їм з колгоспів. Крім масового пасивного опору, що виражався в небажанні вступати до колгоспу, повністю позбуваючись землі й суспільно-господарського реманенту, селяни вдалися до продажу і масового забою худоби, псування машин, втеч із села на Донбас та в інші індустріальні центри, відмови виконувати державні завдання під тими чи іншими легальними приводами, приховування даних про врожай тощо.[3]

«Запаморочення від успіхів» - повернення назад, тимчасовість, повернення репресій

Спротив Інтелігенції. Цікаве і глибоке трактування відстоювання українцями своїх національних інтересів зробив у своїй статті відомий український історик Ярослав Дашкевич. Він зазначає: «натиск української національної стихії на партію був настільки сильним, що вона змушена була піти на національну реформу під дезорієнтуючою назвою «українізації». Саме під час неї зросла активність свідомого населення. Особливої уваги заслуговує і письменницький рух. У 20-і роки в республіці було кілька літературно-художніх об'єднань: "Гарт", "Плуг", "Ланка", Вільна академія пролетарської літератури (ВАПЛІТЕ) і т.д. Важливою подією літературного життя України другої половини 20-х років була дискусія, у центрі якої був М. Хвильовий. Він проголосив сміливе на той час гасло: «Геть від Москви! Дасш Європу!». Більшість українських письменників прийняли заклики М.Хвильового з невідомим

захватом. Пізніше виступ М.Хвильового стали приводом для його переслідування і жорстокого гоніння. Внаслідок діяльності національно-свідомої інтелігенції керівництво партії почало таврувати активних прибічників, що використовуватиметься в якості образи: шумківщина, волобуєвщина, хвильовизм.[4]

Розглядаючи позицію щодо міфологізації такого явища, як Рух Опору, то ми хотіли б зазначити про перегини щодо питання його масштабності та статистики. Так, беззаперечним є зменшення кількості осіб, причетних до Руху Опору за часів радянської влади, що пов'язано з її ідеологією. На сучасному етапі в умовах створення української нації спостерігається антагоністична тенденція, яка полягає в кількісному перебільшенні відомостей, пов'язаних з Рухом Опору.[5]

Говорячи про політичний опір, можна звернутися до так званого демократичного підпілля в УСРР, що реально існувало, як, до речі, існував серйозний рух Опору. До цих демократичних організацій історик Дмитро Соловей відносить так звану «Шістку» – українську політичну організацію на Слобожанщині у 1920–1923 роках, яка була реорганізована в Українську Мужичу (Селянську) Партію (1923–1926 роки). Поруч з ними, на думку автора, діяли «Братство Української Державності», «Пирятинська організація української молоді» (1924–1925 роки), «Народна Воля», «Українська Револьюційна Народна Партія», київська таємна політична організація «Буревісник», харківський студентський гурток «Драгоманівці» тощо.[5]

Аналіз суспільно-політичного життя України у міжвоєнний період залишається актуальним і на наш час. Проаналізувавши історичні факти, можна дійти до очевидного висновку: Український рух опору проти радянської влади - об'єктивна реальність, що знайшла своє підтвердження у історичних фактах, викладених раніше. Ця дійсність, як ми сказали і справді оповита багатьма міфами, тож завданням історичної науки усунення можливих протиріч та визначення масовості цього руху, його впливу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1 Коваль М. В. Рух опору // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2012. — Т. 9 : Прил — С. — С. 404. — 944 с. : іл. — ISBN 978-966-00-1290-5.

2 Електронний архів українського визвольного руху <http://avr.org.ua/?f%5B0%5D%5Bname%5D=3.%20%20%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%B2%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%BE%D0%B4%20%281921%E2%80%941939%20%D1%80%D1%80.%29&f%5B0%5D%5Btype%5D=rubr&f%5B0%5D%5Bnpp%5D%5B0%5D=103&sd=true&fd=true&so=%D0%94%D0%B0%D1%82%D0%B0%2C%20%D0%B7%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F&as=false&sp=false&vm=0&tb=rubr>

3 Кость Бондаренко "Історія, якої не знаємо. Чи не хочемо знати?" <https://web.archive.org/web/20100824114451/http://oun-upa.org.ua/articles/bondarenko.html>

4 Непримиренність // Українська мала енциклопедія : 16 кн : у 8 т. / проф. Є. Онацький. — Буенос-Айрес, 1962. — Т. 5, кн. IX : Літери На — Ол. — С. 1128-1129. — 1000 екз.

5 Соколов Б. В. Оккупация. Правда и мифы. — М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2002, с. 15-16

НОТАРІАТ ЗА СУДОВОЮ РЕФОРМОЮ 1864 Р.

Судова реформа – одна із найважливіших перетворень у тогочасній Російській імперії. Це одна із тієї плеяди «Великих реформ». Дійсно, їх можна назвати великими, оскільки вони були проведені з метою модернізації країни в усіх сферах суспільного життя: заклали підвалини для переходу від феодально-станового устрою Російської імперії до буржуазного, а також сприяли економічному й політичному розвитку держави, демократизації суспільства.

Метою даної роботи є розкриття змісту нотаріату за судовою реформою 1864 року в Російській імперії і визначення її значення для подальшого розвитку держави.

Виникнення такого інституту як нотаріату було не випадковою подією. Нотаріат в Російській імперії постав на основі всеохоплюючих реформ Олександра II – «Великих реформ». В цей час здійснюються важливі модернізаційні процеси, які торкалися всіх сфер суспільного життя. Скасування кріпацтва сприяло розвитку ринку вільнонайманої робочої сили. Стали різноманітними форми організації промислової діяльності, починають розвиватися такі відносини як укладення контрактів на замовлення, договорів позики тощо. Скасування кріпацтва сприяло збільшенню кількості договорів купівлі-продажу землі, застави нерухомого майна тощо. Таким чином, виникала термінова потреба у створенні міцних юридичних гарантій особистих і майнових прав. Все це сприяло створенню інституту нотаріату на професійній основі.

Основою не лише судової системи, а й нотаріату є «Основні положення про перетворення судової частини в Росії», що затвердив Олександр II 29 вересня 1862 року. Дані положення також містили концепцію перебудови нотаріату. Пункт 9 даного документа дав доручення Другому відділу імператорської канцелярії: створити проект Положення про нотаріальну частину. В основу даного проекту були покладені нотаріальні положення таких європейських країн як Франції від 16 березня 1803 р., Австрії від 21 травня 1855 р. і Баварії від 1861 р. Проте варто додати, що проект ґрунтувався не лише на положеннях про нотаріат зарубіжних країн: при створенні проекту Положення про нотаріальну частину були використані такі російські законодавчі акти: Загальне положення про селян, що вийшли з кріпацтва, Загальна постанова про губернії, Звід законів цивільних, Торговий статут, Вексельний статут, Статут про мита. За судовими статутами 1864 року, відповідно до ст. 11 нотаріуси знаходилися при судових установах. Судова реформа створила правові підстави для впровадження такого інституту як нотаріату, який став складовою системи судів Російської імперії. Тим часом йшла підготовка проекту Положення про нотаріальну частину. Проведена робота була успішною і принесла свої плоди: вже 14 квітня 1866 року Олександр II ухвалив Тимчасове положення про нотаріальну частину. Головна мета даного положення – відокремити нотаріальну частину від судової. Положення складалось із 187 статей, 129 з них були складені на основі законів про нотаріат зарубіжних країн. Даний документ має велике значення, адже вперше сформулював і точно закріпив визначальні принципи існування і

діяльності інституту нотаріату, зокрема, наприклад, поняття нотаріального округу чи нотаріальної таємниці, які дійшли до наших днів.

Проте варто пам'ятати, що, якщо є свої плюси, то й обов'язково будуть мінуси. З мінусів було те, що Положення про нотаріальну частину не здійснювало регулювання всіх питань, що безпосередньо торкалися нотаріусів. Тому частина питань регулювалась нормами Судових статутів, відповідальність нотаріусів встановлювалась на основі норм Уложення про покарання кримінальні та виправні. Все ж даний акт мав прогресивний характер, оскільки запроваджував єдиний універсальний інститут нотаріату як форму публічної діяльності незалежних нотаріусів, котрі уповноважені державою на здійснення нотаріальних дій. Відповідно до даного положення нотаріусом називали особу, котрій держава доручила відання нотаріальною частиною, вчинення, засвідчення і зміцнення юридичних актів. Найголовнішим тут, на мою думку, є те, що тепер нотаріальна частина за зразком зарубіжних країн була відділена від судової. Таким чином, створюється самостійний правовий інститут з широким колом діяльності і визначеною компетенцією. Старший голова судової палати призначав нотаріусів з осіб, які склали іспит на знання законодавства, нотаріального діловодства, складання нормативних актів, також вони вносили заставу, що поповнювалась з винагороди з часом, яку отримував нотаріус(ст.8,15,208). Досить дивним, як на мене, є те, що вимога мати вищу освіту висувалась лише старшому нотаріусу, котрий завідував нотаріальним архівом(ст.154). Нотаріальною частиною завідував нотаріус, що мав власну контору, старший нотаріус, що був при нотаріальному архіві окружного суду, у тих містах і селах, де були відсутні нотаріуси, їх функції виконували мирові і міські судді, повітові члени окружних судів. Проте варто сказати, що вони здійснювали не всі дії, а лише ті, що визначені законом(ст.1,2,42).

Щоб стати нотаріусом, треба було відповідати таким вимогам: досягти повноліття(21 рік), бути громадянином Російської імперії, не бути судимим, не займати одночасно державну і громадську посади. Також було обмеження за національно-віросповідною ознакою: євреї не могли бути нотаріусами(ст.5). Нотаріус був держслужбовцем, їм присвоювався VIII чин за посадою. Якщо нотаріус прослужив більше 35 років, то його нагороджували орденом Св. Анни і Володимира, але зарплатні не отримував і не були на пенсійному забезпеченні(ст.17). Нотаріус підпорядковувався наказам окружного суду. Діяльність нотаріуса поділялась на дві частини: нотаріальну і кріпосну. Перша з них стосувалась укладання актів і засвідчення документів, інша – затвердження і реєстрація актів про відчуження та обмеження майнових прав на нерухомість. Остання частина належала до компетенції старших нотаріусів, решта-належала до компетенції молодших нотаріусів. Положення також скасувало всі посади, що були близькими і відносились до нотаріальної діяльності(маклер, публічний нотаріус тощо), закріпило обов'язок щодо вчинення і засвідчення юридичних актів лише за нотаріусами.

Отже, судова реформа мала важливе значення, адже створила умови для запровадження інституту нотаріату, а Положення про нотаріальну частину врешті-решт закріпило формування окремого незалежного правового інституту нотаріату із визначеною компетенцією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Л. Шевчук НОТАРІАЛЬНА РЕФОРМА 1864–1866 рр. В ОЦІНКАХ СУЧАСНИКІВ;
2. Шевченко Н. В. Розвиток нотаріату на півдні України 1866-1917 р. с. 84-114
3. Шевченко Н. В. Реформування нотаріату в російській імперії у 1866 р.

*Кадничанский Илья Романович
Национальный юридический университет
имени Ярослава Мудрого
Институт подготовки кадров для органов
юстиции Украины
1 курс 4 группа*

ВКЛАД ГЕТЕ В СОЗДАНИЕ НЮУ

История Национальной юридической академии Украины имени Ярослава Мудрого начинается в XIX в. В это время, 5 ноября 1804, император Александр I утвердил Устав Харьковского императорского университета. В его состав входило «отделение (факультет) моральных и политических наук», которое готовило специалистов-юристов для государственной службы. У истоков юридического образования в Харькове стояли выдающиеся деятели науки и культуры Украины, первый ректор университета И. С. Рижский, первый штатный преподаватель факультета, а впоследствии его декан-профессор.

В 1835 г. Отделение получило название «юридический факультет». Факультет приобретал авторитет не только в университетской жизни, но и в научной сфере царской России и за ее пределами. Университет, где находился юридический факультет Харьковского императорского университета юридического факультета были ученые, которые до сих пор является гордостью отечественной юридической науки. Один из первых четырех факультетов университета именовался «Отделением Нравственных и Политических Наук».

И первым деканом этого факультета был известный либеральный ученый-юрист профессор Иоганн Шад, приглашенный в Харьков по рекомендации не кого-нибудь, а великого поэта и одного из руководителей университетского образования в Саксон-Веймарском герцогстве И. В. Гете. А первыми его преподавателями были в основном выходцы из Германии и Московского университета.

Однако либерально настроенные преподаватели нередко отчислялись из университета властями за высказывание идей, несовпадающих с монархическим устройством Российской империи.

Также университет отмечал 215-й день рождения и там была проведена церемония вручения профессору Университета Гете Франкфурта-на-Майне Петеру-Алексису Альбрехту диплома и мантии Почетного доктора Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого.

*Кадничанский Илья Романович
Студент 4 группы 1 курса
факультета подготовки кадров для органов
юстиции Украины
НЮУ им. Ярослава Мудрого*

ПРОВОЗГЛАШЕНИЯ КАРПАТСКОЙ УКРАИНЫ: БЕСПЕРСПЕКТИВНЫЙ ПРОЕКТ ИЛИ НЕИСПОЛЬЗОВАННЫЙ ШАНС УКРАИНЦЕВ?

Карпатская Украина является важным этапом общеукраинского процесса создания государства и борьбы украинцев за независимость в XX веке. Поэтому советская власть замалчивала существование Карпатской Украины, жестоко преследовала ее создателей (А. Волошина, Д. Климпуша, С. Ключурака, М. Долина, Ю. Перевузника), которые стали узниками Гулага. Много других участников тех событий выжили только благодаря эмиграции. Все они считались украинскими буржуазными националистами, врагами советской власти.

После поражения Украинской революции 1917-1921 гг. украинские земли оказались поделенными между несколькими странами. Карпатская Украина стала преемником эпохи УНР–ЗУНР, логическим выражением стремления украинцев использовать малейшую возможность для восстановления собственной государственности.

Образование Украинского государства на Закарпатье было не случайным стечением обстоятельств, а результатом многолетней деятельности украинских патриотических сил во всех сферах общественной жизни. Благодаря их подвижнической работе неуклонно росло национальное сознание закарпатцев, которые за короткое время прошли своеобразную эволюцию от „венгерских русинов” в закарпатских украинцев, а через осознание своей идентичности – к идее единства со всем украинским народом.

В этом большая заслуга Августина Волошина, всей украинской интеллигенции и духовной элиты края. Именно они в 20-30-е гг. XX ст. огромной политической и культурно-просветительской трудом сумели поднять сознание закарпатцев до уровня украинских общенациональных потребностей. Этому также способствовали события 1919 года, когда 21 января на Народных Собраниях (Всекарпатский Конгресс) делегаты высказались за воссоединение закарпатских земель в составе единого Украинского государства.

В это же время на Раховщине и значительной части Мармарошини (с центром в с. Ясиня) образовалась Гуцульская республика – украинское государственное образование, существовавшее с ноября 1918 по июнь 1919. Показательным является содержание листовок, которые массово распространялись в 1938г. на Закарпатье. Вот текст одной из них: «Поступает большое время, Закарпатье должен стать самостоятельным Украинским Государством, оно должно стать зародышем одного большого самостоятельного соборного государства от Попрада и Татр вплоть до Каспийского моря и гор Кавказа. Стать тем зародышем должна быть для нас самой большой честью! Мы горды, что именно мы первые будем теми, кто начнут отстраивать Украинскую Державу! Что мы поможем нашим братьям сбросить московское, польское и румынское ярмо. В этой восстановлении пособит нам только единство народа, великая вера в свои силы и вера в то, что Бог назначил нас повести свой народ к Свободе!»

Провозглашение Карпатской Украины стало проявлением стремление закарпатцев творить свое государство именно как украинскую, а затем показал дискредитацию проугорських и москвофильских течений, которым на парламентских выборах абсолютное большинство населения отказала в доверии.

*Карпетян Маргарита Овсепівна
Студентка інституту підготовки
кадрів для органів юстиції України
1-го курсу 8-ої групи*

ІНСТИТУТ ОРЕНДИ ЗА ЦИВІЛЬНИМ КОДЕКСОМ 1992 РОКУ

Входження України до СРСР та суспільні зміни, що ним супроводжувались змінили розуміння інститутів багатьох галузей, в тому числі і оренди. Зі становленням незалежної України гостро постала необхідність в будівництві ринкової економіки, на що була направлена велика кількість нормативно-правових актів молодій державі, проте основу законодавства складали закони і кодекси часів СРСР, які вже не відповідали суспільно-політичним та економічним умовам. Найбільш відчутною суперечністю та невідповідністю норм виявилась у цивільному праві, зокрема розумінні інституту оренди. На момент отримання Україною незалежності і аж до 2003 року, основу цивільного законодавства складав Цивільний кодекс УРСР 1963 року. Поняття оренди у цьому акті як і майже в актах часів СРСР не існувало, а відносини оренди регулювались за допомогою Глави 25 “Майновий найом”. Проаналізувавши положення відповідної глави, можна зробити висновок, що законодавець не закріплюючи поняття оренди, ототожнював її з наймом. При цьому варто зауважити, що поняття оренди все ж таки існувало на законодавчому рівні, воно було закріплене в ст.169 Земельного кодексу УРСР, відповідно до якої оренда земельних ділянок як одна з угод, яка “порушує право державної власності на землю”, визнавалась недійсною. Так, як ніяких сутнісних характеристик які б давали підстави говорити про виділення договору оренди в окремий інститут кодекс не давав, то дану статтю можна вважати наслідком помилки спричиненої недостатнім рівнем юридичної техніки та неузгодженістю дій різних органів влади. Водночас, Верховна рада України видала декілька нормативно-правових актів які оперували вже поняттям оренди. Так, вперше вводиться це поняття Постановою Верховної Ради УРСР “Про питання, пов'язані з введенням в дію Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про оренду” від 10.01.1990 р.

Проте, законодавче визначення поняття оренди, а також його ознаки надає нам закон “Про оренду державного та комунального майна” від 10.04.1992. Так, відповідно до нього оренда — це “засноване на договорі строкове платне володіння і користування майном, необхідним орендареві для здійснення підприємницької та іншої діяльності”.

З прийняттям цього закону виникла законодавча колізія, адже паралельно поняттю майнового найму закріпленого кодексом 1963 року, існувало поняття оренди закріплене цим законом. Це створювало проблеми насамперед для юридичної практики, вирішення якої здійснювалось лише на основі доктринального тлумачення. Так, у юридичній довідковій літературі зазначалося, що “орендний договір – одна з назв договору майнового найму”. Хоча

на нашу думку, таке формулювання є неправильним, аналіз ст. 2 закону “Про оренду державного та комунального майна” та ст. 256 Цивільного кодексу 1963 р. дають підстави для визначення оренди, як різновиду договору майнового найму, що давало підстави для виокремлення субінституту оренди. Адже навіть, коло об’єкти найму та об’єкти оренди не співпадають, так відповідно до ст. 4 закону “Про оренду державного та комунального майна” об’єктами оренди можуть бути: “цілісні майнові комплекси державних підприємств, організацій або їх структурних підрозділів”. Тобто, виходячи зі змісту Цивільного кодексу та відповідного закону, метою оренди є регулювання майнових відносин лише між фізичними та юридичними особами в якості орендарів та державними або комунальними органами в якості орендодавців, що дозволяє говорити про обмеження кола як об’єктів так і суб’єктів відносно договору найму.

Так, ще однією особливістю є визначення суб’єктів договору, так Цивільний кодекс 1963 р. не визначав кола суб’єктів договору найму, а закон визнавав право на оренду тільки за особами які мають відповідний юридичний зв’язок з Україною або не мають такого з іншою державою. Вище наведені факти дають підставу говорити про існування певний час інституту оренди, який хоч і виник внаслідок колізії законодавства мав легальну основу та сферу регулювання і спирався на норми двох джерел: глави 25 Цивільного кодексу як загальної норми та закону “Про оренду державного та комунального майна” як спеціальної норми.

Отже, можна говорити не скільки про колізії законодавства пов’язані із закріпленням інституту оренди у вітчизняному законодавстві, скільки про множинність джерел регулювання цього інституту. Наразі поняття майнового найму та оренди є ототожненими чинним Цивільним кодексом, що говорить про поглинання субінституту оренди, відповідним інститутом найму. Проте, проблеми в правовому регулюванні відносин оренди цим не вичерпуються. Тому необхідно вносити подальші зміни до положень Цивільного кодексу та інших нормативно-правових актів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. <https://www.bestreferat.ru/referat-207007.html>
2. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2269-12/ed19940126>
3. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06#o1031>
4. Юридичний словник. – К.: Головна редакція УРЕ, 1983.
5. Постанова Президії Верховної Ради УРСР «Про питання, пов’язані з введенням в дію Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про оренду» від 23.01.1990// Відомості Верховної Ради УРСР 1990 р., – № 4.

Карпетян Маргарита Овсенівна
Національний юридичний університет ім.
Ярослава Мудрого

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ у 1648-1654 РОКАХ

Зазначена тема має суттєве історичне значення, питання адміністративно-територіального устрою у період 1648-1654 роках є доволі актуальним, адже українські землі потерпали в «чужих руках», відбувалися періоди війн, а отже, їх адміністративно-територіальних устрій міг змінитися за будь-яких умов. Тому, відповідно до цього виникає

необхідність розгляду поділу українських земель, які перебували у складі Російської імперії у період 1648-1654 років.

З 1648 по 1654 роки відбулася національно-визвольна війна, яка вплинула на територіальну цілісність українських земель, які перебували у складі Російської імперії. Результат вищезазначеної війни спричинив приєднання українських земель до Російської імперії, а також Речі Посполитої, про що територія значного розширилася.

У період Гетьманщини адміністративно-територіальний устрій характеризувався поділом на полки, що у перекладі означало «військо». Дане утворення характеризувалося поділом на сотні [2, с. 26-29].

Зміна адміністративно-територіального устрою українських земель визначалося загальною логікою російських реформ. Однак далеко не завжди воно відповідало потребам господарського розвитку.

Адміністративно-територіальний устрій характеризується поділом повітів, що були у складі до воєводств. Таким чином, існували такі повіти зі складом таких воєводств, як: Переяславський (Київське воєводство – Переяславський та Прилуцький полки); Канівський (полки - Канівський і Корсунський); Черкаський (полки - Черкаський, Кропивенського і Чигиринський); Брацлавський (полки - Брацлавський і Уманський); Миргородський (полки - Миргородський і Полтавський).

В ході національно-визвольної війни відбувалося процес формування української державності. Але входження під протекторат Росії, з одного боку, сприяло національно-культурному і релігійному відродженню, а з іншого - зумовило спочатку обмеження, а згодом і повну ліквідацію автономії України.

Як було зазначено раніше, однією подією, що стала відбитком на формуванні адміністративно-територіального устрою є розділ Речі Посполитої. Така подія була вагомою як для українських земель, так і для Російської імперії. Відповідно до цього територія імперії збільшилася та до її складу увійшла Волинь.

В свою чергу І. Е. Омельчук зазначає, що 7 квітня 1793 року генерал-губернатор Кречетніков, резиденція якого знаходилася в Лабуні, оприлюднив указ Російської цариці про приєднання до Російської імперії територій, які раніше належали Польщі[3, с. 26-28].

Таким чином, наприклад, в Херсонській губернії Одеса і Миколаїв за кількістю населення, рівнем промисловості, торгівлі і культури набагато випередили свій центр - Херсон.

Зміна адміністративно-територіального устрою українських земель визначалося загальною логікою російських реформ. Однак далеко не завжди воно відповідало потребам господарського розвитку.

Визвольна війна 1648-1654 років закінчилася об'єднанням України з Росією. У союзі з Росією Україна зберегла адміністративну і військову автономію. Вища влада належала гетьману. У його руках знаходилася військова, законодавча, адміністративна і судова влади. Гетьман України також очолював військові сили. Але в кінці 18 століття Україна в складі Росії втратила свою автономію.

Науковий керівник: Булгаков А. О

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Омельчук І. Є. Утворення та правовий статус Волинської губернії у складі Російської імперії (1793–1917 рр.) // Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез міжнародної наукової конференції «Шості осінні юридичні читання» (м. Хмельницький 26–27 жовтня 2007 року) : у 3-х частинах. – Частина перша: Теорія та історія держави і права. Історія політичних та правових вчень. Філософія права. Конституційне право - 2007. – С. 66;
2. Губань Р.В. Полк та паланка як адміністративно-територіальні одиниці на українських землях у XVII-XVIII століттях / Р.В. Губань // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. - 2013.-№5.-С. 26-29;
3. Савченко І. В. Адміністративно-територіальний устрій (1648-1652 рр.) / І.В. Савченко // Запорізький держ. ун-т. – Запоріжжя, 2004. – С. 43.

*Каращук Юлія Вікторівна
Студентка 1 курсу, 9 групи
Інституту підготовки кадрів для органів
юстиції України НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЧНИХ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ДИСКУСІЙ

У світлі політичних подій сьогодення Україна має чіткий курс на входження до ЄС. У історіографії існує теза, котра свідчить про те, що Україна, враховуючи її географічне положення та регіональне лідерство у країнах Центрально-Східної Європи, повинна доповнити Європу. Проте реалізації зовнішньополітичного вибору країни повинні сприяти реалістичні зовнішньополітичні стратегії, які спираються на велику кількість факторів. Декларація про державний суверенітет України [1] стала відправним началом країни на шляху, по-перше, до її незалежності, а по-друге, до отримання та реалізації її суверенного права визначати вектори зовнішньополітичного розвитку, та відіграла свою визначну роль до прийняття Акта проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року. Визначну роль у процесах побудови демократичного та вільного суспільства України, а також здійснення завдань внутрішньої та зовнішньої політики держави відіграли як основні принципи Декларації, так і основні політичні, економічні та соціальні завдання державотворення, проголошені в ній.

Після підписання Декларації, МЗС було намічено пріоритетні напрямки розвитку та діяльності УРСР, серед них були такі:

- вказувалось, що Україні необхідно здійснити переорієнтацію зовнішньої політики, встановити та розвивати двосторонні та багатосторонні відносини з державами, що мають значний інтерес для України;

- у зв'язку із фактичним виключенням УРСР як суверенної одиниці з багатостороннього співробітництва з Європою, для України надзвичайно важливими є політичні, економічні та гуманітарні інтереси, історично налагоджені зв'язки, європейський напрям зовнішньої політики, прихильність до загальноєвропейського процесу. Міністр закордонних справ України висловив думку, що Україна має всі підстави на пряму участь у європейському процесі;

- розвиток добросусідських відносин з країнами-найближчими сусідами України. Україна дотримується у цьому аспекті принципу недоторканності кордонів та дотримується його у двосторонніх відносинах із країнами європейського континенту.

- важливість встановлення відносин з країнами, де проживає багато громадян, що мають українське походження, українські коріння. Для кожної особи, навіть яка проживає далеко за кордонами країни, звідки вона походить, дуже важливим є задоволення культурних потреб у визначенні себе як особи, що належить до певного народу, етнічної спільноти. Кожна особа повинна мати можливість підтримувати зв'язок з країною походження, а сама країна повинна давати можливість особі на усвідомлення природного потягу до своєї історичної батьківщини;

- подальша активізація діяльності України в ООН та інших міжнародних організаціях.

Постанова Верховної Ради «Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України у сфері зовнішніх відносин», прийнята 25 грудня 1990 р., визначала конкретні пріоритети уряду, Міністерства закордонних справ та інших відомств України щодо розвитку зовнішніх зв'язків, включенню до європейських процесів та структур, могла стати визначною для активізації зовнішньої політики суверенної України. Однак реалізація положень на пріоритетних напрямків Постанови, утвердження справжнього суверенітету України як держави, перш за все, у міжнародних відносинах, було складним завданням, враховуючи складну кризову ситуацію в країні, яка набирала все більш серйозного характеру.

Не дивлячись на прийняття Декларації про державний суверенітет України, на цьому етапі зовнішньополітичні можливості країни, як структурного підрозділу, республіки СРСР, були досить обмеженими, а зусилля української дипломатії, спрямовані на наповнення суверенітету України реальним змістом та його реалізація на міжнародній арені спровокували непорозуміння як з певними європейськими країнами, так і з самим Союзом [2].

Однак на підставі Декларації про державний суверенітет, Міністерство закордонних справ України мало право вживати заходів щодо встановлення прямих зв'язків між республікою та іншими європейськими країнами. Для України особливо важливо на цьому етапі було створити якісно нову форму двосторонніх відносин України із сусідніми країнами Східної Європи: Польщею, Чехословаччиною, Угорщиною, Румунією, Болгарією на основі рівноправної співпраці та об'єднання з закріпленням цих умов у відповідних міждержавних договорах та угодах. Одночасно розпочалися активні переговори з представниками США, Канади, Західної та Центральної Європи.

Не всі європейські країни сприйняли зовнішньополітичні стратегії України з невдоволенням. ФРН у особі міністра закордонних справ Г. Геншера, «бачив Україну як важливого європейського гравця, якого єднатимуть з ЄС насамперед відкриті ринки» і тому «сам запропонував сприяти Україні в її якнайшвидшому визнанні країнами ЄС та у прийнятті до НБСЄ» [3, с.68-71]. А тому можна вважати, що саме Г. Геншер є одним із батьків та ініціаторів україно-німецької асоціації.

Таким чином, Декларація про державний суверенітет України у контексті зовнішньополітичних стратегій України на той час, спричинила потужний рух та завдала тон майбутнім напрямкам діяльності України у зовнішньополітичній сфері. Не зважаючи на залежність УРСР на той час від позиції Союзу, Україна продовжувала рух та власний шлях до

незалежності, одним з ключових факторів якої було саме утвердження України на міжнародній арені як самостійного суверенного суб'єкта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Декларація про державний суверенітет України: Прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 року // Відомості Верховної Ради Української РСР, 1990, № 3, ст. 429.

2. Особливості становлення зовнішньої політики незалежної України / С. Віднянський // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. - 2011. - 20. - С. 18-40. - Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/mo_2011_20_18

3. Зленко А.М. Дипломатія і політика. Україна у процесі динамічних геополітичних змін. – Х., 2003. – 559 с.

Науковий керівник: к.ю.н., асистент кафедри історії держави та права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету іменя Ярослава Мудрого А.О. Булгаков.

Каращук Юлія Вікторівна

Студентка 1 курсу, 9 групи

Інституту підготовки кадрів для органів

юстиції України, НЮУ імені Ярослава Мудрого

ПОЛІТИЧНІ РЕПЕРСІЇ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ У 20-30 РОКАХ

Репресійні хвилі політичної спрямованості стали візитної карткою радянського тоталітарного режиму і в цілому характеризують основний напрямок діяльності комуністичної партії на території України. Кінець першої світової війни, а також спроби української еліти відділитися від свого могутнього сусіда і побудувати самостійну державу, зумовили негативне відношення і режим постійної недовіри до Української Республіки.

Після приходу в 20-х роках ХХ століття більшовиків до влади, було прийнято рішення взяти курс на процеси «націєтворення», а також укорінення більшовицької влади, тобто починалася так звана підготовка до «більшовицької світової революції» [1, ст.86]. Головною задачею комуністичної партії стала ідея укорінення ідеї соціалізму, а також завербування населення всіх республік під ознаки «радянської людини». Це означало, що ні про яку культурну самобутність і усвідомлення окремої нації своєї ідентичності не могло бути і мови. «Радянська людина» стала ідеалом, у досягненні якого радянська влада бачила спосіб безумовного підкорення всього населення і можливості спрямовувати його у будь-якому вигідному для партії напрямку. Розуміючи можливість непокори з боки народів, було прийнято рішення агресивно подавляти будь-які прояви культурної різниці.

Спроби Української Народної Республіки завоювати незалежність, стали підставами для побоювань з боку прихильників тоталітарного режиму, тому проти українського народу було розгорнуто процес особливо жорстких репресивних заходів. Під хвилю репресій потрапили майже усі верстви населення: від звичайних селян до представників вищої інтелігенції. Таким чином, 20-30-ті роки ХХ століття стали початковою фазою знищення української самобутності і поглинення народу в більшовицьку СРСР.

Відправною точкою репресивних заходів стала «Шахтинська справа» проти «інженерів-шкідників» і «справа СВУ» проти української гуманітарної еліти. Кожна з цих справ мала відлуння й розгалуження, так що репресованими в підсумку виявилися тисячі й тисячі осіб[2, ст.43]. Також, це був зручний спосіб надати приклад попередження опозиції та замінити стару інтелігенцію на нову, що мала відповідне соціальне походження, була лояльна, пройшла в радянських навчальних закладах відповідну ідеологічну обробку. Професійні якості нової інтелігенції мали другорядне значення.

Ще одним з багатьох репресивних прийомів, стала колективізація, яка проводилася в період між 1928—1933 роками шляхом створення великих колективних господарств на основі селянських дворів, які отримали назву колгоспи[4, ст.324]. Ідея створення колгоспу була сприйнята селянством як повернення кріпацтва і чим більше розгортався супротив партійній політиці, тим жорсткішими мірами вона проводилася, як наслідок небажання селян віддавати своє майно в колгоспи, об'єднуватися і працювати за принципом «колективне майно, колективна праця» в 1921 році настав штучно організований голод.

Наступним партійним ударом став Голодомор 1921-1923 років як масове знищення корінного українського населення з ознаками етнічної чистки через мор голодом у південних губерніях УСРР, спричинений вивезенням хліба Радянською Росією, на тлі посухи та неврожаю на Кубані та Поволжі »[3, ст.556]. Такими варварськими діями радянське управління дало зрозуміти, що основними планами на радянську Україну є виснаження земель та підкорення населення, яке в подальшому мало відповідати ідеалам «радянської людини».

Важливо також зазначити, що політичне коло, розпочавши першу хвилю репресій, дали поштовх виникненню культури масової недовіри, яка торкнулася і партійних діячів, тобто спрацював ефект бумерангу. Комуністична партія України, перебувала під постійним контролем Москви, не стала виключенням, а тому під особливим наглядом були партійні та державні діячі, що наполягали на існуванні відмінностей в розвитку суспільно-політичних та соціально-економічних процесів в Україні та інших республіках СРСР. Хоча необхідність у проведенні різних політичних процесів була очевидною, зважаючи на своєрідність українського краю, найменший відхід від офіційної доктрини оголошувався «буржуазним націоналізмом» і жорстоко засуджувався.

Як підсумок вищезгаданих партійних методів впровадження тоталітарного режиму, варто зазначити, що репресії 20-30-х років ХХ століття стали відправною точкою доби знищення української надії на незалежність, розгорнутий геноцид проти українського народу мав на меті створити «Україну без українців». Відбувалося цілеспрямоване заміщення населення — замість знищених українців в УРСР спрямовувалися представники інших етносів із всієї території СРСР, передусім росіяни. Таким чином, політичні репресії радянської України показово продемонстрували ворожий настрій партійного керівництва до українського народу, а також справжні плани на нього

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Шаповал Ю. І. Україна 20-50-х років: сторінки ненаписаної історії. — К. : Наукова думка, 1993. — 351 с.
2. Винниченко І. І. Україна 1920–1980-х: депортації, заслання, вислання / І. І. Винниченко. — К. : Рада, 1994. — 126 с.

3. Воля О. Мор: Книга буття України. — К. : Кобза, 2002. — 1152 с. — ISBN 966-8024-08-7.
4. Кульчицький С. В. Розкуркулення політика // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2012. — Т. 9 : Прил — С. — С. 262. — 944 с. : іл. — ISBN 978-966-00-1290-5.

Науковий керівник: к.ю.н, асистент кафедри історії держави та права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого А.О. Булгаков.

*Касьяненко Андрій Ростиславович
Студент 3-го курсу
Інституту підготовки кадрів для
органів юстиції України
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ЗМІНИ У КОНСТИТУЦІЇ ТУРЕЧЧИНИ 1982 РОКУ: ЗМІНА ФОРМИ ПРАВЛІННЯ ТА НАСЛІДКИ

16 квітня 2017 року у Туреччині пройшов конституційний референдум, під час якого громадяни Туреччини мали проголосувати за зміни в Конституцію Республіки Туреччини 1982 року. Туркам було запропоновано 18 поправок до конституції, які характеризуються посиленням ролі президента у політичному житті та переходом Туреччини з парламентсько-президентської до президентської республіки. 18 квітня 2017 року 51,41% турків проголосувало за вищезгадані нововведення. Дані зміни були ведені у конституційне право Республіки Туреччини.

Відповідно до зазначених змін, був закріплений перерозподіл повноважень між вищими органами державної влади, зокрема, збільшено посилено правовий статус президента держави. Так президент має право організовувати референдуми (ст. 104 Конституції). Президент може призначити одного або декількох віце-президентів. Якщо посада президента стає вакантною, то дострокові вибори повинні бути проведені протягом 45 днів. До цього ж якщо термін повноважень парламенту завершується менш ніж через рік після дострокових президентських виборів, то парламентські вибори переносяться і проводяться спільно з президентськими; якщо термін повноважень парламенту становить більше року після дострокових президентських виборів, то парламент не розпускається, і обраний президент працює до закінчення терміну повноважень парламенту, після чого проводяться спільно парламентські і президентські вибори. Цей період перебування на посаді не зараховується в якості одного з двох дозволених президентських термінів (ст. 105 Конституції).

Парламент буде брати участь у прийнятті державного бюджету, який відповідно до ст. 161 Конституції президент подає в парламент річний бюджет не пізніше, ніж за 75 днів до початку фінансового року. Члени бюджетної комісії можуть вносити зміни до бюджету, але члени парламенту не можуть вносити пропозиції про зміну державних витрат. Якщо бюджет не прийнятий, то пропонується тимчасовий бюджет. У разі відхилення тимчасового бюджету застосовується бюджет минулого року. Державні витрати залишаються поза повноваженнями парламенту.

За парламентом закріплені повноваження щодо контролю за діями президента Туреччини, а саме може почати розслідування відносно можливого злочину президента, якщо за це проголосують три п'ятих від загального числа депутатів. За результатами парламентського розслідування парламент може зажадати розгляду справи проти президента у Верховному суді, якщо за це проголосують дві третини депутатів (ст. 105 Конституції), тобто за змінами в конституцію у парламенту залишається єдиний метод контролю за діяльністю президента і міністрів (міністри не зобов'язані усно відповідати на питання в парламенті, ст. 98 Конституції) у вигляді імпічменту. Проте фактично таке право парламенту реалізувати буде складно, адже ця процедура є надто складною, враховуючи відсутність закону про імпічмент.

Щодо судової влади, то зміни стосуються перш за все скасуванням військових судів (ст. 145 Конституції), зміни кількості суддів Конституційного суду з 17 до 15 (ст. 146 Конституції) та реформою Ради суддів і прокурорів (ст. 159 Конституції) – кількість членів скорочено з 22 до 13, з яких 4 члени призначаються президентом, 7 – парламентом. Кандидати для затвердження парламентом повинні заручитися підтримкою двох третин депутатів (400) в першому турі і трьох п'ятих (360) у другому турі. Ще два члени ради – це міністр юстиції і його заступник. Головою Ради суддів і прокурорів стає міністр юстиції, якого назначає президент.

Таким чином відповідні зміни закріпили форму правління Республіки Туреччини на президентську республіку. Втім, світова спільнота не погодилася з процедурою проведення референдуму, зазначаючи не відповідність вимогам, встановлених у Стандартах Ради Європи.

Україна може багато винести з даних подій, враховуючи наявність спірних думок щодо зміцнення президентської влади у суспільно-політичному житті держави. Але, враховуючи досить раптові охолодження стосунків Республіки Туреччини і світових партнерів для нашої держави це є не прийнятно, адже наразі підтримка світового співтовариства є надто актуальною і важливою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Аналітика Турецького референдуму: поправки і наслідки. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.evrensel.net/haber/315880/turkiyenin-anayasa-referandumu-estirel-bir-forum>;
2. Конституція Республіки Туреччини 1982 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.krugosvet.ru/node/42730>;
3. Поправки в Конституцію Туреччини 1982 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.aksam.com.tr/guncel/yeni-anayasa-maddeleri-nelerdir-18-madde-anayasa-tam-metni/haber-586967>

*Ковальов Дмитро Володимирович
студент 1 курсу 5 групи
факультету підготовки кадрів
для органів юстиції України
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

НЕП. РЕЗУЛЬТАТИ ДІЇ

На початок 1921 року стало зрозуміло, що політика воєнного комунізму себе вичерпала, а в країні назріває протест проти заходів комуністичної партії більшовиків. Не рідко мали місце

повстання робітників, матросів чи селян. Саме тому 15-го березня 1921 року X з'їзд партії прийняв рішення про перехід до НЕП – нової економічної політики. Перед НЕП були поставлені завдання економічного відновлення країни та створення бази для майбутнього будівництва комунізму.

У промисловому секторі НЕП пропунувала введення змішаних форм власності, при домінуванні державного сектору. З'явилося нове явище – непмани, заповзятий люд, який не побоявся відкрити свою власну справу і заробляти таким способом собі на життя, утворювалися синдикати й трести. Приватним особам дозволялось навіть володіти невеликими підприємствами, проте чим більше людей на підприємстві працювало, тим більші податки сплачувались державі. У 1927-1928 був перевершений довоєнний рівень промислового виробництва на 19.5 %.

У сільському господарстві НЕП замінила продрозладку продрподатком. Якщо у часи воєнного комунізму в селян вилучалось до 70% зерна, то при НЕП у вигляді податків державі відходило всього 30%, надлишками селяни могли розпоряджатися самостійно. Після 1923-го року податок сплачувався у грошовій формі. У результаті, виробництво зерна в країні виросло на 6%. Вже на 1925-й рік стан селянства почував себе значно краще.

Грошова реформа зумовила нові надходження до бюджету. Це надало можливість значного розвитку у секторі машинобудування.

З 1920 року діяла Державна комісія з електрифікації країни. Результатом дії цього органу можна назвати збільшення використання електроенергії з 622 тис. кВт/годину до 10 млн. кВт/годину.

У цілому, НЕП впоралася з поставленими перед нею завданнями: заспокоїла селянсько-робітничі маси та відновила економіку країни після Першої Світової та громадянської війн, хоча не слід забувати про Голодомор в Україні 1921-1923 років.

ДЖЕРЕЛА:

1. Історія держави і права України/ Гончаренко В. Д.
2. Історія України/ Бойко О. Д.
3. Всесвітня історія/ Гончар Б. М.
4. НЭП (новая экономическая политика)/ Лебедева В. Г.

Кожедуб К.В.

Студентка 1 курсу 4 групи

Інститут підготовки кадрів для органів юстиції Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ДІЯЛЬНІСТЬ НЕСТОРА МАХНА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ПЕРЕБІГ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ

Махно народився у незаможній селянській родині, у ранньому дитинстві залишився напівсиротою, оскільки помер його батько. Скрутне дитинство визначило його характер, світогляд, відточило у ньому почуття, дещо гіпертрофованої справедливості. Знайомиться з азами анархізму ще у юнацькі роки, який хлопець знаходить для себе цікавим, скоріше за все

саме через те що ця течія так чи інакше відображає його світогляд. У розпал першої російської революції 1905–1907 роки відбуваються перші експропріації, які лише інколи супроводжувалися вбивствами, хоча це і було не так “яскраво” хлопці вважали, що це політичний терор, що вони вбивали пособників режиму.

Як політик, Махно сформувався дещо пізніше, коли він потрапив під суд і його засудили до в'язниці. Саме тоді почався “міграційний період” Нестора по в'язницям. Спочатку він потрапив у тодішню Олександрівську буцигарню у Запоріжжі, де відсидів декілька місяців, потім понад п'ять місяців пробув у Катеринославській в'язниці. Нарешті, потрапив до московської «Бутирки». Там Махно зійшовся зі своїм другом і соратником Петром Аршиновим, відомим анархістом. Почав багато читати художньої і політичної літератури. Там і почав формуватися Нестор Махно як відомий політичний діяч часів української революції.

Говорячи про устрій махновського війська, можна згадати і спогади очевидців, але деякі з них разуче відрізняються один від одного. Дехто каже що хоч військо Махна і не було дуже дисципліноване, але все ж ніколи не ставило під сумнів слова свого верховного командира. Навідміну від цих свідчень інші очевидці розповідають про те що галайдацьке військо батька Махна дуже рідко виконувало накази командира. Кому вірити достатньо дискусійне питання, оскільки історія знає немало прикладів “босяцьких” воїнств, взяти лише 54-полк Мойше Вінницького (Япончика). Але нам точно відомо що на відміну від Червоної армії махновці не брали до себе на службу військових фахівців. Сам же Махно не був спортсменом, не був атлетом, у нього був зріст десь метр шістдесят – і при тому, він очолював кінні атаки.

Навесні 1918 року німці й австрійці посунули в Україну. Будучи анархістом і не підтримуючи жодну позицію з ідеологічної чи політичної точки зору, Махно укладає угоду з більшовиками, з комерційних поглядів, оскільки сам батько Махно залишався вірним анахізму і не міг відмовитися від власних переконань, й зі зброєю в руках бється проти німців до осені 1918 року. Чим і заслужив прихильність певних верств населення та зарекомендував себе як такий собі “народний месник”, окрім цього у цей час він ще й поліпшує свої організаторські та керівничі здібності. Маючи певну кількість прихильників та однодумців, а також своєрідну репутацію серед селянства потроху утворюється так звана “Махновщина” у якій Махно не був ні диктатором, ні був лідером з необмеженою владою, а був таким собі ідеологічним натхненником.

Махно укладав тричі союз із червоними, не один раз укладав союз із представниками української сторони. Ставлення Махна до УНР було неоднозначне і можна відстежити певну еволюцію поглядів. Спочатку це були ворожі відносини. Дчастково Махно піддавався більшовицькій пропаганді, а десь у нього були претензії до Центральної Ради. Тому що саме Центральна Рада уклала Брестський мир з кайзерівською Німеччиною, яка прийшла сюди нібито як союзник Української Народної Республіки, але широкі верстви населення сприймали німців та австрійців як окупантів. Від австрійців постраждала родина Махна, один з братів був розстріляний. Дуже довго Махно притирався до патріотів незалежної української держави. На партизанському рівні він співпрацював з багатьма пропетлюрівськими отаманами, але чомусь не сприймав самого Петлюру, дуже критично до нього ставився. Просто Махно як анархіст не сприймав формат держави. Союз з Петлюрою 1919 року був не перший, перші контакти союзницького формату відбувалися ще у листопаді-грудні 1918 року, коли зародилася

Директорія й занепадав режим Скоропадського. Щоправда, це контакти не на рівні батько Махно і головний отаман Петлюра. Оскільки Махно тоді тільки формував своє військо у Південній Україні й контактував із місцевими, але вже підтримував зв'язок з пропетлюрівськими отаманами.

Говорячи по союзницькі відносини Нестора не можна не зауважити те що він періодично укладав союзи з Червоною армією, але ніколи не укладав союзництва з Білими. У союз із Врангелем Махно йти не міг оскільки чимало махновських отаманів пішли на службу до Врангеля, яких потім за зраду батька Махна розстрілювали або вшали самі махновці. Укладаючи союз з більшовиками він сподівався, що доведе свою відданість справі революції. Насправді, чимало його соратників були проти такого союзу з більшовиками. У питаннях союзництва частіше за все і виникав розкол у махновському командуванні. Тож доводилося приймати компромісне рішення: до військової угоди з більшовиками укласти політичну угоду про те, що більшовики виділять махновцям окремих район, де вони будуть продовжувати розбудову своєї Трудової федерації (Гуляйпільської республіки). Так це було наївно, але на це сподівалися соратники та і сам Нестор Іванович. Не треба забувати, проти кого було встановлено союз – проти білих, тому задля подолання такого достатньо сильного ворога, що міг своїми ідеями підірвати авторитет більшовиків можна було погодитися і на таку пропозицію. Білі для червоних були більш принциповим, найлютішим ворогом. Тому що вони асоціювалися з поміщицьким ладом, з царською Росією. Хоча ті ж генерали Денікін і Врангель швидше не були монархістами, а виступали за Установчі збори, дехто з командирів білогвардійців хоч і мали репутацію багатих поміщиків, але такими не були, на відміну від “влади пролетаріату” та обіцянок про землю селянам і атономної Гуляйпільської республіки червоні всіх на фоні денікінців були “меншим злом”. А більшовики, хоч і зрадники, хоч і кілька разів не просто розривали союз із Махном, а полювали на нього – тим не менш, у 1920 році все ще представляли революцію. Вони були, можливо, не дуже надійними, але товаришами по революційній боротьбі. Тому у Махна все ще залишалася ілюзія якось їх переконати, що з таким принциповим революціонером, як він, більшовики мають рахуватися.

Тоді політична ситуація ще була невизначеною. Показово, що в листопаді 1920 року більшовики добивають Врангеля, а у березні 1921 року Ленін круто змінює курс, запроваджуючи Нову економічну політику. Оскільки військово-політична перемога над опонентами не переконала широкі верстви населення у тому, що більшовики саме та влада, яка їм потрібна. Як наслідок у 1920 року широкими хвилями котиться селянський повстанський рух. Тоді, як правило, в зимовий час повстанська боротьба припинялася, а взимку 1920-1921 років – ні. Усі три зимові місяці махновці воювали, й вся селянство України заразом. У Махна було таке відчуття, що попри перемогу над Врангелем, Червона армія може розсипатися у будь-який момент, тому що вона здебільшого складалася з мобілізованих силою селян. І відомо чимало прикладів, коли ті чи інші підрозділи Червоної армії переходили на бік махновців.

Говорячи про падіння махновщини можна сказати що деморалізували її не військові сили, а політика яка впроваджувалась більшовиками. Навесні 1921 року була оголошена Нова економічна політика, яка стала одним з основних чинників, вона була дуже специфічна стосовно селян, незабаром була оголошена амністія для повстанців, а потім влітку 1921 року був голод у махновських районах. Ці три події й зумовили занепад махновського руху.

Пори все Нестор Махно відіграв важливу роль у подіях Української революції, оскільки без його військової підтримки деякі з стратегічно важливих для більшовиків битв виграти було складно чи навіть неможливо, те ж стосується і стратегічних ворогів.

*Козлова Єлизавета Віталіївна
Студентка 1 курсу 4 факультету
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

АКТ ЗЛУКИ УНР І ЗУНР: ВТІЛЕННЯ ІДЕЇ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ ЧИ СПРОБА ПОРЯТУНКУ ДОСЯГНЕНЬ УКРАЇНСЬКИХ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917-1919 РР.?

Однією з найважливіших подій в історії українського державотворення, безперечно, є Акт Злуки УНР і ЗУНР 1919. Однак, принциповим є визначення мотивів і завдань цього договору, ступінь його втілення на практиці, що і зумовлює актуальність даної теми.

Аналізуючи матеріали, хочу зазначити, що причиною підписання даного договору є намагання урядів ЗУНР і УНР зберегти власні кордони, а приводом стало одвічне прагнення єдності серед українського суспільства.

Розпочнімо з **мети** Акту Злуки. Від початку державотворчих процесів у 1917 р. у Східній Галичині ідеї та прагнення до об'єднання почали публічно пронизувати майже кожен подальший державно-політичний крок. Цього ж курсу дотримувалася українська громадськість Північної Буковини. Ще 13 жовтня 1918 р. на зборах представників політичних партій спільно з послами сейму і парламенту у Чернівцях було схвалено резолюцію, в якій однозначно зазначалося: "Разом з прочими українцями Австро-Угорщини хочемо самі рішати свою долю ... Від Карпат по Чорне море межують наші границі". Після Першолистопадового зриву й утворення самостійної держави, вже не пов'язаної з Австро-Угорщиною, жодних формальних правових перешкод для возз'єднання не було. Але розгортання агресії Польщі змусило керівництво розпочати заходи у цьому напрямку.

Першими кроками у досягненні мети стала гуманітарна допомога Львову 7 листопада 1918р. від Києва, а саме гетьмана П. Скоропадського. Так гетьман української держави надав Західній Україні гуманітарну та фінансову допомогу розміром 6 мільйонів карбованців. Але, на той час, зазнавала змін та загострення зовнішньополітична ситуація і соціально-політична боротьба всередині України та Гетьманату. У той момент Київ не міг прийняти Західну Україну в територію єдиної держави.

3 листопада уряд ЗУНР відправив до Києва другу делегацію у складі Л. Цегельського і Д. Левицького. Галичани розуміли, що Гетьманату залишалось декілька днів через , що вони здійснювали дипломатичну зустріч з представниками Директорії , щодо об'єднання держави. Володимир Винниченко згадуючи про цю зустріч вказував , що ситуація в Галичині на той час була досить на стабільною , адже населення ЗУНР в цілому бажало об'єднання з УНР чим здійснювала тиск на Раду Державних Секретарів. Виходячи зі згадок Винниченка ми можемо зрозуміти, що для керівництва ЗУНР першочерговим завданням було збереження контролю над територією держави, а ідеями соборності було пройняте звичайне населення, що і показує справжні мотиви Акту Злуки.

Розглянемо **процес підписання, наслідки і дотримання сторонами** зазначеного договору. Військово-політична ситуація внесла свої корективи через , що вирішення проблеми було відкладено, проте 1 грудня УНР та ЗУНР підписали перший міжнародний акт «передвступний договір» «про маючу наступити злуку обох українських держав в одну державну одиницю». Відповідно цим документам встановлювалось , що обов'язкове злиття ЗУНР та УНР, при зручних обставинах, і надання статусу автономії республіці галичан.

Через воєнні обставини Національна Рада ЗУНР змогла зібратися на обговорення Фастівської угоди лише 3 січня 1919 р., коли перебралася зі Львова до Станіслава. В результаті обговорення вирішили, що до часу скликання Установчих зборів України законодавчою владою ЗУНР залишалася Національна Рада, а виконавчою – уряд республіки – Державний Секретаріат. Було обрано делегацію до Києва у складі 65 осіб для участі в урочистому проголошенні возз'єднання. 22 січня Акт був проголошений на соборній площі у Києві.

30 березня 1919 р. відбулася нотифікація об'єднання офіційною делегацією Соборною УНР послам усіх держав, що були акредитовані у Відні. Проте існувала певна проблема , яка була пов'язана з відсутністю логічного кінця. Так виникало складе питання у визначенні територіального устрою Соборної УНР , адже ідентифікувати її як унітарну або федеративну державу неможливо. ЗУНР залишала свої органи законодавчої та виконавчої влади , а Директорія при цьому не мала впливу на території східніші за річку Збруч. Так обидві сторони залишали свої власні військові сили , дії яких, щоправда певним чином співкоординувалися обома командуваннями і урядами. Крім того, остаточне рішення про зазначене державне злиття мали прийняти загальноукраїнські Установчі Збори. Отже, можна казати не про створення єдиної держави, а про міждержавний союз, зважаючи на всі наслідки підписання цього договору.

Щодо дотримання умов договору, то варто зауважити, що після поразок УНР від більшовиків та армії Денікіна, Петлюра прагнув позбутися польського фронту, незважаючи на інтереси ЗУНР. Таким чином у травні 19 року уряд Польщі та Петлюра підписують угоду , за якою УНР отримує допомогу та підтримку з боку Польщі , а УНР в свою чергу відмовляється від територіальних претензій на території ЗУНР. Відповідно цій угоді УНР потрапляла під протекторат, який проявлявся у обмеженні зовнішньополітичної свободи держави, та признавала Західну Волинь та Східну Галичину територією Польщі. Це підірвало довір з боку ЗУНР і Петрушевич в односторонньому порядку заявив про розірвання договору.

Аналізуючи вищезазначене ми можемо прийти до висновку, що Акт Злуки має вагоме значення для історії українського народу. Звичайне населення було пропитане ідеями соборності, які своїм корінням сягають часів роздробленості, проте керівництво держав у першу чергу мало на меті збереження досягнен національно-визвольних змагань.

Науковий керівник: Булгаков А.О. - ас. Кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн.

*Корнієнко Вікторія Олександрівна
студентка 1 курсу 5 групи Інституту
підготовки кадрів для органів
юстиції України НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ГОЛОДОМОР 1932 – 1933 РОКІВ ЯК ЦИНІЧНИЙ ГЕНОЦИД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Хотілося би розпочати з самого терміну «голодомор» Свій початок цей термін бере з частки «голод», тобто нестача їжі для певної території та частки «мор» - смерть.

Голодомор 1932 – 1933 років був штучно влаштований більшовиками. Генеральний секретар ЦК ВКП(б) І. В. Сталін хотів придушити волелюбність українців, які повстали проти колективізації. Голод в Україні був цілком свідомою політикою злочинної радянської влади щодо українського селянства, актом примусу та залякування, відповіддю на непокору та опір українців політиці насильницької колективізації.

Перший масштабний голодомор розпочався одразу ж після придушення революції та громадянської війни, охопив велику частину України, а саме: Запорізьку, Катеринославську, Миколаївську та Одеську губернії. Різниця в роках була лише в масштабі Голодомору. Якщо в 1932 році загинув було лише декілька тисяч, хоча й це не є мало, то в 1933 році налічувалось більше мільйона загинув. Саме це можна назвати актом геноциду, бо це було навмисне скоєння проти українського народу. Втрати населення в Україні під час голодомору 30 – х років становить близько 4 мільйонів осіб.

Голодомор був цілеспрямованим, навмисним й свідомим актом, на чолі якого стояв Сталін. Всіма своїми діями він розраховував на придушення українського національно – визвольного руху. Але чому радянська влада хотіла знищити таким чином українську державу? І відповідь дуже проста – згортання українізації. Радянська влада таким чином насаджувала українському народові нові звичаї та правила, разом с тим змушувала відрікатися від свого минулого та забути своє походження. Але, не дивлячись на це, в них це не вийшло, бо український народ дуже сильний духом і витримував усе, тільки щоб зберегти свою державність. Також, поки існував комуністичний режим навіть говорити про голод було суворо заборонено.

У селян, які трудилися все своє життя тільки заради того, щоб в їх хаті був шматок сала і хліба, відбирали абсолютно все. Бідні люди намагалися сховати хоч трохи їжі навіть не для себе, а для своїх діточок. Але ці спроби були невдалими, бо якщо сховані продукти були знайдені, то селянам приходилося дуже тяжко. Бідне населення за нестачі їжі, почало помирати ,кожного разу число загинув тільки зростало, це були мільйонні масштаби . Голодуючі люди намагалися виїхати з території, але все були марно. Влада блокувала, забороняла виїзд за межі цієї вже страшної території . Радянська влада мала великі запаси зерна, який вона експортувала під час Голодомору за кордон .

Внаслідок цього Голодомору зник багатий прошарок залежних та заможних селян – підприємців, була підірвана традиція, культура та нація. Було знищено все те, що будувалося роками.

Головними причинами започаткування Голодомору 1932-1933 стали :

1. Наслідки які мали економічний характер після воєн.

2. Скорочення території для посіву в хлібородних місцях, завдяки воєнному комунізму.

Внаслідок голодомору, починається розмова про канібалізм. Як треба було виснажити людей, щоб дійти до такого... Свідки голодомору стверджували, що були такі випадки, коли люди які вже були повні відчаю, вже не розуміли що коїться, починали їсти тіла рядом загиблих людей.

Отже, роблячи висновки з цих всіх фактів, хочеться сказати, що це одна із страшніших катастроф людства. Катастрофа, яка була створена штучно... Напевно, в кожного з нас від слова «Голодомор» вже йдуть мурашки по тілу. Бо це слово залишило після себе погані трагічні спогади.

Голод став найстрашнішою та жахливішою зброєю масового знищення, соціальне поневолення селянства, завдяки якому скористався тоталітарний режим. Але, мабуть, ще страшніше було те, що від людей скривали ці факти. Радянська влада зробила все можливе, щоб скрити наслідки цієї катастрофи.

Однак, були публіцисти, які писали правду. Після них збереглися деякі документи, в яких було сказано про голодомор. Режим хотів стерти пам'ять народу, але пам'ять народу є незнищенною. Та 28 листопада 2008 року Верховна Рада України ухвалила закон про Голодомор 1932 – 1933 років в Україні, згідно яким Голодомор було визнано геноцидом українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Василенко В. Голодомор 1932—1933 років в Україні як злочин геноциду.
2. Голод 1932—1933 років в Україні як геноцид. Кульчицький С.

*Корягін Д.В.,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Інститут
підготовки кадрів для органів юстиції України,
1 курс, 9 група*

РАДА НАРОДНИХ КОМІСАРІВ

Рада народних комісарів УСРР – виконавчий, розпорядчий, (відповідно до Конституції УРСР 1937 р. її позбавили законодавчих функцій) орган державної влади. Конституцією УСРР 1919 р., Раднаркому надавалося право розглядати всі питання та справи, які потребували законодавчого вирішення, лише із загальних або спеціальних повноважень, які Всеукраїнський центральний виконавчий комітет передавав йому, якщо було прийнято рішення, без повноваження, то Раднарком затверджував його з ВУЦВК.

Члени Раднаркому УСРР мали звання народного комісара (наркома) і офіційно були призначені постановою Всеукраїнського центрального виконавчого комітету (ВУЦВК), такою ж постановою їх можна було звільнити з посади. Російське правління затверджувало посаду голови Ради Народних Комісарів УСРР, а останній формував сам Раднарком. Рішенням ВУЦВК змінювалася кількість та назви Народних Комісаріатів, що входили до РНК УРСР. Конституцією УСРР 1919 р. було затверджено склад у кількості 17 народних комісаріатів, до цього Рад

нарком включав всього 14.

РНК УСРР повинна була координувати свою діяльність і з урядом РСФРР, та керуватися в своїй законодавчій діяльності актами, які їй надавав РНК РСФРР. 28 грудня 1920 р. був підписан «Союзний робітничо-селянський договір між РСФРР та УСРР», згідно зі ст.2 цього договору відбувалося об'єднання Вищих раднаргоспів, військових і морських народних комісаріатів, зовнішньої торгівлі, фінансів, праці, шляхів сполучень, пошти та телеграфіф. А за статтею 4 наркомати, які об'єдналися відтоді входили до складу РНК РСФРР, а на території УРСР в РНК мало своїх уповноважених відповідно до об'єднаних наркоматів. Останні мали права наркомів та ними керували вищі органи РСФРР і УСРР, постановами які вони видавали до них. Також, уповноважені, які були в РНК УСРР підпорядковувалися відповідним наркоматам РСФРР. Керівництво РСФРР після цього договору мало змогу впливати та фактично керувати економікою та військовими силами УСРР.

Після утворення СРСР наркомати в РНК УСРР ділилися на дві групи. Першою групою були єдині наркомати для всього СРСР – загальносоюзні, до них входили: народні комісаріати закордонних, військових, морських справ, зовнішньої торгівлі, шляхів сполучення, пошти та телеграфу. Другими були директивні або об'єднані наркоми, серед них: народний комісаріат продовольства, праці, фінансів, робітничо-селянської інспекції, ВРНГ. Ще одними наркоматами були незалежні, тобто у віданні УСРР: народні комісаріати земельних справ, соц. забезпечення, освіти, охорони здоров'я, внутрішніх справ, юстиції. Також після утворення СРСР, ЦВК СРСР мало змогу скасовувати рішення РНК УСРР.

Варто зазначити, що РНК було всебічним органом, охоплювала усі гілки влади, і їх повноваження були прописані таким чином, що верх їх можливостей упирався у Московський центр.

Наприклад Постанова РНК від 5 березня 1925 р., де всі їх функції, засідання і т.д. прописані аж у п'ятнадцяти розділах.

На відмінно від цієї постанови у 1919 р., РНК, ще не мала такої обширної влади і розглядала всі справи законодавства й управління країною, хоча Конституція 1919 р. не називала повноваження РНК.

Зробимо висновки нашого дослідження, РНК це орган який мав дуже багато гілок влади, але ці гілки не були прописані в Конституції, і регулювалися Москвою. РНК можна порівняти з Кабінетом Міністрів, кожен нарком відповідав за свій наркомат. У подальшому РНК буде бюрократично дороблений. Це був дуже кривавий час для України, війна, революція, окупація комуністами. Конституція і РНК УСРР були інструментами у руках палачів для загарблення та легітимізації влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Історія Радянської Конституції в декретах і постановах Радянського уряду: 1917–1936. К., 1937.
2. Уряди України у ХХ ст.: Науково-документальне видання. К., 2001.
3. Історія державної служби в Україні, т. 2. К., 2009.
4. Кульчицький С.В., Мовчан О.М. РАДА НАРОДНИХ КОМІСАРІВ УРСР.

*Кузьменко К. В.,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Інститут підготовки кадрів
для органів юстиції України,
1 курс, 9 група*

АГРАРНА РЕФОРМА П. А. СТОЛИПІНА 1906 Р. ТА ЇЇ ВТІЛЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЙ.

У важкі часи революції 1905-1907 рр. царський уряд зрозумів, що репресії не в силах вирішити будь-яке питання. Одним із таких було аграрне питання, що було, до речі, одним із причин тієї самої революції. У чому сутність проблеми? Проблемою була сільська община, що не показувала ефективного господарювання та належного контролю за селянами, а також не давала розвиватися дійсно сильним господарствам. 9 листопада 1906 року, П.Століпін підготував указ під назвою «Про доповнення деяких постанов чинного закону щодо селянського землевласництва і землекористування», що був підписаний царем Миколою II.В основі Століпінської реформи лежали такі ідеї як, руйнування общини та закріплення у домогосподаря, який хотів виділитися з неї ділянки, що йому належала; переселення селян у малоземельні райони Північного Кавказу, Сибіру та Середньої Азії; створення відрубного та хутірського господарства, а також надавалася допомога селянам у Селянському земельному банку, у випадку такої необхідності. Щодо селян, то кожен, хто володів наділеною землею на общинному праві, міг виділитися із общини та закріпити у індивідуальну власність свою земельну частку. Також, отримуючи ділянку наділеної землі, він міг скооперувати усі свої ділянки – така земля мала назву відруб. Також, селянин мав право як залишатися у старому помешканні, так і змінити його на хутір на своїй землі.

Задля досягнення поставленої мети та реалізації указу, були засновані повітові та губернські землевпорядні комісії на чолі з Центральним землевпорядним комітетом. Свого найбільшого успіху Століпінська реформа знайшла саме в українських селах. Пояснюється це тим, що особливості ментальності в українців сильніші ніж у росіян. Протягом 1907-1915 рр. на Правобережжі вийшла найбільша кількість людей з общини – 48% селян, на Півдні – 42%, а на Лівобережній Україні виділилося лише 16,5%. Внаслідок такої динаміки, на Правобережній Україні та Полтавській губернії община майже повністю зникла, а ось на Півдні та Харківщині общинне землеволодіння займало близько половини селянських дворів. У 1916 році кількість хуторів в українських губерніях становила 440 тисяч, тобто 14% селянських дворів. Якщо порівнювати з європейською Росією, то в Україні показники були значно вищими.

Отже, не можна сказати, що аграрна реформа зазнала краху, адже показники та динаміка були непоганими, але остаточного руйнування селянської общини Століпін так і не домігся. Також, переселенська політика здебільшого зазнала краху, оскільки у 1911 році додому повернулося майже 70% переселенців. Але щодо економічних наслідків, то вони були вражаючими. Так, за рахунок Століпінської реформи було збільшено виробництво товарного хліба; міста поповнювалися дешевою робочою силою та на Сході було освоєно нові території.

*Куліс Ольга Ярославівна
Студентка інституту підготовки
кадрів для органів юстиції України
1-го курсу 8-ої групи*

ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ КОРНІЛОВСЬКОГО ЗАКОЛОТУ

Аналізуючи події 1917 року в тогочасній Україні та Російській імперії, важко недооцінити значення Корніловського заколоту, події, яка і сьогодні привертає до себе значну кількість уваги, постає предметом громадських дискусій та об'єктом дослідницької діяльності серед сучасних науковців. Та перш ніж розпочати аналіз представленої теми, слід дати загальну характеристику заколоту генерала Корнілова. Отже, Корніловський заколот — це збройне повстання під проводом російського воєначальника та верховного головнокомандувача російською армією Лавра Георговича Корнілова, метою якого було встановлення військової диктатури та знищення наслідків Лютневої революції, що пройшла того ж року. Не зважаючи на те, що з приводу досліджуваної теми на сьогодні виникає багато розбіжностей серед науковців, все ж таки історикам вдалося виокремити декілька основних причин та наслідків цього повстання.

До таких відносять неефективну політику Тимчасового уряду, який був неспроможний вивести країну з економічної кризи та покращити соціальне становище її громадян. Окрім того, попри те, що в Першій світовій війні російська армія здобула успіхів, вагомою причиною у здійсненні заколоту було невдоволення солдатів знанням військової справи Олександром Керенським, державним та політичним діячем, що очолював центральний орган української державної влади. Натомість, такий розвиток подій тільки посилював зацікавленість та інтерес з боку генерала Корнілова. І це не безпідставно, адже ціллю Корнілова було захоплення влади в Російській імперії та на українських землях для встановлення особистих правил та підвищення власного статусу як діяча. Цю ціль він позиціонував, як непереборне бажання до рішучих заходів та наведення порядків в армії та тилу. Та попри невдачу Корніловщини, її вагомими наслідками стало падіння авторитету Тимчасового уряду та особисто Керенського, що посприяло істотному впливу більшовиків у майбутньому. Окрім того, поразка правих сил у боротьбі за владу ще більше погіршила соціально-економічне становище верств населення Росії та України, які і до того зазнавали утисків з різних боків правління. Тому, спираючись на аналіз низки згаданих та перерахованих вище фактів, можемо сміливо стверджувати, що даний перебіг подій мав важливе значення та суттєво вплинув на подальший розвиток Російської імперії та українських земель у її складі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. <https://scicenter.online/istoriya-ukrainyi-scicenter/kornilovskiy-zakolot-135844.html>
2. https://pidruchniki.com/13150910/istoriya/kornilovskiy_zakolot
3. <https://obrazovaka.ru/istoriya/kornilovskiy-myatezh.html>
4. <https://istoriarusi.ru/cccp/kornilovskij-myatez.html>
5. <https://historynotes.ru/general-kornilov-lavr-georgievich/>

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ЧОРНОЇ РИТОРИКИ В АРГУМЕНТАЦІЇ

Риторика – це наука про якісне використання мовних компонентів, конструкцій, фраз та слів з метою побудови подальшої ефективної розмови. Чорна риторика – один із її варіантів, що є поширеним у сучасному світі. Чим більше ми знайомимося з чорною риторикою, тим більше починаємо помічати її навкруги.

Чорна риторика – це вміння переводити ділові бесіди на особистий характер, шляхом маніпуляції. Методи чорної риторики застосовані на меті вивести людину на емоції, не враховуючи етичних норм. В повсякденному житті досить часто можна спостерігати моменти, коли співрозмовник приймає рішення, відходить від власних позицій та вважає чужі аргументи більш переконливими і вірними, ніж свої первинні висновки, тобто отримує вербальну поразку.

Потрібно зазначити, що комунікативні методи та технічні прийоми перетворюються в чорну або білу риторичку лише при цільовому використанні. Все наше життя складається з спілкування з іншими людьми і тому потрібно мати хоча б мінімум знань, щоб захистити себе від впливу чорної риторички.

Існує три основні види чорної риторички: маніпуляція статистикою і цитатами, маніпуляція за допомогою питань, тонка образа.

Люди більш довірливо сприймають інформацію, в якій використовуються цифри та статистичні дані. Наприклад, американські дослідники, психологи з Орегону та Канзасу, прийшли до висновку, що в країнах, де люди більше вірять в пекло, злочинів менше, і навпаки, в країнах, де населення більше вірить в янголів та рай, злочинність вища. Для цього було проаналізовано дані 140 тис. людей з 67 країн протягом 26 років. Погодьтеся, така інформація з використанням цифр сприймається серйозніше. Хоча не менш цікаво, що за твердженнями ряду дослідників, значна частина психологічних та медико-біологічних досліджень за останні декілька десятиріч містять помилку або у методології, або в аналізі результатів. Також для досягнення результату використовують цитати відомих людей. Хоча досить часто їх просто викидають з загального контексту, внаслідок чого цитата втрачає свій первинний зміст і трактується з точністю до навпаки.

Що стосується питань чорної риторички, то вони можуть бути відкриті, закриті, з негативними цілями. Вірно будуючи питання людина може направляти розмову у вигідне для неї русло. А даючи відповідь необхідно стримувати, непотрібні виправдання, але одночасно давати чіткі необхідні пояснення. Якщо розмова містить неприємну тему, не потрібно боятись від неї ухилитись (іноді це краще ніж починати дискусію), або використати у відповіді іронію, але робити це потрібно вміло.

Тонка образа використовується для того, щоб вивести співрозмовника з емоційної рівноваги. Коли опонент роздратований, то не може адекватно мислити та приймати рішення. Існує багато методів тонкої образи: перехід з «Ви» на «Ти», приниження по статі (наприклад, досить поширений вислів «Жінка за кермом, як мавпа з гранатою»), за сферою діяльності

(наприклад, якщо це поліцейський чи боксер), за віковим рівнем (стосовно молоді поширений вислів «ще молоко на губах не обсохло») і т.д.

На образі потрібно відповідати чітко, швидко та креативно, переводячи розмову у позитивне для себе русло, ні в якому разі не переходити на образи та не виправдовуватись: «Я не винен, що так...». Якщо опонент досить агресивний, допустимо відповісти жорсткіше. Наприклад: «Навіщо Ви все це говорите? Це ніяк не стосується нашої теми».

Висновок: знання техніки чорної риторики та вміле їй протистояння надає значні переваги перед опонентом та дозволяє досягнути бажаного результату у розмові.

*Лапочкін Данііл
Інститут підготовки кадрів
для органів юстиції України
1 курс, 8 група
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ТЕРИТОРІАЛЬНЕ ВЕРХОВЕНСТВО ЗА ДЕКЛАРАЦІЮ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ (НА ОСНОВІ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ 1990 Р.)

Процес створення нового Основного Закону нашої держави розпочався 16 липня 1990 року. В цей день Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки прийняла Декларацію про державний суверенітет України.

З даної декларації і розпочалась гостра політична боротьба за незалежність України, її суверенітет та територіальну ціліність.

Поняття «державний суверенітет» формувалося наприкінці середніх століть. У ті часи воно було потрібно для того, щоб в державі відокремити публічну владу від влади церкви, надати їй в суспільстві виняткове, монопольне значення. Отже, суверенітет має сприйматись як один із показників досконалості держави, того, що вона стає розвинутою інституцією. На сучасній стадії розвитку цивілізації суверенітет є невід'ємною ознакою держави.

А от територіальне верховенство є складовою частиною державного суверенітету. Як проголошується у ст. 2 Конституції України, суверенітет України поширюється на всю її територію. У міжнародному праві це називається територіальним суверенітетом. Також про територіальне верховенство згадується і в V розділі Декларації про державний суверенітет 1990 р., де вказано, що Українська РСР здійснює верховенство на всій своїй території. Територія Української РСР в існуючих кордонах є недоторканою і не може бути змінена та використана без її згоди. Українська РСР самостійно визначає адміністративно-територіальний устрій Республіки та порядок утворення національно-адміністративних одиниць [4].

Тобто, виходячи із вищевикладеного, ми можемо зробити наступний висновок і сформулювати таке визначення, що територіальний суверенітет — це право держави здійснювати виключну юрисдикцію щодо всіх осіб і предметів на своїй території, а також право не допускати на своїй території діяльності будь-якої іншої держави або організації. Правда, у ряді випадків держава має право здійснювати свою юрисдикцію щодо осіб і дій, виконаних поза межами своєї території.

Територіальне верховенство держави як складова поняття державного суверенітету засвідчує правомочність держави здійснювати повну виняткову владу в межах відповідної території. Держава встановлює правовий режим власної території, здійснює її оборону, вирішує питання адміністративно-територіального поділу з метою поєднання державного володарювання з відповідно організованим населенням тощо, такої думки притримується В. Шаповал у своїй роботі «Територіальна організація держави у конституційному праві» [2, с. 43].

Територіальне верховенство за Декларацією (пізніше знайшло відображення у Конституції України) передбачає:

— право народу на самовизначення, тобто право кожного жителя вільно установлювати свою політичну позицію, вільно вибирати і забезпечувати свій політичний, економічний і культурний розвиток без будь-якого втручання ззовні;

— визнання того, що будь-які територіальні зміни статусу державної території або її частини як у бік збільшення, так і у бік зменшення, будь-яка зміна державних кордонів повинні провадитися винятково у відповідності з прямим волевиявленням народу, згодою держави і міжнародного права без будь-якого втручання ззовні, погрози силою або її застосування, з обов'язковим наступним затвердженням будь-яких територіальних змін вищим законодавчим органом держави. Будь-які територіальні спори повинні вирішуватися винятково мирними способами шляхом переговорів у відповідності зі статтею 33 Статуту ООН і чинними міжнародними угодами;

— право держави на прийняття законів і правил, що регулюють режим державної території й окремих її складових частин, питання громадянства, місця проживання, переміщення, в'їзду і виїзду з країни й інших прав і свобод людини;

— виняткову й абсолютну владу держави в межах державної території, що виключає владу будь-якої іншої держави, якщо інше не встановлено спеціальною міжнародною угодою. Це означає, що на території держави виключається будь-яка діяльність публічної влади іншої держави і що вища влада держави здійснюється системою державних органів у законодавчій, виконавчій, адміністративній і судовій сферах;

— невтручання у внутрішні справи держави з боку інших держав, міжнародних організацій, іноземних фізичних і юридичних осіб;

— визнання недоторканності державної території, що виключає будь-які дії інших держав проти територіальної цілісності, політичної незалежності або єдності будь-якої держави, застосування сили або погрози силою, а також будь-яку воєнну окупацію в порушення міжнародного права;

— наявність невід'ємного права держави всіма наявними законними способами захищати недоторканність своєї території і державних кордонів, політичну незалежність і цілісність своєї держави, а також життя, майно, честь і гідність громадян, майнові та інші немайнові права фізичних і юридичних осіб;

— право держави на застосування всіх законних способів владного примусу для дотримання законів і правил як до власних фізичних і юридичних осіб, так і до іноземців, що знаходяться на її території, якщо інше не встановлено чинними міжнародними угодами. Отже,

влада даної держави є вищою владою стосовно всіх фізичних і юридичних осіб, що знаходяться в межах її території;

— виключне право територіального суверена на надання дозволу із використання державної території і її природних ресурсів іноземними фізичними і юридичними особами і здійснення безпосереднього контролю за цим. Отже, ніхто не вправі насильно позбавляти державу в належній їй території відповідних природних ресурсів і змінювати державні кордони. Земля і державні надра не можуть використовуватися іншими державами або їхніми представниками в промислових цілях без згоди територіального суверена [3, с. 8-10].

Підсумовуючи зазначу, що Декларація наголошувала на закріпленні за УРСР територіальною верховенства, яке та здійснювала на всій своїй території, зокрема самостійно визначала адміністративно-територіальний устрій республіки та порядок утворення адміністративно-територіальних одиниць. І у майбутньому ніщо та ніхто не зміг би посягнути на територію України як на зменшення та і на збільшення, тому бачимо що де-юре Декларація все таки була, і є та буде, але де факто норми її не виконуються в повному обсязі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Декларація про державний суверенітет України (1990). прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність, 2, 188-192;
2. Шаповал В. Територіальна організація держави у конституційному праві / В. Шаповал // Вісник Конституційного Суду України. — 2002. — № 5. — С. 43—54;
3. Бандурка, О. М. "Від Декларації про державний суверенітет до Конституції України." Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ (2011): 8-10;
4. Гончаренко, В. "Декларація про державний суверенітет України (1990 р.) та її роль в історії творення незалежної Української держави." Вісник Академії правових наук України 2 (2010): 85-95.

Лапочкін Данііл

Інститут підготовки кадрів

для органів юстиції України

1 курс, 8 група, НЮУ ім. Ярослава Мудрого

СТОЛОПІВСЬКА АГРАРНА РЕФОРМА І ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

В даний час багато подій української історії кардинально переглядаються, незважаючи на те, що історія не має умовного способу і її треба сприймати такою, як вона була насправді. Проте як і раніше з телеекранів і зі сторінок друкованих видань часто висловлюються припущення про те, «що було б, якби хід історичних подій пішов би по зовсім іншому шляху». У руслі цих припущень зустрічаються і міркування про те, що якби П.А. Столипіна не вбили і дали йому можливість здійснити до кінця задумані ним реформи, то в Україні все-таки відбулося б революція, і вона продовжила б свій еволюційний розвиток, уподібнившись згодом розвиненим європейським державам.

Дійсно, столипінська аграрна реформа, з одного боку, сприяла капіталістичному підйому сільського господарства в Україні. Зокрема, лише за п'ять років (1908-1913) в півтора

рази зріс експорт зерна. Але, з іншого боку, з селянської громади виокремилася не тільки буржуазія, а й мільйони знедолених людей, повністю позбавлених землі і поповнили армію пролетаріату. Зрозуміло, що ця нова категорія сільського населення ніяк не могла прийняти столипінську реформу. Навіть проурядова газета «Новий час» з цього приводу писала: *«Скільки-небудь заможні селяни, - бажають йти на хутори, намагаються заводити нову культуру, але точно в ворожій країні вони відчують партизанську облогу з боку здичавілого сільської вольниці. Їх палять і трують, трують і палять, «хоч кидай все і біжи, куди очі дивляться» [1].*

Критикували П.А. Столипін і при його житті, критикують його і зараз. Щодо критики столипінської аграрної реформи і різних прогнозів на її рахунок, які звучали в роки життя і діяльності цього реформатора, більш правими в своїх поглядах виявилися не «праві» захисники української самобутності і поміщицького землеробства, а «ліві» їх противники, які пророкували, що проводилася в умовах збереження поміщицького землеволодіння і заради збереження цього землеволодіння реформа якраз через десять років обернеться соціальним вибухом.

У світлі ж сучасних дискусій з приводу своєчасності і результативності всіх столипінських починань в російському селі, нам видається, що основна вада аграрної реформи П.А. Столипін полягав у тому ж, у чому полягали прорахунки реформаторів в радянську і пострадянську епоху, а, саме, в пошуку єдиного універсального засобу, за допомогою якого можна швидко вирішити всі проблеми, чи стосувалося це висівкової системи, колективізації, насадження ферм або повсюдної посадки кукурудзи. Результати завжди були досить жалюгідними [2, с. 56].

Тим і повчальний для сучасників досвід аграрної реформи П.А. Столипін, що вона була продуктом бюрократичного творчості, що походить від незнання українських умов. Адже, П.А. Столипін був уродженцем західних районів країни, де ландшафт і природні умови сприяли фермерському типу господарювання. Таких умов не було в центральних, південних і східних районах країни. Селянська ферма буде рентабельним підприємством тільки при наявності водоймів, заплавних лук, лісового масиву, родючих земель і ряду інших умов, чого ніколи не було на обцинних угіддях, а тим більше в індивідуальних селянських господарствах.

І до повного розчарування була спроба П.А. Столипін шляхом роздроблення селянського обцинного господарства на безліч дрібних господарських одиниць домогтися різкого підйому сільськогосподарського виробництва. Для цього селянин-індивідуаліст повинен був докласти до землі працю, знання і капітал, яких у нього в дореволюційній Україні як раз і не було. Можливо, для більшості це підходило, як не індивідуальна господарство, а господарство, організоване на принципах артілі. Адже, на відміну від громади артіль не перечеила приватно капіталістичних відносин, а була формою їх «внутрішнього» визрівання. В цьому випадку приватна власність не нав'язувалася б селянам «ззовні» владою, а найприроднішим чином зароджувалася б в самих селянських відносинах. Тільки обачність і обережність ніколи не були сильною стороною в діяльності наших реформаторів все історичні епохи [3, с. 101-103].

Точно також і П.А. Столипін намагався вирішити всі проблеми одним наскоком, за допомогою одного універсального засобу, і як всі наступні покоління українських реформ теж далеко не досяг успіху на цьому шляху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ленін В.І. Що робиться в селі // І.. збір. творів. - видання п'яте. - М.: «Госполітгиздат», 1961. - Т. 20. - С. 76;
2. Могилевський К.І., Солов'єв К.А. П.А. Столипін: особистість і реформи. - Калінінград: Терра-Балтика, 2007. - 128 с. ;
3. Улам А.Б. Більшовики. Причини і наслідки перевороту 1917 року / Пер. з англ. Л.А. Ігоревської. - М.: ЗАТ Центрполіграф, 2004. - 510 с.

Ляху Валерія Ліліанівна

Студентка 1 курсу 8 групи

Національного університету імені Ярослава

Мудрого, м. Харків, Україна

ПОЛТАВСЬКА БИТВА: ПЕРЕБІГ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ ГЕТЬМАНЩИНИ

27 червня 1709 року розпочалася одна із наймасштабніших битв, яка стала для одних трагедією, а для інших – символом вдачі. Яким саме був перебіг подій та які наслідки очікували Гетьманщину в ході цієї війни?

27 червня 1709 р. – Полтавська битва – одна з наймасштабніших битв, яка відбулася між арміями шведського короля Карла XII та російського царя Петра I та для шведської армії закінчилася. Карл XII наказав захопити м. Полтаву, де розташовувалися нечисленні українські загони та російські війська. Але війську Карла XII здобути Полтаву так і не вдалося. На момент, коли шведські війська намагалися здобути Полтаву, там уже знаходилися війська Петра II під час шведської облоги до Полтави підійшла армія Петра I. І вже 27 червня відбувся генеральний бій під Полтавою, який вплинув на подальший розподіл сил у Європі.

В ході битви російські війська почали брати верх та під їх тиском шведи почали відступати, що відобразилося потім на збитках, які понесла шведська армія. А всі українці, що брали участь на боці шведів було взято у московський полон. Саме ця битва викликала хвилю царського терору на території України, яка мала певні негативні наслідки, що відбивалися в житті населення. Наприклад, багато представників старшинської адміністрації було позбавлено урядових посад і маєтків, натомість важливі посади надавалися чиновникам не з українців-патріотів, а з росіян та німців, а також тій українській старшині, що зберегла відданість цареві. Також негативного впливу зазнала старшина, яку було заарештовано й вислано до Сибіру та сім'ї мазепинців, а на них самих влаштовували справжнє полювання в усіх країнах Європи.

По закінченню Полтавської битви, Скоропадський звернувся до царя з 14 пунктами статте, у яких він просив підтвердити права й вольності Гетьманщини, а також вирішити деякі інші важливі питання. У відповідь на це Петро I видав указ, у якому права та вольності підтверджувалися, але вже в такому вигляді, який би задовольняв інтереси Московії. Також цар зазначив, що під командування російських генералів повинні перейти козаки разом з

гетьманом. Ще одним важливим рішенням було призначення Ізмайлова, як царського резидента при гетьманові. В його повноваження входили контроль та нагляд над урядом України та гетьманом.

Отже, Полтавської битви мала значні наслідки для Гетьманщини та України в цілому. Це проявилось в тому, що значно посилюється наступ на українську державність, а бажож Україна понесла величезні людські та матеріальні збитки. Окрім прямого тиску, російська адміністрація, аби мати привід для втручання в українські справи, розпалювала ворожнечу між старшиною та гетьманом, між старшиною та селянами тощо. Від дня закінчення Полтавської битви закінчився й період шведського панування, Московське царство почало звільнятися від свого старого ворога та могутнього сусіда. Водночас, Полтавська битва стала колосальною катастрофою не тільки для Шведської імперії, але й для Європи, адже вона зламала колишній баланс влади, — могутність після Полтави переходить від Шведської імперії до Московського царства, яка з часом міцніє і перетворюється у велику та могутню державу.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Сокирко О. Г. Український рубікон. Полтавська битва 27 червня 1709 р. — К. : «Темпора», 2008.
2. Станіславський В. В. Полтавська битва // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2011. — Т. 8
3. Бескровный Л.Г. Стратегия и тактика русской армии в полтавский период Северной войны. В кн.: Полтава: К 250-летию Полтавского сражения:
4. Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба. Нью-Йорк–К.–Львів–Париж–Торонто, 2001
5. Крупницький Б. Гетьман Мазепа та його доба. К., 2003.

*Ляху Валерія Ліліанівна
Студентка інституту підготовки
кадрів для органів юстиції України
I-го курсу 8-ої групи*

ЛИПНЕВА КРИЗА 1917 РОКУ

Пригадуючи обставини 1917 року, що відбувалися на теренах сучасної України та Росії, варто приділити увагу Липневій кризі, соціально-політичному явищу, яке в майбутньому відіграло велике значення для життя суспільства та розвитку політики Тимчасового уряду та більшовицької фракції. Та перш ніж дійти висновку, щодо актуальності досліджуваної теми, слід дати загальну характеристику згадуваної події, окреслити її причини та наслідки, проаналізувати можливості врегулювання обумовленого питання та шляхи подолання загрози, що нависла над українськими та російськими землями та народом, який на них проживав.

Отже, Липневі дні або Липнева криза Тимчасового уряду — це конфлікт між більшовицькою течією на чолі з Володимиром Леніним з одного боку та представниками Тимчасового уряду, яких активно підтримували політичні угруповання есерів та меншовиків, з іншого. Основною причиною виникнення Липневої кризи були національні суперечності, які

полягали у відсутності згоди між партіями стосовно подальшого ведення справ Російської імперії, що в майбутньому призвело до розбіжностей думок з приводу необхідності вести війну до переможного кінця, якої дотримувалася так звана “ліва опозиція”.

Розвитком подій стали масові демонстрації під гаслом більшовиків в Петрограді, основною метою яких був вихід Росії з війни, на що тогочасна влада відповіла розстрілом мітингувальників та заарештуванням лідерів більшовицької організації. Перебіг зазначених вище подій привів до серйозних політичних змін в країні, серед яких сучасні науковці-дослідники виокремлюють закінчення діяльності двох керівничих сил та прихід до влади російського політичного діяча Олександра Керенського, який, як позиціював сам Олександр Федорович, був спробою примирення політичних партій та набуття стабільності в імперії. Окрім того, саме через Липневу кризу опозиції більшовиків суттєво укріпилися, що в майбутньому стало значним поштовхом до подальших виступів та демонстрацій, серед яких на сьогодні особлива увага з боку суспільства приділяється виступу генерала Корнілова. І хоча наслідки Липневих днів на теренах України були менш помітними, ніж на територіях продовольчої Росії, для українців розглядуваний період мав також неабияке значення, адже саме ця політична криза зумовила загострення розвитку та становлення Української держави та її народу.

Тож, підбиваючи підсумки досліджуваної теми, необхідно зазначити, що Липнева криза 1917 року мала помітний вплив на процеси державотворення, поклала кінець одного з етапів історії людства, і донині привертає до себе значну кількість уваги та постає предметом громадських дискусій та обговорень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. <http://urok.pp.ua/serednya-osvta/3195-lipneviy-kriza-1917-roku-prichini-hd-pdsumki.html>
2. Б. М. Гончар. Липнева криза 1914 // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. /Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. — К: Знання України, 2004 — Т.1 — 760с. ISBN 966-316-039-X
3. Потемкин В. П. История дипломатии. В 3-х т. — Т. 2. — М: Гос. социально-экон. изд.-во, 1941. — Глава 12-13.
4. Из журнала заседания Временного правительства № 125 1) о реорганизации правительства и принятии мер против участников июльского выступления
5. Половцов П. А., Дни затмения. ГПИБ, 1999. Глава «Июльское восстание большевиков» — С.129—183. (рос.)
6. Раскольников Ф. Ф., Кронштадт и Питер в 1917 году. Политиздат, 1990. Глава VII. Июльские дни.
7. Злоказов Георгий, Материалы Особой следственной комиссии Временного правительства об июльских событиях 1917 года (рос.)

*Мартиненко Каріни
Національний юридичний університет імені
Ярослава Мудрого
Інституту підготовки кадрів для органів
юстиції України, 1 курс,
8 група*

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УСРР 1922Р. ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ

23 серпня 1922 року Всеукраїнським Виконавчим Комітетом було затверджено Кримінальний кодекс УСРР, який з 15 вересня того ж року набрав законної сили. Це був перший кодифікований кримінально-правовий документ, який діяв на території Радянської України

Особливість Кримінального кодексу УСРР 1922 р. була та обставина, що за його основу був взятий Кримінальний кодекс РСФРР. Доказом цього положення є однакова нумерація та збіг змісту статей, а також та обставина, що дія КК УСРР, так само як і КК РСФРР, була поширена на злочини, вчинені до його видання.

У Кримінальному кодексі викладалися його завдання про правовий захист держави від злочинів і від суспільно-небезпечних елементів шляхом застосування до винуватих покарання або інших заходів соціального захисту. У ст. 6 давалося визначення злочину: «злочином визнається будь-яка суспільно небезпечна дія або бездіяльність, що загрожує основам радянського ладу і правопорядку, встановленому робітничо-селянською владою на перехідний до комуністичного суспільства період».

Також ще однією особливістю кодифікованого акту є система покарань: позбавлення волі, примусові роботи, конфіскація майна, обмеження прав, умовне засудження, звільнення з посади, громадський осуд, а також покладання обов'язків відшкодування збитків. Кодекс визначав найвищу міру покарання у вигляді розстрілу. Як зазначає а. Беніцький, цей кодифікований акт відзначався наявністю розвитку законодавчих положень стосовно відповідальності за переховування злочинця, недонесення про злочин, потурання злочину, що значно розширювало межі відповідальності кодифікованого акту.

Кримінальний кодекс також містив положення про аналогію закону. Про це говорить 10 стаття: у разі відсутності в Кримінальному кодексі прямих вказівок на окремі види злочинів покарання або інші міри соціального захисту застосовуються згідно з статтями Кримінального кодексу, що передбачають найбільш схожі за важливістю родом злочини. Таким чином, суддям фактично надавалася можливість, керуючись принципом аналогії, визнавати злочинами будь-яке діяння, яке можна було помітити в поведінці людини. Принцип аналогії використовувався та закріплювався не лише в частині кваліфікації злочинів, а й при призначенні покарання.

Кримінальному законодавству 1922 р. було характерне розширення меж співучасті. Співучасниками визнавалися особи, які не перебували в причинно-зумовлюваному зв'язку з діями виконавця злочину. Крім того, передбачалася рівна відповідальність для пособників банд і переховувачів.

Радянське законодавство раннього періоду характеризувалося карально-репресивним характером. Прийняття Кримінального кодексу значно вплинуло на правове майбутнє країни.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Беніцький А. С. Відповідальність за причетність до злочину та співучасть у злочині згідно з Кримінальним кодексом УСРР 1922 і 1927 рр. // А. С. Беніцький // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – Вип. 4. – С. 197–206. – (Сер. юридична).
2. Уголовный кодекс УССР, утвержденный ВУЦИК 23 авт. 1922.
3. Історія держави і права України, В. Д. Гончаренко, В. Я. Тацій, А. Й. Рогожина.

*Марцинюк Софія Ігорівна
студентка 1 курсу 4 групи
факультету підготовки кадрів для органів
юстиції НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ІНТЕГРАЛЬНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ Д. ДОНЦОВА: ПРОГРАМНА ОСНОВА ОУН

Інтегральний націоналізм зародився у Франції ще наприкінці 19 століття. Проте, широкого охоплення та виходу на політичний рівень ця ідеологія отримала у 20-ті роки 20 століття. Після Першої світової війни в багатьох країнах Європи починають виникати антидемократичні, диктаторські і тоталітарні режими. Найбільшим впливом націоналізм цього типу користувався в так званих запізнілих націях, або «націях без держави» (Німеччина, Хорватія, Словаччина). Характерними його рисами були крайній радикалізм, войовничість, експансіонізм.

В Україні ця течія набуває поширення після провалу Української революції (1917-1921). Дмитро Донцов, за освітою юрист, добре знав філософію Античності, Середньовіччя, Нового Часу, орієнтувався в сучасних новітніх течіях філософії, зокрема марксизму. Однак ставлення Донцова до філософської та культурної спадщини, ідей сучасників було досить специфічним в їх переломленні через одну ідею – національну. Він поєднував все, що на його думку складало цю ідею: античну та німецьку філософію, радикалізм російської революційної інтелігенції, що керувалася практикою «все або нічого», практику більшовизму та фашизму. В працях «Підстави нашої політики» (1921), «Націоналізм» (1926) філософ висвітлює концепцію інтегрального націоналізму.

Вихідною ідеєю інтегрального націоналізму є ідея переорієнтації українства на Захід, відхід його від Росії, як несумісного з нею за історичними політичними традиціями, національними звичаями, способом життя. Росіянам, доводив Д. Донцов, природно притаманні абсолютизм і правовий нігілізм, тоді як Україна культурою, засадами в соціальному й політичному житті залишилася з Європою. Тому основною заповіддю зовнішньої і внутрішньої політики України мусить бути «повна сепарація від Росії». У праці «Підстави нашої політики» Д. Донцов стверджував, що призначення України — бути аванпостом захисту культури Заходу від російського впливу. У цьому він вбачав зміст української національної ідеї. Націю Донцов розумів як об'єднання мільйонів довкола спільного ідеалу панування певної етнічної групи над територією, яку вона дістала в спадщину від батьків і яку хоче залишити

своїм дітям. Для Д. Донцова саме поява нації, її прагнення до самостійного політичного життя є необхідною передумовою створення власної держави.

Тісне спілкування Є. Коновальця і Д. Донцова привело до широкого поширення національних ідей серед населення та в діяльності ОУН. У 1929 році на Першому Великому Зборі ОУН були затверджені основні ідеологічні засади та настанови Організації, за основу якої були взяті праці Донцова.

Основні засади:

- Москва – ворог №1. Єдиний шлях для України – з Європою проти Москви.
- Ясність у питаннях націоналізму та інтернаціоналізму. Українське населення складають виключно українці.
- Досягнення держави України незалежної ні від кого.
- Метою націоналістів є Українська держава, міцна й могутня.
- Єдина правляча партія – ОУН.
- На чолі України має бути верховний правитель.

Сталінський режим був стурбований наростанням активності та чисельності ОУН і організував убивство Є. Коновальця у 1938. Після його смерті організацію очолив А. Мельник. З початком війни назрівала кризова ситуація, яка згодом призвела до розколу ОУН. Вступивши у союз з нацистською Німеччиною Мельник спровокував розкіл. Причину поділу «мельниківці»(ОУН(м)) пояснюють особистими амбіціями «бандерівців»(ОУН(б) очолив С. Бандера) та прагненням до влади всередині організації. Бандерівці ж у свою чергу звинувачували мельниківців у нехтуванні українськими інтересами і колабораційній співпраці з гітлерівцями. Після розколу ОУН(б) і (м) так само продовжували підтримувати ідеї Дмитра Донцова. Однак мельниківці, хоча і не цуралися ідеї суверенності, вбачали в підкоренні волі Гітлера і співпрацею з ним створення Української Держави. Бандерівці не хотіли підтримувати ні Гітлера ні Сталіна, а здобути незалежність своїми силами і в 1942 році створили Українську повстанську армію.

Підбиваючи підсумки, хочу зазначити, що ідеологія інтегрального націоналізму, як програмної основи ОУН, зіграла визначну роль у збереженні та розповсюдженню ідей незалежної України під час війни та панування СРСР.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Зайцев О. Український інтегральний націоналізм (1920-1930-ті роки): Нариси інтелектуальної історії — К.: Критика, 2013
2. «Січовик» Січеславський патріотичний часопис. <http://sichovyk.com.ua/istorichna-slava/965-vpliv-dontsova-na-stanovlennya-oun>

ВПЛИВ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ НА ПОДАЛЬШІ ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

Недалекою є дата ювілейної 30-тої річниці проголошення Декларації про державний суверенітет України. 16 липня 1990 року Верховна Рада УРСР 12-го скликання ухвалила політичний і правовий акт, який відіграв надзвичайно важливу роль у встановленні сучасного конституційного ладу України, визначив результат багаторічного національного державотворення українського народу та заклав фундаментальні цінності, що лягли в основу Конституції 1996 року.

Відомо, що український народ за всю свою історію не полишав спроб реалізувати своє право на самовизначення та здобути незалежну та суверенну державу. Не винятком стали й роки перебудови у Радянському Союзі. Саме тоді, коли союзні республіки перестали вносити платежі до державного бюджету Союзу, коли вони оголосили про верховенство республіканських законів над союзними для всіх став очевидним факт невідворотного розпаду СРСР. І навіть Закон СРСР «Про розмежування повноважень між Союзом РСР і суб'єктами федерації» не зміг сповільнити «весну республік».

Так, поряд з офіційною лінією Компартії України, спрямованою на розширення прав республік у межах СРСР, наприкінці 80-х років в українському суспільстві з'явилися сили, які намагалися протиставити свої дії тій політиці, яку проводила КППС у сфері національних відносин. Цією першою опозиційною силою стала громадська організація «Народний рух України за перебудову», яка своїм завданням бачила проголошення незалежної української держави.

Однак, незважаючи на опозиційну позицію в цілому та різні погляди щодо майбутнього УРСР, 16 липня 1990 року ці 2 спрямовуючі політичні течії змогли все ж таки домовитися про прийняття Декларації про державний суверенітет. З цього приводу депутат Олександр Павлович Коцюба підмітив: «Сьогодні з'єдналися навіть ті, хто мав різні точки зору. Ми взяли Бастилію мирним, парламентським шляхом».

Таким чином, можна зрозуміти, що найпершим здобутком проголошення Декларації про державний суверенітет стала консолідація політичних сил навколо спільної ідеї суверенності Української держави, що в подальшому переросте у проголошення незалежності.

Цими положеннями Декларація заклала підґрунтя для скасування конституційно визначеної на той час керівної і спрямовуючої ролі КППС, про що зазначалося у ст. 6 Конституції УРСР 1978 року.

Суверенний шлях до реформування прокурорської системи УРСР забезпечив третій розділ Декларації, у якому нечуваною «незалежністю» було пронизано положення про те, що Українська РСР є самостійною у вирішенні будь-яких питань свого державного життя, а нагляд за додержанням принципу законності та рівності громадян перед законом здійснюватиметься Генеральним прокурором УРСР, який призначається Верховною Радою УРСР, відповідальний перед нею і тільки їй підзвітний. Це практично унеможливило вплив верхівки СРСР на

державотворчі процеси в УРСР і надавало останній вільні можливості в розвитку українського суспільства.

Наостанок хотілося б зазначити, що після проголошення Декларації про державний суверенітет України, в країні відбулися значні якісні та системні зміни. Зокрема, було прийнято ряд нормативно-правових актів, що виходили із конституційних ідей Декларації, однак створили міцну правову базу для становлення України як суверенної та незалежної держави. Наприклад, Закон «Про економічну самостійність Української РСР».

Отже, можна зробити висновок, що, створюючись як передумова для підписання нового договору з союзними республіками, Декларація про державний суверенітет стала одним із найголовніших документів Української держави за всю її історію, тим документом, що був укладений відповідно до політичних реалій і конкретної суспільно-політичної ситуації тогочасного періоду, творці якого створили передумови незалежності України. За своєю сутністю цей документ вважається малою Конституцією, її провідні принципи та положення були рецепійовані під час прийняття Основного Закону держави 28 червня 1996 року. Декларація стала поштовхом до нових державотворчих процесів та побудови Української держави на принципах верховенства права та реальної побудови громадянського суспільства.

*Мхітарян М.Е.
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ УКРАЇНИ В ООН

Створення Організації Об'єднаних Націй - явище в міжнародних відносинах унікальне. Ця планетарна організація - результат перемоги у Другій світовій війні над фашизмом і милітаризмом.

Унікальність ООН і її Статуту полягає в тому, що вони спрямовані на майбутнє, це складна організація, заснована на демократичних принципах і нормах міжнародного права. Вибір на користь ООН був не тактичним, а стратегічним. Робота ООН спрямована проти претендентів на світове панування. Статут ООН по суті не визнає єдиний устрій світу, тому політики, які сповідують право сили, хочуть докорінно його змінити, здійснити в ООН не реформи, а реформацію.

ООН як реальне міжнародне співтовариство найкращим чином пристосована для вирішення проблем глобального характеру, наприклад охорони навколишнього середовища, ліквідації бідності і голоду на землі. Робота за всіма цими напрямками, як і позбавлення від воєн, є боротьбою за виживання людської цивілізації.

ООН посилює свою увагу до проблем зміни клімату і природних катастроф. Цим явищам ще немає остаточної оцінки, але очевидно, що небезпека з боку природи для людей велика. Нехтувати нею самогубство.

Для зміцнення української держави, Україна у 1945 році стала однією із держав, яка заснувала ООН. Дана подія була знаковою для української держави в силу її перемоги над фашизмом. Вагомий внесок до створення Статуту ООН на конференції в Сан-Франциско було

зроблено делегацією України, які активно приймали участь в обговоренні та поданні своїх пропозицій щодо створення Статуту ООН та його напрямків діяльності.

На конференції у Сан-Франциско у Першому комітеті головував Міністр закордонних справ УРСР Д. Мануїльським, за той час була розроблена Преамбула та Глава 1 «Цілі та принципи» Статуту. Українська держава одна з перших підписала Статут ООН та стала повноправною державною учасницею з 51 інших держав-учасниць ООН.

Основним напрямком діяльності є зовнішня політика України щодо співробітництва з міжнародними організаціями. Діяльність України спрямована на сферу запобігання несприятливих наслідків у сферах безпеки, екології, демографії, продовольства тощо, з настанням яких суспільство може зазнати загрози.

Зацікавленість такої діяльності пояснюється пріоритетом безпеки та сталого розвитку країни. Пріоритетність безпеки на глобальному рівні спирається на діяльність ООН, яка визначає загальні функції протидії світовим загрозам людству. Будучи в рамках СРСР Україна отримала членство у наступних міжнародних організаціях: Міжнародному союзу електров'язку (1948), Всесвітньому поштовому союзу (1948), Всесвітньої організації охорони здоров'я (1946), Всесвітній метеорологічній організації (1948), Міжнародній організації праці (1954), ЮНЕСКО (1954), Європейської економічної комісії (1956), Міжнародному бюро вина (1956), МАГАТЕ (1957) та ін. Українська РСР сприяла створенню Міжнародного Надзвичайного фонду ООН допомоги дітям (1958).

У першу черговість Сталін ніяк не оцінював роботу України в ООН так само як перевагу зміни статусу республіки у складі радянського союзу, але тривав аналіз країни як економічно-географічного району єдиної країни держави. Розмова йшла тільки про підвищення консульства радянського союзу у міжнародних організаціях, але Україна, так само як Білорусія, відводила значимість додаткової ролі одиниці, здатної віддавати свій голос, а також офіційно стимулювати розгляд завдань, продиктованих столицею.

Україна, хоча не стала мати інтернаціональні повноваження, але, відповідно до Статуту ООН вона офіційно мала повноправні функції для здійснення своєї діяльності в рамках міжнародного права як повноцінний член організації.

Таким чином, проаналізувавши роботу на тему діяльності України в рамках ООН можна виділити наступне, що зазначена діяльність є одним з найбільш значущих доказів авторитетності, також значимості нашої держави на міжнародній арені, об'єктивності її зовнішньої політики, лояльності основам демократії, верховенства, повноваження, що було зроблено значний внесок у розвиток суспільства.

Українська делегація встановила інтенсивне сприяння у переговорному ході щодо розробки Статуту ООН. У 1999 році Україна обрана непостійним членом Ради Безпеки ООН в 2000 - 2001 роках. При цьому, держави які віддали голос за діяльність держави у вищезазначеному органі, довели авторитетність нашої держави в міжнародній арені.

За значний проміжок часу роботи України у Раді Безпеки ООН у 2000 - 2001 роках було благополучно виконано кілька міжнародних ініціатив нашої держави, що були зафіксовані її положення у рішенні глобальних та регіональних проблем, а також обласних питань, значно розширилася область двосторонніх контактів з численними державами світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Устав Организации Объединенных Наций и Статут Международного суда. Нью-Йорк: Деп. обществ. информ. ООН, 1994;
2. Віднянський С. Україна – одна із засновниць ООН/ С. Віднянський // Політика і час. – 2005. – № 9–10.
3. Чекаленко Л. Україна в ООН : історичний екскурс / Л. Чекаленко // Зовнішні справи. – 2010. – № 5–6.

*Насв Владислав Сергійович
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Інститут підготовки кадрів для органів
юстиції України, 1 курс, 7 група*

ЗАКОНОДАВЧИЙ ПРОЦЕС ЗА ГЕТЬМАНСТВА П.СКОРОПАДСЬКОГО

Початок ХХ століття для України стає справжнім випробуванням на міцність державної ідеї. Перед очільниками УНР, Української Гетьманської Держави (далі - УГД), ЗУНР, Директорії УНР стояло завдання створити дієву державну владу. Серед цих державних утворень виділяється саме держава П.Скоропадського, який згідно з Грамотою до всього українського народу та «Законами про тимчасовий державний устрій України» фактично встановив власну диктатуру.

Законодавча процедура Гетьманату була досить простою. Правом законодавчої ініціативи володіли міністерства та гетьман. Готовий законопроект надходить Державній Канцелярії, до компетенції якої входив розгляд законопроекту на предмет дотримання формальних вимог основним законам УГД й внесення його на розгляд Ради Міністрів (або Малій Раді Міністрів залежно від складності питання, розробленого в законопроекті) із власними висновками. Законопроект міг уникнути розгляду Державною канцелярією, лише у випадку термінової потреби його розгляду Радою Міністрів або в разі, коли він був ініційований самим гетьманом. Законопроекти ухвалювалися за результатами голосування Ради Міністрів простою більшістю. Голова Ради мав перевагу під час голосування. За позитивного рішення щодо ухвалення законопроекту Радою Міністрів він, підписаний Головою Ради Міністрів й Міністром, який подавав відповідний законопроект, подавався гетьману на затвердження. Останній мав право вносити корективи в законопроект, про що повідомлялося Раді Міністрів, яка мало право відхилити або завірити документ (щоправда, дані про відхилення Радою Міністрів підписаного гетьманом законопроекту відсутні). Затверджений гетьманом документ направлявся на підпис Державному Секретареві, що підтверджувало його відповідність основним законам країни. Відтепер починається так звана стадія «закону», коли відповідний документ оприлюднювався в офіційних джерелах («Відомості Державного Сенату», «Державний Вісник» тощо). Це завдання покладалося на Генеральний суд, проте до його реформи повноваження щодо оповіщення законів належать Державній Канцелярії [1].

Окрема варто згадати про існування комісій, які існували при міністерствах, Раді Міністрів та Державній Канцелярії. Комісії здійснювали розробку законопроектів та

виконували інтегруючу функцію. Остання виявлялася в створенні міжвідомчих комісій при Державній Канцелярії у випадку, коли законопроект стосувався кількох міністерств одночасно. Комісії поділялися на тимчасові, які створювалися для розробки конкретного законопроекту, наприклад Аграрна комісія, та постійно діючі.

Наявність такого органу, як Малої Ради Міністрів, до складу якого входили заступники міністрів, пояснювалася потребою в обговоренні законодавчих та адміністративних пропозицій, «...які в силу їх нескладності не вимагали взаємного узгодження відомств у письмовій формі» [2,с.410]. Проте Рада Міністрів все ще мала контроль над рішеннями Малої Ради Міністрів, затверджуючи закони, ухвалені нею.

Через відсутність чіткого розмежування між законами і підзаконними нормативними актами досить часто постанови, розпорядження та дрібні ухвали отримували силу закону [2].

Характерною рисою законодавчого процесу періоду Гетьманату є виключна значущість ролі самого гетьмана. Згідно з «Законами про тимчасовий державний устрій України» без санкції очільника УГД ніякий закон

не може мати сили. У сукупності інших диктаторських ознак та функцій посади гетьмана (наприклад, поєднання виконавчої та законодавчої влади у своїй особі, право призначати Отамана Ради Міністрів, затверджувати та скасовувати Кабінет у повному його складі тощо) можна зробити висновок, що фактично весь законодавчий апарат виконував функцію формальної підготовки законопроекту і без затвердження гетьманом був позбавлений жодної юридичної сили стосовно видання законів. Хоча Законом наголошувалася тимчасовість такого порядку «до обрання Союму і відкриття його діяльності».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. А. Ю. Іванова. Законодавчий процес і законодавча техніка в період Центральної Ради, Гетьманату П. П. Скоропадського та Директорії : монографія. Київ: Наукова думка, 2011. 224 с.
2. В. Д. Гончаренка. Історія держави і права України: підручник. Харків: Право, 2013. 704 с.

*Немеш Кристина Олександрівна
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Студентка 1 курсу, 9 групи
Інституту підготовки кадрів
для органів юстиції України*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ГАЛИЦЬКОГО КРАЙОВОГО СЕЙМУ (1861-1918рр.)

Галицький крайовий сейм міг би стати платформою для політичної боротьби української громадськості, відобразити інтереси української верстви населення, навіть поляки на початку діяльності сейму сприймали сейм як загрозу зміцнення української вагомості на політичній арені. Слід враховувати й те, що самі поляки старанно сприяли формуванню враження про Сейм як про установу передовсім галицьку, польсько-українську.

При розгляді особливостей правової організації та діяльності Галицького крайового сейму, слід, в першу чергу, звернути увагу на політичну історію України, яка сповнена численними фактами і подіями, що формулюють цілісну картину ствердження національної державності, становлення її основних рис та особливостей і, незважаючи на часові рамки, зберігають тісний взаємозв'язок. Діяльність Галицького крайового сейму стала важливим етапом у політичній історії Галичини, яка продовжила традиції парламентаризму і вплинула на розвиток політико-правової думки України[1, ст.325]. Характеристика основних правових засад функціонування Галицького сейму є необхідним елементом до усвідомлення рівня розвитку системи парламентаризму в Галичині другої половини XIX – перших десятиліть XX ст. та її зіставлення із сучасними нормами права.

Для початку, варто зазначити, що Галицький крайовий сейм або сойм це представницько-законодавчий орган австрійської провінції Королівство Галичини та Володимирії з Великим князівством Краківським, князівством Освенцімським і князівством Заторським. Діяльність сейму охоплює період з 1861 по 1918 роки, який відіграв важливу роль у розвитку державності краю[2, ст.12].

Крайовий сейм став найвищим політичним органом у провінції внаслідок конституціоналізації внутрішнього устрою, передумовою якого була трансформація юридичних норм Австрійської імперії від централізму до федералізму. Оскільки політико-правовий статус Галичини виходив з юридичних норм Австрійської імперії, то після внутрішніх і зовнішніх перетворень ознаменувався утворенням у 1867 р. дуалістичної Австро-Угорської імперії, базою якої було конституційне право[3, ст..121].

Правову основу функціонування Крайових сеймів складала сукупність конституційних актів, прийнятих на початку 1860-х рр. Після проголошення «Імперського диплому для регулювання внутрішніх відносин конституційної монархії», що одержав назву «Жовтневий диплом», в імперії офіційно було проголошено конституційний лад, а також було врегульовано порядок скликання парламенту та провінційних сеймів. «Жовтневий диплом» був своєрідним компромісом між федералістськими та централістськими тенденціями, поєднанням середньовічних засад «представництва інтересів» з новими ліберально-демократичними ідеями[4, ст. 86].

Таким чином, відповідно до наданої законодавчої компетенції, сейм мав значні повноваження для урегулювання економічних відносин, соціально-культурних відносин, для врегулювання системи місцевого самоврядування Галицького краю та представлення інтересів різних соціальних верст українського населення. Сейм мав змогу виносити на політичну арену питання про державні процеси крайового життя, формування взаємозалежних відносин між українським та польським населенням. Та попри всі надії, внаслідок слабкої зацікавленості в інтересах української верстви населення та польсько-політичної спрямованості, відношення позитивні настрої українців що до сейму поступово змінювалося на все більше скептичне сприйняття, а авторитет сейму як органу законодавчої влади відігравав все менш значущу роль в політичному житті краю.

Науковий керівник – ас. *Булгаков Артур олександрович*

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аркуша О. Г. Виборча сеймова ординація для Галичини // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2003. — Т. 1 : А — В. — С. 501. — 688 с. : іл. — ISBN 966-00-0734-5.
2. Никифорак М. В. Розвиток правових основ австрійського парламентаризму у 1859-1918 рр. / М. Никифорак // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. прац. Вип. 105: Правознавство. — Чернівці : Рута, 2001. — С. 29-33.
3. Аркуша О. Г. Галицький крайовий сейм // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2004. — Т. 2 : Г — Д. — С. 31—32. — 518 с. : іл. — ISBN 966-00-0405-2.
4. Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму. — Львів : Тріада плюс, 2010. — 228 с. — (Львівська сотня). — ISBN 978-966-486-089-2.

*Новіцький Владислав Валерійович
аспірант Відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України*

ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ: КЛАСИФІКАЦІЙНЕ РІЗНОМАНІТТЯ

Права людини, охоплюють всю багатогранну палітру повсякденної життєдіяльності та соціальної комунікації. Гарантії цих прав, як один із механізмів їхньої результативної забезпеченості, наділені аналогічною амплітудою дії. Людина, як активний реципієнт політико-правового буття, повинна бути захищеною в межах кожної сфери міжсуб'єктної взаємодії. В розрізі доктринального освоєння тематичного надбання, окреслений інструментальний конгломерат, крім юридичних гарантій прав людини, поділений на такі складові: політичні, економічні, ідеологічні гарантії. Ефективне функціонування кожного із цих напрямків, це безпосередня, практична потреба кожної людини та запорука сталого державотворення. Особливо активно представлена проблематика акцентується на глобалізаційному фоні викликів сьогодення. Саме тому, переоцінити актуальність даного диспуту, надзвичайно складно. Дійсно, фаховий аналіз запропонованого наукового інтересу, є потребою та вимогою нашого часу.

Мета даного тезисного викладу, представлена прагненням автора, коротко зосередити свою увагу на класифікаційних критеріях об'єкта пізнання та охарактеризувати, проілюструвати базисні основи, а також, продовжити наукове дослідження специфічної змістовності політичних, економічних, соціальних, ідеологічних гарантій прав людини.

Правничо-юрисдикційний персоніфікатор, стверджений такими постаттями, як: Л.Л. Богачова, О.В. Зайчук, М.С. Кельман, В. О. Котюк, С.В. Лінецький, І.Й. Магновський, Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко, О.В. Петришин, П.М. Рабінович, та інші.

Навколо визначення сутності, поняття, змісту, функцій та класифікацій гарантій загалом і юридичних гарантій зокрема, точаться дискусії з огляду на складність пов'язаних із

ними проблем, а також, наявність різних методологічних підходів. Складність змісту гарантій та їх значна кількість зумовлює, насамперед, класифікаційну потребу. Критерієм у даному випадку може бути **характер суспільних відносин**, за яким, гарантії прав людини, можемо поділити на політичні, економічні, ідеологічні, організаційні - загальні та юридичні[1, с. 132-133]. Дійсно, дослідницький об'єкт, який наповнений значною плуралістичною компонентою, через суб'єктивісько-наукові ідеї його типологізації, цілком природньо тяжіє до певної структурованості. Ключове завдання, ініціатора пошуку, в умовах класифікаційного різноманіття гарантій прав людини, знайти стратегічний баланс між бажанням деталізовано розкрити кожен молекулу того предмета над яким працюєш та одночасно, своєю діяльністю стверджувати науково-об'єднуючі начала. Крім того, в даному процесі, важливо забезпечити дотримання гармонійного поєднання принципів доктринальної самобутності, ініціативи, власної позиції із фундаментальними основами практичної необхідності, обґрунтованості та раціональної поміркованості.

На думку Магновського І.Й., основним критерієм класифікації гарантій, є **ознаки тієї галузі суспільних відносин** в якій вони виявляються, діють та удосконалюються. Оскільки, економіка, політика, соціальна стабільність, право є основними сферами життя суспільства, гарантії прав людини, необхідно виокремити виходячи із одноіменних галузей спільного буття. Тобто, поділити їх на політичні, економічні, соціальні, юридичні гарантії[2, с. 9 - 17]. Безумовно, для сталого розвитку державотворення, перераховані сектори політико-правового устрою, виконують роль опорних конструкцій, завдяки яким, зводимо сучасний будинок на стандартах консолідованої поваги до прав людини. Удосконалюючи інструментально-гарантуючі механізми охорони та захисту в контексті згаданих напрямків міжособистісної комунікації, задоволимо безпекову потребу для всіх і кожного.

Поступово підходимо до одного із найважливіших, проміжних висновків піднятого дискурсу. З акцентуємо свій методологічний потенціал на ґрунтовній, деталізованій класифікації за авторством Н.М. Оніщенко, О.В. Зайчук. Найпоширенішою у юридичній літературі є класифікація гарантій за наступними критеріями: I) За практичним спрямуванням: а) загальні гарантії поділяють **за сферами суспільних відносин** на: економічні, політичні, організаційні; б) спеціальні (юридичні) гарантії; II) За характером гарантії класифікують на: а) норми та принципи матеріального і процесуального права; б) судовий захист; в) контроль за дотриманням законодавчими, виконавчими та судовими органами положень Конституції про права та свободи людини і громадянина; г) відповідальність за порушення прав та свобод людини; III) За ступенем поширеності: а) національні; б) міжнародні; IV) За суб'єктами, що реалізують їх, розрізняють на гарантії: Верховної Ради України; Президента України; органів виконавчої влади; судові; омбудсмена; прокуратури; адвокатські; політичних партій та громадських організацій; місцевих адміністрацій та органів місцевого самоврядування; міжнародних органів та організацій, членом яких є Україна; V) за особливостями правового статусу, що гарантується, визначають: а) загальні гарантії; б) родові - сприяють захисту інтересів певних категорій громадян; в) галузеві; г) індивідуальні; VI) За змістом, гарантії розрізняють на: а) контрольні; б) процедурні; в) організаційно-технічні[3]. В даному конкретному випадку, гарантії прав людини протипологізовано за першоджерельними складовими їхньої внутрішньої будови, а саме: практична питома вага, самобутні ознаки,

територіальність, суб'єктність, персонафікованість, функціональна компетентність. Звісно, це потужний, фаховий підхід аналізу гарантій, як цілісного об'єкта дослідження, який ми, адаптуємо під свій векторальний науковий пошук.

Критеріїв класифікації гарантій прав людини, можемо нарахувати достатньо багато і кожний із них, буде відповідати окресленим цілям їхніх авторів. Нарешті, необхідно відповісти на головне питання нашого тезисного екскурсу, чому для студіаційно-аналітичного пізнання, обрано наукові здобутки Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко, І.Й. Магновський, О.В. Зайчук в контексті піднятого тематичного порядку? Справа в наступному, критеріальний діапазон згаданих фундаторів теорії державницько-правової думки різний, проте, їх об'єднує один із **основоположних критеріїв - це характер, ознаки суспільних відносин в яких функціонують гарантії прав людини**. На наше глибоке переконання, потрібно погодитись із тією тезою, що **запропонований критерій, є вдалим інструментом для виконання одного із дисертаційних завдань ініціатора представленого дослідження, яке сформульовано так, «визначити місце юридичних гарантій в системі гарантій прав людини»**. Якщо, з'ясувати глибинну сутнісну будову предметного, юрисдикційного відання кожного виду гарантій, ми відкріємо їхнє структуральне призначення.

За критерієм характерних ознак суспільних відносин регуляційного застосування гарантій прав людини, можемо їх поділити на такі різновиди:

I) політичні: державний суверенітет; незалежність держави; політичний режим; державний устрій; національний інтерес; органи державної влади та місцевого самоврядування; збройні сили; незалежне правосуддя; гарантування права на об'єднання в різноманітні соціальні спільноти; громадянське суспільство; громадські організації; професійні спілки; територіальні громади; політичні партії; політичний плюралізм; незалежні засоби масової інформації; свобода думки, слова; національно-громадянський правопорядок політичних прав: народовладдя, обирати, бути обраним, реалізовувати своє волевиявлення на державних та місцевих референдумах, приймати участь в управлінні державницькими справами, звертатися із запитом до органів державної влади і місцевого самоврядування, гарантування права на санкціоновані протесні акції;

II) економічні: ринкова економіка; захист від посягань на право власності; державні монополії в стратегічних секторах економіки; свобода підприємництва; захист малого, середнього бізнесу; вільний обіг дозволених законодавством товарів та послуг; збалансована фінансова політика держави; добросовісна конкуренція; антимонопольні заходи впливу;

III) соціальні: адресна політика, щодо захисту вразливих верств населення; право на працю, відпочинок, соціальний страйк; нормований графік роботи; достатній життєвий рівень; сектор охорони здоров'я; захист особистого життя кожної людини; державна допомога найбільш не захищеним категоріям в період надзвичайних, екстраординарних викликів сьогодення;

IV) ідеологічні: державницька, освітньо-гуманітарна політика; освітня інфраструктура: дитячі садочки, школи, професійно-технічні, середні та вищі навчальні заклади; духовно-культурологічна складова;

V) юридичні: верховенство права; законність; правопорядок; нормотворча, імперативно-санкційна природа законодавчих правил регулювання суспільних відносин;

незалежна правоохоронна, а також, судова система держави; презумція не винуватості; юридична освіта.

Таким чином, можемо зробити такі висновки: 1) класифікаційна проблематика гарантій прав людини, має чітко виражений практично-актуалізаційний контекст; 2) представлений об'єкт дослідження - це складний конгломерат тісно переплених взаємозв'язків багатовекторного функціоналу плюралістичності гарантій; 3) враховуючи дисертаційні завдання автора даного тезисного викладу, зроблено спробу віднайти стратегічний, адаптаційний баланс під час пошуку максимально-універсального критерію видового поділу гарантій прав людини. Піднятий дискурс, має надзвичайно цікавий, науково-дослідницький потенціал, який неперемінно потрібно реалізувати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Пархоменко Н.М. Гарантії реалізації прав і свобод людини і громадянина: проблеми сутності та змісту // Правова держава: Щорічник наукових праць. — 2010. — Вип. 21. — С. 130-137.: офіційний сайт Наукової електронної бібліотеки періодичних видань НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/36832>

2. Магновський І.Й. Гарантії прав і свобод людини та громадянина в праві України (теоретико-правовий аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид наук : спец. 12. 00. 01 - теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень / Магновський Ігор Йосифович. Київ, 2003. – 20 с.

3. Оніщенко Н.М., Зайчук О.В. Теорія держави і права. Академічний курс. Підручник. - К.: Юрінком Інтер, 2006.: офіційний сайт Електронна бібліотека Князева [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part2/409.htm

*Олійников І.В.,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Інститут підготовки кадрів для органів
юстиції України, 1 курс, 9 група*

ОСОБЛИВОСТІ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Надзвичайно важливою є проблема економічної ситуації в Україні, бо наразі вона перебуває у доволі тяжкому стані. Не виникає жодного сумніву, що для кожної держави найголовнішим фактором є економічна стабільність, з якої випливає добробут населення країни. З огляду на те, що для України складний економічний розвиток є характерною рисою протягом доволі довгого періоду, це обумовлює необхідність вивчення ознак економічних політик минулого. З них особливе місце посідає нова економічна політика, що була запроваджена В. І. Леніном у зв'язку із суцільним політичним та економічним крахом політики “воєнного комунізму”.

Потрібно сказати, що доволі болісно всією Україною сприймаються події 1917-1922 років. Близько шести років безперервних воєнних дій, хронічний голод, епідемії, вимушені міграції, за цей період було втрачено близько 4 мільйонів людей. Карбованець, порівнюючи його вартість із курсом 1913 року, знецінився у 13 тис. разів, а промисловість взагалі була майже

зруйнована, адже обсяг продукції зменшився в 9 разів. Звісно, в цих бідах можемо звинувачувати події спровокованої більшовиками Громадянської війни, через яку країна опинилася у стані жакливої розрухи, але це не тільки так. Ключову роль в занепаді економіки також зіграла політика “воєнного комунізму”. Сотні тисяч людей, які з самого початку були на стороні більшовиків зневірилися у цій політиці через відсутність в ній певних економічних стимулів для розвитку сільськогосподарського виробництва, яке відіграло надважливу роль у ті часи.

Для Леніна це завдало нищівного удару, тому потрібні були певні дії задля стабілізації ситуації у країні, тому був визначений курс на співробітництво із селянством в економічній сфері. Першим кроком стала заміна продрозкладки продовольчим податком, що почало зміцнювати потенціал сільськогосподарського виробництва, адже селяни отримали право на подальше розпорядження надлишками своєї продукції після здачі продовольчого податку. Цікавим етапом для більшовицької політики стало формування ринку вільної робочої сили, активне залучання іноземного капіталу та дозвіл вільної торгівлі, потрібно сказати, що у великих містах навіть розпочали свою роботу торгові біржі. Внаслідок запровадження НЕПу з’являється цілий прошарок заможних людей, що по факту, як і все згадане раніше, викликало певні суперечки із більшовицькою ідеологією, тому це явище не мало подальшої перспективи, а стало лише тимчасовим відступом перед капіталізмом. По факту нова економічна політика на цей час стає гібридною політикою, поєднуючи в собі капіталізм та соціалізм. [3]

Варто зазначити, що на території України, запровадження НЕПу несло за собою певні особливості. Хочу наголосити на тому, що нова економічна політика прийшла на територію України пізніше, аніж у Росію, а саме в умовах голоду 1921-1923 років [1], що затримало економічну стабілізацію у сільській місцевості. Інноваційна система, яка базується на співробітництві та наданні сприятливих умов сільському господарству почала набувати серед населення широкої підтримки. Але в планах більшовицького уряду було якнайбільше заробити на праці українських селян суто силовими способами, а тому, відсоток продовольчого податку на території нашої держави був у рази більшим, іноді доходючи до повного вилучення всього вирощеного. У галузі промисловості запровадження НЕПу мало помітні економічні наслідки. Тільки у 1928—1929 роках в Україні вироблено електроенергії на 138% більше ніж у 1913 році, кам’яного вугілля - на 119,3%, а сталі - на 117%. [2, с. 289]

Важливим фактором у згортанні збройної боротьби українського селянства проти радянської влади постають комнезами — комітети незаможних селян, завдяки яким стався штучний поділ села за майновою ознакою і були створені місця для нижчих ланок партійно-державного апарату.

Таким чином, спираючись на зазначені вище фактори, можна зробити висновок, що хоча ситуація в сільському господарстві залишалася напруженою, впровадження нової економічної політики на території України, навіть враховуючи її особливості, зазнало великого успіху. Вже у 1926 році промисловість України досягла довоєнного рівня і це приголомшує, враховуючи той фактор, що в роки “воєнного комунізму” економіка вже майже зазнала повного занепаду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Голод 1921-1923 років в Україні. Збірник документів і матеріалів. - К., 1993.
2. Бойко О. Д. Історія України. - К., 2001. - 482 с.

3. Гунчак Т. Україна: перша половина XX століття. Нариси політичної історії. - К., 1993.

*Осьмірко Ірина Романівна
Студентка 1 курсу, 4 групи, міжнародно-
правового факультету
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

САКСОНСЬКЕ ЗЕРЦАЛО ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СУЧАСНЕ НІМЕЦЬКЕ ПРАВО

«Саксонське зеркало» було написано в 20-ті роки XVIII ст., автором Шеффеном Ейке фон Репковом. Воно об'єднало найпоширеніші норми звичаєвого права і судової практики північно-східної Німеччини того часу. Джерелом цього документу стала правотворчість князівських «державних» органів — місцеві постанови про земський мир XII—XIII ст., а також рішення графських судів. Саме в земському праві одержали розвиток норми цивільного, сімейного та інших галузей права.

Сьогодні Саксонське зеркало не діє, хоча такого тривалого застосування не мав більше ніякий інший німецький правовий документ.

Актуальною ця тема є тому, що Саксонське право мало великий вплив на розвиток сучасного права Німеччини.

Почати можна хоча б з того, що навіть сучасні «Положення про правила дорожнього руху» в Німеччині взяли свій початок з Саксонського Зерцала.

Дослідженням цієї проблематики займалися Т. Гошко, І.Бойко, К. Г. Гомеєр, Р. Лібервірз, Г. Люк, В. Семків, Р. Шмідт-Віганд, Г. Шубарт-Фікентшер та інші відомі вчені.

Ейке - автор роботи, поширює в праці ідею верховенства, непорушності права, думку про загальну підпорядкованість праву, наголошує на принциповому відторгненні несвободи. Великий акцент зроблено на обмеження феодального свавілля, охорону особистості від насилля, грабежу й інших форм несправедливості, в тому числі соціальної. Значне місце посідають норми, спрямовані на раціональне врегулювання та надання стабільності господарським відносинам, увагу приділено земельним відносинам, відносинам водного права.

У багатьох різних регіонах Саксонське зеркало набуло поширення та активно використовувалось. У Саксонії до цього джерела права систематично звертались під час розробки основних законів 1863 р. У Пруссії багато положень «Саксонського зерцала» мали безпосередню правову дію аж до видання загального земського права 1794 р., а ленне право «Саксонського зерцала» зберігало чинність до Конституції 1850 р. У Гольштайні, Лауенбурзі, Ангальті й багатьох містах Тюрінгії «Саксонське зеркало» мало безпосередню правову силу до 1 січня 1900 р., принаймні, використовувалось для заповнення прогалин діючого законодавства. Окрім цього, ще в 1932 р. Німецький імперський суд покликався на авторитет «Саксонського зерцала».

Правнича книга «Саксонське зеркало» мала великий вплив на подальший розвиток джерел магдебурзького права. Сучасна література описує правовий зміст «Саксонського зерцала» по галузям права, набір яких дещо відповідає сучасним уявленням про систему права.

Л. І. Дембо розкриває питання таких галузей, як державне право, цивільне (майнове і сімейно-спадкове) право, судове право, та кримінальне право.

Змітовність зазначеного документу є дуже багатою, тому він грає велику роль в минулому, та впливає на сучасність. Зараз збережені рукописи і фрагменти «Саксонського зеркала», його ранні видання. Систематично публікуються різні редакції «Саксонського зеркала». Вихідні в ряді країн видання оригінального тексту або перекладів «Саксонського зеркала» супроводжуються коментарями юридичного характеру.

Науковий керівник Григоренко Д.А.

Певко Станіслав Геннадійович
викладач кафедри фундаментальних та
юридичних дисциплін
Харківського національного університету
внутрішніх справ

ДЕФІНІЦІЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ, ЯК ОКРЕМОЇ ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА

Ще з дорядянського періоду вчені почали виокремлювати форми реалізації права. У своїх дослідженнях науковці спочатку визначали правозастосування, як єдину форму реалізації права. Вчені того часу говорили тільки про застосування норм права. Виходячи з того, що вся влада належить державі та держава її реалізує в особі органів державної влади, повноваження у виконавчій сфері влади, а саме здійснення правозастосування, мали лише державні суб'єкти.

Дані твердження можна довести розглядаючи погляди Д. Гринмоль, ще у 1895 році. Він бачив тільки реалізацію права у формі правозастосування.

Так вчений пише, що: «Для того, щоб юридичні норми мали сенс вони повинні застосовувати до певних відносин, для яких вони передбачені. Останнім рішенням щодо застосування певної норми приймає суд. Застосування норми права судом здійснюється шляхом встановлення фактичної структури відносин, підвести відносини до норм, які необхідно застосувати до них та знати зміст певної норми» [1, с. 202].

Розглядаючи вищенаведене бачення можна припустити, що погляди вчених дорядянського періоду розглядали у більшості випадків одну форму реалізації порпав, через наявний авторитет влади.

Так є інші погляди, щодо здійснення правозастосування, О. Тарановський пише, що: правозастосування здійснюється судами, також правозастосування можуть здійснювати фахівці у галузі права, юристи [2, с. 245].

Г. Шершеневич пише, що: «Правозастосування це не що інше, як поведінка конкретних побутових відносин щодо норм права. Застосування права здійснюється всіма агентами державної влади, які виконують задачу керування на підставі діючого права» [3, с. 699].

Розглядаючи де-які погляди вищенаведених вчених можна прослідкувати розвиток бачень науковців дорядянського періоду щодо реалізації права у формі правозастосування. А саме можливість правозастосування було надано органам державно влади та юристам на

підставі наявності в даних суб'єктів професійної обізнаності у правових нормах та їх авторитеті у суспільстві.

В радянський період бачення вчених набули розвиток щодо різних форм реалізації права. Так С. Алексєєв пише про чотири форми реалізації права: право використання, дотримання, виконання та застосування. Правозастосування він виділяв у окрему частину та говорив, що її можуть застосовувати тільки уповноважені на це державні органи. Також із числа органів правозастосування, він виділяв суди, як особливий орган що здійснює застосування норм права. Правозастосування, це владна індивідуальна-правова діяльність, що направлена на вирішення конкретних юридичних справ та в результаті якої в тканину системи включаються конкретні індивідуальні приписи [4, с. 321].

Тобто правозастосування є однією із форм реалізації права, що окремо виділена від інших. У радянський час вчені виділили окрім правозастосування, ще такі форми реалізації правових норм, як використання, виконання та дотримання. Для того, щоб встановити особливості правозастосування, як окремої форми реалізації правових норм, необхідно встановити зміст даної форми, та розглянути значення всіх інших. Так, розглянемо бачення вчених з цього приводу.

І. Архіпкін, Д. Кузнецов, говорять про те, що є опосередкована форма реалізації права та неопосередкована форма реалізації права. До опосередкованої форми відносили правозастосування, а до неопосередкованої форми відносили право використання, дотримання та виконання [5, с. 20]. Також є погляди щодо предметного питання у В. Горшенева та И. Дюрягина, вони зазначають, що правозастосування це процес в якому компетентний орган на підставі своїх державно-владних повноважень приймає участь у процесі реалізації права з метою забезпечення реалізації права, доведення її до кінця, активно продовжити конкретизоване, під-нормативне регулювання суспільних відносин [6, с. 26]. Кожен акт правозастосування має творчий характер. Правозастосовчий орган, розповсюджуючи юридичні норми на той чи інший конкретний випадок, вирішує юридичну справу, приймаючи необхідні заходи з метою практичної реалізації норм права [7, с. 584]. В. Пашутін зазначає, розпорядчий акт – це під-нормативний, офіційний, письмовий, документ субординаційного характеру, який видається вповноваженим органом держави або посадовою особою та визначає цілі, напрямки та характер діяльності підлеглих суб'єктів щодо забезпечення реалізації нормативно-правових приписів у певних соціальних умовах [9, с. 11].

Тобто аналізуючи бачення науковців можна підсумувати, що правозастосування, це одна із форм реалізації права, що полягає у діяльності уповноважених на це осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування або у де-яких випадках приватних осіб, яка направлена на втілення правових норм у відповідні суспільні відносини за для здійснення їх правового врегулювання. Обов'язковими ознаками, що виокремлюють правозастосування від інших форм реалізації права є: обов'язкова наявність владних повноважень щодо втілення правових норм у одного із суб'єктів правовідносин; метою реалізації правових норм є задоволення публічних інтересів; Остання ознака є все ж характерною не тільки для даної форми реалізації правових норм, також вона є ознакою при реалізації правових норм шляхом дотримання. Тому однією із основних ознак правозастосовної діяльності є наявність владних

повноважень у одного із суб'єктів правовідносин пов'язаних, що пов'язані із реалізацією правових норм його участь у яких є обов'язковою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гриммоль Д. Д. Энциклопеди права : Лекции. Санк-Петербургу, 1895. 233 с.
2. Тарановский, Ф.В. Учебник энциклопедии права. Юрьев : Типография К. Маттисена, 1917. 534 с.
3. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права. М., 1910. 839 с.
4. Алексеев С. С. Общая теория права : в 2 т. М. : Юрид. Лит., 1981. Т. 1. 360 с.
5. Архипкин И. В. Правоприменение и толкование права : в 2 ч. / ред. изд.: И. В. Архипкин, Д. С. Кузнецов. Иркутск : Изд-во ИГУ, 2014. Ч. 1. 115 с.
6. Горшенев В.М., Дюрягин И.Я. Правоприменительная деятельность. *Советское государство и право*. 1969. № 5. С. 21 – 29.
7. Алексеев С. С. Собрание починений : в 10 т. Курс лекций. М. : Статут, 2010. Т. 3 : Проблемі теорії права. 781 с.
8. Зайчук О. В. Теорія держави і права : підруч. К. : Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
9. Пашутін В. В. Правова природа розпорядчих актів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 1998. 19 с.

*Пиган Станіслав Васильович
Студент 1 курсу 9 групи
Інституту підготовки кадрів
для органів юстиції України
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

УТВОРЕННЯ ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРІАТУ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Початок ХХ ст. мав неабияке історичне значення для подальшої долі українського та інших народів Російської імперії. Події в Петрограді справили значний вплив на український соціум, Лютнева революція 1917 р. внесла свої корективи у подальшу суспільну активність українського населення. Українська інтелігенція розуміла, що для українського народу випала чудова можливість знову заявити про себе, про свою самобутність, унікальність і неповторність, а тому такий шанс не можна втратити. З цієї причини вона вирішила взяти тягар керманіча українського революційного руху. Так було утворено Українську Центральну Раду.

Після проголошення автономії І Універсалом авторитет Української Центральної Ради зріс ще більше і, відповідно, зросла довіра з боку народу, що породжувало зростання обов'язків. Зі зростанням довіри зростала і кількість звернень до УЦР, дедалі більше проблем потребували вирішення. Це змусило керівництво Центральної Ради задуматись над тим, що настав час створити допоміжний орган, який мав би займатися виконавчими функціями. Першими це запропонували українські соціалісти-революціонери, пізніше їх підтримали й інші. Таким органом став Генеральний Секретаріат Української Центральної Ради.

Генеральний Секретаріат — виконавчий орган Української Центральної Ради, який був утворений 15 (28) червня 1917 р. і діяв до 9 (22) січня 1918 р. Комітет УЦР на своєму засіданні ухвалив створення Генерального секретаріату і оголосив про передачу йому виконавчих

функцій. В його склад на початку створення входило 8 генеральних секретарств і генеральний писар. В. Винниченка (українська партія соціал-демократів) було обрано очільником уряду, крім того він одночасно був ще й генеральним секретарем внутрішніх справ. Також були інші секретарства і, відповідно, їх очільники: Х. Барановський (безпартійний) – генеральний секретар фінансів; С. Єфремов (Українська партія соціалістів-федералістів) – генеральний секретар міжнародних справ; С. Петлюра (УСДРП) – генеральний секретар військових справ; Б. Мартос (УСДРП) – генеральний секретар земельних справ; В. Садовський (УСДРП) – генеральний секретар судових справ; І. Стешенко (УСДРП) – генеральний секретар освіти; М. Стасюк (Українська партія соціалістів-революціонерів) – генеральний секретар харчових справ; П. Христюк (УПСР) – генеральний писар. Пізніше ж структура Генерального Секретаріату була трохи змінена. [3]

Основною метою ГС була реалізація тих тез, які були закріплені в I Універсалі. Справжній статус Генерального Секретаріату Володимир Винниченко роз'яснював так: *«Генеральний Секретаріат у тому періоді свого існування не мав ніякої влади, яку має звичайне Правительство... Але сотні тисяч українців, які були в армії, готові були на найбільші жертви за одним його словом. Генеральний Секретаріат не міг ні поставити, ні скинути ані одного урядовця, не міг ні одній адміністративній інстанції дати розпорядження чи наказу. Але ті українці, які були в інституціях і на посадах урядовців, накази Генерального Секретаріату ставили вище за накази уряду»* [1].

Генеральний Секретаріат офіційно перестав існувати 9 (22) січня, коли відповідно до IV Універсалу УЦР він був перетворений на Раду народних міністрів Української Народної Республіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. – Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р. / Упорядники: В. Ф. Верстюк (керівник), О. Д. Бойко, Ю. М. Гамрецький, Г. М. Михайличенко, А. П. Огінська, Т. С. Осташко, В. М. Устименко, Є. П. Шаталіна, О. Й. Щусь, Л. В. Яковлева; Ред. кол.: В. А. Смолій (відп. ред.), В. Ф. Верстюк (заст. відп. ред.), Ю. М. Гамрецький, Б. В. Іваненко, Ю. Ю. Кондуфор, С. В. Кульчицький, Є. П. Шаталіна, О. Й. Щусь, Л. В. Яковлева. НАН України. Інститут історії України. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – К.: Наук. думка, 1996. – 590 с. – (Пам'ятки історії України. Серія V: Джерела новітньої історії)

2. Кудлай О. Б. Генеральний Секретаріат Української Центральної Ради [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2004. - 688 с. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Gen_sek_at_UCR

3. Павло Христюк Замітки і матеріали до історії української революції. 1917-1920 рр. : [у 4 т.] / П. Христюк ; Укр. соціол. ін-т. - Нью-Йорк : Вид-во Чарторийських, 1969. - (Українська революція. Розвідки і матеріали ; кн. 1). – Т. 1 . – 1969. – 151 с.

*Плотникова Анна Сергіївна
студентка 4 групи 1 курсу
факультету підготовки кадрів для органів
юстиції НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ІНСТИТУТ ПРИСЯЖНИХ ПОВІРЕНИХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ЗА СУДОВИМИ СТАТУТАМИ 1864 Р.

На території України, що перебувала у складі Російської імперії, на початку 40-х років набув чинності «Звід законів Російської імперії», згідно з яким був організований інститут присяжних повірених. До передумов виникнення інституту адвокатури відносять: неосвіченість та незрозумілість суспільством своїх прав, свобод, способів захисту, низький рівень освіти та безпомічність населення.

Інститут присяжних повірених регулювався Судовими статутами та був окремою організацією, підконтрольною судовій владі. Існували обов'язкові вимоги для осіб, які хотіли займатися адвокатською діяльністю, зокрема, особа повинна мати атестат про здобуття юридичної освіти у вищих навчальних закладах; стаж роботи не менше 5 років у судовому відомстві, де могла набути практичних навичок, або бути помічником присяжних повірених; мати високі морально-етичні якості. Заборону на право займатися адвокатською діяльністю мали особи, які віком були менші 25 років, іноземці, особи, які обвинувачувались у вчиненні злочину, особи, які були позбавлені дієздатності, особи, які займали державні посади.

Порядок призначення на адвокатську діяльність передбачав подання документів та прохання до Ради присяжних повірених. Якщо Рада повірених, при розгляді прохання, вносить постанову про його прийняття, то видається свідоцтво. Постанова надходить до суду, де особа приносить присягу, яка записується у свідоцтві.

У кримінальному провадженні присяжні здійснювали захист підсудних: 1) за згодою з особою; 2) за призначенням голови відповідного суду. Присяжний повірений, призначений головою суду або Радою повірених, не міг відмовитись від виконання наданого йому доручення без належних на те обґрунтувань. У кримінальних провадженнях про злочини, вчинені неповнолітніми у віці від 10 до 17 років, голова суду зобов'язаний був призначити присяжного повіреного, навіть якщо сам неповнолітній не бажав цього.

Участь у цивільних справах, присяжні повірені могли брати на підставі: заяви однієї зі сторін, наданої довіреності, призначення Радою присяжних повірених на прохання сторін, в тому числі з безоплатною участю, за призначення головою суду.

Розмір винагороди присяжних повірених визначався або за згодою із довірительом, або, у випадку, коли згода не була досягнута, розмір вираховувався за таксою. Розмір такси затверджувався у передбаченому законом порядку та визначався міністром юстиції.

Присяжним повіреним заборонялося бути адвокатом у справах проти їх родичів з етичних міркувань. Заборонялося бути повіреним обох сторін одночасно, змінювати представництво однієї сторони на іншу та купувати права своїх довірительів за їх позовам, розголошувати таємницю довірителья.

За недбале виконання обов'язків присяжні повірені могли бути притягнені до дисциплінарної або кримінальної відповідальності.

Дисциплінарна відповідальність наставала за таких умов: за неналежне виконання своїх обов'язків, за порушення адвокатської етики, заподіяння майнової шкоди довірителю. Рада присяжних повірених до ряду таких правопорушень могла застосувати такі види покарань: попередження, догана, заборона на адвокатську діяльність на строк не більше 1 року. Присяжний повірений, якому заборонялося здійснення його обов'язків двічі, на випадок вчинення нового порушення, позбавлявся права на адвокатську діяльність взагалі.

Кримінальна відповідальність наставала при таких порушеннях як перевищення своїх повноважень з корисливою метою, змова з протилежною стороною, передача документів і відомостей свого довірителя його опоненту, умисне знищення, привласнення або розтрата майна та документів поручителя.

Вище керівництво над присяжними повіреними здійснювала Рада присяжних повірених. Рада виконувала адміністративні повноваження та слідкувала за належним виконанням обов'язків присяжними та створювалася у кожному судовому окрузі за умови, що в окрузі було не менше 20 повірених. У тих округах, де не було Ради, її права та обов'язки здійснював місцевий окружний суд.

Рада формувалася на основі виборності, присяжні повірені обирали склад Ради, голову та заступника. Вибори проходили за більшістю голосів. Склад Ради обирався щорічно та повинен був бути не менше п'яти та не більше п'ятнадцяти учасників.

До компетенції Ради відносилися такі питання: 1) розгляд прохань осіб, які бажали займатися адвокатською діяльністю; 2) встановлення розміру винагороди присяжним повіреним за таксою; 3) накладання дисциплінарних стягнень; 4) розгляд скарг на дії присяжних повірених; 5) призначення захисника за зверненням осіб до Ради. Всі рішення Ради присяжних повірених, крім догани та попередження, підлягали оскарженню до судової палати у двотижневий термін від моменту оголошення рішення.

Отже, інститут присяжних повірених був важливим кроком у розвитку адвокатури на території України того часу, який втілював найяскравіші риси європейських інститутів адвокатури. Сучасна адвокатура України запозичили найкращі принципи організації діяльності присяжних повірених, що містилися в Судових статутах 1864 року.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Інститут присяжних повірених на території України за Судовими статутами 1864 р. Право України. 2009. №8.
2. Кульчицький В.С., Тищик Б.Й. Історія держави і права України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. – К., 2007.
3. Історія держави і права України : підручник / В.Д. Гончаренко, В.М. Рум'янцев та ін. ; за ред. В.Д. Гончаренка. – Х. : Право, 2013.

*Політанський В'ячеслав Станіславович
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри теорії і філософії права
Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого,
начальник відділу координації правових
досліджень
Національної академії правових наук України*

СУЧАСНІ ПРОЯВИ ЕЛЕКТРОННОЇ ОСВІТИ В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Розвиток суспільства потребує суттєвих змін в освітньому процесі сучасної юриспруденції. Освіта має завжди йти в ногу з часом. Використання інновацій в освіті можна вважати основним двигуном довгострокового економічного зростання і соціального розвитку. Володіння сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями є необхідною умовою діяльності сучасного юриста.

Електронна освіта - це один із елементів структури електронного урядування, що представляє собою певний сучасний процес навчання і засвоєння знань та інформації, який стає можливим за допомогою використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, які у свою чергу роблять його більш зручним, швидким та ефективнішим [1, с.94].

Традиційно, в світовій практиці виділяється три покоління електронної освіти: Електронна освіта 1.0 — перше покоління вчення (насправді — тренінгу), що проводиться через веб. Може бути охарактеризовано курсом в 60 і більше хвилин; Електронна освіта 1.3 — при якому розробка відбувається швидше, а процес вчення розбитий на дрібніші шматки; Електронна освіта 2.0 — заснована на інструментах, в яких комбінується проста розробка контенту, поширення через веб і вбудовані засоби спільної роботи.

Найбільш актуальними проявами електронної освіти в сучасній юриспруденції, можна навести ситуацію що сталася на початку 2020 року в Україні та світі, та пов'язана із запровадження на території України карантину, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 року № 211 «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби СОУГО-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» [2].

В результаті чого формат проведення навчального процесу і підсумкового контролю знань у більшості закладів освіти відбувається з використанням технологій дистанційного навчання та застосуванням сервісів Office 365, GoogleClass чи Zoom, а також у письмовому форматі чи у форматі відеоконференції.

У наш час у багатьох країнах світу електронна освіта стала невід'ємною частиною сучасної освіти. Мільйони людей у всьому світі охоплені електронною освітою. Абсолютним світовим лідером у цій сфері є Південна Корея, у якій за вдяки величезним інвестиціям відбувається адаптація всієї системи освіти (початкової, середньої, вищої, освіти дорослих й управління освітою) до інформаційного суспільства [3, с. 16-17].

У Європі навчальні програми в університетах, на відміну від більшості вітчизняних, передбачають менше аудиторного навчання і набагато більше самостійності з боку студента.

В Україні на сучасному етапі розвитку, активно відбувається процес інтеграції національної системи вищої освіти в європейський і світовий освітній простір, здійснюється модернізація освітньої діяльності у контексті європейських вимог. Відповідно до нового Закону України «Про вищу освіту» метою діяльності вищих навчальних закладів є підготовка «конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях» [4].

Підтримуючи позицію Лилиї Михайловни Гриневич, з упевненістю можна констатувати той факт, що повноцінне впровадження електронної освіти - це готова національна платформа з матеріалами за усіма предметами, розвинений ринок електронних підручників і наявність відповідних пристроїв, з якими може працювати кожен вчитель і учень [5].

З огляду на зазначене вище, можна стверджувати, що Україна впевнено крокує до електронної освіти, яка є ключовою рушійною силою в багатьох галузях і необхідною умовою розвитку сучасного суспільства.

Значне місце в електронній освіті займають електронні бібліотеки. Так в Європі університетські бібліотеки сприймаються не просто як навчальні бібліотеки, а як інформаційні служби-лідери, що представляють бібліотечно-інформаційні послуги, без яких неможливе отримання якісної освіти.

Що стосується України, то як наприклад можна навести Наукову бібліотеку Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, що знаходиться в місті Харкові. Основним напрямками діяльності бібліотеки є: розвиток бібліотечно-інформаційного сервісу; забезпечення відкритості; забезпечення різноманітності; налагодження співробітництва; впровадження інновацій: Бібліотека вивчає і запроваджує сучасні досягнення в бібліотечно-інформаційній галузі, які допомагають краще забезпечувати освітні та наукові запити і потреби вузу [6].

Останнім часом пріоритетним стає не тільки використання і переклад у цифрову форму фондів бібліотек, скільки запозичення накопичених масивів інформації, одержання доступу до розподілених інформаційних ресурсів, створення єдиного інформаційного простору, а також надання власних дослідів та розробок іншим закордонним бібліотекам. Так, наприклад у 2008 році рішенням президії Національної академії правових наук України засноване наукове видання – «Щорічник українського права» (свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу інформації Серія КВ 3 15596-4068Р від 09.07.2009 року), у якому публікуються найкращі статті у сфері держави та права академіків та член-кореспондентів Національної академії правових наук України та науковців, які працюють в установах НАН України, НАПрН України та інших провідних наукових і навчальних закладах України.

А у 2018 році вийшов друком десятий номер збірника наукових праць «Щорічник українського права» (Yearbook of Ukrainian law) англійською мовою. У Щорічнику опубліковано 37 наукових статей з актуальних питань розвитку держави і права. Кожен випуск англійської версії надсилається більше ніж у 70 юридичних бібліотек світу, зокрема США, Канади, Австралії, Великої Британії, Німеччини, Португалії, Швейцарії, Норвегії, Данії, Латвії, Литви [7, р. 374].

Підсумовуючи, склалася думка про те, що збільшення обсягу інформації, світові процеси гуманізації, глобалізації, інтеграції об'єктивно зумовлюють модернізацію змісту освітніх програм, програм навчальних дисциплін, оновлення форм, методів і засобів навчання сучасної юриспруденції. Саме це можливо лише за умови впровадження в інноваційний освітній простір електронних освітніх ресурсів, та забезпечення вищих юридичних навчальних закладів доступом до глобальних інформаційних ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Політанський В. С. Електронна освіта як фундамент демократичного та правового майбутнього / В. С. Політанський // Вісник Національної академії правових наук України. – 2019. – Т. 27, № 3. – С. 90-105.
2. Постанови Кабінету Міністрів України «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби СОУГО-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 11.03.2020 р. № 211. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zapobigannya-poshim110320rennyu-na-teritoriyi-ukrayini-koronavirusu-covid-19>
3. Пушкарьова Т. О. Електронна освіта і її розвиток в Україні / Т. О. Пушкарьова, О. М. Мельник // Комп'ютер у школі та сім'ї. - 2013. - № 3. - С. 16-17.
4. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
5. Впровадження електронної освіти може зайняти 5 - 7 років, - Гриневич [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.osvita.org.ua/news/79644.html>.
6. «Наукова бібліотека Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://library.nlu.edu.ua/index.php?option=com_content&view=featured&Itemid=101
7. Yearbook of Ukrainian law: Coll. of scientific papers / responsible for the issue– О. V. Petryshyn. – Kh.: Law, 2018. – № 10 – 374 p.

Пузанов Олександр Іванович

*І курс, 4 група інституту підготовки кадрів
для органів юстиції України НЮУ ім. Ярослава
Мудрого*

ПОЧАТОК АНАРХІЇ В УКРАЇНІ 1657 РОКУ

Доба Руїни була дуже важким періодом в історії України. Це були переломні роки, які характеризувалися розпадом української державності, жахливими війнами на території країни та загальним занепадом. Цей страшний час тягнувся від смерті видатного військового, державного та політичного діяча Богдана Хмельницького до початку гетьманства Івана Мазепи.

У 1657 році, після обрання гетьманом Івана Виговського, відбулося величезне повстання козаччини, яка була занепокоєна та вкрай невдоволена своїм становищем. В той час і відбулося приєднання до них широких мас сміливого і войовничого селянства, міщанства, шляхти, які виступали проти економічного визиску, проти республіканської самоволі [2].

Цікавою на цей рахунок є думка Вячеслава Липинського, який у своїй видатній праці «Україна на переломі. 1657-1659» зазначив, що: «Богдан Хмельницький у всіх своїх змаганнях — чи то зреформувати Польську Річносполиту і забезпечити в ній „права і вольності народу руського (як це було в періоді першій, до переяславськїм), чи то відділитись від Польщі й сотворити власну державу (як це було в періоді другім) — мусів спертись на тих верствах українських, що по силі своїй у ті часи до національно-політичної творчості були здатні. Такою верствою в тодішніх обставинах була перш за все верства козацька і на ній головним чином базувалась уся тогочасна, як зовнішня так і внутрішня політика України. Козаччина повстання українське почала, вона на його чолі станула, вона його весь час вела і вона все даліше життя України, що на здобутках того повстання вирросло, на свій лад і відповідно до своїх потреб побудувала.» [1].

Козацька верства стала найдужчою верствою в нації. Шлях до такого становища дався їм завдяки дуже важкій, довгій та кропіткій роботі. Але не дивлячись на свій високий статус Військо Запорізьке, після закінчення революції, стало на шлях відділення від Польщі та припинило безнадійну боротьбу за свої права [3].

Руїна постає перед нами дуже унікальною добою. Такий, на перший погляд, нескінченний перелік масштабних трагедій, який був доповнений величезною кількістю людських, матеріальних та духовних втрат не може залишитись без уваги. З однієї сторони, прості козаки та селяни всього лише боролися за свої права, за волю проти іноземців, вони густо полили кров'ю землю батьківщини. Нажаль, більшість людей не розуміла того, що гарантією волі мала бути власна українська держава. А з іншої сторони, якби гетьманська влада була міцнішою, і її було б достатньо для того, щоб консолідувати народ, тоді загострення таких страшних конфліктів можна було б уникнути. Наявність загальнонаціонального лідера, вміння розумно керувати та продовжувати справу Богдана Хмельницького, який був поборником ідеї сильної, самостійної, соборної України, залишила б свій відбиток в історії [4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/6515/file.pdf>
2. Бойко О. Д. Історія України. – К.: 1999.
3. Лановик Б. Д., Матейко Р. М., Матисякевич З. М. Історія України: За ред. Б. Д. Лановика. К.: 1999.
4. Історія України XVI – XVIII ст. Г. К. Швидько.

*Пузанов Олександр Іванович
I курс, 4 група інституту підготовки кадрів
для органів юстиції України НЮУ ім. Ярослава
Мудрого*

МІЖНАРОДНЕ ВИЗНАННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ. НАБУТТЯ БЕЗ'ЯДЕРНОГО СТАТУСУ 1991 РОКУ

Україні на шляху становлення до незалежності та суверенності довелося зіткнутися з багатьма проблемами, які виключали можливість визнати її як такою. І однією з тих самих ключових моментів було визнання держави на міжнародній арені іншими країнами.

Підтвердженням визнання незалежності України став крок уряду стосовно укладання низки угод про співробітництво з іншими зарубіжними країнами. В 90-х роках незалежність держави визнали приблизно 130 країн світу, а 106 країн, в свою чергу, налагодили з нею дипломатичні відносини. На сьогодні кількість країн, які співпрацюють з Україною, значно більша.

Міжнародне визнання самостійності України відбулося одразу після проведення Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року, де українська держава підтвердила свої наміри, обравши мирний і цивілізований шлях побудови суверенної держави. Референдум мав на меті підтвердження Акту проголошення незалежності України. У тексті Акту наголошується, що територія України є недоторканою та неподільною. Крім того, було зазначено, що відбувається становлення самостійної української держави. Наразі в нашій країні мають чинність виключно Конституція та закони України. І процес становлення держави як незалежної почався «виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року» [1].

Після цього визнання відбувалося вже на більш високому рівні – Україна стала повноправним членом світового товариства, невід'ємною частиною в системі міжнародних відносин. Українська держава стала членом багатьох міжнародних організацій, приймала активну участь у їх діяльності та розвитку.

Крім того, наступним не менш важливим кроком на шляху становлення України було запровадження атрибутів державності, що мало на увазі встановлення та затвердження громадянства, національної символіки та власної грошової одиниці.

Визнання України на міжнародному рівні було досить стрімким, і це дало міцний поштовх для розвитку її зовнішньої політики. Таким чином, економічне та культурне піднесення, за допомогою міжнародного співтовариства, сприяло розв'язанню глобальних та актуальних проблем, які на той час Україна не в змозі була вирішити самостійно.

Україна дуже прагнула зробити вагомий внесок у зміцнення міжнародного режиму. І саме відмова від чисельної кількості ядерного озброєння ще раз підтверджувала своє бажання мирно жити та співпрацювати з іншими зарубіжними країнами.

25 років тому Україна домовилася знищити третій за чисельністю боєзрядів ядерний арсенал у світі. Виходячи з історичних даних, після розпаду СРСР наша держава успадкувала чималу кількість ракет великої досяжності та боєголовок. Відмова, в свою чергу, була обумовлена тим, що Росія буде поважати суверенітет і територіальну цілісність України [4].

Основними принципами без'ядерного статусу слугували зобов'язання не виробляти, не розміщувати та не випробовувати ядерну зброю на своїй території. Ця масштабна подія значно відобразилася на українському народіві і міліції довелося докласти чимало зусиль для того, щоб припинити велику кількість протестів, які стосувалися договору про без'ядерний статус України [2].

Але роблячи такий великий та сміливий крок Україна так і не позбулася економічного та політичного тиску з боку західних держав. На початку 90-х років в країні панувала економічна криза: люди могли днями сидіти без електроенергії. Очікуючи на підтримку та порозуміння Україна створила досить парадоксальну ситуацію, яка так і не дала змоги

світовому співтовариству зрозуміти значення внеску України у процес ядерного роззброєння [3].

Попри всю неоднозначність сьгоднішніх думок, на тим не менш, відмовившись на початку незалежного існування від ядерної зброї, Україна змогла уникнути відкритого військового конфлікту й міжнародної ізоляції.

Мирне роззброєння України відбулось успішно завдяки балансу інтересів усіх, і, педусім, через чітке визначення ролі України в Європі.

Україна традиційно бере активну участь у світовому ядерному роззброєнні й нерозповсюдженні ЗМУ і відіграє в багатьох випадках провідну роль, попри тривалу відсутність ядерної зброї на її території. За рахунок цього Україна має у світі позитивну репутацію, про що неодноразово згадувалося на багатьох ключових міжнародних форумах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Акт проголошення незалежності України, затверджений Верховною Радою України №1427-ХІІ від 24.08.1991 року;
2. Заява «Про без'ядерний статус України» №1697-ХІІ від 24.10.1991 року;
3. Перепелиця Г. М. Без'ядерний статус і національна безпека України. К., 1998;
4. Стаття у сфері політики «П'ять причин відмови України від ядерної зброї» [Електронний ресурс] // Режим доступу до ресурсу: <http://www.radiosvoboda.org/a/29316398.html>.

*Романюк Ольга Сергіївна
студентка 5 групи 1 курсу
факультету підготовки кадрів для органів
юстиції НЮУ ім.Ярослава Мудрого*

ЗЛУКА УНР І ЗУНР

В кінці 1918 року, після закінчення I світової війни, в Західній Україні, після розпаду Австро-Угорщини, з'явилася Західно-Українська Народна Республіка. Спочатку ЗУНР втягнули в виснажливу війну з Польщею, яка зазіхала на її землі. Отож, надіючись отримати допомогу у протистоянні з поляками, ЗУНР направила своїх представників до гетьмана Скоропадського до Києва. Проте через окупацію військами Директорії Києва, представники Української Національної Ради ЗУНР Левицький та Цегельський вирушили до міста Фастова, де й відбулася їх зустріч з членами Директорії (Швецем, Петлюрою, Винниченком та ін). Так 1 грудня після переговорів представники обох держав підписали «предвступний» договір, зміст якого полягав у майбутньому об'єднанні УНР та ЗУНР. У статтях цього договору зазначалося, що Західно-Українська Народна Республіка прагне як найшвидше злитися в єдину державу з УНР. По-друге, УНР погоджувалася прийняти усе населення та територію ЗУНР як складову цілісної УНР. Отже, у договорі констатувалося й про територіальну самостійність Республіки галичан в межах Української Народної Республіки.

В 1919 р. 3 січня в місті Станіславові УНРадою було прийнято ухвалу, якою було ратифіковано Фастівський договір. Законодавча влада до скликання на території ЗУНР перебувала в руках УНРади, проте військова та цивільна – у Державного Секретаріату ЗУНР.

Так для передачі Директорії указу Ради 16 січня представництво, яке очолював Бачинський, виїхало до Києва. А 18 січня пройшло засідання між органами влади обох держав, на якому й був схвалений договір.

Знаменне проголошення «Акту Злуки» відбулося 22 січня 1919 р. На Софійську площу зійшлася величезна кількість людей, серед яких були і місцеві, і духовенство УПЦ (очолював архієпископ Агапіт), і військові, і члени Директорії, делегація ЗУНР та інші. О 12 годині, після проведеного богослужіння, Цегельським було прочитано постанову УНР про об'єднання і передано Винниченку (голови Директорії). Також, членом Директорії Швецем було урочисто оголошено про IV Універсал УНР, який було підписано представниками Директорії. Також 22 січня відкрився Трудовий Конгрес України, до якого увійшло 48 делегатів ЗУНР, а до президії – представник ЗУНР С. Вітик. А на наступний день акт був одногосно схвалений.

Тепер Директорії передавалося право верховної влади і до її складу повинні було входити представники ЗУНР. ЗУНР тепер перейменовувалася на «Західну область Української Народної республіки». Їй було надано територіальну автономію. Цегельський тепер став першим віце-міністром закордонних справ українського уряду. Усі взаємовідносини з країнами-сусідами ЗУНР повинні були узгоджуватися з ним.

Об'єднання УНР і ЗУНР через перелік причин так і не було завершено до кінця. Тяжке становище, в яке пізніше потрапила Директорія й через що була змушена під тиском радянської армії покинути усю територію України, є найголовнішою причиною. Не надто відрізнялася й ЗУНР, яка на той час продовжувала військові дії з польськими військами. Практично Ухвала УНРади від 3 січня й Універсал Директорії від 22 січня 1919 року лише проголосила майбутнє державне об'єднання, яке мали зафіксувати Всеукраїнські Установчі збори, скликання яких в таких умовах виявилось неможливим. Проте, Акт Злуки УНР та ЗУНР 22 січня 1919 року заклав основи для її подальшого відродження та розбудови. Досвід ЗУНР та УНР підтвердив, що отримати і відстояти незалежність можливо лише завдяки зусиллям усіх соціальних верств і політичних сил нації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Історико-правові аспекти проголошення Акта злуки УНР та ЗУНР [Текст] / М. Мацькевич // Юридична Україна. - 2010. - N 12. - С. 25-31. - Библиогр. в конце ст.
2. Історія держави і права України [Текст] : посіб. для підгот. до іспиту / Д. А. Шигаль. - Харків : Право, 2017. - 252 с.
3. Українська державність у 1917 - 1922 рр. : національно-демократична і радянська альтернатива [Текст] : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 Теорія та історія держави і права. Історія політ. і правових вчень / В. О. Румянцев ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. - Харків : б. в., 1998. - 373 с.
4. Злука УНР і ЗУНР: уроки для сучасної України [Текст] / С. Костюк // Віче. - 2010. - 2. - С. 12-14
5. Історія держави та права України [Текст] : навч. посіб. / Г. І. Трофанчук. - 2-ге вид., перероб. і доп. - Київ : Юрінком Інтер, 2019. - 568 с.

*Русецький О.А.,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Інститут підготовки кадрів
для органів юстиції України, 1 курс, 9 група*

РОЛЬ ІНСТИТУТУ «ЗЛОДІВ У ЗАКОНІ» ДЛЯ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ СИСТЕМ КРАЇН ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ

Феномен «злочинів у законі» є малодослідженим питанням в наукових, в тому числі і правових колах через неоднозначність діяльності вищезазначених кримінальних елементів. Суспільства країн пострадянського простору, в тому числі і України абсолютно необізнані в значенні цього інституту та їх впливу на пенітенціарні системи. Ця тематика протягом певного проміжку часу викликала інтерес у межах журналістських розслідувань, які мали на меті розповсюдження сенсації, а не правдиве донесення інформації (безсумнівно, за винятком окремих випадків). Крім того, як прийнято казати: «Там, де немає інформації з'являються чутки. Тому ця тема є, неодмінно, актуальною для сучасних умов. В межах моєї роботи я хотів би спробувати заповнити ці прогалини, систематизувавши інформацію від людей, які знають системи виконання покарань зсередини, і, привівши такі дані до «загального знаменника», відкидаючи елементи суб'єктивізму і чуток в кожній історії.

Перш за все, варто розібратися, що означає поняття «злочинів у законі». В цьому аспекті виникають певні труднощі з перекладом, адже зазначений термін з'явився ще на території СРСР на початку ХХ століття і вимовлявся як «Вор в законі». Хочу наголосити: те, що ми в побутовій лексиці називаємо «Вор» не має нічого спільного ані з крадієм, ані грабіжником, ані з іншими особами, які вчиняють злочини проти власності, адже особа, яка не вчиняла такі злочини також може називатися «вором». «Злочинів» в перекладі на російську означає «Преступник», тому можемо зробити висновок, що таких аналогів в межах української наукової або побутової мови немає. Тож, в ході мого дослідження я буду застосовувати поняття «Злочинів у законі».

Отже, «злочинів у законі» це головна вища управлінська ланка в злочинній ієрархії. Саме вони є носіями ідей і понять, на яких ґрунтується життя в місцях відбування покарань. Протягом історичного процесу змінювались їхні норми, ставлення до політичних чинників, відносини між іншими ланками злочинної ієрархії, але вони завжди становили опозицію владі та демонстрували свою відокремленість від представників влади, а також «людей адміністрації» в місцях обмеження (позбавлення) волі.

Щодо історії виникнення зазначеного інституту: як я вже зазначав, він з'явився близько 30 х років ХХ століття. Багато журналістів і «фахівців» вказують на безпосередній вплив Сталіна, який з метою встановлення всеобіймаючого контролю, в тому числі і за установами відбування покарань призначав «наглядача», який був повністю підконтрольний і підзвітний Йосипу Віссаріоновичу і доповідав про можливі заворушення і бунти засуджених, яким «вождь» приділяв особливу увагу. Проте, на мою думку, поява цього осередку мала природний характер і відбулася після Лютневої революції. В умовах хаосу, економічної розрухи активізувалася поява кримінальних елементів, злочинних угруповань, між якими

відбувалося внутрішнє протистояння. На тлі цих подій і виникла окрема особлива категорія злочинців, яка протягом всього свого існування (по сьогоднішній день) не визнавали жодну ідеологію, запропоновану владою.

В цьому аспекті, важливо розуміти яка сфера діяльності відноситься до компетенції (виключних повноважень) «зłodіїв у законі». Перш за все, це нагляд за дотриманням тих самих понять та ідей, про які я зазначу пізніше. У випадку виникнення свавілля, беззаконня, кричущого порушення прав засудженого з боку інших осіб, які відбувають покарання. У випадку втручання в таку ситуацію «зłodія в законі» його слово є законом, яке неухильно дотримується сторонами спору. Так званий «воровской прогон» є останньою інстанцією, яка, на жаль, в більшості випадків є більш ефективним інструментом забезпечення порядку, ніж внутрішні правила кримінально-виконавчих установ.

Крім того, до справ зłodіїв у законі відносився і контроль за надходженням коштів, а також їх використанням, які надходять в неформальний «бюджет» установ виконання покарання, так зване «общее». Зазвичай, такі кошти виділяються з метою забезпечення гідних умов існування в місцях обмеження (позбавлення волі), в тому числі забезпечення усіх необхідних медикаментів, проведення ремонтних робіт з метою пристосування для життя закладу, тощо. Необхідність фінансової підтримки з боку недержавних суб'єктів обумовлюється недостатністю коштів, які виділяються Державним бюджетом на утримання установ виконання покарання, корумпованістю посадовців у цій сфері, занедбаним станом пенітенціарних систем усіх країн пострадянського простору. Саме тому феномен «Зłodіїв у законі» існує виключно в країнах СНД. В державах європейського простору або США про цей інститут взагалі ніхто не чув, тому що державні органи забезпечують гідні умови існування засуджених, які відбувають покарання виключно з метою виправлення, а не приниження людської гідності. Крім того, цей інститут виявився дуже життєздатним і будь-які спроби викоринити його з пенітенціарних систем виявилися неуспішними (в тому числі антигуманні програми чекістів 50-х років, які вважали цей інститут архаїчним пережитком, який не мав жодного значення)

Щодо отримання вищеописаного кримінального статусу відомо лише те, що така процедура здійснюється на загальних зборах інших «зłodіїв у законі» («сходках»). Деталі процедури нікому з пересічних громадян невідомі і не можуть бути відомі, оскільки взагалі коло питань та відносин між цими осередками є таємними для звичайних людей. Тому я без жодного сумніву впевнений, що будь-які спроби журналістів або інших представників суспільної думки охарактеризувати та деталізувати такі процедури є лише витвором їхньої фантазії.

Плавно переходячи до тих самих правил поведінки «зłodіїв у законі», варто зазначити, що вони були непорушні. Зазначені неписані норми працювали набагато ефективніше, ніж будь-які державні закони. Серед них, зокрема: заборона працювати, мати сім'ю, звертатися або будь-яким чином співпрацювати з державними органами, брати участь в політичній діяльності. Отримуючи статус «зłodія в законі» він має забути будь-які приналежності до національності, релігії, етносу. Саме тому країнах кавказького простору (Республіка Дагестан, Чеченська Республіка) не було таких елементів, оскільки в пріоритеті для

етнічних жителів цих країн є релігійні норми перед «воровськими», що є неприпустимим для носіння такого статусу.

Таким чином, підбиваючи підсумки вищезазначеного, варто сказати, що інститут «злочинів у законі» завжди був дієвим, життєздатним і довго плинним інструментом в контексті пенітенціарних систем. Хоча й відбувалися розколи між зазначеними кримінальними елементами, був час, коли такий статус можна було просто купити, значно зменшилася кількість тих самих «ідейних», норми перестали мати той гранично суворий характер, проте механізм, який було запущено та стійкі поняття, які були сформульовані, залишаються ефективними і значущими, в тому числі, для сучасних умов.

*Самушія Володимир
студент 4 групи 1 курсу
Інституту підготовки кадрів для органів
юстиції України
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

ТОВАРИСТВО УКРАЇНСЬКИХ ПОСТУПОВЦІВ: ВИЗНАННЯ СЛАБКСТІ УКРАЇНСЬКОГО РУХУ ЧИ ОБАЧЛИВІСТЬ В УМОВАХ ТЕРОРУ?

На початку ХХ ст. боротьба населення Російської Імперії за демократизацію суспільства та відмова від абсолютизму привело до Першої Російської демократичної революції. Для стабілізації ситуації відбулося встановлення реакційного політичного режиму під керівництвом П. Столипіна. За цих умов унеможливується існування українських партій, створюється позапартійна організація – ТУП. Її особливості функціонування породжують багато суперечок серед сучасних істориків, що й породжує необхідність збільшення ступеня визначеності.

Справедливо можна вважати, що діяльність ТУПу є прикладом обачливості в умовах терору.

Варто підкреслити на те, що в умовах столипінського режиму ТУП залишалося єдиною легальною українською політичною організацією в Наддніпрянщині. Важливу роль при цьому відіграє й програма ТУПу: Конституційно-парламентський шлях боротьби за українську справу; Парламентаризм; Федералізм Російської імперії; Національно-територіальна автономія України у складі Російської федерації; Найбільш близькі завдання українізація освіти, діяльність громадських установ, суду та церкви, що знаходило своє виявлення у опікуванні діяльності «Просвіт» та українського Наукового товариства ім. Т. Шевченка

Виходячи з аналізу цього програмного документа можна стверджувати, що діяльність ТУПу передбачала дотримання цілей, які абсолютно відповідали тогочасному періоду та були навіть дещо ризиковими для Імперської Росії. Порівнюючи цей програмний документ із «Маніфестом» Головної Української Ради Левицького та «Нашою платформою» Донцова, можна стверджувати те, що програма ТУПу ще й певною мірою випереджала свій час у зв'язку з комплексним підходом до вирішення проблем та рішучості щодо процесів державотворення. При порівнянні цих програмних документів слід розуміти, що останні організації

функціонували в межах Австро-Угорщини, а програмні документи були створені 1914 р. з початком ПСВ на відміну від програми ТУПу 1908 р.

Окремої уваги заслуговує період ПСВ, коли кожна з існуючих українських політичних сил та громадські організації заявляли власні позиції щодо орієнтації українців щодо неї. Слід зауважити, що ТУП спочатку приймало позицію щодо підтримки Російської імперії, сподіваючись на автономію українського регіону. Помітивши, що російський уряд здійснює заходи впливу на українську пресу та українські громадські організації, забороняючи їх, а у Східній Галичині взагалі розгорнулася русифікаторська політика наприкінці вересня 1914 р. Київська Рада ТУПу зібралася на засідання, на якому було заявлено про нейтральну позицію організації щодо війни. Таким чином ТУП здійснило певну акцію проти русифікації з боку російського уряду, продовжуючи підтримку національного руху та не відмовилося від своїх програмних ідей. Офіційно нейтралітет ТУПу було оголошено в результаті опублікування декларації Ради ТУПу «Наша позиція», аргументуючи це тим, що жодна з них «не викликала співчуття ні метою, ні способами боротьби». Це був протест українських політичних діячів як проти діяльності країн Центрального блоку, так і проти уряду Російської Імперії, який використовував війну виключно з метою поширення імперського впливу та здійснення русифікаторської політики щодо народів на нації.

Також слід зважати й на столипінську політичну реакцію, яка виникла в результаті поразки Першої російської Демократичної революції 1905-1907 рр. Функціонування ТУПу відбувалося за умов жорстоких репресій проти учасників усіх антисамодержавних рухів, створення в Києві «Клубу російських націоналістів 1908 р., що спричинило сплеск російського націоналізму та поширення націоналістичного руху чорносотенців, заборони викладання у школах та спілкування в позаурочний час українською. При цьому було закрито половину українських газет, видавництва, заборонено існування неросійських товариств і, як й українських п'єс. Саме вживання термінів «Україна» та «український народ» було протизаконним. І саме за таких політичних умов ТУП виявив готовність до боротьби та захисту прав українців, що спостерігається якнайменше у його програмних положеннях.

Важливим фактом того, що діяльність ТУПу є прикладом обачливості в умовах терору є те, що вони продовжували здійснювати власну діяльність навіть за відсутності у складі Російських Дум. Так, питання, нагальні українському населенню підіймали представники кадетів, автономістів-федералістів та трудовиків. При цьому, дана організація мала власні друковані видавництва, що також підтверджує їхню легальність. Це журнали «Рада» та «Украинская жизнь».

Виходячи з вищезазначеного, діяльність ТУП є прикладом обачливості в умовах терору, що було доведено на прикладі його програмних положень, діяльності з практичної точки зору, складу. Умови, в яких існував ТУП абсолютно унеможлилював багатопартійність національного руху, його рівень, який відповідав би передреакційному етапу. Саме тому ТУП є найбільш повноцінною формою реалізацією політичних прав українського народу під час політичної реакції російського уряду.

*Саргін Данило Володимирович
Студент першого курсу(4 групи)
Інституту підготовки кадрів до органів
юстиції України НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ЗАГАЛЬНА ПОЛІЦІЯ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В УКРАЇНІ В 1862-1905 РР.

Вивчення історії правоохоронних органів традиційно перебуває серед постійних завдань української юридичної науки. Актуальність історико-правових досліджень діяльності органів правопорядку суттєво зростає на сучасному етапі розвитку держави та суспільства, коли звернення до спадщини минулого обумовлено ще й нагальними потребами реформування органів внутрішніх справ. Для належного правового забезпечення цього процесу, створення його наукових основ важливим є узагальнення історичного досвіду функціонування апарату загальної поліції Російської імперії на українських землях 1862-1905 рр.

Реформування поліцейського апарату в 60-х роках XIX ст. перебувало в безпосередньому зв'язку зі скасуванням кріпосного права, оскільки поліція розглядалася царським урядом як пріоритетний засіб державного управління в період проведення селянської реформи.

Одним з істотних етапів на шляху реформування поліції стало звільнення поліцейських органів від проведення попереднього слідства. Звільнення поліцейських органів від слідчих функцій у 1860 р. було продиктовано не тільки необхідністю покращити попереднє слідство як стадію кримінального судочинства, але й прагненням царського уряду посилити апарат загальної поліції напередодні селянської реформи. Після вилучення з компетенції поліції слідчих функцій значного покращення як роботи поліцейських установ, так і органів слідства не відбулося. Це зумовлювалося, перш за все тим, що порядок провадження загальною поліцією дізнання і слідчих дій в законі був визначений нечітко, що призводило до конфліктів між судовою владою та поліцейськими установами [1].

Важливим напрямком діяльності загальної поліції була боротьба з кримінальною злочинністю. Внаслідок відсутності в Російській імперії протягом тривалого часу єдиної системи кримінального розшуку, недостатнього фінансування розшукової служби, постійного залучення особового складу загальної поліції до боротьби з революційним рухом діяльність поліцейських установ щодо попередження та припинення злочинів великого ефекту не мала.

З кінця XIX ст. поліцейські органи спрямовувалися перш за все на боротьбу з робітничим рухом. Загальна поліція була постійною учасницею придушення будь-яких виступів робітничого класу, навіть тих, що мали тільки економічний характер. Однак систематичне використання царизмом поліцейської сили у боротьбі з робітничим рухом давало, як правило, лише тимчасовий ефект. У другій половині XIX – на початку XX ст. об'єктом постійної уваги місцевої поліції був селянський рух, зростання якого зумовлювалося невіршеністю аграрного питання [2].

Жандарми намагалися використовувати загальну поліцію головним чином для виконання конкретних доручень (провадження арештів, обшуків тощо), а також як постачальника первісної інформації про стан справ на місцях. Чини місцевої поліції виконували доручення жандармів вкрай незадовільно.

Важливим завданням загальної поліції також був нагляд за додержанням паспортного режиму, який мав не тільки фіскальне значення, але й забезпечував жорсткий контроль за переміщенням населення.

Місцева поліція здійснювала функцію контролю за проституцією, зростання якої відбувалося в другій половині XIX ст. великими темпами. На початку XX ст. тільки в деяких містах України були створені спеціалізовані органи нагляду за проституцією – лікарсько-поліцейські комітети. Врешті українських міст цей нагляд здійснювався чинами загальної поліції. Діяльність поліцейських органів в цьому напрямку була малоефективною, оскільки швидка мінливість складу жінок, які займалися проституцією, зумовлювали складність здійснення на практиці поліцейського контролю над ними [3].

Таким чином, формування і діяльність загальних поліцейських органів в Україні було підпорядковане загальним законам становлення та розвитку міської поліції Російської імперії. Проте розвиток загальної поліції у XIX ст. при реформуванні структури та нормативно-правового забезпечення її діяльності характеризувався певними особливостями і незадовільною роботою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Петровський В.М. Формування міської поліції в Російській імперії наприкінці XVIII - на початку XIX ст. // Південноукраїнський правничий часопис: Науковий журнал. - Одеса. - 2006. - № 1. - С. 207-210.
2. Загальна поліція Російської імперії в Україні в 1862-1905 рр. [Текст] : дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Холод Юрій Анатолійович ; Національний ун-т внутрішніх справ МВС України. - Х., 2002. - 209 арк. - арк. 166-185
3. Організаційно-правові аспекти діяльності органів політичної поліції Російської імперії на Україні в середині XIX ст. [Текст] : дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Омельченко Ірина Костянтинівна ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. - К., 1997. - 185 с.

*Саргін Данило Володимирович
Студент першого курсу(4 групи)
Інституту підготовки кадрів до органів
юстиції України
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ІВАН СТЕПАНОВИЧ РИЖСЬКИЙ ТА ЙОГО РОЛЬ В ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Понад 215 років тому було створено Харківський імператорський університет, який в майбутньому було перейменовано на юридичний факультет Харківського університету. За всю історію Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в навчальному закладі викладали та управляли видатні фахівці, серед яких О. В. Куніцин, М. М. Алексєнко, П. І. Фомін, В. П. Маслов, В. Я. Тацій тощо. Проте, фактично ключову роль в його утворенні відіграв І. С. Рижський, який і був першим його ректором. Тому, закономірно, що його внесок у розвиток Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (сучасна назва навчального закладу) надзвичайно вагома.

Іван Степанович Рижський народився 18 вересня 1755 в місті Рига в родині священика. Освіту здобував у Троїцькій, а потім Псковської семінаріях. В подальшому у період з 1778 року по 1786 рік викладав у Троїцькій семінарії риторичу, поезію, історію та філософію, історію стародавнього Риму [1]. Тобто, фактично, І. С. Рижський окреслив коло своєї наукової діяльності гуманітарними дисциплінами.

Визнання до І. С. Рижського прийшло в 1802 році, коли він був обраний в члени Імператорської Російської Академії, і в цьому ж році йому було присвоєно почесне звання доктора філософії.

Проте, безумовно, на мою думку, основний внесок не тільки в становлення Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, харківської науки, але й науки в цілому полягає в тому, що саме він стояв у витоків Харківського імператорського університету і за його активної участі його було створено. Як наслідок, у 1804 році його було обрано першим ректором цього вищого навчального закладу.

Разом з тим, внесок в розвиток Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого був помітним в зв'язку з тим, що його основні праці «Політичний стан Стародавнього Риму», «Логіка», «Досвід риторичи», «Введення в курс словесності» (Харків, 1806), «Наука віршування» (1811; один з перших дослідів систематичного викладу піітики російською мовою) були основою для викладання багатьох гуманітарних дисциплін в Харківському університеті [3]. Тому, окрім управлінської роботи І. С. Рижський брав активну участь у навчальному процесі очолюючи кафедру красномовства і вдало поєднуючи наукову, викладацьку діяльність з управлінською.

Помер І. С. Рижський 15 березня 1811 року, на 50 році життя, від нервової гарячки, в бідності, і був похований на гроші Університету, в огорожі Каплуновської церкви в Харкові [1].

Таким чином, як ми бачимо, життя І. С. Рижський закінчив в самому розквіті сил, а тому за той час який йому було відведено він зробив видатний внесок у розбудову науки в Харкові і Харківського імператорського університету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рижский Иван Степанович. URL: <http://www-library.univer.kharkov.ua/pages/exhibitions/ryzhskiy210/ryzhskiyis.pdf>.
2. Рижский Иван Степанович. URL: <https://www.spmi.ru/fakultet-fundamentalnyh-i-gumanitarnyh-disciplin-1>
3. Рижский Иван Степанович. URL: <http://www.rulex.ru/01170073.htm>

*Саргін Данило Володимирович
Студент першого курсу(4 групи)
Інституту підготовки кадрів до органів
юстиції України
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

РЕАКЦІЯ СУСПІЛЬСТВА НА ДЕКЛАРАЦІЮ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ

Декларація про державний суверенітет став одним з найважливіших документів для історії державотворення України. Декларація приймалася в роки, коли існування СРСР це була справа часу. Міжнаціональні конфлікти охопили азійські і кавказьких території союзу. Литва була першою країною яка оголосила про свою незалежність, Латвія і Естонія активно працювали над відновленням незалежності. Україна теж готувалася оголосити свою незалежність, і важливим кроком стала декларація про державний суверенітет.

В суспільстві декларація сприймалося неоднозначно. Українська міжпартійна асамблея, яка вже зареєструвала громадян Української Народної Республіки, розглядала це як пропагандистський захист Комуністичної партії України.

В першому абзаці декларації, УРСР визначалася як "суверенна національна держава", незважаючи на те, що за Конституцією УРСР була союзною республікою з обмеженим суверенітетом. Зокрема, у неї не було власних збройних сил, жодних дипломатичних відносин з країнами поза радянським блоком, і не було права самостійно визначати соціальну систему.

Єдиним джерелом влади в Україні, за декларацією, є український народ. А народ України визначений як громадяни республіки(Конституція СРСР на час прийняття декларації була чинною). Отже, Українська РСР на мала свого громадянства. Її територія була повністю заселена громадянами СРСР, тому народу (громадян УРСР) в Україні не існувало. КПУ була джерелом влади при прийнятті декларації, але не як незалежна партія, а як регіональний підрозділ КПРС.

Однак прийнятому документу не надано статусу конституційного закону. УРСР залишалася частиною СРСР; Тому міжнародні організації та інші незалежні країни не визнали державної незалежності України. Причиною цього стала відсутність повноважень у Верховній Раді на прийняття рішення про відокремлення УРСР від Радянського Союзу, тобто проголошення незалежності Україні. Відповідно до вимог Конституції СРСР, лише народ УРСР, мав право приймати про вихід з СРСР рішення на референдумі. Чинні норми міжнародного права також змусили Верховну Раду УРСР провести референдум.

Декларація про державний суверенітет України стала основою "Декларації незалежності України". 24 серпня 1991 р. Верховна Рада УРСР вдруге проголосила Україну незалежною демократичною державою, прийнявши "Декларацію незалежності України", яку підтримав референдум 1 грудня 1991 р.

Українське суспільство неоднозначно відреагувало на декларацію, хтось був проти проголошення незівісімісті, а хтось тільки і чекав того дня коли Україна буде вільною і

незалежною. Декларація це був великий і важливий крок для нашого майбутнього, який відкрив нам дорогу до незалежності

*Семенченко Тетяна Володимирівна
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Інститут прокуратури та кримінальної
юстиції, 1 курс, 15 група*

РОЛЬ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

На даний час існує безліч поглядів українських науковців щодо питання про використання рішень Європейського суду з прав людини як джерела права представниками судової влади України у своїй практиці.

Згідно ж із Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року всі рішення прийняті цією установою є обов'язковим для використання у вирішенні справ у всіх судах України.

Проте, незважаючи на це, натепер ні в одному кодифікованому нормативно-правовому акті чи кодексі українського законодавства не існує поняття «прецеденту» як джерела права. Це пояснюється тим, що правова система України відноситься саме до романо-германської правової сім'ї, основою якої залишається нормативно-правовий акт. Наявність ж судового прецеденту як джерела права є ознакою саме англо-американської правової системи. У власному ж законодавстві українські науковці та представники органів державної влади використовують поняття «судової практики».

Відповідно ж до згаданого закону, а також ратифікованих ще у 1997 році Конвенції про захист прав людини та її основоположних свобод 1950 року та протоколів всі рішення Європейського суду, правові принципи та стандарти, створені ним на основі Конвенції, стають джерелом права в Україні та повинні враховуватися при винесенні рішень національними судами. Крім того, положення Конвенції стають частиною українського законодавства та її тлумачення використовуються при подоланні колізій у власній правовій системі.

Завдання використання ж цих законів, а точніше норм та принципів Європейського суду, покладається на суддів з метою впровадження стандартів міжнародного права на національному рівні.

Одним ж недоліком цих законів, на мою думку, є те, що у них не зазначено сам перелік рішень, які мають використовуватися українськими судами у вирішенні національних справ, а саме: чи всі рішення, чи то лише ті, що стосувалися справ, пов'язаних з Україною.

Сама ж Конвенція не містить положень, які б зобов'язували держави, що її ратифікували, надавати юридичну силу практиці Європейського суду з прав людини, а тому вирішення цього питання залишається на їх власний розсуд. Україна ж самостійно визнала можливість її закріплення у власному законодавстві.

У зв'язку із цим в нашій правовій системі виникли певні проблеми, а саме: розбіжності в положеннях та статтях національного законодавства, у тому числі й Конституції України, з позиціями практики Європейського суду.

Відповідно до статті 9 Конституції України всі ратифіковані Верховною Радою міжнародні договори стають чинними та обов'язковими для виконання на її території. Ті ж з них, що суперечать положенням Конституції, стають можливими лише після внесення змін до основного закону.

Згідно з цією статтею Конвенція про захист прав людини та її основоположних свобод визнається частиною національного законодавства України як чинний міжнародний договір, ратифікований Верховною Радою. Це дає змогу використовувати її положення для забезпечення прав та свобод громадянам України, а також рішень Європейського суду з прав людини для подолання колізій в національному законодавстві та ефективнішого здійснення судової практики українськими судами на основі Закону України від 23 лютого 2006 року.

Встановлення ролі та юридичної сили міжнародного та національного права в законодавстві України дає змогу вирішити питання щодо суперечностей між їх нормами. Якщо ж розглядати поняття верховенства права в його використанні органами судової влади, то перевага вибору правової норми припадає саме на дотримання норм міжнародного права через ряд причин.

По-перше, це пояснюється тим, що вони мають вищу юридичну силу, ніж національне законодавство, а країни не можуть посилатись у невиконанні підписаних ними міжнародних договорів на норми національного права.

По-друге, західні вчені зазначають, що на даний час спостерігається тенденція зростання ролі норм міжнародного права перед внутрішньодержавними, що пов'язана з процесами світової глобалізації як одного з шляхів розвитку обох правових систем. Ця ж тенденція простежується і в Україні.

Також, спираюсь на статті 9 та 92 Конституції України, можу зробити висновок, що нормам міжнародного права надається перевага у використанні, якщо наявний випадок відсутності, застарілості чи явної несправедливості норм законів, які передбачають забезпечення громадянам певних прав людини в Україні.

Крім цього, важливою причиною такої ситуації є й відсутність чіткої ієрархії правових актів в українському законодавстві, встановлення якої покладається на національні суди в їх правозастосовній діяльності. Це підтверджується нормою Кодексу адміністративного судочинства України, яка зазначає, що у разі невідповідності нормативно-правового акту чи статті Конституції положенням міжнародного-правового договору надається перевага акту, що має вищу юридичну силу. Згідно з нею розглядається питання щодо місця рішень Європейського суду з прав людини у цій ієрархії.

Погляди ж щодо використання ратифікованої Конвенції є найрізноманітнішими навіть при наявності прийнятої низки підзаконних актів, що мали полегшити цю процедуру. Деякі судді вважають, що практика Європейського суду не є обов'язковою, а інші ж навпаки стверджують, що його рішення є актами тлумачення права.

Проте, незважаючи на всі недоліки та неточності, все-таки існують випадки використання національними судами рішень Європейського суду з прав людини. Зокрема, Конституційний Суд України вперше посилався на рішення цієї установи у справі про смертну кару, визнаючи його джерелом права, а у свою чергу Верховний Суд призначив повторне

голосування на виборах Президента України у 2004 році, посилаючись на положення про верховенство права, зазначене у Конвенції.

На мою думку, норми міжнародного права, а саме: практики Європейського суду з прав людини мають братися до уваги національними судами, а положення ж Конвенції повинні враховуватися при їх тлумаченні.

Отже, використання практики Європейського суду є важливим етапом у розвитку системи правосуддя в Україні, адже таким шляхом відбувається розширення власних правових джерел та з'являється можливість подолання колізій у законодавстві. Крім того, відбувається впровадження міжнародних стандартів та зближення з правовими системами європейських країн.

Існують ж непоодинокі випадки підтвердження цього, проте все-таки стверджувати, що в українському законодавстві з'явилося поняття «судового прецеденту», не варто, адже відсутнє юридичне підтвердження існування цього виду форми права в національному законодавстві. Відмінним ж є становище судової практики, яка визнається одним з джерел права української правової системи і полягає у використанні рішень не лише судових інстанцій України, а й рішень Європейського суду з метою тлумачення норм міжнародного права, подолання колізій у власному законодавстві та здійснення правозастосовної діяльності судових органів.

Наук.керівник:

асист., канд.юр.наук І.О.Соколова

Сидоренко Анна

Студентка 1 курсу 4 групи

*Інститут підготовки кадрів для органів
юстиції, НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ОСНОВНІ РИСИ ПРАВА ДАВНЬОРУСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Давньоруське право – правова система Київської Русі з власними слов'янськими та перебраними іноземними джерелами права. Діяло воно у 9-14 століттях на давньоруських землях. Розглянути риси права Київської Русі є важливим та цікавим через те, що ця епоха була досить суперечливою: відбувалося становлення держави як публічно-правової, а її право і зокрема Руська правда носили виключно приватно-правовий характер.

Тогочасна система права ґрунтувалась на широкій базі як загальних, так і особливих джерел права, тоді не існувало чітких розрізень між галузями права, ми можемо лиш умовно поділити норми на цивільно-правові та кримінально-правові. Норми права містяться в законодавчих пам'ятках княжої доби. Вони врегульовували питання внутрішньополітичного та зовнішньополітичного характеру. Основою права була Руська правда. Вона поділяється на три основні редакції і мала вплив не лише на власну державу, а й на право Литви, Білорусії та інших країн.

Суб'єктами права могли бути виключно вільні особи. Можна сказати, що раби прирівнювались до тварин або майна – їх продавали, перепродавали і тд. За будь-який проступок раба відповідальність ніс пан перед державою. Виходячи з цього, навіть держава не була суб'єктом праввідносин, а князь розглядався як така ж фізична особа, яка відзначається

від інших високим положенням і статусом. Треба зазначити, що такі поняття як «фізична або юридична особа», «кримінальне правопорушення» і інші ми можемо лише умовно виділяти на основі власних знань і сучасної правової системи. Тогочасне право ж носило більшою мірою прецедентний характер.

Церква і держава не змагалися за владу, а шли поряд один з одним, що мало значний вплив на тогочасне право. Введення християнства та хрещення Русі у 988 році надало праву релігійне забарвлення, були видані спеціальні церковні статuti. Православна церква у свою чергу широко застосовувала норми канонічного права.

Завдяки приватно-правовому характеру правовідносин виникало зобов'язальне право. Його основою були договори, які закріплялися усно та з низкою символічних дій, наприклад «рукобиття». Лише окремі випадки потребували присутність свідків. Найбільш докладно розписані були договори купівлі-продажу, особистого найму та позики.

В язичницькій Русі сімейне право носило звичаєвий характер і широко практикувались такі речі як багатоженство, викрадення нареченої та інші ритуали. З приходом християнства встановилися нові принципи – моногамія, складність розлучення, засудження позашлюбних зв'язків та безправність позашлюбних дітей. Шлюбний вік був досить низьким – від 12-13 років дівчина та 14-15 хлопець мали право вільно вступити у шлюб. Усі найважливіші події та акти зміни громадянського стану відбувались у церкві. Сімейне право було тісно пов'язане з спадковим – право на спадщину мали лише члени сім'ї, а якщо сім'ї не було то майно померлого передавалося державі. Заповіт зазвичай укладався усно. Право залишати заповіт міг батько або мати своїм дітям, і чоловік - на "виділ" - своїй дружині. Удова мала право на частину майна. Мати свою частину майна мала право переділити між своїми дітьми або ж віддати комусь одному із синів і навіть дочок. Окрім дітей, у спадщині заповідач мав вказати церкву та виділити їй частку ("на душу померлого").

Найбільш цікавими для законодавця і найбільш розширеними були на той час норми кримінального права. Злочин визнався як заподіяння моральної і матеріальної шкоди особі або групі осіб, обмеження або нехтування їх приватними правами. Сам термін «злочин» вказувався такими словами як образа (не лише честі, а й вбивство, несплата боргу та інше), сором, збиток. На першому плані стоїть визначення розміру збитку, який був заподіяний. Об'єктами злочину могли бути особистість і майно. Найтяжчими злочинами як тоді, так і зараз були вбивство або каліцтво. Вперше визначалась така стадія вчинення злочину як замах. Також вперше з'являється поняття співучасті та колективної відповідальності. Система покарань була досить проста. У Стародавній Русі первинним покаранням була помста, відплата таким самим злом або збитком. Цілями покарання була відплата і стягнення для держави матеріальної вигоди з майна злочинця.

Проаналізувавши основні риси права Давньоруської держави можна зазначити що воно було вражаюче розвинутим для тогочасної держави. Ґрунтуючись на приватно-правових відносинах, його основною ціллю було захистити князя, державу та їх матеріальне становище, а також феодальний устрій тогочасного суспільства. Київська Русь займала авторитетне становище поміж європейських країн, а її політичні та правові ідеї впливали не тільки на власне державотворення, а й на сусідні країни.

ДЖЕРЕЛА:

1. Іванов В.М.. Історія держави і права України: Підручник. — К. : МАУП, 2007. — 552 с.. 2007
2. «ІСТОРІЯ ВЧЕНЬ ПРО ДЕРЖАВУ І ПРАВО» Підручник За редакцією проф. Г. Г. Демиденка та проф. О. В. Петришина; Харків, Право, 2009 р.
3. «Історія держави і права України» П. Музиченко навчальний посібник
4. «Історія держави і права України» І. Я. Терлюк
5. . «Історія держави і права України» Б. Й. Тищик, І. Й. Бойко

*Сидоренко Анна
Студентка 1 курсу 4 групи
Інститут підготовки кадрів для органів
юстиції, НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ЗМІСТ ТА НАСЛІДКИ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ 30-ИХ РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Прихід до влади «червоних» зумовив переформатування суспільно-політичного життя в Радянському Союзі. Не стали винятком і українські землі, які споконвіку вважаються одними із найбільш родючих у світі. В результаті, як показала історія, однією із найбільш болючих реформ радянської влади постала колективізація сільського господарства, оскільки в результаті проведеної реформи було фактично дано поштовх геноциду українського народу – Голодомору. В зв'язку з цим доцільно в загальних рисах розглянути сутність та наслідки колективізації сільського господарства.

Варто зазначити, що вперше про колективізацію в партбюро заговорили в середині 20-их років ХХ ст. І вже незабаром, а саме на XV з'їзді ВКП (б) в 1927 році було прийнято рішення про колективізацію сільського господарства. При чому, зауважимо, що спочатку колективізація планувалася як добровільний акт з боку селян. Проте, в наступному році була страшна засуха і в результаті трапилася хлібозаготівельна криза, що призвело до втрати великої кількості урожаю. Як наслідок, селяни відмовилися продавати хліб за цінами, які регулювалися державою.

Цей крок селян змусив «Москву» ухвалити рішення про примусову колективізацію, тобто фактично насильницьку колективізацію, сутність якої проявлялася в переході від одноосібного селянського господарства до колективного і в результаті створення таких селянських господарств, які в народі йменують як «колгосп».

На мою думку, такий крок влади для селян був надзвичайно негативним, оскільки селяни втрачали можливість самостійно на себе працювати, вирощувати аграрну продукцію, заробляти гроші саме для себе. В результаті все становилося колективним, а фактично державним, адже колгоспи втратили свій колективний характер на початку 30-их років ХХ століття.

Що стосується наслідків колективізації, то сьогодні я погоджуюсь як з вітчизняними істориками, так і з зарубіжними, що ключовим її наслідком був страшний голод, який охопив собою територію великої частини Радянського Союзу. Проте, найбільш від голодомору постраждала саме українська територія, і як наслідок померло за різними даними біля 5-10 мільйонів людей.

Слід зазначити, що наслідком колективізації став так званий Закон «Про три колоски», або «Про п'ять колосків», які фактично становилися каральними законами і відкривали всі можливості тоталітарній «машині» за будь-яке неповинування селян і нездачу зерна чи інших продуктів арештовувати, та навіть страчувати громадян. Тобто, фактично, у громадян був вибір: «або померти з голоду, або бути страченим за крадіжку колективного хліба». Це означає, що практично селянам було заборонено їсти, як би не грубо це звучало. На превеликий жаль, це було в нашій державі.

Отже, можемо констатувати, що основною причиною були репресивні заходи для забезпечення хлібозаготівель, які значно погіршили важкі наслідки неврожаю 1932 року. В результаті такі репресивні заходи призвели до мільйонних жертв громадян.

Таким чином, на основі проведеного дослідження я дійшла до висновку, що головним наслідком колективізації було фізичне знищення селянства, насадження повної монополії на аграрне виробництво, остаточна ліквідація особистого селянського господарства та голодомор. Минуло вже майже 90 років, а голодомор й до цього часу цікавить дослідників у різних сферах суспільного життя і науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колективізація. Масові репресії в СССР в 30-х рр.. URL: <https://sites.google.com/site/vsesvitistoria/tema-23-kolektivizacia-masovi-represiie-v-srsr-v-30-h-rr>.
2. Социально-экономическая история России. URL: https://studref.com/300347/istoriya/posledstviya_kollektivizatsii
3. Сталінський закон «про п'ять колосків»: З чого почався російський геноцид в Україні. URL: https://espreso.tv/article/2015/08/07/stalinskyy_zakon_quotpro_pyat_koloskivquot_z_chogo_pocha_vsy_a_rosiyskyy_genocyd_v_urayini.

*Синявіна Марина,
Студентка 1 курсу 8 групи
Інституту підготовки кадрів для органів
юстиції України
Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого*

ДИСИДЕНТСЬКИЙ РУХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Жорсткий сталінський режим, що панував на території України з 1930 до 1956 років призвів до появи опозиційного руху. Незадоволення владою зростало, адже в період правління Сталіна проводилися масові репресії проти українського народу (боротьба з ОУН, штучний голодомор 1931-1932, масові арешти інтелігенції, і всіх непідвладних владі). [1]

Поява дисидентського руху у цей період була неможливою за означенням, однак у добу специфічного і динамічного «хрущовського» десятиріччя з'явилася можливість кинути виклик владі і залишитися живим. [2]

На Україні дисидентський рух з'явився в 50-х роках (хоча не всій території СРСР цей процес припадає на 60-70-ті рр.) . Він існував, як легально, так і підпільно. Зрозуміло що

основним об'єктом проти якого був спрямований національно-визвольний рух, був тоталітарний комуністичний режим. [3]

Переважно на Західній Україні існували антирадянські підпільні групи, до них належали «Об'єднана партія визволення України», група «Об'єднання», та Український національний комітет, вони продовжували справу ОУН, боролися за самостійну українську державу, мали свою програму і статuti, і існували впродовж трьох років. [3]

У 1959р. Л.Лук'янов створив Українську робітничо-селянську спілку, яка започаткувала дисидентський етап опозиційного руху. Вони ставили за мету здобуття незалежності шляхом виходу за складу СРСР на основі відповідних статей радянських конституцій (ст. 14 Конституції УРСР та ст. 17 Конституції СРСР), що правда їх спроба була не вдалою. У відповідь радянська держава проголосила їх зрадниками, шістьох членів організації було засуджено на строк від 10 до 15 років позбавлення волі, самого ж Лук'янова було наказано стратити, але пізніше замінили вирок на 15-тирічне ув'язнення. [2]

Протягом 1960-1970-х в українському дисидентстві превалював національно-культурний суспільний рух. У сучасній українській літературі активістів цього руху часто називають шестидесятниками. Це був рух творчої інтелігенції спрямований на боротьбу з русифікацією та відродженням національної культури. Вони не порушували питання відділення України від СРСР сподіваючись на лібералізацію режиму та вирішення проблем у складі Союзу. [4]

Після «відлиги» шестидесятники вступили у відкриту конфронтацію з владою. Після того як влада заборонила публікувати їх праці у часописах, газетах, припинили видавання їх книг, шестидесятники почали друкувати свої твори у Польщі, Чехословаччині, поширювались в самвидаві. [1]

Український самвидав зосереджувався на національній проблемі, яка аналізується в історичному, політичному та культурному аспектах. Серед найвідомішої роботи була книга І.Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», що стала маніфестом шестидесятників. [2]

Прихід до влади Брежнєва викликав у шестидесятників протести, що призвело до нової хвилі арештів, і посилення репресій з боку держави. Проте не зважаючи на гоніння держави, опозиційний національний рух продовжувався. Новим його етапом стало створення Української Гельсінської групи (УГГ) наприкінці 1976 р. [3]

Вона була утворена М.Руденком, О.Бердником, П.Григоренком, І.Кандибою та Л. Лук'яненком, який повернувся з ув'язнення. Дана група сприяла виконанню Гельсінської угоди, інакше кажучи зосередилась на фіксації порушень національних прав. На початку 80-ї років УГГ була цілком паралізована: майже всі її члени були позбавлені волі. [4]

У 1987-1988 дисиденти, що повернулися з таборів та заслання почали активно займатися політичною діяльністю. Вони були лідерами практично в усіх політичних партіях національно-демократичного спрямування і національних партій радикального напрямку. [4]

Всього можна виокремити 3 основні течії дисидентства. Правозахисна течія, представлена УГГ, релігійне дисидентство, що боролось за відновлення греко-католицької церкви та автокефальної православної церкви; та національно орієнтовне дисидентство, що засуджувало шовінізм, імперську політику, форсованої русифікації. [3]

Отже, дисидентський рух в Україні сприяв піднесенню та збереженню української культури. Ліберальним, ненасильницьким шляхом вони намагалися вирішити національні питання, захистити права людей, боролися з несправедливою політикою того часу. Якби не дисидентська діяльність, то ми ще довго тільки мріяли б про незалежну Україну, а українська культура майже повністю була б занедбана.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Є.Ю. Захаров «Дисидентський рух в Україні (1954-1987)» за посиланням <http://museum.khpg.org/index.php?id=1162536313>.
2. С.В. Кульчицький «Історія України»: навч. посібник, Київ, Літера ЛТД, 2017, - 544 с.
3. Л.І. Кормич «Історія України»: підручник, Київ: Алерта, 2006,- 412с.
4. В. Лісовий «Дисидентський рух»: стаття з Енциклопедії сучасної України, том 7, Київ, Інститут енциклопедичних досліджень, 2007, - 711с.

Науковий керівник: асистент кафедри Історії держави та права України і зарубіжних країн Булгаков А.О.

*Сівець А.С.,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
ІШКОЮУ, 1 к., 9 гр.,*

АГРАРНА РЕФОРМА П. А. СТОЛИПІНА 1906 Р. ТА ЇЇ ВТІЛЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЙ

Вирішення аграрного питання на початку ХХ ст. в Російській імперії відбувалося досить революційним шляхом. Підтвердженням цьому виступає реформа П. А. Столипіна, що мала на меті створення дрібної селянської власності на общинних землях та була розпочата Царським указом від 9 листопада 1906 р., що попри свою суперечливість є однією з найяскравіших реформ в історії українського народу.

Однією з причин впровадження даної реформи стало те, що відміна кріпацтва 1861 р. не змогла допомогти селянству у подоланні малоземелля. Як зазначає М. А. Рубач, під час здійснення реформи поміщиками було привласнено більше третини найвигідніших земельних ділянок та перетворено їх у соціально-економічну базу власного всевладдя [1, с.8]. З чого робимо висновок, що селянська реформа знову стала зброєю в руках поміщиків, залишивши проблему селянського малоземелля невирішеною. Потреба у реформі також була спричинена нездатністю сільської общини не те що контролювати настрої селян, а й навіть господарювати належним чином.

Загалом, основні ідеї даної реформи полягали у руйнуванні селянської общини, наданні селянам можливості отримувати землю в приватну власність, а також переселенні селян у райони Сибіру, Середньої Азії та Північного Кавказу з метою заселення напівпустих територій. Так, опікуючись розвитком сільської общини, П. Столипін робив наголос на особистій ініціативі та конкуренції, що виступало повною протиположністю звичній общинній рівності, коли кожен селянин був рівно бідним. Важливим моментом також було виділення хуторів та відрубів, що відповідало інтересам селян, адже вони отримували змогу зводити землі в єдине

ціле(відруб) та засновувати хутірське господарство, тобто мати власний земельний наділ з подальшою можливістю спорудження на ньому будівлі.

На українських територіях аграрна реформа досягла найвищого розвитку, а процес її впровадження мав суттєві відмінності від російського. Вчені зазначають, що в «общинній Росії» при розподілі земель між селянами зберігалася певна рівномірність, у той час як в Україні діяло «Малоросійське положення», згідно з яким в одному селі мали місце бути як «тяглові»(повні) наділи, так і вдвічі, а іноді й втричі менші «піші» наділи. Успіх реформи на українських землях також пояснюється меншою поширеністю селянських общин, ніж на російській території, а також сильнішим потягом українських селян до індивідуального господарювання[3, с. 7]. Втім, великі відмінності полягали у швидкості впровадження реформи в різних регіонах. Так, общинне землеволодіння переважало на Лівобережжі, у результаті реформи з общинної в приватну землю перейшли майже всі землі полтавської губернії, а також частина Чернігівських та Херсонських губерній[2, с. 10]. Тобто, за результатами реформи показник становив четверту частину селянських дворів.

Сприятливими наслідками аграрної реформи стало розширення посівних площ в Україні, зумовлене появою відрубів та хуторів, що також збільшило валові збори господарської продукції. Втім, реформа стала потужним каталізатором майнового розшарування селянства. Адже його бідні представники, що вдавалися до закріплення надільної землі у приватну власність, не мали змоги на отримати кредит для господарювання, що підштовхувало їх до продажу землі за мізерною ціною.

Отже, у висновку слід зазначити, що Столипінська реформа дійсно була досить суперечливою. Так, хоча вона й створила передумови для швидкого розвитку селянського господарства та освоєння малоземельних та нерозвинутих регіонів Російської імперії, але й не довела до кінця одну з своїх основних ідей – остаточне зруйнування селянських общин. Більше того, переселенська політика Столипіна також не зазнала значних успіхів, а сама реформа лише поглибила процес соціально-економічної диференціації населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рубач М.А. Очерки по истории революционных преобразований аграрных отношений на Украине в период проведения Октябрьской революции / М.А.Рубач. – К.: Изд-во Акад. наук УССР, 1957. – 457 с.
2. Витанович І. Аграрна політика українських урядів. 1917–1920 / І. Витанович // Український історик. – Нью-Йорк ; Мюнхен, 1967. – № 3–4
3. Реєнт О.П. Столипінська аграрна реформа: основні події, періодизація, особливості, наслідки / О.П. Реєнт // Український селянин. – Черкаси, 2006.-№ 10

Науковий керівник: к.ю.н., асистент кафедри історії держави та права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого А.О. Булгаков.

*Сніжко Марія Іванівна
студентка 1 курсу 5 групи
Інституту підготовки кадрів
для органів юстиції України
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

МИРОВІ СУДИ ТА ЇХ З'ЇЗДИ ЗА СУДОВОЮ РЕФОРМОЮ 1864Р. В УКРАЇНІ

У 19 столітті в Російській імперії розроблялися та вводилися в дію різні важливі реформи. Однією із найважливіших ліберально-демократичних та найпослідовніших буржуазних реформ була Судова реформа 1864 року. Крім того, що було скасовано феодальне інквізиційне судочинство, ліквідовувалася стара судова система з безліччю інстанціями, було введено повністю новий устрій системи – простий, надійний та ефективний.

Однією із найважливіших досягнень цієї реформи були мирові суди, які досить ефективно здійснювали місцеве правосуддя. Для того, щоб стати одним із мирових суддів, особа повинна підходити під такі вимоги: 25-річний вік, чоловіча стать, російське підданство, моральна (етична) бездоганність, а також вимогам трьох цензів: місцевого, освітнього та майнового. Слід зауважити, що на той час число правознавців в країні було недостатньо, саме через це, не всі обрані особи мали відповідну освіту. Крім того, не всі мирові судді відповідали й майновому статусу. За Законом “Заснування судових установлень” стаття 34 допускалося обрання в мирові судді, які не відповідали майновим установам.

Досить складне питання щодо спрямованості діяльності мирових суддів, тобто яке було їх головне завдання – здійснювати примирення між сторонами чи виконувати більш судові функції у своїй сфері. Розбираючи це питання, слід загострити свою увагу на саме підготовці судової реформи, бо, як ми знаємо, вона проходила у два етапи. Коли на першому етапі підготовка реформи була в руках Д.М. Блудова, то він вбачав основним обов'язком мирових суддів – примирення сторін. Коли ж справа по підготовці перейшла у руки спеціальної комісії під керівництвом С.І. Зарудного, то мирові судді почали набувати ознаки повноцінного судового органу, а не лише для примирення сторін. Але під кінець підготовки навіть сам С.І. Зарудний не визначився щодо основного завдання цього органу, саме через це ми і маємо таку невизначеність. Окрім вище сказаного, слід сказати, що мирові судді досить часто здійснювали і обов'язки адміністративного й охоронного характеру: відкривали сільські з'їзди для виборів гласних, виконували функції нотаріусів, якщо їх не було, тощо.

Мирові судді ще й поділялися на дві категорії: дільничних та почесних. Окрім цього, слід зауважити, що однією із характерних ознак цього органу була наявність додаткових посад та запасних правників. Це було зроблено для того, щоб у разі чиєїсь відпустки, хвороби або ж звільнення, одразу ж інша особа приступила до обов'язків.

Також, була наявна апеляційна інстанція для справ, що розглядалися дільничними мировими судьями – це був з'їзд мирових суддів. До його складу входили всі мирові судді округу, головою був суддя, який обирався на три роки служіння.

Отже, мирові судді здійснили позитивний вплив на формування у місцевого населення звички цивілізованими способом вирішувати юридичні проблеми. Результати діяльності цього

органу повністю переконують, що мирові судді були необхідні для розвантаження загальний судових органів від вирішування малозначущих справ.

Сулименко Дар'я Сергіївна
Студентка інституту підготовки
кадрів для органів юстиції України
1-го курсу 8-ої групи

ЗНАЧЕННЯ БЕРЕСТЕЙСЬКОГО МИРНОГО ДОГОВОРУ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Перш ніж почати дослідження представленої теми, варто дати загальну характеристику Берестейського мирного договору. Отже, Брест-Литовський або як його ще називають “хлібний мир” — це мирна угода, що була укладена 3 березня 1918 року у Брест-Литовську між Українською Народною Республікою з одного боку та країнами Четверного союзу (Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Туреччиною) з іншого, яка мала свою мету, причини та наслідки.

Серед головних умов Берестейського мирного договору було завершення воєнних дій між державами Четверного союзу та УНР, визнання незалежності та остаточне визначення її західних кордонів, відмова від претензій між країнами на відшкодування збитків, спричинених війною, забезпечення республікою продовольством і сировиною Німецьку та Австро-Угорську імперії, в обмін на постачання ними сільськогосподарської техніки та корисних копалин, встановлення консульських та дипломатичних відносин тощо.

Думки сучасних науковців з приводу досліджуваної теми суттєво відрізняються одна від одної, тож розглянемо аргументи “за” та аргументи “проти”. Більшість вчених вважає, що дана угода мала велике значення на шляху до здобуття Україною самостійності. І це не безпідставно. Адже згідно з умовами “хлібного миру” Українська Народна Республіка ставала незалежною державою та повновладною господинею Подільської та Волинської губерній, як і передбачалося в 3 Універсалі, окрім того до її складу відходили Холмщина та південні території Гродненської губернії, на чолі з містом Брест-Литовським, в якому і відбувалися перемовини. Ще однією приємною несподіванкою, якої домагалися українці ще з 1848 року, була згода Вени створити з українських земель австрійської частини монархії окремий коронний край. Саме тому можна сміливо стверджувати, що актуальність обраної теми обумовлена тим, що такий перебіг подій є надзвичайним феноменом для української нації, оскільки саме цих підсумків прагнув український народ протягом всього свого існування. Та окрім прихильників, є неабияка кількість дослідників, які не визнають дану угоду результативною, а навпаки, не зважаючи на розширення Українською Народною Республікою власних кордонів, акт вважають невдалим, а українську державу переможеною в цій боротьбі. Аргументуючи це тим, що в ситуації, що склалася, Україна була лише привабливим об'єктом міжнародної дипломатії, німецьким протекторатом, маріонеткою кайзера, функцією якої було призвести план Німеччини в дію.

Аналізуючи все вище перераховане, слід зробити висновок, що в сучасному світі не існує спільної думки, яка б констатувала успішність або провальність укладення Берестейського мирного договору.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. <http://territoryterror.org.ua/uk/resources/calendar/details/?newsid=566>
2. <https://school-zno.com.ua/istorija-ukrainy/167-ukraina-borotbi-zberezhenija-nezalezhnosti/353-brestskij-m-dog.html>
3. <https://warhead.su/2018/03/15/klyemo-ili-vyhod-brestskiy-mir-dlya-rossii>
4. <http://archiwum.polradio.pl/5/123/Artykul/355276>
5. <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/12749/1/Strelskyy.pdf>

*Сулименко Дар'я Сергіївна
Студентка інституту підготовки
кадрів для органів юстиції України
1-го курсу 8-ої групи*

ПОЛОЖЕННЯ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРО СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ

Повертаючись у часи становлення державності незалежної України, варто було б дати загальну характеристику доленосного документа, підписання якого було важливим елементом процесу державотворення, першим кроком у незвідане майбутнє, який відігравав важливе значення для світової спільноти та вже самостійних країн. Отже, Декларація про державний суверенітет України — це прийнятий 16 липня 1990 року Верховною Радою Української РСР державотворчий акт, метою якого було окреслити основи державного, політичного та економічного ладу України. Документ, за яким територія Української РСР визнавалася недоторканою, а її народ повноправним господарем своєї батьківщини. І хоча мови не йшло про вихід УРСР зі складу Радянського Союзу, однак, такий перебіг подій був вагомою сходиною для побудови незалежної країни. Як і будь-який схожий державно-правовий акт, Декларація про державний суверенітет України мала свої причини та наслідки, особливості й ознаки, у своєму складі містила певні тонкощі та була своєрідним закріпленням окремих ідей та положень. Стосовно останніх, то положення досліджуваного документа ґрунтувалися перш за все на принципах демократії, взаємоповаги, рівноправності, гідного ставлення до кожного з громадян країни та невтручання у внутрішні справи один одного інших радянських республік. Тому не випадково в редакції від 16.07.1990 йдеться про те, що Україна є самостійною, суверенною, українська нація є повновладною, а території неподільними. Неабиякого значення було надано культурному розвитку українського народу, про який також йшлося в положеннях Декларації. Це означало, що відтепер Українська держава має самостійно розв'язувати питання стосовно освіти, науки, духовного розвитку своїх громадян та усталеного функціонування державної мови у всіх сферах суспільного, економічного та політичного життя її населення. Тобто, таким чином, Українська РСР повинна була взяти на себе обов'язок піклуватися про підтримання українських традицій, про розвиток національно-культурного відродження, про повернення та захист тих історичних цінностей, що знаходяться за межами України, але є надбаннями саме її народу. Окрім того, важливе місце в положеннях Декларації 1990 року відводиться внутрішній та зовнішній безпеці на теренах розглядуваної республіки. Якщо докладніше, то в акті зазначалося, що УРСР, як і будь-яка держава, має право на власні Збройні Сили та захист своїх кордонів від загарбників, а у міжнародно-правових відносинах має

посідати місце рівноправного учасника спілкування, на перший план якого виступатимуть не тільки загальний мир та пріоритетність загальнолюдських цінностей над класовими, а й інтереси українців. Також варто не забувати за екологічну безпеку, що полягала в задовільному стані природи України, захист та нагляд за використанням ресурсів якої було покладено саме на виконавчі органи української державної влади.

Тож, підбиваючи підсумки представленої теми, варто зазначити, що підписання документу про незалежність Української держави поклало початок для майбутнього розвитку та становлення відносно молодій європейській держави та її народу тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>
2. <https://meget.kiev.ua/deklaratsiya-gosudarstveniy-suverenitet-ukraina/>
3. https://cv.archives.gov.ua/deklaraciya_25.html
4. <http://msdnipro.com/deklaratsiya-pro-derzhavniy-suverenitet-ukrayini-ta-yiyi-istorichne-znachennya/>
5. http://loga.gov.ua/oda/press/news/dep_uvp/deklaraciya_pro_derzhavniy_suverenitet_ukrayini_ta_yiyi_istorichne_znachennya

Суський Кирило Олегович

Студент 1 к. 8гр.

Інституту підготовки кадрів для

Органів юстиції України

НОВАТОРСЬКІ ІДЕЇ ШІСТДЕСЯТНИЦТВА В УРСР

Шістдесятництво – рух творчої молоді, яка започаткувала оригінальну тематику, це вибух нової думки, відмінної від офіційного світобачення. Цей рух в 1960 – х рр. є центром духовної опозиції існуючому режимові в Україні. Важливий документ, який можна вважати початком нової хвилі кардинальних змін у суспільстві УРСР, стала праця Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація».

Шістдесятники були тією самою частиною української інтелігенції 1960-х років, які увійшли в історію під грифом «незламних борців», що сміливо заявляли про свою національну свідомість і моральну опозицію тоталітарному режимові. Цей рух став можливим завдяки певним політичним перетворенням у Радянському союзі, такі як період так званої «відлиги» після смерті Сталіна. Відбулося занепадання його культу, отже були створені нові умови для появи кардинально оновленого покоління літераторів і митців. Люди, які змогли нарешті позбутися страху, вони думали сміливіше і говорити відкрито. В числі перших відчували цю свободу, надану часом «відлиги», такі яскраві представники інтелігенції, як Іван Драч, Микола Вінграновський, Василь Стус, Віталій Коротич, Василь Симоненко, Григорій Тютюнник, Алла Горська, Валерій Шевчук, Іван Дзюба, В'ячеслав Чорновіл, Ліна Костенко тощо. Шістдесятники для свого часу - це кардинальний поворот до нового бачення світових процесів, а саме ролі людини в цьому світі.

Аналізуючи ситуацію, можна дійти висновку про те, що шістдесятники виступали за лібералізм, боролися за свободу нації у всіх можливих напрямках; гуманізм та антропоцентризм; духовний аристократизм; моралізм та етичний максималізм; космізм; вони

пропагували активний патріотизм та розвиток національної свідомості серед звичайних людей. Шістдесятництво – це поєднання зустрічної потреби суспільства, модерних процесів у суспільстві, яке дозріло до певної зламної точки, з феноменом молодості нового покоління.

Оновлене покоління шістдесятників вважало природним своє право на розкутість, щирість, звернення передусім до внутрішнього світу людини, індивідуалізму. Воно прагнуло до відновлення чистої естетики, культивувало красу, палко бажало б новизни і подолання провінційності своєї культури. При цьому воно залишалося в рамках гуманістичної культурної традиції, повертаючись до національної класики - Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка. Але й це в умовах панування “соціалістичного реалізму” виглядало новим і незвичним. Новаторство шістдесятників стосувалося як форм, так і змісту.

Шістдесятництво можна порівняти з епохою Ренесансу. Українське відродження було пов'язано з процесом вивільнення людини з-під влади ідеології, народженням гуманістичного світогляду, який у центр світу поставив людину і проголосив її найбільшою цінністю. Цій епосі властиве прагнення гуманності у поєднанні із прагненням краси.

Отже, явище шістдесятництва було неоднозначним як за творчими постатями, так і за стильовими течіями та ідейно-естетичними вподобаннями: це модерністи, неоромантики та неонародники. Таке різноманіття свідчило про багатство відновлювання українського мистецтва. Воно не вписувалося в жорстокі рамки соціалістичного реалізму, загрозувало його існуванню, і тому радянська влада та слухняна критика намагалися його дискредитувати. Наприкінці 1966 року до Кримінального кодексу УРСР було включено статтю 187 про “Поширення свідомо брехливих вигадок, які шкодять радянській державі і суспільному ладу”. Ця стаття буде використовуватися в усіх наступних політичних процесах в Україні. Шістдесятництво названо філософським феноменом і новим відліком часу інтелектуальної історії України. Його учасники змогли зв'язати воедино розірваний час української культури, відновити комунікативну функцію культури завдяки новій ролі Слова.

Шістдесятники сформували нову Концепцію свободи, яка змогла спричинити вироблення ще одного “суспільного почуття”, якому судилося відіграти велику роль і в політиці, і в культурі України: почуття незалежності. Незалежність шістдесятників відчувалася на всіх рівнях. Шістдесятництво – це відбудова саме елітарного шару української культури, історичного мислення, естетичного чуття.

Тризна Г. Д.

Студент 5 групи 1 курсу

*Інституту підготовки кадрів для органів
юстиції України*

*Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

КРИМСЬКА ВІЙНА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА АГРАРНУ РЕФОРМУ 1861 РОКУ

Актуальність даної теми важко переоцінити, оскільки тема кримського питання і земельної реформи є дуже нагальною для сьогодення в Україні. У даній темі можна побачити деякі паралелі сьогодення. А отже вона є дуже важливою, для того щоб не повторювати помилки.

Для кращого розуміння проблематики я пропоную надати визначення деяким термінам: Кримська війна(1853-1856)- військове протистояння між Російською імперією з одного боку, та Османською імперією, Францією, Великобританією з іншого. Мета війни- встановлення панування на Близькому сході та на Балканах.

Аграрна реформа 1861 року- система заходів, спрямована на поступову ліквідацію у Російській імперії кріпосного права.

Причина війни полягала у тому, що Російська імперія не могла повністю довести до логічного закінчення промисловий переворот та налагодити промислово- капіталістичні відносини. У результаті вищезазначених проблем у країні була досить слабка економіка, низький рівень життя та відсутність внутрішнього ринку. Економічну ситуацію можна було пом'якшити, придбавши зовнішні ринки торгівлі, але для цього необхідно було здійснити інтервенцію у Середню Азію та на Балкани. Це означало вторгнення на Османську територію і на землі, які межують з англійськими та французькими колоніями.

Спочатку у війні успіху досягала Російська імперія, розбивши османську армію на Кавказі і знищивши 75% її флоту на Чорному морі але після підключення на бік Османської імперії Англії, Франції і Австрії ситуація змінилася. Противники Росії вимагали від неї залишити Валахію, Трансильванію і Бесарабію, але Микола I відмовився і наказав атакувати по всій лінії фронту. Але наступ провалився і через деякий час англійський флот розгромив чорноморський і захопив Севастополь. Все це змусило нового імператора Олександра II підписати мирний договір і визнати поразку.

Аналіз перебігу війни демонструє нам те, що Російська імперія зазнала ганебної поразки саме через свою економічну відсталість: військова техніка була застарілою і для її оновлення потрібні були кошти, додаткові кошти для утримання військ збиралися з селян, які на той час були дуже бідними. Усе це наштовхнуло владу на думку, що необхідно провести реформи для покращення ситуації в країні. Одна з таких реформ була аграрна реформа 1861 року.

Земельні відносини вже давно потребували перетворень, оскільки розруха на селі тягнули довгу ланку проблем. Через неспроможність селян стати самостійними суб'єктами права, внутрішньодержавна торгівля була фактично відсутня. Також багатий потенціал сільського господарства не міг реалізуватися у житті через відсутність стимулу у кріпаків самовіддано працювати на панщині. Це створило проблеми і у містах: підприємці не могли вступити і розвивати капіталістичні відносини, оскільки наймати робочу силу було дуже дорого і випущені товари не могли продаватися так, щоб хоча б відбивати собівартість. Це призвело царя Олександра II до думки, що краще він відмінить кріпацтво «зверху», щоб не допустити революції «знизу».

Наслідком проведення роботи стало підписання царем 19 лютого 1861 року «Положення» та видання «Маніфесту». І хоча перші кроки у розвитку економіки через сільське господарство були невдалі, через декілька десятків років завдяки поступовому прогресу селянство все ж змогло піднятися на високий рівень

Узагальнюючи все вищесказане, я хочу наголосити на тому, що Кримська війна виступила своєрідним дзеркалом, показавши багато проблем у державі. Вона дала той поштовх, завдяки якому Російська імперія змогла зробити висновки і змінити соціально- економічний устрій на селі, подолавши таким чином певні економічні проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- 1) Історія держави і права України. Т.1.-Київ 2003. 400-403 с.
- 2) Струкевич: історія України- Грамота 2009. 165-172 с.
- 3) Хрестоматія з історії держави і права України. Т 1-Київ «Ін Юре» 1997 рік 231-237 с.

*Тризно Софія Олександрівна
Студентка 1 курсу, 3 групи
Факультет адвокатури
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

СМЕРТНА КАРА ЯК ВИД ПОКАРАННЯ

У сучасному світі виникає досить цікава дискусія щодо проблеми смертної кари. Чи може вона бути чинником який знижує злочинність? Порушує вона права людини? Чи можливо прийняти її або ж треба відмовитися від цього?

Смертна кара - позбавлення життя людини в якості покарання, узаконеного державою, що набрало чинності вироком суду або за рішенням інших державних органів. Згідно зі статтею 27 Конституції України ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Смертна кара в Україні у вигляді розстрілу існувала до 30 грудня 1999 року, поки Конституційний суд не визнав, що смертна кара суперечить Конституції, чим остаточно заклав шлях до відновлення цього покарання.

Зараз ми можемо розглянути три теоретичні позиції по відношенню до цієї проблеми. На думку деяких вчених, смертна кара є недопустимим видом покарання, вона є аморальною та недоцільною. Вони виступають за її скасування у всіх країнах світу. Інші наголошують на тому, що смертна кара є у своєму вигляді гарантією того, що особа яка скоїла злочин, більш не зможе нанести шкоди суспільству. Треті не відносять себе ні до перших представників, ні до других. Їх думка збігається в тому, що смертна кара має бути, але з часом її треба скорочувати та поступово скасувати.

Ми можемо часто чути, що до особи яка позбавила когось життя, треба використовувати “принцип таліону” – око за око. Тобто, якщо людина вбила іншу людину, то вона повинна нести покарання у вигляді своєї смерті. Якщо ж ми розглянемо історію цього покарання, то зможемо побачити, що у минулому воно відбувалося публічно, на очах у величезної кількості людей які прийшли подивитися на останні хвилини життя винного.

Але ми не можемо казати про те, що цей вид покарання буде застосовано без помилок. За наявності смертної кари, можна зробити так, що неминуче карають невинних. У якості прикладу можна навести операцію «Лісосмуга», коли по справі О.Р. Чикотила була помилково страчена одна людина. І це не єдиний випадок у всьому світі. Згідно з дослідженнями серед смертних вироків, винесених у США, було 349 помилкових, з яких 23 з них було приведено у виконання. Найчастіше обвинувачений, який не має можливості оплатити роботу досвідченого адвоката на всіх стадіях процесу, знаходиться в нерівному становищі порівняно з більш забезпеченими обвинуваченими. У разі виконання смертних вироків судові помилки стають невиправними. Чи можемо ми після цього говорити про те, що смертна кара має місце в світі?

На думку деяких вчених, цей вид покарання використовується у вигляді залякування. Тобто, покаравши одного злочинця, інші люди не будуть замислюватися над тим, щоб скоїти злочин. Та чи правда це працює? Більше ніж 50% злочинів відбуваються у стані афекту – лише після скоєного людина починає замислюватися над наслідками своїх дій. Уявіть собі ситуацію – звичайна подружня пара, в них виник побутовий конфлікт і у пориві злості чоловік підіймає руку на жінку. Йому здається, що це лише звичайний ляпас, але жінка починає падати, вдаряється головою об підлогу або ж щось гостре, та помирає. І лише після цього чоловік починає розуміти що він накоїв.

Навпаки, атмосфера жорстокості в суспільстві, яка легітимізується державою при використанні смертної кари, створює нові передумови для ще більш страшних і жорстоких злочинів. Смертна кара не має жодного впливу на соціальні фактори, які породжують злочинність.

Отже, смертна кара використовується для того, щоб показати те що з жорстокістю можна боротися лише жорстокістю. Покарання не є помстою за скоєний злочин, воно виконує в державі функції перешкодження засудженому продовжувати злочинну діяльність, а також попередження нових злочинів.

*Трубчанінова Аліна
студентка 1 курсу 4 факультету
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО ЛАДУ УРАЇНИ ЗА ДОБУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Українські землі завжди знаходились на перехресті впливу Заходу та Сходу, були місцем зіткнення та зазіхань різних держав. Україна неодноразово була епіцентром глобальних міждержавних конфліктів, перетворюючись на важливий плацдарм воєнного протистояння між більш сильних та впливових держав, а український народ був приречений на тяжкі випробування. Перша світова війна була одним із таких конфліктів.

Щодо розвитку та особливостей державного ладу України в період Першої світової війни, необхідно зазначити, що хоча й війна й чинила значний вплив, однак, не лише війною були зумовлені певні суспільні перетворення. Суттєві зміни та перетворення розпочалися ще за російської Революції 1905-1907 років. Отже, Революція та Перша світова війна вплинули на розвиток державно-правових інститутів, бо саме після революції царизм був змушений іти на поступки, тому було проголошено, хоч і обмежені, але певні права та свободи. Однак, українське самовизначення та національне відродження не були вигідні ані Російській, ані Австро-Угорській імперіям. Однак, незважаючи на всі перепони та воєнні дії Україна все ж таки домоглася певних «перемог» у своєму відродженні та самовизначенні, а також, в утвердженні державного ладу, який мав свої особливості. Хотілося б зазначити найвагоміші з них:

- Україна з початку революції була демократичною республікою за формою правління, хоча й перебувала у складі Російської імперії, тому Росія звісно не визнавала Україну як окрему державу, а сама Російська імперія ще офіційно залишалася монархією, однак, у 1917 році імперія все ж перетворилась на республіку.

- Відбулося відродження українського національно-визвольного руху, який був очолений Українською Центральною Радою, яка утворилася як міська суспільно-політична організація, представницький орган українського народу, а потім стала законодавчим органом влади в Україні.

- Було створено державні органи влади, зокрема, перший Український уряд, Генеральний секретаріат. Були сформовані гілки влади: законодавча, виконавча та судова.

- Почала розвиватися законодавча діяльність, зокрема було проголошено чотири Універсали, які проголошували докорінну зміну державно-правового статусу українських земель, Українська народна республіка була проголошена спочатку автономією у складі Російської імперії, а потім і незалежною державою. Була прийнята також низка інших законів, які визначали основні напрямки розвитку демократичної держави. Законодавство цього періоду мало гуманістичну спрямованість, а також, набули розвитку певні галузі права, наприклад, були сформовані норми конституційного, адміністративного, кримінального, цивільного, трудового, а також судового права.

- Державний лад України того періоду та державне будівництво характеризувалися широкою національною демократією та гуманізмом.

- Підписання Брестського договору, так званого «першого миру» у війні також справило певний вплив на Україну, тому що це договір не дозволив Російській імперії поглинути Україну, а також, Україна отримала підтримку від Австро-Угорщини та Німеччини, а це свідчить лише проте, що Україну вже визнавали на міжнародній арені як державу.

- Зусилля влади були спрямовані також на розвиток української культури

- Були створені місцеві органи влади, однак їхня діяльність характеризувалася здебільшого невпорядкованістю та відсутністю чіткого розмежування повноважень.

- В останні дні існування УНР була ухвалена Конституція, яка була демократичною за своїм змістом, проголошувала основні права і свободи громадян України. Устрій держави базувався на принципі неподільної території та закріплював право на широке самоврядування земель, волостей і громадян. Ця Конституція передбачала становлення України як демократичної парламентської держави.

Отже, Перша світова війна була складним етапом для держав всього світу, і Україна не стала виключенням. Окрім складної ситуації на міжнародній арені, усе загострювалось внутрішніми суперечками, приходом УНР, зміною на державу Скоропадського, потім появою Директорії. Однак, загалом цей період в історії України можна охарактеризувати як період, який став не простим прагненням до незалежності та національного самовизначення, а й приніс вагомі результати. Саме в цей період Україна зарекомендувала себе як держава, яка має свої органи влади, законодавство, культуру та достойна бути визнаною міжнародною спільнотою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Захарченко П.П. Історія держави і права України. URL: http://sites.znu.edu.ua/ua_statehood_history/sereda/Microsoft_Word_-_zakharchenko_p__storVya_derzhavi_V_prava_ukra_ni.pdf
2. Іванов В. М. Історія держави і права України: Підручник. — К. : МАУП, 2007. — 552 с.
3. Реєнт О. П. Перша світова війна і наслідки геополітичних катаклізмів початку ХХ ст. для України, с. 203-209. URL: <https://www.vspu.edu.ua/science/art/a144.pdf>
4. Zhvanko Liubov Ukraine. URL: <https://encyclopedia.1914-1918-online.net/pdf/1914-1918-Online-ukraine-2014-10-08.pdf>

Науковий керівник: Булгаков А.О. – к.ю.н., ас. Кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн

Фоменко Валерія Сергіївна
студентка інституту підготовки
кадрів для органів юстиції України
I курсу, 8 групи
Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого

НАЦІОНАЛЬНО – КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО ЗА ЧАСІВ ГЕТЬМАНАТУ

Як зазначав П. Скоропадський у своїх «Спогадах», культурний клас українців малочислений, що є бідою українського народу. Задля подолання вказаної ситуації: підвищення рівня освіченості серед населення, розвитку культури, науки, мистецтва, створення бібліотек, гетьман здійснював конструктивну та результативну політику у сфері культурного життя держави.

Тезу про активну національно – культурну політику Павла Скоропадського можна підтвердити тим, що за період його владування була підготовлено та ратифіковано 34 документи, що стосувалися розвитку науки, освіти та культури, серед них 17 законів, 14 постанов, два статuti та одна інструкція. Зміст виданих нормативно – правових актів активно реалізовувався на місцях. Слід також зазначити, що для цього з фондів Державної скарбниці асигновано 34 млн 853 тис. 593 карбованці.

Для формування національної свідомості, ліквідації неписьменності серед дорослого населення, особливо серед селян, продовжували діяти «Просвіти», започатковані Центральною Радою. Крім того, їх діяльність була спрямована на запровадження для школярів програм рідною мовою. Було створено мережу початкових, середніх шкіл, відкрито 150 україномовних гімназій. Щодо ВНЗ, було відкрито Державний університет на основі Київського народного університету, засновано низку університетів в інших містах України. В усіх вищих навчальних закладах створювалися кафедри української мови та літератури, історії України. З метою подолання проблеми нестачі україномовних професорів, було затверджено закон «Про заснування 20 стипендій у розмірі від 5 000 до 7 200 карбованців для підготовки професорів вищих навчальних закладів України з викладанням українською мовою». У листопаді 1918 запрацювала Українська академія мистецтв, де викладали відомі українські майстри: О. Мурашко, Г. Нарбут, Ф. Кричевський та інші.

Значним здобутком П. Скоропадського є заснування Української Академії Наук у Києві, яку очолив В. Вернадський. По відділу історико - філологічних наук дійсними членами стали – Д. Багалій, А. Кримський, М. Петров, С. Смаль-Стоцький. Після затвердження гетьманським наказом академіка Д. І. Багалія головою Історично-Філологічного відділу, у квітні 1919 р. відбулося перше засідання Постійної комісії для складання історично-географічного словника Української Землі при Історико-Філологічному відділенні Української Академії Наук. Планувалося зробити географічний, етнографічний, історичний огляд України. По відділу фізико – математичних наук призначені В. Вернадський, С. Тимошенко, П. Тутковський, по відділу соціальних наук – М. Туган-Барановський, О.Левицький та В. Косинський.

Досягненням у політиці, спрямованій на підвищення рівня культури серед населення безперечно можна вважати й заснування мережі загальнокультурних установ: Державного українського архіву, Національної галереї мистецтва, Українського історичного музею, Української національної бібліотеки.

Крім того, надано нового імпульсу українському театральному та музичному життю. Засновано Державний народний театр, Державний драматичний театр, Український національний театр під керівництвом П.Саксаганського, «Молодий театр» Л. Курбаса, Залізничний театр, Херсонський український драматичний театр, Державну драматичну школу, Українську Державну капелу та Державний симфонічний оркестр.

До того ж активно розвивалися книгодрукування та українська преса. Видавництва існували на всій території України, кількість виданих книжок безперервно зростала. До найвідоміших видавництв належать: «Час», «Дзвін», «Народний стяг», «Селянська самоосвіта», «Союз», «Рух» тощо. За часів Гетьманату українською мовою виходило 83 часописи, серед яких і педагогічні, дитячі, студентські, школярські.

П. Скоропадський також опікувався духовним життям – Утворено Українську автокефальну православну церкву на чолі з митрополитом В. Липківським. У оприлюдненій на з'їзді хліборобів – землевласників, 29 квітня 1918 року, «Грамоті до всього Українського Народу» зазначалося, що православна віра є опорою Української Держави, та інші віри не заборонялися.

Отже, здійснена фактично за 7 місяців П. Скоропадським національно - культурна політика наразі є вражаючою, бо сприяла українізації освітніх та державних установ, розвитку мистецтва, української мови та науки. Виховала україномовних вчителів та професорів. Створила підґрунтя для подальшого національно – культурного відродження, стала імпульсом до подальших наукових досліджень.

*Хом'як Анна
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Інститут прокуратури та кримінальної
юстиції, 1 курс, 13 група*

СОФІЗМ ЯК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ ШАХРАЙСТВО

Перші софізми були сформульовані ще до появи логіки як науки. Саме з них почалося осмислення та вивчення спростувань та доказів. І в цьому плані софізми безпосередньо

сприяли виникненню особливої науки, яка вивчає закони й різновиди мислення.

Як прийом навчання софізм виник в грецьких полісах, сприяли цьому софісти, які були професійними вчителями і навчали молодь красномовству, ораторським здібностям та вмінню виступати у публічних дебатах. Але фактично все навчання полягало у “натаскуванні” мистецтву перекручування думки, тобто якою б не була реальна ситуація потрібно було повернути її так, щоб в кінцевому результаті, в кінцевому висновку можна було провести власну думку і відстояти свій інтерес. В суперечку з софістами вступили філософи, вони звинувачували методи софістів у суб’єктивізмі та релятивізмі, тобто умовності змісту пізнання. Наприклад, Платон називав софізми “умовним пізнанням” та “примарними подобами знання, але ніяк не справжніми”, Аристотель вважав софізми “натаскуванням”, а не науковим пошуком істини і називав їх “умовними доказами”. Загалом софізми в давнину пояснювалися як така своєрідна форма усвідомлення і словесного вираження проблемної ситуації. Проте з часом цей термін докладніше вивчався та його тлумачення поступово змінювалося. На сьогодні, у буденному розумінні софізм — це навмисний обман, який заснований на порушенні правил логіки та мови. Характерною особливістю є те, що цей обман дуже замаскований і не кожен може відразу його розкрити.

Використання софізмів підлягає осуду, тому що таким чином неправда видається за істину. Проте кожен вчений, що досліджував це питання, має власне бачення, щодо того чи є софізми інтелектуальним шахрайством чи ні. Наприклад, німецький філософ-ідеаліст Вільгельм Віндельбанд взагалі відносив софізми до жартів: “Той великий успіх, яким користувалися ці жарту в Греції, особливо в Афінах, обумовлюється юнацької схильністю до дотепним витівкам, любов’ю жителів півдня до балачок і пробудженням розумної критики повсякденних звичок”. Але на сьогодні, в громадській думці софістика постає здебільшого у негативному окресленні. Проте софізми не завжди є проявом умисного обману, це може бути й просто нездатність людини до того, щоб зробити належні висновки чи така своєрідна захисна реакція, тобто небажання визнати своє безсилля і поступитися знанням. Але у будь-якому випадку софізм є перешкодою як в обговоренні так і в спорі. В сучасності часто будують софізми на неправильній постановці питання, у якому прихована помилка. Наприклад, “Чи перестав ти бити свого батька?”. У таких випадках не можна дати відповідь, вибираючи одну із зазначених альтернатив. Мета софіста — представити найгірший аргумент як найкращий, шляхом хитрих прийомів у мові чи у міркуванні. Софіст дбає не про істину, а про власну вигоду, тобто про перемогу в суперечці, йому байдуже якими засобами вона буде досягнута. Використання софізмів відводить міркування на задній план і замість початої теми доводиться говорити про основні принципи і правила логіки, що не є доречним. Проте деякі софізми досить легко і швидко можна виявити і спростувати.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого — Невельська-Гордєєва О.П.

*Циганок Б.А.,
Студент 5 групи 1 курсу Інституту
підготовки кадрів для органів юстиції України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ЗМІНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ В ПЕРІОД ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

Зміни що відбулися у праві України протягом 1941-1945 рр. були зумовлені надзвичайним станом, який склався в наслідок розв'язання нацистською Німеччиною війни з Радянським Союзом і спрямувалися на досягнення головної мети - поліпшення обороноздатності держави. Для цього, в окремих союзних республіках, областях, містах, галузях промисловості, транспорті, органи державної влади широко застосували такий правовий інститут як воєнний стан і стан облоги. Останній вводився на території, що ймовірно могла бути захоплена ворогом.

Закони, укази, постанови органів влади і управління, рішення партійних органів УРСР приймалися відповідно до Конституції 1937 р. Але в цей час на перше місце вийшли постанови і рішення надзвичайного неконституційного органу - Державного Комітету Оборони, що не завжди приймалося колегіально, але були обов'язковими до виконання в межах всього Радянського Союзу. Обов'язковими для місцевих органів влади і населення були і акти військового командування. Ці акти набували особливого значення в місцевостях, що переводилися на воєнний стан. Велика кількість рішень і постанов, як, наприклад, рішення ДКО від 17 липня 1941 р. про створення особливих відділів, приймалися таємно, і до відома населення не доводилися, а передавалися для виконання відповідним органам безпосередньо.

Значні зміни відбувалися у сфері кримінального права. В умовах воєнного стану загальною тенденцією було посилення кримінальної репресії. Посилилася відповідальність насамперед за державні та військові злочини, а саме зносини з контрреволюційною метою з іноземною державою, антирадянська пропаганда або агітація, шпигунство, перехід на бік ворога, зрада, дезертирство.

Вдала боротьба зі злочинністю була запорукою в вирішенні основного завдання - розгрому ворога. З цією метою укази і постанови органів влади СРСР, що стосувалися кримінального права, або, посилювали відповідальність за них або ж розширювали склад злочину. Так 23 червня 1942 р. Президія Верховної Ради СРСР прийняла Указ, яким вводилось тюремне ув'язнення від 3 до 5 років за розкрадання пального в МТС і радгоспах, а в грудні 1942 р. був розширений перелік товарів до завершення, торгівля якими під час війни безумовно була спекуляцією. Таким злочином вважалася і торгівля деякими товарами завершення місцевих планів заготівель. Крадіжка майна громадян під час бойових дій прирівнювалося до крадіжки під час пожежі або іншого стихійного лиха, тобто як кваліфікована дія. В цей час посилилась кримінальна відповідальність за порушення трудової дисципліни. Новим видом злочину стало поширення брехливих чуток, які могли викликали тривогу серед населення. Президія Верховної Ради СРСР своїми Указами від 6 липня 1941 р. передбачила за такий злочин покарання у вигляді тюремного ув'язнення строком від 2 до 5 років. В травні 1943 р. злочином

стали і дії, пов'язані з незаконним нагородженням, присвоєнням орденів, медалей та нагрудних знаків.

Декілька раніше в радянському кримінальному праві з'явився вид злочину і покарання. За рішенням держав-союзниць злочини, які були скоєні нацистами на тимчасово окупованій території, повинні були каратися за законами, тих країн на території яких це відбулося. Покарання за злочин було досить суворим - смертна кара через повішання або каторжні роботи терміном від 15 до 20 років. На Україні було проведено низку відкритих процесів проти німецьких злочинців.

Під час війни широко застосовувалася відстрочка виконання вироку з відправкою звинуваченого на фронт. За певні дії під час боїв можна було позбавитися покарання. 12 липня 1941 р. Президія Верховної Ради СРСР прийняла один з двох Указів про дострокове звільнення засуджених за прогули, побутові і господарські злочини. Всі вони були направлені в Червону Армію.

Підсумувавши вище сказане можна дійти висновку, що кримінальне право піддавалось посиленій репресії, покарання ставали жорстокішими. Я вважаю, що це було правильно, бо в умовах війни потрібно було зберігати контроль над державою і контролювати суспільство, адже на меті було захист і розгромлення нацистської окупації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Іванов В. М. І-20 Історія держави і права України: Підручник. — К. : МАУП, 2007. — 552 с. — Бібліогр. в кінці розд.

2. Підручник. - Т. 2. Хрестоматія. Гончаренко В. Д. Право України в період десталінізації (друга половина 1950-х - перша половина 1960-х рр.) : [підрозд. 2.6.5] // Правова система України: історія, стан та перспективи: У 5 т. Т. 1. Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України. - Х. : Право, 2008. - С. 472-480.

*Чабан Еліна Володимирівна
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Студентка 1 курсу, 9 групи,
Інституту підготовки кадрів
для органів юстиції України*

КОНСТИТУЦІЯ УНР 1918 РОКУ

Дослідження історичного розвитку українського конституціоналізму на сучасних етапах надає змогу вченим правникам, народним депутатам, юристам, виокремити певні особливості, які доцільно було б запровадити в сучасну Конституцію України, або й уникнути тих помилок, які були допущені під час розробки і прийняття Конституції Української Народної Республіки, яка також мала назву «Статут про державний устрій, права і вільності УНР».

Робота над Конституцією УНР розпочалась після проголошення II Універсалу. В червні 1917 року була створена комісія у складі 100 осіб на чолі з М. Грушевським, результат роботи

якої був ухвалений тільки в останній день існування Центральної Ради, а саме 29 квітня 1918 року.

Доцільно було б зазначити структурну будову основного закону Республіки. Конституція УНР складалась з 8 розділів, які містили в собі 83 статті. Такими розділами були: Розділ I «Загальні постанови», Розділ II «Права громадян України», Розділ III «Органи держави Української Народньої Республіки», Розділ IV «Всенародні Збори Української Народньої Республіки», Розділ V «Про Раду Народніх Міністрів Української Народньої Республіки», Розділ VI «Суд Української Народньої Республіки», Розділ VII «Національні Союзи», Розділ VIII «Про тимчасове припинення громадянських свобод»[1].

На нашу думку, вартими уваги є розділи, що стосуються прав і свобод громадян та про Національні Союзи. В Розділі II «Права громадян України» вже на тому етапі розвитку молодій Українській державі були закріплені положення, які забороняли свавілля органів правової охорони. А саме, визнавалася недоторканність житла, листування, та заборона затримання громадянина без вмотивованого судового рішення. Звісно ж поряд були закріплені й випадки порушення цих прав, але у випадках, які були прямо передбачені спеціальними законами. В Конституції закріплювалася свобода слова, друку, сумління, організації, страйку, якщо вони не порушують норм «карного» права УНР. Проте такі гарантії стосувалися тільки громадян УНР, а права і свободи громадян інших держав або осіб без громадянства ніяким чином не згадуються в основному законі Української Народньої Республіки.

Свої уваги заслуговує й Розділ VII «Національні Союзи». Положення даного розділу закріплюють можливість створення на території УНР національно-персональних автономій з можливістю створення органів управління Національних союзів, стягнення податків з членів такого союзу, здійснення фінансових заходів направлених на функціонування союзу та видання актів в межах компетенції органів Національного Союзу. Процедура визначення компетенції органів Національного Союзу полягала в необхідності прийняття постанови Установчими Зборами відповідної нації та її подальшого узгодження з Всенародніми Зборами УНР. Також була запроваджена судова процедура вирішення суперечок між органами Національних союзів та органами державного урядування, в тому числі й місцевого самоврядування. Згідно з положеннями параграфу 70 Основного Закону УНР з моменту прийняття Конституції право на створення Національних Союзів надавалось великоруській (тобто російській), єврейській та польській націям. Інші нації повинні були пройти певну процедуру задля отримання свого права на національно-персональну автономію. На нашу думку, таке загравання з цими націями, які становили великий відсоток від всього населення УНР в кінцевому випадку призвели б до розвитку сепаратистських рухів, які були б підтримані державами сусідами, що мало б свої наслідком громадянську війну, або ж іноземне вторгнення.

На свій час Конституція УНР була прогресивною і багато в чому продиктованою основними тенденціями європейського конституціоналізму початку ХХ ст. Проте, на нашу думку, були упущені такі фундаментальні положення, які повинні закріплюватися на рівні Конституції, а саме: не було визначено види права власності (на нашу думку, це було упущено через значну частину представників соціалістичної ідеології в Центральній раді), не було закріплено статус української мови як державної (це було непрямым чином зроблено в інших законодавчих актах УНР), свого закріплення не знайшли і державні символи Української

Народної Республіки, хоча вони вже були розроблені і застосовувалися по всій території УНР (12 лютого 1918 року було затверджено Малою Радою герб УНР, а 22 березня 1918 було ухвалено закон, яким затверджувався й прапор), поміж іншого не набули закріплення в Конституції й кордони Республіки, хоча територія є однією з основних умов існування держави [2].

За справу державотворення взяли представники української молоді інтелігенції, які не мали досвіду керування державою, були відірвані від реального усвідомлення процесів керування державою і того, хто її здійснює [3]. І це відображено в Основному Законі УНР, в який його укладачі прагнули внести всі основні прогресивні положення конституцій європейських держав, проте на тому етапі не було враховано ні геополітичні умови, ні стан української держави, яка перебувала у невизначеному стані, ні національні традиції українського народу.

Отже, на наш погляд, Конституція, що була прийнята 29 квітня 1918 року, це був той ідеал, якого її розробники прагнули досягти, проте він був недосяжний з самого початку. Ті історичні умови, які склалися, не дозволили б ніяким чином запрацювати тим механізмам управління державою, які були закладені в Основний Закон Української Народної Республіки. Окрім цих умов, було зрозуміло, що українська інтелігенція виявилась неспроможною до політичного управління державою. Недаремно після подій 1918-1919 років В.Винниченко зауважив: «Воістину, ми за тих часів були богами, які бралися з нічого творити цілий новий світ» [4].

Науковий керівник – ас. Булгаков Артур Олександрович

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР). Історичний документ. 29.04.1918. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18>
2. Конституція Української Народної Республіки 1918. Мироненко О.М. Енциклопедія історії України. Наукова думка, 2008, 568 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Konstitutsiya_Unr_1918
3. В'ячеслав Липинський. Спадщина. Тетяна Осташко. Електронний ресурс. 3.12.2017. URL: <https://tyzhden.ua/History/204854>
4. Відродження нації. В. Винниченко. Електронний ресурс. 1920 рік. URL: http://ukrlit.org/vynnychenko_volodymyr_kyrylovych/vidrozhennia_natsii

*Чебан Юлія Вікторівна
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Інститут прокуратури та кримінальної
юстиції, 1 курс, 15 група*

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК ПРОЯВ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Важливим фактором у становленні демократичної країни є формування правової культури в суспільстві. Правова культура — це основа політичного, економічного та соціального ладу в українській нації.

Правова культура є важливою загальнолюдською цінністю сучасного суспільства. Це особливий та невід'ємний компонент цивілізованої держави. Завдяки правовій культурі людина стає частиною демократичного суспільства, формується загальна система людських цінностей.

Правосвідомість є складником правової культури, оскільки без розуміння стану законності і правопорядку неможливе і їх дотримання. Тобто елементами правової культури є і правосвідомість, і правомірна поведінка, і правопорядок, і навіть юридична практика. Саме тому правова культура особи проявляється у високому рівні знань законодавства України і правовій активності, тобто суспільно корисній поведінці, адже людина переконана, що потрібно дотримуватись всіх норм та принципів права. Це означає, що людина не лише засвоїла норми, але і користується ними в повсякденному житті.

Україна характеризується як демократична та гуманістична держава, тому повинна забезпечити високий рівень правової культури всіх громадян. Важливим є засвоєння ними цінності права. Особливим показником правової культури серед української нації є моральна вихованість особи, що проявляється у правовій свідомості. Правова культура тісно пов'язана з розбудовою демократичної та незалежної держави, де визнається пріоритетність прав і свобод людини і громадянина, що є основною соціальною цінністю. Саме тому в культурному правовому суспільстві панують справедливість, честь, гідність, гуманізм та повага людей один до одного.

Правова культура є складовою духовної культури. Як духовна культура виступає сферою самореалізації людини, так і правова культура розкриває роль правових ідеалів та демонструє досягнення людей у юридичній теорії.

Право — це необхідна складова культури як способу життя людини. Право демонструє прогрес суспільства. Тому правова культура поєднує у собі не лише морально-духовні цінності і соціальні ідеали, а і правові, тобто це прагнення до правопорядку у всіх сферах суспільного життя.

Розбудова демократичного ладу в Україні безпосередньо пов'язана з розвитком правової культури серед української нації. Адже високий рівень правової культури гарантує не лише декларування верховенства права, а і забезпечення пріоритету прав і свобод людини та громадянина.

Основою громадянського суспільства є активні рівноправні люди, що мають певні політичні, соціальні та культурні інтереси. Таке суспільство формується завдяки розвитку

громадянських інститутів: громадських організацій, професійних та творчих профспілок, органів самоорганізації населення і ін.

Громада самоорганізовується і таким чином може контролювати дотримання прав і свобод людини. Громадянське суспільство здійснює певне державне регулювання, що сприяє впровадженню і закріпленню важливих демократичних ідей та цінностей.

Статтею 34 Конституції України кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб — на свій вибір. Тобто в демократичному суспільстві людина може вільно висловлювати думки, у тому числі про роботу державних органів і їх посадових осіб, без цензури, страху переслідування чи інших негативних наслідків. Але одночасно не повинні порушуватись права інших, не вся інформація може розголошуватись. Тому здійснення права на свободу думки і слова може обмежуватись заради збереження таємниць, що охороняються законом: медичної, банківської, адвокатської, нотаріальної, таємниці слідства та ін. Одночасно згідно статті 50 Конституції України кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена.

Право на свободу слова і думки, інформаційні права вплинули на формування громадянських інститутів, що в свою чергу підвищило рівень правової культури загалом. Адже політично активні люди в громадянському суспільстві і самі мають високий рівень правосвідомості, і формують правову культуру в державі.

Отже, правова культура — це обов'язковий елемент громадянського суспільства. Через правову культуру оцінюється і рівень життя людей. І як важливе надбання, правова культура завжди вдосконалюється та розвивається разом із правовим прогресом у суспільстві. Чим вище рівень правової культури населення — тим краще життя у державі.

Наук.керівник

асист., канд.юр.наук І.О.Соколова

Чеченко Ілля

ІШКОЮ, 1 курс, 8 група

ПІДПИСАННЯ ГЛУХІВСЬКИХ СТАТТЕЙ ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ ДЕРЖАВИ

Глухівські статті стали єдиним документом після смерті Богдана Хмельницького, який передбачав внутрішню автономію Війська Запорозького у складі Російської держави.

Глухівські статті були покликані замінити укладений чотирма роками раніше Московські статті, підписані гетьманом Іваном Брюховецьким і царського урядом. Брюховецький, подарований в Москві Боярський титулом, пішов на значні поступки царської влади, а також підписався під договором «холопом», а не «вірним слугою і підданим», як це робили його попередники.

За Московським договором політичні права Війська Запорозького істотно обмежувалися, збільшувалася його фінансова та військово-адміністративна залежність від Росії. Малоросійські міста і землі проголошувалися прямими володіннями царя.

Московські статті робили гетьмана фактично прямим васалом царя без права на зовнішньополітичну діяльність. Йому заборонялося вступати в дипломатичні зносини з іноземними державами, а вибори гетьмана мали проходити тільки з дозволу царя і в присутності російських. Однак через чотири роки після підписання Московських статей ситуація на Україні різко змінилася, що і викликали необхідність укладення нового договору. Підписана 13 березня 1669 року новий угоду в Глухові мало на меті чи не повний контроль Москви над козацтва. Йшлося вже в збереженні хоча б часткового впливу.

Тому Глухівські статті були покликані закріпити відпадиння «проросійського» гетьмана Многогрішного від «протурецької» правобережної гетьмана Петра Дорошенка. Ради цього царський уряд був змушений піти на значні поступки Лівобережної козацької старшини.

Глухівські статті містили 27 пунктів, за якими військові гарнізони Російської держави могли розташовуватися тільки в п'яти малоросійських містах - Києві, Переяславі, Чернігові, Ніжині та Острі, а також мали лише обмежені можливості впливу на внутрішні справи Гетьманщини.

Реєстр козаків збільшувався до 30 тисяч, крім цього, гетьман Війська Запорозького отримував право утримувати наймані війська. Право збору податків в Малоросії і в Запорізькій Січі переходило до козацької старшини. Гетьман в свою чергу зобов'язувався відмовитися від будь-яких дипломатичного зносин з іншими державами, а також не давати притулок збіглим кріпаком.

Варто відзначити, що Глухівські статті також виявилися недовговічні. Вже через три роки при Гетьмана Івана Самойловича політична ситуація на Україні знову круто змінилася, тепер уже на користь Москви. Тому в 1672 році царський уряд уклав з новим гетьманом черговий договір, названий Конотопський статтями.

Тим самим, Глухівські статті - договір, підписаний між новообраним лівобережним гетьманом Д. Многогрішним і уповноваженими московського царя в Глухові 16 березня 1669 року.

Основні умови даних статей характеризуються тим, що підтвердження вольностей Війська Запорозького, прав і привілеїв козацької старшини; московські воєводи залишалися тільки в Києві, Переяславі, Ніжині, Чернігові та Острі, а їх функції обмежувалися виключно військовими справами.

Гетьману заборонялося вступати в стосунки з іноземними державами. Але його повинні були запрошувати на переговори, де вирішувалися питання, пов'язані з Гетьманщиною. Козацький реєстр встановлювався кількістю в 30 тисяч чоловік і повинен був міститися військовими мастками. Податки збиралися виключно козацькою старшиною.

Через деякий час Гетьман отримав право на створення найманого кінного війська в кількості 1 тисячі осіб. Вони повинні були здійснювати поліцейські функції, а саме збирати інформацію, попереджати прояви невдоволення, змови, самовільне вступ в козацтво і багато іншого. Містилися компаніїці на кошти місцевих жителів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Історія держави і права України : підруч. : у 3 т. / [за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка]. - Т. 1. - [кол. авторів : В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький та ін.]. - К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. - 656 с.

2. Історія державотворчих процесів в Україні та зарубіжних країнах (до 100-річчя утворення Української Народної Республіки) : зб. наук. ст. та тез повідом. міжнар. наук. конф. (м. Харків, 23 листоп. 2017 р.) / редкол.: А. П. Гетьман (голова), В. Д. Гончаренко, В. М. Єрмолаєв. – Харків : Право, 2017. – 554 с.
3. Горобець В. Шлях гетьмана Дем'яна Многогрішного у невідомість через Московщину // Україна – козацька держава / Упор. Недяк В.В. – К., 2004. – С. 361-362;

Чеченко Ілля

1 курс, 4 факультет, 8 група

Промисловий переворот — перехід від ручного, ремісничо-мануфактурного й доморобного до великого машинного фабрично-заводського виробництва. Промисловий переворот в Україні 19 ст. розпочався із цукрової промисловості. У 1820-х роках цукроваріння розвивалось у поміщицьких маєтках відомих магнатів - Сангушків, Потоцьких, Браницьких, Бобринських, - проте було малоприбутковим і технічно відсталим. Здебільшого, робітниками були кріпаки, яких поміщики відправляли на навчання на вже засновані цукрові підприємства. Це значно заощаджувало кошти. Іншим джерелом кваліфікованої робочої сили були іноземні фахівці. Найнявши за високу ціну майстра-іноземця, поміщики ставили умову навчати майстерності учнів із кріпаків. Згодом, ця галузь промисловості отримала багато кваліфікованих кадрів.

У той самий час інші галузі, зокрема текстильна (суконна й полотняна), винокурна, шкіряна, свічко-сальна, миловарна, порцеляно-фаянсова, селітряна, а також тютюнництво та гуральництво, існували на основі використання ручної праці кріпаків. Протягом 1840-50-х років переважна частина поміщицьких підприємств закрились, не витримавши конкуренції з купецькими мануфактурами, які були засновані на вільнонайманій праці та передовій на той час техніці. У 1830-1840-х роках купці почали будувати цукрові заводи. Зокрема, на 1840-ті роки припадає розквіт фірми братів Яхненків та їхнього зятя Федора Симиренка. Саме вони збудували перший у Росії та Україні паровий цукрово-рафінадний завод (1843 р.), що був обладнаний за останнім словом техніки з використанням французьких технологій цукрового виробництва. Залучивши іноземних інженерів, технологів і майстрів, фірма готувала вітчизняні кадри для цукрової промисловості: при заводі існувало технічне училище для дітей робітників [1, с. 57].

Люди почали розуміти, що за допомогою машин та технологій можна збільшити об'єми виготовленої продукції. У зв'язку з чим почали будуватися машинобудівні та металургічні заводи. Найбільшими районами розвитку на Україні були Херсонська, Харківська, Катеринославська і Київська губернії. Потужними на той час підприємствами були Луганський казенний завод, "Арсенал" у Києві, завод Бобринських у Смілі, завод Яхненків і Симиренка в Городищі, завод Російського товариства пароплавства і торгівлі в Одесі. Англійський капіталіст Дж. Хьюз (Юз) збудував у Донецькому басейні великий металургійний завод. З кінця 60-х років розпочалося інтенсивне піднесення вугільної промисловості Донбасу. Вітчизняні й іноземні капіталісти намагалися у всякий спосіб захопити родовища вугілля і будувати шахти. Особливого розмаху капіталістичне підприємництво набуло у зв'язку з

будівництвом залізниць, що перетинали Південь України: Курсько-Харківсько-Азовської, Лозово-Севастопольської та Донецької [2, с.167].

Протягом 80-90-х років XIX ст. іноземці вже посідали провідні позиції в усіх галузях важкої індустрії України. Французькі підприємці мали домінуючі позиції в металургійній та добувній промисловості, проникали їхні капітали і в цукрову. Капіталовкладення французів на 1900 р. склали 226 млн крб. Бельгійці майже цілком монополізували залізорудну промисловість. Розмір їх капіталовкладень у 1900 р. складав 297 млн крб. Німці вкладали кошти в банківську справу, машинобудування, електротехнічну та харчову промисловість (загалом близько 30 млн крб., або $\frac{1}{15}$ від загального обсягу вкладів по імперії) [3, с. 316]. Англійці ж свої інвестиції спрямовували у чавуноливарні та залізоборні заводи (23 млн крб., або близько половини від усіх вкладів по імперії). Сильні позиції іноземний капітал мав і в машинобудівній галузі. Транспортне машинобудування контролювалося німецьким капіталом (паровозобудівні заводи Луганська та Харкова) та бельгійським (вагонобудівний завод в Катеринославі).

Висновок. Широкомасштабне залучення іноземних капіталів у процесі модернізації економіки мало негативні наслідки, на які варто звернути увагу. Через велику конкуренцію вітчизняні підприємці не змогли закріпитись у гірничорудній, кам'яновугільній, металургійній та машинобудівній промисловості. У 1900 р. 80-90% акціонерних капіталів у гірничозаводській галузі знаходились у власності іноземців. Акціонерні товариства контролювали половину видобутку вугілля та руди у Донецько-Криворізькому промисловому районі. Так, за свідченням губернатора Катеринославської губернії, в 1899 р. всі металургійні та металообробні заводи належали 34 іноземним акціонерним товариствам, основний капітал яких становив 130 млн крб.

Таким чином, окрім імпорту обладнання та капіталу, формами індустріально-технологічних зв'язків із закордонними фірмами були запозичення іноземних технологій, виробництво машин за допомогою іноземних фахівців на вітчизняних підприємствах, створення філій зарубіжних фірм [4].

Позитивним моментом було те, що перехід від ручної праці до машинної різко змінив структуру й кваліфікацію робітничих кадрів у промисловості: творча роль робітника на фабриці остаточно зводилася нанівець, однак виділилася верхівка кваліфікованих технічних кадрів і технічних керівників; зниження вимог до кваліфікації робітника дало можливість у широкому масштабі застосовувати жіночу й дитячу працю.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Горін Н.О. Етапи промислового перевороту в Україні: роль зовнішніх чинників (1840—1890-ті роки)/ Історія народного господарства та економічної думки України. — 2010. — Вип. 43. — С. 55—70.
2. Царенко О.М., Захарчук А.С. – Навчальний посібник. Суми, „Університетська книга”, 2000. -310 с.
3. Литвин В. М. Історія України : підручник / В. М. Литвин. — К. : Наук. думка, 2006. — 728 с.

4. Лазанська Т. І. Історія підприємництва в Україні (на матеріалах торгово-промислової статистики XIX ст.) / Т. І. Лазанська. — К. : Ін-т історії України НАН України, 1999. — 282 с.

*Чорна А.Р.
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Інститут підготовки кадрів
для органів юстиції, 1 курс, 9 група*

ПРАВОВИЙ СТАТУС УРЯДУ УНР ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ

Семен Петлюра одного разу зазначив: «Будівництво Української Держави менше усього похоже на писання книжок з красивого письменства або минулої історії чи публіцистики. Воно вимагає від державного діяча великого знання техніки будівництва, прозорливості майбутнього, вміння орієнтуватись у складних обставинах сучасного життя, як українського, так і міжнародного, почуття міри і такту, а найпаче систематичної невтомної, так званої «чорної» праці, до якої не кожен здатен»[1]. На нашу думку, розбудова сучасної Української держави має спиратись на принципах, про які згадував Петлюра та на тому історичному досвіді державотворення, який наша країна вже пройшла, у тому числі, добу УНР.

Система виконавчої влади УНР в добу Директорії була представлена Радою Народних Міністрів, яка була створена, згідно з наказом Директорії від 26 грудня 1918 р., з метою забезпечення виконання політичної стратегії й тактики Директорії.

Варто вказати, що на перших етапах правовий статус і повноваження уряду не були чітко визначені на нормативно-правовому рівні, проте декларувалися цілі, які ставив перед собою уряд. Зокрема був запроваджений процес оновлення влади, що в наші часи отримає назву - «очищення влади» або «люстрації». На підставі постанови від 14 січня 1919 р. Директорії було звільнено усіх призначених гетьманською адміністрацією урядовців та місцевих посадовців. А їх перепризначення могло відбутися тільки за особливою процедурою, яка вимагала спеціальної доповіді відповідного начальника та рекомендацій громадських установ [1, с. 627].

Своє нормативне закріплення статус Ради Народних Міністрів отримав у «Законі про форму влади на Україні». Відповідно до якого, Рада Народних Міністрів затверджувалася Директорією і була відповідальна перед нею. Проте, цей закон так і не закріпив чіткий перелік повноважень уряду. Така ситуація вказує на несформовану систему поділу влади в УНР та не відповідає сучасним принципам функціонування сучасних органів влади – дозволено робити лише те, що дозволено законом [3, с. 111].

Характеризуючи статус уряду УНР, відштовхуючись від його цілей слід звернути увагу на заяву від 29 грудня 1918 р. голови Директорії Винниченка, який визначив основні пріоритети діяльності уряду: прискорити діяльність слідчої комісії в боротьбі зі спекуляцією, заснувати комісію з боротьби з урядовими зловживаннями, вжити всіх заходів для поліпшення становища робітничого класу, постачання армії, а також найшвидшого проведення в життя земельної реформи. Аналізуючи ці цілі можна зробити висновок, що тогочасні «спекуляції» у владі та нечітко сформовані урядові програми були своєрідним тягарем на шляху до змін.

Як відмічає П. М. Лепісевич серед пріоритетів діяльності уряду чільне місце займали заходи щодо поліпшення становища робітництва, постачання армії, найшвидшого проведення земельної реформи. У першій половині 1919 року були також здійснені певні заходи для реалізації акта злуки зокрема. Уряд Директорії виділив 5 млн гривень на перешивку вузькоколіїних рейкових шляхів Галичини. Було відкрито кредит на 40 млн. гривень для продовольчих операцій у Галичині, Буковині та Холмщині. Українським громадянам, які закінчили Львівський, Віденський або Чернівецький університети, підтверджувалися права дипломів УНР [4, с. 17].

Продовжуючи аналіз недоліків в роботі уряду слід зазначити, що за часи існування Директорії УНР змінилося шість складів уряду, кожен з яких формувався на основі коаліційних принципів. Часті зміни урядових кабінетів, боротьба за владу мали негативні наслідки, зокрема: посилювали політичну нестабільність у республіці, призводили до кадрових переміщень на різних рівнях державного апарату й заважали формуванню сталого корпусу досвідчених урядовців за значного їх дефіциту [1, с. 629]. При цьому внутрішні проблеми супроводжувались зовнішніми. Військові дії, вимушені переїзди, невдалі пошуки союзників не сприяли формуванню стабільного та ефективного державного апарату.

Отже, можна припустити, що поєднання зовнішніх та внутрішніх проблем УНР і стали наслідками поразки. Тому, розбудовуючи Україну у 21 ми маємо спиратись на «чорну працю», бути єдиними та не повторювати помилок минулого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Петлюра С. Сучасна українська еміграція та її завдання // Петлюра С. Вибрані твори та документи / Укл. Л.Голота. – К., 1994. - С. 192.
2. Терлюк І. Я. Історія держави і права України: навч. посіб; Львів. держ. ун-т внутр. справ. К. : Атіка, 2011. 943 с.
3. Історія держави і права України. Навчальний посібник; за ред. В.М. Калашнікова. Дніпропетровськ, 2012. 261 с.
4. Лепісевич П. М. Правовий статус центральних органів державної влади в «Другій УНР» доби Директорії. *Науковий вісник, Львівський держ. ун-т внутр. справ.* Львів, 2012. Вип. 2 (1). Серія юридична. С. 14-19.

Науковий керівник: к.ю.н., асистент кафедри історії держави та права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого А.О. Булгаков.

*Шевченко Д. В.,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Інститут підготовки кадрів
для органів юстиції України, 1 курс, 9 група*

ОСОБЛИВОСТІ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ В УКРАЇНІ

З приходом до влади більшовиків, український народ, а також національні меншини зазнавали тотальних масових репресій, які призводили до страшного геноциду населення, внаслідок тих же самих голодоморів 1921-23 рр. та 1932-33 рр.; до численного заслання у

концтабори; до панування постійного страху за своє життя і життя близьких. Посилювалися антирадянський настрої, а також прагнення помститися радянській владі за вчинений біль їхнім сім'ям. І ось завдяки захопленню нацистами територій України та в подальшому введення ними їхньої пропаганди у містах та селах, той шар населення, який хотів відплатити радянській владі або, піддавшись їхнім гаслам та ідеям або ж просто прогнозував в цьому середовищі свій кар'єрний зріст, чи якийсь метод у захисті свого життя, був готовий піти на співпрацю з окупантами. Цих «зрадників Батьківщини» в історії називають колаборантами.

Дана проблема була досить довго не розкрита, оскільки керівництво СРСР розуміла свою провину у цих діях. Таким чином, аж до розпаду радянської держави і утворення незалежної України, питання «зрадництва» гіперболізувалося на весь народ, у якому виявляли представників-колабораціоністів. В цей перелік потрапили західні українці та кримські татари. І тому цілими великими громадами їх направляли до Сибіру, оскільки за радянським законодавством діяльність колаборантів передбачала заслання або ж смертну кару. При цьому звинувачуючи зовсім невинних громадян.

А вже зараз, завдяки відкриттю тих таємних фактів, ми з вами можемо дослідити це питання якомога детальніше. Не можна сказати однозначно, що діяльність колаборантів, за винятком злочинної співпраці слід розглядати як суто негативне явище, яке має бути покаране, оскільки проживаючи під гітлерівською окупацією, радянська влада автоматично визнавала їх зрадниками. Таким чином, люди були в безвихідному становищі. З одного боку деякі з представників колабораціонізму вели певну соціальну-культурну роботу, розкриваючи так би мовити культурний горизонт за ідеями соціалізму, а з іншого боку, безумовно, багато з них допомагали німецьким органам влади здійснювати жорстокий окупаційний режим. Але все ж їхня діяльність сприяла злочинній політиці нацистів в Україні [1, с.45].

Тому, якщо говорити про співпрацю українців із нацистською владою, то варто зазначити, що в перші роки війни УНРА, або як її ще називають Поліська Січ координувала німецькі військові штаби на території України. Пізніше, більшість з учасників даного угруповання перейшла до УПА і стала на захист територій від гітлерівської окупації. Також були сформовані такі батальйони як Нахтігаль і Роланд, які присягали на вірність Україні, хоча входили у склад вермахту. З осені 1941 року, вони були приєднані до 201-го батальйону шуцманшафту.

Велику роль у колабораціоністському руху мала саме дивізія Ваффен СС «Галичина», яка була у складі вермахту і складалася з українців-галичан. Вона не мала права використовувати у своїй назві слово «українська, для того щоб не пропагувати ідею незалежності України. Цей підрозділ був повністю укомплектований всіма видами зброї, включаючи, навіть, танки. Але вона проіснувала лише з 1943 до 1944 року, коли дивізія, під час бою з радянськими військами під Бродами, була розгромлена. А з квітня 1945 року частина бійців, що зуміла відступити ввійшла у підрозділ – 1-шої Української Дивізії УНА.

Окрім військових угруповань, у феномені колабораціонізму має місце і формування певних поліцейських батальйонів, серед яких вирізняли допоміжну та охоронну поліцію. Вона була створена для утримування порядку серед місцевого населення. На мою думку, це були найогидніші зрадники Батьківщини, оскільки вони були спроможні донести на свого близького товариша, в обмін на обіцяний кар'єрний зріст, гроші, чи їжу; вчинити самосуди; безкарно

грабувати народ тощо. І тому не дивно, що мешканці населених пунктів ненавиділи представників нацистської поліції, називаючи їх «поліцаями».

Проте, внаслідок усвідомлення нацистської політики щодо того, що вона була все ж спрямована на узурпацію влади в країні і на ослаблення національної свідомості українців, колаборанти, які ставили за мету своєї діяльності майбутню незалежність України, стали на супротив не тільки тоталітарній радянській владі, а й нацистській. Прикладом цього стала діяльність УПА, Поліської Січі, ОУН (б), що призвела до утворення потужної сили опору в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шайкан В. Колабораціонізм в Україні у роки Другої світової війни: причини виникнення, особливості, масштаби / В.Шайкан // Друга світова війна і доля народів України. – 2005. – с. 44-51. Режим доступу: <http://www.kby.kiev.ua/komitet/conference/Shajkan2.pdf>

*Шевченко Ірина Анатоліївна
студентка 5 групи 1 курсу
Інституту підготовки кадрів для органів
юстиції України
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ОСОБЛИВОСТІ ВАЛУЄВСЬКОГО ЦИРКУЛЯРУ 1863 Р.

Валуєвський циркуляр – це таємний відомчий акт Петра Валуєва (міністра внутрішніх справ Російської імперії), який був виданий 18 липня 1863 р. Циркуляр був спрямований на те, щоб призупинити видання українських книг, а саме це стосувалося релігійної літератури, а також літератури, яка призначена для навчання (шкільні видання).

Царська влада припускала те, що друкування книг українською мовою спонукає до антицарських настроїв. Валуєвський циркуляр є демонстрацією політики, яка проявлялася з боку Російської держави і була спрямована на пригнічення українського народу в політичному, національному та культурному сенсі.

Видання Валуєвського циркуляру було спричинено багатьма чинниками. По-перше, в Україні була створена мережа недільних шкіл, де діти лише на початковому рівні могли вивчати українську мову. Це призвело до паніки Російської імперії, тому що освіта народною мовою це знання про те, що український народ унікальний, не схожий на інших. Крім того, професор Микола Костомаров запропонував поставити недільні школи на фінансову основу, видавати навчальну та наукову літературу. Йому вдалося зібрати величезні кошти (4 тис. карбованців) на фінансування недільних шкіл, оскільки для навчання дітям потрібно було надати українську читанку та граматику, тексти та українські молитви. Також вагомим стимулом для циркуляру став переклад Біблії на українську мову.

Остаточним приводом до написання циркуляру було отримання Валуєвим трьох базових посилянь: лист «благонамеренных малоросов», лист від київського цензора О. Новицького та стаття М. Каткова (його вважають засновником російської політичної журналістики) в газеті «Московские ведомости». У листі О. Новицького було сказано, що українським учням не потрібно вивчати Біблію українською мовою, адже вся освіта в Росії

проходить на загальнодоступній російській мові, а вживання української мови є недоцільно та недоречно. А в листі «благодумних малоросов» та статті М. Каткова зазначалося, що відкриття недільних шкіл, збирання для них коштів та переклад Біблії українською мовою є сепаратизмом і, що це треба негайно припинити та заборонити. Також О. Новицький стверджував, що «української мови не було, не має і не може бути», а потім цю фразу Валуєв використав у своєму циркулярі. Важливі фрази з листування Валуєва та Новицького були внесені до оригіналу Валуєвського циркуляру.

Микола Костомаров намагався всіма силами завадити даному документу почати діяти, але П. Валуєв наголошував на тому, що все залишається в силі і дана міра буде працювати.

Циркуляр був направлений до Київського, Московського та Петербурзького цензорних комітетів. Валуєвський циркуляр призвів до знищення української культури; розпочалося масове зрощення, репресії; в основному українська література була поставлена поза законом. Це був удар по всьому українству. Самий відчутний вплив відбувся у книгодрукуванні. Друкування українських книг звелось майже нанівець. Цьому слугує наявний факт, що з 1860 р. по 1863 р. було видано 114 книг українською мовою, а з 1864 р. по 1869 р. лише 24 книги. Також були закриті недільні школи, відбувалися політичні утиски та арешти українців.

Свій розвиток Валуєвський циркуляр отримав в Емському указі 1876 р., який фактично повністю заборонив друкувати будь-які українські книги.

Валуєвський циркуляр та Емський указ були скасовані в березні 1905 р. у зв'язку з тим, що українська мова була визнана Російською академією наук як самостійна слов'янська мова. В кінці 1905 р. починають виникати періодичні видання українською мовою. І вже в 1906 р. з'явилося 18 українських газет та журналів.

*Шейко Аліна Леонідівна
Студентка 1 курсу, 9 групи
Інституту підготовки кадрів для органів
юстиції України
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

АНДРУСІВСЬКЕ ПЕРЕМИР'Я

Дослідження політичних питань 17 ст. України є доволі цікавим завданням через те, що фактично сучасна політична ситуація досить гарно відображує ті суспільно-політичні явища, які були притаманні нашим українським землям більш ніж 300 років тому.

Укладення **Андрусівського договору** часто називають сепаратним перемир'ям, оскільки підписання угоди між Польщею та Московією без участі України показало, які фактичні наміри мають відповідні держави до України. Підписання даної угоди є доволі важливим політичним явищем, оскільки через факт укладення цього договору фактично було визначено роль та місце України, Польщі та Московії в першій пол. 18 ст.

За умовами сепаратного договору:

- припинялась польсько-московська війна 1654-1667 років;
- встановлювалося перемир'я на 13,5 років;

- під владою Московської держави залишалась Лівобережна Україна, Сіверська земля з Черніговом і Стародубом, а також Смоленськ;
- в складі Речі Посполитої залишалися Правобережна Україна (крім Києва) і Білорусь з Вітебськом, Полоцьком і Двінськом;
- Київ з околицями на два роки передавався Московії, проте в умові був ряд застережень, які давали можливість залишити Київ за Росією назавжди;
- Запорозька Січ мала перебувати під спільною владою обох держав;
- царський уряд зобов'язувався виплатити Польщі як компенсацію за втрачені шляхтою землі на Лівобережній Україні 1 млн. польських злотих (близько 200 тисяч рублів);
- Річ Посполита і Московія зобов'язувались у випадку татарських набігів на Україну разом виступити проти кримського хана та Османської імперії, що викликало з її боку ворожу реакцію, підсилену підтримкою Франції, Англії, Голландії та Австрії.

Умови сепаратного перемир'я викликали велике незадоволення серед українського суспільства. Андрусівський сепаратний договір, порушивши умови Переяславської Ради (1654 р.) та інших договорів з гетьманами Б. Хмельницьким, Ю. Хмельницьким та І. Брюховецьким, закріпив насильницький поділ української етнічної території на дві частини — *Правобережну Україну* і *Лівобережну Україну*, остаточно затверджений так званим Вічним миром в 1686 році. Проти Андрусівського сепаратного миру рішуче виступали гетьманські уряди П. Дорошенка, І. Брюховецького, П. Суховієнка, а згодом і Д. Многогрішного та І. Самойловича, які протягом свого правління практично його не виконували. Порозуміння Росії й Польщі за рахунок поділу території козацької держави спричинило зростання політичного впливу в українському суспільстві козацької старшини, яка спиралася на підтримку Османської імперії та Кримського ханства. Після 1667 р. поглибився внутрішньополітичний розкол в Україні.

Внаслідок зайнятої гетьманськими урядами позиції більшість із статей Андрусівського сепаратного миру не було виконано, а російсько-польські переговори щодо сфер впливу на Українську козацьку державу відразу продовжилися укладанням додаткових до Андрусівського сепаратного договору постанов — так званих *Московських пунктів*.

Згідно з першими Московськими пунктами від 14 (04) грудня 1667 р., Росія надавала Речі Посполитій військову допомогу для боротьби з П. Дорошенком.

За другими Московськими пунктами від 9 квітня (30 березня) 1672 р. передбачалося, зокрема, відкладення спірного питання про передачу Києва Польщі до 1674 р.

Треті Московські пункти від 13 (03) серпня 1678 р. передбачали продовжити Андрусівський сепаратний мир ще на 13 років, починаючи з 1 червня 1680 р.

Статті Андрусівського сепаратного договору підтверджувалися і під час спеціальних зустрічей («з'їздів») російських і польських дипломатів у Андрусові 17(07) березня 1670 р., 10 січня 1675 р. (31 грудня 1674 р.).

Андрусівський сепаратний мир був спрямований також проти військової могутності Османської імперії, відображав вимушений компроміс сторін і засвідчував наявність геополітичної рівноваги у Східній Європі. Уряд Туреччини негативно відреагував на укладений договір і розпочав підготовку до боротьби з обома державами. Водночас

Андрусівський сепаратний мир започаткував процес поступової втрати Українською козацькою державою статусу суб'єкта міжнародно-правових відносин. Проте договір 1667 р. не означав зникнення з карти Європи Української козацької держави, яка, незважаючи на існування двох політичних центрів (Правобережжя та Лівобережжя), продовжувала існувати як єдиний державний організм [1].

ВИСНОВКИ:

Дослідивши тему Андрусівського перемир'я та проаналізувавши ряд наукових робіт та статей я вважаю, що укладення вищезазначеного договору фактично зробило неможливим об'єднання територій України під егідою єдиної держави та створило ряд додаткових політичних труднощів для нашої держави. Фактично відповідні території за Андрусівським договором стали об'єктом політичних спорів та їх (територій) значення набуло політично-правового характеру.

Загострення відносин з державами Польщі та Росії фактично також тільки посилило не тільки зовнішні проблеми України на шляху об'єднання відповідних територій та набуття більшої самостійності, а й всередині держави стали виявлятися більш великі труднощі в боротьбі за владу пануючих класів представників різних поглядів. Андрусівський договір зруйнував здобутки часів Хмельнитчини та тільки загострив суспільні «ножі» в нашій державі, було зрозуміло, що Московія відстоює виключно свої інтереси та все більша частина населення розуміла факт того, що Україна може вільно існувати та розвиватися лише за умов суверенності та власної незалежності. Ускладнення відносин з московськими представниками на українських територіях фактично зруйнували ті здобутки, які були отримані нашою державою за часів Богдана Хмельницького.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- 1) Веб-ресурс. Studies.in.ua. Андрусівська угода та розчленування України-Гетьманщини [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://studies.in.ua/ru/istoriya-ukrainy-shpargalki/306-49-andrusvska-ugoda-ta-rozchlenuvannya-ukrayini-getmanschini.html>

Науковий керівник: к.ю.н., асистент кафедри історії держава та права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого А.О. Булгаков.

Шейко Аліна Леонідівна

Студентка 1 курсу, 9 групи

Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України

НЮУ імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ОРЕНДИ МАЙНА ЗА ЦИВІЛЬНИМ КОДЕКСОМ УРСР 1963 Р.

Досліджуючи історичні питання минулого українського законодавства ми можемо виявити особливості та засади саме на яких базуються сучасні українські правові норми та виходячи з цього ми також можемо зрозуміти який шлях пройшла українська правова думка для розвитку та удосконалення правового регулювання відносин оренди майна. Цивільні правовідносини є найбільш розповсюдженими, питання придбання булочки в магазині та продаж квитка в метро це все регулює цивільне законодавство. Історичний аналіз цивільно-

правових норм дає нам не тільки базисні знання щодо історії радянського права а й допомагає зрозуміти стан урегулювання суспільних відносин того часу та деяким чином навіть відображує характер радянського права.

Відповідно до ст. 256 ЦК УРСР 1963 р. за договором майнового найму наймодавець зобов'язується надати наймачеві майно у тимчасове користування за плату.

Стаття 257 ЦК УРСР 1963 р. визначає форму договору найму, договір майнового найму між громадянами на строк більше одного року повинен бути укладений у письмовій формі.

Договір найму майна державних, кооперативних та інших громадських організацій повинен бути укладений у письмовій формі, за винятком випадків, передбачених окремими правилами.

На мою думку, цікавими є такі норми ЦК УРСР 1963 р., через які ми можемо виокремити особливості тогочасного цивільного законодавства:

- Визначення прав і обов'язків членів сім'ї наймача (ст. 283 ЦК УРСР 1963 р.) нарівні з наймачем жилого приміщення члени сім'ї наймача, які проживають разом з ним, набувають прав і обов'язків, що випливають з договору найму. Повнолітні члени сім'ї наймача несуть солідарну з ним відповідальність по зобов'язаннях, що випливають з цього договору.

До членів сім'ї наймача відносяться дружина наймача, їх діти і батьки. Інші родичі, а також непрацездатні утриманці можуть бути визнані членами сім'ї наймача, якщо вони проживають разом з наймачем і ведуть з ним спільне господарство. Якщо особи, зазначені в цій статті, перестали бути членами сім'ї наймача, але продовжують проживати в найнятому приміщенні, вони мають такі ж права і обов'язки, як наймач і члени його сім'ї

- Використання наймодавцем жилої площі громадянина, призваного на строкову військову службу (ст. 291 ЦК УРСР 1963 р.) якщо в жилому приміщенні громадянина, призваного на строкову військову службу, не проживають члени його сім'ї, то по закінченні трьох місяців з дня його призову наймодавець вправі надати це приміщення за договором найму іншим громадянам на час проходження призваним військової служби. Після повернення військовослужбовець вправі вимагати негайного звільнення цього приміщення і вселення в нього. В разі відмови наймача і членів його сім'ї звільнити приміщення вони за вимогою військовослужбовця підлягають виселенню в судовому порядку, незалежно від строку надання їм іншого приміщення. Якщо вимогу про повернення приміщення не буде заявлено протягом шести місяців з дня звільнення військовослужбовця, укладений з ним договір найму жилого приміщення вважається розірваним [1].

Таким чином, ми можемо спостерігати підвищену правову регуляцію відносин та надання додаткових гарантій окремим верствам населення, що в нас час не характерно для цивільного законодавства.

Дослідивши правові положення Цивільного кодексу УРСР 1963 р. перш за все, вважаю за необхідне зазначити те, що найменування суб'єктів відповідних орендних правовідносин за старим ЦК УРСР визначалося по іншому. Найменування «оренда» «орендодавець» «орендар» в цивільному законодавстві були відсутні, але ці поняття були замінені на такі правової терміни «найм», «наймодавець», «наймач». Проте цивільне законодавство 1963 р. з наступними змінами та доповненнями розкриває особливості не тільки найму речей, а й закріплює норми

щодо найму житла. Також стаття 307 ЦК УРСУ 1963 р. закріплювала поняття «тимчасові жильці», що на мою думку є цікавим історично-правовим фактом.

Відповідно до ст. 307 ЦК УРСУ 1963 р. наймач і повнолітні члени його сім'ї, що проживають з ним, можуть за взаємною згодою дозволити тимчасове проживання в приміщенні, що знаходиться в їх користуванні, іншим особам (тимчасовим жильцям) без укладення з ними договору піднайму, тобто без стягнення плати за користування приміщенням. Вселення тимчасових жильців на строк понад півтора місяця дозволяється при умові, якщо на кожного жильця виявиться не менше встановленої для цих випадків норми жилої площі. Тимчасові жильці зобов'язані звільнити приміщення негайно за вимогою наймача або членів його сім'ї, що проживають з ним. В разі відмови наймач або члени його сім'ї вправі вимагати в судовому порядку виселення тимчасових жильців без надання іншого приміщення [1].

Підсумовуючи все вищезазначене, я вважаю, що радянське цивільне законодавство з питань найму було досить прогресивним та містило ряд положень щодо захисту різних верств населення, які на сьогодні є відсутніми.

Цікавим є факт того, що внаслідок найму (оренди) житла на цивільним радянським законодавством прямо закріплювалися та встановлювалися обов'язки не тільки до самого наймача (орендаря), а й до осіб з ким він орендує дане приміщення, тобто для членів його сім'ї, що за сучасним законодавством є доволі незвичним та суперечить природі укладення правочину, оскільки особа отримує прями обов'язки без укладення будь-якого договору, хоча фактично з користується даним приміщенням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

- 1) Цивільний кодекс Української РСР від 18.07.1963 р. [Електронний ресурс] – режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06>

Науковий керівник: к.ю.н., асистент кафедри історії держава та права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого А.О. Булгаков.

*Шкурська Ілона Сергіївна
студентка 1 курсу 5 групи
Інституту підготовки кадрів
для органів юстиції України
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ВПЛИВ «ПЕРЕБУДОВИ» НА ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Під час «перебудови» відбулися серйозні зміни у суспільному житті УРСР, зокрема й у сфері природоохоронної діяльності країни. Вагомим законодавчим актом стала Постанова Верховної Ради СРСР «Про дотримання вимог законодавства про охорону природи та раціональне використання природних ресурсів» від 3 червня 1985 року. Відповідно до цього документа, закріплювалося положення стосовно того, що в державі послідовно здійснюються заходи, пов'язані з охороною природи. Зазначалося, що реалізація таких мір щодо виконання вимог природоохоронного законодавства сприяла зменшенню викидів шкідливих речовин у

повітря, забруднених стічних вод у водойми, а також дозволила збільшити обсяг оборотного і послідовного водопостачання. При цьому простежувався і ряд недоліків – порушення в енергетичній, хімічній і целюлозо-паперовій галузях, галузях чорної і кольорової металургії і агропромислового комплексу. З цього випливає, що курс Компартії потребував подальшого підвищення рівня ефективності охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів.

Владна верхівка для міністерств, відомств, організацій, підприємств союзних республік поставила завдання, яке полягало у підвищенні якості державного управління і контролю в сфері охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів, посиленні діяльності природоохоронних служб, заохоченні громадських організацій за активну діяльність з охорони природного середовища.

Наприкінці 80-х років ХХ століття було видано ще ряд партійних і урядових рішень. 7 січня 1988 року вступила в силу Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про докорінну перебудову справи охорони природи в країні», в якій зазначалося, що система управління природокористуванням республіки стримувала здійснення єдиної природоохоронної політики. Внаслідок цього 14 вересня 1988 року Указом Президії Верховної Ради УРСР було прийнято рішення утворити Державний комітет УРСР з охорони природи і визнати його центральним органом державного управління в сфері природоохоронної діяльності і раціонального використання природних багатств. Комітет був відповідальним стосовно захисту природного середовища, забезпечення раціонального використання ресурсів природи на території УРСР і координував міністерства, відомства, підприємства, організації, об'єднання в галузі охорони природи у своїй діяльності.

Екологічні права населення закріплювалися у нормативно-правових актах СРСР і УРСР. Так, Постанова Верховної Ради СРСР «Про невідкладні заходи екологічного оздоровлення країни» закріпила потребу широкого залучення громадськості в розв'язанні питань екології. Такими правами визнавалися: відтворення природних ресурсів, участь у заходах, що сприяють раціональному використанню природних об'єктів, право брати участь в обговоренні документів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, право бути учасниками масових мітингів, демонстрацій, зборів, страйків, пікетів, що стосувалися захисту довкілля. Друга пол. 80-х років характеризується бурхливим розвитком екологічного руху. Питання екології стало предметом політичних гасел після аварії на Чорнобильській АЕС 26 квітня 1986 року. Демократичні установи і організації розпочали масштабну боротьбу за навколишнє середовище. Невдовзі в Києві відбувся один з мітингів, на якому вимагалось не приховувати наслідки Чорнобильської катастрофи і негайно допомогти постраждалим. Учасники екологічної організації «Зелений світ» прагнули залучити широкі верстви населення до розв'язання проблем екології через демократію, гуманізм, ідеї виживання з метою забезпечення громадянам права на здорове навколишнє середовище. Діяльність студентських Дружин з охорони природи позитивно вплинула на розгортання екологічного руху в УРСР, які боролися проти браконьєрства, забруднення територій навколишнього середовища, займалися дослідженнями зникаючих видів, поширенням екологічної освіти. 18 листопада 1988 року уряд УРСР видав Постанову «Про корінну перебудову справи охорони

природи в республіці», якою затвердив право громадян на отримання екологічної освіти і на сприятливі умови проживання осіб.

Не менш вагомим значенням була наділена Постанова Ради Міністрів України від 28 квітня 1990 року «Про порядок і періодичність оприлюднення відомостей про екологічну, в тому числі радіаційну, обстановку і стан захворюваності населення», яка зобов'язувала органи держави з питань охорони довкілля інформувати громадян республіки стосовно рівня забруднення повітря, ґрунтів, водойм, сільськогосподарських угідь, результатів здійснення контролю за охороною природного середовища. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року вперше в історії закріпила право громадян на екологічно безпечне середовище.

Отже, поліпшення механізму правового захисту екологічного середовища часів здійснення політики «перебудови» стало міцним підґрунтям для розвитку законодавства України в сфері екології, оскільки здійснені заходи дали поштовх формуванню екологічної гласності, створення органу управління в галузі охорони природи – Державний комітет УРСР з охорони природи, закріплення на законодавчому рівні права народу на участь в громадських організаціях, що мають екологічну спрямованість, а також вперше проголошення права населення на екологічно безпечне довкілля.

*Щемур Ельвіра Русланівна
студентка 11 групи 1 курсу ІПКЮ
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ТЕХНІКИ МАНІПУЛЯЦІЙ В ПРОЦЕСІ АРГУМЕНТАЦІЇ

Маніпуляція розглядається як складний прийом впливу на людину, як операція в процесі аргументації, як витівка. Існує думка про те, що будь-яка комунікація – це і є маніпуляція, адже люди спілкуються один з одним з певною метою й намагаємось впливати на співрозмовника, або ж піддаємось впливу навіть не свідомо. Проте є випадки, коли маніпулятор чинить вплив на свідомість людини навмисно, адже хоче отримати певну вигоду.

Можливі мотиви маніпуляції: отримати владу над людиною заради власної користі; потреба за будь-яку ціну просунути свої власні цілі і особисту вигоду; бажання і потреба відчувати себе диктатором; отримання панування над іншими для того, щоб підняти власну самооцінку. Але в ряді випадків маніпулювання може відбуватися з позитивною мотивацією, наприклад, адвокат, захищаючи інтереси клієнта, застосовує певні маніпуляції задля отримання доказу при допиті свідків або проведення очної ставки, де юристом ставляться питання до свідка або іншого підозрюваного таким чином, що би особа дала необхідні адвокатові свідчення. Традиційне використання матеріалів та фактів, які друга сторона визнає або не заперечує, так само розглядається як техніка маніпуляції.

Існують різні класифікації технік маніпуляції. За напрямом дій на свідомість виділяють вплив тільки на одну людину, на невелику групу або одразу на масу людей. За сутністю дій найпоширеною є психологічна маніпуляція – тип соціального, психологічного впливу, що представляє собою прагнення змінити сприйняття або поведінку іншої людини за допомогою

прихованої або насильницької тактики. Оскільки, як правило, такі методи просувають інтереси маніпулятора, часто за рахунок інших людей, вони можуть вважатися неетичними.

Харрієт Брейкер, вивчаючи можливості протистояння маніпуляціям, ідентифікувала основні способи, якими маніпулятори управляють своїми жертвами: позитивна мотивація – похвала, поверхнєве співчуття, гроші, схвалення; негативна мотивація – позбавлення від проблемної, неприємної ситуації в якості нагороди; нестійке або часткове підкріплення – може заохотити жертву упиратися, наприклад, у більшості форм азартних ігор гравець може вигравати, але зрештою все одно опиниться в програванні; брехня – навмисний злісний обман; заперечення – маніпулятор відмовляється визнати, що він або вона зробив щось не так; шантаж – загроза будь-яких негативних наслідків у разі невиконання вимог; гра з почуттям провини – це найжорстокіший вид психологічної маніпуляції, адже маніпулятор перекладає свою провину на жертву, або навіть без вагомих на те причин доводить людину до почуття вини; тиск – маніпулятор наполягає на своїй думці до тих пір, доки жертва не підкориться і не погодиться з ним, або ж просто роздає команди, які потрібно негайно беззаперечно виконувати.

Виділяють наступні способи застосування маніпуляцій: маніпуляція образами – оскільки образи володіють сильною психологічною дією, їх широко застосовують в комунікативній практиці, особливо в рекламі; конвенціональна маніпуляція – спирається не на особисті психологічні установки, а на соціальні схеми: правила, традиції, прийняті в суспільстві; операційно-наочна маніпуляція – заснована на таких психічних особливостях особи, як сила звички, логіка виконання дії; маніпуляція духовністю – маніпуляція вищими рівнями психіки, духовними цінностями, почуттям обов'язку.

Отже, оскільки уникнути маніпуляцій не можливо, перед тим як приймати певне рішення варто задумуватися чи не впливає на цей вибір хтось інший і які зрештою будуть наслідки.

ПРИНЦИПИ ПОДАТКОВОГО ПРАВА, ЯКІ РЕГЛАМЕНТУЮТЬ НАДАННЯ ПОДАТКОВИХ КОНСУЛЬТАЦІЙ

Принципи податкового права регламентують діяльність всіх без винятку суб'єктів податкового права. При цьому потрібно відмітити, що специфічні різновиди діяльності у сфері оподаткування регламентуються специфічним набором принципів права. Аналогічне твердження буде цілком справедливим і щодо визначення кола вихідних положень податкового права, якими повинні керуватися конкретні суб'єкти податкових відносин. Це у свою чергу дозволяє говорити про наявність системи принципів податкового права, які регулюють порядок надання податкових консультацій. Такого роду підхід обумовлюється наявністю специфічного різновиду діяльності – надання податкових консультацій, та визначеного кола учасників податкових відносин, які слідують відповідним принципам – контролюючого органу та платника податків.

У податковому законодавстві відсутнє визначення таких понять як “принципи податкового законодавства”, “принципи податкового права” тощо. Відповідно, дефініцію поняття “принципи податкового права” потрібно формувати на теоретико-правовому рівні. Для послідовного визначення відповідного поняття потрібно окреслити коло його іманентних рис. До рис принципів податкового права можна віднести їх: а) найвищу міру імперативності (вирізняються системоформуючим призначенням в аспекті податково-правового регулювання); б) лаконічність формулювання змісту (принципи податкового права можуть мати як пряму, так і непряму форму закріплення, але незмінним залишається одне – принципи податкового права встановлюють коротке і зрозуміле правило поведінки); в) правореалізація як у сфері нормотворчості, так і у сфері правозастосування (принципи податкового права регламентують як діяльність суб'єктів нормотворчих процедур у сфері оподаткування, так і суб'єктів податкового правозастосування).

Зважаючи на вищезазначені ознаки податкового права, можна сформулювати наступне визначення: **принципи податкового права** – це лаконічно сформульовані нормативні положення податкового права, які характеризуються найвищою мірою імперативності та забезпечують регламентацію як нормотворчої, так і правозастосовчої діяльності у сфері оподаткування.

У першу чергу потрібно зазначити, що принципи податкового права підрозділяються на прямо закріплені та непрямо закріплені. Про специфіку форми закріплення принципів права (пряму або непряму) говорила ще Кашаніна Т. В. [1, с. 169]. В аспекті принципів податкового права влучно зазначив Котенко А. М., назвавши їх часто такими, що наскрізно пронизують норми права і тим самим впливають на зміст правових положень [2, с. 22]. Саме тому принципи податкового права можуть отримувати свою фіксацію не тільки у ст. 4 Податкового кодексу

України (далі – ПК України) (“Основні засади податкового законодавства України”) [3], але й у рамках інших приписів податкового законодавства.

Слід відмітити, що не всі прямо закріплені принципи податкового права (вихідні положення ст. 4 ПК України) регулюють діяльність із надання податкових консультацій. До прямо закріплених принципів, які отримують свою безпосередню реалізацію в рамках податкового консультування, належать: а) принцип рівності усіх платників податків перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації; б) принцип-презумпція правомірності рішень платника податків. На інші принципи податкового права суб’єкти відносин із надання податкових консультацій також повинні звертати увагу, однак такі принципи не мають безпосереднього відношення до податкового консультування. Це, зокрема, принцип стабільності. Так, якщо контролюючий орган бачить, що певний загальнообов’язковий платіж, про необхідність сплати якого ставить питання платник, був запроваджений із порушенням принципу стабільності, то в такому випадку контролюючий орган і повинен надати індивідуальну податкову консультацію платнику, виходячи з вимог даного принципу, навіть якщо вони і не співпадають з фіскальними цілями держави. Проте це у жодному випадку не прирівнює принцип стабільності до вихідних положень, які направлені на регулювання податкового консультування. Що ж стосується непрямо закріплених принципів податкового права, які регламентують податкове консультування, то вони отримують своє закріплення у ст. 52–53 ПК України. До таких непрямо закріплених принципів можна віднести: а) принцип забезпечення практичної необхідності консультування (п. 52.1 ст. 52 ПК України); б) принцип індивідуальної орієнтованості (п. 52.2 ст. 52 ПК України); в) принцип забезпечення гарантій для платника податків (п. 53.1 ст. 53 ПК України); г) принцип примату узагальнюючої податкової консультації (п. 53.1 ст. 53 ПК України); г) принцип забезпечення судового контролю (п. 53.2 ст. 53 ПК України).

Отже, принципи податкового права, які регламентують надання податкових консультацій, є пристосованими для цілей відповідної сфери податкового адміністрування загальними принципами податкового законодавства (ст. 4 ПК України), або ж основоположними, концептуально оформленими, непрямо закріпленими вимогами податкового законодавства (ст. 52–53 ПК України).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кашанина Т. В. Юридическая техника: учебник. Москва: Норма, Инфра-М, 2011. 496 с.
2. Котенко А. М. До питання про принципи у податково-правовому регулюванні. *Фінансове право*. 2014. № 2. С. 22–24.
3. Податковий кодекс України: Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI в ред. від 02.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ІР-СУДУ В УКРАЇНІ

В сучасних умовах розбудови України як демократичної та правової держави вагомим значення набувають питання наявності ефективної та дієвої системи правосуддя, що є гарантією дотримання прав та основоположних свобод людини і громадянина. Належне відправлення правосуддя багато в чому залежить від чіткої та узгодженої системи судоустрою України, з чітким розмежуванням компетенції між судами як загальної юрисдикції так й Вищих судів України, що покликані вирішувати окремі категорії справ.

Наразі окремої уваги заслуговує функціонування Вищого суду України з питань інтелектуальної власності, створення якого передбачено Законом України «Про судоустрій і статус суддів» (п. 1 ч. 2 ст. 31) [1]. Започаткування нового суду в системі судоустрою України обумовлено рядом факторів, серед яких: велика завантаженість господарських та адміністративних судів щодо вирішення спорів з питань інтелектуальної власності; необхідність вирішення справ у спорах стосовно прав на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, торговельні марки, комерційні найменування, що довгий час вже не можуть бути вирішені, а тому порушуються права окремих осіб; скорочення термінів розгляду та вирішення справ по суті; необхідність ефективного вирішення спорів з питань патентного права.

Таким чином, варто наголосити на актуальності визначення гарантій ефективності діяльності ІР-суду в Україні на початкових етапах його функціонування, що надасть можливість в майбутньому уникнути ряду проблем, пов'язаних із ефективним здійсненням правосуддя Вищим судом з питань інтелектуальної власності в Україні.

Започаткування нового суду також прямо передбачено Указом Президента України «Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності» від 29 вересня 2017 року № 299/2017 [2]. Передбачається, що новостворений суд розглядатиме справи у спорах стосовно прав на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, торговельні марки, комерційні найменування, у спорах щодо реєстрації, обліку прав інтелектуальної власності, визнання недійсними, продовження дії, дострокового припинення патентів, свідоцтв, інших актів, справи про визнання торговельних марок добре відомими, у спорах щодо прав автора і суміжних прав, щодо укладення, зміни, розірвання та виконання договорів на розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, а також у спорах, що виникають з відносин, пов'язаних із захистом від недобросовісної конкуренції щодо неправомірного використання позначень або товару іншого виробника, копіювання зовнішнього вигляду виробів, збирання, розголошення та використання комерційної таємниці, оскарження рішення Антимонопольного комітету із зазначених питань [3]. В той же час, наразі чітко не визначена юрисдикція Вищого суду з питань інтелектуальної власності, що створює загрозу гарантіям його ефективної діяльності.

Також, суттєвою перешкодою до гарантій ефективності діяльності ІР-суду є відсутність відповідного нормативно-правового акту, що врегулював би питання його адміністративно-правового статусу, визначав його правове положення відносно інших судів, закріплював

основні ключові положення щодо функціонування та діяльності суддів Вищого суду з питань інтелектуальної власності в Україні. А отже, наразі першочерговим є розробка та прийняття відповідного Закону України «Про Вищий суд з питань інтелектуальної власності» за аналогією Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» [4]. Вказаний нормативно-правовий акт, що регулював би питання функціонування ІР-суду в Україні, вирішить питання гарантій його діяльності, де важливого значення мають положення щодо кваліфікації кандидатів на посаду судді Вищого суду з питань інтелектуальної власності, процедури відбору, як вже вказано попередньо – юрисдикції та відповідно – компетенції суддів, що має важливе значення для належного здійснення правосуддя та вирішення справи по суті. А відтак, зазначимо, що важливою гарантією діяльності ІР-суду в Україні є його законодавче закріплення на рівні Закону України «Про Вищий суд з питань інтелектуальної власності».

Як висновок, зазначимо, що наразі назріла необхідність у створенні та діяльності ІР-суду в Україні як одного із органів у систему судоустрою України, що покликаний вирішувати спори у сфері інтелектуальної власності, які роками розглядаються в адміністративних та господарських судах загальної юрисдикції. В той же час, початок його роботи гальмується через неналежне нормативно-правове регулювання його діяльності та містить ряд питань процесуального та організаційного характеру, що повинні бути усунуті ще до початку його роботи, а це й є запорукою (гарантією) ефективності його діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про судоустрій і статус суддів : закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 05.05.2020).

2. Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності : указ Указом Президента України від 29.09.2017 № 299/2017 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299/2017> (дата звернення: 05.05.2020).

3. Вищий суд з питань інтелектуальної власності: процес створення триває // Захист інтелектуальної власності. Авторське право / Юридична газета Online : сайт. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/vishchiy-sud-z-pitan-intelektualnoyi-vlasnosti-proces-stvorenniya-trivaye.html> (дата звернення: 05.05.2020).

4. Про Вищий антикорупційний суд : закон України від 07.06.2018 № 2447-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: (дата звернення: 05.05.2020).

*Георгієвський Юрій Валентинович
д. ю. н., доцент кафедри адміністративного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

Постановою Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 року № 211 «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» в Україні встановлено карантин, який продовжено до 22.06.2020

року із запровадженням етапів послаблення протиепідемічних заходів (Постанова КМУ від 20.05.2020 року № 392). Під час дії карантину встановлено заборону на відвідування закладів освіти її здобувачами, що обумовило необхідність організації освітнього процесу в дистанційній формі.

Основні засади організації та запровадження дистанційного навчання в Україні регулюються Законом України «Про освіту», Концепцією розвитку дистанційної освіти в Україні, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 20.12.2000 року, Положенням про дистанційне навчання, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 року № 466 (якому передувало Положення про дистанційне навчання, затверджене наказом МОН від 09.04.2004 року № 40). Тобто, як бачимо, діяльність держави у напрямку розробки та запровадження дистанційного навчання в Україні триває вже майже 20 років.

Зазначимо, що Положення про дистанційне навчання поширює свою дію на дистанційне навчання у загальноосвітніх навчальних закладах (далі - ЗНЗ), професійно-технічних навчальних закладах (далі - ПТНЗ), вищих навчальних закладах (далі - ВНЗ), закладах післядипломної освіти або структурних підрозділах вищих навчальних закладів, наукових і освітньо-наукових установ, що здійснюють післядипломну освіту (далі – ЗПО), тобто фактично охоплює усі рівні освіти, окрім дошкільної. Дистанційне навчання у Положенні визначається як індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [1]. При цьому, дистанційне навчання може реалізовуватися шляхом застосування дистанційної форми як окремої форми навчання, так і завдяки використанню технологій дистанційного навчання.

Зауважимо, що запровадження дистанційного навчання у ВНЗ, ЗПО здійснюється за погодженням з МОН України, а у ЗНЗ, ПТНЗ – за рішенням педагогічної ради, погодженим з органом управління освітою, у сфері управління якого перебуває відповідний навчальний заклад. Організація дистанційного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється відповідно до робочих навчальних планів ЗНЗ, що затверджуються наказом керівника ЗНЗ за погодженням з органом управління освітою.

За приписами чинного Положення (п. 2.4.), умовою організації дистанційного навчання учнів, які з будь-яких причин не можуть відвідувати навчальні заняття в ЗНЗ, є результати останнього річного оцінювання навчальних досягнень учнів, які опанували програмовий матеріал відповідного класу на високому рівні (10, 11, 12 балів). При цьому, рішення педагогічної ради ЗНЗ про навчання учнів за дистанційною формою, яке оформлюється відповідним наказом, передусім отримання згоди батьків учня (одного з батьків) або законного представника учня у вигляді їхньої письмової заяви про переведення учня на дистанційну форму навчання, приймання відповідних заяв учнів (вихованців) випускних класів ЗНЗ закінчується до початку другого семестру навчання.

Також в цій нормі зазначено, що у випадку припинення (відсутності) причин (обставин), що обумовили ухвалення рішення про запровадження дистанційного навчання, тобто

припинення будь-яких причин з яких учні (вихованці) не могли відвідувати навчальні заняття в ЗНЗ та за відсутності високого рівня опанування програмового матеріалу відповідного класу за результатами річного оцінювання, учень (вихованець) згідно з рішенням педагогічної ради ЗНЗ припиняє навчання за дистанційною формою та згідно з власним рішенням (у разі досягнення повноліття) та/або рішенням батьків (одного із батьків) або законного представника і відповідно до законодавства може продовжити здобуття загальної середньої освіти за іншою формою навчання у цьому ж ЗНЗ або в іншому навчальному закладі системи загальної середньої освіти за місцем проживання [1].

Цілком очевидно, що така правова конструкція не передбачає організацію освітнього процесу в умовах заборони відвідування учнями (вихованцями) закладу освіти через встановлений КМУ карантин, адже в таких умовах переведення на дистанційну форму навчання здійснювалося в обов'язковому (примусовому) порядку, без урахування волі батьків та законних представників неповнолітніх учнів (вихованців) та поза залежністю від результатів останнього річного оцінювання учнів (вихованців). До того ж, наявний формат проведення шкільних уроків у синхронному форматі за допомогою таких програм відеоконференцзв'язку як Zoom та інш. протирічить такій рисі дистанційної освіти, встановленій Концепцією розвитку дистанційної освіти в Україні, як гнучкість, що передбачає можливість учнів здійснювати навчання зокрема, у зручний для себе час [2]. Наявний стан речей доводить прогалину у правовому регулюванні дистанційної форми здобуття освіти в умовах карантину та потребує від Міністерства освіти і науки України оперативних нормативних змін.

Ці зміни, на наше переконання, мають стосуватись суттєвого перегляду чинного Положення про дистанційне навчання щодо умов організації дистанційного навчання учнів (приміром, скасування такої умови як результати останнього річного оцінювання), які б відповідали поточному соціальному запиту на здобуття освіти в дистанційному форматі. Міністерству освіти і науки України при розробленні нової редакції Положення про дистанційне навчання потрібно враховувати права здобувачів освіти, встановлені статтею 55 Закону України «Про освіту», у тому числі, права на індивідуальну освітню траєкторію, вільний вибір не тільки темпу здобуття освіти, яке пропонується закладом освіти за відповідними освітніми програмами, а й рівня їх складності, методів і засобів навчання, на доступ до інформаційних ресурсів і комунікацій, які використовуються закладом освіти в освітньому процесі, захист персональних даних, безпечні та нешкідливі умови навчання тощо [3]. Нам уявляється, що при розробленні цього Положення варто зважати і на такі передбачені статтею 6 Закону України «Про освіту» засади державної політики у сфері освіти, як людиноцентризм, верховенство права, забезпечення якості освіти, рівного доступу кожного громадянина до всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою, свобода здобувачів освіти у виборі видів, форм і темпу здобуття освіти, освітньої програми тощо.

Окремої уваги потребує питання врегулювання процедури ідентифікації учнів, що є користувачами відповідних технічних програм із забезпечення здійснення дистанційного навчання та захисту персональних даних, що містяться в них.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про затвердження Положення про дистанційне навчання : Наказ Міністерство освіти та науки України від 25.04.2013 № 466. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>
2. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні, затверджена Постановою МОН України В.Г. Кременем 20 грудня 2000 р. URL : <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html>
3. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради. 2017. № 38-39. ст.380.

*Кравчук Олексій Олегович
доктор юридичних наук, доцент
суддя Вищого антикорупційного суду*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ КАРАНТИНУ ЛЮДЕЙ

У межах запобігання та протидії поширенню коронавірусної хвороби українські парламент та уряд прийняли ряд правових актів, впровадивши низку спеціальних приписів і заборон, в т.ч. кримінально-правових і адміністративно-правових. Збільшено кримінально-правовий штраф (без зміни диспозиції) за ст. 325 КК “Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням” та впроваджено адміністративну відповідальність за новою статтею 44-3 КпАП “Порушення правил щодо карантину людей”.

Заборони, передбачені ст. 44-3 КпАП і передбачені ст. 325 КК (остання – у частині порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам), є конкуруючими нормами, основною відмінністю яких є посилання у ст. 325 КК на легітимну мету, і відсутність такого посилання в ст. 44-3 КпАП (при цьому легітимна мета заборони, передбаченої ст. 44-3 КпАП є тією ж, що і в ст. 325 КК).

Відповідно, є необхідність розмежування складів відповідних правопорушень на законодавчому рівні. Адже правило малозначності не буде достатнім для ефективного розмежування складів конкуруючих адміністративного і кримінального правопорушень лише судовою практикою. Узгодження вказані норми потребують також і за розмірами санкцій у вигляді штрафу (адже на сьогодні адміністративний штраф за ч. 2 ст. 44-3 КпАП може бути більш як утричі більшим, ніж кримінальний штраф за конкуруючою нормою ст. 325 КК). Окрім того склади правопорушень, передбачені ст. 44-3 КпАП, залежно від обсягу карантинних обмежень, можуть конкурувати і з іншими конкретними нормами КпАП.

За критеріями Енгеля, адміністративна відповідальність за ст. 44-3 КпАП “Порушення правил щодо карантину людей” має кримінальний характер, не зважаючи на її передбачення не в Кримінальному кодексі, оскільки будь-якій особі, що обвинувачується у вчиненні правопорушення, передбаченого ст. 44-3 КпАП, загрожує доволі серйозне покарання, що накладається державними органами після встановлення вини особи. Відповідно, слід особливо ретельно оформлювати й розглядати відповідні матеріали, виходячи з належної вимогливості до якості закону, з додержанням права на захист, презумпції невинуватості, всіх інших прав,

що впливають із кримінального процесуального аспекту ст. 6, ст. 7 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та ст. 4 Протоколу №7 до неї.

Отже за принципом *non bis in idem*, сформульованим у ст. 4 Протоколу №7 до Конвенції, неможливим є притягнення особи, що вже була притягнута до адміністративної відповідальності за ст. 44-3 КпАП, до кримінальної відповідальності за ст. 325 КК за цим же правопорушенням (за цим же фактом). Відповідне правило працює за умови, якщо у справі прийнято рішення, що набрало законної сили, і не було встановлено інших важливих обставин діяння.

З цією метою важливо в протоколі про адміністративне правопорушення, і в відповідній постанові вказувати, що саме (яку дію чи бездіяльність) вчинено особою, що відповідний орган розцінює як правопорушення. Наведення загальних тез, на зразок “порушив правила карантину”, “порушив правила, передбачені рішенням Виконкому” – є недостатнім. В Україні є достатня правозастосовна практика складання протоколів про адміністративні правопорушення за бланкетними нормами (наприклад справи про правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, де завжди є порушення конкретного пункту Правил дорожнього руху) і розгляду відповідних справ судами для того, щоб дотримати належної процедури в розгляді справ про порушення карантину людей. Відповідно, в протоколі має бути детально описано, що саме вчинено особою, а також вказано на те, яку норму і якого самого закону чи підзаконного акту порушено. Розглядаючи ж справу, суд не вправі додумувати і уточнювати склад адмінправопорушення – він виходить з тієї фабули, яка вказана в протоколі.

При оформленні і розгляді матеріалів про адміністративні правопорушення за ст. 44-3 КпАП варто за принципом *nullum crimen, nulla poena sine lege* перевіряти наступні важливі моменти: 1) чи діяв на момент вчинення правопорушення відповідний закон та підзаконний акт, порушення якого інкримінується особі (компетентність органу, що прийняв відповідну норму підзаконного акта, відсутність його ретроспективної дії), 2) чи були відповідні норми закону та підзаконного акту якісними, доступними та передбачуваними для особи (чи були вони опубліковані (саме акти, а не інформаційні повідомлення про них), чи достатньо чітко і зрозуміло в них викладені відповідні приписи та заборони – щодо кола суб’єктів, їх прав і обов’язків – кому саме і що належить робити, або для кого і що забороняється). При оцінці *передбачуваності* норми слід враховувати можливий різний ступінь передбачуваності норм для спеціалістів (медиків, підприємців, керівників та громадян-неспеціалістів), зокрема, зрозумілість і визначеність застосованих у забороні термінів. Особа, прочитавши норму, повинна мати змогу зрозуміти, що їй робити. Це вимагає чіткого визначення термінології (наприклад на практиці виникають питання щодо термінів “приймання відвідувачів”, “прибережна зона” в їх інтерпретуванні до карантинних обмежень). Цілком можливі випадки, коли приймаючи акт у поспіху, суб’єкт нормотворення сформулював певну норму незрозуміло (щодо кола суб’єктів, змісту прав та обов’язків). У таких випадках відповідальність повинна виключатися.

Визначаючи, чи є ті чи інші норми підзаконних актів, тими нормами, на порушення яких вказує законодавець у бланкетній відсилці зі ст. 44-3 КпАП, слід, на нашу думку, виходити з: (1) вузького тлумачення терміну “законодавство”, до якого слід відносити лише закони, а також постанови Верховної Ради, акти Президента та Кабміну, прийняті в межах їх

повноважень та відповідно до Конституції України і законів України; (2) того, що органами місцевого самоврядування є лише сільські, селищні, міські, районні, обласні, районні в містах ради та виконавчі органи (комітети) відповідних місцевих рад; різноманітні інші органи (в т. ч. структурні підрозділи або постійні і тимчасові комісії рад і їх виконкомів) – за Конституцією не є органами місцевого самоврядування. Порушення рішень таких підрозділів і комісій не можуть, на нашу думку, тягнути за собою відповідальність за ст. 44-3 КпАП.

Якщо особа, що притягається до адміністративної відповідальності, поставить питання про компетенцію відповідного органу приймати певний припис чи заборону – цілком імовірно, що це питання необхідно буде вирішити в межах конкретної справи.

Значний розмір санкції за ст. 44-3 КпАП, конкурентність складів правопорушень, створюють два основні корупційні ризики: можливість зловживання строками давності (при неможливості вчасно розглянути адмінсправу), та, власне, прагнення “вирішити” справу меншим штрафом “на місці”. А низька якість норм, бланкетний характер шляхом відсилки на норми підзаконних актів, що складні для розуміння (а отже є питання до доступності і передбачуваності закону), відсутність перехідного періоду перед набранням нормами чинності – підвищують ці ризики.

З точки зору визначення дії законів у часі, має значення дата публікації законів, зазначена у відповідному виданні. В той же час, фактично відповідне видання може бути опубліковано пізніше. При оцінці ж доступності закону за принципом *nullum crimen, nulla poena sine lege* необхідно враховувати фактичну доступність норми, а не лише зазначену типографією дату публікації.

Основна частина заборон, що діяли та діють в Україні, було, сперше, передбачено постановою Кабміну 11 березня 2020 р. № 211, що запроваджувала карантин на всій території України. Слід зауважити, що ця постанова становить науковий інтерес і з позицій правотворчої техніки, адже практично кожного разу постанова та/або обмежувальні заходи викладались у новій редакції з новими термінами карантину та карантинних обмежень. По суті, ця постанова №211 стала своєрідним кодифікованим актом – зводом загальнодержавних карантинних обмежень. 20 травня 2020 р. прийнято також доволі цікаву нову постанову Кабміну №392, якою одночасно встановлено карантин на новий строк із 22 травня до 22 червня 2020 р., і продовжено попередній карантин. Крім того постановою №392 карантин упроваджено, фактично, на всій території України, хоча це прямо і не вказано, але названо перелік всіх 24 областей, АРК, міста Київ і Севастополь. Додатком до Постанови №392, фактично, всі пункти із заборонами з постанови №211 було виключено, хоча в самому тексті Постанови №392 прописано, що заходи, передбачені постановою №211, продовжуються. Тож питання із доступністю і зрозумілістю норм заборон продовжуватимуть виникати.

Маліновська Ірина
канд. юрид. наук,
асистент кафедри цивільного права №1
Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого

БАЗИ ДАНИХ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Кінець ХХ – початок ХХІ століття ознаменувався інтенсивним розвитком інформаційних технологій в світі. «Інформаційне суспільство», «інформаційно-комунікаційні технології», «соціальні мережі», «інтернет» – це ті словосполученні, які стали словами-маркерами нашого часу. Internet являє собою всесвітню мережу взаємопов'язаних комп'ютерних систем і ряд різних інформаційних, комунікативних служб, хоча з іншого боку - це звичайна система підбору, накопичення, систематизації, пошуку та передачі даних з одного комп'ютера на інший. Соціальні мережі можуть відрізнитись між собою як за змістом інформації, якою наповнені та наповнюються, так і за колом осіб – користувачами та їх можливостями. Ось, наприклад: відкрита багатомовна енциклопедія Wikipedia. Ця соціальна система орієнтована на підготовку енциклопедичних статей з приводу будь-яких понять, у ній передбачені можливості обговорення та внесення змін – корегування її користувачами та YouTube - найдинамічніша платформа в Інтернеті: сховище відеороликів на будь-яку тематику, які може закачати будь-який бажаючий.

Отже, соціальні мережеві сервіси для зберігання мультимедійних ресурсів (соціальні медіахранилища) - сервіси для спільного зберігання медіафайлів, засоби мережі Інтернет, які дозволяють безкоштовно зберігати, класифікувати, обмінюватися цифровими фотографіями, аудіо- і відеозаписами, текстовими файлами, презентаціями, а також організовувати обговорення ресурсів. Яка ж саме інформація і яким чином буде передаватися по мережі Internet, залежить цілком від осіб які нею користуються.

Таким чином можна констатувати, що в Україні як і у світі формується окремий напрям правового регулювання – право у соціальних мережах. Зокрема, виникає питання щодо особливостей такого об'єкта правової охорони як бази даних соціальних мереж. Відсутність правового регулювання соціальних мереж і невизначеність правової природи даного об'єкта зумовлює викнення великої кількості порушень та їх несанкціонованого використання, а також незахищеність користувачів. Можливості технологій соціальних мереж вносять нові корективи як в уявлення про інформаційну безпеку та можливості її правового забезпечення.

Право ж, як інструмент регулювання суспільних відносин, не може залишатися осторонь, саме тому актуалізується питання щодо можливості визначення соціальної мережі як бази даних, зокрема і правовідносин, які виникають та розвиваються в соціальних мережах.

З соціальними мережами пов'язують різного роду правовідносини, які регулюються нормативно-правовими актами різних галузей права, наприклад: криміналісти вже давно використовують соціальні мережі як джерело доказової бази, а цивілісти – як плацдарм для виникнення різного роду договірних правовідносин, тощо.

В Україні правове регулювання правовідносин, пов'язаних з використанням баз даних як об'єктів інтелектуальної власності, здійснюється на основі глави 36 Цивільного кодексу

України та Закону України «Про авторське право та суміжні права» (далі – ЗУ «Про авторське право і суміжні права»).

Отже, звернемося спершу до визначення поняття «баз даних», яке надано законодавцем у статті 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» так, відповідно під базою даних розуміють сукупність творів, даних або будь-якої іншої незалежної інформації у довільній формі, в тому числі - електронній, підбір і розташування складових частин якої та її упорядкування є результатом творчої праці, і складові частини якої є доступними індивідуально і можуть бути знайдені за допомогою спеціальної пошукової системи на основі електронних засобів (комп'ютера) чи інших засобів. Отже, таке визначення бази даних як об'єкту авторського права дозволяє зробити висновок про те, що правова охорона таких баз даних надається на рівні з літературними творами чи - то творами образотворчого мистецтва, але за умови їх творчого характеру.

Так, умовно, базу даних можна поділити на дві складові, відповідно різні об'єкти, а саме: «базу» (як основу, певний алгоритм пошуку/програму/її функціональність та структура), яка може бути як оригінальною так і неоригінальною та «данні» (як зміст бази) що можуть бути, зокрема, не тільки об'єктами авторського права, а й будь-якою інформацією.

Отже, можна зробити висновок, що соціальні мережі є специфічними базами даних в рамках яких виникають різні правовідносини щодо пошуку, використання та захисту як об'єктів права інтелектуальної власності, так і персональних даних, зокрема також і різного виду інформації, тощо. Особливістю соціальної мережі як бази даних є саме надана можливість її користувачам за допомогою соціальних сервісів наповнювати її вміст, причому не перевіряючи достовірності і правомірності його використання.

Також невід'ємним і обов'язковим для функціонування баз даних соціальних мереж є наявність пошукової системи, яка дозволяє користувачам самостійно визначати в якому напрямку вести пошук. Адже, особисті дані користувачів, що знаходяться в загальному доступі, можуть бути використані без дозволу як в рекламних цілях так і з іншою метою, також з вини мережі може бути здійснено витік інформації щодо платіжних даних. Правова охорона основана на способах функціональної безпеки повина унеможливити несанкціонований доступ до даних та запобігати їхній втраті у разі виникнення збоїв з метою збереження конфіденційності, цілісності та доступності інформації.

Можна зробити висновок, соціальні мережі як бази даних є основою для створення програми що забезпечують їх функціонування та є складним, специфічним об'єктом з приводу якого виникають різні правовідносини як щодо захисту прав інтелектуальної власності, так і щодо захисту персональних даних, честі, гідності та ділової репутації, зокрема і різного виду інформації, тощо. Метою ж такої соціальної мережі як бази даних є збір і систематизація інформації відповідно до схожості інтересів користувачів та/або їх діяльності.

*Мінчук Каміла,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет адвокатури, 3 курс, 2 група*

ІНСТИТУТ КОНСОЛІДАЦІЇ У ПОДАТКОВОМУ ПРАВІ

За загальним правилом певні дії, а саме здійснення податкового обліку, сплати податкових платежів та подання звітності, спрямовані на виконання податкового обов'язку, виконуються кожною особою індивідуально. Однак, в умовах спрямованості України до інтеграції в Європейський Союз, необхідною є адаптація національного законодавства до європейських норм. Тому важливим є забезпечення нормального регулювання консолідації податкового обов'язку, що здійснюється за наслідками спільної діяльності відповідної групи підприємств. Досвід європейських країн демонструє, що впровадження інституту консолідації податкового обов'язку здійснює позитивний вплив на національні економіки. Загалом, першочерговою метою такої консолідації є забезпечення балансу публічних та приватних інтересів. Баланс дотримується шляхом того, що консолідований платник отримує гарантію, яка має законодавче закріплення, щодо дотримання його інтересів у даній сфері, а держава здійснює оподаткування тих стійких груп, у розпорядженні яких знаходяться великі капітали, за чітко визначеними процедурами, за рахунок чого відповідні бюджети держави забезпечуються стабільними надходженнями. Також це має суттєвий вплив на ефективність податкового адміністрування та регулювання трансфертного ціноутворення.

На теренах європейського законодавства виділяють дві основні моделі консолідації податкового обов'язку : концепція повної консолідації та концепція фінансової консолідації, яка також відома як консолідація ПДВ. Головна відмінність даних підходів полягає в тому, що, відповідно до другої концепції, у платників податку, які входять до консолідованої групи, залишається власна правосуб'єктність стосовно сплати податків та виникає потреба в здійсненні оподаткування всередині такої групи. Це означає, що кожен суб'єкт консолідованої групи подає індивідуальну фінансову звітність, а учасник, якого визначено головним в групі, - окрім індивідуальної, ще й консолідовану звітність. Умовою виникнення повної консолідації є укладення договору про консолідованого платника податків між суб'єктами, у якому в обов'язковому порядку визначаються суб'єкти укладення, особливості здійснюваної політики в групі та інші критерії, що мають важливе значення для правомірного функціонування інституту консолідації. Також характерним для такого типу є їх організаційна, економічна та юридична інтеграція, чого не вимагається при консолідації ПДВ. Сутність організаційної консолідації полягає в тому, що основні напрямки діяльності визначаються тим підприємством з групи консолідованих, що визнається як головне. Юридичної – у тому, що основне підприємство, якщо мова йде про холдинги, повинно брати участь у статутному капіталі своїх дочірніх компаній, обсяг якої встановлюється законодавством. Що стосується економічної інтеграції, то її зміст розкривається через здійснення спорідненої господарської діяльності суб'єктами консолідації у межах єдиного виробничого процесу. Попри відсутність в елементів консолідованої групи суб'єктивного зобов'язання щодо самостійної сплати податків, вони все ж таки залишаються самостійними юридичними особами. Фактично це означає, що головне

підприємство, виконуючи податковий обов'язок, подає фінансову звітність, до якої при цьому включаються відповідні дані звітності її дочірніх підприємств. При консолідації податкового обов'язку важливим фактором для цілей оподаткування є резидентство суб'єктів, однак, незалежно від джерела походження – Україна це чи будь-яка іноземна держава,- увесь прибуток включається до загальної бази оподаткування. Єдність консолідованих учасників дозволяє розглядати таку групу як повноправного суб'єкта податкового права, оскільки вона є повноцінним платником податків.

Існують певні специфічні особливості консолідації податкового обов'язку, оскільки держави по-різному інтерпретують кожен із зазначених моделей відповідно до законодавчих традицій податкових юрисдикцій. Для України характерним є такий тип консолідації як консолідація ПДВ (або, як її ще називають, часткова консолідація). Особливістю функціонування в Україні даного інституту є наявність економічної та організаційної інтеграції. Не згадується в українському законодавстві стосовно даного питання категорія юридичної інтеграції. Замість нього використовується поняття «владні повноваження», що, однак, по суті є видозміненою вимогою юридичної інтеграції. Колізійним у національному законодавстві щодо даного питання є те, що можливість її застосування на даний момент закріплено лише в Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», однак жодних вказівок чи посилань у Податковому кодексі немає.

Отже, у висновку слід вказати, що на даний момент інститут консолідації в Україні перебуває в процесі становлення. Для його ефективного функціонування необхідною є потужна нормативна-правова база, яка б забезпечувала регулювання та дотримання балансу інтересів як консолідованих платників, так і держави в цілому. Так як у багатьох європейських державах інститут консолідації платників податків є досить розвинутим, а його діяльність є успішною, то Україна повинна вивчати досвід іноземних держав та запозичувати механізми впровадження, шляхом імплементації у національну систему права, однак з дотриманням законодавчих традицій податкових юрисдикцій.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри фінансового права Маринів Н. А.

*Муза Олег Валентинович
професор кафедри кримінального та
адміністративного права Академії адвокатури
України, доктор юридичних наук, старший
науковий співробітник*

КАСАЦІЙНІ ФІЛЬТРИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: НОВАЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ

Конституційні зміни в частині правосуддя, які відбулися у 2016 році, обмежили доступ громадянам та юридичним особам до касаційного перегляду судових рішень. Відповідні зміни у результаті конституційних новацій знайшли своє відображення у процесуальному законодавстві України, зокрема у Кодексі адміністративного судочинства України (далі – КАС України). Це стосується зокрема обмежень процесуальних прав щодо подання касаційних скарг на судові рішення за окремими категоріями справ, розширення дискреції суду касаційної

інстанції щодо визначення «доцільності» перегляду оскаржуваного судового рішення, зміна ролі Верховного Суду у правозастосовній практиці України.

15 січня 2020 року Законом України № 460-IX були внесені зміни до КАС України, якими було оновлено ряд положень, що стосуються «дії» касаційних фільтрів в адміністративному судочинстві.

У ст. 328 КАС України частина четверта викладена у новій редакції, що передбачає чотири виключні випадки касаційного оскарження судових рішень (крім ухвал судів першої та апеляційної інстанцій) за умови неправильного застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права:

1. «Якщо суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду, крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку» [1]. У зв'язку з цим слід зауважити, що саме законодавець розуміє під поняттям «подібні правовідносини»? Це подібність за їх складом чи характером прав та обов'язків сторін, чи за спільністю юридичних фактів, чи за однаковістю правової норми чи норм, що є передумовою їх виникнення? Тому на практиці дане питання віднесено виключно на розсуд суду.

2. «Якщо скаржник вмотивовано обґрунтував необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні» [1].

3. «Якщо відсутній висновок Верховного Суду щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах» [1].

4. «Якщо судові рішення оскаржується з підстав, передбачених частинами другою і третьою статті 353 КАС України» [1]. У даному випадку мова йде про порушення норм процесуального права, що мають значення для правильного вирішення справи, а саме: (i) недослідження судом зібраних у справі доказів; (ii) розгляд судом справи у порядку спрощеного позовного провадження, яка підлягала розгляду за правилами загального позовного провадження; (iii) необґрунтованість дій суду щодо відхилення клопотання про витребування, дослідження або огляд доказів або іншого клопотання (заяви) учасника справи щодо встановлення обставин, які мають значення для правильного вирішення справи; (iv) встановлення судом обставин справи, що мають істотне значення, на підставі недопустимих доказів; (v) у випадку розгляду справи неповноважним складом суду; (vi) якщо в ухваленні судового рішення брав участь суддя, якому було заявлено відвід, і судом касаційної інстанції визнано підстави його відводу обґрунтованими; (vii) якщо розгляд справи відбувався за відсутності будь-якого учасника справи, не повідомленого належним чином про дату, час і місце судового засідання; (viii) якщо прийнято рішення про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки осіб, які не були залучені до участі у справі; (ix) судові рішення не підписано будь-яким із суддів або підписано не тими суддями, які зазначені в судовому рішенні; (x) ухвалення судового рішення суддями, які не входили до складу колегії, що розглядала справу; (xi) судові рішення ухвалено судом з порушенням правил юрисдикції (підсудності), визначених КАС

України за винятком, якщо учасник справи, який подав касаційну скаргу, при розгляді справи судом першої інстанції без поважних причин не заявив про непідсудність справи.

5. Закріплено в абзаці першому пункту другої частини п'ятої ст. 328 КАС України загальне правило щодо усіх справ, розглянутих за правилами спрощеного позовного провадження, щодо яких застосовується обмеження касаційного оскарження.

Таким чином, розвиток адміністративного процесуального законодавства характеризується подальшим збільшенням обсягу дискреційних повноважень суду, звуженням окремих процесуальних прав учасників судового процесу, подальша імплементація оціночних тверджень та категорій. Такий стан нормотворчості з одного боку сприятиме «розвантаженню» Верховного Суду стосовно касаційного перегляду судових рішень, але з іншого – може бути додатковим фактором для збільшення звернень приватних осіб до Конституційного Суду України з конституційними зверненнями або до Європейського суду з прав людини. Крім цього знову постає питання про забезпечення державою ефективного судового захисту прав та інтересів приватних осіб, що завжди є однією з першопричин постійних законодавчих змін у галузі судоустрою та судочинства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» від 15.01.2020 № 460-IX. Режим доступу: URL:// <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-20#n195> (дата звернення 22.05.2020).

*Ханішин Микита Олексійович
Національний юридичний університет ім.
Ярослава Мудрого
Інститут прокуратури та кримінальної
юстиції, 2 курс, 14 група*

ОСОБЛИВОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ЩОДО КАРАНТИНУ ЛЮДЕЙ

Звертаючи увагу на сучасні реалії, варто наголосити на тому, що на території України діє загальнонаціональний карантин та режим надзвичайної ситуації, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 11.03.2020 р. № 211 [2]. Актуальність розгляду питання в аспекті адміністративної відповідальності за порушення встановлених вимог, а також подальша систематизація норм законодавства у наведеному контексті є необхідною за таких умов.

Систематизація досвіду реалізації нововведених положень, а також визначення недоліків й актуальних підходів у контексті розгляду справ про притягнення до адміністративної відповідальності за порушення правил щодо карантину людей є основною метою даної праці.

Важливим аспектом у визначенні особливостей притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 44-3 Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі - КУпАП) є аналіз юридичного складу адміністративного правопорушення [1]. Об'єктом даного правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони здоров'я. Об'єктивна сторона правопорушення полягає у порушенні правил щодо карантину людей, санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», іншими актами законодавства, а також рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами. Суб'єктом адміністративного правопорушення є загальний суб'єкт (фізична особа) та спеціальний суб'єкт (посадова особа). Суб'єкта сторона правопорушення визначається ставленням до наслідків і характеризується наявністю вини у формі умислу.

Щодо визначення уповноважених суб'єктів, які мають право складати протоколи, то до таких слід віднести посадових осіб органів внутрішніх справ, органів охорони здоров'я, органів державної санітарно-епідеміологічної служби, посадові особи, уповноважені на те виконавчими комітетами сільських, селищних, міських рад. З аналізу судової практики вбачається, що протоколи про адміністративне правопорушення за ст. 44-3 КУпАП здебільшого складають саме працівники поліції.

Слід зазначити, що стаття 44-3 КУпАП має бланкетний характер. Так, її диспозицією передбачається порушення правил щодо карантину людей, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 06.04.2000 р. № 1645-III [3], іншими актами законодавства, а також рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами. Це означає, що при складанні протоколу про адміністративне правопорушення уповноважена особа повинна вказати на те, яку правову норму було порушено.

Для прикладу. У постанові Київського районного суду м. Одеси від 15.04.2020 р., яка була винесена у справі № 947/7537/20 було прийняте рішення щодо неможливості притягнення особи до адміністративної відповідальності. При аргументації ухваленого рішення суд наголосив, що суб'єктом адміністративної відповідальності в такому випадку виступає суб'єкт господарювання, а не найманий працівник, що реалізує таку господарську діяльність [4].

Судова практика визначає також перелік вмотивованих справ, за якими було правомірно притягнуто правопорушника до відповідальності за статтею 44-3 КУпАП. У постанові Конотопського міськрайонного суду Сумської області суду від 20.03.2020 р., винесена у справі № 577/1102/20, враховуючи характер вчиненого правопорушення, особу порушника, ступінь його вини, майновий стан і керуючись ст. 44-3, 283, 284 КУпАП, суд визнав винним в скоєнні адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 44-3 КУпАП. Звертаючи увагу на суб'єктивну сторону скоєного правопорушення, майновий стан, суд призначив саме максимальну межу, встановленого в ст. 44-3 КУпАП, покарання [5].

Отже, проаналізувавши юридичний склад адміністративного правопорушення, а також практику притягнення особи до відповідальності, яка передбачена санкцією ст. 44-3 КУпАП «Порушення правил щодо карантину людей», варто наголосити на тому, що українські суди доволі часто повертають матеріали по справі для допрацювання уповноваженим органам чи взагалі закривають провадження, але й наявні постанови суду з деталізованою аргументацією

вини громадянина, а також належно оформлені процесуальні акти органів виконавчої влади. Вважаю запотрібним, узгодити процесуальну складову при притягненні особи до адміністративної відповідальності за ст. 44-3 КУпАП, а також визначити певні стандарти оформлення протоколу уповноваженими органами, підстави притягнення до відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: вид., перероблене і допов. від 26.02.2020. Харків: Право, 2020. 364 с.
2. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Постанова КМУ від 11.03.2020 р. № 211. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF>
3. Про захист населення від інфекційних хвороб. Закон України від 06.04.2000 № 1645-III. *Відомості Верховної Ради України*. № 229. 228 с.
4. Постанова Київського районного суду від 21 квітня 2020 р., судова справа № 947/7537/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88816227>
5. Постанова Конотопського міськрайонного суду від 25 березня 2020 р., судова справа № 577/1102/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88376803>

Tsekhotska-Koc Iuliia
graduate of Yaroslav Mudryi National Law
University
private lawyer practitioner
Ph.D. applicant in Law for European University
Institute

THE NEED FOR ELECTRONIC SYSTEMATIZATION OF CITIZENS OF UKRAINE.

Internet usage has grown rapidly over the past years all over the World. As of 2011, Ukraine was ranked 9th in the ‘Top 10 Internet countries in Europe’. Moreover, all existing standards of internet access are available for its citizens. Such areas as online retail, online shopping, online banking appearing to be in everyday use of Ukrainians because of frequent internet usage and mobility. The accessibility of these areas greatly rationalizes the lives of many people of different age groups. Nowadays, while quarantine (epidemy situation), online education also plays a significant role. Students, pupils, teachers, professors, psychologists, and many more people are enrolled in the online education sphere. However, to simplify the life of the population, unfortunately, at the moment there is no system of citizens accessible to everyone online. In the proposed system, information supposed to be entered on all temporarily and permanently residing individuals in the country. This information will include identification numbers assigned to all, place of registration, residence, the purpose of location, work information, medical condition, tax, pension estimates, etc. Despite the approval of the procedure for using contactless electronic media that is implanted in a passport and biometric permits for foreigners and stateless people, it has a lot of deficiency in reality. The law foresees switch to biometric passports, specifically, the ID cards. The explanatory note says that the actual bill aims to confirm the list of IDs that verify Ukrainian citizenship or the special status of a particular person and sets legal differences between the IDs with and without the implanted digital

device. The law document belongs to the package of the bills that Ukraine had to pass as to obtain the visa-free regime with the EU. So, basically the main reason is not making regulation of an existing system, but implementing a new one without positive feedback from citizens. For example, the Turkish judicial system provides a single electronic online registry for all citizens and temporary residents who reside on its territory. By receiving a stake and login, a person can see all the questions he is interested in related to payments due to him, allowances, transactions. And also, an individual has the opportunity to make an appointment with any state authority without creating queues at a convenient time for himself and solve his problem. Also, in the Republic of Turkey, there is a register in the judicial authorities for practicing lawyers, in which the lawyer involved in the case can consider any document attached to the case, including the ruling, the decision of the judge without the need to request a copy from the secretary and create documentary red tape. All this allows the judicial system to act faster, more transparently, and more reliably for all participants in the process. These are just 2 examples from a nearby country with similar resources and socio-demography situation. The purpose of the proposed new system is :

- to simplify life and the gradual automation of many areas of life,
- the gradual departure from handwritten data,
- the equality of European work experience using similar systems,
- simplifying the work of state authorities,
- the impossibility of falsifying data,
- and also simplifying the functioning of the existing base.

This applies to congestion and the judiciary, as well as confusion and difficulties in the medical field. Having high potential in the form of project implementation such as the Ministry and Committee of the digital transformation of Ukraine, it is necessary to increase the awareness of citizens about the availability of these functions. To do this, I propose to introduce and implement a certain law on the online systematization of the register of citizens and other persons residing in Ukraine. The first step will be the introduction of new identity cards in a single new register and to combine the passport services, address registration services, tax, the judicial system, medical units in order to introduce records, both for the benefit of the government and of each individual citizen.

*Вардумян Роберт Рубенович
студент НЮУ ім. Ярослава Мудрого
господарсько-правовий факультет, 5 курс,
група 02-19м-з-02
державний інспектор ВМО №2 м/п «Херсон»
Чорноморської митниці Держмитслужби*

ЗНАЧЕННЯ МИТНОГО КОНТРОЛЮ, ЯК СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

В умовах політичних та економічних процесів у країні, постає питання вдосконалення інституту митної справи за для ефективної реалізації державної політики в митній сфері. Адже від успішності її проведення залежить економічна стабільність. Обґрунтування цього можна знайти в щорічних звітах Державної казначейської служби та ДФС, так, по митних платежах

до загального фонду державного бюджету за 2018 та 2019 роки надійшло 338,8 та 319,9 млрд. грн. відповідно, при сумі Зведеного бюджету України на 2018 та 2019 роки - 1179,4 та 1289,7 млрд. грн. відповідно. Так, наприклад, в країнах ЄС та США надходження від митних органів становлять на рівні 5-10 %. В Україні дещо інша ситуація - на рівні 30-35 %. Митними органами акумулюється значні кошти, від чого в подальшому залежить стан економіки та без перебільшення безпека держави.

Очевидно, постає необхідність приділенню значної уваги роботі механізму потужної машини під назвою «митниця». Її ключовим елементом є митний контроль, що в свою чергу попереджує можливе зазіхання на економічну цілісність країни, виявляє та припиняє порушення законодавства України. Тому слід детально зупинитись саме на цій митній процедурі.

Митний контроль - сукупність заходів, що здійснюються митними органами в межах своєї компетенції з метою забезпечення дотриманням норм Митного кодексу, законів та інших нормативно-правових актів з питань митної справи та міжнародних договорів України. Відповідно до ст. 336 МКУ, митний контроль здійснюється у таких формах:

1) перевірки документів та відомостей, які відповідно до статті 335 Митного Кодексу надаються митним органам під час переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України;

2) митного огляду (огляду та перегляду товарів, транспортних засобів комерційного призначення, огляду та перегляду ручної поклажі та багажу, особистого огляду громадян);

3) обліку товарів, транспортних засобів комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон України;

4) усного опитування громадян та посадових осіб підприємств;

5) огляду територій та приміщень складів тимчасового зберігання, митних складів, вільних митних зон, магазинів безмитної торгівлі та інших місць, де знаходяться товари, транспортні засоби комерційного призначення, що підлягають митному контролю, чи провадиться діяльність, контроль за якою відповідно до цього Кодексу та інших законів України покладено на митні органи;

6) перевірки обліку товарів, що переміщуються через митний кордон України та/або перебувають під митним контролем;

7) проведення документальних перевірок дотримання вимог законодавства України з питань митної справи, у тому числі своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати митних платежів;

8) направлення запитів до інших державних органів, установ та організацій, уповноважених органів іноземних держав для встановлення автентичності документів, поданих митному органу;

9) пост-митний контроль.

Кожен з видів має той чи інший рівень ефективності в залежності від умов його застосування. Завдяки вдалим діям посадових осіб митниці ведеться робота щодо протидії контрабанді та митним правопорушенням. Однак станом на 2019 рік втрати бюджету через існування контрабандних схем та не добросовісності суб'єктів господарювання, що здійснюють

зовнішньоекономічну діяльність, які намагались ухилитись від сплати митних платежів чи мінімізувати їх, шляхом подання недостовірних відомостей - становлять близько 5 млрд. євро.

Водночас, головним чинником, що впливає на заподіяння шкоди національній економіці в розрізі митного контролю, є - недостатня координація митних органів України з відповідними органами суміжних з нашою країною держав щодо обміну інформацією з протидії переміщенню товарів поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю. Як правило, причиною цього є відсутність єдиної бази митних органів України з митними органами зарубіжних держав.

Знайшовши шляхи вирішення цих питань, держава створить сприятливі умови для ефективної реалізації державної митної політики. З огляду вищезазначеного, можна зробити наступний висновок - добре злагоджене функціонування механізму митного контролю є запорукою позитивних макроекономічних показників, а саме: збільшення надходжень до бюджету, захист національного ринку, покращення загального бізнес-клімату, очікуваним результатом буде створення нових робочих місць. Все це є рушійною силою за для побудови економічно сталої, розвиненої країни, в умовах безпечного існування.

*Єремєєва Наталія Валеріївна
зав.відділом господарсько-правових досліджень
проблем економічної безпеки Інституту
економіко-правових досліджень НАН України*

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВА СУТНІСТЬ ВТОРИННОГО РЕСУРСКОРИСТУВАННЯ В ЕНЕРГЕТИЦІ

Використання вторинних ресурсів є основою циркулярної (кругової) економіки, нової моделі господарювання, що ґрунтується на ідеї «зеленого зростання». В її основі – досягнення замкнутого циклу виробництва з метою зменшення тиску на довкілля.

За економічною природою вторинне ресурскористування в енергетиці спрямовано на виробництво і реалізацію енергії на основі використання вторинних енергетичних ресурсів, енергетичного потенціалу відходів. Господарська діяльність з виробництва і реалізації енергії спрямована на досягнення індивідуальних інтересів учасників відносин, зокрема одержання прибутку. Разом з тим, використання специфічних джерел енергії виокремлює суб'єктів господарювання, що діють на основі вторинного ресурсокористування, в певну групу як носіїв спільного (колективного) інтересу, який відрізняє їх від інших учасників енергетичних ринків. Окрім того, сфера вторинного ресурсокористування є інфраструктурною ланкою і частиною ресурсної бази відповідних територій [1, С.172]. На регіональному та місцевому рівні в процесі забезпечення енергопостачання споживачів виробничої і соціальної сфери, функціонування енергетичних об'єктів та інфраструктури відбувається узгодження корпоративних і регіональних інтересів, інтересів громади, колективних за своєю природою. Як діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, вторинне ресурсокористування сприяє збереженню невідновлюваних енергетичних ресурсів - сукупного надбання народу України, дозволяє зменшити частки викопного палива в енергетичному балансі країни, диверсифікувати джерела постачання енергоресурсів. Впорядкування, унормування цієї діяльності стає фактором енергетичної безпеки і напрямом енергетичної політики держави. Необхідно також прийняти до уваги європейський досвід впровадження засад циркулярної економіки, що спричинив виникнення нових складних форм взаємодії учасників відносин: утворення інтегрованих циклів у галузях економіки у вигляді комунікативних (циркулярних) мереж, де різні суб'єкти можуть координувати свої дії на основі спільних інтересів як у масштабі окремої громади, так і на загальнодержавному рівні [2, С.82; 3; 4]. Суспільна потрібність у збалансованому розвитку зазначених відносин об'єктивно обумовлює необхідність впорядкування дій учасників, відмінних за правовим статусом та суб'єктними ознаками, узгодження різнорівневих інтересів. В основі цієї системи зв'язків – здійснення господарської діяльності у сенсі ст.3 Господарського кодексу України з виробництва і реалізації енергії. З огляду на суспільну значущість такої діяльності, задоволення публічного інтересу в нарощуванні обсягів виробництва та споживання енергії з вторинних ресурсів, передбачає поєднання зусиль носіїв приватних і публічних інтересів на макро- і мікроекономічному рівнях.

Отже в юридичному аспекті вторинне ресурсокористування в енергетиці є діяльністю суб'єктів господарювання, споживачів енергії, органів державної влади, місцевого самоврядування, спрямована на використання енергетичного потенціалу вторинних ресурсів у господарському обігу, та охоплює реалізацію економічних, технічних, організаційних, правових заходів. Суспільні відносини, що виникають в процесі здійснення такої діяльності, демонструють предметне різноманіття (ознаки приналежності до предмету регулювання різних галузей прав) будучи при цьому єдиними за економічною сутністю. Такий характер взаємодії груп суспільних відносин спричиняє необхідність виникнення функціональних зв'язків між нормами, що їх регулюють, оскільки дотримання жорсткої галузевої сегментації в правовому регулюванні суперечить їх економічному змісту. Розв'язання цієї проблеми полягає в комплексному підході до правового регулювання таких відносин на основі методу правового господарського порядку (оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів - ст.5 ГК України [5, С. 23-26; 6, С. 46]). В межах такого підходу публічні інтереси забезпечуються господарсько-правовими засобами макроекономічного впливу. Національні – шляхом формування прогнозів і програм економічного і соціального розвитку України; нормативно-правового визначення умов здійснення відповідної діяльності (стандартизація, дозвільні процедури та ліцензування, оподаткування, екологічні нормативи). Колективні – через конкретизацію загальнонаціональних цілей у програмах соціально-економічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць; балансування обсягу господарської компетенції регіональних органів влади, органів місцевого самоврядування із їх завданнями щодо забезпечення сталого розвитку відповідних територій. Узгодження інтересів суб'єктів господарювання як учасників енергетичних ринків здійснюється шляхом деталізації конкурентного законодавства, норм щодо тарифоутворення, впровадження гнучкої системи економічного стимулювання. Регулювання спектру договірних відносин в межах ГК України забезпечує реалізацію індивідуальних інтересів суб'єктів господарювання на мікроекономічному рівні. Системний підхід до правового регулювання вторинного ресурсокористування в енергетиці може бути забезпечений за напрямками інтеграції цілі сталого розвитку до основ правопорядку у сфері господарювання як підґрунтя для узгодження галузевих механізмів правового регулювання, заснованого на системі правових принципів та єдиної мети.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Маковецька Ю.М. Вторинне ресурсокористування в Україні і регіональні аспекти його становлення. *Регіональна економіка*. 2011. №3. С.172-180.
2. Зварич Р., Зварич І. Розширена відповідальність виробника в концепції розвитку циркулярної економіки. *Світ фінансів*. 2019. №3 (60). С. 76-86.
3. Gawel, A. Circular economy initiative. World Economic Forum. 2019. URL: <https://www.weforum.org/projects/circular-economy> (дата звернення 23.03.2020).
4. Circular Economy in Europe. Developing the Knowledge Base. *EEA Report*. Copenhagen, European Environment Agency. 2016. №2. 27 p.
5. Знаменский Г.Л. Новое хозяйственное право. Избранные труды. *Сб. научных трудов*. К. Юником Интер. 2012. 488 с.

6. Джумагельдиева Г.Д. Правовое обеспечение энергосбережения: монография. НАН Украины, Ин-т экон.-прав. исслед. Донецк : Юго-Восток. 2011. 374 с.

*Карбан Михайло Ігорович
Студент 4 курсу, 3 групи,
Міжнародно-правового факультету
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В УКРАЇНІ

Державно-приватне партнерство (далі – ДПП) покликано підвищити ефективність управління об'єктами державної та комунальної власності, покращити якість публічних послуг для населення та бізнесу, створити умови для використання новітніх технологій та інновацій, знизити навантаження на державний бюджет. Все це виглядає чудово, але реалізується на практиці зовсім по іншому.

Для більш чіткого розуміння проблематики даної теми пропоную звернутись до офіційної статистики Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, яка є у вільному доступі. Станом на 01.07.2019 на засадах ДПП в Україні укладено 186 договорів, з яких реалізується 52 договори (35 – договорів концесії, 15 – договорів про спільну діяльність, 2 – інші договори), 134 договори не реалізується (4 договори – закінчено термін дії, 17 договорів – розірвано, 113 договорів – не виконується). Порівнюючи з іншими країнами, де також впроваджено ДПП, наша держава займає передові позиції, адже в середньому це лише 70 проектів. Спираючись на данні Світового банку не більше 34% усіх проектів ДПП були успішними в Україні і це справді має бентежити, бо, враховуючи неістотну варіацію між різними групами країн за рівнем доходів, відсоток невдач для країн із низьким рівнем доходів не перевищував 7%, тоді як для країн із високим рівнем доходів був нижчим за 4%.

Переходячи до суті проблеми реалізації ДПП в Україні, в першу чергу треба поставити запитання до розробки та аналізу доцільності таких проектів. Тут насторожує кількість проектів, які були ініційовані приватним партнером. Зокрема, відсоток успіху проектів ДПП є вищим для проектів, ініційованих державним партнером, порівняно з ініційованими приватним: 98% проти 76% для країн з низьким рівнем доходів і 99% проти 90% для країн з високим рівнем доходів. Більшість проектів, ініційованих приватним партнером, мають на меті реконструкцію або модернізацію об'єкта договору за державний кошт або під державну гарантію. Тобто такі проекти є суто комерційними і навіть у разі успішної реалізації залишаться вигідним лише для власника бізнесу, а не державі та суспільству. Таку проблему варто було б вирішувати ще на стадії аналізу таких пропозицій і питання тут постає не у відсутності чіткого регулювання механізму ДПП. Аналізуючи дану тему можна знайти щонайменше 14 Законів та 17 підзаконних нормативно-правових актів. Просто державний партнер звертає увагу на формальні вимоги, а головне на фінансові умови. Якщо всі вони виконані, то уряд вважає проект успішним і, відповідно, оцінює проекти тільки з цієї сторони.

З цього випливає і наступна проблема – кадрова. Якщо у великих містах це не відчувається, то у регіонах справи зовсім інші. Пристосуватись до існуючої системи на

практиці можна і через декілька спроб можна отримати співробітника, що оформлює документацію відповідно до вимог будь-якої пропозиції. Однак, тут і постає найцікавіше питання кадрової проблеми. Отримавши достатню кваліфікацію у державному секторі працівники часто змінюють сектор роботи на приватний. Міжнародні партнери часто проводять тренінги з підвищення кваліфікації. Так, на останній навчальній програмі, що проводив Світовий банк, було зроблено статистику, відповідно до якої з 25 учасників 16 вже через півроку змінило місце роботи. Від цього страждає як підготовка нових проектів, так і реалізація поточних — новим співробітникам потрібен час для вивчення суті, документації, особливостей реалізації проекту.

До того ж, відсутній єдиний орган, який взяв би на себе всі інвестиційні питання в країні. Такий напрямок потребує стратегічного планування, як для держави в цілому, так і для окремих регіонів. Створення такого органу унеможливить одночасне інвестування державними органами бюджетних коштів у проекти, що спрямовані на досягнення тих самих цілей.

Аналізуючи практику здійснення ДПП в Україні, можна дійти висновку, що велика кількість проектів не реалізується через відсутність стримуючих факторів, які б не давали концесіонеру легковажно відмовлятися від взятих на себе за договором обов'язків. Розірвання договору це найпростіший та найбільш достовірний для приватного партнера шлях виходу з проекту. Окрім стримуючих факторів, варто було б додати і стимулюючі, що заохочуватимуть інвесторів до негайного початку.

Дуже часто приватні партнери плутають договір концесії та оренди, а точніше їх мету. І справді, у короткостроковій перспективі за договором концесії держава отримує платежі, як і за договором оренди. Однак, очікуваним результатом концесії є ремонт чи модернізація майна, за рахунок чого має відбутись розвиток інфраструктури, підвищення якості надання тієї чи іншої соціальної послуги, впровадження нових технологій тощо. А на практиці виходить, що концесіонер до кінця використовує ресурс переданого йому об'єкта та ще й не виплачує своєчасно концесійні платежі. Навіть при виплаті всіх боргів отримаємо втрачений час. Подібні ситуації є неприпустимими і саме тому такою нагальною є потреба у створенні повноцінного інструменту моніторингу реального стану виконання договорів ДПП. Таким інструментом міг би стати, для початку, реєстр концесійних договорів, та нажалі інформацію з реєстра та дійсність далеко не завжди співпадають.

Підсумовуючи усе, хочеться зауважити, що налагодження співпраці бізнесу та держави це щоденна кропітка робота, а ДПП це один з основних механізмів у ній. Не вистачає своєчасного звітування органів місцевого самоврядування щодо укладених договорів, відсутній нагляд за етапами реалізації договорів. Та особливо, ДПП вимагає креативного підходу, відкритого і чесного діалогу між приватними та державними партнерами.

Науковий керівник: к.ю.н. Ас. Кафедри господарського права Ваксман Р.В.

*Павич Аліна Володимирівна
Головний юрисконсульт
Товариства з обмеженої відповідальністю
Юридична компанія «Фулкрум»*

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОМПАНІЙ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Стаття 42 Конституції України встановлює, що кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Такою, діяльністю, зокрема, є надання послуг військового характеру, які надаються приватними військовими компаніями (надалі -ПВК). Діяльність ПВК в законодавстві України є не забороненою, при цьому вона є не врегульованою, що позначається на інвестиційному кліматі України в сфері діяльності ПВК.

ПВК, спершу виникнувши в економічній сфері для забезпечення безпеки видобутку корисних копалин, різноманітних перевезень, та інших видів господарської діяльності, все частіше починають брати участь у повномасштабних військових антитерористичних операціях, що здійснюють державні органи.

Агресія Російської Федерації, за шість років антитерористичної операції (операції об'єднаних сил) в Україні дала змогу підготувати високопрофесійних спеціалістів у військовій сфері. З метою подальшого належного застосування своїх спеціальних знань, офіційного працевлаштування та їх матеріального забезпечення виникає необхідність законодавчого врегулювання діяльності ПВК в законодавстві України.

Клієнтами ПВК та охоронних, в зарубіжних країнах, є фізичних особи, юридичні особи приватного та публічного права, уряди, таким чином, інколи, відбувається делегування замовниками частини поліцейських та військових повноважень, що традиційно закріплені за державою. ПВК наймають для виконання цілого переліку послуг: від озброєної охорони та захисту людей та об'єктів, транспортних колон, дипломатичного персоналу до експлуатації бойових комплексів.

Дискусії про правове регулювання ПВК ведуться давно. Деякі дослідники припускають, що ПВК представлятимуть загрозу державному суверенітету, інші ж вважають, що в сучасних умовах глобалізації задля забезпечення безпеки економічних суб'єктів лише державних силових структур недостатньо. На нашу думку, правове регулювання ПВК в Україні необхідне для забезпечення економічного розвитку та національної безпеки України, за рахунок входження українських компаній на ринок світових ПВК та охоронних компаній.

Визначення легітимності існування та функціонування ПВК для України, як країни розробника, регулюється Документом Монтрью про відповідних міжнародно-правових зобов'язаннях і передових практичних методах держав, що стосуються функціонування приватних військових і охоронних компаній в період збройного конфлікту (надалі – Документ Монтрью).

Так, Документ Монтрью врегульовано ряд питань, щодо діяльності ПВК, а саме: відповідні міжнародно-правові зобов'язання, що стосуються приватних військових і охоронних компаній; Передові практичні методи, що стосуються приватних військових і охоронних

компаній. Так, зазначений документ є базовим для побудови національного законодавства в сфері діяльності ПВК.

На сьогодні США, Південно-Африканська Республіка, Великобританія, Німеччина, Швейцарія, Китайська Народна Республіка прийняли відповідні нормативно-правові акти, які регулюють діяльність суб'єктів ПВК. В той же час в Україні діяльність таких суб'єктів є нерегульованим питанням, незважаючи на те, що ряд приватних компаній здійснюють надання послуг у даній сфері на території України. Наші спеціалісти, які працевлаштовуються в іноземні приватні ПВК поза законом залучаються не лише до воєнної-охоронної діяльності, але й до повноцінних воєнних дій, як найманці. Законодавчий орган намагається закріпити регулювання діяльності ПВК на законодавчому рівні.

Такою спробою був Проект Закону «Про військово-консалтингову діяльність» реєстраційний №8093 від 05.03.2018. На нашу думку, це не є законопроектом який міг би врегулювати діяльність ПВК та не відповідає стандартам Документа Монтрью. Розвитком, зазначеного законопроекту, став Проект Закону «Про військово-консалтингову діяльність» реєстраційний № 3005 від 04.02.2020, який є аналогічним до проекту № 8093 при цьому доданими є положення, які лобіюють торгівлю зброєю для ПВК, що несе загрозу національній та міжнародній безпеці.

На нашу думку, та з огляду на Документ Монтрью та стандарти: International Code of Conduct Association; ISO 28007; ISO 18788; PSC1 ANSI/ASIS; PSC2 ANSI/ASIS. Правове регулювання діяльності ПВК повинно, здійснюватися в формі регулювання діяльності охоронних компаній які надають послуги в зарубіжних країнах.

Отже, на нашу думку, для правового врегулювання діяльності ПВК в законодавстві України, необхідно внести зміни в Закон України «Про охоронну діяльність», доповнивши розділом VI особливості зовнішньо-економічної діяльності охоронних компаній.

*Прокон'єв Роман Євгенович
здобувач кафедри господарського права
Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого*

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В СИСТЕМІ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

У статті 15 нового Закону «Про залізничний транспорт» передбачено, що залізничну інфраструктуру можуть передавати у концесію, оренду, лізинг, управління та спільну діяльність на конкурсних засадах.

Уряд оголосив готовність передавати вокзали в концесію [1]. Так, у концесію планують передати вокзали Києва, Харкова, Дніпра, Вінниці, Запоріжжя, Івано-Франківська, Хмельницького та Миколаєва. За його заявою, для виключення корупційного елементу цього процесу має бути задіяна система Prozoigo (тобто повинні бути організовані відкриті аукціони з метою створення конкурентного середовища та забезпечення доступу широкого кола суб'єктів до участі у таких «торгах», а також забезпечення доступу громадськості до перевірки умов таких торгів – авт.). Потенційні інвестори окрім благоустрою території, матимуть право

робити на вокзалах торгово-розважальні об'єкти та паркінги. Отже, згодом вокзали можуть стати не лише транспортними вузлами, а перетворитися на ключові комерційні об'єкти.

Наступним напрямом концесії на залізничному транспорті має стати будівництво нових контейнерних терміналів. На сьогодні «Укрзалізниця» є власником чотирьох таких комплексів в Одесі, Києві, Харкові і Дніпрі, заплановано будівництво терміналу в Західній Україні.

Крім того, змішана залізнична мережа (пасажирські та вантажні перевезення на одній мережі) заважає розвитку високошвидкісного пасажирського руху та приходу в найближчій перспективі приватних інвесторів, які могли б інвестувати через механізм державно-приватного партнерства. Отже, будівництво залізниці також може здійснюватися на умовах концесії за рахунок концесіонера, і тільки після прийняття об'єкта концесії в експлуатацію та досягнення показників результативності, що визначені концесійним договором (кількісних та якісних показників щодо надійності та доступності об'єкта концесії), концесіонер може претендувати на компенсацію своїх витрат, зокрема, шляхом отримання плати за експлуатаційну готовність дороги.

Важливим в процесі реформування залізниці є побудова розгалуженої залізничної мережі, для чого необхідно зупинити закриття малодіяльних станцій та ділянок шляхом фінансування підтримки мережі в необхідному обсязі або передати їх в управління зацікавленим приватним структурам, і в крайньому разі закрити частину ділянок. Концесіонерам збиткових і низькорентабельних об'єктів концесії, які мають важливе соціальне значення, концесіодавець може надавати пільги щодо концесійних платежів, а також передбачати в договорі надання дотацій, компенсацій та пільг.

Концесійні проекти для залізничного транспорту матимуть свої особливості:

1) Масштабність проектів у зв'язку зі значною інтегрованістю залізничного транспорту. Концесії поодиноких залізничних станцій чи вокзалів нечасто бувають окремими об'єктами проектів ДПП. Зазвичай вони передаються в концесію разом з відповідними напрямками сполучення, що збільшує обсяг проекту, його вартість, але сприяє всебічному розвитку відповідного об'єкта ДПП.. Відповідальність приватного партнера покриватиме розвиток будівель вокзалу, а також пов'язаних з ним залізничних шляхів, управління пасажирськими та вантажними потоками тощо. Хоча передача в ДПП окремого великого вокзалу з його пов'язаною інфраструктурою можлива як пілотний проект, коли ще немає досвіду впровадження широкомасштабних проектів [2].

2) Частково державне фінансування, адже проекти ДПП у залізничній галузі потребують капітальних вкладень як з боку приватного, так і державного партнерів через свою масштабність та складність. Водночас повністю приватне фінансування може бути, якщо це, наприклад, обмежена концесія певного вокзалу, яка не вимагає великого обсягу капіталовкладень, за якою ризики будівництва та управління вокзалом лежать на приватному партнері.

3) Постійна та тісна співпраця між державним та приватним партнером, враховуючи взаємопов'язаність всіх складових системи залізничного транспорту, що мають залишатися під контролем держави.

Важливо враховувати, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування несуть відповідальність за належне виконання публічних функцій, тому у випадку передачі

публічної функції в концесію відповідальність перед громадськістю за належне виконання цих функцій має нести не тільки концесіонер, а й безпосередньо концесіодавець як носій організаційно-господарських повноважень. Саме тому за уповноваженим органом виконавчої влади чи органом місцевого самоврядування має залишатися право та обов'язок контролю за здійсненням відповідної діяльності концесіонером [3].

Таким чином, відносини державно-приватного партнерства, а саме концесійні відносини набувають все більшої актуальності на ринку залізничного транспорту в умовах його реформування та переходу від стану природної монополії до конкурентного ринку. Для ефективного впровадження цих відносин необхідне правове регулювання на всіх етапах реалізації подібних проектів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Уряд визначив сім вокзалів, які планують передати в концесію <https://hromadske.ua/posts/uryad-viznachiv-7-vokzaliv-yaki-planuyut-peredati-u-koncesiyu>
2. Олійник К. Державно приватне партнерство на колію. Юридична газета он лайн. No39 (641). — Режим доступу: <http://yur.gazeta.com/publications/practice/derzhavnoprivatnepartnerstvo/derzhavnoprivatnepartnerstvo.na.koliyu.html>
3. Грудницька С. М., Єгорова Ю. В. Концесія та концесійний договір: проблеми визначення понять. Вісник Донецького національного університету, сер. В: Економіка і право, вип. 1. 2014. С. 223-227

Секція Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право;

*Богуцька Еліна Геннадіївна
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
міжнародно-правовий факультет, 3 курс, 3
група*

ОСОБЛИВОСТІ ВВЕДЕННЯ РЕЖИМУ НАДЗВИЧАЙНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ

У сучасному світі доволі поширеними є випадки, коли довкілля зазнає негативних змін, що можуть бути непоправними. Тому питання застосування режиму надзвичайної ситуації є актуальним через необхідність держави оперативно та ефективно відреагувати на виникнення надзвичайної екологічної ситуації для ліквідації чи можливого відвернення негативних наслідків.

Як зазначає Н.М. Бірюкова, через негативні тенденції розвитку екологічної ситуації в Україні, було прийнято багато нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних екологічних ситуацій. На сьогоднішній день їх налічується близько двохсот [1].

В Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 65) передбачено надання певній території України статусу зони надзвичайної екологічної ситуації, тобто ситуації, при якій на окремій місцевості сталися негативні зміни у навколишньому природному середовищі, що потребують застосування надзвичайних заходів з боку держави [2].

Для застосування статусу зони надзвичайної екологічної ситуації необхідно наявність певних підстав, зазначених в статті 5 Закону України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації». Серед них визначають: 1) перевищення гранично допустимих норм показників якості навколишнього природного середовища, визначених законодавством; 2) виникнення реальної загрози для життя та здоров'я великої кількості людей або заподіяння значної матеріальної шкоди юридичним, фізичним особам чи навколишньому природному середовищу внаслідок надмірного забруднення навколишнього природного середовища, руйнівного впливу стихійних сил природи чи інших факторів; 3) негативні зміни, що сталися в навколишньому природному середовищі на значній території і які неможливо усунути без застосування надзвичайних заходів з боку держави; 4) негативні зміни, що сталися в навколишньому природному середовищі, які суттєво обмежують або виключають можливість проживання населення і провадження господарської діяльності на відповідній території; 5)

значне збільшення рівня захворюваності населення внаслідок негативних змін у навколишньому природному середовищі [3].

Також Т.А. Шараєвська зазначає, що на основі чинного законодавства можна виділити такі юридичні ознаки надзвичайної екологічної ситуації, як наявність людських жертв чи ймовірність їх появи, заподіяння шкоди навколишньому середовищу чи здоров'ю людини, наявність матеріальних збитків та порушення екологічного балансу, що призвело до негативних змін в умовах життя людей [4].

Перелік підстав для застосування до певної території статусу зони надзвичайної екологічної ситуації є доволі широким, оскільки включає в себе як ситуації техногенного характеру так і стихійні лиха, що певним чином перешкоджають нормальному життю фізичних та юридичних осіб.

Для визначення рівня небезпеки для населення існує спеціальний наказ Міністерства Надзвичайних Ситуацій «Про затвердження Класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій» від 06.08.2018 р., який класифікує надзвичайні ситуації [5].

Наприклад, перевищення викидів в атмосферне повітря вмісту забруднюючих речовин понад гранично допустиму концентрацію (далі ГДК) є надзвичайною ситуацією та є підставою для органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування для внесення пропозиції до Кабінету Міністрів України, якщо показник більше ГДК у 20-29 разів тривалістю понад 24 години, у 30-49 разів тривалістю понад 8 та у 50 разів і більше [5].

Для введення правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації, який визначається в статті 8 Закону України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» як правовий режим, який може тимчасово запроваджуватися в окремих місцевостях у разі виникнення надзвичайних екологічних ситуацій і спрямовується для попередження людських і матеріальних втрат, відвернення загрози життю і здоров'ю громадян, а також усунення негативних наслідків надзвичайної екологічної ситуації, необхідне звернення органів виконавчої влади або місцевого самоврядування до Кабінету Міністрів України, який у свою чергу робить подання Президенту України. Якщо Президент України приймає рішення про визнання окремої території України зоною надзвичайної ситуації, то ним видається відповідний указ, що затверджується Верховною Радою України [3].

Наслідками введення надзвичайної екологічної ситуації є обов'язкове та оперативне виділення державою або органами місцевого самоврядування, додаткових фінансових та інших матеріальних ресурсів, достатніх для нормалізації екологічного стану та відшкодування нанесених збитків, запровадження спеціального режиму поставок продукції для державних потреб, реалізацію державних цільових програм громадських робіт [3].

Крім певних заходів, спрямованих на ліквідацію наслідків надзвичайної екологічної ситуації та нормалізації екологічного стану, держава може встановлювати певні обмеження прав громадян, зокрема: посилення охорони громадського порядку та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення, тобто важливих об'єктів інфраструктури, встановлення обмежень чи заборони на проведення масових заходів, у тому числі у разі загострення епідеміологічної обстановки, крім заходів, заборона та проведення яких встановлюється судом, відселення людей з місць, небезпечних для їх проживання, з обов'язковим наданням їм жилих приміщень для постійного або тимчасового проживання, встановлення карантину та здійснення інших обов'язкових санітарно-протиепідемічних заходів [6].

Отже, введення режиму надзвичайної екологічної ситуації є необхідним правовим засобом для забезпечення екологічної безпеки населення у разі забруднення навколишнього середовища, стихійних лих або інших факторів, що мають негативний вплив на життя та здоров'я людини. Його особливою ознакою є підстава через яку він застосовується, тобто надзвичайна екологічна ситуація, що вказує на присутність негативних змін у навколишньому

природному середовищі. Під час впровадження правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації держава гарантує забезпечення низки принципів, а саме: пріоритету захисту життя та здоров'я людини, комплексність заходів, спрямованих на нормалізацію екологічного стану, достатній рівень інформування населення його стан та обов'язкове притягнення винних у виникненні надзвичайної екологічної ситуації. Крім застосування надзвичайних заходів для ліквідації чи можливого відвернення негативних наслідків, введення режиму надзвичайної екологічної ситуації забезпечує можливість визнання юридичних та фізичних осіб постраждалими від надзвичайної екологічної ситуації та відшкодування завданої їм матеріальної шкоди матеріальної шкоди. Кошти для потерпілих виділяються з коштів державного та місцевих бюджетів, передбачених на зазначені цілі. Проте, проблемним питанням залишається своєчасна реакція органів влади, які часто не об'єктивно сприймають скарги громадян та не передбачають негативних наслідків своєї бездіяльності.

Науковий керівник – доцент, к.ю.н. Черкашина М.К.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бірюкова Н. М. Передумови становлення режиму зони надзвичайної екологічної ситуації в Україні . Вчені записки Таврійського національного університету В. І. Вернадського. Сімферополь №2 2012 С. 239-245
2. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 18.12.2019 р. ст. 65 № 1264-ХІІ Відомості Верховної Ради. 2019 12 грудня (№179). С. 10-22
3. Про зону надзвичайної екологічної ситуації : Закон України від 28.12.2015 р. ст.10 № 1908-ІІ Відомості Верховної Ради 2015. № 48-49. Ст. 3
4. Т.А. Шараєвська Поняття та юридичні властивості надзвичайної екологічної ситуації . Університетські наукові записки. Київ №4 ,2015 С. 282-287с.
5. Про затвердження Класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій від 06.08.2018 Наказ Міністерства внутрішніх справ від 06.08.2018р. №658 Офіційний вісник України. 2018. № 5. С. 43-49
6. Про правовий режим надзвичайного стану Закон України від 28.12.2015 ст.17 Відомості Верховної Ради № 1550-ІІІ 2015. № 48-49. Ст. 29

*Кірін Роман Станіславович
провідний науковий співробітник
Інституту економіко-правових досліджень
імені В.К. Мамутова НАН України*

РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ У МІСТОБУДІВНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Підтримуючи проголошені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 р. № 70/1 глобальні цілі сталого розвитку до 2030 р. та результати їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, викладені у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», Президент України постановив забезпечувати дотримання Цілей сталого розвитку України на період до 2030 р. [1], однією з яких є забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів.

Складна екологічна ситуація зумовлена рядом факторів, у тому числі незадовільним функціонуванням державної системи моніторингу довкілля, створеної для збирання та аналізу інформації про стан навколишнього природного середовища (далі – НПС), прогнозування його змін і розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень з питань запобігання негативним змінам НПС та дотримання вимог екологічної безпеки [2]. Подібне положення цілком поширюється й на окремі населенні пункти і, перш за все, - міста.

Останнє поняття, на відміну від чисельних пропозицій науковців, не має легального визначення. Натомість, найбільш близькими до терміну «місто» є поняття «міська місцевість» - адміністративна територія міських поселень (міста та селища міського типу) [3], а також термін «населений пункт» - забудована територія, в'їзди на яку і виїзди з якої спеціально позначені відповідними знаками або яка будь-яким іншим чином визначена у національному законодавстві [4].

Одним з недоліків функціонування систем розселення в Україні визначено неузгодженість соціального, економічного, містобудівного та екологічного аспектів розвитку населених пунктів та прилеглих територій [5]. Хоча основним екологічним законом й встановлені екологічні вимоги при розміщенні і розвитку населених пунктів: 1) планування, розміщення, забудова і розвиток населених пунктів здійснюються за рішенням місцевих рад з урахуванням: 1.1) екологічної ємкості територій; 1.2) додержанням вимог охорони НПС; 1.3) раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки; 2) при розробці генеральних планів розвитку і розміщення населених пунктів сільські, селищні, міські ради встановлюють режим: 2.1) використання природних ресурсів; 2.2) охорони НПС та екологічної безпеки. Цей режим встановлюється у приміських та зелених зонах за погодженням з місцевими радами, на території яких вони знаходяться, відповідно до законодавства України [6, ст. 59].

До того ж, на рівні державної екологічної політики, серед завдань досягнення цілі «Забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України» [7] визначено: 1) зменшення негативного впливу процесів урбанізації на НПС; 2) припинення руйнування НПС у межах міст, зокрема недопущення: 2.1) необґрунтованого знищення зелених насаджень у межах міст під час виконання будівельних чи інших робіт; 2.2) незаконного відведення земельних ділянок, зайнятих зеленими насадженнями, під будівництво.

Особлива увага у містобудівному законодавстві відведена об'єктам, визначеним відповідно до Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, ст. 16 Закону України «Про міжнародні договори», п. 172 Настанови із застосування Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини [8].

Загальні відносини із забезпечення сталого розвитку населених пунктів та екологічної безпеки територій при здійсненні планування та їх забудови врегульовані Законом України «Про основи містобудування» [9, ст. 19] наступним чином: 1) при розробці та реалізації містобудівної документації (далі – МБД) суб'єкти містобудівної діяльності зобов'язані дотримуватись основних завдань та заходів щодо забезпечення сталого розвитку населених пунктів та екологічної безпеки територій; 2) сталий розвиток населених пунктів передбачає соціально, економічно і екологічно збалансований їх розвиток, спрямований на створення економічного потенціалу, повноцінного життєвого середовища для сучасного та наступних

покоління на основі раціонального використання ресурсів, технологічного переоснащення і реструктуризації підприємств, удосконалення соціальної, виробничої, транспортної, комунікаційно-інформаційної, інженерної інфраструктури; 3) екологічна безпека територій передбачає дотримання встановлених природоохоронним законодавством вимог щодо охорони НПС, збереження та раціонального використання природних ресурсів, санітарно-гігієнічних вимог щодо охорони здоров'я людини, здійснення заходів для нейтралізації, утилізації, знищення або переробки всіх шкідливих речовин і відходів.

МБД підлягає стратегічній екологічній оцінці в порядку, встановленому Законом України «Про стратегічну екологічну оцінку» [10, ст. 2]. Розділ «Охорона НПС», що розробляється у складі проекту МБД, одночасно є звітом про стратегічну екологічну оцінку, який має відповідати вимогам зазначеного закону. Крім того, слід враховувати, що згідно із Законом України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних», який вводиться в дію з 1 січня 2021 р., містобудівний кадастр включає геопросторові дані, метадані та сервіси, оприлюднення, інша діяльність з якими та доступ до яких здійснюються у мережі Інтернет [11].

На міському рівні в систему містобудівного кадастру вводяться відомості про: екологічні та інженерно-геологічні характеристики окремих територій і земельних ділянок, можливість провадження на них містобудівної діяльності з урахуванням планувальних обмежень на підставі відповідної МБД, даних екологічних, гідрометеорологічних, радіологічних, санітарно-гігієнічних та інших досліджень, а також на підставі даних, отриманих з відповідних галузевих кадастрів та інформаційних систем щодо питань використання територій, їх екологічного, інженерно-геологічного, сейсмічного, гідрогеологічного та іншого районування території міста [12].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019 // Офіційний вісник України від 15.10.2019 — 2019 р., № 79, стор. 7, ст. 2712.

2. Про схвалення Концепції Державної програми проведення моніторингу навколишнього природного середовища : розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2004 р. № 992-р // Офіційний вісник України від 21.01.2005 — 2005 р., № 1, стор. 101, ст. 40.

3. Про затвердження Методики (порядку) формування плати за приєднання до системи передачі та системи розподілу : постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 18 грудня 2018 року № 1965 // Урядовий кур'єр від 21.12.2018 — № 242.

4. Конвенція про дорожні знаки та сигнали від 8 листопада 1968 р. (ратифіковано із застереженням і заявами Указом Президії ВР УРСР № 2615-VIII від 25.04.1974). URL : <http://www.unece.org/trans/conventn/legalinst.html> (дата звернення 20.05.2020)

5. Про Генеральну схему планування території України : Закон України від 7 лютого 2002 р. № 3059-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3059-14?find=1&text> (дата звернення 20.05.2020)

6. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення

20.05.2020)

7. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від Офіційний вісник України від 12.04.2019 — 2019 р., № 28, стор. 29, ст. 980.

8. Про затвердження Порядку інформування Міжурядового комітету з охорони всесвітньої культурної і природної спадщини про наміри здійснити містобудівні перетворення на території об'єкта культурної спадщини, включеного до Списку всесвітньої спадщини, та/або в межах його буферної зони : наказ Міністерства культури України від 20.04.2018 р. № 345 // Офіційний вісник України від 03.08.2018 — 2018 р., № 59, стор. 363, ст. 2075.

9. Про основи містобудування : Закон України від 16 листопада 1992 р. № 2780-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12?find=1&text> (дата звернення 20.05.2020)

10. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17?find=1&text> (дата звернення 20.05.2020)

11. Про національну інфраструктуру геопросторових даних : Закон України від 13 квітня 2020 р. № 554-IX // Офіційний вісник України від 19.05.2020 — 2020 р., № 38, стор. 7, ст. 1237.

12. Про містобудівний кадастр : постанова Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 559. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/559-2011-%D0%BF?find=1&text> (дата звернення 20.05.2020)

Корнієнко Ганна Сергіївна

*доцент кафедри земельного та аграрного права
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ОСНОВНІ ОЗНАКИ АГРОБІЗНЕСУ ЯК ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ

Агробізнес як багаторівневе явище має складну систему правових зв'язків між суб'єктами, зумовлених різноманітням правових відносин. Учасниками агробізнесу є сільськогосподарський товаровиробник та допоміжні суб'єкти. До останніх доцільно відносити: агропродовольчий ринок (суб'єкт господарювання, що створює належні умови для реалізації (оптової реалізації) сільськогосподарської продукції); страховиків сільськогосподарської продукції; аграрний фонд (державна спеціалізована установа, що здійснює цінову політику в агропромисловій галузі); селекційні центри та установи; виробників сільськогосподарської техніки тощо. Між цими суб'єктами можуть як внутрішні, так і зовнішні стійкі правовідносини. Стійкість правовідносин зумовлюється тим, що учасники поєднуються взаємопов'язаною діяльністю з виробництва й реалізації сільськогосподарської продукції та спільною метою – отриманням прибутку. Наприклад, першим рівнем складних правовідносин агробізнесу буде виступати селекційне винахідництво, що надає можливість отримати нові винаходи у сфері АПК; другим – виробництво, переробка; третім – логістика; четвертий рівень – доведення продукції до кінцевого споживача. Між названими правовідносинами можна простежити стійкі, однорідні зв'язки. Разом із наведеними необхідно визначати ще й додаткові ознаки агробізнесу: 1) однорідні, стійкі правові зв'язки

агробізнесу виникають між різними за предметом діяльності суб'єктами; 2) між суб'єктами агробізнесу виникають внутрішні та зовнішні правовідносини.

Усі суб'єкти агробізнесу рівноцінні, взаємопов'язані й підпорядковані одній загальній меті – отриманню і максимізації прибутку [1, с. 71]. Проте цим, так би мовити, приватним меркантильним змістом мета, заради досягнення якої працює агробізнес, не обмежується. Вона має більш широкий зміст та більш високе суспільне значення і полягає, разом із отриманням прибутку, у задоволенні потреб споживачів у сільськогосподарській продукції, забезпеченні продовольчої безпеки держави, розвитку села та сільської місцевості, підтримці екологічної безпеки.

Специфіка агробізнесу зумовлює особливості унормування відносин у цій сфері. Правове регулювання агробізнесу являє собою комплекс, який утворюється із правових норм приватного та публічного права. Подібне поєднання властиве і для аграрного законодавства. При цьому норми аграрного права в тій чи іншій мірі знаходять відображення в інших галузях права. Так, значну частину аграрного законодавства складають адміністративно-правові та норми іншого законодавства, наприклад, фінансового і податкового, які входять до складу комплексних актів по сільському господарству [2, с. 13].

Для агробізнесу властива передовсім первинність у нормах саме галузей приватного права, зокрема цивільного, корпоративного, господарського. Норми публічного права мають вторинний характер. Крім того, до системи регулювання можна віднести існуючі стандарти та правила щодо якості сільськогосподарської продукції, процесу його виробництва, ведення обліку матеріальних активів. Незважаючи на те, що правове регулювання агробізнесу комплексне за своїм характером, його доцільно відносити до аграрного законодавства, що поєднує норми різних галузей законодавства за предметом правового регулювання, яким є сільське господарство.

Отже, агробізнес як правову категорію характеризують такі ознаки: 1) агробізнес здійснюється спеціальним суб'єктом, який спеціалізується на здійсненні сільськогосподарської діяльності; 2) здійснення агробізнесу передбачає наявність спеціальних активів (земля, обладнання, водні ресурси тощо); 3) його сутність становить господарська (підприємницька) діяльність; 4) має складну систему правових зав'язків у вигляді правовідносин із селекційного винахідництва, виробництва, переробки, реалізації сільськогосподарської продукції та підтримки розвитку села; 5) спрямовується на виробництво, реалізацію сільськогосподарської продукції та виконання послуг у сфері сільськогосподарського виробництва; 6) між суб'єктами агробізнесу виникають внутрішні та зовнішні правовідносини; 7) мета агробізнесу полягає в отриманні прибутку, задоволенні потреб споживачів у сільськогосподарській продукції з урахуванням розвитку сільської місцевості, підтримки екологічної безпеки; 8) агробізнес обов'язково передбачає наявність організаційного (аграрний менеджмент) та матеріально-технічного забезпечення (сільськогосподарська техніка, паливно-мастильні матеріали, насіння, добрива тощо); 9) відносини агробізнесу регулюються нормами аграрного права. Наведені ознаки повинні враховуватися при розробці нормативних актів у сфері правового регулювання агробізнесу та АПК.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Долгошея Н. О. Організаційно-економічний механізм формування і функціонування агробізнесу. *Агросвіт*. 2010. № 21. С. 67–72.
2. Жушман В. П., Савельєва О. М. Наукові засади систематизації аграрного законодавства. *Теорія і практика правознавства: електронне наукове фахове видання Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2012. Вип. 1 (2). С. 1–17. URL: http://nauka.nlu.org.ua/download/el_zbirnik/1.2012/Zyshman.pdf.

**ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ:
ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ**

Місцеве самоврядування є однією з фундаментальних засад сучасної демократичної системи управління, втіленням влади народу у специфічній формі і на відповідному рівні. Воно передбачає можливість самостійного вирішення питань місцевого значення в інтересах населення територіальної одиниці на підставі закону.

Головна мета перетворень системи територіальної організації влади - побудова децентралізованої моделі організації влади, яка б була спроможна в умовах ринкової економіки результативно та ефективно впливати на процеси соціально-економічного і культурного розвитку територій, забезпечувала б якісний рівень надання управлінських послуг населенню на рівні європейських стандартів, була здатна до самовдосконалення і саморегуляції.

Сутність реформи місцевого самоврядування в Україні полягає в передачі широких повноважень на місця. У результаті децентралізації територіальні громади отримують повноваження для вирішення актуальних проблем і відповідне для цього фінансування. На рівні громади можливе більш прозоре та відкрите надання адміністративних послуг. Але, як свідчить європейська практика, досвід укрупнення територіальних громад може бути як позитивним, так і негативним одночасно .

Процес децентралізації публічної влади, а саме його запровадження, супроводжується низкою проблем, що виникають у різних сферах суспільного життя. Під час запровадження даної моделі повинні відбуватися такі дії, як реорганізація великої кількості органів виконавчої влади, скорочення керівного апарату, при цьому особливо в країнах, що розвиваються, потрібно бути готовими до протидії тискові з боку політиків, окремих вищестоящих державних службовців, а також: обов'язково синхронне впровадження сукупності реформ, направлених на децентралізацію.

В Україні процес децентралізації вже розпочався, тому розглянемо основні проблемні питання, що виникли в Україні у процесі здійснення реформи місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою держави.

Серед основних очікуваних ризиків у процесі децентралізації влади в Україні Національний інститут стратегічних досліджень називав такі:

- а) ризики, пов'язані з необхідністю перегляду меж адміністративно-територіальних одиниць (з метою забезпечення їх фінансової спроможності);
- б) послаблення державного контролю органів місцевого самоврядування на регіональному та субрегіональному рівнях за реалізацією повноважень, які будуть передані виконавчим органам місцевих рад, в умовах слабкості інститутів громадянського суспільства поза межами великих міст;
- в) ризики в бюджетній сфері;

- г) ризик зниження якості місцевого управління та легітимності прийнятих рішень;
- г) легітимізація у суспільній свідомості претензій регіонів на правосуб'єктність щодо тих політичних інтересів, які суперечать загальнонаціональним.

Основним недоліком запровадження децентралізації публічної влади в Україні є відсутність реальної політичної волі. Дійсно, ми бачимо певні кроки до децентралізації, були створенні спеціальні структури, зокрема Конституційна комісія, був написаний законопроект про внесення змін до Конституції в частині децентралізації, були внесені зміни до закону України, який регулює діяльність органів місцевого самоврядування, в інформаційному просторі це питання досить часто підіймається, у 2016 році відбулися перші місцеві вибори на території семи об'єднаних територіальних громад. Як вже зазначалося раніше, у липні 2015 року до ВРУ було внесено на розгляд проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» № 2217а.

Проте наша країна все ще невзможі здійснити децентралізацію влади від початку і до кінця. Процес реформування влади повинен був початися ще в 90-тих роках минулого століття, після утвердження незалежності Української держави, і на сьогоднішній 2020 рік бути не на початковому рівні, а вже закінчуватися.

Також слід відмітити і про кадрове забезпечення на місцях. Так як децентралізація передбачає передачу функцій, завдань, компетенції, відповідальність з центра на місця, від державних органів до місцевих, такий процес зумовлює налагодження кадрового забезпечення, наявності на місцях професійних, підготовлених робітників. Проблемні питання, що виникають зараз в органах місцевого самоврядування у кадровій сфері, запровадженням децентралізації лише загостряться. Так, наприклад, специфіка посадових осіб органів місцевого самоврядування (сільського, селищного, міського голови, голів районних, районних у містах та обласних рад), обумовлена їх виборністю і відповідно, їх постійній змінюваності. Відповідно до цього актуальною є проблема забезпечення фаховості цих структур, адже згідно з статистичними даними 40 % сільських, селищних та міських голів, 40-60 % депутатів місцевих рад під час чергових виборів обираються вперше.

Серед інших проблемних питань запровадження механізму децентралізації в Україні можна відмітити наступні:

- збереження низької якості послуг через відсутність чіткого переліку та розподілу управлінських функцій між органами місцевого самоврядування та структурами виконавчої влади на місцевому рівні;
- незначний обсяг фінансування на забезпечення послуг у соціальній сфері (частка видатків місцевих бюджетів, спрямованих на реалізацію повноважень органів місцевого самоврядування з надання власне муніципальних послуг (благоустрій, утримання і розвиток інфраструктури, транспортне забезпечення);
- низький рівень безпосередньої участі населення у вирішенні питань місцевого значення та реалізації права на контролюючі дії, у нас майже не розвинуті органи самоорганізації населення;
- низький престиж служби в органах місцевого самоврядування, пов'язаний із низьким рівнем соціального захисту працівників зазначеної сфери, недосконалістю системи оплати праці, високий рівень бюрократизації та корупції в органах місцевої влади.

В умовах запровадження якісної та ефективної реформи децентралізації необхідно створити та реалізувати потужну бюджетну та фінансову систему, яка б сприяла економічному нарощуванню та розвитку на місцях.

Слід звернути увагу на те, що бюджетна система України зараз не відповідає потребам розвитку територіальних громад. Пов'язано це з тим, що хоча й упроваджується децентралізація в країні, однак відбувається надмірна централізація фінансових ресурсів. Місцеві органи влади не мають можливості в повному обсязі виконувати свої функції, реалізовувати власну політику, здійснювати нарощування матеріальної та фінансової бази, створювати сприятливий інвестиційний клімат на рівні регіонів.

Також окремим питанням постає проблема готовності населення до децентралізації, адже вона передбачає високу правосвідомість громадян, розвиток їх особистої участі в прийнятті важливих питань, готовність самостійно розпоряджатися фінансовими та іншими ресурсами на місцях.

Отже, на сучасному етапі запровадження децентралізації публічної влади в Україні існує низка проблем, які потребують свого дослідження та професійного вирішення.

Стешенко Тетяна Віталіївна
доцент кафедри державного будівництва
НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ПРОВЕДЕННЯ МІСЦЕВИХ ВИБОРІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Місцеві вибори виступають одним із найважливіших інститутів демократії, є формою безпосереднього здійснення влади самим народом при формуванні представницьких органів місцевого самоврядування та обрання старост, засобом відбору уповноважених представників народу для участі у здійсненні влади.

Традиційно кожні нові вибори в нашій державі відбуваються за новими правилами. Верховна Рада України прийняла Виборчий кодекс України, який вступив в дію з 01.01.2020 року. Книга Четверта кодексу стосується місцевих виборів, закріплює основні правила проведення місцевих виборів.

Цього року місцеві вибори пройдуть за дещо незвичною системою. Кожен виборець під час голосування отримає по п'ять бюлетенів (у Києві бюлетеня буде два).

Перший бюлетень – до ради об'єднаної територіальної громади (ОТГ), другий – голосування за голову ОТГ, третій – за представника влади у районній раді, четвертий – за представника влади в обласній раді, п'ятий – голосування за старосту селища. Для зручності виборців бюлетені будуть різного кольору.

На сьогодні в країні дуже складна ситуація, яка пов'язана з пандемією. Ніби до кінця жовтня є час, аби подолати пандемію коронавірусу та нормалізувати життя в країні. Проте це зараз здається, що до липня, а тим паче до жовтня пандемія мине або навіть зійде нанівець, а карантин скасують. Це можливо. Та можливо і те, що якраз восени Україна переживатиме новий спалах коронавірусу. Тоді країні буде не до виборів і доведеться їх якось переносити. В українській Конституції не прописано жодного механізму перенесення місцевих виборів, окрім

хіба того, що виборів не проводять в умовах надзвичайного стану. А з огляду на це, у разі продовження карантину, вибори можуть скасувати на цей рік, як і в десятках країн світу, де на тлі пандемії вирішили перенести вибори різного масштабу – президентські (Польща, Молдова, Ісландія), парламентські (Чорногорія, Литва, Грузія, Румунія, Хорватія) та місцеві (Іспанія, Австрія, Велика Британія, Франція).

Місцеві вибори 25 жовтня 2020 року ставлять перед державою ряд викликів та завдань, що пов'язані між собою і мають комплексний характер.

Треба звернути увагу, що означене питання точно не належить до легких, оскільки нові правила, які закріплені у Виборчому кодексі України, імовірно, містять більше запитань, ніж надають відповіді на запитання, які турбують усіх суб'єктів виборчого процесу. Проте з ними вже сьогодні необхідно починати працювати, вивчати та готуватися до «перегонів», щоб допомогти розібратися виборцям у виборчих процедурах.

Після звернення Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування Центральною виборчою комісією узагальнила і систематизувала проблемні питання, які можуть потенційно виникнути щодо призначення, підготовки та проведення місцевих виборів 25 жовтня 2020 року. До них відносяться наступні питання:

- невизначеність із епідемічною ситуацією в Україні у зв'язку із поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19 під час виборчого процесу чергових місцевих виборів;
- необхідність вжиття додаткових засобів захисту всіма суб'єктами виборчого процесу у разі проведення виборчого процесу в умовах карантину;
- незавершеність реформи адміністративно-територіального устрою, вірогідність перегляду ряду положень Виборчого кодексу України у разі її реалізації;
- вірогідність зміни виборчої системи для окремих видів місцевих виборів незадовго до початку виборчого процесу ;
- наявність тимчасово окупованих територій, визначення меж територій, на яких вибори не можуть організовуватися та проводитися;
- необхідність якнайшвидшого внесення змін до Виборчого кодексу України в частині усунення прогалин та неузгодженостей, кореляції строків та спрощення виборчих процедур;
- проблеми з фінансуванням місцевих виборів (скорочення бюджету), в першу чергу – щодо оплати праці членів виборчих комісій; можливі проблеми з формуванням та функціонуванням виборчих комісій усіх рівнів;
- необхідність модифікації ІАС «Місцеві вибори» та відсутність фінансування на такі цілі;
- необхідність проведення інформаційних кампаній щодо роз'яснення положень Виборчого кодексу України;
- неможливість утворення та забезпечення повноцінного функціонування регіональних і територіальних представництв Комісії до початку виборчого процесу місцевих виборів у зв'язку з проблемами фінансування;
- складність застосування положень Закону України «Про публічні закупівлі» під час організації підготовки і проведення місцевих виборів.

У затвердженому парламентом законі про Державний бюджет на 2020 рік видатки на проведення місцевих виборів становили 2 млрд 154 млн 988 гривень.

Верховна Рада України 13 квітня 2020 року підтримала законопроект 3279-д "Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2020 рік" за основу та в цілому.

Згідно зі змінами, субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на проведення виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів зменшена на 1 млрд 154 млн 988 тис. грн. і становить 1 млрд грн.

Згідно з чинним законодавством Верховна Рада призначає чергові місцеві вибори не пізніше ніж за 90 днів до дня виборів.

Українська влада вирішила не скасовувати та не переносити місцеві вибори. Вони мають відбутися, як і було заплановано, – 25 жовтня 2020 року.

А це означає, що Верховна Рада оголосить про їх проведення у середині липня.

Наразі головне завдання перед місцевими виборами – правильно збалансувати владу в країні. Це допоможе структурувати систему державного управління та закінчити децентралізацію.

Одне із запропонованих нововведень – розподіл місцевого самоврядування на два рівні — громади та області, без рівня "район". На рівні громади мають розподілятися фінанси і повноваження, формуватися бюджет, надаватися державні послуги та розроблятися стратегія розвитку громади. Та сама формула пропонується і для області – прийняття загального бачення розвитку регіону. Таким чином обласна рада та виконком стануть "бюджетним комітетом", що розподіляє ресурси на регіон.

Ще одне заплановане нововведення – зобов'язати партії, що йдуть до місцевих рад, висувати кандидатів мінімум у 2/3 областей країни. Це означає, що партія має зареєструвати свої осередки більше, ніж в половині областей України.

Місцеві вибори 25 жовтня ставлять перед державою серйозні виклики, приміром, урізане фінансування і проблеми із застосуванням нового Виборчого кодексу. До майбутніх місцевих виборів – півроку. Буде тоді карантин або його взагалі скасують, що буде із режимом надзвичайного стану та статистикою захворюваності – невідомо, хоч саме від цього і залежить практично все у світі, зокрема, й українські вибори.

*Буркацька Ірина Григорівна
студентка юридичного факультету Київського
національного університету імені Тараса
Шевченка*

*Науковий керівник – Лотюк О.С., д.ю.н.,
професор кафедри конституційного права
юридичного факультету Київського
національного університету імені Тараса
Шевченка*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ШЛЮБУ ТА СІМ'Ї В ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА МУСУЛЬМАНСЬКИХ ДЕРЖАВАХ

У процесі розвитку національних правових систем конституційно-правове забезпечення шлюбно-сімейних відносин зазнавало значних змін. Витоки цих складних і водночас важливих відносин, які впливають на функціонування суспільства у цілому, беруть свій початок з найдавніших правових та конституційно-правових джерел. Не менш важливим є усвідомлення та визнання основоположних прав і свобод людини і громадянина на шлюб і сім'ю. Форма й обсяг цих конституційних прав в різних країнах мають як загальні риси, так і свої особливості, зумовлені національними традиціями.

Зокрема, актуальними є питання, що розкривають конституційно-правове регулювання шлюбу і сім'ї в європейських (на прикладі Польщі) та мусульманських (на прикладі Саудівської Аравії) країнах. Інтерес до конституційно-правових систем та виник не випадково, адже історія державності цих країн та їх унікальна правова система допомагає зрозуміти два основні напрямки сучасного розвитку сім'ї.

Структура мусульманської родини суттєво відрізняється від європейської. У першій значно посилена роль батька, який посідає чільне місце в сім'ї, яке збігається з становищем глави сімейства. Мусульманські сім'ї будуються на основі родинних зв'язків по чоловічій лінії, натомість дружина не входить до роду чоловіка і теоретично має повну родинну автономію [1. с. 289].

Конституційно-правове регулювання шлюбу і сім'ї в Саудівській Аравії загалом побудоване на національних звичаях і традиціях, релігійних догмах. Королівство не має юридично обов'язкової письмової Конституції. Однак, у 1992 році, королівським указом був затверджений Основний низам Саудівської Аравії, так звана світська конституція. У ньому викладені обов'язки і процедури державних інститутів, зокрема закладені основи саудівського суспільства, але він є недостатньо конкретним.

Відповідно до Основного низаму, Конституцією Королівства Саудівська Аравія є Книга Всевишнього Аллаха і Сунна Його Пророка (ст. 1). Так, в ісламському праві всебічно визначені умови одруження, основи для визнання дійсності шлюбу, права і обов'язки чоловіка і жінки, питання розлучення, права дітей.

Окрему увагу хочемо звернути на права та обов'язки подружжя про які говориться у 228 аяті сури «Корова» Священного Корану, де вказується: «Жінки мають такі ж права, як і

обов'язки...». Проте норми ісламського права відображають норми права патріархального типу, адже в 34 аяті сури «Жінки» Корану сказано: «Чоловіки стоять над жінками за те, що Аллах дав одним перевагу над іншими...» [2].

Основний низам правління наступний після Корану та Сунни за юридичною силою основний закон Королівства Саудівська Аравія. Відповідно до статті 9 Низаму: «Основою саудівського суспільства є сім'я. Її члени повинні виховуватися на основі ісламської віри пропонуваною нею відданості і покорі Всевишньому Аллаху, Його Пророка і представникам влади, поважати закони і виконувати їх, любити і цінувати свою Вітчизну і його славу історію».

Таким чином, Основний низам правління проголошує в якості основ саудівського суспільства сім'ю (Стаття 9) і іслам (Стаття 11). При цьому декларується, що держава всіляко сприяє «зміцненню сімейних уз» і збереженню «арабських і ісламських сімейних цінностей» (Стаття 10), а також перешкоджає будь-яким діям, що призводить до розколу і смуту в саудівському суспільстві (Стаття 12). Першою метою навчання проголошується прагнення «зростити в душах підростаючого покоління ісламську віру» (Стаття 13) [3].

У Конституції Польської Республіки все набагато простіше, адже традиційно, конституції романо-германської правової системи мають уніфікований характер. Тому у статті 18 Конституції мова йде про загальні засади шлюбу: «Шлюб як союз жінки і чоловіка, сім'я, материнство і батьківство знаходяться під охороною і опікою Польської Республіки». Про права та обов'язки подружжя йдеться у ч. 1 ст. 33 Основного закону: «Жінка і чоловік у Польській Республіці мають рівні права у сімейному, політичному, соціальному та економічному житті».

Щодо наявності конституційних прав дітей у Конституції Республіки Польща, то згідно з ч. 1 ст. 48, виховання дітей повинне враховувати ступінь зрілості дитини, свободу її совісті і віросповідання, а також переконання. Ця стаття перегукується із положенням про те, що батьки мають право забезпечувати дітям моральне та релігійне виховання і навчання згідно зі своїми переконаннями, яка міститься у ч. 3 ст. 53. Польська республіка забезпечує охорону прав дитини. Кожний має право вимагати від органів публічної влади захисту дитини від насильства, жорстокості, експлуатації і деморалізації (ч. 1 ст. 72).

Таким чином, можна виокремити такі принципи сімейного права Польщі: 1) принцип спеціального захисту сім'ї та дитини (ст. 18 Конституції Республіки Польща); 2) принцип добробуту дитини (гарантується ст. 72 Конституції Республіки Польща, пронизує Кодекс про сім'ю та опіку і передбачає державний захист дітей, позбавлених батьківського піклування, захист від будь-яких форм насильства, пріоритет інтересів дитини під час здійснення батьківських прав, виконання аліментних зобов'язань тощо); 3) принцип добробуту сім'ї (ст. 71 Конституції Республіки Польща); 4) принцип одношлюбності (ст. 18 Конституції Республіки Польща) та стабільності шлюбу; 5) принцип рівності між подружжям (ч. 1 ст. 33 Конституції Республіки Польща) [4].

Отже, порівнюючи конституційно-правові норми, що регулюють сімейні правовідносини в європейських та мусульманських країнах, можна дійти висновку, що європейське сімейне законодавство більш демократичне у питаннях регулювання процесу укладення шлюбу, на відміну від мусульманського, де все ж таки відчувається вплив

історичних форм регулювання сімейних відносин та релігійних норм. Водночас конституційне законодавство мусульманських держав більш пронизане нормами моралі, і стоїть на захисті не лише майнових інтересів громадян, а також їх гідності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Піх Ю. А. Теоретико-правові аспекти мусульманського шлюбно-сімейного права у контексті секуляризаційних процесів / Ю. А. Піх // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2014. – № 12. – С. 288-292.
2. Священний Коран [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://quran-online.ru/>.
3. ОСНОВНОЙ НИЗАМ КОРОЛЕВСТВА САУДОВСКАЯ АРАВИЯ [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://saudianews.ru/?page_id=2589.
4. Конституція Польської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала) / В.М. Шаповал – К.: Москаленко О.М., 2018. – 82 с.

В.С. Єгорова

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри публічного права

Національного технічного університету

України «Київський політехнічний інститут

імені Ігоря Сікорського»

ЩОДО ВИБОРЧОГО ПРАВА

Важливу роль в суспільстві відіграє виборче законодавство. Адже, саме вибори, як одна з форм безпосередньої демократії, шляхом формування вищих органів державної влади, реалізує право народу на управління державою.

Саме тому важливу роль в суспільстві відіграє спеціалізоване виборче законодавство. Адже, саме вибори, як одна з форм безпосередньої демократії, шляхом формування вищих органів державної влади, реалізує право народу на управління державою.

Виборче право — в об'єктивному сенсі — система правових норм, що регулюють суспільні відносини, пов'язані з виборами органів держави й місцевого самоврядування. Об'єктивне виборче право регулює виборчу систему в широкому значенні. Зазвичай, предметом виборчого права вважаються пов'язані з виборами суспільні відносини, в яких прямо або опосередковано беруть участь громадяни [1]. Предмет виборчого права України у вітчизняній юридичній науці визначається як сукупність суспільних відносин, які пов'язані з порядком підготовки та проведення виборів до представницьких органів публічної влади в Україні через голосування виборців [2, с. 35–42].

Основними принципами виборчого права у більшості країн є:

- вибори є вільними. Людина сама вирішує йти їй на вибори чи ні, ніхто її не може примусити. Небажання громадян брати участь у виборах має назву — абсентеїзм. У деяких країнах передбачено адміністративні штрафи за небажання брати участь у виборах;

- вибори є загальними (загальне виборче право). Мають право брати участь у виборах всі громадяни, що відповідають вимогам виборчого права держави;
- вибори є рівними (рівне виборче право). Один виборець має право 1 голосу;
- вибори можуть бути прямими та непрямими. Прямі вибори — система, за якою виборці мають можливість прямо висловити своє ставлення до кандидата шляхом подачі голосів (Україна, Росія, Франція, Польща). Непрямі вибори — система, за якою безпосереднє право обрання кандидата належить колегії виборщиків, на праві делегування їм своїх повноважень усіма виборцями;
- вибори є таємними. Таємне голосування — порядок подачі голосів, при якому виборець заповнює бюлетень у ізольованому приміщенні і особисто вкидає його в скриньку.

Норми виборчого права мають шість сутнісних рис: 1) особливий зміст; 2) установчий характер; 3) специфічність структури; 4) особливий час дії; 5) полівалентний характер; 6) особливий суб'єктний склад. Виборче право України містить досить велику кількість норм, які також відрізняються одна від одної за різними ознаками. Кожен вид виборчих норм має свій специфічний зміст та особливе призначення у виборчому праві України [3].

В сенсі реалізації голосу виділяють:

1. Пряме виборче право – безпосередня участь громадянина в виборах для обрання органів влади.
2. Непряме виборче право — опосередковане право громадянина, коли інтереси виборців реалізуються раніше обраними ними представниками до органу влади.

В суб'єктивному сенсі виділяють:

1. Активне виборче право — право громадян голосувати на виборах (обирати). Вік надання активного виборчого права звичайно встановлюється конституцією. В Україні активне виборче право надано всім громадянам, що досягли 18 років (за винятком осіб, визнаних судом недієздатними).
2. Пасивне виборче право — право громадянина бути обраним [4].

1 січня 2020 року набрав чинності Виборчий кодекс, який передбачає пропорційну систему виборів з відкритими списками і гарантує гендерний баланс.

Документ набирає чинності за винятком декількох підпунктів перехідних положень, один із яких, починає діяти з 1 липня 2020 року.

Положення, щодо здійснення повноважень органів адміністрування та органів ведення держреєстру виборців регіональними та територіальними представництвами ЦВК, набирають чинності з дня, наступного за днем прийняття ЦВК рішення про початок роботи її регіональних і територіальних представництв.

Самі ж місцеві вибори також мають проводити за оновленими правилами. Депутатів обласних і міських рад з населенням понад 90 тисяч пропонують обирати за пропорційною системою з відкритими регіональними партійними списками. Вибори депутатів районних, районних у містах, сільських, селищних рад відбуватимуться за мажоритарною системою у багатомандатних округах.

Однак досі не зрозуміло, чи стосуватимуться нові норми прийдешніх місцевих виборів 2020-го року. Адже нові норми, згідно з кодексом, вступають в дію з дня втрати чинності законом України "Про місцеві вибори".

Усі інші частини виборчого кодексу, набрали чинності 1 січня 2020 року.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: Навч. посіб. / В. М. Бесчастний, О. В. Філонов, В. М. Субботін, С. М. Пашков; За ред. В. М. Бесчастного. — К.: Знання, 2007. — 467 с.
2. Нестерович В.Ф. (2018). Предмет і метод виборчого права України. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. № 3. с. 35–42.
3. Нестерович В.Ф. (2018). Поняття, сутнісні риси та види норм виборчого права України. Правовий часопис Донбасу. 2018. № 3. с. 33–39.
4. Нестерович, В.Ф. (2017). Виборче право України: Підручник. Київ: Видавництво Ліра-К. с. 504.
5. О. Батанов. Виборче право // Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови). — К.: Парламентське видавництво, 2011. — С. 98.
6. Журавльова Ольга. В Україні знову переписали Виборчий кодекс. Сайт DW Made for minds. URL: <https://p.dw.com/p/3UDuX>

Кривцов Артем Олегович
студент IV курсу спеціальності «Право»
Коледжу Миколаївського національного
університету імені В.О. Сухомлинського

Науковий керівник:
Царенко Олена Олексіївна
кандидат політичних наук, викладач вищої
категорії, директор Коледжу Миколаївського
національного університету
імені В.О. Сухомлинського

РОЛЬ РАДНИКА МІСЬКОГО ГОЛОВИ У РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ МІСТА МИКОЛАЄВА

Радник міського голови, як помічник міського голови, відіграє важливу роль у дослідженні громадської думки, моніторингу діяльності економічної, бюджетно-фінансової, соціально-гуманітарної, правової сфер, співпраці з громадськими об'єднаннями та міжнародними організаціям. Радники міського голови у своїй діяльності керуються Конституцією України, Законом України «Про місцеве самоврядування» та іншими законами України, актами Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами, що регламентують діяльність органів місцевого

самоврядування в Україні, рішеннями міської ради та її виконавчого комітету ради, розпорядженнями та дорученнями міського голови. Повноваження радника міського голови надаються на строк повноважень міського голови та припиняються розпорядженням міського голови. Повноваження радника міського голови можуть бути припинені за його власним бажанням або за рішенням міського голови. Дострокове припинення повноважень здійснюється розпорядженням міського голови [1; 7].

Радники міського голови беруть активну участь у роботі дорадчо-консультаційних органів, вносять міському голові рекомендаційні пропозиції щодо пріоритетних та перспективних напрямів розвитку міста у різних сферах діяльності, аналізують суспільно-політичні, правові, соціально-економічні та багато інших процесів, які відбуваються в місті, займаються підготовкою пропозицій з проведення заходів за участі міського голови, готують матеріали до виступів, прес-конференцій, брифінгів, доповідей, зустрічей та робочих поїздок міського голови, а також виконують завдання за дорученням міського голови. Також радники міського голови беруть участь у проведенні консультацій з актуальних питань місцевого самоврядування за відповідними напрямками роботи, підготовці проектів міських цільових програм, здійснюють моніторинг актів виконавчих органів міської ради, вносять пропозиції щодо зупинення дії та скасування в установленому порядку актів, що суперечать чинному законодавству України [1; 7].

Радники міського голови мають право перебувати у приміщеннях виконавчих органів міської ради, брати участь в громадських обговореннях, за письмовим дорученням міського голови запитувати та одержувати інформацію, документи та матеріали посадових осіб виконавчих органів міської ради, комунальних підприємств, установ, організацій, закладів міста, бути присутнім на сесіях міської ради. Радники зобов'язані дотримуватися вимог Конституції України, законодавства України, відповідних нормативно-правових актів, сумлінно і своєчасно виконувати доручення міського голови, не допускати дій щодо негативного впливу на виконання повноважень міського голови, не робити заяв та вчинків, що компрометують міського голову, міську раду та її виконавчих органів, не допускати розголошення інформації, що стала йому відома у зв'язку з виконанням визначених завдань [1; 7].

На прикладі Миколаївської міської ради, існують два види радників міського голови: штатні та позаштатні. Штатні радники мають офіційне працевлаштування в патронатній службі міського голови Департаменту міського голови Миколаївської міської ради та діють на підставі Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування», а позаштатні радники – працюють на громадських засадах [2].

Відповідно до розпорядження Миколаївського міського голови від 31 березня 2020 року № 76 р «Про внесення змін до розпорядження міського голови від 27.02.2017 № 45 р «Про затвердження штатної чисельності виконавчих органів Миколаївської міської ради», керуючись п.п. 19, 20 ч. 4 ст. 42 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», в патронатній службі міського голови працюють 3 штатних радника міського голови та 1 помічник міського голови [3].

Історія діяльності позаштатних радників міського голови розпочалася після затвердження розпорядження Миколаївського міського голови від 31 березня 2005 року № 168

р «Про створення позаштатної групи радників при міському голові». Невдовзі, дане розпорядження було скасовано та позаштатних радників міського голови було переведено до патронатної служби міського голови. Станом на лютий 2020 року, патронатна служба міського голови нараховує 29 позаштатних радників міського голови. Кожен позаштатний радник відповідає за певну сферу діяльності, зокрема: питання вирішення проблем людей з особливими потребами, соціальні питання, питання вирішення проблем внутрішньо-переміщених осіб міжнародні відносини, розвиток інфраструктури, освітні питання, розвиток судноплавства, запровадження роздільного сортування і збору відходів, питання громадських зв'язків, розвитку культури, молодіжної політики, правові питання, патріотичного виховання молоді, реалізація та розвиток громадського бюджету тощо [4; 7].

Також, радники і позаштатні радники Миколаївського міського голови є представниками муніципальної ради з питань освіти, робочої групи з розробки проекту стратегії розвитку міста Миколаєва до 2027 року, міського комітету забезпечення доступності осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення до об'єктів соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури, комісії по визначенню видів і обсягів робіт з капітального ремонту та обладнання спеціальними засобами і пристосуваннями для адаптації житлових та санітарно-гігієнічних приміщень власних будинків та квартир особам з інвалідністю, які пересуваються на інвалідних візках, та особам, що виховують дітей з інвалідністю, які пересуваються на візках та потребують постійної сторонньої допомоги, робочої групи з підвищення ефективності взаємовідносин підприємств морегосподарського комплексу з громадою міста Миколаєва, координаційної ради з питань соціальної реабілітації дітей-інвалідів, робочої групи щодо проведення перевірки дотримання вимог чинного законодавства при наданні послуг з перевезення пасажирів на міських автобусних маршрутах загального користування та легковими таксі у місті Миколаєві, робочої групи з розробки стратегії розвитку парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва «Перемоги» тощо [7].

Радники і позаштатні радники Миколаївського міського голови входять до складу експертної ради з призначення стипендії міського голови та міської ради для талановитих студентів, які навчаються у вищих навчальних закладах та професійно-технічних навчальних закладах міста Миколаєва, комісії з визначення кандидатур для відзначення Почесною відзнакою Миколаївського міського голови «За заслуги перед містом Миколаїв» [5; 6].

Тому, базуючись на вище сказаному, можна зробити такий висновок, завдяки радникам міського голови, на прикладі міста Миколаєва, беруть участь у роботі консультаційних і експертних органів, досліджують і аналізують суспільно-політичні, правові, соціально-економічні процеси, які відбуваються в громаді міста, а також активно долучаються до розробки міських цільових програм, з метою розвитку різних сфер діяльності виконавчих органів міської ради міста Миколаєва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закон України «Про місцеве самоврядування» / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 24, ст.170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
2. Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 33, ст. 175. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>

3. Розпорядження Миколаївського міського голови від 31 березня 2020 року № 76 р «Про внесення змін до розпорядження міського голови від 27.02.2017 № 45 р «Про затвердження штатної чисельності виконавчих органів Миколаївської міської ради», керуючись п.п. 19, 20 ч. 4 ст. 42 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». URL: <https://mkrada.gov.ua/documents/33701.html>
4. Розпорядження Миколаївського міського голови від 31 березня 2005 року № 168 р «Про створення позаштатної групи радників при міському голові». URL: <https://mkrada.gov.ua/documents/21848.html>
5. Розпорядження Миколаївського міського голови від 23 жовтня 2018 року № 326 р «Про внесення змін до розпорядження міського голови від 26.09.2016 №252р «Про затвердження складу експертної ради з призначення стипендії міського голови та міської ради для талановитих студентів, які навчаються у вищих навчальних закладах та професійно-технічних навчальних закладах м. Миколаєва». URL: <https://mkrada.gov.ua/documents/29799.html>
6. Розпорядження Миколаївського міського голови від 4 травня 2016 року № 102 р «Про Почесну відзнаку Миколаївського міського голови «За заслуги перед містом Миколаїв». URL: <https://mkrada.gov.ua/documents/24502.html>
7. Офіційний сайт Миколаївської міської ради. URL: <https://mkrada.gov.ua/>

*Кукуріло Д.О.,
Господарсько-правовий ф-т, 2 курс, 4 група,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МОДЕЛІ РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАНЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Штучний інтелект (далі ШІ) швидко розвивається і має усі можливості перевищити людський потенціал уже впродовж наступних 45 років. Вчені попереджають, що людство вже не в змозі зупинити цей процес: у 2017 році роботу-гуманоїду навіть було надано підданство Саудівської Аравії. Для європейських країн це стало поштовхом звернути увагу на проблему відсутності будь-якого правового регулювання питань взаємодії ШІ з людиною. Підданство або громадянство – це, перш за все, набір прав та обов'язків. В останні роки 4 різноманітні органи Європейського Союзу розробили й впровадили достатню кількість нормативних документів з питань ШІ. Основною повинна стати ухвалена Європейською комісією 13 лютого 2020 року «Біла книга з питань штучного інтелекту та Стратегія щодо баз даних». Не зважаючи на це, велика кількість питань щодо правосуб'єктності ШІ залишається відкритою. Саме їх пропонуємо розглянути у цій роботі.

На даному етапі розвитку суспільства найбільш актуальним й ефективним є покладення повної юридичної відповідальності на юридичних і фізичних осіб, що використовують ШІ. Широкий світовий розголос отримала низка справ 2015 року проти світових корпорацій «Google» та «Yahoo» щодо порушення роботами компаній ст. 12 Загальної декларації прав людини, ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, ст. 8 Європейської

Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що закріплюють права особи на таємницю листування, телефонних переговорів, телеграфної та іншої кореспонденції. В усіх вищезгаданих справах цілковито відповідальність несли юридичні особи. Можна вважати, що саме ця категорія справ дала поштовх для пришвидшення розробки європейською цивілізацією законодавства з питань ШІ.

Внаслідок глобальних інтеграційних процесів, певні положення, притаманні для однієї правової сім'ї, все частіше застосовуються в іншій. Так, законодавство країн Старого світу, все активніше переймає англосаксонську доктрину щодо юридичних осіб. У цій системі юридичні особи мають ті ж права, що й фізичні, серед яких право захищати себе в суді і право на свободу слова. Провідні західні науковці піддають аналізу питання: чи може ШІ, створений первиною компанією, претендувати на новий статус з певним обсягом прав та обов'язків? Якщо так, то яким саме?

Поки це питання активно обговорюється в США, Європейський парламент прийняв рішення діяти більш рішучо. У 2017 році він розглянув питання про створення нового правового статусу – електронної особистості – з метою надання ШІ і роботам так званих «Обов'язків електронної особи». Основна мета даної новели – запровадити можливість притягати ШІ до відповідальності за такою ж процедурою, як щодо компаній. Варто сказати, що дана пропозиція була засуджена спільнотою незалежних спеціалістів з інформаційних технологій та правників з питань ШІ, які звернули увагу на значну кількість можливостей уникнення відповідальності великими корпораціями за діяння, вчинене штучним інтелектом їхньої розробки. 156 фахівців з 14 країн засудили цей крок у відкритому груповому листі. «Немає сенсу покладати відповідальність на частину комп'ютерного коду, оскільки ШІ – це не соціальний індивід, він не може оцінювати соціальну шкідливість своїх дій. Люди повинні нести відповідальність за створений ними ШІ», – говорить Ноель Шаркі, заслужений професор штучного інтелекту і робототехніки в університеті Шеффілда, який підписав вищезгаданий лист. Отже, експерти сходяться на думці, що чіткий ланцюжок людської відповідальності має вирішальне значення. «Загальне положення ЄС про захист даних» допомагає у вирішенні деяких питань, але при існуючій тенденції до прогресивного збільшення інвестицій у дану сферу, обсяг і значення нормативної бази мають тільки зростати.

Очевидним є той факт, що при недостатньому конституційному регулюванні кожною окремою країною даного питання, компанії матимуть можливість позбутися від своїх обов'язків перед споживачами і можливими жертвами. Безумовно, перетворення ШІ в юридичну особу внесе докорінні зміни в усі галузі права. Проте, ідея статусу Е-людини в ЄС полягає не стільки в тому, аби надати права людини роботам, скільки в тому, аби ШІ залишався обліковою машиною з людською підтримкою, яка цілковито підзвітна правовій системі, бо її діяльність спрямовується людиною. Правове регулювання значно відстає від інновацій. Світова спільнота вже майже 10 років не може досягти термінологічної єдності у питанні ШІ. За цей час 84 організації різноманітної правової форми запропонували принципи етики й відповідальності для ШІ. Поряд з цим, потрібно розуміти, що загальноєвропейська бюрократична система вимушена підлаштовувати правові стандарти під інформаційні технології, замість того аби формувати базові принципи співіснування таких технологій.

Отже, спираючись на європейський досвід, можна стверджувати: якщо ми бажаємо формувати Україну як державу, що розділяє прогресивні західні цінності, то необхідно забезпечити сталий розвиток з питань ШІ шляхом партнерства із передовими країнами у цій сфері. Правлячі кола повинні розуміти необхідність трансформації сприйняття інформаційних технологій суспільством. Це можливо лише шляхом фундаментальних, конституційних змін даного питання.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри конституційного права України Павшук К. О.

*Левицька Анастасія Дмитрівна
Студентка 2 курсу 1 групи
Інституту підготовки кадрів для органів
юстиції України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ОБМЕЖЕННЯ ДЕПУТАТСЬКОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ

З 1 січня 2020 року в Україні набув чинності Закон України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» (далі – Закон), яким виключено з конституційного тексту положення, згідно якого народні депутати України не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані [1].

Депутатська недоторканність – це конституційна гарантія правового статусу народного депутата України, що забезпечує безперешкодне та ефективне здійснення ним своїх повноважень, та у свою чергу поділяється на два види: депутатський індемнітет та імунітет. Ще у Стародавньому Римі існували певні гарантії захисту публічних діячів, зокрема, особа народного трибуна визнавалась недоторканою. Пізніше, у 1689 році у документі Біль про права вперше був закріплений принцип freedom of speech — свобода слова. Принцип freedom from arrest — свобода від арештів, був закріплений пізніше та стосувався тільки цивільних справ. У 1789 році відповідні принципи, що передбачали свободу від арешту, яка поширювалась вже й на кримінальні справи, та свободу висловлювань були закріплені в Декларації прав людини і громадянина Франції. З розвитком історії ці принципи еволюціонували в категорії депутатський індемнітет та імунітет [8]. У Конституції України депутатський індемнітет закріплений у ст. 80 та передбачає звільнення народного депутата від юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп [2].

Конституційний Суд України (далі – КСУ) у своєму рішенні зазначає, що за своєю сутністю депутатський індемнітет в Україні полягає у захисті народного депутата України від переслідування за висловлювання і голосування під час виконання ним депутатських обов'язків у парламенті та у забезпеченні його права відстоювати свою позицію під час розгляду будь-яких питань у Верховній Раді України або її органах. До того ж, має довічний характер, що виключає можливість переслідування народного депутата України у майбутньому навіть за умови припинення його депутатських повноважень [3].

Після набрання Законом чинності, норма, що закріплювала депутатський індемнітет, залишилась чинною, на відмінну від ч. 1, 3 ст. 80, які були виключені. Ці положення гарантували депутатський імунітет. У своїх рішеннях та висновках КСУ неодноразово наголошував, що: депутатська недоторканність не є особистим привілеєм народних депутатів, а пов'язана з виконанням ними важливих державних функцій, а тому відповідно до Конституції України і міжнародно-правових зобов'язань України не може розглядатися як гарантія їх безкарності; недоторканність народних депутатів України передбачає лише спеціальні умови притягнення їх до кримінальної відповідальності [4]; депутатська недоторканність є не суб'єктивним правом, привілеєм окремого індивіда, а складовою статусу народного депутата України [5].

Щодо зарубіжного досвіду, то така правова категорія як депутатська недоторканність існує в багатьох країнах світу, хоча її регламентація відрізняється. Так, депутатський індемнітет, який має й інші назви в зарубіжному законодавстві, наприклад, «свобода висловлювань» в Ірландії або ж «службовий імунітет» в Австрії, в різних країнах захищає парламентарів від багатьох видів покарань за дії, що вчиняються в період виконання депутатських функцій: від усіх видів переслідувань – в Німеччині, Угорщині, Франції, Італії; Новій Зеландії – від цивільного, але не кримінального переслідування; в Словенії – від кримінального, але не цивільного переслідування [8]. Тобто, законодавство зарубіжних країн по-різному підходить до визначення меж депутатської недоторканності з метою ефективної реалізації їх законодавчих функцій та не закріплює за депутатами можливості самостійно відмовитись від даної гарантії, таке рішення в усіх окремих випадках приймає парламент.

6 червня 2018 року був прийнятий висновок КСУ щодо відповідності законопроекту «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» вимогам ст. 157, 158 Конституції України, у якому КСУ звернув увагу на те, що, ухвалюючи рішення щодо скасування депутатської недоторканності, необхідно врахувати стан політичної та правової системи України - її здатність у разі повної відсутності інституту депутатської недоторканності забезпечити безперешкодне та ефективне здійснення народними депутатами України своїх повноважень, функціонування парламенту, а також реалізацію конституційного принципу поділу державної влади» [6]. Венеціанська комісія у своєму висновку також зазначила, що у політичній системі з вразливою демократією, такою як в Україні, де, як було поінформовано Венеціанську комісію, широко поширена судова корупція, повне скасування недоторканності може бути небезпечним для функціонування та автономії парламенту [7].

На нашу думку завчасне зняття депутатської недоторканності в Україні може призвести до призупинення процесів розвитку парламентаризму та можливості політичних переслідувань депутатів, якщо їх дії перешкоджатимуть владним інтересам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України): Закон України від 3 вересня 2019 року № 27-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27-20> (дата звернення – 02.05.2020).

2. Конституція України від 28 червня 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed20200101> (дата звернення – 02.05.2020).

3. Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2017 року № 2-р/2017 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-17> (дата звернення – 02.05.2020).

4. Висновок Конституційного Суду України від 11 липня 2001 року № 3-в/2001 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01> (дата звернення – 02.05.2020).

5. Рішення Конституційного Суду України від 10 квітня 2003 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-03> (дата звернення – 02.05.2020).

6. Висновок Конституційного Суду України від 6 червня 2018 року №2-в/2018 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001v710-18> (дата звернення – 02.05.2020).

7. Висновок Європейської комісії за демократію через право(венеціанської комісії) щодо проекту закону про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів: Міжнародний документ від 19-20 червня № CDL-AD(2015)013 (дата звернення – 02.05.2020).

8. Депутатські привілеї: зарубіжний досвід та пропозиції для України/Денис Ковриженко, Олена Чебаненко, Оксана Гришук, Наталя Колодяжна , Яніна Беседа/ Інформаційно-аналітичне дослідження – Київ,2007

Науковий керівник: к.ю.н, асистент кафедри Конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Мохончук Б.С.

Левченко А.В.

аспірантка кафедри конституційного і муніципального права ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», м. Київ, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ТАЄМНИЦЮ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ НА РОБОЧОМУ МІСЦІ: ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У сучасному суспільстві в епоху розвитку та всеохоплюючого використання електронних гаджетів, засобів телекомунікацій та мережі Інтернет відбувається постійний обмін інформацією як особистого, так і службового характеру. При чому не завжди на робочому місці працівник обмінюється через повідомлення або телефонні розмови лише службовою інформацією. Існують випадки, коли в робочий час особа вирішує деякі особисті питання, які не пов'язані з її службовими обов'язками.

Інтернет-рекрутингова компанія ТОВ «HeadHunter» провела опитування серед осіб різних вікових, професійних та майнових груп. В результаті опитування виявилось, що під час виконання своїх трудових обов'язків 32% респондентів в середньому 15–30 хвилин на день, а 30% – від 30 до 60 хвилин на день витрачають на інтернет-спілкування, що не пов'язане з трудовою функцією[1, с. 105].

Це, в свою чергу, може призводити до зниження продуктивності роботи, а тому роботодавці намагаються контролювати використання працівниками свого робочого часу. Однак такий контроль умисно чи випадково може порушувати конституційне право особи на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. А оскільки серед науковців та юристів-практиків відсутня єдність у поглядах на питання законності контролю за особистою кореспонденцією працівників на робочому місці, то воно потребує подальшого дослідження і є досить актуальним.

За кордоном працівники доволі часто звертаються з позовами до суду з метою відновлення своїх порушених прав на таємницю листування та телефонних розмов на робочому місці. Так, у справі «Копленд проти Сполученого Королівства» (2007 рік) Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) визнав порушення ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) та підтвердив втручання у право на таємницю кореспонденції заявниці шляхом перевірки її електронних листів, прослуховування телефонних дзвінків та аналізу запитів в Інтернеті. ЄСПЛ встановив, що заявниця не була попереджена роботодавцем про можливість перевірки її листування та прослуховування телефонних розмов. Більше того, жоден локальний акт коледжу, в якому заявниця працювала, не містив положення, яке б дозволяло керівництву втручатись в таємницю листування своїх працівників[1, с. 106].

Кардинально протилежним рішенням ЄСПЛ, яке викликало особливий інтерес та жваве обговорення серед юристів, а також працівників і роботодавців, стало рішення ЄСПЛ у справі «Барбулеску проти Румунії» (2016 рік). У своєму рішенні ЄСПЛ розтлумачив ст. 8 Конвенції в контексті права роботодавця на моніторинг кореспонденції працівника для перевірки дотримання дисципліни. ЄСПЛ дійшов висновку, що моніторинг приватної електронної переписки працівника роботодавцем, котрий вважав, що це листування містить виключно повідомлення службового характеру, не є непропорційним втручанням у право на повагу до приватного життя та таємницю кореспонденції. Було встановлено, що моніторинг роботодавцем кореспонденції був обмеженим, оскільки перевірялось лише листування заявника в YahooMessenger, який був встановлений виключно для службових цілей, що письмово було підтверджено і самим заявником. Крім того, використання YahooMessenger виключно в службових цілях передбачалось внутрішнім розпорядком компанії. А тому, як вирішив ЄСПЛ, роботодавець мав право перевіряти, чи його співробітники не використовували службові засоби комунікацій для особистих цілей[2, с. 112-113].

Очевидно, що ЄСПЛ не є категоричним у своїх висновках стосовно незаконності дій роботодавця, спрямованих на перегляд кореспонденції, зокрема даних електронної пошти, та прослуховування телефонних розмов. Вважається, що визначальним в такому випадку є дотримання межі між інтересами роботодавця та реалізацією працівником свого права на таємницю кореспонденції. Основним критерієм законності вчинення роботодавцем таких дій є повідомлення про них працівника заздалегідь[2, с. 113].

При цьому, навіть при належному інформуванні працівника про втручання в таємницю його кореспонденції роботодавцем, таке втручання буде правомірним лише за сукупності умов, передбачених ст. 8 Конвенції: 1) можливість такого втручання повинна бути передбачена

в законодавстві; 2) таке втручання повинно переслідувати легітимну мету; 3) форми та методи втручання повинні бути пропорційні досягнутій легітимній меті[3, с. 118].

Безперечно як норми ст. 8 Конвенції, так і практика ЄСПЛ у справах про порушення права на таємницю кореспонденції мають значний вплив на українське законодавство і судову практику в цій сфері. На національному рівні право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції гарантується перш за все ст. 31 Конституції України. Проте в нормах трудового законодавства відсутня регламентація можливостей роботодавця переглядати листування чи прослуховувати телефонні розмови працівників. Відсутність такого нормативного регулювання може призводити до порушення роботодавцем права на таємницю кореспонденції своїх підлеглих. Ці порушення можуть відбуватися або шляхом закріплення в локальних нормативних актах підприємств і організацій можливості роботодавця здійснювати контроль за кореспонденцією працівників, що не передбачено національним законодавством, або шляхом безпідставного контролю кореспонденції працівників, адже в трудовому законодавстві не передбачена заборона втручання в таємницю кореспонденції і відповідні санкції за такі порушення. А сам роботодавець такі порушення може аргументувати необхідністю контролю за використанням працівниками робочого часу та перевірки службової кореспонденції.

До того ж сучасні умови розвитку трудових правовідносин вже свідчать про часті випадки притягнення працівників до дисциплінарної чи матеріальної відповідальності, звільнення працівника на підставі даних, отриманих в результаті прослуховування їх телефонних розмов чи перегляду листування роботодавцем чи його уповноваженими особами. І оскільки законодавство України на даному етапі не містить спеціальних положень для врегулювання цієї проблеми, зокрема щодо визначення допустимої межі втручання в право на таємницю кореспонденції працівника з боку роботодавця та відповідно забезпечення балансу прав працівника та інтересів роботодавця, то існує нагальна потреба в її вирішенні та законодавчому закріпленні. Видається доречним доповнити чинне трудове законодавство положеннями, які б, по-перше, визначали у яких випадках і з якою метою роботодавець вправі здійснювати контроль за кореспонденцією працівника, по-друге, закріплювали обов'язок роботодавця попереджати працівників про можливість здійснення таких заходів, по-третє, встановлювали можливість притягувати працівника до відповідальності за проступки, про які стало відомо в результаті прослуховування його телефонних розмов чи перегляд кореспонденції[4, с. 58, 61], а роботодавця, в свою чергу, – за свавільне або непропорційне досягнутій легітимній меті втручання в таємницю кореспонденції своїх підлеглих. Крім того варто закріпити в трудовому законодавстві поряд з трудовими правами працівників їх особисті немайнові права, в тому числі і гарантоване Конституцією України право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Такі законодавчі зміни та доповнення дозволять наблизити правове регулювання відносин між роботодавцем і працівником до сучасних потреб та підвищити рівень забезпечення і захисту особистих прав кожного працівника. Це зі свого боку також повинно зменшити кількість трудових спорів та звернень до національних судів та ЄСПЛ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ветухова І., Капліна В. Контроль особистої кореспонденції працівника роботодавцем: виробнича необхідність чи порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №3. С. 105–109.

2. Вишневецька С.В., Вишневецький В.М. Конституційне право на недопущення втручання в особисте і сімейне життя працівника. *Юридичний вісник*. 2018. №3 (48). С. 109–116.

3. Посикалюк О.О. Захист права працівника на приватність у практиці Європейського суду з прав людини. *Університетські наукові записки*. 2016. №59. С. 112–124.

4. Бек У.П. Практика Європейського суду з прав людини щодо вирішення спорів про захист права працівника на повагу до приватного та сімейного життя. *Актуальні проблеми соціального права*. Вип. 7. Матеріали міжнар. наук.-практ. Конференції «Проблеми реалізації і захисту соціальних прав в Україні» 27 квітня 2018 р. Львів. 2018. С. 58–61.

Малько Олексій Володимирович
курсант 3 курсу 1 групи
Військово-юридичного інституту
НЮУ імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У США

В межах англосаксонської системи, яка отримала поширення у Великобританії, США, Канаді, Австралії та інших державах, представницькі органи місцевого самоврядування формально виступають як такі, що діють автономно в межах наданих їм повноважень і пряме підпорядкування нижчих органів вищим відсутнє. Крім того, для цієї моделі характерна відсутність на місцях уповноважених центрального уряду, які б «опікували» представницькі органи, що обираються населенням.

Поряд з представницькими органами в державах з даною системою місцевого управління (США) безпосередньо населенням можуть обиратись і деякі посадові особи (від клерків до шерифів тощо). Значними повноваженнями за такої системи наділяються й комісії (комітети) місцевих представницьких органів, які відіграють вагомую роль в підготовці й прийнятті окремих рішень. Контроль за діяльністю місцевих органів в англосаксонських державах здійснюється опосередковано, через центральні органи, а також суд. При аналізі місця й ролі місцевого самоврядування в політичній системі наголос робиться на тому, що вони є складовою частиною механізму держави. Водночас реформи останніх років свідчать про значне розширення повноважень місцевого самоврядування.

Так, основним актом, що регулює організацію і діяльність органів місцевого самоврядування у США є Конституція. Однак сам спосіб регулювання відрізняється від звичайного закріплення основних його принципів. Десята поправка до Конституції США визначає, що усі повноваження, які не віднесені Конституцією до відання Сполучених штатів, закріплюються за окремими штатами. Таким чином, штати отримали можливість щодо втілення широкого спектру систем місцевого самоврядування. Іншими словами в США існують 50 різних муніципальних систем. Положення, що регулюють діяльність органів місцевого самоврядування містяться у конституціях штатів, в деяких випадках вони більш

деталізовані, в інших – включають лише незначну кількість базових норм, що більшою мірою направлені на обмеження діяльності цих органів.

Можна навести низку прикладів що підкреслюють різноманітність підходів до формування систем місцевого самоврядування. Наприклад, у штаті Аляска, округи, або графства носять назву «бороу», а їх організація та діяльність регулюється та здійснюється аналогічно до округів та графств в інших штатах. Зважаючи на те, що більшість території штату заселена незначною мірою, її заселена частина об'єднана у так зване «Неорганізоване Бороу», що виходячи зі своєї назви, не має своїх органів самоврядування та управління, натомість управляється безпосередньо відповідними органами штату. Штат Каліфорнія, в свою чергу, має зовсім інші, часто перекриваючі один одного рівні органів місцевого самоврядування, що утворюються на рівні міст, графств або округів та консолідованого міста-округу Сан-Франциско, що має право видавати місцеві акти (ординації) та низку інших повноважень. Загалом штат поділений на 58 округів (графств), історично в цьому штаті відсутні тауншипи або невеликі селища (вілліджи). Конституція штату наділяє міста широким колом повноважень та можливостей. У межах штату існують тисячі спеціальних округів, які проте не мають нормотворчих повноважень. Округ Колумбія – адміністративно-територіальна одиниця, що має унікальний спеціальний статус, оскільки вона знаходиться під прямим управлінням Конгресу США. Відповідно до Акту про самоврядування Округу Колумбія повноваження щодо місцевого управління та самоврядування, поряд із законодавчими повноваженнями штату, передані спеціально створеній Раді Округу Колумбія. При цьому, Конгрес США залишає за собою право скасовувати нормативно-правові акти, прийняті Радою.

Для визначення повноважень органів місцевого самоврядування різних муніципальних утворень в США використовуються два основних правила. Перше правило – «Правило Дж. Ділона». Таку назву воно отримало від імені свого автора – судді Верховного Суду штату Айова Ділона, який опублікував перший текст по праву місцевого управління, виходячи з якого муніципальні утворення наділені і можуть здійснювати тільки такі повноваження: надані законом в чітко виражених словах; які необхідно і справедливо вважаються та характерні для повноважень, що надані законом; які важливі і необхідні для створення і функціонування муніципального утворення. Кожний суттєвий сумнів відносно існування того чи іншого повноваження вирішується судами. До прикладу, в США прийнято вважати, що «управлінські функції» (суспільна безпека, охорона здоров'я, освіта, соціальний захист) здійснюється місцевим органом (муніципалітетом) в якості агента штату, в той час такі повноваження, як водопостачання, водовідведення, вивіз сміття, прибирання території, газопостачання та інші, класифікуються як «приватні» і здійснюються муніципалітетом маючи більш приватний чи корпоративний характер, а значить в цих питаннях муніципалітети ще більш незалежні в своїх діях. Значна частина функцій, що здійснюються місцевим управлінням в одних штатах відносяться до управлінських, в інших – до приватних.

Друге правило визначення повноважень – «Home rule» (делегування прав на самоуправління). Конституційне закріплення у багатьох штатах положення «Home rule» було викликано необхідністю надати місцевому самоуправлінню більшої самостійності у визначенні і здійсненні своїх повноважень. Ці конституційні положення прийняті в штатах делегували місцевій владі право автономії від законодавчої діяльності штату. Половина штатів

надала право «Home rule» і для графств. Місцева влада муніципалітету не наділена правом «Home rule», має лише одне джерело повноважень – уповноважений статут легістратури (поряд, як правило, з широкими діями «правила Дж. Ділона»).

Найпоширенішою моделлю управління, яка, у тому числі, використовується в штаті Вашингтон, є система «мер – рада», яка поділяється на дві підсистеми: з сильним мером, що обирається шляхом прямих виборів та зі слабким мером, якого призначає рада. Муніципальна рада обирається населенням шляхом прямих виборів. Мер Сіетлу, столиці штату, обирається також шляхом прямих виборів, а строк його повноважень складає 4 роки. Характерною рисою такої моделі організації є те, що виборний мер має значні повноваження.

Таким чином, особливостями організації місцевого самоврядування у США є різноманітність організаційно-правових моделей, а також значний ступінь децентралізації та автономії діяльності органів місцевого самоврядування.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри державного будівництва Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Петришина М.О.

*Мінчук Каміла Володимирівна
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
18 факультет, 3 курс, 2 група*

ІНСТИТУТ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ДОСТУПУ ДО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВОСУДДЯ: ПРОЦЕДУРА АМРАГО

Інститут прямого індивідуального доступу до конституційного правосуддя відіграє чи не найважливішу роль у системі засобів, на які покладається правозахисна функція. Нині процедура конституційного контролю є досить поширеною та розвинутою на теренах зарубіжних країн. Так, виділяють дві моделі – американську та європейську. Суть американської моделі полягає в можливості захисту і конституційних прав і свобод, і тих, що закріплені в інших нормативно-правових актах як судами загальної юрисдикції, так і спеціалізованими. За європейською - оскарження можливо лише до спеціалізованих судів, що створюються спеціально для здійснення функцій конституційного контролю. Даний інститут включає в себе такі елементи: процедура амраго, публічна та квазіпублічна скарга, повна та нормативна конституційна скарга, індивідуальна пропозиція. Цікаво, що немає чіткого розмежування елементів конституційного правосуддя між його двома моделями.

У даній роботі я зосередила увагу саме на процедурі амраго. Процедура амраго передбачає звернення до органів конституційної юрисдикції з метою захисту та поновлення порушених індивідуальних прав людини, які закріплюються Конституцією. Специфікою даної процедури є те, що з одного боку, гарантується дотримання прав і свобод, а з іншого, захищається Основний Закон держави, оскільки таким чином забезпечується непорушність основоположних принципів, на яких побудована Конституція. Її мета полягає в тому, щоб рішенням відповідного органу, яким буде застосовано процедуру, припинити застосування нормативного акту, яким порушуються права та інтереси, до конкретної особи. Однак, застосування даного механізму є можливим лише в разі, якщо вичерпані всі інші можливі

варіанти захисту прав та інтересів. Зазначений правозахисний механізм не можна віднести конкретно до однієї з названих моделей конституційного контролю, оскільки він має як спільні, так і відмінні риси з кожною з них. Важливим є те, що скарга, подана в порядку *амраго*, має індивідуальний характер. Тобто, рішення, яке буде прийнято відповідним органом, можливо застосувати лише в тому випадку, щодо якого подавалася скарга – є обов'язковим лише для сторін процесу. Зазначені ознаки є характерними саме для американської моделі. Що стосується європейської, то спільною рисою є те, що скарга може бути подана стосовно захисту права, що закріплено в Конституції, на будь-які нормативно-правові акти органів влади – закони, підзаконні акти, накази, постанови, рішення тощо.

«Батьківщиною» запровадження класичного механізму *амраго* є Мексика. На даний момент він наявний у правовій системі багатьох країн – найпоширенішим є у країнах Латинської Америки, проте зустрічається й на теренах європейських держав (наприклад, у Німеччині, Австрії, Швейцарії) Слід зазначити, що мною описано лише загальну процедуру проведення захисту прав і свобод у такий спосіб, а кожна держава, залежно від своїх територіальних, історичних, соціальних, економічних, культурних чинників, встановлює певні особливості реалізації процедури захисту прав в режимі *амраго*.

Таким чином, особливістю даної процедури в Мексиці є те, що оскарження можливо не лише нормативно-правових актів, а й судових рішень, та призупинення актів, що оскаржуються, до моменту прийняття рішення за відповідною скаргою. Особливістю функціонування даного механізму на теренах Іспанії є те, що Конституцією Іспанії чітко визначається, які саме права можуть бути захищені саме в порядку конституційного судочинства – тобто, порушення не всіх прав, закріплених Основним Законом, можуть бути оскарженні в порядку *амраго*. Це насамперед зумовлено тим, що Конституцією передбачено широкий спектр прав, свобод та інтересів, які умовно поділені на три групи та мають різний рівень гарантування з боку держави. Також специфічним є те, що в Іспанії суб'єктом звернення, окрім загальноприйнятого – фізичних і юридичних осіб, може бути також і захисник народу – фактично це людина, яка в загальному розумінні є омбудсменом. Для Швейцарії характерним є те, що застосування процедури *амраго* не можливо паралельно з розглядом судом кримінальних, цивільних чи адміністративних справ. Тобто, скарга в порядку реалізації механізму *амраго* на порушення прав певним нормативно-правовим актом, який буде застосований в судовому провадженні, може бути подана лише *постфактум* – після прийняття рішення судом.

Отже, процедура *амраго* є важливим елементом в механізмі прямого індивідуального доступу до конституційного правосуддя. *Амраго* бере свій початок у правовій системі Бразилії. Однак на даний момент, процедура є поширеною як у ряді європейських країн, так і в країнах англо-американської системи права. Кожна держава деталізує та встановлює особливості проведення процедури *амраго* у власній системі права, залежно від певних національних особливостей, проте спираючись на класичний механізм.

*Родіонова Крістіна Євгенівна
Студентка 2 курсу 1 групи
Інституту підготовки кадрів для органів
юстиції України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ПОЛІТИКА ПОЗИТИВНИХ ДІЙ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Одним із принципів розвинутої, демократичної держави та громадянського суспільства є принцип рівності жінок та чоловіків, який полягає у забороні будь-якої дискримінації за ознакою статі. Побудова демократичної держави неможлива без формування вільного від стереотипів суспільства, сформованого на принципах паритетності, кожен член якого, незалежно від статі, має рівні можливості для самореалізації та самовизначення. Проблема гендерної рівності в Україні наразі постає дуже гостро, тому її дослідження та пошук шляхів вирішення з огляду на соціальні, політичні, економічні, культурні, а також демографічні чинники є вкрай актуальною.

Питання гендерної рівності вже довгий час привертає увагу міжнародної спільноти. Так, задля сприяння утвердженню гендерної рівності вже було прийнято значну кількість міжнародних актів які установили стандарти, стали фундаментом для формування єдиної гендерної політики, зокрема: Конвенція ООН з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.), Пекінська декларація і Платформа дій (1995 р.), документи Спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН з питань гендерної рівності (2000 р.), Декларація Тисячоліття (2000 р.) та ін. Хоча механізми регулювання гендерної політики можуть і повинні відрізнятися в різних державах, вони мають відповідати положенням та принципам вищезазначених актів для ефективного захисту прав та законних інтересів.

Україні слід вдосконалювати відповідне національне законодавство та політику держави в цілому з огляду на європейський досвід. Так, Угода про асоціацію з Європейським Союзом може стати додатковою мотивацією для цього, враховуючі поставлені цілі та прагнення нашої держави набути повноправне членство у ЄС. Підписавши Угоду, Україна взяла на себе зобов'язання щодо забезпечення рівних можливостей жінок і чоловіків, зокрема й боротьби з дискримінацією. Проблемними в Україні були і залишаються питання: гендерної нерівності у сфері зайнятості населення; різна оплата при виконанні тотожної праці, забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у роботі представницьких органів, зокрема у діяльності парламенту, а також у призначенні на урядові посади; забезпечення рівних можливостей щодо поєднання професійних і сімейних обов'язків; проявів гендерного насильства тощо.

Рівність чоловіків та жінок проголошується Конституцією України, низкою актів національного законодавства, наприклад Законами України: «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», «Про попередження насильства в сім'ї» тощо. Проте вони мають більшою мірою декларативний характер. Чому сприяє в тому числі сформовані історично і вкорінені у суспільній свідомості стереотипи, які переважно спростовуються у зарубіжних країнах

емпіричним шляхом при здійсненні політики позитивних дій для подолання гендерної дискримінації.

Загалом, політика позитивних дій спрямована на подолання наслідків дискримінації в минулому та створення рівних стартових умов як для чоловіків, так і для жінок. Коли необхідність у позитивних діях відпаде, тобто коли конкретний, бажаний результат установлено і його можливо довгий час підтримувати – спеціальні тимчасові заходи повинні бути скасовані.

Зазначимо, що «позитивні дії» іноді ототожнюють з «позитивною дискримінацією», проте це не зовсім вірно. Позитивну дискримінацію можна визначити як найжорсткішу форму позитивних дій. Вона встановлює переваги за певною ознакою (статі, наприклад) для однієї групи осіб, порівняно з іншою групою. В законодавстві України мова йде про м'яку форму позитивних дій, які не надають перевагу саме жінкам, а спрямовують зусилля на забезпечення рівності між жінками та чоловіками.

Хоча Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» передбачає можливість введення тимчасових спеціальних заходів як на державному, так і на недержавному рівнях (підприємствах, організаціях, установах), він не вказує, які конкретно дії повинні впроваджуватись, лише передбачає можливість їх впровадження, до того ж, не встановлено відповідальності за їх недотримання, і це має наслідком те, що в Україні позитивні дії практично не вчиняються.

Прикладом «позитивних дій», як в Україні, так і у світі, можна назвати запровадження системи квотування. Зокрема, у політичній сфері, при формуванні складу парламенту. Квотування може здійснюватися, наприклад, шляхом запровадження їх у політичних партіях через розподіл місць між чоловіками та жінками у списках самої партії, та квотами, що визначають відсоток місць для жінок в парламенті. Так, у Виборчому Кодексі України закріплено, що під час формування загальнодержавного та регіональних виборчих списків партія повинна забезпечити присутність у кожній п'ятірці кожного виборчого списку чоловіків і жінок (не менше двох кандидатів кожної статі). Позитивним зрушенням є й те, що невиконання вимоги щодо квотування є підставою для відмови у реєстрації Центральною виборчою комісією всіх кандидатів у депутати, висунутих партією.

На мою думку, для подальшого вирішення проблеми гендерної рівності в Україні необхідно: організувати проведення фахових соціологічних та статистичних досліджень на гендерну тематику з метою пошуку особливо проблемних сфер задля їх подальшого корегування; запровадити систему часткового квотування при формуванні окремих органів публічної влади; запровадити освітні курси з питань гендерної рівності, а також сприяти подальшому розвитку гендерної освіти в середніх та закладах вищої освіти.

Політика позитивних дій може призвести до бажаного результату, якщо проводити її належним чином. Доречно буде звернути увагу на міжнародний досвід і, враховуючи можливості країни, впроваджувати європейські стандарти, механізми вирішення проблем у гендерній сфері у наше життя.

Науковий керівник: к.ю.н, асистент кафедри Конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Мохончук Б. С.

*Цатурян Наталі Мартинівна
студентка Інституту підготовки
кадрів для органів юстиції України
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНЕ ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ВАЖЛИВІСТЬ РАТИФІКАЦІЇ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ

Проблема гендерно-зумовленого та домашнього насильства актуальна вусьому світі. За даними дослідження ОБСЄ в Україні, 67% жінок у віці від 15 років зазнали психологічного, фізичного або сексуального насильства[1]. В цілому рівень домашнього насильства в Україні було визнано дуже високим, а обізнаність суспільства з проблемою – низькою. Все це свідчить про необхідність вдосконалення державної політики. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, яку також називають Стамбульською (далі – Стамбульська конвенція, конвенція) стала першим юридично зобов'язуючим міжнародним документом, який пропонує комплексні заходи з протидії гендерно-зумовленому, зокрема, домашньому насильству.

Харитоновна О. підкреслює, що основна ідея Стамбульської конвенції полягає у тому, *що подолання гендерних нерівностей призведе до викорінення гендерного насильства, оскільки останнє є граничним проявом гендерної нерівності, а інтерперсональний злочин є проявом структурної нерівності* [2]. Україна підписала Стамбульську конвенцію ще в листопаді 2011 р., проте питання ратифікації досі гостро стоїть в українському суспільстві. Станом на 24.05.2020 р. Стамбульська конвенція ратифікована в 34 країнах, серед яких близькі до України Польща, Грузія, Румунія тощо. Хоча голосування за ратифікацію Конвенції у Верховній Раді провалилося, починаючи з 2017 року українське законодавство зазнало багатьох змін, що повністю або частково базуються саме на її положеннях. Після тривалого обговорення в парламенті був прийнятий Закон № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству»[3], у якому визначено організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері його запобігання та протидії, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства. Законом № 2227-VIII внесені зміни до чинного законодавства, що передбачили кримінальну та адміністративну відповідальність за домашнє насильство [4]. Цим актом криміналізовано домашнє насильство, внесено зміни до існуючих норм, визначено нові злочини (наприклад, каліцтво статевих органів). Разом з тим, не всі форми насильства охоплені конвенцією знайшли своє відображення у національному законодавстві (сталкінг, сексуальні домагання). Критики зазнає і саме визначення домашнього насильства, оскільки містить ознаку «систематичності», – насильство має бути вчинене 3 і більше рази для того, щоб кваліфікуватися як домашнє, а це може призвести до неефективності норми.

Включно з тим, що ратифікація конвенції допоможе усунути недоліки національного законодавства, цінність Стамбульської конвенції має ще декілька важливих аспектів. По-перше, стамбульська конвенція *діє дуалістично* – як міжнародний договір про права людини і як міжнародний кримінально-правовий договір, спрямований на налагодження міжнародного співробітництва між усіма можливими суб'єктами у цій галузі. По-друге, вона має *глобальний*

характер, тобто до неї може приєднатися будь-яка держава, яка не є членом Ради Європи і не брала участі в її розробці. По-третє, її дія заснована на чотирьох стовпах: *prevention* (попередження), *protection* (захист), *prosecution* (переслідування кривдників), *policy integration* (інтегрування політики, тобто боротьба з насильством не тільки завдяки кримінально-правовим механізмам, а і завдяки впровадженню гендерної рівності), тобто вона є всеосяжною і комплексною[2]. По-четверте, після ратифікації держава буде зобов'язана відповідати за свою політику в сфері протидії гендерно-зумовленому насильству. Здійснення моніторингу якості впроваджених заходів покладено на незалежний експертний орган – Групу експертів з дій проти насильства стосовно жінок і домашнього насильства (GREVIO).

Таким чином, зважаючи на спрямованість України до євроінтеграції та забезпечення рівних прав всіх людей, ратифікація Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами є необхідним заходом, який на політичному рівні засвідчить розуміння проблеми та готовність її вирішувати.

Науковий керівник: *к.ю.н, асистент кафедри Конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Мохончук Б. С.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Добробут і безпека жінок: дослідження насильства над жінками в Україні. Проведено під керівництвом ОБСЄ. 2019. URL: <https://www.osce.org/uk/secretariat/440318?download=true> (дата звернення: 24.05.2020).
2. Харитонова О.: Хліб, любов і фантазія, або Нотатки на полях Стамбульської конвенції та Кримінального кодексу (частина 1). URL: https://jurliga.ligazakon.net/ua/analytics/183288_khlb-lyubov--fantazy-a-bo-notatki-na-polyakh-stambulsko-konvents-ta-kriminalnogo-kodeksu---chastina-1 (дата звернення: 24.05.2020).
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 24.05.2020).
4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 №2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення: 24.05.2020).

Чепурненко Святослав Олександрович

студент 3 курсу 8 групи

Інституту прокуратури та кримінальної

НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ДО ПИТАННЯ ПРО ОКРЕМІ ПОВНОВАЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ТРИБУНАЛУ ПОЛЬСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Практика провідних європейських країн в контексті європейської інтеграції має надзвичайно важливе значення для України, оскільки вона оголосила європейський вектор зовнішньої політики в якості провідного. Тому аналіз досвіду держав, які нещодавно отримали членство до ЄС не втрачає актуальність. Так, протягом 16-ти років членства в ЄС, Польща

остаточно перетворилася на провідну європейську державу, але в неї до сих пір не досить чітко врегульовано питання контролю за правом ЄС Конституційним Трибуналом, якому необхідно розробити чіткий механізм вирішення принципово важливих питань, саме у векторі взаємовідношення європейського та національного правопорядків.

Відповідно до ч. 1 ст. 8 Конституції Республіки Польща (далі – КРП), Конституція є найвищим актом права (*najwyższym prawem*) Польської Республіки [1]. Далі міжнародний договір, ратифікований за попередньою згодою, вираженою в окремому законі, має прерогативу перед законом якщо даний закон не узгоджується з договором (ч. 2 ст. 91 КРП). Якщо провести паралель між Україною, то ч. 2 ст. 9 Конституції України (далі – КУ) визначає, що укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до КУ. КРП в свою чергу взагалі не вирішує проблеми, викликані у зв'язку з невідповідністю КРП міжнародних договорів, а також наслідки невідповідності КРП актів ЄС. Цікавим є те що право ЄС має верховенство і пряму дію стосовно національного законодавства, в цьому плані Польща одразу зіштовхнулася з проблемою визначення меж верховенства права ЄС, відповідно Конституційний Трибунал оцінює відповідність національного законодавства законодавству ЄС.

Досить значний проміжок часу польські юристи стверджували, що прийняті в межах ЄС акти, не можуть перевірятись Конституційним Трибуналом, оскільки в ст. 188 КРП, не передбачений такий об'єкт конституційного контролю, як законодавство ЄС. Більш того, в Польщі був такий прецедент, коли питання про суперечності між законодавством ЄС та внутрішньо національним законодавством вирішує не орган конституційної юрисдикції, а суди загальної та адміністративної юрисдикції [2, с. 86]. Важливо зазначити, що коли Польща вступала до ЄС перед Конституційним Трибуналом постало питання конституційності Маастрихтського Договору 1993р., тоді він зазначив, що не вправі оцінювати право ЄС, однак, розгляд цього акту на питання конституційності є правомірним на підставі ч. 1 ст. 188 КРП, як договору, який ратифікований Президентом Польщі. І так, Конституційний Трибунал здійснюючи контроль того, чи іншого міжнародного акту, неодноразово домислював та наділяв себе повноваженнями, які прямо не передбачені КРП.

Далі цікава ситуація в плані конституційного контролю виникла 11 травня 2005 р., коли до Конституційного Трибуналу звернулася група депутатів Сейму з питанням про відповідність Конституції Договору про приєднання до ЄС підписаного 1 квітня 2003 р. Конституційний Трибунал відповів наступним, він зазначив, що Договір про приєднання до ЄС не порушує статус КРП, як найвищого акту (ч. 1 ст. 8 КРП). По-друге, те що ч. 3 ст. 91 КРП встановлює прерогативу міжнародних договорів та актів ЄС над нормами національного законодавства в жодному разі не свідчить про їх прерогативою над КРП. По-третє, Конституційний Трибунал зазначив що Польща зі вступом до ЄС почала мати справу з двома автономними правопорядками: національний польський та ЄС. Також було зазначено, що існування двох автономних правопорядків не виключає їх взаємодію, але у разі колізій необхідно внести зміни до КРП, чи виробити зміни в співтоваристві, однак якщо все це не може бути реально втілене в життя кінцевим етапом буде вихід з ЄС. Як зазначає автор праці І.І Маринів, що «Республіка Польща в кожному конкретному випадку, сама вирішує питання чи бажає вона підлаштуватися під зміни, які встановлені в первинному праві ЄС...або, на

думку Конституційного Трибуналу, є недопустимими – країна відмовляється від ратифікації договору, або приймає рішення про вихід з Євросоюзу...»[3]

Можна зробити висновок, що Конституційний Трибунал Польської Республіки є достатньо важливим органом конституційної юрисдикції, який здійснює конституційний контроль. Проте, як і будь-який інший орган конституційної юрисдикції провідних країн ЄС, він потребує удосконалення, а саме більш чіткого визначення його професійних функцій і повноважень у КРП, встановлення чіткого пріоритету між двома правопорядками, задля чіткого порядку реалізації повноважень Конституційного Трибуналу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція Польської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала) / В.М. Шаповал. К.: Москаленко О.М., 2018. 84 с. URL: https://pravo.org.ua/img/books/files/1525439592pol_const_new_a5_web.pdf
2. Wójtowicz K. Skutki przystąpienia Polski do Unii Europejskiej dla sądów i Trybunału Konstytucyjnego / K. Wójtowicz // Wejście w życie nowej Konstytucji RP / red. Z. Witkowski. Toruń, 1998.
3. Маринів І. І. Діяльність Конституційного Трибуналу Республіки Польща в оцінці відповідності законодавства Польщі Acquis Communautaire Європейського Союзу. *Міжнародне право*. С. 262-268 URL: <http://dSPACE.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9800/1/Maruniv.pdf>

*Юхименко Дар`я Сергіївна
студентка 2 курсу, 1 групи
міжнародно-правового факультету
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ ЗАБОРОНИ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ ТА ЗА ЇЇ МЕЖАМИ

Головними інститутами будь-якої політичної системи громадянського суспільства є саме політичні партії і за їх відсутності демократія не є дієздатною, що свідчить про важливість забезпечення діяльності політичних партій у нашій державі, зважаючи на положення статті 1 Конституції України, де визначено, що Україна є демократичною правовою державою.

Метою цієї роботи є з'ясування правової природи та визначення порядку застосування заборони політичних партій в Україні, а також дослідження міжнародної практики в розгляді справ про заборону діяльності політичних партій.

Дослідженням даного питання займалася ціла низка провідних науковців, серед яких: Л. Адашис, Б. Бернацький, Д. Лук`янов, В. Полевий, С. Рибачок, М. Сюсько, І. Щебетун та інші.

Слід зазначити, що під поняттям політичних партій, як визначено у статті 2 Закону України «Про політичні партії в Україні» розуміють зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах. Усі політичні партії мають

право розробляти свої програми, стратегію та тактику політичних дій, відображаючи ті чи інші соціально важливі інтереси та сповідуючи певну ідеологію. Уповноваженим органом державної влади здійснювати реєстрацію та контролювати додержання законів України партіями є Міністерство юстиції.

Крім цього, законодавець усе ж закріплює певні обмеження – неможливість бути членами партій деяким категоріям осіб, до яких відносять: суддів, працівників органів внутрішніх справ, органів державної податкової служби, військовослужбовців, членів НАБУ та інші. У законодавстві багатьох країн вводяться певні обмеження. Наприклад, у Конституції Португалії (ч. 4, ст. 46) забороняється діяльність таких об'єднань, що мають фашистську спрямованість, у Албанії таких політичних партій, що сприяють розпалюванню расової, релігійної чи етнічної ненависті, ті, які мають таємний або неофіційний характер, або ж якщо такі об'єднання використовують насилля для захоплення влади, зміни державної політики відповідно до ч. 2 ст. 9 Конституції Албанії.

Доречно зазначити, що у статті 5 Закону України «Про політичні партії в Україні» наголошується, що утворення та діяльність політичних партій забороняється законом, якщо їх програмні цілі або дії спрямовані на: 1) ліквідацію незалежності України; 2) зміну конституційного ладу насильницьким шляхом; 3) порушення суверенітету і територіальної цілісності України; 4) підрив безпеки держави; 5) незаконне захоплення державної влади; 6) пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової чи релігійної ворожнечі; 7) посягання на права і свободи людини; 8) посягання на здоров'я населення; 9) пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їх символи.

Доречі, у цій же статті Закону визначено, що політичні партії не мають права мати воєнізовані формування. Хоча у законодавстві деяких країн таких обмежень немає: у ч. 2 статті 48 Конституції Естонії закріплюється, що спілки та об'єднання можуть мати у своєму розпорядженні зброю, можуть формуватися воєнізовані товариства за попереднім дозволом. Закріплюючи відповідні обмеження, законодавець запобігає державному свавіллю створеними партіями, наголошуючи при цьому, що діяльність цих об'єднань може бути заборонена лише за рішенням суду. У статті 19 Закону України «Про політичні партії в Україні» у разі порушення партіями цього закону та інших законів України можуть вживатися заходи, як попередження про недопущення незаконної діяльності та заборона цієї партії та подальшої її діяльності. Якщо мова йде про припинення чи зупинення державного фінансування статутної діяльності партії у встановленому законом порядку, то це не може бути підставою ані для попередження, ані для заборони такої політичної партії. До того ж, спочатку справи про заборону партій вирішував КСУ, потім це входило до повноважень ВС, а останнім часом і до сьогодні розгляд справи про заборону та припинення діяльності політичних партій належить до обов'язків окружного адміністративного суду м. Києва.

Звісно ж необхідно звернути увагу на те, що питання заборони партій певним чином ґрунтується на основі Рекомендації Венеціанської комісії «Про керівні принципи заборони та розпуску політичних партій», в якій у розділі III пункту 6 зазначено, що правові заходи, що мають на меті заборону політичної партії або її розпуск повинні бути результатом саме судового рішення про визнання її неконституційною. У зв'язку з цим, будь-який захід щодо

заборони такої партії повинен мати достатні підстави та аргументи для реалізації цього процесу, засвідчувати, що саме партія, а не лише окремі її члени переслідують політичні цілі, використовуючи при цьому неконституційні засоби. Не менш важливим є практика Європейського суду з прав людини щодо свободи об'єднань. Цю практику ЄСПЛ можна поділити за такими критеріями: а) справи, що стосуються заборони партій, що просували ідеї відділення чи надання автономії певним національним меншинам (наприклад, *United Communist Party of Turkey v. Turkey*, 1998); б) справи, що стосувались заборони політичних партій, діяльність яких ґрунтувалася на релігійному фундаменталізмі (наприклад, *Refah Partisi (The Welfare Party) and Other sv. Turkey*, 2003); в) справи, які стосувались заборони політичних партій, що використовували насильство або були асимільовані з терористичними організаціями (наприклад, *Herrî Batasuna v. Spain*, 2009); г) справи, які стосувались заборони партій, що просували тоталітарну ідеологію (наприклад, *KPDv. Germany*, 1957). До окремої категорії належить низка справ, що перебували на розгляді ЄСПЛ, пов'язаних із заборонаю чи припиненням діяльності політичних партій із процедурних підстав (наприклад, *Republican Party of Russia v. Russia*, 2011).

Розглядаючи національний досвід підкреслимо те, що у період з 2014 по 2019 роки Україною було заборонено дві партії, які просували тоталітарну ідеологію або використовували комуністичні символику: Комуністичну партію робітників і селян, Комуністичну партію України (оновлену). Інші дві партії було заборонено у зв'язку із захистом національних інтересів та протидією російській агресії: «Руський блок» та «Руську єдність». Проте рішення КСУ з цього приводу достатньо суперечливі та повинні бути в обов'язковому порядку переглянуті в майбутньому, адже для безпосередньої заборони політичної партії недостатньо лише фактів, потрібно також з'ясувати всі обставини справи та наміри осіб, причетних до цього, застосовуючи практику ЄСПЛ.

Отже, правова природа та порядок застосування заборони політичних партій є дуже важливим питанням для з'ясування саме для того, щоб у майбутньому мати змогу уникнути колізії у чинному законодавстві при вирішенні подібних справ. Вважаю, що дане питання підлягає уточненню та конкретизації, чого можна досягти шляхом внесення змін до чинних законів, спираючись на власний та міжнародний досвід, а також аналізуючи рішення та висновки ЄСПЛ, що мають вагоме значення для національного законодавства.

***Секція Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність;***

***Шевчук Віктор Михайлович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики
Національний юридичний університет імені
Ярослава Мудрого,
Заслужений юрист України,
ORCID 0000-0001-8058-3071***

**КРИМІНАЛІСТИЧНА ТАКТИКА І ПРАВОЗАСТОСОВНА ПРАКТИКА:
ДАЛЕКТИКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ ТА ВЗАЄМВПЛИВІВ**

Гене́за, ви́токи, розви́ток та сучасний стан криміналістики свідчать про те, що криміналістична тактика за свою історію пройшла довгий і непростий шлях й на сьогодні являє собою достатньо сформовану систему наукових знань, вона виступає інтелектуальним ядром криміналістики і є її логіко-психологічною основою [11, с. 3]. При цьому важливо зазначити, що криміналістична тактика та її засоби мають інноваційний характер та розвиваються за інноваційним сценарієм. Як слушно зазначає В. Ю. Шепітько, засоби криміналістичної тактики не є застиглими, мають різні прояви, відрізняються динамічністю. Створення, розробка і пропонування до застосування нових тактичних прийомів, їх систем або тактичних операцій викликані модернізацією злочинності та її все більшим прилаштуванням до нових умов. Тому й ефективність застосування засобів криміналістичної тактики передбачає їх удосконалення, впровадження новітніх розробок, наукового обґрунтування [12, с. 174].

Водночас, вивчення та аналіз криміналістичних джерел, судово-слідчої практики, дає можливість виявити низку суттєвих проблем при використанні засобів і методів криміналістичної тактики практичними працівниками, що є у більшості випадків наслідком не достатньо належного криміналістичного забезпечення такої діяльності, яке нерідко пов'язане із низьким рівнем підготовки відповідних фахівців, у багатьох випадках відсутності у них необхідних теоретичних знань, умінь та практичних навичок.

Крім цього, проблеми розуміння криміналістичної тактики зараз, як ніколи раніше, є дискусійними, а науковці з цього приводу висловлюють часом діаметрально протилежні погляди. Сьогодні у криміналістиці є низка наукових робіт, де викладено різні думки про її поняття, розширення або звуження меж її застосування, поділ на слідчу тактику, судову тактику, тактику розшукової діяльності, прокурорську тактику, тактику професійного захисту, тактику злочинної діяльності, пропозиції виокремлення тактики “повторного слідства”, тактики протидії розслідування тощо. Як вбачається, у дослідженні цієї проблематики нині є багато дискусійних та невіршених питань, що потребують спеціального вивчення та свого розв'язання.

Сьогодні особливої значимості набуває *тенденція посилення практичної спрямованості криміналістичних розробок*, її прагматична орієнтація на вирішення важливих практичних завдань, оскільки криміналістична тактика має стати потужним джерелом ефективних змін, підвищення результативності практичної діяльності, її оптимізації в сучасних реаліях. Як вбачається, цей напрямок має бути пов'язаний із створенням відповідного науково-методичного забезпечення

використання ефективних засобів та прийомів криміналістичної тактики, активізації діяльності по створенню інноваційних криміналістичних продуктів у галузі криміналістичної тактики, впровадженню та практичному їх застосуванню у правозастосуванні. Тому сьогодні досить важливими постають проблеми дослідження взаємозв'язків та взаємовпливів криміналістичної тактики і правозастосовної практики, які потребують поглибленого аналізу та висвітлення.

Як результат дії закону криміналістики «зумовленість криміналістичних рекомендацій вимогами практики боротьби із злочинністю і удосконалення цієї практики на основі криміналістичної науки» [1, с. 173-178] можемо спостерігати деякі тенденції розвитку криміналістичної тактики, серед яких особливої значимості набувають проблеми тісного взаємозв'язку науки криміналістики, у тому числі й криміналістичної тактики, з одного боку і правозастосовної практики - з іншого. При цьому, важливо враховувати, що практика боротьби зі злочинністю є не тільки «об'єктом обслуговування та забезпечення» криміналістичної тактики, вона є також і важливим чинником та джерелом її інноваційного розвитку, критерієм оцінки ефективності теоретико-методологічних положень і практичних рекомендацій, що розробляються і запроваджуються криміналістичною тактикою. Вбачається, що взаємозв'язок та взаємовпливи криміналістичної тактики і практики боротьби зі злочинністю можуть проявлятися по-різному. Генеза, формування та сучасні тенденції розвитку криміналістичної тактики вказує на те, що такі взаємозв'язки, як правило, простежуються у двох основних формах, які образно можна назвати: а) «від практики до теорії» і б) «від теорії до практики».

У першому випадку («від практики до теорії») дійсно практика може передувати теорії, мова йде про ситуації, коли нові тактичні прийоми та засоби спочатку виникають у процесі практичної діяльності, а потім уже привертають до себе увагу вчених-криміналістів, які їх досліджують, удосконалюють та впроваджують у практику. Крім цього, такі тактичні засоби на практиці можуть виникати не лише як окремі, нові тактичні прийоми та засоби, а й як системи таких прийомів (тактичні комбінації), комплекси процесуальних та непроцесуальних дій, спрямованих на вирішення окремих проміжних завдань (тактичні операції), а також і як цілі слідчі (розшукові) дії, що об'єднують сукупність таких тактичних прийомів. Такий шлях «від практики до теорії», а не навпаки, пройшли, наприклад, слідчий експеримент, пред'явлення для впізнання, перевірка показань на місці та ін. На практиці спочатку вони виникли як прийоми, а потім згодом оформилися у самостійні слідчі (розшукові) дії та стали об'єктом вивчення криміналістики. Після чого виникла необхідність розроблення криміналістичних рекомендацій тактики проведення таких нових слідчих (розшукових) дій. У результаті подальших наукових розробок, досліджень та використання їх на практиці ці слідчі (розшукові) дії стали більш досконалими та дієвими у протидії злочинності та вирішенні криміналістичних завдань правозастосування. Як бачимо, в таких випадках практика передувала теорії та стимулювала її подальший розвиток та формування тактико-криміналістичних знань стосовно означеної проблематики.

У другому випадку («від теорії до практики») простежується інша форма взаємовпливу та взаємозв'язку, коли тактичний прийом або тактико-криміналістична рекомендація стає результатом науково-дослідної і (або) дослідно-конструкторської розробки і пропонується для впровадження у практику інноваційний криміналістичний продукт, який застосовується на практиці у постійному режимі, має позитивний ефект та результати. пошуків наукових досліджень. У таких випадках теорія випереджає практику, при цьому розроблення нових

тактичних засобів є результатом наукових пошуків у криміналістичній науці, впровадження і застосування яких спрямовано на підвищення якості та результативності правозастосовної діяльності, її оптимізації. Звичайно, що запропоновані науково-практичні рекомендації перевіряються у процесі практичної діяльності, їх затребуваність, доцільність, оптимальність, ефективність, результативність тощо. Практика виступає критерієм істиності теоретичних розробок та ефективним засобом перевірки нових тактичних прийомів і рекомендацій, а також потужним джерелом формування та перспектив інноваційного розвитку криміналістичної тактики [1, с. 175-177].

У цьому аспекті криміналістична тактика розуміється як *специфічна діяльність* уповноважених законом суб'єктів, що здійснюється на підставі застосування тактико-криміналістичних засобів, втілених у вигляді тактичних прийомів, тактичних комбінацій, тактичних операцій, рекомендацій, тактики слідчих (розшукових) дій та ін., які спрямовані на вирішення криміналістичних завдань та забезпечення оптимізації, підвищення якості та результативності правозастосовної практики. Практичне застосування засобів криміналістичної тактики здійснюється спеціальними суб'єктами, що забезпечує вирішення тактичних та інших завдань розслідування та судового розгляду, підвищує ефективність та результативність такої діяльності. При цьому суб'єктами застосування засобів криміналістичної тактики у відповідних видах і формах її застосування виступають слідчий, прокурор, співробітники оперативних підрозділів, суддя, захисник та ін. Криміналістична тактика має вивчати тактику діяльності усіх учасників кримінального провадження - судді, суду, слідчого, детектива, прокурора, працівників оперативних підрозділів, спеціаліста, експерта, обвинуваченого (підозрюваного), потерпілого, свідка та ін. У зв'язку з цим, слід розрізняти наступні підгалузі криміналістичної тактики: слідчу тактику, судову тактику, тактику розшукової діяльності, прокурорську тактику, тактику професійного захисту, тактику злочинної діяльності та ін. У цьому плані новим напрямком криміналістичних досліджень має стати застосування засобів криміналістичної тактики у діяльності детективів НАБУ та інших структур. Крім цього, із прийняттям Закону України "Про приватну детективну (розшукову) діяльність" постає необхідність у розробці теоретико-практичних питань засосування проблем криміналістичної тактики в діяльності приватних детективів.

Діалектика взаємозв'язків та взаємовпливів криміналістичної тактики і правозастосовної практики, сучасний стан та тенденції розвитку криміналістичних знань у реаліях сьогодення потребують розширення меж дослідження криміналістичної тактики та подальшого розроблення її нових підгалузей з урахуванням змін кримінального процесуального законодавства та трансформації сучасної злочинності. Водночас, у даному випадку, на наш погляд, необхідно враховувати зауваження В.А. Журавля, який зазначає, що дійсно, останніми роками сфера застосування криміналістичних знань значно розширилася і на цей час предметно не обмежується лише кримінальними правопорушеннями, а поширюється на суспільні відносини, які потребують конкретного правового регулювання. Але ж сфера застосування певних криміналістичних знань (засобів, прийомів, рекомендацій) і предмет дослідження науки криміналістики – це різні речі, між ними не можна ставити знак рівності і на підставі цього стверджувати, що криміналістика досліджує закономірності виникнення інформації про будь-яке правове явище у суспільстві. Криміналістика й на цей час має двоєдиний об'єкт дослідження – злочинну діяльність та її

наслідки і діяльність з розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, судового розгляду кримінальних проваджень. Саме такий підхід відповідає природі, призначенню і завданням цієї галузі знань, визначає специфіку зв'язків з іншими науками [4, с. 228].

Ці положення в повній мірі стосуються і дослідження проблематики розширення меж криміналістичної тактики, до яких потрібно відноситися досить виважено. У зв'язку із цим, не зовсім коректним є теза В. К. Весельського, що *межі розвитку криміналістичної тактики нескінченні* (курсив автора - В. Шевчук) й залежать від розширення потреб правоохоронних органів у зв'язку з виконуваною ними діяльністю, тому її вплив всередині науки криміналістики буде постійно зростати [2, с. 136]. Вбачається, що межі дослідження проблем застосування криміналістичної тактики визначаються діяльністю суб'єктів кримінального провадження та учасників кримінального процесу, які пов'язані із необхідністю ефективного вирішення завдань кримінального судочинства.

Останнім часом науковці все частіше й небезпідставно висловлюють пропозиції щодо необхідності розробки в межах криміналістичної тактики питань щодо тактики негласних слідчих (розшукових) дій. Як зазначається, що із розвитком науки, а також зростаючих потреб практики стає все більш очевидним, що рекомендації криміналістичної тактики можуть бути використані, крім кримінального процесу, й в інших видах процесу і судочинства [6, с. 61]. Заслужують на увагу пропозиції окремих науковців щодо необхідності виокремлення такої підгалузі криміналістичної тактики, як *тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів* [7].

В спеціальній літературі зустрічаються пропозиції щодо виокремлення окремих криміналістичних теорій. Так А. В. Дулов розглядає виділення в криміналістичній тактиці самостійного об'єкта вивчення - тактичних завдань. Науковець зазначає, що сучасна криміналістична наука вимагає формування і розробки принципово нових теорій. Тому виникла необхідність ввести у систему криміналістичної тактики розділ «Поняття і система тактичних завдань» і в ньому викладати: 1) основи формування тактичних завдань, які визначаються цілями, які формуються кримінальним правом, кримінальним пропроцесом, морально-соціальними потребами суспільства; 2) класифікацію тактичних завдань (по належності до певної мети кримінального права, процесу, за особливостями об'єкта, суб'єкта, за цілями впливу на них); 3) основи змісту теорій, покликаних розробляти проблеми вирішення тактичних завдань [3, с. 282-286]. Як зазначається, ці та інші пропозиції щодо виокремлення окремих нових напрямів дослідження криміналістичної тактики передусім викликано специфікою кримінального процесу, змінами чинного законодавства і реаліями практики правозастосовної діяльності [5, с. 8].

Процеси взаємозв'язків та взаємовпливів криміналістичної тактики і практики діяльності органів правопорядку свідчать про динамічність розвитку криміналістичної тактики, що позначається й на виникненні чи пропонуванні достатньо нових її структурних елементів: «тактики повторного слідства» (В. П. Бахін, 2002), «тактики забезпечення безпеки в кримінальному судочинстві» (В. В. Войніков, 2002), «тактики нейтралізації протидії розслідуванню» (Б. В. Щур, 2005), «тактика захисту інформації» (М. В. Савельєва, М. В. Смушкіна, 2005), «тактики негласних слідчих (розшукових) дій» (В. А. Журавель, В. Ю. Шепітько, 2013), «тактика попередньої перевірки повідомлення про злочин», «тактика розшукової діяльності слідчого» (Р. С. Белкін, 2001), «тактики провадження у справах про адміністративні правопорушення» (В. П. Лавров, 2013) та ін.

На наш погляд, досить виважено необхідно відноситися до розширення меж застосування криміналістичної тактики, при цьому враховуючи предмет і об'єкт криміналістики та криміналістичної тактики. Тому удосконалення системи та структури криміналістичної тактики повинно здійснюватись із врахуванням існуючих наукових парадигм щодо її предмета та об'єкта, оскільки система науки і є певним чином структуроване знання про досліджувані ними предмет та об'єкт. Криміналістична тактика, будучи однією з підсистем криміналістики, об'єктно-предметна область якої включає двоєдиний об'єкт дослідження - злочинну діяльність та її наслідки, а також діяльність з виявлення, розслідування, попередження кримінальних правопорушень і судового розгляду, тактика може розглядатися як системно-структурне явище, покликана своїми тактичними засобами забезпечувати ефективне вирішення криміналістичних завдань у протидії злочинності, правозастосовній діяльності, її оптимізації та підвищення якості з метою встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні.

З огляду на викладене, враховуючи діалектику взаємозв'язків та взаємовпливів криміналістичної тактики і практики діяльності органів правопорядку криміналістичну тактику необхідно розглядати двояко, як у науковому, так і у практичному аспекті.

По-перше, криміналістична тактика розуміється передусім як розділ науки криміналістики, який складає систему наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо організації і планування розслідування і судового розгляду, визначення оптимальної лінії поведінки осіб, які здійснюють судові дослідження і прийомів проведення окремих процесуальних дій, спрямованих на збирання і дослідження доказів, встановлення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень. Криміналістична тактика як науковий напрямок та відносно самостійний розділ криміналістики має яскраво виражений синтетичний характер, а його поява та формування пов'язана із потребами практики та є результатом дії закону інтеграції та диференціації знань у криміналістиці. Криміналістична тактика об'єднує не лише власне криміналістичні знання, але й положення інших галузей знань. Використання таких знань у криміналістиці відбувається як у простому їх застосуванні у «чистому вигляді», так і за допомогою їх адаптації і творчого пристосування щодо вирішення криміналістичних завдань. Дослідження проблем криміналістичної тактики мають базуватися на наукових положеннях не тільки криміналістики, а й інших галузей знань, передусім філософії, логіки, психології, воєнної тактики, кримінології, кримінального права, кримінального процесу, юридичної психології та результатах узагальнення практики, з'ясовуючи їх нагальні потреби.

По-друге, криміналістична тактика розуміється як специфічна діяльність уповноважених законом суб'єктів, що здійснюється на підставі застосування тактико-криміналістичних засобів, втілених у вигляді тактичних прийомів, тактичних комбінацій, тактичних операцій, рекомендацій, тактики слідчих (розшукових) дій та ін., які спрямовані на вирішення криміналістичних завдань та забезпечення оптимізації, підвищення якості та результативності правозастосовної практики. криміналістична тактика має вивчати тактику діяльності усіх учасників кримінального провадження - судді, суду, слідчого, детектива, прокурора, працівників оперативних підрозділів, спеціаліста, експерта, обвинуваченого (підозрюваного), потерпілого, свідка та ін. Крім цього, при дослідженні питань криміналістичної тактики крім, визначення лінії поведінки осіб, які здійснюють досудове розслідування, судовий розгляд та захист, необхідно обов'язково врахувати здійснення тактичного впливу суб'єктами кримінального провадження на поведінку осіб, діяльність яких

пов'язана із формуванням джерел криміналістичної інформації (підозрювані, обвинувачені, потерпілі, свідки, поняті), впливу на їх психічну діяльність з метою спонукання їх до певних вольових дій задля ефективного вирішення завдань кримінального судочинства та встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні.

Між теоретичними і практичними напрямками криміналістичної тактики існує тісний закономірний зв'язок, який полягає у взаємозалежності, взаємозбагаченні та взаємовпливах системи таких знань, практичних рекомендацій та різновидів практичної діяльності. При цьому вивчення й узагальнення слідчої, прокурорської, детективної, розшукової, адвокатської, судової та злочинної тактики виступає головним джерелом, з якого криміналістична тактика черпає основні ідеї та теоретичні положення, які потребують наукового дослідження та обґрунтування. У свою чергу, правильність та ефективність тих чи інших теоретичних розробок перевіряється у реальній практичній діяльності органів правопорядку у протидії злочинності та вирішенні важливих криміналістичних завдань практики, яка є критерієм істинності теорії криміналістичної тактики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Белкин Р. С. Курс криминалистики. 3-е изд., доп. М.: Норма-М, 2001. 837 с.
2. Весельський В.К. Основні напрями розвитку криміналістичної тактики. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2011. № 24. С. 135-142.
3. Дулов А. В. Проблемы развития криминалистической тактики // Криміналістика ХХІ століття: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 25–26 листоп. 2010 р. Х. : Право, 2010. С. 282–286.
4. Журавель В.А. Міжнаукові зв'язки криміналістики // Вісник Національної академії правових наук України. № 3 (74). 2013. С. 227-237.
5. Коновалова В.О., В.Ю. Шепітько. Криміналістична тактика і кримінально-процесуальне право: діалектичні залежності // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Вип. 9. Х.: Право, 2009. С. 5-9. С. 8.
6. Лавров В. П., Рахматуллин Р. Р., Романов В.И., Шалимов А.Н. Криминалистика: Краткий курс (конспект) лекций. Казань: Казанский (Приволжский) федеральный университет, 2013.171 с.
7. Щур Б. В. Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами : монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Гриф, 2005. 176 с.
8. Шевчук В. М. Інноваційні напрями розвитку криміналістики // Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці : матеріали міжнар. «круглого столу» (м. Харків, 12 груд. 2019 р.). Харків : Право, 2019. С.142-147.
9. Шевчук В. М. Сучасний стан та тенденції розвитку криміналістики: актуальні проблеми сьогодення // Проблеми законності. 2019. Вип. 146. С. 234–246.
10. Shevchuk V. Methodology of criminalistics: discussions, tendencies, prospects // Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika. XV-asis tarptautinis kongresas, Rugsėjo 19-21, 2019 Kaunas, Lietuva, 2019. 1 t. P. 29-44.
11. Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. 432 с.

12. Шепітько В. Ю. Засоби криміналістичної тактики в діяльності органів досудового слідства (проблеми ефективності застосування) // Правові засади підвищення ефективності боротьби зі злочинністю в Україні : матеріали наук. конф., 15 трав. 2008 р. Харків, 2008. С. 172–174.

Бачковська Ілона Ігорівна

студентка 3 курсу

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції, НЮУ ім. Ярослава Мудрого

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ, ЩОДО ЯКИХ ПЕРЕДБАЧАЄТЬСЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ АБО ВИРІШУЄТЬСЯ ПИТАННЯ ПРО ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

Для здійснення кримінального провадження найголовнішим є захист прав, свобод і законних інтересів особи, особливу категорію яких становлять психічно хворі особи. Кримінальне провадження щодо особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, входить до системи особливих порядків кримінального провадження (глава 39 розділу VI КПК України). Щодо цієї категорії правопорушників зі сторони світової спільноти виявляється захист та турбота, що вимагає від держави постійного вдосконалення національного законодавства та приведення його у відповідність до міжнародно-правових стандартів. Тим більше, що за останні роки кількість кримінальних злочинів, скоєних особами, щодо яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, значно збільшилася.

Основним міжнародно-правовим актом, що відображає основні ідеї гуманного ставлення до осіб з психічними вадами, є «Принципи захисту психічно хворих осіб і поліпшення психіатричної допомоги», прийняті Генеральною Асамблеєю ООН. А також «Положення і погляди Всесвітньої психіатричної асоціації про права та юридичний захист психічно хворих».

У чинному КПК України не визначено процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється провадження про застосування примусових заходів медичного характеру. Цілком очевидно, що ця особа є самостійним учасником кримінального процесу, а її права можуть в певних випадках лише співпадати з правами підозрюваного та обвинуваченого, в обсязі, який визначається характером розладу психічної діяльності чи психічного захворювання відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи.

Відповідно до позиції Пленуму Верховного Суду України (п. 4 Постанови «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування» від 03.06.2005 р №7) - до вступу в законну силу судового рішення про неосудність особи і застосування до неї примусових заходів медичного характеру особа не обмежується в правах, якими наділена відповідно до Конституції і законів України .

Ні в якому разі не можна допускати примусову госпіталізацію психічно здорової особи і тримання її у психіатричній лікарні. Такі випадки на практиці також трапляються і часто ризнують за метою вчинення. Зокрема, у у рішенні Європейський суд з прав людини зазначив, що стаття 5 Конвенції, наряду зі статтями 2, 3 та 4, закріплює одне з найбільш важливих прав,

які захищають фізичну безпеку людини, а тому її важливість у демократичному суспільстві є надзвичайною (рішення у справах «Маккей проти Сполученого Королівства» та «Шторк проти Німеччини») - тримання проти волі у психіатричній лікарні з метою проведення психіатричної експертизи.

Особи, які мають психічну хворобу або емоційні розлади можуть втратити здатність повного усвідомлення значущості та наслідків судового розгляду. Деякі з них можуть зазнавати труднощів у розумінні подій і при відповідях на питання, оскільки мають проблеми із запам'ятовуванням і обробкою інформації. Вони можуть надавати ненадійну інформацію, що вводить в оману та звинувачувати самих себе. При допиті до таких осіб завжди слід проявляти особливу обережність та робити все необхідне для неупередженого розгляду справи.

Якщо через розлади психічної діяльності або психічне захворювання суб'єкт не може самостійно усвідомлювати і реалізувати свої конституційні та процесуальні права, він здійснює їх в кримінальному провадженні через законного представника і захисника. Згідно з дослідженнями зарубіжних вчених, що займаються вивченням прав психічно хворих осіб під час кримінального судочинства, у багатьох країнах підозрюваний має право на адвоката, навіть якщо це суперечить волі обвинуваченого.

Варто зазначити, що в національній судовій практиці зустрічаються факти порушення права на захист психічно хворих осіб. Наприклад, в постанові Апеляційного суду Черкаської області від 13.08.2013 у справі № 11- сс / 793/299/1 зазначено, що під час розгляду слідчим суддею клопотання слідчого про застосування щодо особи запобіжного заходу у вигляді приміщення в психіатричній установі в умовах, що виключають небезпечну поведінку, був відсутній захисник, що є безумовною підставою для скасування вищевказаного судового рішення, в зв'язку з порушенням права підозрюваного на захист . У наведеному прикладі суддею був виявлений факт порушення вимог положень КПК України про обов'язкову участь захисника у кримінальному провадженні при застосуванні примусових заходів медичного характеру. Такий випадок непоодинокий та порушення даного права зустрічається нерідко . Участь захисника в таких випадках повинна забезпечуватись з метою допомоги психічно хворому в реалізації своїх процесуальних прав.

З точки зору захисту прав зазначеної категорії осіб також важливе значення має участь законного представника. Основним аспектом в даному питанні є визначення змісту діяльності законного представника, адже чинне законодавство чітко не визначає, яку саме функцію він виконує, проте відносить його до учасників кримінального судочинства з боку захисту (п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України). Разом з тим законний представник має певні відмінності від захисника, оскільки він, як правило, добре знає особу, щодо якого передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування. Законний представник залучається з метою захисту інтересів особи не за службовим обов'язком, як адвокат, а в силу морально-етичних аспектів.

Слід зазначити, що вчені-процесуалісти країн ЄС, проводячи дослідження питань захисту справедливого судового розгляду обвинувачених з психічними розладами в кримінальному судочинстві, вказують на необхідність присутності і допомоги (призначеного) законного представника або відповідної дорослої людини під час яких-небудь дій в

поліцейській дільниці або під час судових слухань. В нашій державі така гарантія не передбачена.

У той же час, згідно з ч. 1 ст. 44 КПК України, законний представник залучається, якщо особа визнана в установленому законом порядку недієздатною або обмежено дієздатною. Однак, не завжди несамовита особа може бути визнана недієздатною або обмежено дієздатною. В такому випадку на практиці можуть виникнути непорозуміння або навіть зловживання при залученні законного представника.

На нашу думку, участь законного представника особи, до якої застосовуються примусові заходи медичного характеру, незважаючи на те, що така особа не визнана у законному порядку недієздатною або обмежено дієздатною, у такій категорії справ є обов'язковою. Введення таких законодавчих змін буде свідчити про те, що участь законного представника буде забезпечено в кожному кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ та, відповідно, кожній психічно хворій особі, щодо якої здійснюється досудове розслідування або судовий розгляд. Зазначена пропозиція обумовлено підвищеною увагою до охорони прав, свобод і законних інтересів осіб, які з певних причин не можуть самостійно повною мірою реалізувати свої права, а, отже, і захистити їх.

Науковий керівник:

Асистент Зуєв В. В.

*Беркела Ганна Юріївна
студентка 3 курсу, 2 групи,
міжнародно-правового факультету
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДО НЕПОВНОЛІТНЬОГО ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

Тримання під вартою є найсуворішим та винятковим запобіжним заходом, сутність якого полягає у позбавленні волі на певний строк підозрюваного, обвинуваченого й утримання його у місцях попереднього ув'язнення. Тримання під вартою застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим ст. 177 Кримінального процесуального Кодексу України (далі – КПК). КПК передбачає у виключних випадках застосування тримання під вартою і до неповнолітніх. Так, відповідно до ст. 492 КПК такий запобіжний захід може застосовуватися з урахуванням вікових та психологічних особливостей й роду занять неповнолітнього і лише у разі, якщо неповнолітній підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам, зазначеним у ст. 177 КПК [1].

Аналогічну позицію щодо виключного застосування до неповнолітнього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, займає також Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд). Так, зокрема, у справі «*Assenov and Othes v. Bulgaria*, no. 24760/94, § 154, 28 October 1998», Суд відзначив, що тримання під вартою має застосовуватися до неповнолітніх лише як виняткова міра з визначенням якомога коротших термінів такого тримання і з

забезпеченням періодичного перегляду через короткі проміжки часу підстав для його застосування або продовження [2].

КПК встановлює, що тримання під вартою до неповнолітнього може застосовуватися лише у разі, якщо він підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Проте, на практиці існують випадки, які свідчать протилежне. Так, в справі №295/9863/16-к від 26. 07. 2016 р. ухвалою слідчого судді Богунського районного суду Житомирської області було застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою відносно неповнолітнього, який підозрювався у вчиненні злочинів середньої тяжкості [3]. Таку ухвалу було оскаржено до апеляційного суду, яким постановою по справі №295/9863/16-к від 2 серпня 2016 р. скасовано рішення слідчого судді, а неповнолітнього звільнено з СІЗО. Апеляційний суд мотивував своє рішення тим, що під час обрання щодо неповнолітнього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, слідчим суддею не бралися до уваги вимоги ч. 2 ст. 492 КПК, а саме те, що такий запобіжний захід не може застосовуватися до неповнолітнього, який підозрюється у вчиненні злочинів середньої тяжкості [4].

Як було зазначено вище, застосування до неповнолітнього тримання під вартою здійснюється у тому випадку, коли інший запобіжний захід не забезпечить запобігання ризикам, зазначеним у ст. 177 КПК, такими ризиками, зокрема є: переховування від органів досудового розслідування та/або суду, незаконний вплив на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні, перешкоджання кримінальному провадженню іншим чином тощо [1]. Так, в справі №308/18607/12-к від 23. 10. 2013 р. ухвалою слідчого судді Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області було передбачено необхідність обрання до неповнолітнього підозрюваного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, так як слідчий суддя, врахувавши тяжкість покарання, що загрожує неповнолітньому за кримінальне правопорушення, в якому він підозрюється, дійшов висновку, що застосування більш м'якого запобіжного заходу не зможе запобігти ризикам, передбаченим у ст. 177 КПК [5]. У своїй скарзі до апеляційного суду захисник підозрюваного посилався на неповнолітній вік підозрюваного та на незаконність й необґрунтованість ухвали слідчого судді. Однак, апеляційний суд ухвалою по справі №308/18607/12-к від 30 вересня 2013 р. не задовольнив апеляційну скаргу захисника, оскільки той факт, що підозрюваний є неповнолітнім, не знімає з останнього підозри у вчиненні тяжкого злочину та не характеризує його як особу, що є позитивною або щиро розкаялася у вчиненні злочину чи намагалася відвернути злочинні посягання інших учасників злочину [6].

Крім наведених вище підстав, слідчий суддя, суд, приймаючи до уваги практику ЄСПЛ, а саме рішення «*Svershov v. Ukraine, no. 35231/02, § 71, 27 November 2008*», зобов'язаний враховувати і вік неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) при застосуванні запобіжного заходу у виді тримання під вартою [7]. Так, слідчим суддею Суворовського районного суду м. Одеси в справі №523/2785/20 від 21.02.2020 р. було постановлено ухвалу, якою залишено без задоволення клопотання слідчого погоджене з прокурором про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до неповнолітнього у кримінальному провадженні. Рішення слідчого судді було прийнято з урахуванням віку неповнолітнього, що дало підстави не застосовувати до неповнолітнього тримання під вартою,

а передати його під нагляд матері [8]. Апеляційний суд, ухвалою по справі №523/2785/20 від 11 березня 2020 р., залишив апеляційну скаргу прокурора без задоволення, зазначивши, що рішення слідчого судді про відмову у застосуванні тримання під вартою з урахуванням віку підозрюваного та необхідність передання неповнолітнього підозрюваного під нагляд батькам, відповідає вимогам кримінального процесуального закону [9].

Верховний Суд України (далі – ВСУ) також звертає увагу на особливості застосування до неповнолітньої особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Так, зокрема, у п. 3 Постанови № 5 від 16. 04. 2004 р. «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» ВСУ зазначено, що необхідно враховувати і: стан здоров'я неповнолітнього, його сімейний і матеріальний стан, стосунки з батьками, дієвість існуючого контролю за його поведінкою, вид діяльності, місце проживання, дані про попередні судимості, соціальні зв'язки, схильності, спосіб життя, поведінку під час провадження в цій або іншій кримінальній справі, наявність факторів, обставин чи визнання ним моральних цінностей, які дозволяють прогнозувати його поведінку [10].

Проте, на жаль, існують випадки, коли зазначені ВСУ обставини на практиці не враховуються. Так, ухвалою Апеляційного суду Черкаської області по справі № 703/2674/13 від 03. 10. 2013 р., було задоволено апеляційну скаргу законного представника неповнолітнього підозрюваного, до якого судом першої інстанції було застосовано запобіжний захід у виді тримання під вартою. Апеляційний суд задовольнив скаргу, обґрунтовуючи своє рішення тим, що судом першої інстанції не було в повній мірі враховано те, що неповнолітній свою вину у вчиненні злочину визнав повністю, позитивно характеризується, має незадовільний стан здоров'я та матеріальний стан, вчинив злочин в неповнолітньому віці. Внаслідок цього, апеляційним судом було прийнято рішення запобіжний захід відносно неповнолітнього обвинуваченого змінити з тримання під вартою на передачу неповнолітнього обвинуваченого під нагляд матері, звільнивши неповнолітнього з-під варти з зали суду негайно [11].

Таким чином, на підставі зазначеного, можна зробити висновок, що застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до неповнолітнього має застосовуватися: 1) виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден з більш м'яких запобіжних заходів не може запобігти ризикам передбаченим ст. 177 КПК; 2) з урахуванням правових позицій ЄСПЛ, ВСУ й обставин та умов передбачених ст. 492, 177, 178, 183, 197 КПК; 3) в разі існування загальних підстав: наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що неповнолітній підозрюваний, обвинувачений може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК. При цьому, слідчий та прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених КПК.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України// Відомості Верховної Ради України: кодекс від 13.04.2012, редакція від 28.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

2. Справа «Assenov and Othes v. Bulgaria, no. 24760/94, § 154: Judgment European Court of Human Rights, 28 October 1998». URL: http://www.rroi.narod.ru/echr/translation/end_ru/assenov_end.htm
3. Ухвала слідчого судді Богунського районного суду Житомирської області від 26 липня 2016 р., судова справа №295/9863/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59211901>
4. Постанова Апеляційного суду Житомирської області від 2 серпня 2016 р. по справі №295/9863/16-к. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO13080.html
5. Ухвала слідчого судді Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 23 жовтня 2013 р., судова справа: №308/18607/12-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/34615171>
6. Ухвала Апеляційного суду Закарпатської області від 30 вересня 2013 р. по справі №308/18607/12-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/34615171>
7. Справа «Svershov v. Ukraine, no. 35231/02, § 71, Judgment European Court of Human Rights, 27 November 2008». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_428#o131
8. Ухвала слідчого судді Суворовського районного суду м. Одеси від 21 лютого 2020 р., судова справа: №523/2785/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87743133>
9. Ухвала Апеляційного суду Одеської області від 11 березня 2020 р., по справі №523/2785/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88609570>
10. Постанова Пленуму Верховного Суду №5 від 16. 04. 2004 р. «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/va005700-04>
11. Ухвала Апеляційного суду Черкаської області від 3 жовтня 2013 р., по справі №703/2674/13. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/34006498>

*Науковий керівник: Бабаєва Олександра Володимирівна, к.ю.н.,
асистентка кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

*Бершаденко Олена Віталіївна
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Інститут підготовки кадрів до органів юстиції
3 курс, 4 група*

**ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЧИННОГО КРИМІНАЛЬНО-
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ОСКАРЖЕННЯ
РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА ТА СЛІДЧОГО ПІД ЧАС
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

Інститут оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності прокурора або слідчого містить певні прогалини та колізії правового регулювання, що унеможливорює ефективність механізму застосування передбачених способів захисту.

У ч. 1 ст. 303 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК України) вказується на рішення, дії та бездіяльність, які можуть бути оскаржені, зокрема це : бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, рішення слідчого про закриття кримінального провадження - заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим - особою, якій відмовлено у визнанні потерпілою тощо.

Аналізуючи увесь перелік, можливий для оскарження, слід відмітити, що він є вичерпним, оскільки в частині 2 вказаної статті наголошується, що «скарги на інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора не розглядаються під час досудового розслідування і можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження» У такому разі, на нашу думку, не має сенсу казати про ефективність захисту прав і свобод людини. Враховуючи той факт, що, наприклад, час між порушенням прав чи свобод особи та судовим розглядом такого порушення може бути таким, що відновлення прав та свобод буде неможливим. На нашу думку, відкритий перелік можливих оскаржень рішень, дій чи бездіяльності надав би більшого ефекту.

Дане питання має місце і практиці Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ). Так, у статті 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) вказується на «доступність на національному рівні засобу захисту, здатного втілити в життя сутність прав та свобод за Конвенцією, у якому б вигляді вони не забезпечувались у національній правовій системі» Дана стаття є порушеною, якщо якийсь рішення відповідного органу неможливо оскаржити, або ж таке оскарження не є ефективним.

Зосередимо увагу на тому, що, на наш погляд, така ситуація суперечить «духу» та «букві» Конвенції, Загальній декларації прав людини та іншим «титкульним» міжнародним документам у сфері прав людини. Як констатує Конституційний Суд України у своєму рішенні від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003 «правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах»

Обмеження ж права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора, що зачіпають права та законні інтереси громадян, лише на тій підставі, що ці особи не визнані в належному порядку учасниками провадження або не віднесені до осіб, котрі мають право оскаржувати конкретні рішення, дію чи бездіяльність, або ці рішення, дії (бездіяльність) не закріплені в переліку, що підлягає оскарженню, не відповідає основним положенням Конституції України, міжнародним документам у сфері захисту людини, правовим позиціям ЄСПЛ.

Окрім цього, слід звернути увагу, що у чинному КПК України не передбачаються повноваження суду, щодо розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора у підготовчому провадженні.

Також варто прийти ще до одного висновку, що питання про встановлення кола осіб, які мають право на подання процесуальної скарги є доволі дискусійним. Пов'язано це все,

насамперед, з неоднозначністю формулювання в кримінально- процесуальному законодавстві поняття суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності.

Так, наприклад, на думку Яновської О. Г., наявність у КПК України вичерпного переліку осіб, які мають право оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора не повною мірою узгоджується з конституційними приписами про право кожного оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора.

Підсумовуючи вищенаведене, зауважимо, що саме завдяки процесу оскарження на досудових стадіях кримінального провадження відбувається реалізація гарантій конституційних прав і законних інтересів особи. Безперечно, виділення з числа осіб, тих, які мають право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності відповідних органів – є цілком необґрунтованим. У такому разі залишаються ті, хто не зміг захистити свої права. Окрім цього, необхідно наголосити, що наявність відкритого переліку питань, які можна оскаржити, в законі сприятиме підвищенню ефективності реалізації права на судовий захист у досудових стадіях кримінального процесу.

*Бедовська Ольга Юрївна
студентка 3 курсу 2 групи факультету
адвокатури НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ЩОДО ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ДОЦІЛЬНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Упродовж багатьох століть суспільство намагалось винайти спосіб, щоб точно впевнитися в правдивості слів певної особи. Різні цивілізації використовували різні методи. У Китаї, наприклад, підозрюваному давали пожувати сухе зерно рису, а потім змушували його виплюнути, якщо рис був сухий, то це свідчило про брехню особи [1, с.20]. Наразі в процесі доказування у кримінальному провадженні широко використовуються засоби науково-технічного прогресу. Найбільш дискусійним серед таких методів отримання доказової інформації є психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа. Питання щодо доцільності, можливості та необхідності його використання постійно підіймаються в юридичних колах.

Поліграф, або як його ще називають, детектор брехні, в науці визначається як комп'ютерний апаратно-програмний комплекс, який дозволяє відслідковувати динаміку психофізіологічних реакцій досліджуваної особи під час застосування поліграфологом тестових запитань і перетворення отриманих фізіологічних показників активності в електричні сигнали, що відображаються у вигляді графіків [2, с.508]

Слід вказати, що законодавче визначення цього поняття міститься і в низці національних нормативно-правових актів. Зокрема, в Наказі Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України» (Положення, розд. 1, п. 3) від 08.12.2016 р. №1285 зазначається, що поліграф – різновид психофізіологічної апаратури, що використовує комплексну багатоканальну комп'ютерну методику реєстрації змін психофізіологічних реакцій людини на певні психологічні стимули [3]

Випадки та процедура проведення поліграфічних обстежень на відповідних суб'єктах

на національному законодавчому рівні регулюють також Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, якими врегульовано порядок дій під час призначення і проведення психофізіологічних експертиз із застосуванням поліграфа [4]; Інструкція про порядок використання поліграфа в діяльності органів прокуратури України, в якій чітко дано визначення спеціаліста-поліграфолога, Постанова Кабінету Міністрів від 11 травня 2017 року № 449 «Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань» [5] тощо.

Що стосується застосування поліграфа у кримінальному провадженні, то варто зазначити, що чинним Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) така можливість не передбачена. Проте велика кількість науковців і практичних працівників вважають, що фактичні дані, отримані від учасників кримінального провадження за допомогою поліграфа, можуть визнаватися доказом у разі дотримання певних вимог: 1) отримання письмової згоди опитуваної особи на застосування поліграфа; 2) підготовка спеціалістом-поліграфологом, який залучений досудовим розслідуванням як експерт, ґрунтовного висновку за результатами проведеного спеціального експертного дослідження [6, с.141].

На противагу цієї позиції висловлюється О. Н. Коршунова, яка виступає проти застосування у доказуванні фактичних даних, отриманих за допомогою поліграфа. Вчена переконана, що не можуть використовуватися у процесі доказування прилади, засновані на невстановлених наукою явищах, результати застосування яких неоднозначні і залежать від суб'єктивного тлумачення. А отже, і немає достатніх підстав для застосування у цілях отримання об'єктивних доказів поліграфа [7, с. 169].

Критики поліграфа стверджують, що в кримінальному провадженні не можуть використовуватися прилади, наукова точність яких офіційно не встановлена, а результати яких не однозначні. Також вони наводять чимало підтверджених фактів того, що при певних психопатичних особливостях особа здатна не демонструвати змін фонових фізіологічних параметрів, і тому поліграф не реагує, навіть якщо особа заперечує причетність до тих подій, до яких вона, безсумнівно, має відношення. І останній аргумент проти поліграфа – це складність його висновку, який в більшості випадків в змозі прочитати лише спеціаліст-поліграфолог. Це, як наслідок, залишає в певному невіданні інших учасників судового процесу [8, с.231].

Крім того варто констатувати неузгодженість положень Конституції України, якою передбачено, що жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідом (ч. 3 ст. 28), та Кримінального кодексу України, який встановлює відповідальність за відмову від надання показань (ст. 385).

Отже, варто зазначити, що процедура використання поліграфа недостатньо врегульована в національному законодавстві. Наразі неможливо однозначно стверджувати про доцільність і можливість застосування цього пристрою в кримінальному провадженні. Це обумовлюється тим, що показники поліграфа є лише фізіологічними даними особи в певній ситуації, які виникають внаслідок психологічних реакцій на ті чи інші запитання. На нашу думку, використання даних, які були отримані за допомогою цього пристрою, як доказів у

кримінальному провадженні можливо тільки після всебічного наукового дослідження поліграфа для підвищення точності його результатів, а також закріплення відповідних положень в національному кримінальному процесуальному законодавстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

- 1) Kaplan D.E. Panadora's Vox. U.S. NewsWorld Report. 2001. Jun. 11. P. 20.
- 2) Дідик В.Я., Бова А.А. Огляд практики використання поліграфа / Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої виконавчої влади. Київ: рад. шк., 1999. С. 506–510.
- 3) Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 08.12.2016 р. №1285. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0080-17>.
- 4) Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України: від 08.10.1998 № 53/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
- 5) Порядок проведення психо-фізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань: Постанова Кабінету Міністрів України: від 11.05.2017 № 449. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2017-п>.
- 6) Мотлях А. И. Допустимость использования в доказывании фактических данных, которые были получены при помощи полиграфа. *Юридичний вісник. Кримінальне право і кримінологія*. 2014. №2 с. 140-144
- 7) Курс криминалистики: в 3 томах. Т. 1: Общетеоретические вопросы. Криминалистическая техника. Криминалистическая тактика. / под ред. О. Н. Коршуновой, А. А. Степанова. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. С. 683.
- 8) Линник О. В., Трубнікова А. В. Доцільність використання поліграфа як засобу доказування у кримінальному процесі України. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 3–4 (12–13). С. 227-233.

*Гейко Олексій Володимирович,
аспірант Національної академії Служби
безпеки України*

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ ДЕТЕКТИВІВ НАБУ

Правові гарантії діяльності детективів НАБУ являють собою визначені чинним законодавством засоби та способи, спрямовані на реалізацію прав та обов'язків детектива НАБУ, урегулювання прав та обов'язків інших учасників кримінально-процесуальних відносин, а також на досягнення мети та виконання завдань кримінального судочинства в сфері протидії кримінальним корупційним правопорушенням.

Гарантування самостійності детективів НАБУ при прийнятті рішень в межах своїх повноважень закріплене окремими нормами чинного законодавства, зокрема, нормами Кримінального процесуального кодексу, Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» тощо.

Самостійність детектива при здійсненні ним досудового розслідування визначена ч. 5 ст. 40 КПК, в якій зазначено, що «слідчий, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог цього Кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого». В цій нормі ми повертаємось до питання ототожнення чинним кримінальним процесуальним законодавством поняття «слідчий» з поняттям «детектив», не виокремлюючи останнього як окремого самостійного учасника кримінального процесу.

Частиною 1 ст. 20 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» визначено, що «працівники Національного бюро самостійно приймають рішення в межах своїх повноважень. Вони зобов'язані відмовитися від виконання будь-яких наказів, розпоряджень або вказівок, які суперечать законодавству, а також вжити інших заходів, передбачених законом».

Однак, слід відзначити певну декларативність засад самостійності детектива під час проведення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування.

З однієї сторони, самостійність детектива при проведенні досудового розслідування обмежена повноваженнями керівника органу досудового розслідування (тобто, керівника підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України та його заступників, які діють у межах своїх повноважень), які визначені ч. 2 ст. 39 КПК України. Так, керівник органу досудового розслідування уповноважений:

- відсторонювати детектива від проведення досудового розслідування вмотивованою постановою за ініціативою прокурора або з власної ініціативи з наступним повідомленням прокурора та призначати іншого детектива за наявності підстав, передбачених КПК, для його відводу або у разі неефективного досудового розслідування;

- давати детективу письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням та вказівкам прокурора;

- погоджувати проведення слідчих (розшукових) дій та продовжувати строк їх проведення у випадках, передбачених КПК тощо.

Слід відмітити, що в КПК відсутнє посилання на обов'язковість вказівок керівника органу досудового розслідування для слідчого (детектива), тому на нашу думку, такі вказівки мають лише рекомендаційний характер.

Натомість, законодавцем встановлено обов'язковість виконання детективом вказівок прокурора. Так, ч. 4 ст. 40 КПК України визначено, що «слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі. Невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому цим Кодексом, тягне за собою передбачену законом відповідальність».

Це положення також закріплено в ст. 25 Закону України «Про прокуратуру», якою визначено, що письмові вказівки прокурора органам, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, надані в межах повноважень, є обов'язковими для цих органів і підлягають негайному виконанню.

Водночас, позитивним моментом, який знизив правовий тиск на слідчого з боку прокурора, стало виключення статті 381-1 Кримінального кодексу України, яка передбачала кримінальну відповідальність за умисне систематичне невиконання слідчим законних вказівок прокурора, наданих ним письмово.

Також, ч. 3 ст. 40 КПК передбачено право детектива звернутися до керівника відповідного підрозділу детективів у разі відмови прокурора у погоджені клопотання і ініціювати розгляд порушених у ньому питань перед прокурором вищого рівня. Суттєвим обмеженням такого права є те, що вказаною нормою передбачено, що керівник відповідного підрозділу детективів ініціює такий розгляд за своїм власним розсудом.

Суттєвою гарантією незалежності детектива є надання йому права оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність прокурора в порядку, передбаченому ст. ст. 311-313 КПК України. Певним негативним моментом є правило, визначене ч. 3 ст. 312 КПК України, згідно з яким оскарження детективом рішень, дій чи бездіяльності прокурора не зупиняє їх виконання, що, по суті, змушує детектива на період такого оскарження діяти всупереч своєму внутрішньому переконанню, що, в свою чергу, послаблює його процесуальну самостійність.

Також залишається нормативно неурегульованим питання можливості оскарження детективом доручень та вказівок прокурора, які надаються у письмовій формі, та у відповідності до ч. 4 ст. 40 КПК України, є обов'язковими для виконання.

Враховуючи викладене, для забезпечення процесуальної самостійності та незалежності детектива під час досудового розслідування, необхідно нормативно закріпити право детектива оскаржувати будь-які рішення, дії чи бездіяльність прокурора, в тому числі письмові доручення та вказівки прокурора, прийняті або вчинені у відповідному досудовому розслідуванні.

*Hryshko I,
PhD student of the Department of Criminalistics of
Yaroslav Mudryi National Law University*

PROBLEMS OF FUNCTIONS OF TACTICAL OPERATIONS IN THE INVESTIGATION OF UNAUTHORIZED OCCUPATION OF LAND AND UNAUTHORIZED CONSTRUCTION

The ability of tactical operations to penetrate deeply into the criminalistic nature of criminal manifestations and adapt to the conditions of various investigative situations, helps to expand the possibilities of their practical use by investigators as the most optimal means of implementing pre-trial investigation methods. However, the creation (development) and proposals for the use of new tactical operations are caused by the modernization of crime [1, p. 174] and impossible without understanding the functional purpose of this tactical tool in the context of criminalistic methods of investigating a specific crime, namely the unauthorized occupation of land and unauthorized construction.

First of all, for this realization it is necessary to have a clear idea that a tactical operation is a functional system that is focused on achieving a certain goal and is designed to perform certain functions [2, p. 27], which indicates its direction to effectively solve certain tactical tasks due to investigative situations arising from unauthorized occupation of land and unauthorized construction.

The above proves once again that tactical operations are important tools because of their functional focus, as the process of investigating the unauthorized occupation of land and unauthorized construction is characterized by increased complexity.

Thus, today, among the studies of theoretical and practical problems of investigation of unauthorized occupation of land and unauthorized construction, the issue of the functions of tactical operations in the investigation of this crime, which remains undeveloped, is of some scientific interest. Sharpening attention to the fact that the functions of tactical operations express its essence - the deepest and most established in it. At the same time, the functions of tactical operations characterize the purpose of this tactical tool, determine the nature and its features as an independent type of practical cognitive-search activity. Thus, this is quite appropriate, because the functions of tactical operations should be understood as a system of properties that reflect and determine the role and purpose of this tactical tool to optimize the process of pre-trial investigation and tactical (intermediate) tasks for certain investigative situations in particular [3, p. 129].

The study of the multifaceted functions of tactical operations is the most promising area for developing the concept of these tactical tools in criminalistics. At the same time, the unification of views on the functions of tactical operations, the formation of their system makes it possible to correctly determine the direction and content of all further research. Thus, in the theory of criminalistics it is seen that tactical operations perform information-cognitive, constructive, organizational and regulatory functions. In particular, tactical operations are divided into cognitive, search and organizational [4, p. 41–44]. In our opinion, these functions of tactical operations reflect a fairly extensive system of properties of this tactical tool of investigation and reflect the main activities in the implementation of tactical operations.

In addition, the division of the function of tactical operations into internal and external is of some scientific interest [5, p. 17–22]. Considering the internal functions, it should be noted that they regulate the processes that occur within the construction of tactical operations. Varieties of internal functions of tactical operations may be as follows: 1) coordination; 2) subordinate; 3) regulatory; 4) optimizing; 5) purposeful. In turn, external functions provide the external results of the tactical operation, the impact on the investigative situation in order to change for the better, or a solution in general. These functions have a fairly extensive system of classification bases, among which are: 1) the degree of generalization (general, individual); 2) by the volume of functions (basic, additional); 3) the composition of functions (simple, complex); 4) the content of functions (target, role), etc.

Despite the existence in the criminalistic doctrine of diverse approaches to the interpretation of the functions of tactical operations, in particular, to know their essence in the context of the crime in question, will ensure the allocation of activity-oriented functions. In this sense, we mean that the implementation of tactical operations involves determining the main activities, role and purpose of this tactical tool in the investigation of unauthorized occupation of land and unauthorized construction.

The latter provision, indeed, indicates that a tactical operation is a relatively independent specific structure of activity type or acts as a means of investigator's activity, which is used to solve tactical tasks that arise in the detection, investigation and prevention of crimes. Developing this idea, we can note that the functions of tactical operations of activity orientation in the investigation of unauthorized occupation of land and unauthorized construction include: 1) cognitive; 2) prognostic; 3) regulatory; 4) organizational; 5) constructive; 6) search; 7) preventive.

Based on the above, changing the structure and nature of illegal encroachments, increasing the intensification of countering the investigation of criminal acts, in particular, unauthorized occupation of land and unauthorized construction, require widespread introduction of effective comprehensive means of control, namely tactical operations. At the same time, the implementation of tactical operations is associated with understanding the properties of this tactical tool, which indicate its role in the investigation of a particular crime, that is to say the definition of their functions. Thus, the study concluded that the functions should be considered as a set of interrelated elements that reflect the main aspects and directions of tactical operations, focused on solving tactical tasks, while ensuring efficiency, optimization of the investigation of unauthorized occupation of land and unauthorized construction in general.

REFERENCES:

1. Шепітько В.Ю. Засоби криміналістичної тактики в діяльності органів досудового слідства (проблеми ефективності застосування). Правові засади підвищення ефективності боротьби зі злочинністю в Україні: матеріали наук. Конф., 15 трав. 2008 р./ Ред. Кол.: В.І. Борисов та ін. Харків: Право, 2008. С. 172–174.
2. Шевчук В.М. Наукові передумови та методологічні засади формування тактичних операцій у криміналістиці. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Харків, 2017. Вип 17. С. 18–29.
3. Шевчук В.М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації: монографія. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2013. 440 с.
4. Шепітько В.Ю. Тактика расследования преступлений, совершаемых организованными группами и преступными организациями. Харьков: Нац. Юрид. Акад. Украины, 2000. 88 с.
5. Шиканов В.И. Теоретические основы тактических операций в расследовании преступлений. Иркутск: Ид-во Иркут. Ун-та, 1983. 200 с.

*Дорошенко Родіон Вікторович
Студент 3 курсу, 4 групи
Інститут прокуратури та кримінальної
юстиції
Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого*

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ В ПОРЯДКУ, ПЕРЕДБАЧЕНОМУ СТ. 208 КПК УКРАЇНИ

Поняття заходів забезпечення кримінального провадження не є новим для кримінального процесуального законодавства. У ч. 1 ст. 131 КПК України визначено, що вони застосовуються з метою досягнення дієвості провадження. Одним із заходів кримінального провадження є затримання особи. Повного визначення поняттю затримання КПК України не надає, але ч. 2 ст. 176 КПК України встановлено, що затримання – це тимчасовий запобіжний захід, який застосовується з підстав та в порядку, визначеному КПК України.

Розповсюдженим видом, (близько 9000 випадків у 2017 р.), є затримання уповноваженою службовою особою, яке передбачене ст. 208 КПК України. Аналіз законодавства допомагає зробити висновок, що такими уповноваженими службовими особами можуть бути працівники органів Національної поліції відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», органів безпеки відповідно до Закону України «Про Службу безпеки України».

Відповідно до ст. 208 КПК України уповноважена особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу лише “щойно” або “безпосередньо” після вчинення злочину. Дані поняття свідчать про те, що між моментом вчинення злочину і безпосереднім затриманням має місце бути тільки короткий проміжок часу, під час якого особа не встигла сховатися і ще не зникла з поля зору того, хто її переслідував. Водночас постає питання про затримання особи через певний час після вчинення злочину без судового дозволу, якщо, наприклад, її упізнали у громадському місці, оскільки в даному випадку, навіть за наявності достатньої кількості доказового матеріалу та інформації про місце знаходження злочинця, правоохоронці не мають достатніх правових підстав для затримання правопорушника. Єдиним законним, у даному випадку, шляхом вирішення цієї проблеми, є отримання дозволу слідчого судді на затримання з метою приводу такої особи. Але в цьому випадку особа попередньо повинна бути повідомлена про підозру, тобто набути статусу підозрюваного. Цілком зрозуміло, що на практиці виконання цієї вимоги закону складно досягти, адже таке повідомлення потенційно матиме наслідком втечу підозрюваної особи або знищення ним слідів злочину.

Більш того, порушення порядку затримання, передбаченого ст. 208 КПК України, може призвести до притягнення правоохоронців до кримінальної відповідальності. Так, одному із слідчих в Тернопільській області повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 371 КК України за те, що останній затримав особу в порядку ст. 208 КПК України з порушеннями, тобто після спливу значного проміжку часу.

Отже, необхідність у внесенні відповідних змін до статті 208 КПК України - є. Це можна зробити або зміною формулювання шляхом заміни чи викреслення понять «безпосередньо» та «щойно», оскільки вказані рамки, які задають часовий проміжок, визначають зовсім короткий термін часу і не охоплюють можливості затримання особи через певний проміжок часу після вчинення нею злочину, або шляхом додаванням так званого “виключення із правил”, коли будуть існувати законні підстави затримання особи в порядку ст. 208 КПК України без ухвали слідчого судді через тривалий час після вчинення злочину у разі, якщо докази та показання потерпілого не залишають сумнівів щодо вини конкретної особи. Останній варіант повинен бути відокремлений як окремий порядок із вичерпними та чітко сформульованими вимогами, що дають підстави для застосування цього “виключення із правил”. Тоді ми зможемо уникнути зловживання цим “виключенням” та хвилі оскарження дій правоохоронців захисниками. Таким чином, ми одночасно підвищуємо ефективність заходів забезпечення кримінального провадження, знижуємо ризик уникнення від відповідальності або втечі злочинця та у повній мірі забезпечуємо право особи на справедливий судовий розгляд.

*Дуброва Діана Володимирівна
Національний юридичний університет імені
Ярослава Мудрого
3 курс, 7 факультет, 2 група*

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОСВІДУВАННЯ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Відповідно до ч. 1 ст. 241 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) освідування є слідчою розшуковою дією, яка полягає у виявленні на тілі підозрюваного, свідка чи потерпілого слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу. Освідування здійснюється на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря (ч. 2 ст. 241 КПК). Відповідно до ч. 3 ст. 241 КПК перед початком освідування особи, яка підлягає освідуванню, пред'являється постанова прокурора. Після цього особі пропонується добровільно пройти освідування, а в разі її відмови освідування проводиться примусово.

Досліджуючи порядок проведення примусового освідування деякі науковці, зокрема, Д. О. Савицький, зауважують що у КПК від 13 квітня від 2012 року, підстави для проведення примусового освідування підозрюваного доцільні, оскільки не викликає сумнівів за умов наявності інформації про те, що якщо на тілі підозрюваного можуть знаходитися сліди кримінального правопорушення, особливі прикмети та інші ознаки, що мають значення для кримінального провадження, то такі підстави є правовими для проведення примусового освідування [1].

Дещо інше ставлення науковців спостерігається щодо примусового освідування потерпілого та свідка. Так, свого часу, ще М. С. Строгович наголошував, що потерпілі і свідки не можуть бути піддані освідуванню проти їх волі, оскільки встановлення істини не повинно порушувати законні права та інтереси громадян [2]. А деякі сучасні науковці, взагалі вважають, що освідування, яке пов'язане з примусовим оголенням потерпілого і свідка (особливо при розслідуванні статевих злочинів), є неприпустимим у будь-яких випадках [3].

Слід зазначити, що мова йде про те, що подавати докази у кримінальному провадженні є правом потерпілого, а не обов'язком, окрім того, потерпілий може відмовитися від дачі показань (пп. 3,6 ч. 1 ст. 56 КПК). Також, застосування примусу під час освідування свідка, на нашу думку, може порушувати його право відмовитися від дачі показань щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами членами його сім'ї кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 66 КПК).

Звертаючись до практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд), слід звернути увагу на рішення у справі *Jalloh v. Germany*, по. 54810/00 7, §100, 11 July 2006, у якому Суд звертає увагу на дотримання принципу мовчання під час допиту та не бути примушеним до дачі показань може бути порушеним зокрема такими заходами як застосування примусу під час проведення освідування. Також ЄСПЛ зауважує що *отримання процесуальної інформації від осіб щодо яких був застосований примус під час проведення*

освідування, може обмежувати свободу від самовикриття та право не свідчити проти себе (виділено нами – Д.Д.) [4].

Порівнюючи кримінально-процесуальне законодавство КПК від 1 квітня 1960 року та КПК від 13 квітня 2012 року, а саме ч. 1 ст. 193 та ч. 3 ст. 241, що регулюють порядок проведення примусового освідування, можна зробити висновок що за часів дії КПК 1960 р. підставою проведення освідування була постанова слідчого, а також не було передбачено проведення примусового освідування.

Слід звернути увагу на те, що у Верховній Раді України зареєстровано законопроект №3303 від 03.04.2020 "Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо спрощення та удосконалення діючих норм Закону з метою уникнення покарання винними особами та розвантаження судових органів", який передбачає в ст. 241, що освідування здійснюється на підставі постанови слідчого або прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря [5]. Таким чином, передбачаючи, проведення освідування, у тому числі, й примусового, на підставі постанови слідчого. Так, дійсно, застосування примусу до підозрюваного під час досудового розслідування (зокрема, зняття відбитків пальців, змиви з рук тощо), обумовлено його процесуальним становищем, про що не можна сказати відносно свідка та потерпілого. Окрім того, застосування примусу під час освідування до свідка (та отримання викривальних доказів), який надалі може бути визнаний підозрюваним ставить питання щодо їх допустимості в порядку п. 1 ч. 3 ст. 87 КПК.

Отже, підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що на нашу думку, для більш ефективного та швидкого освідування особи під час досудового розслідування, дійсно, можливо її проведення за постановою слідчого. Однак, примусове освідування особи, має відбуватися не лише у сфері судового контролю, а саме – за ухвалою слідчого судді, що збільшить гарантію законності проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

Науковий керівник – к.ю.н., асистент кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності, Бабаєва О.В.

*Карасевич Катерина Олегівна
Студентка 3 курсу, 1 групи
факультету прокуратури та кримінальної
юстиції НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ПРОБЛЕМИ ПРОВЕДЕННЯ НС(Р)Д

Ефективне та своєчасне проведення негласних слідчих (розшукових) дій має виключне значення для виконання завдань кримінального провадження, є інструментом для встановлення слідчим або прокурором обставин кримінального правопорушення, які в інший спосіб встановити неможливо, оскільки відповідні особи, не підозрюючи, що є об'єктами спостереження, поводять себе природно, що дає змогу підтвердити факт їх злочинної діяльності.

При здійсненні НС(Р)Д постають проблеми пов'язані з прогалинами в законодавстві і його не однозначним трактуванням, серед яких хочемо звернути увагу на пов'язані з: 1) засобами, що використовуються під час проведення НС(Р)Д; 2) прогалинами щодо процесуальної форми, а саме неможливістю у певних випадках використати результати

проведених дій; 3) невідповідністю особи, що складає протокол і особи, що проводила відповідну НСРД.

Що стосується засобів, що використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, то на сьогодні, важливим є визначення єдиного підходу, щодо порядку процесуального оформлення їх використання, оскільки на практиці існують різні погляди на ці речі, і навіть по кримінальних провадженнях, які були предметом перегляду у Верховному Суді України та Верховному Суді (наприклад, судові рішення у справах 715/1591/17-к, 727/6661/15-к, 759/1092-15-к, № 127/23772/16-к). Якщо відповідно до ч. 2 ст. 273 КПК України визначено, що факт виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів оформлюється відповідним протоколом, який складається із дотриманням вимог статей 104, 106, 252 КПК, то про порядок оформлення ідентифікованих (помічених) засобів у зазначеній нормі не йдеться. Не врегульовано і факт передавання особі імітаційних речей, документів тощо або помічених матеріальних об'єктів для використання їх під час проведення конкретної негласної слідчої дії [1].

Прогалина щодо процесуальної форми - неможливість у певних випадках використання результатами проведених дій. Інструкція (Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному) містить норми, які розкривають сутність дій з контролю щодо вчинення злочину, проте не вказує, які саме додатки можуть формуватися за результатами проведення кожної з них, що у правозастосовній діяльності створює певні складнощі [2].

Що стосується, невідповідності особи, що складає протокол і особи, що проводила відповідну НСРД, то згідно з п. 4.1. Інструкції протокол про перебіг і результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії (або її етапів) складається як правило уповноваженим працівником оперативного підрозділу, тобто не тим оперативним працівником, який безпосередньо проводив відповідну НС(Р)Д, а працівником того оперативного підрозділу, який залучав до її проведення відповідний оперативний чи оперативно-технічний підрозділ [2], що в подальшому ставить під сумнів допустимість отриманих доказів.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що положення кримінального процесуального законодавства України, які стосуються інституту НС(Р)Д, потребують доопрацювання. На нашу думку, до внесення змін до законодавства, слід керуватися загальними засадами кримінального провадження при здійсненні зазначених дій у випадках наявних прогалин чинного законодавства, для того, що мати змогу використовувати їх результати як допустимі докази.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Бортун М. Особливості застосування положень ст. 273 під час досудового розслідування. *Юридичний вісник України*. 2018. С. 37-46;
2. Бабіков О. Негласні слідчі дії: проблеми правового регулювання. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 3. С. 52-62.

*Карвацький Артур Миколайович
аспірант кафедри правосуддя
юридичного факультету Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка*

ПОЧАТОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ РЕЄСТРАЦІЄЮ У ЄДИНОМУ РЕЄСТРІ ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ

Досудове розслідування за чинним кримінальним процесуальним законом починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР (за винятком окремих випадків, передбачених КПК України). [1]

Фактично, внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР (яке, згідно з вимогами ч. 1 ст. 214 КПК України здійснюється невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення слідчим, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення) має подвійну природу. З одного боку це суто технічна дія, яка полягає у реєстрації необхідних даних у ЄРДР, використовуючи персональний ключ доступу, з іншого – це процесуальне рішення, адже після реєстрації відомостей про кримінальне правопорушення у ЄРДР починається кримінальне провадження.

Положення про порядок ведення ЄРДР від 06.04.2016 № 139 № 680/28810, з наступними змінами (далі – Положення про ведення ЄРДР) визначає порядок формування та ведення ЄРДР, а також надання відомостей з нього. Так, відповідно до п. 3 Розділу I «Основні засади ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань» Положення про ведення ЄРДР, реєстр утворений та ведеться відповідно до вимог КПК України. Вимоги до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР передбачені у ст. 214 КПК України. У ч. 5 ст. 214 КПК України вказано, що до ЄРДР вносяться відомості про:

1) дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника;

3) інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

4) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;

5) попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

6) прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та/або розпочав досудове розслідування;

7) інші обставини, передбачені положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань.

[2]

У ЄРДР автоматично фіксується дата внесення інформації та присвоюється номер кримінального провадження.

Як уже зазначалося вище, особою, уповноваженою на внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР є слідчий, прокурор. Враховуючи положення п. 17 ч. 1 ст. 3 КПК України, слідчим є також службова особа підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю НАБУ. У Положенні про ведення ЄРДР ці службові особи названі «реєстраторами».

Формування ЄРДР починається з того моменту, коли реєстратор вносить відповідні відомості про кримінальне правопорушення, які зазначені у заяві чи повідомленні про його вчинення або ті, які ним самостійно виявлені з будь-якого джерела. Відповідно, у п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України зазначено, що досудове розслідування є стадією кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Власне і витяг із ЄРДР, на нашу думку, замінив собою постанову про порушення кримінальної справи, хоча його слід вважати електронним процесуальним документом. Утім, у науці кримінального процесуального права досі тривають дискусії з приводу того, чим саме слід вважати ЄРДР та витяг з нього. Разом із тим не викликає заперечення той факт, що внесенням відомостей до ЄРДР забезпечується дотримання такої засади кримінального процесу, як законність (ст. 9 КПК України).

Варто відзначити, що на практиці процедура реєстрації відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР має деякі особливості. Вони полягають у тому, що реєстрація насправді проходить у два умовні «етапи». На першому етапі інформацію до ЄРДР вносить слідчий, однак внесені відомості потребують «підтвердження», яке здійснюється керівником органу досудового розслідування (або його заступником). Саме після цього «етапу» кримінальне провадження «отримує» унікальний номер. Про подібну процедуру не вказано ні у КПК України, ні у Положенні про ведення ЄРДР. Проблема полягає у тому, що проміжок часу між умовними першим та другим етапом іноді може сягати до 12 годин.

Проблема полягає у тому, що у цей період часу слідчий, який вже вніс відомості, починає проводити слідчі (розшукові) дії, однак момент реєстрації ще не настав, оскільки унікальний номер кримінальне провадження ще не отримало. Склалася практика, коли слідчий вносить номер кримінального провадження до протоколу вже після того, як він був складений та підписаний відповідними особами – тоді, коли завершився «другий» етап реєстрації відомостей.

Але виникає запитання – чи можна визнати допустимими ті докази, які отримані у вищевказаний проміжок часу? Згідно ст. 84 КПК України доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України.

Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення.

Так, цікавим і показовим у даному контексті є рішення Касаційного кримінального суду у справі № 607/14707/17 від 07.08.2019. [3] Суд зазначив, що здійснення процесуальної дії по

збиранню доказів та отримання такого доказу, (у даній справі – відеодиск з записом з камер відеоспостереження магазину, який оперативний працівник отримав до внесення відомостей в ЄРДР, а також до проведення огляду місця події, який проводився слідчим, що підтверджується протоколом огляду місця події) відбулося поза межами кримінального провадження, а тому й відповідний відеозапис є недопустимим доказом.

Враховуючи можливу тривалість проміжку часу між внесенням відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР та його підтвердженням (як зазначалося вище – інколи майже 12 год.), виникає проблема у допустимості зібраних доказів на цьому проміжку часу. Адже, якщо не враховувати огляд місця події, який можна провести і до реєстрації відомостей про кримінальне правопорушення, слідчий може провести допити потерпілого, свідків, освідування, огляд речового доказу та призначення експертизи тощо. Іншими словами – доволі широкий перелік слідчих (розшукових) та процесуальних дій, легітимність яких може бути поставлена під сумнів у подальшому.

Вважаємо, що існування такої практики не передбачене законодавством, а відповідно вона обґрунтовано може вважатися незаконною. З іншого боку, існування умовного «другого» етапу реєстрації, на нашу думку, позбавлене сенсу, адже у такому разі керівник (заступник керівника) органу досудового розслідування виконує, фактично, функцію погодження внесених відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16>.
3. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 07 серпня 2019 року [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83589933>.

*Кракова Владислава Вікторівна
студентка 3 курсу
факультету прокуратури та
кримінальної юстиції
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСАДИ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ

Право на недоторканність житла є одним з найважливіших у міжнародному праві і закріплено в багатьох міжнародних правових актах. Так, згідно зі ст. 12 Загальної декларації прав людини 1948 року, «ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла». Згідно зі статтею 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, «ніхто не може зазнавати свавільних чи незаконних посягань на недоторканність житла». Право на недоторканність житла

проголошено в пункті 1 статті 8 Конвенції про захист прав людини і основних свобод, де говориться: «Кожна людина має право на повагу ... його житла».

Виходячи з цих міжнародно-правових актів, Україна закріпила принцип недоторканності житла та поваги до приватного і сімейного життя людини в національному законодавстві, розширивши цей принцип вимогою про недоторканність і іншого володіння особи. однак, разом з тим, визначення надані у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі –КПК України) дещо не узгоджуються із міжнародною практикою. Крім того, на практиці проблема у дотриманні аналізованої засади нерідко викликає і через особливості формулювання норми, яка визначає підстави проникнення до житла чи іншого володіння особи. Так, ч. 3 ст. 233 КПК України передбачено, що слідчий, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, тобто підставою вторгнення є одночасно і врятування життя людей, і врятування житла, що на нашу думку також не узгоджується з міжнародною практикою і значно ускладнює застосування цієї норми.

Так, досить широке значення терміна «житло», яке використовується у Конвенції про захист прав людини і основних свобод: Європейський Суд з прав людини в ряді своїх рішень сформулював правову позицію, згідно з якою термін «житло» може бути застосований і до службових приміщень, оскільки в деяких сферах (включаючи надання юридичної допомоги адвокатами) вести професійну діяльність «можна з таким же успіхом і зі свого місця проживання, і навпаки, можна займатися справами, які не належать до професійної сфери, в офісі або комерційних службових приміщеннях».

До втручання з боку державних органів в недоторканність житла ЄСПЛ відносить, зокрема: а) обшук в житловому приміщенні; б) обшук в офісі адвоката, в тому числі з метою встановлення документів або інформації на електронному носії; в) вторгнення співробітників поліції в будинок з метою усунення конфлікту; г) вторгнення військовослужбовців в житло з метою арешту.

Принцип недоторканності житла встановлює межі допустимого втручання державних органів у здійснення особою права на недоторканність житла у кримінальному провадженні.

Європейський Суд з прав людини розглядає таке втручання як об'єктивно необхідна умова забезпечення справедливого балансу «між інтересами індивіда і суспільства в цілому», тому виключення з недоторканності житла «вимагають обмежувального тлумачення ... і необхідність їх використання в кожному конкретному випадку повинна бути чітко встановлена».

Критеріями допустимості обмеження права особи на недоторканність житла Європейський Суд з прав людини вважає: 1) наявність підстави для вторгнення в житло у внутрішньому законодавстві. При цьому закон повинен бути доступний для зацікавленої особи з тим, щоб у нього була можливість передбачити наслідки його застосування щодо себе, а також щоб закон не суперечив принципу верховенства права; 2) здійснення вторгнення виключно в інтересах національної безпеки та громадського порядку, економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших осіб. Наприклад, обшук в офісі адвоката визнаний

правомірним, оскільки він був спрямований на запобігання злочину та захист прав інших осіб; 3) вторгнення має бути необхідним у демократичному суспільстві для досягнення зазначених цілей. При цьому оцінюється доступність ефективних гарантій проти необґрунтованих дій, передбачених національним законодавством, а також те, як дані гарантії діяли в конкретній справі, що розглядається. Європейський Суд з прав людини враховує тяжкість злочину, у зв'язку з яким відбулося обмеження недоторканності житла; наявність судового акта щодо вторгнення, а також чи був даний акт заснований на розумному підозрі, а сфера його застосування в розумній мірі обмежена; спосіб вторгнення; його вплив на професійну діяльність і репутацію осіб, чиї права були обмежені.

Невідповідність порушення права на недоторканність житла зазначеним критеріям тягне за собою визнання такого вторгнення таким, що не відповідає вимогам ст. 8 Конвенції про захист прав та основоположних свобод.

Отже, як бачимо, міжнародно-правове регулювання забезпечення засади недоторканності житла чи іншого володіння особи має певну специфіку та порівняно з національним законодавством надає розширювальне тлумачення певним правовим категоріям. З огляду на це, розділяємо точку зору Ю. Б. Хім'яка щодо обов'язкового визнання правозастосовними органами України і тих об'єктів, які охоплюють поняття «житло» відповідно до рішень ЕСПЛ, з обов'язковим посиленням на такі рішення. Крім того, наполягаємо на необхідності приведення норм національного законодавства до міжнародних стандартів, які на нашу думку, надають ширші гарантії в галузі захисту права на недоторканність житла чи іншого володіння особи.

Науковий керівник: І. Л. Беспалько, аспірантка кафедри кримінального процесу НЮУ ім. Ярослава Мудрого.

*Куций Вілор Сергійович
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студент Інституту прокуратури та
кримінальної юстиції, 3 курсу, 16
групи*

ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ АУДІО- ТА ВІДЕОЗАПИСІВ СЕРЕД ДЖЕРЕЛ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ.

На відміну від окремих слідчих (розшукових) дій, особливістю НСРД є те, що хід і результати їх проведення часто фіксуються у значній кількості документів, у тому числі й на аудіо-, відеоносіях, фотознімках, технічних носіях інформації, визначення правового статусу яких є нагальною потребою. Науковцям і практикам необхідно чітко розрізняти матеріальні носії інформації (фото-, аудіо-, відеозаписи, інші носії інформації), які є додатками до протоколу НСРД, й ті, що мають самостійне, у тому числі й доказове значення.

Тому зазначимо, що відповідно до ч. 2 ст. 105 КПК України додатками до протоколу можуть бути: 1) спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів; 2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії; 3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії; 4) фототаблиці, схеми, зліпки, носії

комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу. Це ж положення КПК України продубльоване й у п. 4.7 Інструкції про організацію проведення НСРД.

Наявність таких додатків дає можливість перевірити повноту і точність викладення інформації в протоколі шляхом її зіставлення із зафіксованою у додатках, оскільки окрема інформація може фіксуватися не одним, а двома чи навіть трьома способами: описанням у протоколі, звуко- чи відеозаписом, фотографуванням, виготовленням копії (зліпка об'єкта), складанням наочної схеми, плану, замальовуванням тощо. У разі наявності недоліків у протоколі додатки дають змогу їх усунути. Крім того, за допомогою фотознімків, відеозапису, схеми тощо можуть бути зафіксовані деталі, словесне описання яких є досить складним. Проте такі форми фіксації є факультативними і застосовуються на розсуд слідчого, прокурора, що проводить процесуальну дію. Названі факультативні засоби фіксації (фотозйомка, звуко- і відеозапис тощо) не можуть замінити протокол. Вони виступають як додаток до нього і за його відсутності втрачають доказове значення.

Слід зазначити, що окремі науковці вважають, що матеріали, які додаються до протоколу слідчої (розшукової) дії, мають самостійне доказове; на думку інших, всі ці додатки мають значення документів як процесуального джерела. На наш погляд, окремі додатки до протоколу є документами за гносеологічною сутністю і за правовою також. Це зазначено у п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК України.

Однак виготовлені під час провадження окремих НСРД аудіо-, відеозаписи, носії інформації та інші матеріали можуть мати й інше значення. Так, наприклад, віднесення протоколів зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, в яких відображені хід і результати проведеної НСРД, до документів як виду доказів не викликає дискусії, оскільки це відповідає їх гносеологічній природі та процесуальному значенню, прямо передбачено КПК України. За умови наявності в них відомостей, що можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, складені в порядку, передбаченому КПК України, протоколи процесуальних дій та додатки до них можуть належати до документів (п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК України).

Проте первинним носієм знятої з транспортних телекомунікаційних мереж інформації є, як правило, технічний носій аудіоінформації, процесуальне значення якої законодавством не визначене.

Попри те, що відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 105 КПК України додатками до протоколу можуть бути стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії, а первинний носій знятої з телекомунікаційних мереж інформації містить саме аудіозапис, вважаємо, що він не є додатком до протоколу НСРД. Таке розуміння значення аудіозапису, знятої з транспортних телекомунікаційних мереж інформації, на наш погляд, сформувалося через редакцію ч. 6 ст. 35-1 Закону «Про внесення змін та доповнень в Основи кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік» від 12 червня 1983 р, в якій зазначалося, що «Фонограма долучається до протоколу...».

Специфіка досліджуваної НСРД полягає, на наш погляд, у тому, що документування ходу й результатів її проведення здійснюється у два етапи: 1) технічним виконавцем; 2) слідчим під час дослідження знятої інформації. Протокол про хід і результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії (або її етапів) складається слідчим, якщо вона проводиться

за його безпосередньої участі, в інших випадках - уповноваженим працівником оперативного підрозділу.

Зважаючи на таку позицію, аудіозапис знятої інформації не є додатком до протоколу, оскільки: 1) його значення не є допоміжним, роз'яснюючим зміст протоколу; 2) відповідно до етапів проведення цієї НСРД, а також положень ч. 1 ст. 265 КПК України, згідно з якими зміст інформації, що передається особами через транспортні телекомунікаційні мережі, з яких здійснюється зняття інформації, зазначається у протоколі про проведення вказаних НСРД. При виявленні в інформації відомостей, що мають значення для конкретного досудового розслідування, в протоколі відтворюється відповідна частина такої інформації, після чого прокурор вживає заходів для збереження знятої інформації, аудіозапис знятої інформації є первинним, а протокол – вторинним об'єктом за черговістю утворення, тому протокол, що складається на підставі дослідження аудіозапису, є похідним документом від аудіозапису.

На наш погляд, аудіозапис знятої з телекомунікаційних мереж інформації є документом, що являє собою спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою звукових сигналів відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження (ч. 1 ст. 99 КПК України).

Однак вважаємо, що наявність самого лише протоколу проведення цієї НСРД може викликати сумніви у сторін кримінального провадження, суду щодо достовірності фактичних даних, що становлять його зміст. У свою чергу, сам лише аудіозапис знятої інформації проблематично оцінити з точки зору допустимості його отримання. Тому лише сукупність аудіозапису знятої з телекомунікаційних мереж інформації, що має значення документа, а також протоколу дослідження цієї інформації у своїй нерозривній єдності можуть становити доказ у кримінальному провадженні.

Так само не є додатками до протоколу НСРД, а є документами, що лише в своїй нерозривній єдності з протоколом відповідної НСРД утворюють документ – доказ у кримінальному провадженні, аудіо-, відеозаписи, інші носії інформації, отримані під час проведення НСРД, на підставі дослідження яких складається протокол.

Процесуальне значення аудіо-, відеофіксації ходу й результатів проведення, наприклад, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України) та інших НСРД при цьому залишається традиційним – результати такої фіксації є додатками до протоколів, що передбачені п. 3 ч. 2 ст. 105 КПК України.

Отже, можна дійти висновку, що місце аудіо- та відеозапису, серед джерел доказів, потребує подальшого дослідження. Можна стверджувати, що на сьогодні наявність таких доказів, як аудіо- та відеозапис, сприятиме не лише підвищенню ефективності правозастосовної діяльності, але й посилить гарантії права учасників кримінального провадження на повне, справедливе та неупереджене розслідування й судовий розгляд.

Наук. керівник: к. ю. н., ас. Д. І. Клепка

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Відповідно до ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) одними із завдань кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. Крім того, кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права і свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ч. 1 ст. 8 КПК України). Усунення наслідків вчиненого кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння шляхом відшкодування майнової та/або моральної шкоди, завданої особі, є одним із способів захисту прав особи в кримінальному провадженні. Проте аналіз наукової літератури та чинного національного законодавства надають підстави констатувати нечітку правову регламентацію питань, пов'язаних із пред'явленням, розглядом і вирішенням цивільного позову в кримінальному провадженні, що свідчить про актуальність обраної теми.

Хоча інститут цивільного позову в кримінальному провадженні не є новим, у наукових колах досі постійно точаться дискусії щодо можливості поєднання кримінального та цивільного процесу. Деякі вчені зазначають, що доцільність і необхідність розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні зумовлені низкою переваг і для цивільного позивача, і для органів правосуддя, зокрема: економія часу, сил і засобів органів правосуддя; забезпечення однаковості судової практики; сприяння більш швидкому відновленню майнових прав потерпілого, оскільки можливе пред'явлення цивільного позову за відсутності відомостей про особу, яка завдала шкоду, а також точний розмір шкоди, що підлягає відшкодуванню; наявність ефективних засобів забезпечення явки цивільного відповідача до суду; звільнення позивача в кримінальному провадженні від сплати судового збору.

Проте існують протилежні думки щодо доцільності розгляду цивільного позову у кримінальному провадженні. Так, на думку К. Можаровської, є всі підстави констатувати явну наукову та процесуальну суперечливість цивільного позову в кримінальному судочинстві. Він має виключно цивільно-процесуальну природу, у зв'язку з чим цей інститут у КПК України має бути скасований.

Не можемо погодитися з останньою точкою зору. На наше переконання, задля швидкого відновлення порушених прав та інтересів особи, враховуючи відсутність необхідності повторного доказування події кримінального правопорушення, звільнення позивача від сплати судового збору тощо, вважаємо за потрібне використання інституту цивільного позову у кримінальному судочинстві.

Однак доволі нечітка правова регламентація питань, пов'язаних із пред'явленням, розглядом і вирішенням цивільного позову в кримінальному провадженні негативно позначається на діяльності судових і слідчих органів, а саме: не забезпечуються або

забезпечуються неповно майнові права та законні інтереси осіб, яким унаслідок злочину завдано шкоду.

Пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні та його судовий розгляд ґрунтуються на дотриманні вимог цивільного процесуального законодавства, і в цьому вбачається тісний зв'язок кримінального процесуального законодавства з цивільним процесуальним.

Не можна залишити поза увагою й той факт, що норми кримінального процесуального права не містять вказівок щодо форми, змісту і структури цивільного позову. У ч. 4 ст. 128 КПК України лише зазначається, що форма і зміст позовної заяви повинні відповідати вимогам, установленим до позовів, які висуваються в порядку цивільного судочинства. Крім того, якщо процесуальні відносини, що виникли у зв'язку з цивільним позовом, кримінальним процесуальним законодавством не врегульовані, до них повинні застосовуватися норми Цивільного процесуального кодексу України (далі –ЦПК України) за умови, що вони не суперечать засадам кримінального судочинства (ч. 5 ст. 128 КПК України).

Слід також зазначити, що цивільний позов у кримінальному провадженні має свої часові межі: може висуватися в будь-який момент кримінального провадження до органу досудового розслідування або до суду, але до початку судового розгляду, що зумовлено необхідністю доказування підстав і розміру цивільно-правових вимог саме під час судового розгляду. З цього приводу 20 серпня 2019 року Верховний Суд колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду в рамках справи № 652/219/17, провадження № 51-9366км18 указав, що у ч. 1 ст. 128 КПК встановлено кінцеву межу строку звернення з цивільним позовом про відшкодування завданої кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням майнової та/або моральної шкоди під час кримінального провадження: «до початку судового розгляду». При цьому кримінальний процесуальний закон, на відміну від цивільного процесуального, жодним чином не пов'язує такі межі зі впливом позовної давності за правилами Цивільного кодексу України.

Ще одна особливість цивільного позову у кримінальному провадженні пов'язана з тим, що в кримінальному судочинстві не передбачена можливість заявити зустрічні позовні вимоги або відкласти розгляд справи у зв'язку з неявкою цивільного позивача.

Також на відміну від ЦПК України КПК України не містить положень щодо надання суду цивільним позивачем та цивільним відповідачем у підготовчому судовому засіданні заяв по суті справи та заяв з процесуальних питань.

Все вище зазначене вказує на недоліки в нормативно-правовій регламентації процедури пред'явлення, розгляду і вирішення цивільного позову в кримінальному провадженні. На наше переконання, необхідно на законодавчому рівні узгодити положення національного кримінального процесуального та цивільного процесуального законодавства в частині правового регулювання окреслених питань.

*Логвиненко Світлана Сергіївна
студентка 4 курсу, 10 групи
Інституту підготовки кадрів для
органів юстиції України
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ЗНАЧЕННЯ ВІКТИМОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Актуальність віктимологічного підходу до процесу розслідування злочинів зумовлена можливістю відійти від однобічності у його сприйнятті, розглядаючи злочинця та жертву як складні системні явища, що знаходяться у діалектичній взаємодії.

Інтеграція віктимологічних знань у предмет криміналістики в тому, чи іншому аспекті була предметом розгляду праць таких вчених, як Р. С. Белкін, В. С. Бурданов, В. В. Вандишев, В. А. Журавель, О. І. Резнікова, М. В. Салтевський, В. І. Шиканов та інших. Однак досі залишаються дискусійними питання значення віктимологічних знань у криміналістиці в цілому та у процесі розслідування злочинів зокрема.

В. А. Журавель зазначає, що віктимологічний підхід у розслідуванні полягає у тому, що збирання інформації про злочинця розпочинається з дослідження особи та поведінки потерпілого [1]. Проте, розглядаючи значення віктимологічного підходу у процесі розслідування, слід враховувати, що усі злочини умовно можна поділити на три групи – злочини у яких особа потерпілого взагалі відсутня (наприклад, незаконний перетин кордонів), злочини для яких особа потерпілого має допоміжне значення (наприклад, крадіжка) та злочини для яких особа потерпілого має основне значення (наприклад, зґвалтування).

Як і будь-яке інше наукове дослідження, дослідження особи потерпілого повинно базуватись на фактичному підґрунті, позбавленому впливу політичних, релігійних та інших переконань. В цьому контексті доречним буде аналіз належного ставлення у процесі розслідування до особи потерпілого. В своєму історичному розвитку таке ставлення зазнало значної трансформації – від безумовно констатації вини потерпілого у події злочину до встановлення так званого «охоронного напрямку» віктимології, в якому у центрі уваги постає питання захисту жертви. Однак інтеграція віктимологічних знань у криміналістику має свої особливості, зумовлені власним предметом дослідження та його метою. Так, О. І. Резнікова предметом криміналістичної віктимології визначає закономірності перетворення особи на жертву в механізмі злочинного посягання та їх відображення у джерелах інформації, що слугують основою розроблення засобів, прийомів і методів збирання, дослідження, оцінки й використання доказів та окремих віктимологічних даних з метою розкриття, розслідування, судового провадження та попередження злочинів [2]. З огляду на це, вагомого значення під час використання віктимологічного підходу до розслідування набуває дослідження особи потерпілого в контексті динаміки злочину і, як наслідок, використання отриманих знань в процесі його розкриття. Тому, в рамках віктимологічного підходу, ставлення до жертви повинно завжди мати частку скептицизму, адже беззаперечна «віра у жертву» може стати перепоною на шляху об'єктивного сприйняття обставин та розслідування злочину. Віктимологічний підхід в криміналістиці не акцентує уваги на проблемах вини або невинності

жертви, на прагненні прийняти ту чи іншу сторону. Однак це не означає, що повністю нехтується «страждальне» положення особи потерпілого, яка доволі часто потребує належної підтримки, а її відсутність може негативно позначитися на ефективності розслідування. Тобто особа потерпілого має значення для дослідження не залежно від її ролі у генезі злочину. Її значення зумовлене самим фактом злочинного посягання.

У процесі розслідування злочинів криміналістичного значення можуть набувати різні характеристики особи. Тому не існує їх єдиного та вичерпного переліку. Так, В. В. Вандишева виділяє дані про жертву злочину (потерпілого) як особистість, організм, фізичний об'єкт, а також дані про: зв'язки та відносини потерпілого з оточуючими, спосіб життя; взаємовідносини з обвинуваченим, його родичами, друзями, знайомими; поведінку потерпілого до, під час і після вчинення злочину [3]. Ці дані набувають різний рівень значення в залежності від виду та мети їх використання. Так, наприклад, при проведенні слідчих дій, результатом яких є отримання вербальної інформації, вагомого значення набувають дані про особистість потерпілого, відносини потерпілого з оточуючими, спосіб його життя, поведінку потерпілого до, під час і після вчинення злочину. Якщо ж у результаті проведення слідчих дій отримується інформація з матеріальних об'єктів, як носіїв слідів злочину, то на перший план виходять дані про організм особи потерпілого, її поведінку. Для «змішаних» слідчих дій вагоме значення можуть набувати різні характеристики особи потерпілого. Окрім розроблення ефективних тактичних прийомів при проведенні слідчих дій, віктимологічні дані, як зазначає Р. С. Белкін, дозволяють з'ясувати: значення провокуючих дій потерпілого у формуванні механізму злочину; дослідити особу потерпілого, його зв'язки та відносини зі злочинцем; висунути версії про особу злочинця, визначити коло осіб, серед яких його слід розшукувати; передбачати поведінку потерпілого під час досудового розслідування; встановити причини та умови, що сприяли вчиненню злочину та пов'язані з особою чи поведінкою потерпілого [4].

Таким чином, комплексний, об'єктивний та неупереджений підхід до дослідження особи потерпілого є важливою складовою криміналістичних знань, що сприяє забезпеченню швидкого, повного та неупередженого розслідування злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Журавель В. А. Допрос потерпевшего при виктимном поведении. Криминалистика и судебная экспертиза. Вып.26. – К. : Вища шк. отв. ред. А. Е. Яворский, 1983. – С. 46–51.
2. Резнікова О. І. Віктимологічне пізнання особи у криміналістиці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : [спец.] 12.00.09 «Кримін. процес та криміналістика; суд. експертиза; оператив.-розшук. Діяльність». Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, [НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України]. — Харків, 2015. — 49 с.
3. Вандышев В. В. Изучение личности потерпевшего в процессе расследования: учеб. пособ. Ленинград: ЛВК МВД СССР, 1989. – 92 с.
4. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия : справочное издание . 2-е изд., доп. – Москва : Мегатрон-XXI, 2000. – 334 с.

Малько Олексій Володимирович
курсант 3 курсу 1 групи
Військово-юридичного інституту
НЮУ імені Ярослава Мудрого

ЩОДО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ОСОБИ, В ЯКОЇ ПРОВОДИТЬСЯ ОБШУК

Право на недоторканність житла чи іншого володіння особи є конституційним правом людини, забезпечення якого гарантується в усіх сферах суспільного життя. Особливого значення захист та забезпечення цього права набуває у царині кримінального судочинства як такої, що передбачає можливість його суттєвого обмеження з метою вирішення завдань кримінального провадження.

Обшук є доволі ефективним засобом збирання та перевірки доказів у кримінальному провадженні. Питання забезпечення належної правової процедури при проведенні обшуку ніколи не залишалися поза увагою дослідників, особливо зважаючи на наявні у практиці випадки зловживань і порушень у ході проведення обшуків. Ці питання стали предметом наукових пошуків О. В. Білоуса, І. В. Вегери – Іжевської, О. М. Дроздова, В. В. Заборовського, О. В. Капліної, М. А. Погорецького О. Г. Шило та інших вітчизняних учених. Разом із тим, незважаючи на традиційну увагу до цієї проблематики, правозастосовна практика свідчить, що правове регулювання порядку проведення слідчих (розшукових) дій не є досконалим і потребує змін та доповнень. Свідченням цього є чисельні рішення Європейського суду з прав людини щодо порушення органами досудового розслідування та органами прокуратури статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (зокрема, «Ратушна проти України», «Поліщук проти України», «Васильчук проти України», «Головань проти України», ін).

Одним із недоліків чинного КПК України можна вважати те, що у ньому не визначено окремого правового статусу особи, в приміщенні якої проводиться обшук, тобто власника (володільця) цього приміщення або осіб, які проживають разом з особою, яка залучена до сфери кримінального судочинства. Єдиною процесуальною гарантією захисту прав таких осіб є нормативні приписи ч. 1 ст. 236 КПК, яка в імперативному порядку вимагає від слідчого або прокурора вжиття належних заходів для забезпечення присутності під час проведення обшуку осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені [1]. Проте з аналізу даної статті можна зробити висновок про те, що допустити до житла чи іншого володіння особу, чий права можуть бути порушені, суб'єкти сторони обвинувачення повинні тільки до моменту початку такої слідчої (розшукової) дії, тобто в слідчого або прокурора немає обов'язку допустити зазначену особу безпосередньо в момент, коли обшук вже розпочався. Заходів і гарантій, які унеможливають зловживання під час обшуку органами досудового розслідування та прокуратури, недостатньо в контексті забезпечення прав осіб, чий законні інтереси можуть бути порушені або обмежені.

Відсутність законодавчого закріплення правового статусу особи, в якої проводиться обшук, автоматично позбавляє її права на отримання правової допомоги та негативно відбивається на дотриманні засад кримінального провадження. Про необхідність нормативного закріплення такого права вказує Т. В. Корчева, яка зазначає наступне: «Особи,

у житлі або іншому володінні яких проведено обшук (у тому числі й особистий обшук), взагалі можуть не бути учасниками процесу. Однак, ці особи залучаються до орбіти кримінального судочинства, їхні права і свободи в ході проведення слідчих дій обмежуються, що дозволяє вважати за можливе передбачити їхнє право на одержання правової допомоги й участь у цій слідчій дії адвоката» [2].

Відповідно до положень статей 234-236 КПК особою, у житлі чи іншому володінні якої проводиться обшук, не обов'язково має бути підозрюваний чи обвинувачений. Фактично такі особи стають учасниками кримінального провадження, але вони позбавлені прав, якими наділені інші учасники процесу. Вкрай негативною є ситуація, що полягає у відсутності чіткого закріплення прав та обов'язків цих осіб в межах чинного КПК України, що, у свою чергу, ускладнює оскарження дій сторони обвинувачення у випадках зловживання владою при проведенні обшуку.

Отже, наявне у законі протиріччя полягає, з одного боку, в необхідності закріплення та належної реалізації права особи, в приміщенні якої проводиться обшук, на правову допомогу, а з іншого – дане право в деяких випадках фактично може не узгоджуватися із сутністю такої слідчої дії як обшук, оскільки позбавляє її таких рис як раптовість і невідкладність.

Відсутність чіткого механізму реалізації вказаного права може призвести до випадків зловживання такими особами правом на правову допомогу, що може виражатися у затягуванні моменту проведення слідчої дії, фактичному не допущенні слідчого чи прокурора до здійснення обшуку до моменту з'явлення адвоката тощо. На думку В. В. Заборовського, з метою унеможливлення зловживання правом зазначеними особами, слідчий та прокурор зобов'язані повідомити про право на правову допомогу особі, в приміщенні якої планується проведення обшуку, безпосередньо перед початком проведення такої слідчої дії та створити умови для його реалізації. Так, в разі, якщо дана особа виявить бажання реалізувати вищевказане право, слідчий та прокурор повинні зв'язатися з адвокатом за допомогою будь-яких засобів зв'язку. Якщо протягом розумного часу така особа не має можливості прибути на місце обшуку, слідчий та прокурор повинні «мати можливість забезпечити участь будь-якого іншого адвоката в процесі здійснення обшуку» [3]. Крім того, для забезпечення цілей проведення обшуку слідчий та прокурор повинні наділитися правом «перебувати в місці, де буде проводитися обшук, коли є підстави побоюватися приховування або знищення предметів, документів і цінностей, які можуть мати значення для кримінальної справи, вживати заходів до того, щоб зберегти в незмінному вигляді обстановку приміщення до прибуття адвоката, забороняти присутнім у приміщенні особам залишати його» [2].

У прецедентній практиці Європейського суду з прав людини є рішення стосовно України, що висвітлюють окреслену проблематику та необхідність усунення цієї прогалини. Як приклад, можна навести рішення «Кузьменко проти України» від 09.03.2017 р., що свідчить про недосконалість механізму судового захисту прав особи, в якій проводиться обшук, і яка не є стороною кримінального провадження. В цьому рішенні Суд прийшов до висновку про необхідність надання особі можливості захистити такі права у суді, а саме, в порядку адміністративного судочинства [4]. На підставі наведеного рішення Великою Палатою Верховного Суду було ухвалено постанову від 23.01.19 р., справа № 802/1335/17-а, яка вносить певну ясність у вирішенні зазначеного питання. Відповідно до цієї правової позиції

правомірність обшуку й інших процесуальних дій, проведених у межах кримінального провадження, яке не припинено, підлягає перевірці судом у порядку кримінального судочинства. У випадках, коли на момент звернення особи зі скаргою на проведені у провадженні процесуальні дії, кримінальне провадження припинено на підставі визначеного законом процесуального рішення, розгляд таких скарг за правилами кримінального судочинства стає неможливим. Виключно в цьому разі, у зв'язку з відсутністю в особи альтернативного способу юридичного захисту, з метою реалізації її права за статтею 13 ЄКПЛ, а також з урахуванням того, що в даній ситуації перевірка правомірності слідчих дій за іншою процедурою не може зашкодити реалізації завдань кримінального провадження, позов має розглядатися судом адміністративної юрисдикції [5].

Отже, проаналізувавши норми національного законодавства, а також праці відомих науковців у цій сфері, можна дійти висновку про доцільність закріплення в КПК положення, яким передбачити окремий процесуальний статус особи, у житлі чи іншому володінні якої проводиться обшук, безпосередньо закріпивши право користуватися правовою допомогою адвоката, а також детально визначити механізм реалізації цього права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88 у редакції станом на 20 квітня 2020 року.
2. Семенцов В., Бургер Б. Процессуальное положение адвоката в уголовном судопроизводстве / В. Семенцов, Б. Бургер // Уголовное право. – 2009. – № 4. – С. 101-104.
3. Заборовський В. В. Правовий статус адвоката особи, в приміщенні якої проводиться обшук. *Právna veda a prax: výzvy moderných európskych integračných procesov: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie (Bratislava (Slovak Republic), 27-28 novembra 2015)*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, 2015. P. 58-61.
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Кузьменко проти України» (заява № 49526/07) від 9 березня 2017 р. Режим доступу: https://www.echr.coe.int/Documents/Reports_Recueil_2017-IV.pdf.
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 січня 2019 р., справа №802/1335/17а. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79988780>.

Науковий керівник: доцент кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Давиденко Світлана Василівна

*Мурза Олена Віталіївна
викладач кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету, ХНУ імені
В.Н. Каразіна*

МЕДІАЦІЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Процедури альтернативного вирішення спорів (ADR) вже тривалий час активно розвиваються та застосовуються в багатьох країнах світу. На теперішній час види (способи) ADR можна поділити на дві основні групи основні (базові), до яких належать переговори,

медіація, консиліація, арбітраж та гібридні (комбіновані) – мед-арб та арб-мед (поєднання медіації та арбітражу), міні-суд та інші.

Процедура медіація це один із способів альтернативного вирішення спорів, який полягає у добровільному позасудовому врегулюванні конфлікту (спору) шляхом проведення переговорів між його сторонами, за допомогою третьої сторони (медіатора), який здійснює загальне керівництво процедурою, сприяє налагодженню комунікації між сторонами чим допомагає їм досягти максимально ефективного рішення самостійно.

Із запропонованого визначення може скластися враження, що процедура медіації є найбільш актуальною для вирішення трудових, цивільних, господарських, адміністративних спорів та сімейних конфліктів. Однак, медіація впродовж останніх років активно розвивається та застосовується в багатьох зарубіжних країнах для вирішення кримінально-правових конфліктів.

Однією з перших країн світу, в якій було запроваджено медіацію саме в кримінальному процесі є Сполучені Штати Америки. Спочатку для проведення медіації спрямовувалися матеріали по злочинах невеликої тяжкості, які вчинювались неповнолітніми злочинцями. На теперішній час програми медіації в США вже більш розширені. Ця процедура розповсюджуються на матеріали, пов'язані із вчиненням більш тяжких злочинів, як на неповнолітніх так і на дорослих злочинців.

Проведення процедури медіації в кримінальних справах законодавчо закріплено в країнах Європи (Австрії, Великій Британії, Бельгії, Іспанії, Норвегії, Фінляндії, Польщі тощо), Сполучених Штатах Америки, Австралії, Новій Зеландії та інших.

Питанню застосуванню процедури медіації в кримінальному провадженні присвячена низка рекомендацій та рішень Ради Європи, а саме: Рекомендація №R (99) 19, «Медіація у кримінальних справах», прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи 15.09.1999, Рекомендація №Rec (2006) 8, «Надання допомоги потерпілим від злочинів», прийнята Комітетом Ради Європи від 14.06.2006, Основоположне рішення Ради Європейського Союзу «Про становище жертв злочинів у кримінальному судочинстві» від 15.03.2001, Резолюція. Економічна і Соціальна Рада ООН «Основні принципи застосування програм відновного правосуддя у кримінальних справах» від 24.07.2002 та інші.

Всі вищевказані Рекомендації та рішення наголошують на необхідність впровадження до національних систем права програм відновного правосуддя.

Метою відновлювальної концепції правосуддя є відновлення прав і законних інтересів потерпілого. Поняття «Злочин» розглядається як: зло, заподіяне людям та стосункам між ними; жертвами є люди; основними учасниками є жертва і злочинець; потреби та права жертви посідають перше місце; злочин розглядається в сукупності моральних, соціальних, економічних, політичних аспектів; розв'язання проблеми знаходиться в центрі уваги; злочинець бере участь у розв'язанні конфлікту, забезпечується активна участь потерпілих і громади; повне відшкодування завданих збитків; пошук балансу за рахунок визнання особистості як потерпілого, так і злочинця; стосунки між потерпілим та злочинцем постійно у центрі уваги.

Застосування процедури медіації у кримінальному провадженні має наступні ознаки: це процес зосереджений на безпосередній участі сторін конфлікту – особи, яка вчинила злочин,

та особи, якій діянням заподіяно шкоду; дає можливість потерпілому від злочину, висловитися, розповісти про свої почуття, потреби, що неможливо в рамках звичайної процедури вирішення кримінального провадження; можлива лише за умови, що особа, яка вчинила діяння, бере на себе відповідальність за те, що трапилося; забезпечується участю незацікавленої сторони (медіатора).

Медіації у кримінальному провадженні має низку переваг, серед яких: гуманізація кримінальної політики; забезпечення більш ефективного відшкодування моральної та/або матеріальної шкоди; допомагає зняти емоційне навантаження; надає можливості сторонам впливати на рішення, яке буде прийняте у справі; звільняє суддів від навантаження, у зв'язку з розглядом справ невеликої тяжкості; економія процесуальних засобів при вирішенні кримінально-правових конфліктів.

Основи застосування процедури медіації як інституту примирення у кримінальному законодавстві закріплені статтями 45, 46 Кримінального кодексу України (звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, з примиренням винного з потерпілим), статтями 285 – 289, главою 35 Кримінального процесуального кодексу України, якими регламентується порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності, та порядок застосування угод про примирення.

На теперішній час, у зв'язку з необхідністю створення законодавчого підґрунтя для розвитку медіації в Україні, розроблення детальної регламентації процедури примирення на законодавчому рівні Міністерством юстиції України розроблено проект Закону «Про медіацію», який 19.05.2020 року подано до Верховної Ради України на розгляд.

Проектом визначені принципи медіації; закріплено хто може бути медіатором, та яким критеріям він повинен відповідати, закріплено його статус; визначено права та обов'язки сторін медіації, регламентовано процедуру медіації.

Таким чином, на теперішній час в Україні, вже на законодавчому рівні, запроваджується прогресивний інститут, який позитивно впливатиме на учасників кримінального провадження, сприятиме гуманізації і демократизації правової системи та кримінальної політики.

*Неварова Інна Володимирівна
Курсант 3 курсу, 2 групи,
Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого (Україна, м. Харків)*

ПРОДОВЖЕННЯ СТРОКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ: ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

У 2017 році інститут продовження строку досудового розслідування кримінальних проваджень зазнав істотних змін. Наразі строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Окрім того, Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) доповнено статтею 295-1, відповідно до якої, у випадках, передбачених ст. 294

цього Кодексу, продовження строку досудового розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням прокурора або слідчого[1].

Так, у ст. 294 КПК України закріплено, якщо досудове розслідування злочину або кримінального проступку до моменту повідомлення особі про підозру неможливо закінчити у строк, зазначений в абзаці другому частини першої ст. 219 цього Кодексу, вказаний строк може бути неодноразово продовжений слідчим суддею за клопотанням прокурора або слідчого, погодженого з прокурором, на строк, встановлений пунктами 1-3 частини другої ст. 219 цього Кодексу. Якщо внаслідок складності провадження неможливо закінчити досудове розслідування з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку (дізнання) у строк, зазначений у пункті 1 абзацу третього частини першої ст. 219 цього Кодексу, він може бути продовжений в межах строку, встановленого пунктом 1 частини другої статті 219 цього Кодексу, районним (міським) або іншим прирівняним до нього прокурором [2].

З огляду на суттєву зміну порядку продовження строків досудового розслідування, виникає необхідність аналізу відповідної практики щодо продовження строку досудового розслідування слідчим суддею. Так, проаналізувавши близько 20 ухвал про продовження строку досудового розслідування слідчим суддею, можна зробити наступні висновки:

По-перше, з 20 досліджених ухвал слідчого судді 7 клопотань було задоволено в повному обсязі, частково задоволено – 3, повернуто слідчому – 4, а відмовлено – у 6-ти випадках.

Підстави відмови у задоволенні клопотання, про продовження строку досудового розслідування вказувалися наступні: 1. Сплив строків досудового розслідування (2 ухвали); 2. Відсутність наведення жодних обставин, які перешкождали б здійсненню необхідних процесуальних дій раніше та не зазначення відомостей, що обґрунтовують необхідність продовження строку досудового розслідування (3 ухвали); 3. Пропуск строку для звернення до слідчого судді (1 ухвала).

По-друге, підстави повернення клопотання слідчому або прокурору. Так, сплив строків, недодержання вимог статей КПК, відсутність наведення жодних обставин, які перешкождали вчинити слідчі (розшукові) дії за наданий час та відсутність відомостей, що обґрунтовують необхідність продовження строку досудового розслідування – не дають змоги задовольнити клопотання.

Наприклад, ухвалою слідчого судді Бородянського районного суду Київської області у справі №360/647/19 від 21.06.2019 р. встановлено, що відповідно до ч.3 ст.295-1 КПК України слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання про продовження строку досудового розслідування протягом трьох днів з дня його одержання, але в будь-якому разі до спливу строку досудового розслідування, за участю слідчого або прокурора, а також підозрюваного та його захисника, у разі розгляду клопотання про продовження строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру. Оскільки строк досудового розслідування закінчився 16 червня 2019 року і поновленню не підлягає, то клопотання необхідно повернути без розгляду [5].

Непоодинокими є випадки часткового задоволення клопотань про продовження строку досудового розслідування. Так, ухвала слідчого судді Мукачівського міськрайонного суду

Закарпатської області, у справі № 303/2730/19 від 24.04.2020 р., У кримінальному провадженні за №12019070040000936 від 27.04.2019, не отримано висновок комісійної судово-медичної експертизи, не виконано повний обсяг необхідних процесуальних та слідчих дій, підозра не пред'явлена, на даний час завершити досудове розслідування не представляється можливим, а тому строк досудового розслідування у даному кримінальному провадженні необхідно продовжити. При цьому вимога щодо продовження строку досудового розслідування саме до шести місяців, органом досудового розслідування не обґрунтована та матеріалами клопотання не доведена, а відтак встановлено, що продовження строку досудового розслідування на три місяці буде достатнім для встановлення усіх обставин кримінального провадження та для закінчення усіх слідчих та процесуальних дій, а тому клопотання підлягає до часткового задоволення [6].

По-третє, вивчаючи судову практику, стосовно продовження строків досудового розслідування, можна навести наступні приклади типових рішень:

Так, наприклад, ухвалою слідчого судді Сквирського районного суду Київської області у справі № 376/2280/19 від 13.09.2019 р. встановлено, що під час розгляду клопотання слідчого СВ Сквирського ВП ГУНП в Київській області про продовження строку досудового розслідування, слідчий суддя Сквирського районного суду Київської області Ключко В.М. за участю секретаря судових засідань розглянули дане клопотання у відкритому судовому засіданні. Було встановлено, що в обґрунтування клопотання слідчий зазначає, що з метою здобуття доказів та встановлення особи, яка скоїла вищевказане кримінальне правопорушення, було проведено ряд слідчих дій, які не дали результату. В зв'язку з тим, що жодній особі не було повідомлено про підозру у вчиненні даного кримінального правопорушення, виникає необхідність у проведенні ряду додаткових слідчих дій та у продовженні строку досудового розслідування.

Слідчий суддя зазначив, що кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст.364¹ КК України є злочином середньої тяжкості, у встановлений термін не вдалося встановити осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення, строк досудового розслідування у даному кримінальному провадженні закінчується 14.09.2019 року, але для всебічного, повного та об'єктивного розслідування у кримінальному провадженні органу досудового розслідування необхідно виконати ряд процесуальних та слідчих дій, які неможливо здійснити до закінчення строку досудового розслідування, встановленого п.2 абзацу 2 ч.1 ст.219 КПК України, слідчий суддя дійшов висновку, що клопотання є обґрунтованим та підлягає задоволенню [3].

В свою чергу, ухвалою Білоцерківського міськрайонного суду Київської області у справі № 357/4615/19 від 28.12.2019 р., розгляд клопотання слідчого СВ Білоцерківського ВП ГУНП в Київській області про продовження строку досудового розслідування кримінального провадження слідчим суддею Білоцерківського міськрайонного суду Київської області встановив, що дане клопотання про продовження строку досудового розслідування надійшло до суду 24.12.2019 року, строк досудового розслідування закінчився 17.10.2019 року, тобто після спливу строку досудового розслідування. Отже, враховуючи зазначене, клопотання про продовження строку досудового розслідування задоволенню не підлягає, оскільки строки досудового розслідування спливли [4].

Таким чином, слід зазначити, що практика щодо продовження строку досудового розслідування слідчими суддями не є автоматичною, в результаті чого, вони реагують на недоліки клопотань щодо продовження строку досудового розслідування, зокрема, шляхом відмови у їх задоволенні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2017, – № 48, – ст. 436.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013, – № 9-10, № 11-12, № 13, – ст. 88.
3. Ухвала Сквирського районного суду Київської області від 13 вересня 2019 р. за номером провадження № 1-кц/376/561/2019 // [Електронний ресурс] <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84946480>
4. Ухвала Білоцерківського районного суду Київської області від 17 квітня 2018 р. за номером провадження № 1-кц/357/5122/19 // [Електронний ресурс] <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86745267>
5. Ухвала Бородянського районного суду Київської області від 21 червня 2019 р. за номером провадження № 1-кц/360/388/19 // [Електронний ресурс] <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82544549>
6. Ухвала Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 24 квітня 2020 р. за номером провадження № 1-кц/303/648/20 // [Електронний ресурс] <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88870472>

Науковий керівник: к.ю.н., Бабаєва Олександра Володимирівна, асистент кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності НЮУ імені Ярослава Мудрого.

*Нестеренко Ірина Володимирівна
студентка 2 курсу, 3 групи
Інституту підготовки кадрів для
органів юстиції України
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ E-CASE У КРИМІНАЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО УКРАЇНИ

Процеси цифровізації поступово вкорінюються майже в усіх сферах діяльності суспільства, через що набувають дедалі більшого значення у сучасному світі. Певні нововведення поступово проникають і у кримінальний процес, зокрема до останніх з них варто віднести пілотний проект E-Case management system, сутність якого полягає у запровадженні електронного кримінального провадження. У зв'язку з цим набуває актуальності питання дослідження зазначеного пілотного проекту.

На сьогодні E-Case як електронна система адміністрування та управління кримінальними провадженнями (далі – E-Case) перебуває лише на стадії впровадження. Так,

пілотний проект передбачає її інтеграцію з Єдиним державним реєстром судових рішень та системами судових органів як системи управління та контролю за ходом кожного конкретного провадження, зокрема на стадії досудового розслідування та здійснення правосуддя. Як наслідок, впроваджені ІТ-технології допоможуть оптимізувати обмін процесуальними документами та даними, зробити більш зручними комунікації між прокуратурою, слідством і судами, що значно прискорить, спростить та зменшить витрати на перелічені процеси, підвищить ефективність роботи правоохоронних та судових органів в цілому, а також знизить корупційні ризики.

Про низку переваг для всіх учасників кримінального процесу для виконання завдання кримінального провадження у зв'язку із запровадженням цієї системи зазначають в Офісі Генерального прокурора. По-перше, прокуратура зможе здійснювати процесуальне керівництво та контроль за ходом досудового розслідування в режимі on-line. По-друге, слідчі підрозділи зможуть оперативно отримувати всі необхідні матеріали, так як система буде здатна оновлювати всю інформацію на кожному етапі, планувати time-management та календар завдань, принаймні так вважають розробники. По-третє, підозрювані та їх представники, свідки також зможуть отримувати необхідні документи в електронному форматі. По-четверте, судді матимуть доступ до матеріалів справи, що містяться в системі, під час судового засідання, що дозволить додатково дослідити докази та ключові позиції сторін у провадженні [1].

Проте, необхідно також зважати на ризики, пов'язані з запровадженням системи електронного кримінального провадження, які в першу чергу стосуються якості програмного забезпечення і технологічного оснащення, особливостей організації діяльності працівників правоохоронних органів в умовах цифровізації, а також навчання останніх для набуття необхідних навичок. Однак, з метою мінімізації зазначених ризиків ще до початку роботи над пілотним проектом *«Концепції щодо онлайн електронного наглядного провадження» прокурорами Київської обласної прокуратури* було здійснено навчальний візит в Чеську Республіку, організований Консультативною місією Європейського Союзу, в ході якого було досліджено діючу в країні електронну систему управління провадженнями – eСУП (далі – eСУП).

Розробка eСУП – електронної системи, яка оцифровує фізичну документацію, що дозволяє обмінюватись файлами в кримінальних справах між співробітниками та управліннями, відбувалась ще у 2005 році з подальшими коригуваннями у зв'язку з практичним застосуванням програми [2]. Саме тому зазначена система дійсно підвищила ефективність здійснення кримінального провадження і вже достатньо тривалий час успішно функціонує. Отже, доречним буде запозичити чеський досвід, пов'язаний з розробкою і впровадженням eСУП, для запуску E-Case в Україні, при цьому обов'язково враховуючи особливості національного кримінального судочинства та можливості держави у сфері діджиталізації.

Таким чином, запровадження E-Case матиме позитивний вплив на ефективність здійснення судочинства, зокрема на проведення досудового розслідування, реалізацію процесуального керівництва за слідчими діями та можливість доступу до матеріалів досудового розслідування усіма учасниками кримінального процесу, так як зможе прискорити

ці процеси і зробити їх менш затратними, що відповідно дозволить у свою чергу знизити корупційні ризики. Проте, важливим є врахування всіх можливих проблемних аспектів, пов'язаних з цифровізацією кримінального провадження, а також вчасне вжиття заходів необхідних для запобігання їх виникненню або швидкого усунення у разі потреби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. 30 квітня стартує пілот системи електронного кримінального провадження E-Case. Кримінальне право і процес. Юрліга. URL:

<https://translate.google.com/?hl=ru#view=home&op=translate&sl=uk&tl=ru&text=%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8>

2. Сучасна електронна система управління провадженнями матиме кардинальний вплив на кримінальні розслідування в Україні. EUAM. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/opinion/modern-e-case-management-system-will-have-radical-impact-on-criminal-investigation-in-ukraine-2/>

*Парфіло Ігор Васильович
аспірант кафедри криміналістики
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ОГЛЯДУ ФАЛЬСИФІКОВАНИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Ефективність та результативність розслідування фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів значною мірою залежить від уміння слідчим використовувати увесь комплекс розроблених криміналістичною наукою тактичних рекомендацій щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Огляд фальсифікованих лікарських засобів, будучи однією з найбільш поширених слідчих (розшукових) дій, при розслідуванні вказаної категорії злочинів набуває особливого значення. Слідчий, сприймаючи безпосередньо стан та властивості фальсифікованих лікарських засобів як матеріальних предметів, має можливість виявити сліди злочину, скласти уявлення про обставини події, що мають значення для кримінального провадження, про механізм вчинення злочину та особу злочинця і на основі чого висунути слідчі версії та у подальшому чітко визначити напрями успішного розслідування означеної категорії злочинів. Враховуючи наведене, слід зазначити, що необхідною передумовою своєчасного та якісного проведення огляду фальсифікованих лікарських засобів є розуміння слідчим як специфіки самого злочину, так і знання усієї різноманітності тактичних прийомів, правильного і доцільного їх застосування в конкретній слідчій ситуації.

У криміналістичній літературі під оглядом прийнято розуміти слідчу (розшукову) дію, яка полягає в тому, що слідчий за допомогою своїх органів чуття упевнюється в існуванні й характері фактів, що мають доказове значення. Під час слідчого огляду слідчий безпосередньо сприймає, вивчає, фіксує стан і властивості матеріальних об'єктів, пов'язаних із розслідуваною подією [1, с. 545]. При цьому, на наш погляд, слід звернути увагу саме на раціональний аспект цієї слідчої (розшукової) дії, який є визначальним при формуванні тактичних рекомендацій проведення огляду фальсифікованих лікарських засобів. Зміст слідчого огляду полягає не лише у сприйнятті за допомогою своїх органів чуття певних фактів, а й у цілеспрямованому

раціональному вивченні їх ознак та зв'язків, аналізу і синтезу отриманої інформації для вирішення питань, які мають значення при розслідуванні злочину [2, с. 22]. Кожен виявлений об'єкт аналізується не в плані існування в матеріальному світі, а в плані його місця, ролі і значення в встановленні обставин злочину [3, с. 57].

Вбачається, що огляд фальсифікованих лікарських засобів є одним з найбільш складних різновидів огляду, що пояснюється специфікою завдань його проведення. Така специфіка, на наш погляд, полягає у наступному: а) виявленні та фіксації ознак фальсифікації оглядуваного лікарського засобу; б) виявленні та фіксація ознак виробництва, виготовлення фальсифікованих лікарських засобів з використанням конкретного обладнання, сировини, матеріалів; в) встановлення відомостей про навички, уміння та досвід осіб, які здійснювали виробництво, виготовлення фальсифікованих лікарських засобів; г) отримання інформації про умови в яких здійснювалося зберігання, перевезення, переміщення фальсифікованих лікарських засобів та ін.

У зв'язку з цим, при підготовці та проведенні огляду фальсифікованих лікарських засобів доцільним є залучення спеціаліста з метою: 1) забезпечення організаційно-технічного супроводу (забезпечення ефективної роботи з технічними засобами, зокрема, освітлювачем, лупою, лабораторними вагами та іншими засобами, в яких виникне необхідність); 2) надання консультаційно-інформаційної та аналітичної допомоги, яка є вкрай необхідною з огляду на відсутність у слідчого знань щодо фармацевтичної сфери, властивостей та характеру лікарських засобів, особливостей їх виробництва та збуту.

Дійсно, при огляді фальсифікованих лікарських засобів необхідним є знання усієї різноманітності можливих ознак фальсифікації, на які слід звернути увагу та зафіксувати у протоколі. Зокрема, при проведенні слідчого огляду з метою виявлення і подальшого вилучення фальсифікованих лікарських засобів, доцільною є участь посадової особи, яка уповноважена на здійснення контролю за діяльністю фармацевтичних організацій і володіє відповідними знаннями в цій сфері [4, с.15]. Крім того, під час огляду спеціаліст може звертати увагу слідчого на специфічні сліди і ознаки об'єктів, їх конструктивні особливості, інформація про які може виявитися важливою під час розслідування, матиме доказове чи оперативно-пошукове значення. Такими можуть бути явні сліди, ознаки об'єктів обстановки або неявні (невидимі, слабо видимі, приховані, знищені). Важливе значення для повного з'ясування обставин злочину має також встановлення спеціалістом відсутності певних змін обстановки, які повинні мати місце в подібній ситуації, або виявлення таких ознак слідів, які вказують на їх штучність і свідчать про інсценування певних обставин [5, с. 84].

При огляді фальсифікованих лікарських засобів доцільним є застосування системи тактичних прийомів, характерної для фальшивого відображення події [6, с.219]: 1) порівняння між собою лікарських засобів одного найменування в межах однієї виявленої партії, щодо якої є підозра у фальсифікації; 2) зіставлення лікарських засобів, щодо яких є підозра у фальсифікації, з аналогічними лікарськими засобами офіційного виробника; 3) перевірка наявності засобів захисту лікарських засобів, щодо яких є підозра у фальсифікації.

За результатами проведення тактичного прийому порівняння між собою лікарських засобів одного найменування в межах однієї виявленої партії, щодо якої є підозра у фальсифікації; необхідно звертати увагу і фіксувати в протоколі огляду наступні ознаки: а)

відмінність вилучених препаратів одного найменування по висоті і діаметру флаконів; б) відмінності в чіткості пропечатування, розмиття барвника, відмінності шрифту (наприклад текст маркування заходить на лінію спайки двох пакетиків); в) відмінність даних про дату виготовлення і закінчення терміну придатності на флаконі і упаковці одного і того ж лікарського засобу; г) низька якість прикріплення етикетки до флакону (наприклад, наявність пузирів повітря під етикеткою, низька якість клею); ґ) міцність і цілісність окремих елементів лікарського засобу (наприклад, прилипання маси до стінок флакона, руйнування таблеток або капсул); д) відсутність інструкції в деяких упаковках лікарського засобу. Перевагою цього тактичного прийому є його відносна нескладність та відсутність необхідності проведення підготовчих дій слідчого. Як правило, описані відмінності та неточності можна виявити неозброєним оком без застосування технічних засобів. Метою цього тактичного прийому є демонстрація очевидних дефектів та недоліків лікарських засобів, які вказують на кустарний спосіб їх виготовлення та які не могли бути допущені при їх виробництві офіційним фармацевтичним підприємством.

У свою чергу, при проведенні тактичного прийому порівняння лікарських засобів, щодо яких є підозра у фальсифікації, з лікарськими засобами офіційного виробника необхідно звертати увагу і фіксувати в протоколі огляду наступні ознаки: а) інструкція для медичного застосування препарату не нанесена на первинну або вторинну упаковку, тоді як на аналогічних справжніх препаратах дані відомості зазвичай вказані; б) відмінність зовнішніх характеристик пакувального матеріалу (глянцевий папер замість матового, картон ідентичного або різного ступеня щільності, розшарування картону, нерівно відрізані краї упаковки); в) відмінність у якості друку на вторинній або первинній упаковці, інструкції (різний шрифт, насиченість кольору, колірних відтінків, відмінність якості друку, що вказує номер серії, дату виробництва та дату закінчення терміну придатності); г) неякісна упаковка препарату (флакон випадає з упаковки, клапан вторинної упаковки не має насічок для повторного закриття); ґ) наявність граматичних помилок в тексті (наприклад «лімонна» замість «лимонна») подвоєння деяких слів (наприклад «виробник: Фамар, Франція, Франція»), наявність помилок в аббревіатурах (ЗАТ замість ПрАТ); д) відсутність або наявність певних написів на вторинній упаковці, різниця в розміщенні написів, дизайні; е) різниця в скріпленні пакетиків в упаковці (по двоє, по одному, з перфорованою лінією розриву збоку, зверху); є) редакція інструкції для медичного застосування препарату не відповідає даті виробництва, що вказана на упаковці. Огляд таких об'єктів проводиться з використанням технічних засобів, зокрема: лабораторних ваг, освітлювачів, луп, верифікаторів, фотоапарата та ін.

Тактичний прийом по перевірці наявності засобів захисту лікарських засобів, щодо яких є підозра у фальсифікації направлений на виявлення відсутності засобів запобігання підробок упаковок та етикеток лікарських засобів там, де вони повинні бути. Так, будучи обізнаним про наявність певних засобів захисту слідчому необхідно звертати увагу і фіксувати в протоколі огляду наступні ознаки: а) відсутність мікротексту, шрифту Брайля, прихованих зображень або спеціальних дефектів; б) відсутність захисних волокон та смужок, мікрочастинок, хімічних міток; в) відмінності у фармакоді. Звичайно, при підборі конкретних видів лікарських засобів для фальсифікації злочинці надають перевагу тим, у який відсутні будь-які засоби захисту. Водночас, поширеним є спроби імітації, наприклад, шрифту Брайля. Наведене зумовлює

необхідність знання слідчим особливостей та специфіки такої імітації для того, щоб мати можливість виявити невідповідність та зафіксувати її в протоколі. Крім того, незважаючи на виявлення певних ознак фальсифікації, у протоколі огляду слід детально відобразити усі дані, які зазначаються у Єдиному реєстрі лікарських засобів, зокрема, щодо виробника препарату, його назви, серії, термін придатності, склад, умови зберігання, умови відпуску з аптек.

Підсумовуючи викладене необхідно зазначити, що провадження огляду фальсифікованих лікарських засобів є досить складною слідчою (розшуковою) дією, ефективність результату якої залежить від чіткого розуміння слідчим як специфіки самого злочину, так і знання ним усієї різноманітності тактичних прийомів, вміння ним правильно та доцільно їх застосовувати в конкретній слідчій ситуації, а також від правильного застосування у процесі розслідування таких злочинів спеціальних знань і технічних засобів, залучення спеціалістів для повного фіксування всіх виявлених обставин розслідуємої події. Очевидно, що нехтування такими вимогами може призвести до втрати доказової інформації та необхідності повторного проведення слідчих (розшукових) дій, що в свою чергу сприяє появі проблемних слідчих ситуацій. У зв'язку із цим, своєчасне та якісне проведення цього різновиду огляду є запорукою для об'єктивного й успішного розслідування фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шепітько В.Ю. Велика юридична енциклопедія: у 20 т. Т.20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія; Нац. акад. прав. наук України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. 952 с.;
2. Комаха В. О. Слідчий огляд: сутність, види, тактика проведення огляду місця події і тактика використання техніко-криміналістичних засобів та спеціальних знань: Монографія. Одеська національна юридична академія. Дніпропетровськ, ІМА прес, 2004. 396 с.;
3. Коновалова В. О. Психология в расследовании преступлений. Х. : Вища шк., 1978. 144 с.;
4. Гуркин М.А. Противодействие организованной преступной деятельности в сфере обращения фальсифицированных недоброкачественных и незарегистрированных лекарственных средств: криминалистические аспекты: автореф. дис. на соиск. науч. ст. к.ю.н. Калининград. 2017. 21 с.;
5. Алексейчук В. І. Використання спеціальних знань під час огляду місця події при розслідуванні вбивств. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. пр. ХНДІ судових експертиз ім. М. С. Бокаріуса, Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х. : Право, 2010. Вип. 10. С. 79-86;
6. Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз). Монографія. Х. Харків юридичний, 2007. 432 с.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГЛАМЕНТАЦІЇ УЧАСТІ ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ

Захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження є одними із першочергових завдань кримінального провадження, визначених в ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК України). Одним з учасників кримінального процесу, який приймає участь у доказуванні обставин вчинення кримінального правопорушення є потерпілий. На даному етапі розвитку кримінального законодавства виникають проблемні питання щодо участі потерпілого у доказуванні.

Потерпілим у кримінальному провадженні, відповідно до ст. 55 КПК України, може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [1].

Відповідно до змісту ч. 1 ст. 93 КПК потерпілий має право збирати докази, а отже, й визначати «юридичну долю» одержаної інформації. Іншими словами, слідчий, прокурор мають долучити надану потерпілим інформацію як доказову, не вдаючись до оцінки її з точки зору належності, до кримінального провадження. Однак, такий підхід не відповідає ст. 94 КПК, у відповідності з якою суб'єктами оцінки доказів є не потерпілий, а слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд.

Слід зазначити, що право потерпілого на здійснення вказаних дій у цілому має декларативний характер, оскільки закон не передбачає конкретних процедур його реалізації. Якщо адвокат-захисник (сторона захисту) у ході збирання доказів має змогу скористатись своїм правом на адвокатський запит, то потерпілий за законом не має жодного засобу впливу на осіб, винних у ненаданні відповідної доказової інформації.

Аналізуючи відповідні норми КПК (п. 3 ч. 1 та п. 3 ч. 2 ст. 56 КПК) можна констатувати, що поряд із правом потерпілого на збирання доказів, законодавчо закріплено і зовсім інше право цього учасника кримінального провадження, а саме – право подавати докази. В подальшому тексті Кодексу законодавець не використовує цей термін стосовно потерпілого, а замість нього застосовується словосполучення «збирати докази». З метою забезпечення повноцінної участі потерпілого в процесі доказування слід звернути увагу на необхідність розмежувати ці поняття на законодавчому рівні: правом збирати та подавати докази потерпілий наділений на стадії досудового розслідування, а правом подавати – на стадії судового розгляду.

Наразі одним з проблемних питань участі потерпілого у доказуванні, яке, на нашу думку, доцільно розглянути, полягає у можливості потерпілого приймати участь у доказуванні шляхом одержання висновку експерта (ч. 3 ст. 93 КПК). Відповідно до ст. 243 КПК правом самостійно залучати експерта наділені тільки сторони обвинувачення і захисту. При цьому ч. 4 ст. 15 Закону України «Про судову експертизу» передбачає можливість проведення

експертизи у кримінальному провадженні на замовлення не лише підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, а й потерпілого і його представника [2].

Отже, потерпілий не зможе скористатися своїм правом, передбаченим Законом України «Про судову експертизу», оскільки його положення суперечать чинному кримінальному процесуальному закону. Вказане протиріччя в законодавчих актах практично нівелює право потерпілого на збирання доказів шляхом подання висновку експерта.

Потерпілий також не є суб'єктом, що зобов'язується відкрити матеріали стороні захисту, обвинувачення, відповідно до процесуального порядку, закріпленому у ст. 290 КПК України. Законом вказується лише на обов'язок потерпілого письмово підтвердити прокурору факт надання йому доступу до відповідних матеріалів із зазначенням найменування таких матеріалів (ч. 9 ст. 290 КПК).

Таким чином, можемо зробити висновок, що деякі питання, які я розглянула стосовно правового регулювання участі потерпілого у доказуванні, свідчать про певні порушення, а саме – вимоги правової визначеності, яка є складовою верховенства права. Також процедура збирання доказів має декларативний характер, оскільки не передбачає його регламентацію та закріплення на законодавчому рівні. Також, можемо констатувати наявність значних розбіжностей у порядках реалізації права потерпілого на отримання висновку експерта, які передбачені КПК та Законом України «Про судову експертизу».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651–VI. Редакція від 28.04.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> . (дата звернення: 26.04.2020).
2. Про судову експертизу: Закон України. від 25.02.1994 № 4038-XII. Редакція від 20.03.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 26.04.2020)

*Радченко Олександра Андріївна,
Національний юридичний університет ім.
Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 3 курс, 8 група*

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Використання цифрової інформації у кримінальному провадженні – це важливий крок на шляху до модернізації та оптимізації кримінального процесуального доказування. Однак, до кримінального процесу України така модернізація досі не дійшла, навіть незважаючи на те, що зі вступом в силу нових редакцій решти процесуальних кодексів України (15 грудня 2017 р.) в нашій державі вперше на законодавчому рівні почали діяти норми, що надають електронним доказам самостійний правовий статус. Вважаємо, що така ситуація є неприйнятною та створює реальні проблеми на шляху до цифровізації кримінального провадження. Проте, перед цим необхідно вжити усіх необхідних організаційних і технічних заходів використання інформації в електронному вигляді в якості доказів, які б забезпечили безпеку і незмінність такої інформації. Результатом такого розвитку має стати формування

електронного провадження вже під час досудового провадження. Практика провідних країн підтверджує, що усунення з цієї стадії надмірного формалізму, зменшення кількості непотрібних паперів, надання йому динамічності - ось перспективний напрямок модернізації кримінального провадження.

Для вирішення вказаних завдань, а також використання сучасного досвіду слід проаналізувати міжнародний підхід до офіційного розуміння і правового закріплення електронних доказів. Крім того, ефективність кримінального провадження на міжнародному рівні в умовах цифровізації, глобальної кіберзлочинності в даний час безпосередньо залежить від єдиного узгодженого підходу всіх країн до вироблення універсального законодавства і правозастосовчої практики із застосуванням комп'ютерних технологій.

Проблему універсалізації законодавства в області кіберзлочинності і однаковості практики його застосування міжнародне співтовариство почало вирішувати з моменту вчинення перших транснаціональних і транскордонних комп'ютерних злочинів, але, незважаючи на прийняття ряду Конвенцій з кіберзлочинності, до теперішнього часу не вирішено. Так, прийнята в 2001 році Конвенція про кіберзлочинність позначила тільки загальні підходи до спільної діяльності держав. Сальвадорська декларація ООН щодо комплексних стратегій для відповіді на глобальні виклики, затверджена Резолюцією 65/230 від 21 грудня 2010 року поставила перед вченими всього світу завдання виробити єдині комплексні стратегії попередження злочинності та відправлення правосуддя. Для цих цілей була створена міждержавна група експертів відкритого складу для проведення всебічного дослідження проблеми кіберзлочинності та заходів з боку держав-членів, міжнародної спільноти, включаючи обмін інформацією щодо національного законодавства, передового досвіду, з метою вивчення можливих шляхів зміцнення існуючих і вироблення нових пропозицій щодо нових національних і міжнародних правових або інших заходів для протидії дії кіберзлочинності. У своїй доповіді міждержавної групи експертів ООН відкритого складу про всебічне дослідження проблеми кіберзлочинності та заходів у відповідь з боку держав-членів, міжнародної спільноти та приватного сектора від 2013 року про всебічне дослідження проблеми кіберзлочинності міжнародна група експертів визначає електронні докази як всі засоби, що існують в електронній або цифровій формі.

В Європейському парламенті розроблено Регламент по збиранню та збереженню електронних доказів, а також Директиву Європейського парламенту і Ради, в якій встановлюються узгоджені правила для збору електронних доказів. Згідно з цими документами під електронними доказами (E-evidence) розуміються дані, що зберігаються в електронному вигляді, а саме: інформація про передплатників, метадані або дані контенту, що генеруються будь-якою діяльністю, пов'язаною з цифровими пристроями і сервісами.

Така ж практика присутня у США, де поняття «докази» у правовій доктрині визначається як «інформація, яка здатна встановлювати або спростовувати факт». У ст. 401 Федеральних правил про докази йдеться про те, що належними визнаються докази, які в будь-якому вигляді здатні зробити наявність будь-якого факту, який вплине на кваліфікацію вчиненого, більш вірогідним або менш вірогідним, ніж за відсутності цих доказів».

Перед прийняттям електронного доказу судом учасник процесу має довести його автентичність за допомогою стандартної процедури автентифікації електронного документу

або сторона має надати опис процесу створення або систему, яка використовується для одержання результату, та продемонструвати, що система або процес дають точний результат. При цьому вирішуються два питання: 1) встановлення справжності; 2) встановлення достовірності.

У Великобританії основним документом, який унормовує використання електронних доказів, є Статут про використання комп'ютера із протиправною метою. У цьому документі містяться кримінально-правові норми щодо комп'ютерних злочинів та інших, які вчиняються з використанням комп'ютера як знаряддя злочину, кримінальні процесуальні положення обшуку, вилучення електронних доказів, повноваження правоохоронних органів. Асоціація керівників поліції Англії, Уельсу та Північної Ірландії підготувала Довідник для роботи з цифровими доказами.

Таким чином, проаналізувавши численні пропозиції про модернізацію кримінального процесуального доказування в умовах інформатизації та цифровізації суспільства, вважаємо, що необхідно виходити з того, що зовсім необов'язково для використання електронної інформації запроваджувати новий вид доказів. «Електронні докази» не роблять перевороту в способі доказування. Натомість, необхідно внести зміни до чинного КПК України, якими уточнити, що відомості, які використовуються під час кримінального провадження можуть бути у вигляді електронної інформації та встановити чіткі вимоги, прийнятності та допустимості такої інформації.

Науковий керівник: к.ю.н., асистент кафедри кримінального процесу НЮУ ім. Ярослава Мудрого Беспалько І.Л.

*Снігур Анжеліка Іллівна
студентка 3 курсу, 2 групи,
міжнародно-правового факультету
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ЩОДО ПРАКТИКИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Одним з аспектів реалізації слідчим суддею функції судового контролю є його повноваження щодо захисту прав людини в порядку ст. 206 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК). У зв'язку із цим виникає інтерес щодо практики реалізації слідчим суддею обов'язків, які унормовані в ст. 206 КПК.

Узагальнення 15 ухвал слідчих суддів, які містяться в Реєстрі судових рішень, дозволило дійти наступних висновків. Так, по-перше, в порядку ст. 206 КПК, учасники кримінального провадження подають до слідчого судді скарги, клопотання та заяви. З-поміж 15 ухвал слідчих суддів за 2019-2020 р., було подано 7 скарг, 3 заяви та 5 клопотань. Так, наприклад, в ухвалі слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 03 квітня 2020 року у кримінальному провадженні № 761/9856/20 зазначено, що до слідчого судді була подана скарга в порядку ст. 206 КПК щодо незаконного тримання особи під вартою [1]. В інших випадках подавалися заяви щодо забезпечення невідкладного судово-медичного обстеження підозрюваного [2], а також клопотання про звільнення особи з-під варти [3; 4] тощо.

По-друге, предметом звернення до слідчого судді в порядку ст. 206 КПК були скарги, клопотання або заяви, що стосуються порушення прав та законних інтересів осіб, позбавлених свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили. Так, серед 15 ухвал слідчих суддів було подано 5 клопотань та скарг на незаконне затримання особи, 3 скарги на незаконне тримання під вартою, 3 клопотання про звільнення особи з-під варти, 1 заява щодо забезпечення невідкладного судово-медичного обстеження особи, 2 скарги про застосування насильства та 1 клопотання про проведення медичної експертизи тощо. Зокрема, в ухвалі слідчого судді Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 18 листопада 2019 року у кримінальному провадженні № 373/1705/19 зазначено, що до слідчого судді надійшла скарга захисника, в якій він вказує на незаконність проведення затримання його підзахисного, що становить предмет звернення до слідчого судді в порядку ст. 206 КПК. В обґрунтування своєї скарги захисник вказує на відсутність підстав затримання, визначених ст. 208 КПК та звертає увагу, що при затриманні його підзахисного, визначені ст. 208 КПК підстави не відповідали обставинам затримання. З огляду на це, слідчий суддя дійшов висновку, що скарга захисника є обґрунтованою та ухвалив визнати затримання особи в порядку ст. 208 КПК незаконним [5]. До прикладу, в ухвалі слідчого судді Дзержинського районного суду м. Харкова від 12 квітня 2020 року у кримінальному провадженні № 638/5089/20 вказано, що особою було заявлено клопотання про проведення медичної експертизи в порядку ст. 206 КПК, оскільки до особи під час затримання застосовувались заходи фізичного впливу тощо [6].

По-третє, за результатами розгляду слідчими суддями сказаних скарг, клопотань та заяв в порядку ст. 206 КПК, слідчими суддями були прийняті наступні рішення: у 4 випадках слідчий суддя дійшов висновку скаргу, заяву в порядку ст. 206 КПК задовольнити, у 6 випадках - у задоволенні скарги, заяви або клопотання відмовити, у 4 – скаргу, заяву або клопотання повернути особі, яка їх подала та лише в 1 випадку було ухвалено клопотання в порядку ст. 206 КПК залишити без розгляду. Так, наприклад, в ухвалі слідчого судді Октябрського районного суду м. Полтави від 17 березня 2020 року у кримінальному провадженні № 554/2023/20 зазначено, що в порядку ст. 206 КПК надійшла скарга про застосування насильства. Захисник зазначив, що до його підзахисного було застосовано насильство під час затримання. Під час судового засідання, затриманий неодноразово заявляв слідчому судді про катування та побиття його невідомими особами в день затримання, ненадання йому медичної допомоги та болі у голові, що є катуванням згідно практики Європейського суду з прав людини та ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. З огляду на це, в межах наданих ст. 206 КПК повноважень слідчий суддя ухвалив задовольнити скаргу і забезпечити медичне обстеження особи та дослідження фактів щодо застосування насильства під час затримання працівниками поліції [7].

У свою чергу аналіз судової практики дозволяє дійти висновку, що слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотань, скарг або заяв посилаючись на те, що відсутні відомості, які створюють обґрунтовану підозру, що в межах територіальної юрисдикції суду знаходиться особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили; відсутні істотні порушення прав та свобод людини при затриманні і наявні передбачені законом підстави для затримання особи; підозрюваним не наведено обставин, які б свідчили

про необхідність невідкладного проведення судово-медичного обстеження особи тощо. Так, наприклад, слідчий суддя Шевченківського районного суду м. Києва у кримінальному провадженні № 761/48784/19, розглянувши скаргу захисника в порядку ст. 206 КПК на незаконне тримання під вартою, дійшов висновку, що відсутні відомості, про те, що в межах територіальної юрисдикції суду знаходиться особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, так як вироком суду особу засуджено до 3 років позбавлення волі, а запобіжний захід до набрання вирком законної сили залишено без зміни у виді тримання під вартою в Київському слідчому ізолятору [8].

У деяких випадках слідчий суддя постановляє ухвалу про повернення скарги, поданої в порядку ст. 206 КПК, особі, яка її подала, обґрунтовуючи це тим, що скарга в порядку ст. 206 КПК надійшла на стадії апеляційного або касаційного провадження, що знаходиться поза межами його компетенції, а також скарга подана до слідчого судді суду поза межами територіальної юрисдикції якого знаходиться особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили. Так, зокрема, до слідчого судді Рівненського міського суду Рівненської області у кримінальному провадженні № 569/5143/20 надійшло клопотання захисника про незаконне тримання під вартою за відсутності судового рішення, що набрало законної сили, в порядку ст. 206 КПК. Вивчивши доводи вказаного клопотання, слідчий суддя дійшов висновку, що компетенція слідчого судді розповсюджується лише на стадію досудового розслідування, у той же час відносно особи здійснюється провадження в суді апеляційної інстанції, а тому заявлені у клопотанні вимоги знаходяться поза межами компетенції слідчого судді. У зв'язку із цим, слідчий суддя ухвалив матеріали клопотання захисника про звільнення особи з-під варти в порядку ст. 206 КПК - повернути особі, яка її подала [3].

Окрім того, в усіх випадках скарга [1], заява [2], клопотання [3; 4] в порядку ст. 206 КПК були подані захисниками в інтересах своїх підзахисних, що свідчить про те, що ст. 206 КПК використовується стороною захисту для відстоювання прав та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого.

На підставі викладеного зазначимо, що ст. 206 КПК передбачає повноваження судді щодо захисту прав людини під час досудового розслідування. Джерелом інформації про те, що особа позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили та, одночасно, формою звернення до слідчого судді, можуть бути скарги, заяви або клопотання. У зв'язку із цим, вбачається за доцільне передбачити законодавцем, зокрема, форму звернення до слідчого судді в порядку ст. 206 КПК.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 03 квітня 2020 року (справа № 761/9856/20): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88605890>

2. Ухвала слідчого судді Орджонікідзевського районного суду м. Харкова від 28 серпня 2019 року (справа № 644/6950/19): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83946909>

3. Ухвала слідчого судді Рівненського міського суду Рівненської області від 01 квітня 2020 року (справа № 569/5143/20): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88830334>

4. Ухвала слідчого судді Рівненського міського суду Рівненської області від 03 квітня 2020 року (справа № 569/5283/20): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88830355>

5. Ухвала слідчого судді Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 18 листопада 2019 року (справа № 373/1705/19): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85754118>

6. Ухвала слідчого судді Держинського районного суду м. Харкова від 12 квітня 2020 року (справа № 638/5089/20): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88737579>

7. Ухвала слідчого судді Ожтбрського районного суду м. Полтави від 17 березня 2020 року (справа № 554/2023/20): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88247418>

8. Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 24 грудня 2019 року (справа № 761/48784/19): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87917025>

*Науковий керівник: Бабаєва Олександра Володимирівна, к.ю.н.,
асистентка кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

*Стародубцева Дар'я Олександрівна
студентка 1 групи, 3 курсу
Інституту прокуратури та кримінальної
юстиції НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ДО ПИТАННЯ ОБОВ'ЯЗКОВОЇ УЧАСТІ ЗАХИСНИКА ПІД ЧАС ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ

Не заважаючи на те, що з прийняття Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) минуло вже 8 років, порядок повідомлення про підозру до сьогодні викликає велику кількість складнощів, як в науковців, так і в практиків. Одним із дискусійних питань є обов'язкова участь захисника під час повідомлення про підозру у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів.

Чинне кримінальне процесуальне законодавство, а саме стаття 52 КПК України містить виключний перелік випадків у яких участь захисника є обов'язковою і одним з таких випадків є участь захисника у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів. Відповідно до частини першої вказаної статті, у цьому випадку участь захисника забезпечується з моменту набуття особою статусу підозрюваного. Однак, пряма вимога про обов'язкову участь захисника саме під час повідомлення про підозру в чинному законодавстві відсутня.

З однієї сторони, з вказаного формулювання слідує, що участь захисника буде обов'язковою, якщо особа, вже набула статусу підозрюваного, а не в процесі набуття такого

статусу і повідомлення про підозру може бути вручене і за відсутності адвоката. Але постає питання, чи не є це порушенням права на захист?

Фараон О.В. визначає поняття захисту під час повідомлення про підозру, як сукупність процесуальних прав, передбачених чинним законодавством, наданих особі, яка повідомляється про підозру, для захисту від підозри та будь-якого обмеження прав і свобод людини як особисто, так і за допомогою захисника [1, с. 14]. У рішення ЄСПЛ від 09 червня 2011 року у справі «Лучанінова проти України» зазначено, що «для здійснення обвинуваченим свого права на захист йому зазвичай повинно бути забезпечено можливість отримати ефективну допомогу захисника із самого початку провадження» [2].

Така позиція знаходить своє відображення і в судовій практиці. Так, відповідно до Ухвали Апеляційного суду Закарпатської області № 308/970/18 від 19.02.2018: «якщо інкримінується особливо тяжкий злочин, то участь захисника є обов'язковою при врученні та оголошенні підозри згідно вимог ч.1 ст.52 КПК України» [3].

Ухвалою ВССУ від 05 листопада 2013 року ухвалу Апеляційного суду Чернівецької області від 04 червня 2013 року скасовано і призначено новий розгляд у суді апеляційної інстанції. Своє рішення ВССУ мотивував тим, що засуджений вчинив злочин, будучи неповнолітнім, а відповідно до вимог п. 1 ч. 2 ст. 52 КПК, участь захисника у кримінальному провадженні є обов'язковою на усіх його стадіях. Як убачається з матеріалів справи, засудженого було забезпечено захисником лише під час досудового розслідування та під час розгляду кримінального провадження у суді першої інстанції». Тобто, судова практика виходить з того, що участь захисника під час повідомлення про підозру у випадках передбачених в статті 52 КПК України є обов'язковою.

Отже, на нашу думку, хоча ч.1 ст. 52 КПК України і не вказує прямо на участь захисника саме під час повідомлення про підозру щодо особливо тяжких злочинів, але враховуючи право на захист в розумінні ЄСПЛ та негативні наслідки які, хоч і опосередковано, але все ж тягне для себе набуття особою статусу підозрюваного, відсутність захисника під час повідомлення про підозру саме у вказаному випадку є порушенням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фараон О. В. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук.: 12.00.09. Київ. 2016 р. 22 с.
2. Рішення Європейського суду з прав людини «Лучанінова проти України» від 09.06. 2011. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_788 (дата доступу: 30.04.2020).
3. Ухвала Апеляційного суду Закарпатської області № 308/970/18 від 19.02.2018. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/76351570/> (дата доступу: 30.04.2020).

Науковий керівник: д.ю.н., професор кафедри кримінального процесу НЮУ ім. Ярослава Мудрого Трофименко Володимир Михайлович.

ВИМОГИ ДО ОСОБИ ПЕРЕКЛАДАЧА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Одним із суб'єктів, які здійснюють функцію сприяння кримінальному провадженню є перекладач. Перекладач є учасником процесу, який залучається сторонами кримінального провадження або слідчим суддею чи судом з метою перекладу пояснень, показань або документів.

У вітчизняному законодавстві закріплено правовий статус перекладача, можливість його відводу в разі наявності підстав, передбачених законом тощо. На жаль, прогалиною законодавства є відсутність визначення докладних чітких вимог, які висуваються до особи перекладача у кримінальному процесі. Аналіз ст. 68 КПК України дає підстави зробити висновок про необхідність наявності у перекладача лише компетентності та незаінтересованості у кримінальному провадженні.

Багато науковців висловили власні позиції з приводу таких вимог. Так, зокрема, на думку О. П. Головинської, перекладачем може бути повнолітня особа, яка запрошується до участі в кримінальне судочинство у випадках, передбачених законом, вільно володіє мовами, знання яких необхідне для перекладу. В окремих випадках вчена допускає участь перекладача особи з шістнадцяти років [1, с. 64].

Мархевка О. В. зазначає, що перекладач повинен також володіти достатнім словниковим запасом з мови, яку він використовує, що дає йому змогу оперувати всіма необхідними, зокрема юридичними термінами і висловами, не вдаючись у суть юридичних проблем і питань, вирішення яких має бути надане правознавцями [2, с. 396].

Т. М. Кузик визначив такі вимоги, яким повинен відповідати перекладач, щоб мати змогу брати участь у кримінальному провадженні: 1) особа, яка сертифікована Міністерством юстиції України як судовий перекладач та внесена до Реєстру судових перекладачів; 2) незаінтересованість у результатах розгляду справи; 3) досягнення повноліття [3, с. 345].

Проаналізувавши і синтезувавши наведені вище наукові погляди, вважаємо за можливе висловити власну думку з даного питання. З нашого погляду, перекладач у кримінальному провадженні повинен відповідати таким вимогам:

- 1) досягнення повноліття;
- 2) наявність необхідної компетенції, а саме володіння мовами, знання яких необхідне для перекладу;
- 3) володіння юридичною термінологією;
- 4) незаінтересованість у кримінальному провадженні;
- 5) склав кваліфікаційний іспит;
- 6) внесений до Довідково-інформаційного реєстру перекладачів.

Вважаємо, що лише у випадку необхідності перекладу рідкісної мови до кримінального провадження у якості перекладача може бути залучена особа, яка не внесена до Довідково-інформаційного реєстру перекладачів.

На сьогоднішній день повноваження щодо встановлення компетентності перекладача у кримінальному провадженні покладені на сторону, яка його залучила, слідчого суддю або суд. На нашу думку, внесення особи до Довідково-інформаційного реєстру перекладачів є необхідною гарантією їх компетентності, оскільки займатись її встановленням повинні відповідні особи, на яких покладений такий обов'язок.

Володіння юридичною термінологією, є обов'язковою для перекладача у кримінальному процесі, оскільки це забезпечує точність перекладу правових позицій учасників кримінального провадження.

Питання встановлення незаінтересованості перекладача висвітлене у ч. 4 ст. 68 КПК України, що є наслідком його відводу.

За завідомо неправильний переклад або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків перекладач несе відповідальність передбачену ст. 385 КК України.

Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо за необхідне внести зміни до законодавства шляхом доповнення КПК України нормами, що стосуються вимог, які висуваються до особи перекладача у кримінальному провадженні. Внесення цих змін є запорукою дотримання гарантії мови, якою здійснюється кримінальне провадження та отримання особами, які не володіють мовою, якою здійснюється судочинство, якісного та професійного перекладу і тим самим забезпечення виконання завдань кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Головинская Е. П. Процесуально-правовые основы деятельности переводчика по обеспечению принципа языка уголовного судопроизводства: дис. канд. юрид. наук. Воронеж, 2006. 193 с.
2. Мархевка О. В. Критерії допустимості участі перекладача у кримінальному судочинстві. Науковий вісник. 2013. №4. С. 392-401.
3. Кузик Т. М. Поняття та вимоги до особи перекладача у кримінальному процесі України. Українські наукові записки. 2013. №1. С. 341-346.

Сулятицька Валерія,

3 курс, 8 група

Інститут прокуратури та кримінальної юстиції

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ОДНОЧАСНОГО ДОПИТУ ДВОХ ЧИ БІЛЬШЕ ВЖЕ ДОПИТАНИХ ОСІБ

Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб (раніше – «очна ставка») давно відомий українському кримінальному процесу. Незважаючи на це, при його проведенні виникають складнощі, викликані як проблемами в процесуальній регламентації, так і невирішеністю ряду питань на теоретичному рівні. Існують різні інтерпретації мети одночасного допиту, складу його учасників, можливості його проведення в окремих ситуаціях. Тому, метою цієї роботи є вироблення пропозицій і рекомендацій з питань, що викликають складнощі.

Так, одночасний допит визначається в науці як одночасний почерговий допит двох раніше допитаних учасників кримінального провадження, в показаннях яких є істотні суперечності щодо одних і тих же обставин. Одночасний допит, хоча і являє собою вид допиту, однак, є самостійною слідчою дією, що має власні мету і підстави проведення, коло учасників, процесуальний порядок призначення, проведення і фіксації результатів. У зв'язку з цим, вважаємо, що процесуальні правила, встановлені для проведення допиту, не можна механічно застосовувати повністю до одночасного допиту.

Мета такого допиту, відповідно до ч. 9 ст. 224 КПК України полягає в з'ясуванні причин розбіжностей у показаннях раніше допитаних осіб, проте її не можна зводити тільки до «вирівнювання» змісту показань її учасників. Зокрема, як зазначає О. В. Капліна, не тільки ці причини мають бути підставою для проведення «очної ставки», а й перевірка правдивості одержаних раніше показань, з'ясування питання про те, хто саме дає правдиві показання та чи можливе усунення цих розбіжностей.

Фактичною підставою одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб є істотні суперечності в показаннях раніше допитаних осіб (ч. 9 ст. 224 КПК України). У науковій літературі з цього приводу зазвичай вказується, що істотними слід вважати протиріччя, які стосуються обставин, що підлягають доказуванню. Однак, вважаємо, що таку вказівку надто абстрактною, оскільки «істотність» сама по собі означає такий стан, при якому повідомлені особами відомості є взаємовиключними. Разом з тим іноді суперечності стосуються тих властивостей будь-якого об'єкта або дії, які самі по собі істотними не виступають, проте набувають істотне значення виходячи з усього комплексу обставин.

Таким чином, вважаємо, що теоретично можна визнавати істотними всі суперечності, які стосуються опису складу злочину. Разом з тим питання про віднесення таких протиріч до істотних в кожному кримінальному провадженні має вирішуватися слідчим, виходячи з конкретної ситуації.

Цікавими вважаємо також особливості проведення одночасного допиту в режимі відеоконференції. Так, згідно із законом у режимі відеоконференції може бути проведено допит осіб, а також і одночасний допит двох чи більше осіб, зокрема, вважаємо, що така ситуація може мати місце, за необхідності забезпечити безпеку одного з учасників допиту, проте існує об'єктивна потреба у проведенні саме одночасного допиту. Хоча, слід зауважити, що результати останньої можуть бути менш значними, ніж під час безпосереднього контакту. Тому, вважаємо, що питання про проведення чи не проведення допиту в режимі відеоконференції повинно повністю залежати від внутрішнього переконання слідчого або прокурора.

У спеціальній літературі також вказується на необхідність обережного підходу до проведення одночасного допиту у випадках, коли про це заявляють клопотання учасники (або їхні представники), які, на думку слідчого (прокурора), дали неправдиві показання. Найчастіше такі клопотання заявляють для того, щоб спробувати під час такого допиту схилити учасника, який дав правдиві показання, до відмови від своїх показань або їх зміни, що нерідко вдається через незадовільну підготовку до проведення такої слідчої (розшукової) дії, недосвідченість слідчого тощо. В такому випадку, вважаємо, що слідчому потрібно ретельно зважувати усі «за» та «проти», однак відмова повинна бути вмотивована.

Ще одним проблемним питанням проведення одночасного допиту, вважаємо, можливість його проведення за участі неповнолітніх/малолітніх. Так, у КПК України є обмеження, яке стосується проведення одночасного допиту за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом із підозрюваним для з'ясування причин розбіжностей у їх показаннях, однак лише у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи й статевої недоторканності особи, а також щодо злочинів, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування (абз. 4 ч. 9 ст. 224 КПК України). Проте, на нашу думку, враховуючи і так особливе емоційне перевантаженнями неповнолітніх у зв'язку з участю в проведенні слідчої (розшукової) дії, підвищене навіювання, можливість негативного впливу на них із боку дорослих учасників слідчої (розшукової) дії може призвести до того, що підпадаючи під вплив дорослого і відчуваючи страх, неповнолітні можуть змінювати показання, надані раніше, та відмовлялися давати показання або давали неправдиві показання. Тому, вважаємо за доцільне, на законодавчому рівні взагалі заборонити залучати неповнолітніх/малолітніх до одночасного допиту.

Тож, вважаємо, що проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб відіграє вкрай важливе значення в процесі доказової діяльності у кримінальному провадженні. Однак, враховуючи усі зазначені особливості, вважаємо, що для уникнення ризику можливої зміни правдивих показань добросовісного учасника, відмови від дачі показань або тиску на одного з учасників, необхідно в кожному випадку ретельно підходити до організації такої слідчої (розшукової) дії та внести до КПК України запропоновані зміни щодо одночасного допиту неповнолітніх/малолітніх осіб.

*Науковий керівник :к.ю.н.,
асистент кафедри кримінального процесу НЮУ
ім. Ярослава Мудрого Беспалько І.Л*

*Харковець Олена Петрівна
студентка 3 курсу
Інституту прокуратури та кримінальної
юстиції НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

НЕДОТОРКАННІСТЬ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ ЯК ОДНА З НАЙВАЖЛИВІШИХ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНО ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Засади кримінального провадження відображають сутність, зміст, структуру та форму кримінального провадження, є керівними положеннями для закріплення його завдань, побудови стадій, окремих проваджень та інститутів.

Серед закріплених в ч. 2 ст. 7 КПК законодавцем засад кримінального провадження такий принцип як недоторканість житла та іншого володіння особи вимагає подальшого визначення напрямку його реалізації у правозастосовчій практиці. Так, дискусійними у кримінальному процесі залишаються проблеми елементів нормативного змісту засади недоторканності житла та іншого володіння особи, дослідження її міжнародно-правового досвіду у процесі реалізації під час кримінального провадження.

До змісту недоторканності житла відносяться наступні положення: людина самостійно формує свій спосіб життя, взаємини у родині, відносини з іншими людьми у житлі чи іншому володінні; здійснює особисте життя у своєму житлі за своїм розсудом; захист житла від будь-якого вторгнення фізичних, юридичних осіб, держави; неможливість незаконного позбавлення житла і іншого володіння; неможливість незаконного переселення й втрати житла чи іншого володіння [1].

Конституція України в ст.30 закріплює те, що кожному гарантується недоторканість житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду.

Аналогічно трактує це положення в ст. 13 чинний кримінально-процесуальний кодекс України.

Відповідно до ч. 2 ст. 233 КПК під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення. Не є житлом приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за законом.

Під іншим володінням особи розуміються транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи.

Формулювання такого принципу як недоторканності житла та іншого володіння загалом співпадає з визначеннями кримінального законодавства інших країн. Так, прикладом може слугувати норма КПК Республіки Вірменії, яка закріплена таким чином: кожен має право на недоторканність житла; заборонено проникати всупереч волі людини в її житло, крім передбачених законом випадків. Житло може бути піддано обшуку тільки за рішенням суду в передбачених цим Кодексом випадках. Огляд житла, здійснення там інших процесуальних дій, а також проникнення в нього із застосуванням технічних засобів усупереч волі осіб, що займають його, може бути проведеним під час кримінального судочинства лише за постановою органу дізнання, слідчого, прокурора.

У Німеччині право на недоторканність житла передбачене в ст. 13 Основного Закону ФРН 1949 року.

В ст. 18 Конституції Іспанії проголошується недоторканність житла і вказується, що вторгнення до нього чи обшук без дозволу господаря або попередньої санкції суду не допускається, за винятком випадків затримання на місці вчинення злочину [2].

Постанова Пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. щодо поняття «житло» у п. 22 дає такі визначення: «Під житлом потрібно розуміти приміщення, призначене для постійного або тимчасового проживання людей (будинок, квартира, дача, номер у готелі тощо). До житла прирівнюються також ті його частини, в яких може зберігатися майно (балкон, веранда, комора тощо), за винятком господарських приміщень, не пов'язаних безпосередньо з житлом (гараж, сарай тощо).

Поняття «інше приміщення» включає різноманітні постійні, тимчасові, стаціонарні або пересувні будівлі чи споруди, призначені для розміщення людей або матеріальних цінностей,

виробниче або службове приміщення підприємства, установи чи організації, гараж, іншу будівлю господарського призначення, відокремлену від житлових будівель, тощо».

Ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод також закріплює цю засаду як таку, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Відповідно до практики ЄСПЛ поняття "житло" у п. 1 ст. 8 КЗПЛ охоплює не лише житло фізичних осіб. Воно може поширюватися на офісні приміщення, які належать фізичним особам, а також офіси юридичних осіб, їх філій та інші приміщення. На цьому неодноразово наголошував ЄСПЛ

(рішення ЄСПЛ "Джілоу проти Сполученого Королівства" від 24 листопада 1986 р.); "Чаппел проти Сполученого Королівства" від 30 березня 1989 р.; "Німітц проти Німеччини" від 16 грудня 1992 р.; "Функепроти Франції" від 25 лютого 1993 р.; "Компанія "Кола Ест" та інші проти Франції" від 16 квітня 2002 р.; "Прокопович проти Російської Федерації" від 18 листопада 2004 р.; "Бук проти Німеччини" від 28 квітня 2005 р.; "МакКей-Копецький проти Польщі" від 19 вересня 2006 р. та ін.

Проте, часто ми спостерігаємо порушення цього принципу. Так, у справі «Пантелеєнко проти України» (Panteleyenko v. Ukraine) від 29 червня 2006 р. (заява №11901/02) ЄСПЛ зазначив: оскільки Уряд заявив, що держава має більше повноважень у сфері обшуку офісних приміщень у порівнянні з обшуком житлових помешкань, Суд вважає недоцільним розпочинати дискусію з цього приводу, наслідок якої не матиме жодного відношення до цієї справи. Суду достатньо, що в будь-якому випадку обшук офісу заявника призвів до порушення, у значенні статті 8 Конвенції, його права на повагу до житла.

Іншими рішенням, в якому було визнано порушення статті 8 Конвенції, є справа «Головань проти України» (Golovan v. Ukraine, заява № 41716/06), справа «Ратушна проти України» Заява № 17318/06. Справи ЄСПЛ свідчать про велику кількість порушень цієї засади з боку правоохоронних органів, але спостерігається і відновлення цього права. Прикладом може слугувати рішення ЄСПЛ «Кузьменко проти України» де держава-відповідач зобов'язана була сплатити заявнику 1500 євро за порушення обшуку квартири.

Крім того, проникнення до житла чи іншого володіння особи може мати місце не тільки під час огляду (ст. 237 КПК) чи обшуку (ст. 234 КПК), але й також при проведенні слідчого експерименту (ч. 5 ст. 240 КПК), обстеженні публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК), застосуванні деяких засобів забезпечення кримінального провадження, але у будь-яких випадках таке проникнення можливе тільки на підставі попереднього рішення про це слідчого судді.

Е.О. Вологіна вважає, що недоторканність житла – це право на державну охорону житла громадян, які володіють ним внаслідок договору житлового найму або на праві особистої власності, а також тимчасового житла (кімната, місце у гуртожитку, готелі, будинку відпочинку, санаторії, пансіонаті, туристський намет, дача) від незаконних обшуків, виїмок,

арешту, переселень, виселень та інших вторгнень без згоди особи, яка у ньому проживає, з боку як посадових осіб, так і окремих громадян.

На нашу думку, забезпечення особистих прав і свобод людини, а також їх захист і реалізація є одним з головних завдань правової держави, особливе значення яких має місце саме в кримінально процесуальній діяльності. У системі конституційних прав і свобод людини і громадянина важливе місце належить саме суб'єктивним правам на недоторканність житла та іншого володіння. Але у будь-якому випадку останнє слово у відновленні порушених цих прав повинно належати державі. Саме держава виробляє відповідні гарантії і забезпечує ефективність їх дії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Малярєнко В.Т. Про недоторканність житла та іншого володіння особи як засаду кримінального судочинства / В.Т. Малярєнко Кримінальний процес України: стан та перспективи розвитку: навч. посібн. К.: Ін Юре, 2004, Ст 300.

2. Назаров В. Право особи на недоторканність житла та його обмеження у кримінальному провадженні: Юридична Україна. 2009, № 5, Ст. 110.

Науковий керівник:

асистент Беспалько І. Л.

*Вінниченко Василій Анатолійович
Аспірант кафедри Правосуддя
Юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН З ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИМИ ПРАВОВІДНОСИНАМИ

Актуальним є питанням, співвідношення оперативно-розшукових правовідносин та кримінальних процесуальних правовідносин в умовах необхідності реформування системи кримінальної юстиції України.

М. А. Погорєцький визначає, що оперативно-розшукові правовідносини як такі, що врегульовані законодавством про оперативно-розшукову діяльність та відомчими нормативно-правовими актами, й виникають, розвиваються й припиняються в сфері оперативно-розшукової діяльності, через які реалізуються повноваження підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, та їх посадових осіб, права й обов'язки осіб, які потрапили до її сфери. Таке, визначення поняття зводить виключно до нормативно-правового регулювання законодавства про оперативно-розшукову діяльність і визначає предметом оперативно-розшукової діяльності визначенні законодавством завдання оперативно-розшукової діяльності.

О. Ю. Шумилов дійшов висновку, що в цій специфічній державно-правовій сфері функціонують надто різноманітні як за характером, так і за суб'єктним складом правовідносини, які він класифікував на дві групи: правовідносини, що мають матеріально-правовий характер (кримінально та адміністративно-правові відносини, а також окремі відносини, врегульовані нормами цивільного, трудового й міжнародного права);

правовідносини «процесуальної властивості», які, на його думку, регулюються в основному нормами кримінально- й адміністративно-процесуального права. Науковець вважає, що усі ці відносини мають єдину мету — реалізацію завдань з пошуку й фіксації фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб і груп, про розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав і організацій з метою припинення правопорушень і в інтересах кримінального судочинства, а також одержання інформації в інтересах безпеки суспільства й держави, що забезпечує надійний захист прав, свобод і законних інтересів осіб, які притягуються до цієї сфери; ця мета обумовлена наявністю загального об'єкта всієї цієї різноманітності суспільних відносин, що мають місце в процесі здійснення оперативної-розшукової діяльності. Виходячи з цього, автор зробив висновок, що правовідносини в сфері оперативної-розшукової діяльності утворюють свій власний предмет правового регулювання. Водночас, на нашу думку, таке твердження є невірним для умов кримінальної юстиції України, починаючи з 2012 року та об'єднує різні види діяльності державних органів.

Будь, які правовідносини мають склад правовідносин, як суб'єкт, об'єкт та зміст правовідносин.

Суб'єктом оперативно-розшукових правовідносин відповідно до чинного законодавства є оперативні підрозділи: Національної поліції; Державного бюро розслідувань; Національного антикорупційного бюро; Служби безпеки України; Служби зовнішньої розвідки України; Державної прикордонної служби України; управління державної охорони; органів доходів і зборів; органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України; розвідувального органу Міністерства оборони України.

При цьому, оперативні підрозділи передбачені статтею 41 Кримінального процесуального кодексу України (надалі – КПК) які є суб'єктами кримінальних-процесуальних правовідносин є: Національної поліції; Державного бюро розслідувань; Національного антикорупційного бюро; Служби безпеки України; Державної прикордонної служби України; органів доходів і зборів.

Тобто, як ми вбачаємо, суб'єктний склад оперативних-розшукових правовідносин є ідентичним до оперативних підрозділів, як суб'єктів кримінальних процесуальних правовідносин, крім розвідувальних органів та управління державної охорони.

Об'єктом правовідносин, є те на, що вони спрямовані. В випадку оперативно-розшукових правовідносин це завдання оперативної-розшукової діяльності.

Статтею 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» встановлено, що завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

Тобто, ми вбачаємо 4 окремі об'єкти в завданнях оперативної-розшукової діяльності:

1. Пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України. Цей об'єкт оперативної-

розшукової діяльності передбачає виявлення кримінальних правопорушень і збирання фактичних даних, які можуть бути визнані як докази у кримінальному провадженні.

Тобто, на нашу думку, в цьому напрямку оперативної-розшукової діяльності в нас виконуються, окремі, завдання передбачені статтею 2 КПК, як захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень та забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування. Реалізація цього завдання суб'єктами оперативної-розшукової діяльності здійснюється, шляхом виявлення кримінальних правопорушень, їх документування та реалізації матеріалів оперативної-розшукової діяльності в кримінальне провадження.

Водночас, в практиці реалізації матеріалів оперативної-розшукової діяльності в кримінальне провадження існує проблема визнання фактичних даних отриманих в ході проведення оперативної-розшукової діяльності доказами в кримінальному провадженні. Оскільки відповідно до частини 1 статті 84 КПК доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню .

Фактичні дані отримані суб'єктами оперативної-розшукової діяльності з огляду на це не є доказами у кримінальному провадженні, а є виключно підставами для внесення до ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення. З огляду на це існує проблема в притягненні до кримінальної відповідальності винних осіб в тяжких та особливо тяжких злочинах, у випадках, якщо доказування обставин кримінального правопорушення базується на матеріалах оперативної-розшукової діяльності, які визнаються недопустимими доказами під час судового розгляду кримінальних проваджень.

На нашу думку, діяльність з пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні дії окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, повинна бути врегульована нормами кримінального процесуального законодавства, оскільки дана діяльність виконує завдання кримінального провадження та має відношення до загального об'єкту кримінальних процесуальних правовідносин.

2. Пошук і фіксація фактичних даних про розвідувально-підбивну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень. Даний об'єкт діяльності суб'єктів оперативної-розшукової діяльності має ознаку контррозвідувальної складової оперативної-розшукової діяльності. Так, згідно з частиною 1 статті 2 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» метою контррозвідувальної діяльності є попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, припинення розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на державну безпеку України, усунення умов, що їм сприяють, та причин їх виникнення.

Статтею 1 зазначеного Закону, встановлено, що контррозвідувальна діяльність - спеціальний вид діяльності у сфері забезпечення державної безпеки, яка здійснюється з використанням системи контррозвідувальних, пошукових, режимних, адміністративно-правових заходів, спрямованих на попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, розвідувальним, терористичним та іншим

протиправним посяганням спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на інтереси України.

Тобто, як ми вбачаємо із Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» в даному випадку мова йде про контррозвідувальна діяльність, яка є ширшою за оперативно-розшукову діяльність, при цьому варто зауважити, що пунктом 5 частини десятої статті 8 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність», встановлено, що контррозвідувальна справа повинна бути закрита у разі, заведення за матеріалами контррозвідувальної діяльності оперативно-розшукової справи. У практиці діяльності, Департаменту контррозвідки Служби Безпеки України, підставою заведення оперативно-розшукової справи є виявлення ознак кримінального правопорушення, на підставі контррозвідувальної справи.

Отже, на нашу думку, контррозвідувальна складова повинна бути виключення із Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» і регулюватись виключно Законом України «Про контррозвідувальну діяльність» та відомчими актами контррозвідувальних органів. Порядок реалізації матеріалів про кримінальні правопорушення контррозвідувальними органами для органів досудового розслідування повинен бути врегульований КПК, в частині допустимості визнання фактичних даних доказами у кримінальному провадженні.

3. Пошук і фіксація фактичних даних в інтересах кримінального судочинства. Цей об'єкт оперативно-розшукових правовідносин реалізується через механізми передбачені Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Так, статтею 1 цього Закону, встановлено, що Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, тобто у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні кримінальних правопорушень, а також у судовому розгляді кримінальних проваджень, - це здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя.

При цьому, статтею 2 КПК встановлено, що закиданням кримінального провадження є, зокрема, захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Тобто, завдання кримінального провадження включають, в себе і завдання оперативної-розшукової діяльності з пошуку і фіксація фактичних даних в інтересах кримінального судочинства, з метою забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Отже оперативно-розшукових правовідносин, щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві є по суті кримінальними процесуальними правовідносинами і потребують окрема врегулювання в нормах КПК.

4. Отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави є розвідувальною та контррозвідувальною складовою оперативної-розшукової діяльності. Так, відповідно до пункту 2 частини 1 статті 6 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» підставами для проведення контррозвідувальної діяльності є, зокрема, виконання визначених законом завдань щодо:

контррозвідувального забезпечення економічного, інформаційного, науково-технічного потенціалу, оборонно-промислового і транспортного комплексів та їх об'єктів,

національної системи зв'язку, Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань, військово-технічного співробітництва, дотримання міжнародних режимів нерозповсюдження, а також закордонних дипломатичних установ України і безпеки громадян України за кордоном;

контррозвідального захисту органів державної влади, правоохоронних і розвідувальних органів, охорони державної таємниці;

захисту посольств і представництв іноземних держав в Україні та їх співробітників від терористичних посягань;

вивчення і перевірки осіб, які оформлюються для допуску до державної таємниці, до роботи з ядерними матеріалами та на ядерних установках чи залучених до конфіденційного співробітництва;

забезпечення власної безпеки, у тому числі співробітників органів та підрозділів, що здійснюють контррозвідальну діяльність, членів їх сімей та осіб, які допомагають і сприяють у здійсненні контррозвідальної діяльності;

інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (щодо загроз державній безпеці України).

Разом з тим, відповідно до абзацу другого статті 1 Закону України «Про розвідувальні органи України» розвідувальна діяльність - діяльність, яка здійснюється спеціальними засобами і методами з метою забезпечення визначених законом органів державної влади розвідувальною інформацією, сприяння реалізації та захисту національних інтересів, протидії за межами України, у тому числі у кіберпросторі, зовнішнім загрозам національній безпеці України.

Тобто, такий об'єкт оперативно-розшукових правовідносин, як отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави є об'єктом контррозвідальних та розвідувальних відносин.

З огляду, на це в сучасній системі кримінальної юстиції та національної безпеки не можливо визначати як окремий вид правовідносин оперативно-розшукові правовідносини через множинність об'єкта цих правовідносин та концептуальне їх призначення. Законодавство про оперативну-розшукову діяльність регулює по суті: кримінальні-процесуальні правовідносини; контррозвідальні та розвідувальні відносини.

На нашу думку, інститут оперативної-розшукової діяльності в частині регулювання кримінальних процесуальних правовідносин щодо виявлення злочинів, що готуються; осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання; захисту учасників кримінального судочинства потребує включення в КПК.

Інститут оперативної-розшукової діяльності щодо контррозвідальних та розвідувальних відносин, потребує врегулювання в спеціальному законодавстві, що регулює контррозвідальну та розвідувальну діяльність.

Секція Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право;

***Головкін Богдан Миколайович,
доктор юридичних наук, професор, завідуючий
кафедрою кримінології та кримінально-
виконавчого права
Національного юридичного університету ім.
Ярослава Мудрого;
керівник наукових робіт, головний науковий
співробітник відділу кримінологічних
досліджень Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності ім. акад.
В. В. Сташиса***

***Новіков Олег Володимирович,
кандидат юридичних наук, асистент
кафедри кримінології та кримінально-
виконавчого права
Національного юридичного університету ім.
Ярослава Мудрого;
керівник наукових робіт, головний науковий
співробітник відділу кримінологічних
досліджень Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності ім. акад.
В. В. Сташиса***

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ВИДИ КОРУПЦІЇ У ПРИВАТНІЙ СФЕРІ

Корупція у приватній сфері є відносно новим для України явищем. Вперше вона почала досліджуватися після ухвалення нового антикорупційного законодавства України (Закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки» від 14 жовтня 2014 р. №1699-VII та Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 №1700-VII.), в якому відбулася імплементація положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, а також після встановлення кримінальної відповідальності за корупційні злочини у приватному секторі.

Системний аналіз норм та положень Конвенції ООН проти корупції (зокрема, ст. 12, 21 та 22), Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ст. 7 та 8), Рамкового рішення Ради Європи про боротьбу з корупцією в приватному секторі (ст. 2), Міжнародного стандарту ISO 37001:2016 «Системи менеджменту протидії корупції» (Розділ 1 – «Галузь застосування»), а також Закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки» (Розділ 3: підрозділ «Запобігання корупції у приватному секторі»), Закону України «Про запобігання корупції» (ст. 1, 3 та Розділ 10) та Кримінального кодексу України (ст. 18, 45, 191, 354, 364¹, 365², 368³, 368⁴) дає підстави

визначити *корупцію у приватній сфері* як використання службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди службовій особі юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

Можна визначити наступні *ознаки корупції у приватній сфері*:

1. Корупційні злочини у приватній сфері заподіюють шкоду економічним (комерційним) інтересам юридичних осіб приватного права (суб'єктам господарювання).

2. Корупційні злочини у приватній сфері вчиняються під час здійснення господарської (підприємницької) діяльності (як міжнародної так і національної).

3. Особливий суб'єктний склад: з одного боку – юридичні особи приватного права, а з іншого – державні органи, підприємства, установи та організації. Слід зазначити, що відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» до службових осіб юридичної особи приватного права належать особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а також інші особи, які не є службовими особами та які виконують роботу або надають послуги відповідно до договору з підприємством, установою, організацією, – у випадках, передбачених цим Законом. Окрім цього, до суб'єктів корупційних злочинів у приватній сфері також належать особи, що надають публічні послуги.

4. Не всі корупційні злочини вчиняються у приватній сфері. Кримінально-караними видами корупційних правопорушень у приватній сфері натеper є: *ч. 2 ст. 191 КК України* – «Привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем»; *ст. 354 КК України* – «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації»; *ст. 364¹ КК України* – «Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми»; *ст. 365² КК України* – «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги»; *ст. 368³ КК України* – «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми»; *ст. 368⁴ КК України* – «Підкуп особи, яка надає публічні послуги».

Корупція у приватній сфері має *три різновиди*: а) корупційні практики у відносинах між юридичними особами приватного права із державними органами, установами, державними та комунальними підприємствами (відносини «бізнес-влада»); б) корупційні практики у господарських відносинах між юридичними особами приватного права (відносини «бізнес-бізнес»); в) корупційні практики у господарських відносинах між юридичними особами приватного права із громадянами (відносини «бізнес-населення»).

*Лисодєд Олександр Володимирович,
доцент кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

СУЧАСНЕ ШАХРАЙСТВО В УКРАЇНІ

На сьогодні в Україні шахрайство є другим за поширеністю загальнокримінальним злочином проти власності після крадіжок. Останнім часом у країні щорічно реєструється від 35 до 45 тис. шахрайств, що становить від 7% до 8% злочинів у структурі зареєстрованої злочинності і, відповідно, від 10% до 14% злочинів у структурі злочинів проти власності. При цьому, шахрайство, поряд з вимаганням, є ще й найбільш латентним загальнокримінальним злочином проти власності.

Цей вид злочинів тривалий час відносився у злочинному середовищі до елітних злочинів, а шахраї – до еліти злочинного світу. На початку ХХ століття переважна частина шахраїв виокремилась від інших злочинців і сформувалась у своєрідну «касту» професійних злочинців, серед яких існувала своя кримінальна субкультура, злочинна стратифікація та злочинні кваліфікації в залежності від виду вчинюваного шахрайства і для яких вчинення шахрайства ставало стилем життя, так би мовити певною роботою та головним джерелом для існування та задоволення свої потреб. Більша частина з них ніде або ніколи не працювали, не були обтяжені сімейними стосунками, займались виключно професійною злочинною діяльністю та вели паразитичний спосіб життя [1].

Розпад Радянського Союзу, зміни у політичному устрої нашої держави, введення ринкової економіки призвели до суттєвих змін у злочинному середовищі, у тому числі і серед шахраїв. У ХХІ столітті залишились як традиційні види шахрайства, характерні для 80-90-х років минулого століття (але наповнені більш якісним змістом, з використанням психологічних і психічних засобів впливу на свідомість жертви), так з'явилися і принципово нові, пов'язані з використанням розгалуженої системи засобів масової інформації, комп'ютерних технологій, мобільного телефонного зв'язку, глобальної мережі Інтернет, електронних безготівкових розрахунків та переказів, банківських карток, інших різних інноваційних технологій тощо. Крім шахрайства на звичному побутовому ґрунті, ці злочини вже тісно пов'язані з бізнесом і вчинюються також у кредитно-фінансовій, банківській, медичній, туристичній сферах, митній справі, на ринку корпоративних прав, нерухомості, страхування, торгівлі, в інших галузях економіки. Таке шахрайство, як правило, має вже організовані форми та пов'язане з корупцією.

Із найпоширеніших на сьогодні видів шахрайства можна назвати наступні:

– побутове шахрайство (взяття грошей, речей, золотих виробів, іншого майна у тимчасове користування, в борг без наміру віддавати; продаж по ринковим цінам низькоякісних або несправних товарів народного вжитку шляхом особистого відвідування шахраями місць проживання громадян; різноманітне ворожіння магів, чаклунів, екстрасенсів та інших шарлатанів нібито від нетрадиційної медицини, які за гроші виліковують усі хвороби або пропонують втручання у психічний стан жертви) та ін.);

– гральне шахрайство (шулерство; гра в наперстки; фіктивні лото, лотерея, аукціони, конкурси з попереднім внесенням грошових коштів у якості передоплати, авансу, застави та ін.);

– шахрайство по наданню різноманітних послуг (у працевлаштуванні; поїздках за кордон (особливо на відпочинок або за туристичними турами); по придбанню товарів народного споживання, промислових товарів, транспортних засобів, об'єктів нерухомості за більш низькими цінами чи на пільгових умовах; по реалізації речей, майна та ін.);

– шахрайство у вигляді фальсифікації (ювелірних виробів та прикрас, дорогоцінного каміння, продуктів харчування, лікєро-горілчанних виробів, засобів побутової хімії, парфюмерно-косметичних засобів, ліків і медичних препаратів, творів художнього, образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, офіційних документів та ін.);

– телефонне шахрайство (телофонні дзвінки або sms-повідомлення по наданню термінової допомоги за гроші рідним або близьким людям, яких нібито затримала поліція за вчинення або підозру у вчиненні злочину, або які потрапили у дорожньо-транспортну пригоду, аварію чи іншу надзвичайну ситуацію тощо; прохання назвати номер особистого банківського рахунку під різними приводами та з різних причин з метою зняття грошових коштів та ін.);

– медичне шахрайство (продаж звичайних дешевих медичних препаратів за завищеною ціною, як правило, під видом чудодійних засобів від усіх захворювань і обов'язково зарубіжного виробництва, аналогів яких немає у нашій країні; продаж біологічно активних добавок замість ліків; надання суттєвої знижки за пакет медичних послуг гарної клініки чи лікарні, але з обов'язковою попередньою оплатою першого внеску; пропонування непотрібних чи неефективних схем лікування; встановлення фіктивного діагнозу з наступною операцією чи тривалим лікуванням та ін.);

– шахрайство шляхом привласнення влади або звання посадової особи (органів влади та управління місцевого, регіонального чи державного значення, а також органів місцевого самоврядування, відомих громадських організацій, політичних партій тощо);

– трастове шахрайство (заволодіння грошовими коштами через «фінансові піраміди», псевдо- довірчі товариства, трастові фонди, страхові компанії, інвестиційно-будівельні компанії, кредитні спілки тощо);

– Інтернет-шахрайство (придбання товарів через фіктивні Інтернет-магазини чи Інтернет-аукціони; накопичення капіталу за допомогою «чарівних гаманців»; фішинг; участь у дешевих розпродажах, конкурсах, лотереях, суперпрограмах швидкого заробітку, різноманітних бізнес-пакетах, високоприбуткових інвестиційних програмах; махінації з платіжними картками та системами; офіційне віддалене працевлаштування або робота вдома; знайомство з «віртуальними альфонсами» тощо).

Цей перелік не є вичерпним, адже з розвитком або появою нових суспільних відносин з'являються і нові види шахрайства. Слід тільки зазначити, що пандемію Covid 19 шахраї вже поставили собі на «озброєння».

Змінився і кримінологічний портрет сучасного шахрая. На сьогоднішній день це особи у віці 25-45 років (60-65%), переважно чоловіки (65-75%), з вищою освітою (60-70%), працюючі, добре зорієнтовані в економічних і юридичних питаннях, позитивно характеризуються за місцем проживання і роботи (90%), не зловживають спиртними напоями

та/чи наркотичними засобами, раніше не притягувались до кримінальної відповідальності. Але в залежності від виду шахрайства чи сфери його вчинення ці показники можуть змінюватися. Наприклад, останні дослідження свідчать, що серед осіб, які вчинили злочини у сфері туристичного бізнесу, кількість жінок складає 84%. Вищу освіту мають 77% менеджерів туристичних агентств, а у директорів агентств, винних у вчинення шахрайств у даній сфері, вища освіта майже стовідсоткова, 70% з них – одружені, близько 97% не мали раніше судимості [2, с. 96-97]. В цілому ж сучасні шахраї у своїй більшості – це злочинці вже нової генерації, які ведуть респектабельний і законослухняний спосіб життя з підвищеним стандартом споживання, не підтримують зв'язки з усталеним кримінальним середовищем і не відносять себе до нього, не поділяють і не підтримують кримінальну субкультуру.

Більшість шахраїв за психофізичними, інтелектуальними, емоційними і вольовими здібностями та якостями зовні нічим не відрізняються від законослухняних громадян, але внутрішньо їх перевершують. Рівень розумового розвитку сучасного шахрая вище середнього, відзначається досить значний обсяг знань і схильність до їх підвищення чи придбання нових в тих сферах, з якими пов'язана злочинна діяльність, наявний певний життєвий досвід, незважаючи в окремих випадках на молодість, широта поглядів і різноманітність інтересів. При цьому шахраї характеризуються високим ступенем самовиправдання своєї злочинної поведінки. Більшість із них (80%) заперечують свідомий вибір протиправного варіанту поведінки, прагнуть довести його обумовленість зовнішніми, а не внутрішніми чинниками, намагаються представити свої дії буденними і поширеними, а покарання незаслуженим і несправедливим.

Шахраї здатні витримувати інтенсивне тривале психоемоційне навантаження без зниження продуктивності злочинної діяльності, самоудосконалювати форми кримінального обману чи зловживання довірою, одночасно вести спостереження за багатьма характеристиками об'єкта злочинної уваги та великою їх кількістю, вибудовувати логіку послідовності шахрайських дій для досягнення злочинної мети, здійснювати психодіагностику індивідуально-психологічних особливостей жертв, знаходити «слабкі місця» та застосовувати підходящі способи маніпуляції, проникати у внутрішній світ жертви, відчувати та розуміти її психічні стани, прогнозувати майбутню поведінку жертви, налаштовуватися на різні форми спілкування та обирати відповідну манеру поведінки, безпомилково грати ролі різних соціальних і професійних типів, видавати себе за інших людей, не показувати своє справжнє ставлення, створити враження надійної або потрібної людини, привертати увагу людей, подати себе та зацікавити жертву тощо. При цьому шахраї постійно перебувають у пошуку тих видів діяльності, в якій найбільш повно можуть проявити свої злочинні здібності, вміння і навички.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гуров А. И. Профессиональная преступность: прошлое и современность. М.: Юрид. лит., 1990. 304 с.

2. Андрушко А. В., Нестерова І. А. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили злочини у сфері туристичного бізнесу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. Одеса, 2016. № 19. С. 96-102.

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЦИФРОВОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ В УКРАЇНІ

Цифрову юриспруденцію можна визначити як систему високотехнологічних методів опрацювання юридично значущої інформації, які використовуються для інформаційного забезпечення процесів прийняття рішень в правозастосовчій практиці.

Підґрунтям практики цифрової юриспруденції в Україні є теоретичні напрацювання вітчизняних фахівців-науковців. Умовно їх можна поділити на декілька груп.

1. Системний аналіз правових явищ. Д. Б. Ельчанінов у роботі [3] здійснив аналіз впливу надсистеми (зовнішніх чинників) щодо державно-адміністративного устрою системи держави Україна.

Нами було проведено системний аналіз системи держави України [8], системи злочинності [7] та системи її запобігання [9].

2. Моделювання правових явищ і процесів. Д. Б. Ельчанінов у роботі [3] запропонував IDEF0-модель впливу надсистеми (зовнішніх чинників) щодо державно-адміністративного устрою системи держави Україна.

Лукашевич С.Ю. у роботі [5] запропонував технологію моделювання трендів злочинності, а у роботі [4] - змодельював заходи її запобігання.

У роботі [8] нами було запропоновано IDEF0-модель системи держави України, у роботі - [7] системи злочинності, а у роботі [9] - системи її запобігання.

3. Методи прогнозування злочинності. Пивоваров В.В., Климчук Ю.М. у роботі [13] окреслили математичні методи прогнозування корпоративної злочинності. Функціональні можливості вітчизняної системи кримінального аналізу RICAS щодо прогнозу злочинності в регіоні описано у роботі [14]. Нами у роботі [10] було запропоновано метод оцінки рівня латентної злочинності.

4. Виявлення та виправлення нормотворчих помилок у нормативних актах. Таку методiku описав Гуца О.М. [2], а у роботах [1; 11] Гуца О.М., Оболенцев В.Ф., Демченко О. Б. навели практичний приклад її застосування.

5. Використання технологій «штучного інтелекту» у правозастосовчій практиці - окреслено, зокрема, у роботі [12] (Оболенцев В.Ф., Ющенко О.Г.). У роботі [14] колектив авторів (Узлов Д. Ю., Струков В.М., Оболенцев В.Ф. та інші) навели методики «штучного інтелекту» системи кримінального аналізу RICAS що дозволяють виявляти та розкривати злочини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Obolentsev, V. F., Hutsa O.M., Demchenko O.B. Information technology of verification of algorithmic of medical regulations. *Wiadomosci lekarskie*. 2019. Vol. 72, Issue:12 cz. 2. P.2427-2433. URL: http://library.nlu.edu.ua/Biblioteka/sait/publ-3_2020.pdf

2. Гуца О.Н. Анализ алгоритмичности процедур в юридических текстах или Законов писатели, давайте порисуем... URL:

http://finexpert.ru/view/analiz_algoritmichnosti_protседur_v_yuridicheskikh_tekstakh_ili_zakonov_pisateli_davayte_porisuem/942

3. Єльчанінов Д. Б. Системологічний підхід до аналізу та прогнозування в державному управлінні. *Стратегічні пріоритети*. 2009. № 2 (11). С. 82–87.

4. Лукашевич С.Ю. Моделювання запобігання злочинності як підстава управлінських рішень. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 4. Т. 2. С. 101-105.

5. Лукашевич С.Ю. Моделювання трендів злочинності. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2018. № 3. С. 103-111.

6. Оболенцев В.Ф. Базові засади системного аналізу злочинності та віктимізації в Україні: монографія. Харків: Юрайт, 2016. 116 с. URL: http://dSPACE.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/12015/1/Obolencev_2016_mon.pdf

7. Оболенцев В.Ф. Базові засади системного аналізу злочинності та віктимізації в Україні: монографія. Харків: Юрайт, 2016. 116 с. URL: http://dSPACE.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/12015/1/Obolencev_2016_mon.pdf

8. Оболенцев В.Ф. Базові засади системного аналізу системи держави України: монографія. Харків: Право, 2018. 105 с. URL: [URL:https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/472/3_Beazovi_zasadi_sistemnogo_analizu_vnutri.pdf](https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/472/3_Beazovi_zasadi_sistemnogo_analizu_vnutri.pdf)

9. Оболенцев В.Ф. Базові засади системного аналізу системи запобігання злочинності в Україні. *Проблеми законності*. № 130 (215). С. 155 – 161. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.130.53682>

10. Оболенцев В.Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження: монографія. Харків: Видавець СПДФЛ Вапнярчук, 2016. 128 с.

11. Оболенцев В.Ф., Гуца О.Н., Демченко О.Б. Інформаційна технологія перевірки алгоритмічності нормативних актів медичної сфери. *Конституційні засади медичної реформи в Україні* : матеріали Медико-правового форуму (м. Харків, 6 груд. 2019 р.). Харків : Право, 2019. 104 с.

12. Оболенцев В.Ф., Ющенко О.Г. Застосування методів штучного інтелекту у юриспруденції. *Протидія організований злочинності і корупції*: матеріали XIX Всеукр. наук. конф. з кримінології для студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Харків, 02 груд. 2019 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана і Б. М. Головікіна. – Харків : Право, 2019. 232 с.

13. Пивоваров В.В., Климчук Ю.М. Математичні методи прогнозування корпоративної злочинності. *Право і суспільство*. 2018. №2. Ч.3. С.160-166.

14. Узлов Д. Ю., Струков В. М., Власов О.М., Дегтярьова І.В., Григорович О.Б., Борович Р.Б., Оболенцев В.Ф., Походзіло Л.М., Попова Д.В. Прикладний кримінальний аналіз на базі інформаційно-аналітичної системи «РІКАС»: Методичні рекомендації щодо аналітичної діяльності та кримінального аналізу на базі інформаційно-аналітичної системи «РІКАС». Харків: Юрайт, 2018. 92 с.

*Антоненко Катерина Максимівна
студентка 3 курсу, 8 групи
Інституту прокуратури та кримінальної
юстиції
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ПОРУШЕННЯ ВСТАНОВЛЕНОГО ЗАКОНОМ ПОРЯДКУ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ

Щорічно у світі виконується 100 тис. трансплантацій органів і понад 200 тис. – тканин і клітин людини. З них до 26 тис. припадає на трансплантації нирок, 8–10 тис. – печінки, 2,7–4,5 тис. – серця, 1,5 тис. – легенів, 1 тис. – підшлункової залози. Так, лише наприкінці 2007 року в Європі чекало на пересадку нирки, серця або легенів 58 200 пацієнтів, а було проведено 25 900 операцій. За оцінками експертів, у Європі за один рік, не дочекавшись трансплантації, помирає близько 4 тис. пацієнтів, тобто 12 людей на день. Кожного року до Організації Об'єднаних Націй надходить усе більше повідомлень про встановлення факту торгівлі людьми задля вилучення їх органів та майбутнього незаконного продажу. З метою протидії суспільно-небезпечним діям, пов'язаним з торгівлею людськими органами та спираючись на норми міжнародного публічного права, український законодавець доповнив Особливу частину Кримінального Кодексу України статтею 143 «Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, чим визнав кримінальну караність зазначених діянь й на території нашої країни.

Забезпечення прав людини є глобальною проблемою сучасності, у розв'язанні якої має бути зацікавлене все суспільство, адже незаконна торгівля органами і тканинами людини набула у світі значного розмаху і, зважаючи на суспільну небезпеку, боротьба в цьому напрямі має вестися наполегливо та безкомпромісно. Очевидним є той факт, що розв'язання зазначеної проблеми суто національними засобами практично неможливе, а тому вчені вважають за доцільне об'єднати зусилля світового співтовариства [1]

У Резолюції про приведення у відповідність законодавства державучасниць щодо питань вилучення, пересадження і трансплантації матеріалів організму людини № (78) 29, прийнятій Комітетом міністрів Ради Європи 11 травня 1978 р., зазначено, що жодне вилучення не повинно відбуватися за наявності чітких чи попередніх заперечень з боку померлого, зокрема враховуючи його релігійні та філософські переконання. У разі відсутності висловленої чи такої, що малася на увазі, волі померлого, вилучення може бути проведено. Однак держава може вирішити, що вилучення не повинно проводитись, якщо після проведення практично можливого розслідування, враховуючи думку сім'ї померлого і, у разі смерті недієздатної особи, її законного представника, заперечення стане очевидним; якщо померлий був недієздатний, може також знадобитися згода його законного представника.[2]

Відповідно до Декларації про трансплантацію людських органів, прийнятої 39-ю Всесвітньою медичною асамблеєю ще в жовтні 1987 р. (Декларація ВООЗ 40.13, 1987 р.), «купівля-продаж людських органів строго засуджується» [4.]. У цьому документі встановлювалася заборона на надання чи прийняття грошової або іншої компенсації за трансплантати, окрім стягнення медичною установою винагороди за проведення операції. Також визначено, що жоден лікар не може взяти на себе відповідальність за проведення

операції з пересадження органу доти, доки не буде забезпечено дотримання прав і донора, і реципієнта. До речі, в Україні цей принцип закріплений у статті 18 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» (1999 р.) і звучить так: «Укладання угод, що передбачають купівлюпродаж органів або інших анатомічних матеріалів людини, за винятком кісткового мозку, забороняється» [5]. Якщо в джерелах говориться про вартість пересадження, наприклад, серця, то йдеться не про вартість органа, а про оплату праці хірурга, витрат на ліки.

У 1991 році XLIV сесія ВООЗ ухвалила Звід основоположних принципів із трансплантації людських органів і рекомендувала державамчленам урахувати їх при проведенні політики в цій галузі. У вказаних принципах увагу акцентовано на добровільному донорстві, відсутності комерційної зацікавленості та наданні переваги органам, узятим із трупів, порівняно з органами, вилученими в живого донора, та генетично рідним порівняно з не рідними донорами. Отже, ці принципи покликані забезпечити організований, етично допустимий і прийнятний порядок регулювання таких дій як придбання і трансплантація людських органів із метою лікування. Терміном «людські органи» позначаються всі органи і тканини, за винятком репродуктивних тканин, а також крові та її замінників. Принципами заборонено сплату й отримання грошей за донорство, а також будь-які інші угоди в цій галузі. Однак це не стосується покриття витрат, пов'язаних із вилученням органів, їх зберіганням і доставкою реципієнту. Таким чином, моральна та правова оцінка закріпила моральні правові принципи розвитку трансплантології. Донорство органів має існувати лише як духовний феномен. умов, які спонукають людину на нелегальний

Я відмітила певний перелік умов, які спонукають людину на продаж своїх органів, до них, зокрема, можуть належати: погіршення життєвого рівня населення в цілому або ж в окремих регіонах країни; матеріальне неблагополуччя; наявність боргів; скрутне становище людини або родини, які спричинені не тільки відсутністю фінансових коштів, а й можливими кризовими ситуаціями у родині; пошук високооплачуваної роботи закордоном, спричинений неможливістю влаштування на роботу в своїй державі або низький рівень заробітної плати; антисоціальний, аморальний та нездоровий спосіб життя потенційних донорів, що приверта увагу до них учасників нелегального бізнесу; приваблива ціна на продаж органів на «чорному ринку», задля задоволення особистих потреб тощо.

Аналізуючи вищезазначений перелік, можна підсумувати, що головним чинником, через який люди стають добровільними «жертвами» незаконного продажу органів є низький життєвий рівень населення, що наділяє схильністю останніх стати потенційним донором.

На сьогодні ще одним важливим інструментом протидії незаконному обігу органів і тканин людини став Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, зокрема в підпункті 1 (а) (і) ст. 3, що стосується торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії (резолюція 54/263 Генеральної Асамблеї, додаток II), міститься вимога забезпечити криміналізацію пропозиції, передачі або отримання будь-якими засобами дитини з метою передачі органів дитини за винагороду. [6.]

До основних принципів усіх документів належать: 1)заборона торгівлі людськими органами; 2) необхідність захисту прав як донора, так і реципієнта; 3) незалежність обсягу медичної допомоги від того, чи пацієнт є потенційним донором, чи ні; 4) необхідність

констатації смерті донора мінімум двома незалежними лікарями, які не беруть участі у проведенні трансплантації та ін.

Підсумовуючи вищезазначене, слід зазначити, що найбільш численними жертвами стає населення, яке прагне заробити кошти задля базового матеріального забезпечення себе та своїх близьких. Саме через це, багатьма науковцями пропонується запровадити юридичні клініки [7.] або реабілітаційні центри, досвідченні фахівці яких, змогли б переконати людей відмовитись від можливості стати жертвою-донором на чорному ринку органів. Також пропонується проводити соціально-психологічні консультації, які б пояснювали населенню на державному або регіональному рівні про ймовірну можливість стати жертвою такого діяння через нелегальні шляхи «легкого» заробітку.[3]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Поззи Сандро. Торговля людьми для изъятия органов – это не миф / Сандро Поззи <http://newsland.com/news/detail/id/426307>.

2. Иванюшкин А. Я. Введение в биоэтику / А. Я. Иванюшкин. – М. : Прогресс-Традиция, 1998. – 381 с. 3. Резолюция о приведении в соответствие законодательств государств-участников по вопросам изъятия, пересадки и трансплантации материалов организма человека № (78) 29 : принята Комитетом министров 11 мая 1978 г. на 287-м совещании заместителей министров [Электронный ресурс] http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_071.

4. Декларация относительно трансплантации человеческих органов : принята 39-й Всемирной медицинской ассамблеей, Мадрид, Испания, окт. 1987 г. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_330

5. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині : Закон України від 16 лип. 1999 р. № 1007-XIV <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1007-14>

6 .Тищенко К. Правове регулювання трансплантації органів або тканин людини в Україні / К. Тищенко // Юридичний журнал. <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2936>.

7. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16 трав. 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_858.

8. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листоп. 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_791

Науковий керівник: ас. М. В. В'юник

*Борійчук Софія Віталіївна
студентка 2 курсу 13 групи
Інституту прокуратури та кримінальної
юстиції НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ДОЦІЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ДО ЖІНОК В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

На сьогоднішній день «найвищою мірою» покарання в нашій державі є довічне позбавлення волі, що визнається своєрідною альтернативою смертній карі, яка призначалася лише у крайніх випадках за вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів. У зв'язку з процесом глобалізації у світі відбувається еволюція каральної системи, яка в свою чергу призводить до своєрідного відходу від моделі сприйняття злочинця як об'єкта, від якого слід позбутися його шляхом фізичного знищення. Серед науковців набула розповсюдження така думка, що злочинець – це лише суб'єкт суспільних відносин, який потребує більшої уваги та контролю з боку кримінально – виконавчих установ і відповідних органів, що здійснюють додатковий вплив на даного суб'єкта задля поновлення його адаптації в соціумі. Поступова інтеграція України до європейського співтовариства обумовлює багато перетворень в нашій державі, що стосуються підтвердження її статусу як соціальної, правової та демократичної держави з розвиненим громадянським суспільством. Тому не випадковою є гуманізація та удосконалення кримінально – правового законодавства, які гостро ставлять питання щодо доцільності існування інституту довічного позбавлення волі в умовах сучасності. Але окремою проблемою є застосування цього же виду покарання до жінок, адже для них довічне позбавлення волі є більш жорстоким та антигуманним, ніж для чоловіків, з огляду на фізичні показники та рівень моральної стійкості. Отже, актуальним є визначення доцільності та особливостей відбування жінками довічного позбавлення волі.

Традиційно застосування кримінально – виконавчими установами покарань до осіб, винних у вчиненні злочину, не відображає привілейованого становища жінок в порівнянні зі становищем чоловіків, адже кримінально – правове законодавство сприймає майже усіх суб'єктів злочину як єдиний однорідний соціум. Але міжнародно – правовий досвід і зарубіжна практика виконання кримінальних покарань вказують те, що деякі категорії суб'єктів злочинів є досить уразливими і тому щодо них мають використовуватися специфічні правила, які враховували би специфічні потреби таких суб'єктів.

Багато наукових досліджень підтвердили, що відбування жінками покарання у вигляді довічного позбавлення волі є більш «жорстоким», ніж чоловіками. Насамперед про це свідчить порівняльний аналіз їхніх фізіологічних даних. У жінок, як правило, менший зріст, вага, розмір мускулатури, менший об'єм та життєва місткість легенів, відносно слабкіша серцево – судинна система, вона менш стійка, серце легше, стінки його тонкіші, пульс частіший. [1, с. 23] Через це слід вважати, що жінка за анатомічною будовою тіла є слабкішою від чоловіка. Що стосується психіки жінок, то вона є більш уразливою, ніж чоловіка. Адже в жінок вдвічі частіше зустрічаються депресивні розлади. Значно більший ризик тривожних і соматизованих розладів або розладів харчової поведінки: 95% хворих на анорексію і 80% хворих на нервову булімію – це особи слабкої статі. Жінки частіше роблять суїцидальні спроби, хоча завершені

суїциди частіші серед чоловіків. За офіційними даними Міністерства охорони здоров'я України, співвідношення розповсюдженості психічних захворювань у жінок по відношенню до чоловіків становить 1:1,3.

Зрозумілим є те, що при відбуванні довічного позбавлення волі людина відчуває неймовірні психічні страждання від усвідомлення невідворотності цього виду покарання та неможливості більше відчути себе вільною людиною. Із – за цього ув'язнені особи сприймають довічне позбавлення волі жорстокішим за смертну кару. Жінки, у свою чергу, визнані тією уразливою категорією суб'єктів злочину, що потребує виваженого та більш гуманного впливу з боку кримінально – виправних установ, який спрямований на виправлення засуджених. У зв'язку з гендерними особливостями представниць слабкої статі відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі має бути лібералізованим, задля того, щоб мінімізувати ймовірність розриву сімейних стосунків, стосунків з близькими. Адже дослідження вчених Великобританії довело, що жінки, які відбувають покарання у вигляді довічного позбавлення волі, мають набагато менше підтримки з боку як самої родини, так і близьких людей, ніж ув'язнені чоловіки. Це дуже актуально з точки зору гендерної проблематики, адже жінки стверджують, що сім'я та друзі «одвернулися» від них одразу, як узнали, що вони скоїли злочин. Також ув'язнені жінки посилалися на погіршення відносин із дітьми, оскільки спілкування між ними стало важким та болісним. Невелика кількість ув'язнених жінок означає, що в країнах менше жіночих в'язниць, внаслідок чого жінки часто ув'язнені досить далеко від своїх будинків. Це створює труднощі для жінки в підтримці її сімейних зв'язків і особливо є проблемою, якщо у неї є діти, які перебувають на утриманні. [3, с. 40]. Тому жінки по більшій мірі страждають на психічні та психологічні розлади, оскільки вони більш схильні до стигматизації і дуже хвилюються за те, які наслідки від їхнього довічного ув'язнення можуть відчувати діти на собі. Остаточні результати наукового дослідження вказали на те, що довічно ув'язнених жінок, які здійснювали спроби самогубства після винесення обвинувального вироку суду, в шість разів більше, ніж чоловіків, які так само засуджені до довічного ув'язнення. [2, с. 1359–1378].

Отже, позбавлення волі жінкам дається набагато важче, ніж чоловікам, і тому це стало причиною заборони для застосування такого виду покарання до жінок у більшості країн світу. Це є так званою «позитивною дискримінацією». У всьому світі жінки становлять меншість серед тих, хто засуджений до довічного позбавлення волі. При цьому, на думку вчених, серйозні насильницькі злочини жінки найчастіше скоюють тому, що самі неодноразово піддавалися насильству. Оскільки жінки відносяться до уразливої категорії засуджених, то застосування до них покарання у вигляді довічного позбавлення волі має здійснюватися за особливим механізмом щодо умов відбування такого покарання.

Науковий керівник: асистент кафедри кримінального права, В'юник М. В.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бадира В. А. Виправлення жінок, засуджених до позбавлення волі, як мета покарання : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12. 00. 08 / В. А. Бандира ; Львівськ. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2005 – с. 23.
2. Crewe B., Hulley S., Wright S. The gendered pains of life Imprisonmen. Британський журнал кримінології. 2017. Том 57. С. 1359–1378.

3. Міжнародна тюремна реформа. Альтернативи смертної кари: Інформаційний пакет, 2-е видання, 2015 - с. 40.

*Ванджурак Марина Миколаївна
студентка міжнародно-правового факультету
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

СМЕРТНА КАРА: ЗА І ПРОТИ

Проблема смертної кари завжди було і буде поширеним питанням обговорення в суспільстві, а також досить суперечливим серед істориків і правознавців. Актуальність дослідження такої тематики обумовлена стрімким зростанням тяжких та особливо тяжких злочинів, із жорстоким характером їх вчинення. Тому, на противагу цим жорстоким злочинам у суспільстві поширюється думка про доцільність використання більш дієвих покарань, стосовно осіб, які їх вчиняють. Актуальність дослідження зумовлено тим, що в світі все частіше держави йдуть шляхом лібералізації законодавства, отже за злочини особливої тяжкості максимальним покаранням може бути тільки довічне позбавлення волі. Тому, існує певна необхідність встановлення доцільності застосування смертної кари, її гуманність і правомірність.

В сучасній науці дослідження співвідношення смертної кари та довічного позбавлення волі були предметом дослідження таких науковців, як: В. І. Анісімова, Ю. В. Бауліна, М. Й. Коржанського, В. В. Сташиса, В. Я. Тація та інших. Погляди даних науковців не були однозначними стосовно цього питання, а інколи були навіть діаметрально протилежними, піддавалися критиці

Смертна кара – це позбавлення життя людини, що відбувається в межах легітимних повноважень держави. Це є максимальна, найжорстокіша міра покарання. **Протягом 1990-2000 років** в Україні смертна кара була “як виняткова міра покарання” і здійснювалася у вигляді розстрілу. Але 29 грудня 1999 року Конституційний Суд України визнав, що смертна кара, яка передбачена деякими статтями Кримінального Кодексу України, суперечить Конституції [1] .

Розглянемо її плюси і мінуси.

«За»:

- є ефективним засобом попередження особливо жорстоких злочинів. Наприклад, в Китаї на сьогодні встановили 21 вид злочинів, пов'язаних зі спалахом коронавірусу COVID-19 і за деякі з них передбачена смертна кара;

- смертна кара є своєрідним механізмом залякування, може запобігти вчиненню значної кількості злочинів. Наприклад, у КНДР у зв'язку з поширенням пандемії коронавірусу, вже розстріляли торгового представника, який після повернення з Китаю порушив умови карантину й пішов у громадську лазню [2] ;

- розглядаючи досвід передових країн світу (США, Китаю, Японії) можна відзначити, що вони успішно застосовують смертну кару, як найвищу міру покарання і при цього успішно розвиваються і мають досить високий рівень правопорядку в державі. Наприклад, у США смертна кара є в 33 штатах [3];;

«Проти»:

- її введення буде перешкодою перебування України в Раді Європи і СНД, адже у Європі заборонено застосування смертної кари [4, с.252]; . 1 липня 2003 р. набув чинності підписаний Україною Протокол № 6 до Європейської конвенції про права людини, що передбачає повне скасування смертної кари [5];

- повернення статті про смертну кару закряє шлях України в Європейський Союз;

- смертна кара передбачає в собі катування та приниження, що суперечить ст. 28 Конституції України;

- можлива судова помилка, що відома і в практиці радянського законодавства. Наприклад, вбивця Андрій Чикатило. До його арешту, невинно були розстріляні двоє людей, які не були винними у цих злочинах [6, с.68];. В практиці ЄСПЛ існує і випадок порушення права на справедливий суд, завдання особі значного страху і хвилювань у справі *Bader i Kanbor проти Швеції (скарга № 13284/04) 08.11.2005*. Іншим прикладом є смертний вирок, винесений по результатам несправедливого судового розгляду *Öcalan проти Турції (скарга № 46221/99) 12.05.2005*;

- **корупція у судовій та правоохоронній системах.** Наприклад, одна з найвідоміших страт сталася у 1944 році – **Стін Джордж** був страчений на електричному стільці. 14-річного підлітка звинуватили у вбивстві двох дівчаток. Через 70 років, у 2014, провели додаткове розслідування і вирок був скасований;

- нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню. У рішенні ЄСПЛ «Кабулов проти України» заявник стверджував, що його буде піддано поводженню, що суперечить положенням статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у зв'язку з можливим застосуванням смертної кари і суд постановив, що екстрадиція заявника до Казахстану становила б порушення статті 3 Конвенції. Аналогічні справи **Soering проти Сполученого Королівства (скарга № 14038/88) 07.07.1989**, **Jabari проти Турції (скарга № 40035/98) 11.10.2000**, схожа справа **Rgaro проти Албанії (скарга № 58555/10)**;

- утримання ув'язнених коштує приблизно 14 тисяч гривень, суспільство незадоволене тим, що платить податки на утримання вбивць;

- відсутність в Україні законодавчо визначеної мети смертної кари, а страта без легітимної цілі, на думку Конституційного Суду України не відповідає принципам демократичної правової держави, закріплених в Конституції України;

Однозначно, перелічений список «за» та «проти» використання смертної кари як виду покарання є невичерпним. Адже це питання є надскладним, бо стосується найважливішого – життя і смерті особи.

Роблячи висновок, можна відзначити, що ця тема буде завжди дискусійною, допоки в суспільстві будуть вчинятись особливо тяжкі злочини. На нашу думку, смертна кара не може застосовуватися, адже вона принижує гідність людини, яка є абсолютним правом і не може бути обмежена чи порушена. До того ж можливі судові помилки, які мала місце, наприклад, в історії радянського законодавства. Невідповідність смертної кари зазначена не тільки в Конституції України, а й у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Отже,

на нашу думку, існування смертної кари не є виправданим, не є гуманним і суперечить всім загальноприйнятим нормативним документам.

Науковий керівник

доцент Осадча А. С.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) від 29 грудня 1999 року. № 11-рп/99. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99> (дата звернення: 06.05.2020).

2. Найвища міра карантину. Сайт газети Закон і Бізнес. № 7 (1461) 22.02—28.02.2020. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО. Електронний ресурс. URL: https://zib.com.ua/ua/141476-za_plyuvok_u_likarya_v_kitai_teper_zagrozhue_smertna_kara.html (дата звернення: 06.05.2020).

3. Голос України. Ігор Калетнік: «Смертна кара — це не помста злочинцю, а забезпечення суспільства» від 5.02.2013. Електронний ресурс. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/about/vistupi_text/Kaletnik/golos_13_02_05.html (дата звернення: 06.05.2020).

4. Омельчук Л. В., Бурлачук О. О. Перспективи запровадження смертної кари в Україні. Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 6. С. 252.

5. Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари від 28.04.1983 № 6 (Редакція станом на 22.02.2000). Електронний ресурс. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_802 (дата звернення: 06.05.2020).

6. Карпенко М. І., Бандурович А. В. Смертна кара: бути чи не бути? Юридична наука. 2013. № 5. С. 68.

Волкова Дар'я

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого

міжнародно-правовий факультет, 3 курс, 1

група

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З УСИНОВЛЕННЯМ ДІТЕЙ

У даній темі я виокремила коло питань, які вважаю за необхідне висвітлити у своїй роботі – поняття таємниці усиновлення та її розголошення, незаконні дії щодо усиновлення, склад злочину та можливі кваліфікації.

Таємниця усиновлення(удочеріння) – таємниця, яка охороняється законом та охороняє інформацію щодо перебування на обліку осіб, які бажають усиновити дитину, пошук такими особами дитини для усиновлення, подання заяви про усиновлення, розгляд справи про усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновленої дитини тощо.

Загалом тут варто наголосити, що чинне законодавство виділяє два види таємниці усиновлення: від дитини та від інших сторонніх осіб. У зв'язку з цим законодавство зазначає декілька основних положень. Особа, яка була усиновлена, має право після досягнення нею

чотирнадцяти років на одержання інформації щодо свого усиновлення, проте усиновлювач має право приховувати факт усиновлення від дитини, яка ним усиновлена. Так як таємниця усиновлення охороняється законом, її розголошення тягне за собою кримінальну відповідальність. Покарання за розголошення таємниці усиновлення дітей визначається відповідно до статті 168 ККУ.

Об'єктом тут є інтереси сім'ї та дітей, яких було усиновлено (їх психічний та моральних розвиток). **З об'єктивної сторони** це кримінальне правопорушення полягає в розголошенні таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителя (удочерителя). **Суб'єктивна сторона** цього кримінального правопорушення – умисел. **Суб'єкт** даного кримінального правопорушення – особа, якій відома таємниця усиновлення (удочеріння).

Проаналізувавши судову практику, необхідно зазначити, що в Україні кількість кримінальних проваджень, розпочатих по факту розголошення таємниці усиновлення, є досить незначною і більшість з них закінчилися закриттям у зв'язку з закінченням строків давності (наприклад, справа № 161/15607/13-к Луцького міськрайонного суд Волинської області) або у зв'язку з існуючими пом'якшуючими обставинами. Зважаючи на непоправну шкоду, яку може заподіяти розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) для морального та психічного розвитку дитини, необхідно внести зміни до санкції статті 168 та зробити покарання більш суворим, адже сучасна судова практика показала, що у більшості випадків особи або зовсім не несуть відповідальності за скоєне правопорушення, або лише платять штраф у зовсім невеликому розмірі. Хотілось би запропонувати законодавцю внести певні уточнення у статтю 168 ККУ, адже не зовсім зрозумілим є те, які саме відомості відносяться до таємниці усиновлення, тобто необхідно встановити чіткий перелік того, що саме є таємницею усиновлення.

Вважаю за необхідне розглянути також склад злочину за статтею 169 ККУ, адже об'єкт цього правопорушення є тотожним із об'єктом кримінального правопорушення статті 168 ККУ, проте їх необхідно розмежовувати. **Об'єктивна сторона** статті 169 полягає у незаконних діях, які можуть виражатися у різних формах: 1) незаконна посередницька діяльність щодо усиновлення (удочеріння) дитини; 2) інші незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) дитини; 3) незаконні дії щодо передачі дитини під опіку (піклування); 4) незаконні дії щодо передачі дитини на виховання в сім'ю громадян. Варто зазначити, що у цьому складі варто приділити належну увагу **суб'єктам** цього правопорушення, адже перелік є досить широким, тобто сюди потрібно відносити: 1) фізичних осіб, які бажають усиновити (удочерити) дитину чи стати її опікуном (піклувальником); 2) працівників, а також службових осіб органів, установ і організацій, до компетенції яких входить прийняття рішень з питань усиновлення (удочеріння) дітей, передачі їх під опіку (піклування) чи на виховання в сім'ю громадян. **Суб'єктивна сторона** цього кримінального правопорушення – умисел.

Необхідно приділити важливу увагу усім можливим кваліфікаціям. Найперше хочу зазначити, що досить часто злочини у сфері незаконного усиновлення кваліфікують за сукупністю: 1) за умови, що з метою оформлення незаконного усиновлення (удочеріння) дитини використовуються підроблені документи, скоєне кваліфікують за сукупністю злочинів - за статтею 169 ККУ (Незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння)) і залежно від суб'єкта злочину за статтею 358 ККУ (Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи

використання підроблених документів, печаток, штампів) або за статтею 366 ККУ (Службове підроблення). У справі, де суддя навмисно виносить неправомірне рішення про усиновлення (удочеріння) дитини, дій винного необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених статтею 169 ККУ (Незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння)) і статтею 375 ККУ (Постановленням суддею (суддями) завідомо неправомірного вироку, рішення, ухвали або постанови). Також, аналізуючи судову практику та думки науковців у контексті даного питання, мою увагу привернула стаття 149 ККУ - Торгівля людьми. Варто зазначити, що стаття 149 ККУ досить часто перетинається зі статтею 169 ККУ, особливо, коли мова йде, про незаконне усиновлення з метою отримання матеріальної вигоди. Деякі науковці навіть пропонують співвідносити їх як загальний та спеціальний склад злочину.

Можна запропонувати законодавцю внести зміни до санкції статті 169 ККУ, адже частина перша передбачає покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі, а частина друга лише позбавлення волі, проте варто було б додати також додаткове покарання, наприклад, позбавлення права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю, адже досить часто винною є особа, яка обіймає посаду, що пов'язана з державною службою та передбачає роботу з дітьми.

Таким чином, необхідно зазначити, що ця проблема є не тільки правовою, а ще й соціальною. Введення таємниці усиновлення є виправданою для нашого суспільства, адже саме вона гарантує усиновленим дітям психологічну рівновагу, моральний та душевний спокій, адже завдяки їй такі діти почувають себе рівними з іншими однолітками.

Науковий керівник

*Зінченко Ірина Олександрівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права №2
Національного Юридичного Університету
імені Ярослава Мудрого*

*Врещ Юлія Олександрівна
Студентка 3 курсу
Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ВИНИКНЕННЯ МОМЕНТУ ПРАВА НА ЖИТТЯ

Право на життя є природнім та невід'ємним правом та є передумовою для всіх інших прав. У ст. 27 Конституція Україна зазначено: «Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави - захищати життя людини.. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань»[1]. Життя особистості – це складний і безперервний процес, який розпочинається ще до народження людини та триває все її життя. Визнання права на життя є показником цивілізаційного прогресу[2, с. 140].

Вперше право на життя було проголошено у ст. 3 Загальної декларації прав людини 1948 р., відповідно до якої кожна людина має право на життя, свободу та особисту недоторканність. Наступним міжнародним актом, який розширив зміст права на життя є

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Відповідно до ст. 2 Конвенції право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання[3, с. 77].

На сьогоднішній день в законодавстві чітко не визначено, коли реально виникає право на життя – народження, зачаття чи з певного моменту розвитку ембріона?

Науковці в своїх працях наводять різні думки з цього приводу. Так, існує точка зору щодо моменту початку життя – задовго до фізіологічних пологів. О.М. Попов стверджує, що життя людини починається з моменту зачаття. Також С. Д. Порошук та О. В. Онуфрієнко пропонують визнавати початком життя людини момент зачаття і, відповідно, кримінально-правова охорона життя повинна починатися також з моменту зачаття. Така позиція базується на дослідженні професора В. А. Голіченкова, який стверджує, що життя людини як біологічного індивіда починається з моменту злиття чоловічої та жіночої статевих клітин та утворення ядра, яке містить неповторний генетичний матеріал, і за весь час внутрішньоутробного розвитку новий людський організм не можна вважати частиною тіла матері. При цьому одна група науковців вважає, що життя людини починається з того моменту, коли дитина здатна до самостійного існування, повністю відокремлена від тіла матері та зробила перший подих (Б. Здравомислов, О. Красіков, С. Бояров, О. Наумов, М. Шаргородський тощо). Інші вчені стверджують, що момент початку життя людини пов'язаний з таким етапом фізіологічних пологів, коли лише частина дитини з'явилася з утроби матері (В.С. Бородін, О.О. Жижилєнко Б.С. Утевський, А. А. Піонтковський, Є. Ф. Побегайло, Ю. Б. Хім'як та інші) [4, с. 65].

Тож, життя – це складний біологічний процес існування людини. І саме момент його виникнення до сих пір залишається дискусією для багатьох науковців. Але відповідно до вітчизняного законодавства можна зробити висновок, що право на життя виникає з моменту народження дитини, а саме фізіологічних пологів. Тому що, саме штучне переривання вагітності (аборт) не є кримінально караним діянням і не прирівнюється до вбивства.

Також важливо звернути увагу на те, що переривання вагітності на пізніх місяцях вагітності також не вважається вбивством. Тому, є необхідним захистити цю категорію ненароджених дітей, адже на пізніх термінах ембріон вже фізіологічно сформований і малюк здатен дихати, розрізняти голоси і навіть бачити сни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.
2. Островська Б. В. Право людини на життя від моменту її зародження в контексті права та моралі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 2(12). С. 140.
3. Слома В. М. Право на життя як особисте немайнове право фізичної особи. *Юридичний вісник*. 2012. №1(22). С. 77.
3. Фітьковський, С. М. Початковий момент життя людини як показник, що впливає на кваліфікацію злочинного діяння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету* : Серія: Право., Ужгород. 2014. Вип. 24. Т. 4. С. 65.

*Гнатюк Н. В.
Національний юридичний університет імені
Ярослава Мудрого
Інститут підготовки кадрів для органів
юстиції України
Студентка 1 групи 3 курсу*

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НАСИЛЬНИЦЬКЕ ЗНИКНЕННЯ В УКРАЇНІ

Варто зазначити, що у пунктах 52, 53 Доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини «Відповідальність за вбивства в Україні з січня 2014 року по травень 2016 року» наголошено, що: «кожний має право бути захищеним від насильницького зникнення, включаючи в умовах надзвичайних ситуацій. Держави повинні вживати конкретні та ефективні заходи для попередження зникнень шляхом встановлення ефективних засобів та порядку ретельного розслідування випадків осіб, які зникли безвісти, особливо в умовах, які можуть включати порушення права на життя».

Приєднання України 17 червня 2015 року до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень (далі – Конвенція) безсумнівно засвідчує її прагнення протидіяти цьому особливо тяжкому прояву порушенню прав людини, особливо, коли воно здійснюється з боку окремих представників держави. Саме із таких причин в нашій країні було реалізоване уведення до Кримінального Кодексу України (далі – КК) поняття «насильницьке зникнення» Законом України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» від 12 липня 2018 року.

Варто зазначити, що нормативно-правове забезпечення боротьби з насильницьким зникненням в Україні базується на визначенні цього явища в Конвенції. У ст. 2 якої надано наступне: «арешт, затримання, викрадення чи позбавлення волі в будь-якій іншій формі представниками держави чи особами або групами осіб, які діють з дозволу, за підтримки чи за згодою держави, при подальшій відмові визнати факт позбавлення волі або приховування даних про долю чи місцезнаходження зниклої особи, унаслідок чого цю особу залишено без захисту закону». Відповідно до ст. 4 Конвенції, кожна держава зобов'язана вживати необхідних заходів для того, щоб насильницьке зникнення кваліфікувалося як правопорушення в її кримінальному праві. Україна виконала це зобов'язання включивши ст. 146-1 до КК.

Слід відразу зазначити, що законодавець України надав у ст. 146-1 КК перелік можливих суб'єктів вчинення насильницького зникнення особи більш широким, ніж у Конвенції, що їй не суперечить. Такий підхід є правом держави, важливо, щоб держава не звужувала положення імплементауємого документу. Обраний підхід щодо формування норми КК про насильницьке зникнення обумовлено ситуацією в країні, де випадки незаконного захоплення особи здійснюються не лише представниками держави, а й, що значно частіше, різними незаконними збройними формуваннями, бандами, сепаратистськими організаціями, їх керівниками, перелік яких наведено у пункті 2 Примітки до ст. 146-1 КК.

Разом із тим, текст норми ст. 146-1 КК містить підстави й для зауважень. Так, викладаючи диспозицію ст. 146-1 КК, законодавець далеко не у всьому витримав принцип

визначеності, необхідний для формування норми КК. Зокрема, недостатньо зрозумілим є вживання поняття «арешт». Відповідно до законодавства України, арешт як офіційне поняття, може вживатися для визначення кримінального покарання чи адміністративного стягнення, що є компетенцією суду та вимагає попередніх публічних процедур. Проте у такому розумінні арешт не може зазначатися як спосіб вчинення насильницького зникнення, оскільки не узгоджується з наступними обов'язковими елементами злочину. Наприклад, здійснення арешту у зазначеному розумінні повністю виключає у подальшому відмову з боку суду визнати факт такого діяння.

Нема, однак, сумніву, що зміст арешту може розкриватися й у певному «нелегальному» розумінні. Проте, на даний момент серед правової доктрини та усталеної судової практики такого тлумачення поняття «арешт» немає. Тому можна стверджувати, що наш законодавець легковажно переніс деякі це поняття із конвенційного визначення, не надавши йому певного конкретно визначеного сенсу. Тому, вочевидь, використання цього поняття потребує роз'яснення у примітці до статті 146-1 КК

Також нелогічним здається сам виклад диспозиції статті. У частині першій законодавець вжив разом як певні «легальні» способи вчинення злочину, які можуть здійснюватися представниками держави (наприклад, затримання), так і протиправні способи, які зазвичай виконуються незаконними організаціями чи окремими злочинцями (наприклад, викрадення ~~тєщє~~). На мою думку, виклад ознак об'єктивної сторони даного злочину варто здійснити за способами вчинення діяння і, відповідно, суб'єктами, які можуть це вчинити, а тому, в залежності від цих обставин вчинення злочину, статтю 146-1 КК варто поділити на самостійні частини.

Ще однією проблемою є те, що у запропонованій ст. 146-1 КК не здійснено імплементацію положень ст. 7 цієї Конвенції, що встановлює зобов'язання визнати без шкоди для інших кримінальних процедур такі обставини, що обтяжують відповідальність за насильницьке зникнення особи: смерть зниклої особи чи вчинення акту насильницького зникнення стосовно вагітних жінок, неповнолітніх, інвалідів або інших особливо вразливих осіб. У цій частині наведене вирішення не відповідає правилам імплементації ратифікованих державою міжнародних актів.

Таким чином, можна зробити висновок, що при криміналізації насильницького зникнення особи український законодавець неналежним чином імплементував уведення конвенційного визначення цього суспільно небезпечного діяння у КК. Порушені певні прийоми юридичної техніки; не у всьому застосовані поняття узгоджені із офіційно встановленою кримінально-правовою термінологією; не здійснено закріплення певних обставин, що обтяжують кримінальну відповідальність.

Науковий керівник: професор В. І. Борисов

*Григор'єва Ірина Віталіївна
Студентка 3 курсу I групи
фінансово-правового факультету
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ДО ПИТАННЯ ПРО ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА

Відповідно до ст. 3 Конституції України життя людини визнається найвищою соціальною цінністю. Стаття 27 Конституції також наголошує на тому, що ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини [1].

Цілий розділ КК України присвячений злочинам проти життя та здоров'я особи. Ці злочини є одними з найбільш суспільно небезпечних і саме через це, потребують більш детального вивчення. Особливу увагу хочу звернути на злочин, передбачений ст. 120 КК України – «Доведення до самогубства».

Насторожлива статистика викладена у звіті Всесвітньої організації охорони здоров'я, де Україна входить до європейських лідерів за кількістю самогубств. Серед цих людей велика кількість неповнолітніх, які через особливості свого психічного та фізичного розвитку є більш уразливими, порівняно з іншими.

Розглядаючи судову практику, можна знайти не так багато справ саме по цьому злочину, а вироків по цим справам взагалі у рази менше, це можна пояснити складністю доказування, встановлення причинного зв'язку, розвитком способів вчинення та приховування злочину та неможливістю законодавця встигати за розвитком цих способів. Але серед тих справ, що розглядалися простежується тенденція, коли батьки чи опікуни у стані алкогольного сп'яніння доводять до самогубства своїх дітей.

Сьогодні, з розвитком та доступністю сучасних технологій, кожен день все більше і більше людей приєднуються до всесвітньої мережі Інтернет, різноманітних соціальних мереж, ускладнюється соціальна структура суспільства, а також відбувається багато негативних явищ навколо нас, саме через це з'являються нові та нові способи доведення до самогубства, такі як психологічні маніпуляції, різноманітні «групи смерті» у соціальних мережах, кіберсуїцидальність, поступово відбувається навіть певна «романтизація» самогубства серед молоді. Саме тут варто ще раз наголосити, що найбільш уразливими від такого впливу є підлітки, які є активними користувачами мережі Інтернет, шукають там друзів та підтримки, але якщо вчасно не звернути увагу, ви можете просто не помітити доки не стане занадто пізно.

Диспозиція ст. 120 КК України виглядає так: «Доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, систематичного приниження її людської гідності або систематичного протиправного примусу до дій, що суперечать її волі, схиляння до самогубства, а також інших дій, що сприяють вчиненню самогубства» [2].

Відповідно до п. 28 ППВСУ «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» відповідальність за ч. 1 ст. 120 КК за доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство настає за умови, що потерпілий вчинив відповідні дії внаслідок жорстокого поводження з ним, шантажу, примушування до вчинення протиправних дій або систематичного приниження його людської гідності винним. Під жорстоким поводженням слід

розуміти безжалісні, грубі діяння, які завдають потерпілому фізичних чи психічних страждань (мордування, систематичне заподіяння тілесних ушкоджень чи побоїв, позбавлення їжі, води, одягу, житла тощо). Шантаж розглядається як погроза розголосити певні відомості, які особа бажає зберегти в таємниці. Примусом до протиправних дій є фізичний або психічний вплив на особу з метою спонукання її до заборонених законодавством дій. Систематичним приниженням людської гідності є тривале принизливе ставлення до потерпілого (постійні образи, глумління над ним тощо) [3].

Позитивним моментом є те, що цю проблему не замовчують, а все більше науковців привертають увагу до питань, пов'язаних, як з кваліфікацією, так і доказуванням вини, чи притягнення винних до відповідальності. Наслідком цього стало доповнення ст. 120 КК України, яке відбулося не так давно (08.02.2018). Так, об'єктивну сторону цього злочину доповнили ще такими альтернативними діями як систематичний протиправний примус до дій, що суперечать волі особи, схиляння до самогубства, а також інші дії, що сприяють вчиненню самогубства. Саме це сприяє більш широкому тлумаченню статті і можливості активізації притягнення винних до відповідальності за доведення до самогубства або до замаху на самогубство. Однак, на сьогодні законодавець так і не надав визначення самого поняття «самогубство», а також поняття та ознаки таких категорій, як «систематичний протиправний примус до дій, що суперечать волі особи», «схиляння до самогубства», а також що варто розуміти під «іншими діями, що сприяють вчиненню самогубства».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
3. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 № 2. *Вісник Верховного Суду України*. 2003. № 1 (35).

Демченко Данило Сергійович
студент Господарсько-правового факультету
2 курс, 4 група
НЮУ імені Ярослава Мудрого

СВОЄЧАСНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ЯК РІЗНОВИД ДОБРОВІЛЬНОЇ ВІДМОВИ СПІВУЧАСНИКІВ

Закріплення інституту добровільної відмови при незакінченому злочині на законодавчому рівні безумовно є проявом гуманізму держави, а особливо тих її органів, що реалізують державну політику в сфері боротьби зі злочинністю. Проте, деякі питання добровільної відмови співучасників як складової вищезазначеного інституту є недостатньо вивченими, а отже потребують ретельнішого аналізу.

Насамперед, виходячи із поняття співучасті, а також видів співучасників, регламентованих ст. 26 та 27 Кримінального кодексу України (далі – КК), законодавець розмежовує два випадки, коли співучасники звільняються від кримінальної відповідальності.

У першому варіанті можлива добровільна відмова виконавця, а у другому відмова інших співучасників: організатора, підбурювача чи пособника.

Ст. 31 КК, що закріплює особливості добровільної відмови співучасників, не надає самого визначення даного поняття, проте, ч. 1 цієї статті відсилає нас до ст. 17 КК, з чого можна зробити висновок про ідентичність правового регулювання добровільної відмови злочину, вчиненого індивідуально та виконавцем у співучасті. Якщо щодо першого варіанту питань не виникає, то стосовно добровільної відмови інших співучасників існують певні особливості.

Такі особливості визначаються тим, що організатор, підбурювач чи пособник виконують злочинні дії, як правило, до початку діяльності виконавця. Отже, після вчинення усіх дій, які такі особи мали здійснити в ході спільного вчинення злочину, вони мають «нейтралізувати» свій внесок у його вчинення. Законодавець у ч. 2 ст. 31 КК перелічив ті умови, за виконання хоча б однієї з яких, організатор, підбурювач чи пособник не підлягатимуть кримінальній відповідальності: а) відвернення вчинення злочину; б) своєчасне повідомлення відповідних органів державної влади про злочин, що готується або вчиняється; в) ненадання пособником засобів чи знарядь вчинення злочину або не усунення ним перешкод вчиненню злочину.

Якщо детальніше розглядати таку форму добровільної відмови співучасників як своєчасне повідомлення органів державної влади, то насамперед необхідно виділити її обов'язкові ознаки. Такими ознаками є: а) здійснюється лише шляхом активної поведінки, а саме – дії; б) такі дії вчиняються у вигляді повідомлення та несуть інформаційний характер; в) вчиняються як особисто співучасником, так й іншими особами від його імені; г) інформація про злочин має бути необхідною й достатньою для припинення злочину; ґ) таке повідомлення має спрямовуватись до конкретного правоохоронного органу; д) має бути своєчасним, тобто здійснене таким чином, щоб у відповідних органів державної влади залишалася реальна можливість припинити вчинення злочину й не допустити настання суспільно-небезпечних наслідків. Причому, у випадку повідомлення співучасника про злочин, що готується або вчиняється (за умови додержання вищезазначених ознак), добровільна відмова не виключається й тоді, коли таким органам влади не вдалося запобігти злочину, адже така особа вчинила усі необхідні дії для його відвернення. Детальніше порядок повідомлення відповідних органів державної влади про злочин, що готується або вчиняється регулюється Порядком ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, затвердженого Наказом МВС від 08.02.2019 року № 100.

Що стосується кваліфікації діянь співучасників у разі добровільної відмови від вчинення злочину, то судова практика є неоднорідною. Як зазначає Ус О. В. законодавче положення про добровільну відмову виконавця знайшло судове тлумачення в окремих постановках вищої судової інстанції (абз. 1 п. 4 Постанови ПВСУ «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 р. № 2; абз. 3 п. 7 Постанови ПВСУ «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» від 27 лютого 2004 р. № 2 тощо). Проте, ч. ч. 2 та 3 ст. 31 КК не була витлумачена в жодній постанові вищої судової інстанції, окрім того, на нього навіть не звертали уваги суди.

Таким чином, добровільна відмова співучасників має певні особливості порівняно з інститутом добровільної відмови при вчиненні злочину індивідуально. Добровільна відмова одного із співучасників є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності лише цієї особи, інші ж співучасники нестимуть відповідальність на загальних підставах. Проте, все ж таки питання добровільної відмови співучасників залишається недостатньо вивченим кримінальною наукою, а також розглянутим судовою практикою. На нашу думку, обґрунтованим було б доповнення ст. 31 КК положенням: «у разі добровільної відмови організатора, підбурювача чи пособника та вчинення ними усіх необхідних дій для запобігання вчинення злочину виконавцем, цього не відбулось, то такі дії можуть бути визнані судом як пом'якшуючі обставини при призначення покарання цим особам».

Науковий керівник: ас. В'юник М. В.

*Діхтяр Ольга Дмитрівна
Студентка 3 курсу, 2 групи
Міжнародно-правового факультету
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ І ІНШИХ ДЕРЖАВ

В сучасних умовах адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу в сфері протидії домашнього насильства є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу, що в свою чергу є важливим напрямом української зовнішньої політики.

Питання кримінальної відповідальності за домашнє насильство досліджено в працях А. Довгерта, В. Забігайла, О. Задорожного, А. Зайця, Л. Луць, В. Мармазова, В. Муравйова, В. Опришка, Ю. Шемшученка і інших вчених.

Домашнє насильство є однією з найбільш поширених форм порушень прав людини. У більшості випадків протиправні дії проти члена сім'ї супроводжуються актами агресії, приниження та жорстокого поведіння. Такі дії з боку злочинця призводять до негативного фізичного, психічного та соціального стану здоров'я потерпілого або декількох осіб у цій сім'ї. Як правило, жінки і діти найбільше страждають від домашнього насильства.

Згідно із Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», домашнє насильство – це дія (діяння або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства. Закон формується з урахуванням європейських норм і стандартів, згідно з якими діти - свідки насильства - діти - жертви такого насильства [1]. Вказані законодавчі зміни дозволяють національній поліції контролювати поведінку порушника, аби уникнути повторного насилля, стежити, щоб порушник дотримувався накладених на нього тимчасових обмежень і виконував певні обов'язки.

6 грудня 2017 року Верховна Рада України ухвалила законопроект № 4952 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», який вніс зміни до Кримінального та

Кримінального процесуального кодексів України, що посилюють кримінальну відповідальність за домашнє насильство та насильство стосовно жінок. [2]

У Кримінальному Кодексі України (далі – КК України) застосовано модель, яка передбачає окремий склад злочину – "Домашнє насильство" (ст.126- 1 КК України) та окрему кваліфікуючу ознаку певних складів злочинів (ч. 2 ст.152, ч. 2 ст.153 КК України) – «вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах».

Аналіз об'єктивної сторони складу злочину, описаного у ст. 126-1 КК України, засвідчує, що для притягнення особи до кримінальної відповідальності необхідно встановити діяння, яке полягає у систематичному вчиненні: фізичного насильства; психологічного насильства, економічного насильства. Вказані види насильства мають спричинити відповідні наслідки. До них законодавець, зокрема відніс фізичні або психологічні страждання, розлади здоров'я, здоров'я, втрату працездатності, емоційну залежність, а також погіршення якості життя потерпілої особи. Отже, домашнім насильством охоплюються й діяння, які підпадають під дію суміжних із ст. 126-1 КК України статей кримінального законодавства, наприклад, заподіяння різного ступеня тілесних ушкоджень, ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (батьків) тощо.

Для правильної кваліфікації важливо, що насильницькі дії вчиняються систематично, а систему можуть становити різні варіації форм насильства.

Розглянемо окремі види насильства, що утворюють склад злочину, передбаченого статтею 126-1 КК України. Щодо фізичного насильства, то відповідно до вищевказаного закону – це форма домашнього насильства, що охоплює ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру. Важливим є те, що встановлюючи зміст поняття «фізичне насильство» як ознаки злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, нам потрібно враховувати існування ст. 173-2 КУпАП, яка передбачає адміністративну відповідальність за застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень.

Якщо проаналізувати прояви психологічного насильства (словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи) та можливі наслідки такого насильства (побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи), наведені у визначенні психологічного насильства у п. 14 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», то ми побачимо, що все зводиться до негативного впливу на психіку потерпілого, що заподіяв йому психічну шкоду.

Який же зміст вкладає законодавець в поняття «економічне насильство»? Згідно п. 4 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» економічне насильство – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи

реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру. Варто зазначити, що якщо потерпілого позбавляють житла, їжі, одягу тощо, щоб заподіяти йому страждань, то це насильство. Якщо ж з корисливою чи іншою метою, то це злочин проти власності або інший злочин, передбачений КК України.

Домашнє насильство є злочином з матеріальним складом і вважається закінченим з моменту настання наслідків у вигляді фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Перший в історії України вирок за домашнє насильство винесено на Миколаївщині у квітні 2019 року [5]. 57-річний чоловік, житель міста Вознесенськ Миколаївської області, упродовж декількох років систематично знущався над своєю 80-річною матір'ю. Після того, як було зафіксовано факт нанесення жінці тілесних ушкоджень, дії кривдника кваліфікували як системне домашнє насильство за статтею 126-1 Кримінального кодексу. У підсумку суд врахував "щире каяття чоловіка та активне сприяння слідству" та встановив санкцію для кривдника у вигляді одного місяця арешту.

Крім того, чоловіка зобов'язали пройти спеціальну програму для кривдників, що здійснювали психологічне та фізичне насилля над людиною.

Приведемо приклади криміналізації домашнього насильства в інших країнах. Найсуворіші закони застосовують у Північній Європі. У Швеції (як і у Норвегії та Фінляндії) криміналізовані всі форми домашнього насильства [3, с. 46]. Навіть дуже емоційна сварка з вживанням образ та погроз може стати приводом для подання позову. А суд, у відповідь на цей позов, може присудити ув'язнення на строк до 2 років або штраф та припис про заборону спілкування. Відповідно до українського кримінального законодавства, об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, не містить такої складової як «емоційна сварка з вживанням образ чи погроз», а тому в Україні відсутня кримінальна відповідальність за вказане діяння. На нашу думку, імплементація відповідної норми до вітчизняного законодавства значно посилює боротьбу із домашнім насильством в Україні.

Швеція в 1979 р. стала першою країною, яка на законодавчому рівні заборонила фізичне покарання дітей. До дітей не можна застосовувати не лише фізичну силу, але і підвищувати голос до рівня, який має негативний емоційний вплив на дитину. В школах з дітьми працюють досвідчені спеціалісти – психологи, яким дитина може поскаржитися на насильство в сім'ї. Також забороняється залишати дитину вдома одну (навіть до 12-річного віку), якщо сусіди поскаржаться в поліцію, дітей заберуть до притулку.

У грудні 2016 р. у Франції набули чинності зміни до закону, які забороняють застосування усіх видів насильства проти дітей. У випадку насильства проти дітей його тяжкість визначається віком дитини. Якщо дитина має вік до 15 років, ув'язнення може складати до 20 років [4]. Щодо українського законодавства, то в даному випадку поки що нормативно не закріплено такого порядку визначення ступеню тяжкості, який може бути покладений в основу норм вітчизняного законодавства у майбутньому.

Криміналізація такого злочину як домашнє насильство безумовно має вагомий вплив на удосконалення вітчизняного законодавства, хоча і має деякі недоліки. Наприклад, слід відмітити, що може скластися хибне враження, що усі випадки домашнього насильства

охоплюються ст. 126-1 КК України, хоча насправді це не так. У законі про кримінальну відповідальність різні прояви домашнього насильства криміналізовані в окремі склади злочинів. Також проблемним є питання щодо встановлення факту, які випадки домашнього насильства слід кваліфікувати виключно за статтею 126-1 КК України, а які потребують додаткової кваліфікації за статтями Особливої частини КК України. Виходячи з цього, створюються відповідні передумови для порушення принципу non bis in idem.

Отже, можна зробити висновок, що імплементація стандартів законодавства Європейського Союзу щодо домашнього насильства у вітчизняне кримінальне законодавство на разі є не досить вдалим і потребує подальшого вдосконалення. Однак сам факт криміналізації цього злочину в українському законодавстві вже можна вважати великим кроком на шляху до європейської інтеграції та розбудови соціальної та безпечної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 грудня 2017 № 2229-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2018. – № 5. – Ст. 35.
2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2018. – № 5. – Ст. 34. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-VIII>
3. Галай А. О., Галай В. О. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству. Київ: КНТ, 2014. 160 с. 46
4. Назаров С. В. Опыт Франции в преодолении домашнего насилия в отношении женщин. Научные исследования: теория, методика и практика: матер. III Междунар. науч.-практ. конф. Чебоксары, 2017. С. 32–36.
5. Вирок Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області. Справа № 473/888/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80863064>

*Доцено Валерія Володимирівна
студентка 2 курсу, 4 групи
Господарсько – правового факультету
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

АМНІСТІЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ

Сучасні тенденції кримінально-правового впливу на злочинність характеризуються наявністю та застосуванням широкого спектра заходів некарального характеру, особливе місце серед яких посідає амністія. За своєю суттю амністія є «прощенням» державою засудженої особи за вчинення нею злочину та звільнення її від кримінального покарання та його відбування, і таким чином реалізує в українському законодавстві принцип гуманізму, спрямований на захист інтересів усіх членів суспільства, в тому числі і щодо тих, осіб, які вчинили злочини.

Вітчизняному кримінальному законодавству акт «прощення» відомий ще з середини XVI століття, що зумовило значне поширення та подальший стрімкий розвиток інституту амністії в українському законодавстві. Наразі, основні норми, що регулюють амністію, містяться в Конституції України (ст. 74, ч. 3 ст. 92) [1]. Загальні положення про амністію закріплені в КК України (ч.1 ст. 44, ст. 85, 86) [2], а норми, що регламентують окремі питання застосування амністії, передбачені в кримінальному процесуальному та кримінально-виконавчому законодавстві. Власне умови і порядок здійснення амністії знайшли законодавчу регламентацію в спеціальних нормативно-правових актах – Законі України «Про застосування амністії в Україні» від 01.10.1996 р. [3], Законі України «Про амністію» від 05.07.2001р. та ін [4].

Якщо аналізувати досвід застосування амністії в різних країнах світу, то, безперечно, можна зазначити, що він є досить суперечливим та неоднозначним. Так, амністія передбачена в законодавстві країн-учасниць СНД, Франції, Італії, Молдови, Болгарії та ін. Але вона зовсім не застосовується в таких країнах, як США, Великобританія, Польща, Іспанія, Норвегія, Швеція, Естонія та ін. [5, с. 202].

У більшості зарубіжних держав, законодавству яких відома амністія, остання або взагалі не застосовується, або застосовується у вкрай незначних випадках, зазвичай у зв'язку з певними вагомими подіями в житті суспільства та держави (наприклад, закінчення військових конфліктів, зміна політичних режимів).

Наприклад, у Канаді формально право амністії або помилування є виключною прерогативою Королеви Великобританії, яка делегує зазначені повноваження Генерал-губернатору Канади. Останній застосовує право на оголошення амністії або помилування на підставі Патентної Грамоти. Крім того, амністія може бути оголошена рішенням Уряду Канади, яке затверджується Генерал-губернатором [6, с. 75].

Правова система Французької Республіки знає два різновиди інституту «амністія»: під першим розуміється інститут амністії у безпосередньому значенні цього слова, а саме, акт законодавчої влади, яким особи, які вчинили злочин, повністю або частково звільняються від кримінальної відповідальності чи виду покарання: він забороняє переслідування, припиняє розпочаті процеси, скасовує винесені вироки. Другий інститут називається «президентська» амністія і по суті є аналогом інституту помилування, що існує в українському законодавстві. Одна з наймасштабніших амністій була проведена у березні 1952 р., коли парламент Франції оголосив загальну амністію зрадникам французького народу, було звільнено понад 11 тисяч державних чиновників і понад 23 тисячі осіб, які співпрацювали з гітлерівцями [6, с. 80].

У Кримінальному Кодексі Російської Федерації відповідні види звільнення регламентуються главами 11 і 12 розділу IV «Звільнення від кримінальної відповідальності й від покарання». У главі 13 вказаного Кодексу визначено, що за актом амністії особи, які вчинили злочини, можуть бути звільнені як від кримінальної відповідальності, так і від покарання, а також призначене їм покарання може бути скорочене чи замінене більш м'яким (ст. 84) [7]. У Російській Федерації найбільш масштабною вважають амністію 2000 р., яка в цілому стосувалася 877 тисяч осіб (на підставі постанови Державної Думи «Об объявлении амнистии в связи с 55-летием Победы в Великой Отечественной войне 1941–1945 годов»), нагороджених орденами й медалями, а також інвалідів і хворих туберкульозом [8, с. 65].

Разом з тим, у законодавстві Великої Британії поняття «інститут амністії» не передбачено взагалі. Натомість існує спеціальна комісія з питань перегляду кримінальних справ (Criminal Cases Review Commission), яка створена у 1997 році як незалежний орган судочинства. До компетенції CCRC входить перегляд кримінальних справ на будь-якій стадії слідства або після винесення вироку. Комісія переглядає справи, коли з'являються нові факти або свідчення, які не були відомі під час проведення слідства або не були враховані під час судового слухання. Лише 4% від загальної кількості кримінальних справ передаються наподальше опрацювання до апеляційного суду [9].

В Іспанії Інститут амністії не використовується взагалі. Лише в 1977 році була проведена амністія що стосувалася політ'язнів режиму правління Ф. Франко (1936 - 1975 роки) [6, с. 80].

Таким чином, можемо дійти до висновку, що досвід кожної держави у становленні та розвитку інституту амністії є унікальним, неповторним і пристосованим до законодавства та реалій окремої країни. Самобутність даного інституту дає поштовх до здійснення багатостадійного аналізу та, використовуючи здобутки інших країн, надає можливість удосконалювати власну систему законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 08.05.2020).
2. Кримінальний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 08.05.2020).
3. Про застосування амністії в Україні. Закон України від 01.10.1996 № 392/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/96-%D0%B2%D1%80>
4. Про амністію. Закон України від 05.07.2001 № 2593-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2593-14> (дата звернення: 08.05.2020).
5. Крайник Г. С. Поняття та ознаки амністії в Україні. Проблеми законності : зб. наук. пр. Харків. 2014. Вип. 125. С. 202-208.
6. Малишев В. С. Застосування амністії в Україні: кримінально-правове дослідження : монографія. Донецьк, 2014. 172 с.
7. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 № 63-ФЗ. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/
8. Романов А. Приговорить ... к свободе . *Человек и закон*. 2001. № 5. С. 65–67.
9. Щодо застосування інституту амністії: Лист Посольства України в Сполученому Королівстві Великобританії та Північній Ірландії від 12 лютого 2009 р. № 6124КВ/1-500. Архів Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності.

Науковий керівник : ас. М. В. В'юник

*Дуброва Діана Володимирівна
Національний юридичний університет імені
Ярослава Мудрого
3 курс, 7 факультет, 2 група*

ЩОДО ПИТАННЯ ВИОКРЕМЛЕННЯ РОЗДІЛУ «ЗЛОЧИНИ ПРОТИ СІМ'Ї, ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ НЕПОВНОЛІТНІХ» В КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Виокремлення нового розділу в Особливій Частині Кримінального Кодексу України (далі – КК України) має значення при застосуванні як в практичній, так і в науковій діяльності. Відомо, що злочини проти сім'ї та дитини знаходяться в різних частинах Особливої Частини КК України, і статті, що встановлюють відповідальність за відповідні злочини, мають становити собою не просто сукупність норм, а упорядковану систему.

Цю проблематику досліджували такі вчені у сфері кримінального права як Дегтярьова І.В., Євтєєва Д.П., Гальцова В.В. та інші

Варто зазначити, що в Конституції України, а саме в статті 51, закріплено положення що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою, і таке саме положення міститься в міжнародно-правових актах, які ратифікувала Україна, зокрема Загальній декларації прав людини (1948 р.), Міжнародних пактах «Про громадянські і політичні права» (1966 р.) та «Про економічні, соціальні і культурні права» (1966 р.), і погоджуючись з думкою Гальцової В.В., ми робимо висновок, що захист сім'ї, прав та інтересів дитини, Україна визнала як пріоритетним напрямком діяльності держави, а саме тому потребує спеціального кримінально-правового регулювання.

Питання щодо досягнення внутрішньої єдності юридичних норм, тобто діяльності спрямованої на усунення колізій і прогалин, у результаті чого буде підвищена ефективність норм, та впорядкування правового матеріалу, розміщення його за певними розділами, що забезпечує зручність використання норм, можливо досягнути за допомогою систематизації законодавства, і на нашу думку, такий підхід сприяє ефективному використанню кримінального законодавства та виступає запорукою успішної роботи юристів. На наше переконання, без проведення систематизації неможливе повне функціонування кримінального законодавства, а саме угруповання норм, які встановлюють кримінально-правову відповідальність, за злочини проти сім'ї та дитини.

В Кримінальному законодавстві міститься чимало норм, які встановлюють відповідальність за злочини проти сім'ї та дитини, і вони розташовані в різних частинах Особливої Частини КК України, через те, що в науці кримінального права ці злочини не являють собою окремого родового об'єкту у зв'язку з тим, що вони не є систематизовані та логічно узгоджені, але фактично, ці злочини посягають на єдиний родовий об'єкт, тобто відносини що пов'язані зі сферою сім'ї та прав дитини. Тому, ми вважаємо, що для систематизації цих злочинів в науці кримінального права необхідно виокремити родовий об'єкт що включає такі відносини.

Дегтярьова І.В., Євтєєва Д.П., Гальцова В.В. пропонують виокремити новий, систематизований розділ в Особливій Частині КК України «Злочини проти сім'ї, прав та інтересів неповнолітніх», який буде об'єднувати усі злочини проти сім'ї та прав дитини,

котрих налічується понад 30. Критерієм їх систематизації обґрунтовано визнаємо видові об'єкти, до яких відносимо: суспільні відносини у сфері сім'ї та які забезпечують права і інтереси неповнолітніх. Разом вони становлять зміст родового об'єкта цих злочинів. Виокремлення даних суспільних відносин допоможе вибудувати суспільно небезпечні діяння і норми, що встановлюють за них кримінальну відповідальність, у відносно струнку логічну систему. [1] Погоджуючись з науковцями, ми вважаємо що міжнародна практика, а саме виокремлення окремого розділу в кримінальному законодавстві, який захищає права сім'ї та дитини, свідчить про те, що законодавці зарубіжних країн усвідомлюють значущість правовідносин, що склалися у сфері сім'ї та дитини, необхідність їх за захищеності та систематизації.

Слід зазначити, що новий розділ Особливої частини КК України дозволить криміналізувати інші діяння за новим родовим об'єктом. У літературі є пропозиції доповнити КК України такими діяннями як: порушення батьками або особами, що їх замінюють, права власності неповнолітніх дітей; посягання на відносини між подружжям або особами, що не перебувають у шлюбі, але проживають однією сім'єю, з приводу володіння, користування та розпорядження майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, тощо.

Приєднуючись до думки науковців, ми вважаємо, що виокремлення нового розділу не тільки підкреслить ступінь суспільної небезпечності і значення боротьби з цими діяннями, але й має велике превентивно-виховне значення, що допоможе більш ретельному вивченню та дослідженню причин та умов, що сприяють вчиненню таких злочинів.

Отже, підсумовуючи вище сказане, ми вважаємо що для систематизації усіх злочинів проти сім'ї та дитини, ефективної практичної та наукової діяльності, що стосуються кримінальних правопорушень проти сім'ї та дитини, запобіганню таких злочинів, усвідомлення суспільством значущості захисту цих відносин необхідним є включення до Особливої Частини КК України нового розділу «Злочини проти сім'ї, прав та інтересів неповнолітніх», який буде об'єднувати усі злочини за родовим об'єктом і впорядкує дану категорію злочинів.

Тому, на нашу думку, необхідна плідна робота законодавців для вирішення цієї проблематики. З однієї сторони в науці кримінального права необхідно виокремити новий родовий об'єкт, що стосується відносин сім'ї та прав дитини, а з іншої виокремлення в Особливій частині КК України нового розділу «Злочини проти сім'ї, прав та інтересів неповнолітніх».

Науковий керівник – к.ю.н., доцент кафедри кримінального права №2, Осадча А.С

Засипка Вячеслав Вячеславович

студент 3 курсу 8 групи

*Інституту прокуратури та кримінальної
юстиції НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ЩОДО ПРОБЛЕМ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ

Наша країна перебуває на стадії багатьох реформ, які відбуваються майже у кожній сфері життя нашого суспільства. Однією з яких є реформа пенітенціарної системи, яка має на

меті ефективну ресоціалізацію та реабілітацію засуджених. Хоча ми й живемо у час демократії, де вищою цінністю є людина та її права, проте майже кожен день відбувається порушення останніх у різних аспектах з боку органів державної влади та її представників. Проблема прав людини, а також засуджених є загально-соціальною та потребує однозначного вирішення.

Розглядаючи дане питання, треба зазначити, що законодавством України, а саме Кримінально-виконавчим кодексом України передбачено основні права засуджених: на отримання інформації про свої права і обов'язки; на гуманне ставлення до себе і на повагу гідності; на звернення і листування, у тому числі рідною мовою; на охорону здоров'я; на соціальне забезпечення, у тому числі й отримання пенсій; на правову допомогу. Ці норми стосуються всіх, без винятку, засуджених, незалежно від виду покарання, яке призначене судом. Крім того, у положеннях Особливої частини КВК деталізується правовий статус засуджених до окремих видів кримінальних покарань[3].

У звіті про дотримання прав людини в Україні за 2018 рік Державного Департаменту США вказуються випадки порушення прав затриманих та ув'язнених. Зокрема зазначається, що умови утримання у в'язницях і слідчих ізоляторах залишалися поганими, не відповідали міжнародним стандартам, а іноді становили серйозну загрозу життю і здоров'ю ув'язнених. Проблеми фізичного насильства, відсутності належної медичної допомоги та харчування, поганих санітарних умов, відсутності належного освітлення залишалися невирішеними. Крім того, наводиться приклад фізичного насильства з боку охоронців, 8 червня 2018 року співробітники Чернівецького слідчого ізолятора жорстоко побили затриманих, один з яких в результаті цього був госпіталізований у реанімаційне відділення місцевої лікарні. За словами родичів ув'язнених, персонал нібито бив затриманих, закутих у наручники, і принижував, примушуючи їх сидіти навпочіпки та повзати[1].

Рада Європи серйозно знепокоюється щодо якості надання медичної допомоги засудженим. Багато питань стосуються своєчасності звільнення засуджених від праці і початку лікування, відсутності в медчастинах установ необхідних фахівців і ліків. Обладнання медичних частин застаріле, не відповідає національним і міжнародним стандартам, а самі приміщення потребують ремонту та оновлення[2, с.190].

Крім того, є Рішення Європейського суду з прав людини, які неодноразово вказують на провину України в ненаданні особам належної медичної допомоги в місцях позбавлення волі. Наприклад, у рішенні «Луньов проти України» зазначається, що у заявника був ВІЛ, він скаржився на те, що у СІЗО йому не було надано належної медичної допомоги та що стан його здоров'я був несумісним з умовами тримання під вартою. Окрім того, його було піддано жорсткому поводженню з боку правоохоронних органів та перешкождали відправленню скарги до ЄСПЛ[4].

Ще у 1955 році ООН встановила Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями, яка вказує, що всі засуджені повинні працювати відповідно до їх фізичних і психічних здібностей. Однак прийняття цих норм не зменшило проблем у системі виконання покарань. Умови виробництва, неналежна охорона праці засуджених, відсутність розвиненої соціальної інфраструктури установ відбування покарань зумовлюють відсутність альтернативи для засуджених, який мусить цілодобово перебувати в камері, що приводить до деградації засудженого[2, с.190].

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що пенітенціарна система України має багато недоліків, що в першу чергу призводить до порушення прав засуджених. Переважно відбуваються порушення прав на охорону здоров'я, на гуманне ставлення, на працю, на звернення та листування. Пенітенціарні органи потребують модернізації не лише на законодавчому рівні, а й на практиці, як це відбувається у провідних країнах Європи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Звіт про дотримання прав людини за 2018 рік. Департамент США. С.6-7
URL: https://ua.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/151/Official_HRR_2018_UKR.pdf
2. Коробка О.С. Актуальні проблеми дотримання прав засуджених. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. С.189-191. URL: http://lsey.org.ua/2_2018/51.pdf
3. Кримінально-виконавчий кодекс України Документ 1129-IV, чинний, поточна редакція — Редакція від 16.01.2020, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>
4. Рішення Європейського суду з прав людини. Справа «Луньов проти України» від 22.01.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b09

*Засипка Вячеслав Вячеславович
студент 3 курсу 8 групи
Інституту прокуратури та кримінальної
юстиції НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ЩОДО ВПЛИВУ КАРАНТИНУ НА ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ ТА ІНШИХ КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Сьогодні увесь світ переживає найскладніші часи за останні десятиріччя. Наслідки коронавірусної інфекції COVID-19 «торкаються» майже кожного, люди ізольовані від суспільства, страждає економіка всіх країн. Безробіття, економічний спад, соціальна депривація і різке падіння якості життя - всі ці побіювання викликає пандемія коронавіруса. Хтось намагається знайти грошей, щоб прогодувати свою сім'ю, а хтось навпаки зловживає становищем людей, зневажаючи норми моралі, наживається на цьому. Тому, дивлячись на сучасну картину світу, постає питання щодо рівня злочинності у суспільстві.

Щодо ситуації в Україні, то злочинність поступово зменшується, проте починають поширюватися шахрайства, кіберзлочини, а також злочини, які пов'язані з порушенням умов карантину. Міністр внутрішніх справ України Арсен Аваков зазначив, що рівень злочинності по всім статтям знизився на 30%, однак активізувалися шахраї. Крім того, він наголошує на поширенні дезінформації, фейків щодо епідемії, які надсилаються у соціальних мережах та спрямовані на створення паніки у суспільстві, а також у власних цілях[2].

Взагалі, під час карантину поширилася так звана інфодемія, тобто поширення неправдивої інформації, чуток і тд. Коронавірус – це перша пандемія в історії людства, де є соціальні медіа – місце, де кожен може поширювати будь-яку інформацію. І дезінформація поширюється швидше, ніж сам вірус. Саме тому велика кількість академіків, публічних діячів

і урядів закликали соціальні медіа, такі як Facebook, Google, Twitter, протистояти поширенню дезінформації про COVID-19 на своїх платформах[4].

Крім того, з введенням нової статті до Кодексу України про адміністративні правопорушення та посиленням кримінальної відповідальності за порушення санітарних норм та правил, цей злочин є поширеним на сьогодні. Відповідно диспозиція статті 235 ККУ вказує про порушення правил та норм, встановлених з метою запобігання епідемічним та іншим інфекційним хворобам, а також масовим неінфекційним захворюванням (отруєнням) і боротьби з ними, якщо такі дії спричинили або завідомо могли спричинити поширення цих захворювань та якщо ті дії спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки[6]. Дана стаття існувала у Кримінальному кодексі з моменту його прийняття у 2001 році, але практика по притягненню за її порушення до кримінальної відповідальності невелика. За період з 2018 року Єдиний реєстр судових рішень містить всього три вироки. Проте за ці два місяці кількість таких злочинів збільшилась у декілька разів.

У країнах Європи статистика рівня злочинності ще більш вражає, це пов'язано з тим, що там умови карантину були ще жорсткішими, ніж у нашій країні.

Іспанія, країна, в якій у зв'язку з епідемією було впроваджено надзвичайний стан, де карантинні заходи були найсуворішими: люди могли вийти на вулиці лише, щоб сходити до магазину або аптеки, дітям взагалі було заборонено виходити на вулицю, є найефективнішою у боротьбі зі злочинністю. Відповідно до дослідження, яке було проведене міністерством внутрішніх справ Іспанії, за перші 15 днів карантину кількість зареєстрованих кримінальних злочинів скоротилася на 73,8% порівняно з аналогічним періодом минулого року. Найбільше зниження кількості правопорушень було зафіксовано в злочинах проти власності[5].

Країна, з якої почалося масове поширення цього вірусу в Європі, Італія, де рівень злочинності за два місяці впав майже на 70%, однак там збільшуються злочини, що пов'язані з лихварством. Економічний та фінансовий контекст, який зумовлений етапом відновлення економіки, «піддає весь виробничий і комерційний сектор ризику проникнення організованої злочинності»[3].

Європейське поліцейське управління вказує на різке зростання числа злочинів, пов'язаних з пандемією. Окремі злочинці та організовані банди дуже швидко адаптували свої методи і наживаються за допомогою глобальної кризи. Великий попит та певні товари, зниження мобільності громадян, перебування великої частини людей вдома і їх віддалена робота, обмеження суспільного життя, а також зростання тривоги і страхів на тлі пандемії – чинники, які використовують злочинці у своїх цілях. Перш за все, Європол зазначає про поширення продажу підроблених засобів захисту і медикаментів. Фальсифікатори використовують в своїх цілях брак медичних масок і засобів дезінфекції по всьому світу. За їх даними, лише за березень було вилучено близько 34 тисяч підроблених хірургічних масок та інших медикаментів. Також Агентство попереджає про інші найпоширеніші злочини, пов'язані з кіберзлочинністю, оскільки це пов'язано з тим, що у даний час багато хто працює у віддаленому режимі з дому, підключаючи менш захищені особисті комп'ютери до мереж фірм і організацій, що представляє серйозну загрозу для безпеки[1].

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що хоч за цей невеликий період дійсно зменшився рівень злочинності майже у всіх країнах Європи, проте, я

вважаю, що карантин став поштовхом для розвитку та поширенню нових видів злочинів. Багато експертів застерігають, що з поступовим зняттям карантинних обмежень та відновленням суспільства до нормального життя є висока вірогідність повернення або можливо й збільшення злочинності, що була до пандемії. Тому постає загроза вчинення нових злочинів, які були поширені за цей час. На мою думку, зараз покладається велика відповідальність саме на правоохоронні органи, які зобов'язані забезпечити суспільство від кримінальних правопорушень на такому важкому етапі життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. How criminals profit from the COVID-19 pandemic [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Europol. – 2020. – Режим доступу: <https://www.europol.europa.eu/newsroom/news/how-criminals-profit-covid-19-pandemic> (дата зверненн: 5.05.2020)
2. Арсен Аваков: Під час карантину рівень злочинності знизився на 30% [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Національної поліції [Електронний ресурс]. – 29.03.2020 – Режим доступу до ресурсу: <https://www.npu.gov.ua/news/Informacziya/arsen-avakov-pid-chas-karantinu-riven-zlochinnosti-znizivsya-na-30/> (дата звернення: 5.05.2020)
3. В Італії кількість злочинів під час карантину знизилась майже на 67% [Електронний ресурс] // Європейська правда. – 2020. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/05/3/7109466/> (дата зверненн: 5.05.2020)
4. Інфодемія COVID-19: дезінформація поширюється так само швидко, як і коронавірус [Електронний ресурс] // VoxUkraine. – 2020. – Режим доступу: <https://voxukraine.org/uk/infodemiya-covid-19-dezinformatsiya-poshiruyetsya-tak-samo-shvidko-yak-i-koronavirus/>. (дата звернення: 5.05.2020)
5. Кількість злочинів під час карантину в Іспанії знизилась на майже 74% [Електронний ресурс] // Європейська правда. – 2020. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/05/2/7109449/> (дата звернення: 5.05.2020)
6. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III, Редакція від 28.04.2020

*Зінчук Анастасія Леонідівна
Студентка 2 курсу, 4 групи,
Господарсько-правового факультету
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Серед великої кількості дискусійних питань у кримінальному праві одним із найактуальніших є питання щодо визнання юридичної особи суб'єктом кримінальної відповідальності. Популярність ідеї кримінальної відповідальності юридичних осіб обумовлена, передусім, суспільною шкодою, що завдається їх протиправною діяльністю економіці, навколишньому середовищу, правам споживачів, працюючим громадянам, суспільній безпеці, міжнародному правопорядку.

Актуальність детального розгляду цього питання для України зумовлено низкою чинників, пов'язаних із обранням Україною напрямом євроінтеграції. На законодавчому рівні це зумовлено підписанням Україною низки міжнародно-правових актів, які покладають на нашу країну відповідні зобов'язання, серед яких і встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб. Зокрема законом України від 23 травня 2013 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» [1] Загальну частину КК доповнено новим розділом XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», тим самим на законодавчому рівні запроваджено кримінальну відповідальність юридичних осіб [2].

Практика застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб у зарубіжних країнах є досить неоднозначною та багатоманітною. У доктрині кримінального права виділяють три основні підходи до розуміння кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Перший підхід здійснює повне визнання інституту кримінальної відповідальності юридичної особи. Він поширений у Нідерландах, Португалії, Фінляндії, Китаї, США, Канаді, Великій Британії, Шотландії, Франції, КНР, Литві, Естонії. Водночас принцип кримінальної відповідальності юридичної особи, за законодавством цих країн, не усуває кримінальної відповідальності фізичної особи [3, с. 216].

Наприклад, у США питання притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб регламентовані як у федеральному кримінальному законодавстві, так і в кримінальних законах штатів. Так, у ст. 207 Зразкового кримінального кодексу США (1962 р.) передбачено відповідальність корпорацій, некорпорованих об'єднань і осіб, що діють або зобов'язані діяти в їхніх інтересах. У ній вказано, що корпорація може бути засуджена за здійснення зазіхання, що є порушенням і полягає в невиконанні покладеного на неї обов'язку вчинити позитивні дії [4, с. 13].

У Великобританії злочин визнається вчиненим корпорацією, якщо він вчинений безпосередньо або шляхом посередництва інших осіб. При цьому діяльність корпорації відрізняється від дій фізичної особи. Тому головна проблема юридичної конструкції кримінальної відповідальності юридичних осіб пов'язана із суб'єктивною стороною діяння, яка вирішується так: дії (чи бездіяльність) і психічний стан вищих керівних осіб корпорацій визначається як діяння та психічний стан самої корпорації [5, с. 91].

Другий підхід має загальнопоширену назву - «квазікримінальна відповідальність» юридичних осіб (або адміністративно-кримінальна відповідальність). Вона існує в таких державах, як Швеція, ФРН, Іспанія, Італія та інших державах, що в переважній більшості належать до романо-германської правової сім'ї. Особливістю такого підходу є те, що законодавство не визнає юридичних осіб суб'єктами злочину, проте у деяких випадках, зокрема, передбачених певними нормативними актами, до них можуть застосовуватися різноманітні кримінальні санкції [3, с. 216].

За кримінальним законодавством Італії юридичні особи можуть переслідуватися за злочини, вчинені їхніми представниками або іншими особами, із застосуванням кримінального покарання у вигляді штрафу до підприємств, установ та інших юридичних осіб. Так,

наприклад, у ст. 197 КК Італії зазначено, що якщо представник підприємства або установи буде засуджений за провину такої юридичної особи, то організація провини буде сама відшкодувати наслідки невиконання обов'язків такої особи, пов'язаних зі службовим становищем винного, і буде зобов'язана сплатити штраф, у разі якщо така фізична особа є неплатоспроможною [6].

Згідно із законодавством Федеративної Республіки Німеччини, якщо протиправна дія представників або керівників корпорації порушує певні законні обов'язки корпорації або приносить фінансову вигоду компанії (або мала на меті принести фінансову вигоду компанії), а також при протиправних діях співробітників компанії, які могли бути відвернені її керівником, тобто за відсутності належного контролю, застосовується система накладення штрафів не тільки на фізичних осіб, а й на корпорації [7].

Третій підхід повністю заперечує інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб. Набув поширення в таких державах, як Болгарія, Угорщина, Білорусь [3, с. 216].

З огляду на вищесказане можемо зробити висновок, що проблема визнання юридичної особи суб'єктом злочину є досить неоднозначною у законодавстві країн всього світу. Це зумовлено, безпосередньо, її співвідношенням з фундаментальними принципами кримінального права та кримінально-правовим статусом суб'єкта злочину. Здійснивши порівняння основних світових моделей кримінально-правового впливу на юридичних осіб, ми можемо стверджувати, що запозичена вітчизняним законодавцем модель у виді заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, регламентованих кримінальним законодавством, не позбавлена недоліків, проте за своїм правовим змістом є найбільш адаптованою до принципу індивідуальної відповідальності та відповідає вимогам міжнародних стандартів щодо ефективності застосування моделі державного впливу у випадку вчинення злочину юридичною особою.

Науковий керівник : ас. М. В. В'юник

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України щодо відповідальності юридичних осіб. Закон України від 23.05.2013 № 314-VII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-18> (дата звернення: 23.05.2020).
2. Кримінальний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 23.05.2020).
3. Мудряк Т. О., Дробіняк Р. С. Кримінальна відповідальність юридичних осіб. Право і суспільство № 5 (2) 2017. С. 215 -218.
4. Образцовый уголовный кодекс США. Официальный проект Института американского права под ред. Б.С. Никифорова. Москва: Юрлитиздат, 1969. 122 с.
5. Митрофанов І.І. Проблеми визнання юридичної особи суб'єктом кримінальної відповідальності. Право і суспільство. 2010. № 1. С. 89-94.
6. Уголовный кодекс Италии. Общая часть и преступления против государства. Москва, 1991. 235 с.
7. Уголовный кодекс ФРГ. Москва : Зерцало, 2000. 208 с.

*Льченко Єлизавета Миколаївна
студентка 1 групи, 3 курсу міжнародно-
правового факультету
Національний юридичний університет імені
Ярослава Мудрого*

*Науковий керівник: Зінченко Ірина
Олександрівна,
к.ю.н., доцент кафедри кримінального права №
2*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ

Сфера медичного обслуговування населення, однозначно, є однією з тих, які не залишаються поза увагою суспільства. Протягом багатьох років не втрачає актуальності питання щодо трансплантації органів і тканин людині. *Трансплантація анатомічних матеріалів людині – справа надзвичайно складна та вимагає значної уваги як зі сторони професіоналів-медиків, так і належного правового регулювання, адже йдеться не лише про біологічні матеріали, а й про життя та здоров'я людини, повагу до її честі та гідності.*

Сьогодні, коли законодавець вводить нові позиції, які зможуть працювати на користь особи, не порушуючи її права та свободи, питання трансплантації постає в новому світлі й потребує глибокого дослідження.

Позитивним зрушенням у правовому просторі, яке регулює процеси трансплантації, стало прийняття у травні 2018 року нового Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині».

Цей Закон вносить корективи в низку нормативно-правових актів, які стосуються трансплантації, зокрема, у ст. 143 Кримінального кодексу України. Даний припис передбачає кримінальну відповідальність за порушення встановленого Законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людині. Предметом злочину виступають органи і тканини людини. Якщо з визначенням поняття «орган» у науковців не виникає розбіжностей, то розуміння терміну «тканини людини» викликає дискусії. Так, під «органом» розуміють шлунок, підшлункову залозу, печінку, нирки, сечовий міхур тощо. Тканини людини становлять собою систему клітин та безклітинних структур, які мають спільну будову, розвиток та виконують певні функції в організмі людини. В Україні існує Перелік анатомічних утворень, тканин, їх компонентів та фрагментів і фетальних матеріалів, дозволених до вилучення у донора-трупа і мертвого плоду людини, затверджений МОЗ України, відповідно до якого з організму людини може бути вилучено м'які тканини, тканини опорно-рухового апарату, судини та клапани, фетальні матеріали. У правовій площині не вщухають дискусії з приводу того, що з наведеного переліку слід включати до поняття «тканини». Одні науковці до тканин відносять судини, клапани, фетальні матеріали, інші вважають, що дані поняття слід розглядати в контексті предмету злочинів, закріплених у ст. 143 ККУ. На нашу думку, слід погодитись із позицією науковців, які підходять комплексно до аналізу поняття «тканин» людини і включають до

предмету злочинів, передбачених ст. 143 ККУ увесь перелік, закріплений МОЗ України. До того ж, вважаємо за необхідне закріпити єдиний підхід до трактування предмету зазначених злочинів аби запобігти плутанині та забезпечити однакове застосування норм ст. 143 ККУ.

Звертаючись до Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» можна констатувати значний прорив у законодавчій регламентованості деяких понять у сфері трансплантології. Так, законодавчо закріпленим стає поняття «перехресне донорство», що, в свою чергу, дає можливість живим пацієнтам обмінюватися своїми органами та не тягне за собою притягнення лікаря до кримінальної відповідальності, адже до прийняття Закону такі операції були заборонені. До того ж, позитивним зрушенням є те, що рішення про здійснення операцій приймає не один лікар, а консиліум. Прийняття такого рішення неможливе без Єдиної державної інформаційної системи трансплантації, яка автоматично обирає пару донор-реципієнт серед осіб, які були до неї включені. Проте, сьогодні дана система не працює, а її запуск постійно відстрочується.

Ще одним позитивним наслідком прийняття Закону стало посилення кримінальної відповідальності за порушення встановленого порядку трансплантації анатомічних матеріалів людині. Всі частини статті 143 ККУ, крім ч. 1, були змінені у санкції. Проте, на нашу думку, залишення поза увагою санкції ч. 1 ст. 143 ККУ є недоцільним і також потребує зміни.

На сьогодні законодавчо передбачена можливість оскарження рішення консиліуму лікарів про неможливість проведення трансплантації від донора-трупа до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією, або до суду, і, водночас, не передбачено нічого подібного при донорстві від живої особи. Оскільки відносини між донором та реципієнтом і відповідними медиками не оформлюються ніякими договорами, то не зрозуміло, у порядку якого судочинства має оскаржуватися таке рішення у випадку звернення до суду.

Отже, підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що вітчизняне законодавство у сфері трансплантології зробило значний крок уперед і має неабияку цінність у частині регулювання процедури трансплантації та державного контролю, але, поряд із цим, містить певні суперечності, що можуть завдати шкоду фізичному та моральному здоров'ю громадян і стати приводом для звернень до національних і міжнародних судових організацій.

Вважаємо за доцільне: 1) закріпити єдиний підхід до розуміння предмету злочинів, передбачених у ст. 143 ККУ; 2) прискорити процес введення в дію Єдиної державної інформаційної системи трансплантації; 3) збільшити санкцію ч. 1 ст. 143 ККУ, передбачивши покарання у вигляді штрафу до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або позбавлення волі на строк від п'яти до семи років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років; 4) прописати механізм оскарження рішення консиліуму лікарів при донорстві від живої особи.

Задля вирішення вищевикладених проблем необхідне подальше безпосереднє дослідження правових аспектів трансплантації, що дозволить розробити низку заходів щодо покращення стану трансплантології в Україні та доведення її до європейського рівня.

*Камишева Вікторія Миколаївна,
Студентка 2 курсу 13 групи
Інституту прокуратури та кримінальної
юстиції НУЮ ім. Ярослава Мудрого*

КІЛЬКІСТЬ КРИМІНАЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ ЗА ПЕРІОД КАРАНТИНУ

За час карантину в Україні значно впала злочинність. У період карантину в Україні кількість розбоїв зменшилася в середньому на 35 %. Вбивств стало менше на 36%, кількість нанесень тяжких тілесних – на 68%, розбоїв на 30. Пограбування та крадіжки впали майже вповоловину.[4]

Схожа історія спостерігається і в Канаді. Там за березень кількість злочинів зменшилася на 13% в порівнянні з аналогічним періодом минулого року. Число ДТП скоротилося на 32%, а порушень ПДР - на 29%. В цей же час число злочинів, пов'язаних з шахрайством зменшилася на 16%. Зниження спостерігається в питанні зломів (-45%), крадіжок в громадському транспорті (-44%).

При цьому канадська поліція фіксує збільшення побутових конфліктів (+ 22%), але це не дивує правоохоронців. Люди проводять разом все більше часу, від чого виникають конфлікти і навіть бійки на побутовому ґрунті.

Про зростання злочинності під час оголошеного загальнонародного карантину заговорили в Британії. Там влада зафіксувала збільшення числа грабежів ще під час масової істерії з купівлею продуктів про запас. У Лондоні відбулося відразу п'ять нахабних пограбувань магазинів. Мабуть, самий епічний навіть потрапив на камери відеоспостереження. Там група молодих людей розбила вітрину і проникла в магазин, звідки винесла кілька пляшок з алкоголем. Це все відбувалося на очах у здивованих продавців і покупців.

У США місцеві жителі, побоюючись зростання злочинності і випадків мародерства, масово скуповують зброю і боєприпаси. Попит за останні місяці зріс на 222%. І це зрозуміло, наприклад, в Нью-Йорку рівень злочинності зріс на 12% за перші три місяці цього року. Поліція фіксує збільшення числа таких злочинів: грабежів, розбійних нападів, крадіжок зі зломом, крадіжок і угону автомобілів. Особливо зросла кількість крадіжок авто, приріст склав 65,5%. При цьому правоохоронці зазначають зменшення числа вбивств на 10% і зґвалтувань.

У деяких країнах влада пішла на безпрецедентний крок і стали випускати на свободу ув'язнених. В Італії, Колумбії і Шрі-Ланці прокотилися тюремні бунти. Арештанти були обурені введенням заборони на побачення з рідними та обмеженням прогулянок.

Згідно з дослідженням, підготовленим міністерством внутрішніх справ Іспанії, за перші 15 днів карантину кількість зареєстрованих кримінальних злочинів скоротилося на 73,8% в порівнянні з аналогічним періодом минулого року. Це скорочення було більш вираженим у тих громадянах, які короно вірусна хвороба вразила найдужчу. У Мдриді, наприклад, зниження злочинів склало 84,1%.

До оголошення надзвичайного стану злочинність зросла на 8% порівняно з попереднім роком. Найбільше зниження кількості правопорушень було зафіксовано в злочинах проти власності, які зазвичай становлять 75% від загального числа скарг, що надходять до органів безпеки.

Менш значущим є зниження кількості злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків (з 632 до 317, на 49,8% менше) і проти безпеки дорожнього руху (з 2153 до 923, на 57,1% менше).

Скорочення числа злочинів знайшло своє відображення і в цифрах арештів – їх було на 77,3% менше. І це незважаючи на те, що затримання за опір і непокору владі зросли на 519,1% в результаті ставлення деяких громадян, які не хотіли дотримуватися карантину.[1,с.1]

З 1 по 31 березня, коли в Італії почали вводити обмежувальні заходи у зв'язку з коронавірусом, відбулося різке зниження рівня злочинності. За вказаний період було скоєно 68 069 злочинів, тоді як за аналогічний період 2019 року їх було 203 723. Зокрема, спостерігалось зниження в порівнянні із загальною тенденцією злочинів жорстокого поводження в сім'ї (-37,4%) і грабежів в аптеках (-28,2%).

За час карантину кількість вбивств знизилася на 71%, а крадіжок і зґвалтувань - на 72%. Число злочинів, пов'язаних з розповсюдженням наркотиків, скоротилося на 46%. Водночас, збільшилася кількість злочинів, пов'язаних з лихварством (+ 9,1%).

У МВС зазначають, що економічний та фінансовий контекст, який зумовлений етапом відновлення економіки, "піддає весь виробничий і комерційний сектор ризику проникнення організованої злочинності".

Поліція активізує зусилля, щоб запобігати спробам незаконної конкуренції через погрози і насильство, шахрайству і корупції. [2] Раніше повідомлялося, що в Іспанії за перші 15 днів карантину кількість зареєстрованих кримінальних злочинів скоротилася на 73,8% порівняно з аналогічним періодом минулого року.[3]

Проаналізувавши злочинність за період карантину в Україні та різних країнах світу, можна дійти висновку, що карантин в світі вплинув на загальну криміногенну обстановку в кращу сторону, злочинів стало відбуватися значно менше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Берк М. Криминал во время «чумы». Как коронавирус отразился на уровне преступности в мире [Електронний ресурс] / Марія Берк – Режим доступу до ресурсу: <https://www.crimea.kp.ru/daily/27113.7/4190902/>.

2. В Італії злочинність під час карантину знизилась майже на 67% [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/05/3/7250313/>.

3. Кількість злочинів під час карантину в Іспанії знизилась на майже 74% [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/05/2/7109449/>.

4. У період карантину в Україні кількість розбоїв зменшилася в середньому на 35 відсотків. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3001819-v-ukraini-pid-cas-karantinu-killist-rozboiv-zmensilasa-na-35-policia.html>.

Науковий керівник: ас. В'юник М.В.

*Кожушко Еліна Андріївна
Студентка 3 курсу 8 групи ІПКЮ
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ПОНЯТТЯ «ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ» В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Конституція України у ст. 21 проголошує, що всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Вчинення по відношенню до людини злочину є грубим порушенням її прав та свобод. Серед найтяжчих та найпоширеніших злочинів проти прав людини в світі є злочини, які мають різні назви – «біле рабство», «торгівля людьми», «контрабанда людьми».

Нині різні аспекти проблематики торгівлі людьми поглиблено розробляють науковці В. Грохольський, С. Гусаров, В. Іващенко, В. Козак, Я. Лизогуб, К. Левченко, А. Орлеан, В. Підгородинський, А. Політова, О. Святун та інші. Але поза їх увагою залишається невирішеною низка проблем, пов'язаних з механізмом протидії торгівлі людьми.

Серед основних причин поширення цього явища в Україні дослідник А. Топчій називає такі: – важке економічне становище громадян і безробіття; – недостатня поінформованість про можливості працевлаштування за кордоном, незнання міграційного законодавства; – недостовірне подання інформації про життя за кордоном; – попит на дешеву робочу силу в країнах призначення; – активна діяльність злочинних угруповань і недостатнє переслідування торговців людьми; – сексуальна експлуатація [1, с. 18].

Однак поняття «торгівлі людьми» в кожній країні в різних нормативно правових актах трактуються по-різному, що спричиняє складнощі на практиці.

В системі міжнародного та національного права існує кілька визначень поняття «торгівля людьми». Відповідно до Конвенції Ради Європи 2005 р., «торгівля людьми» означає «найм, перевезення, передачу, приховування або одержання осіб шляхом погрози або застосування сили чи інших форм примусу, насильницького викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або безпорадним станом або наданням чи отриманням плати чи вигоди для досягнення згоди особи, яка має владу над іншою особою, для експлуатації» [2]. Законодавство України торгівлю людьми визначає як «здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи» [3]. Кримінальний Кодекс України (ст. 149) дає визначення злочину торгівлі людьми через перелік діянь, що входять до його складу, зокрема: продажу чи іншої оплатної передачі людини; здійснення стосовно людини будь-якої іншої незаконної угоди, пов'язаної із законним чи незаконним переміщенням за її згодою або без згоди через державний кордон України для подальшого продажу чи іншої передачі іншій особі [4]. Як уявляється, розлогість і конкретність наведених та інших нормативних визначень поняття обумовлена потребами якнайкращого їх розуміння і застосування.

В. І. Борисов та В. А. Козак, коментуючи ст. 149 КК, вказують, що при торгівлі людиною передається за грошову винагороду або шляхом обміну на коштовності, дорогоцінні метали, певне майно без участі грошового еквівалента [5, с. 19].

Дарницький районний суд м. Києва у своєму рішенні від 07 червня 2016 року торгівлю людьми трактує як: «торгівля людьми полягає у здійсненні щодо потерпілого угоди купівлі-продажу, в якій потерпіла особа виступає як предмет цієї угоди (товар). Це угода, за якою одна особа (продавець) передає людину у фактичне володіння та розпорядження іншої особи (покупця), за певну грошову винагороду. Угода може бути викладена як письмово, так і в усній формі. При цьому продавець бере на себе зобов'язання передати людину покупцю, а покупець зобов'язується заплатити за це».[6]

Дослідження тлумачень норм-дефініцій, процесуальних норм та практики їх застосування дає можливість виділити такі форми торгівлі людьми: торгівля з метою сексуальної експлуатації; торгівля з метою трудової експлуатації (примусова праця); торгівля з метою використання у жебракуванні; торгівля з метою вилучення органів; торгівля з метою використання у збройних конфліктах; торгівля з метою втягнення у злочинну діяльність; проведення дослідів над людиною без її згоди; усиновлення/удочеріння з метою наживи; примусова вагітність. Як міжнародне, так і національне право тяжіють до невичерпності складу злочину торгівлі людьми. На практиці торгівля людьми здійснюється шляхом вчинення низки дій, які у сукупності складають її поняття. Такими діями, зокрема, є: вербування (здійснюється, як правило, шляхом обману, підкупу, викрадення, зловживання владою чи залежним становищем жертви, погроз, іншого виду примусу); транспортування (переміщення «живого товару» до країни-реципієнта); передача (купівля-продаж, обмін, інші оплатні або безоплатні форми передачі права власності на людину); експлуатація (примушування до заняття проституцією, використання у порнобізнесі, залучення до жебракування, злочинної діяльності).

Отже, можна сказати, що торгівля людьми – це злочинна діяльність, яка виражається у порушенні людських прав та цінностей; продаж та використання громадян в корисливих цілях для ведення комерційної сексуальної діяльності та примушування до праці, шляхом підкупу, обману.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

- 1.Топчій А. Висвітлення в засобах масової інформації проблеми торгівлі людьми: Посібник для журналістів / А. Топчій. – К.: ОБСЄ, 2007. – 436 с.
- 2.Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16. 05.2005р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/iaws/show/994_858. - Назва з екрану.
- 3.Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 р. № 3739-71. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [МІР://гакоп4. rada.gov.ua/iaws/show/3739-17](http://zakon4.rada.gov.ua/iaws/show/3739-17) - Назва з екрану.
- 4.Кримінальний Кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р № 2341- III. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [МІР://гакоп4. rada.gov.ua/laws/show/2341-14](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14)- Назва з екрану.

5.Борисов В. І., Козак В. А. Коментар до статті 149 Кримінального кодексу України (в редакції Закону від 12 січня 2006 р.) // Кримінальне право України. – 2006. - № 2. – С. 17-23.

6.Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 07 червня 2016 року – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58253086>

Науковий керівник: ас. М. В. В'юнник

*Красюк Роберт Суомійович
студент 3 курсу, 8 групи,
Інститут прокуратури та кримінальної
юстиції Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

МЕЖІ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

На мою думку, тема: «Межі статевої свободи в українському суспільстві» є актуальною, оскільки вказаний інститут кримінального права захищає основоположні права та інтереси будь-якої особи.

Україна є учасницею багатьох міжнародних договорів, які передбачають загальні стандарти захисту права на свободу та особисту недоторканність, які, у свою чергу, охоплюють право на статеву свободу та статеву недоторканність. Їх аналіз, на погляд науковців, слід почати з основних та найбільш загальних, адже забезпечення права на статеву свободу та статеву недоторканність можна вважати окремим випадком або складовим елементом забезпечення права на свободу та особисту недоторканність[6,с.89].

Людська свобода та недоторканність, невід'ємною частиною яких є статеву свободу та статеву недоторканність, поряд з іншими найбільш важливими правами людини, виступає в якості основи, що сприяє нормальному гармонійному існуванню суспільства та вказує на цінність кожної людини окремо. Указані права людини є універсальними, неподільними, взаємопов'язаними та взаємозалежними. Разом з цим, прямої вказівки на необхідність правового захисту саме статевої свободи та статевої недоторканності Декларацією не передбачено. Лише на підставі цілісного її сприйняття, спираючись на більш загальні положення, можна дійти висновку про доцільність та необхідність захисту цих прав. Міжнародна спільнота відноситься до прав людини як пріоритетного напрямку, визначаючи їх на справедливій і рівній основі, з однаковим підходом та ставленням до всього комплексу прав та свобод, при цьому захист основних прав та свобод людини покладається в основу діяльності всіх міжнародних інституцій.

Дослідження у сфері кримінологічної характеристики статевого злочинів, причин та умов їх вчинення і заходів протидії проводилися багатьма відомими вченими-кримінологами такими, як Ю.М. Антонян, В.В. Голіна, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, А. П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, О.М. Литвак, Г.М. Міньковський та ін[4,с.55].

Встановлено, що злочини, передбачені розділом IV КК України, мають своїм об'єктом статеву свободу особи (згвалтування, насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, примушування до вступу в статевий зв'язок) або статеву

недоторканість неповнолітніх (статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, розбещення неповнолітніх). Пленум Верховного Суду України в постанові “Про судову практику у справах про зґвалтування та інші статеві злочини” від 30.05.2008 № 5 зазначив, що зґвалтування є тяжким злочином, за вчинення якого законом передбачена сувора кримінальна відповідальність. Інші статеві злочини також становлять підвищену суспільну небезпеку. Тому забезпечення правильного застосування законодавства при розгляді справ цієї категорії є одним із важливих завдань судів.

З точки зору І.О. Алексєєвої й І.Г. Новосельського, під визначення сексуальних посягань попадають усі види сексуальних дій: зґвалтування, залучення дітей в сексуальну активність дорослих, різні форми інцестних відносин, розпусні дії, втягнення в заняття проституцією чи в створення й/або поширення порнографічної продукції.

Під статевою свободою слід розуміти право дорослої і психічно нормальної особи самостійно обирати собі партнера для статевих зносин і не допускати у сфері таких зносин будь-якого примусу.

Статева недоторканість це абсолютна заборона вступати у сексуальні контакти з особою, яка не є носієм статевої свободи, всупереч справжньому волевиявленню такої особи або ігноруючи його[5,с.121].

Як правило, морально-психологічний портрет статевого злочинця, найчастіше характеризують такі риси: 1) грубість, яка частіше переходить у жорстокість; цинізм, неповага до прав і свобод інших осіб; майже стерте поняття соціальних гальм та межі між дозволеним і недозволеним; 2) примітивізм у поглядах на взаємозв'язок статей, який зводиться лише до статевого акту без урахування згоди протилежної сторони; 3) погляд на жінку або на іншого (одностатевого – при задоволенні статевої пристрасті неприродним способом) партнера як на підкорену істоту без права вибору і права опору, яка є лише знаряддям статевої насолоди.

Профілактика статевих злочинів як напрям спеціально-кримінологічного запобігання передбачає: 1) статеve виховання неповнолітніх, яке включає соціально-психологічний, педагогічний, медичний і сексологічний аспекти; 2) проведення спеціальних бесід у школах, поліпшення віктимологічної обізнаності населення; 3) донесення інформації про шкідливість замовчування фактів статевих нападів, пояснення процедури повідомлення про них до правоохоронних органів. 4) слідча профілактика, яка має відрізнитися максимальною коректністю і дієвістю. 5) поліпшувати роботу щодо патрулювання парків, скверів, лісопосадок тощо. 6) доведення до людей прийомів і способів захисту і самозахисту (наявність технічних приладів, правила поведінки в темний період часу, при проведенні дозвілля та ін.).

Запобігання злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканості особи є комплексною системою, щопередбачає вжиття системних заходів не репресивного характеру як щодо злочинців так і щодо жертв злочинів даної групи, а також вплив на детермінанти статевої злочинності[3,с.89].

Отже, виходячи з вище приведеного, можна зробити висновок про те, що злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи становлять собою велику суспільну небезпеку, характеризуються виключною аморальністю та цинічністю дій винних. Вони, у більшості випадків, пов'язані з посяганням на статеvu свободу особи або її статеvu недоторканість, такі злочини грубо принижують гідність потерпілої від злочину особи,

заподіюють їй глибоку психічну травму, можуть завдати серйозної шкоди її здоров'ю. Ці злочини є надзвичайно небезпечними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кримінальний кодекс України, зі змінами від 28.04.2020.
2. Постанова пленуму Верховного Суду України №5 «Про судову практику у справах про зґвалтування та інші статеві злочини» від 30.05.2008.
3. Дорош Л.В. Актуальні проблеми вдосконалення законодавства про відповідальність за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи / Л.В. Дорош // Проблеми законності. - 2012. - Вип. 118.
4. Давиденко В.Л. Сучасний стан злочинності проти статевої свободи та статевої недоторканості особи / В.Л. Давиденко // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2013. - № 12.
5. Харь І.О. Суб'єкт злочинів проти статевої свободи і статевої недоторканості: проблеми теорії та практики / І.О. Харь // Юридична наука. - 2016. - № 6.
6. Борисов В.І. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (коментар до законодавства) / В.І. Борисов, Л.В. Дорош // Форум права. - 2006. - № 1.
7. Воскресенська І.В. Захист статевої свободи та статевої недоторканості особи: міжнародно-правовий аспекти / І.В. Воскресенська // Право.ua. - 2015. - № 1. - С. 182.

Науковий керівник: ас. М. В. В'юник

Кузнецова Вікторія Олександрівна

НЮУ ім. Ярослава Мудрого

Інститут прокуратури і кримінальної юстиції

3 курс 8 група

АНАЛІЗ ЗМІН ДО ЗАКОНОДАВСТВА СТОСОВНО ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Одним з кроків на шляху до євроінтеграції стала ратифікація Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству, а також боротьба з цими явищами. Важливою подією стало також прийняття Верховною Радою Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» і відповідні доповнення до Кримінального кодексу України.[3]

Законодавство визначає домашнє насильство як діяння фізичного, сексуального, психологічного або економічного характеру, що вчиняються в сім'ї чи межах місця проживання або між родичами, колишнім чи теперішнім подружжям, або іншими особами, що спільно проживають однією сім'єю, також погрози вчинення таких дій. Діяння перерахованого вище характеру призводять до фізичних і психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної і не тільки залежності, також до погіршення якості життя потерпілого. Санкція нової статті 126-1 «Домашнє насильство» ККУ передбачає покарання у вигляді громадських робіт на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років. Якщо до кривдника застосовано покарання, яке не пов'язане з позбавленням волі, або особа звільнена від покарання чи відповідальності, то залишається

загроза для потерпілої особи. Ця загроза може існувати тільки на психологічному рівні, тобто від отриманих страждань і болючих емоцій особа буде відчувати страх і незахищеність. Стаття 91-1 ККУ для таких випадків закріплює обмеження, які можуть додатково застосовуватися до осіб, які вчиняли домашнє насильство. До засудженого можуть бути застосовані: 1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства; 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності; 3) заборона наблизитися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку із роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин; 4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб; 5) направлення для проходження лікування від алкогольної, наркотичної або іншої залежності, від хвороб, що становлять небезпеку для оточення, направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми.[1]

Додатково до вищенаведених доповнень до ККУ додалися ще дві статті, які також будуть захищати від домашнього насильства, а саме: ст. 151-2 «Примушування до шлюбу» та ст. 390-1 «Умисне невиконання обмежувальних заходів».[5]

Насильство щодо жінок і дітей є дуже актуальною темою у нашому суспільстві, і ця проблема потребує негайного вирішення. За останні п'ять років статистика домашнього насильства значно погіршилась. Відслідковується зростання фактів насильства зі 110 тисяч до 165 тисяч випадків. На сьогоднішній день ця проблема стала ще більш значною, адже в умовах карантину потерпілі вимушені знаходитися в замкнених просторах зі своїми кривдниками, навіть не маючи змоги покинути оселю хоч на деякий час. До того ж карантин і напружена ситуація в країні призводить до того, що змушені сидіти вдома люди починають виплескувати свій гнів і проблеми на близьких людей. Навіть на фоні інших значних світових неприємностей вирішення питання запобігання домашнього насильства не повинно відходити на другий план, адже зараз це як ніколи актуально. Україна давно потребувала механізмів, які зможуть захистити жінок і дітей від інших членів сім'ї, близьких людей та зменшать кількість повторюваних випадків застосування сили. Такі зміни і доповнення до законодавства посилять охорону та захист прав і свобод, а також покращать механізми запобігання та покарання насильства в сім'ї.[4]

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кримінальний кодекс України: закон України від 5 квітня 2001 р., // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26 – ст. 91-1, ст. 126-1.
2. ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству».
3. Т.О. Івашкова – Новели інституту кримінальної відповідальності за домашнє насильство. – [Електронний ресурс:] https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/10/i-nadpsu_2018.pdf / С.144-146
4. О.В. Охман – Аналіз прийнятих змін до законодавства щодо протидії домашньому насильству. – «АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, ПРОЦЕСУ, КРИМІНАЛІСТИКИ ТА ОПЕРАТИВНОРОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ». – 2018 р. – С.195-198

5. В.В. Нагорна – Новели Кримінального кодексу України стосовно домашнього насильства. – [Електронний ресурс:] https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/10/ii-nadpsu_2018.pdf / 2018р. – С.187-190

Науковий керівник: ас. М. В. В'юник

*Лагутіна Кристина Олександрівна
студентка 2 групи 2 курсу
міжнародно-правового факультету
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

З кожним днем розвиток науково-технічних знань поширюється і набирає шалених оборотів, світ переходить у нову цифрову еру, яка буде побудована на штучному інтелекті. [1] У зв'язку з цим актуальними є питання кримінальної відповідальності штучного інтелекту за злочинні дії або бездіяльність.

Під «штучним інтелектом або «Artificial Intelligence» розуміють процес створення машин, які здатні діяти таким чином, що будуть сприйматися людиною як розумні [2, с. 15]. Дана система являє собою напрямок розробки комп'ютерних функцій, пов'язаних з людським інтелектом, таких як: міркування, навчання і вирішення проблем. Іншими словами, штучний інтелект - це перенесення людських можливостей розумової діяльності в площину комп'ютерних та інформаційних технологій, але вже без властивих людині вад.

В процесі застосування штучного інтелекту можливі чотири ситуації, які потребують кримінально-правового регулювання:

- під час створення системи штучного інтелекту були допущені помилки, які призвели до скоєння злочину;
- до системи штучного інтелекту був здійснений неправомірний доступ, що створив пошкодження або модифікацію його функцій, що, в свою чергу, стало передумовою скоєння злочину;
- штучний інтелект, який здатний до самостійного навчання, прийняв рішення про скоєння дії або бездіяльності, що кваліфікується як злочин;
- штучний інтелект був створений з метою скоєння злочинів. [3, с.567]

За думкою Р. Лінеса і Ф. Люсиверо, відповідальність за шкоду, що спричинив штучний інтелект, несе особа, яка запрограмувала або експлуатувала його у відповідності до закону. [4] Даний підхід може бути реалізований і у рамках вітчизняної практики у випадках скоєння злочину штучним інтелектом, який може бути джерелом підвищеної небезпеки. Так, стаття 1187 Цивільного Кодексу України закріплює, що відповідальність за шкоду, яка завдана джерелом підвищеної небезпеки, несе особа, що на законних підставах володіє цим джерелом, якщо ця особа не доведе, що шкода була заподіяна внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого. [5] Тобто, у разі допущення помилок під час створення системи штучного інтелекту, що визнається джерелом підвищеної небезпеки, відповідальність за злочини буде нести власник цієї «машини».

Кримінальний Кодекс України у розділі XVI «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин(комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку» закріплює, що за несанкціоноване втручання в роботу, порушення правил експлуатації, перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів) настає кримінально-правова відповідальність. У випадку неправомірного доступу до системи штучного інтелекту, що спричинило пошкодження та модифікацію його функцій, особа, що здійснила це буде нести кримінальну відповідальність за такі дії. [6] Таким чином, можемо зробити висновок, що розробник або власник штучного інтелекту несе відповідальність за будь-яку шкоду заподіяну штучним інтелектом. Як приклад, у 2018 році безпілотний автомобіль американської міжнародної компанії – Uber Technologies Ins., збив жінку. [7] В даній ситуації відповідальність за спонтанне рішення безпілотного автомобіля несуть його розробники.

Проте постає глобальне питання притягнення до відповідальності штучного інтелекту, що має здатність до мислення і саморозвитку. В даній ситуації ми не можемо притягнути до відповідальності особу, що створила штучний інтелект, оскільки цей творець в подальшому не може контролювати усі думки і вчинки «машини», що здатна до творчої діяльності, саморозвитку, самозбереженню. Чинне кримінальне законодавство закріплює, що суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у відповідному віці. [6] Штучний інтелект не має фізичних ознак, не має правосуб'єктності. Більш того, Н.С. Таганцев підкреслював, що поняття злочину завжди включає два аспекти: зовнішній – заборонене законом посягання і внутрішній – винуватість або злочинну волю. [8] На сьогоднішній день доктрина кримінального права під суб'єктивною стороною розуміє психічну діяльність особи, що безпосередньо пов'язана зі скоєнням злочину. Штучний інтелект не може усвідомлювати фактичний характер своїх дій, отже, суб'єктивна сторона – основний елемент злочину, буде відсутній у злочинах, скоєних штучним інтелектом.

Таким чином, на основі вищевикладеного ми можемо зробити висновок, що на даний момент українське законодавство не достатньо розвинене щодо регулювання діяльності штучного інтелекту. На нашу думку, нагального вирішення потребує проблема визначення правосуб'єктності штучного інтелекту. В найближчій перспективі темпи розвитку електронних систем і пристроїв будуть потребувати тотального перегляду галузей права і переосмисленні ключових постулатів і принципів кримінального права, зокрема, інститутів суб'єкта злочину і суб'єктивної сторони злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Kasey Panetta. Top 10 Strategic Technology Trends for 2020 / URL: <https://www.gartner.com/smarterwithgartner/gartner-top-10-strategic-technology-trends-for-2020/>
2. Джонс М. Т. Программирование искусственного интеллекта в приложениях / М. Тим Джонс ; Пер. с англ. Осипов А. И. – М. : ДМК Пресс, 2011. 312 с.
3. Zarina I. Khisamova¹, Ildar R. Begishev Criminal liability and artificial intelligence: theoretical and applied aspects
4. Leenes R., Lucivero F. Laws on Robots, Laws by Robots, Laws in Robots: Regulating Robot Behaviour by Design // . – 32 p. – P. 6.

5. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 2003. - № 40-44. - Ст. 356.
6. Кримінальний кодекс України: Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131.
7. Bergen M. Uber Halts Autonomous Car Tests After Fatal Crash in Arizona / M. Bergen, E. Newcomer. — URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-03-19/uber-autonomous-car-involved-in-fatal-crash-in-arizona>
8. Tagantsev N.S. Russkoe ugovnoe pravo. Chast' Obshchaya [Russian Criminal Law. General Part]. Tula, Avtograf Publ., 2001. Vol. 1. 800 p

*Максимова Маргарита Костянтинівна,
студентка магістр юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Торгівля людьми як форма транснаціональної злочинності є реальністю нашого часу, яка набула нових рис у XXI столітті. Згідно з оцінками експертів, торгівля людьми вважається третьою за прибутковістю сферою діяльності організованої злочинності, поряд з торгівлею зброєю та наркотиками.

Україна дедалі все більше стає країною призначення для торгівлі людьми з метою трудової експлуатації в сільському господарстві, на будівництві. При цьому, слід звернути увагу на те, що більшість українських мігрантів не мають офіційних дозволів на проживання або працевлаштування, що викликає ризики потрапити в тенета торгівців людьми і трудове рабство.

На арені торгівлі людьми Україна виступає як країною призначення (в більшості країн СНД та Азії), так і країною походження «товару», а також країною транзиту до Західної Європи, США, Японії, Австралії, Ізраїлю [1, с. 373-374].

За даними Генеральної прокуратури України, у листопаді 2017 року органами досудового розслідування було опубліковано 129 кримінальних правопорушень по ст. 149 Кримінального кодексу України – торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини; у грудні 2017 року – 116, а у січні 2018 року – 25 таких правопорушень. Статистичні дані не повністю відображають рівень злочинності у сфері торгівлі людьми, оскільки такій злочинності притаманна латентність високого рівня [2].

За даними Міжнародної організації з міграції України у 2018 році виявлено 491 особу, яка постраждала від торгівлі людьми з метою трудової та сексуальної експлуатації. Це на 60% більше за показники 2016-2017 років.

Російська Федерація залишається основною країною призначення для торгівлі людьми з України. 70% постраждалих осіб, які звернулися до Міжнародної організації з міграції України у 2018 році, повернулися саме з цієї країни.

На другому місці – країни Європейського Союзу, звідки повернулося 17% постраждалих осіб, з них понад 80% постраждали у Польщі. Більшість постраждалих осіб, які

звернулися до МОМ у 2018 році зазнали трудової експлуатації (93% у порівнянні з 89% у 2016/2017 роках) [3, с.188-191].

Однією з найчастіших причин торгівлі людьми є незнання своїх прав, невміння їх захистити, недовіра до правоохоронних органів. Українські громадяни довірливо ставляться до працевлаштування за кордоном, намагаючись обійти офіційне працевлаштування аби зберегти кошти.

Вагомим фактором, що сприяє торгівлі людьми є бідність та гендерна нерівність. Проблемою є складні стосунки в сім'ї, жертвами яких стають жінки та діти. За даними досліджень, жінки, які опинилися у скрутному матеріальному становищі, часто погоджуються на роботу, що не відповідає рівню їх освіти, навичок, кваліфікації.

Серед дітей жертвами торгівлі людьми часто стають бездомні, оскільки немає відповідальності за долю такої дитини. Майже всі діти – жертви зовнішньої торгівлі були жертвами внутрішньої торгівлі. В Україні діти найчастіше є жертвами внутрішньої торгівлі. Дітям повідомляють, що вони зможуть відпрацювати вартість проїзду, харчування, одягу та житла, втягуючи дітей у боргову кабалу [4, с.84-86].

Для запобігання і протидії торгівлі людьми необхідна консолідація та координація міжнародних зусиль. Чинний механізм запобігання торгівлі людьми має значні недоліки. Багатогранність такої злочинності наштовхнула суб'єктів законодавчої ініціативи до різноманітного трактування торгівлі людьми.

Законодавство країн ЄС (крім Бельгії) визнає торгівлею людьми лише торгівлю «живим товаром» з метою проституції чи сексуальної експлуатації, хоча форм торгівлі людьми значно більше. В результаті, особи, які займаються торгівлею людьми отримують незначне покарання, незважаючи на серйозність і жорстокість такого злочину.

Відповідно до Кримінального Кодексу України (частина 1 статті 149) торгівля людьми являє собою вербування, переміщення, переховування, передачу або шантажу людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману чи вразливого стану особи. Ця стаття КК України потребує вдосконалення, оскільки використання «силових» методів примусу, а також обману, шантажу тощо не можна вважати головною ознакою торгівлі людьми так як особа може брати участь у таких злочинах добровільно [5, с.187-190].

Результативність органів Національної поліції з викриття та розслідування фактів торгівлі людьми в Україні є незадовільною. За словами генерального прокурора України Руслана Рябошапки у 2015 році в Міністерстві внутрішніх справ було створено департамент з питань торгівлі людьми. На той момент були тисячі проваджень, а загроз лише десятки, з яких у суд поступають лише одиниці. Також генеральний прокурор зазначив, що найбільшою проблемою правоохоронців у справі торгівлі людьми є перекваліфікація.

Заступник міністра соціальної політики Юлія Соколовська стверджує, що транснаціональний характер торгівлі людьми є однією з причин складності розкриття та розслідування таких злочинів. Основним пріоритетним напрямом для міністерства соціальної політики щодо протидії торгівлі людьми є запобігання ситуації, коли громадян України використовують або звинувачують у протиправних діях, зокрема у торгівлі людьми [6].

Отже нормативно-правова база України щодо боротьби з торгівлею людьми потребує вдосконалення відповідно до вимог міжнародних стандартів. Механізм протидії торгівлі

людьми повинен включати такі заходи: координація зусиль усіх суб'єктів протидії торгівлі людьми як на місцевому, так і глобальному рівнях; внесення змін до законодавства усіх країн в частині виокремлення торгівлі людьми у спеціальний склад злочину; створення мережі антикризових центрів, що забезпечують захист і соціально-психологічну реабілітацію жертв торгівлі людьми; впровадження спеціальних освітніх програм для правоохоронців щодо проблеми торгівлі людьми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жаровська Г.П. Торгівля людьми як і форма організованої злочинної діяльності/ Г.П.Жаровська //Актуальні проблеми держави і права.-2014. –вип.71. –с.373-374
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі: офіційний сайт Генеральної прокуратури України URL: <https://gp.gov> дата звернення 10.10.2019
3. Кісіль З.Р. Торгівля людьми –соціальна проблема сучасності /З.Р.Кісіль // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.-2018.-вип. 44. –с.188-191
4. Александренко О.В., Веселовська Н.О. Актуальні питання протидії торгівлі людьми в Україні /О.В.Александренко, Н.О. Веселовська// Юридичні науки .-2014. –вип. 9 – с.84-86
5. Слубські І.Й. Міжнародний досвідусфері протидії торгівлі людьми/І.Й.Слубський// Наковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.-2014.-№1.- с.107-190
6. Пунда А.В. Основні причини та передумови торгівлі людьми в Україні /А.В.Пунда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.akademia.edu/files.Punda2016.paf](http://www.akademia.edu/files/Punda2016.paf)

*Малько Олексій Володимирович
курсант 3 курсу 1 групи
Військово-юридичного інституту
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ КАРАНТИНУ

Задля боротьби з розповсюдженням коронавірусу SARS-CoV-2 держава посилює заходи адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення заходів, передбачених нормативно-правовими актами. 17.03.2020 року згідно з Законом України № 530-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню корона вірусної хвороби (COVID-19)» були внесені зміни до ст. 325 КК України, які змінили диспозицію, а також санкцію статті в бік її посилення. На відміну від попередньої редакції цієї статті, яка передбачала штраф у розмірі до 100 нмдг (1700 грн), нова редакція встановлює, що розмір штрафу може бути в діапазоні від 1000 нмдг до 3000, тобто від 17 тисяч грн. до 34 тисяч грн.

Який це мало вплив на кількість кримінальних проваджень, що відкриваються у зв'язку з порушенням ст. 325 КК? За даними Генеральної прокуратури України за 2019 рік, за даною статтею обліковувалось лише 70 кримінальних проваджень і у семи з них особам були вручені підозри. Згідно з даними прес-центру МВС України станом на 13 квітня, з початку карантинних заходів слідчими поліції було відкрито 56 кримінальних проваджень, з яких 30 за ст. 325 КК

України. Таким чином, ми бачимо різке зростання кількості кримінальних проваджень, відкритих за цією статтею.

У чому ж полягають особливості даної статті і які труднощі виникають при їх кваліфікації та розслідуванні? У ч. 1 ст. 325 КК України передбачена відповідальність за порушення «правил та норм, встановлених з метою запобігання...», що свідчить про бланкетність диспозиції цієї статті. Одразу постає питання, де саме передбачені дані правила та норми та ким вони мають бути прийняті? Адже акти, які спрямовані на боротьбу з розповсюдженням коронавірусу, приймаються не лише органами державної влади, а й місцевого самоврядування, що призводить до нагромадження масиву законодавства, яке постійно оновлюється, і всі ці зміни особа повинна постійно відслідковувати.

Варто зазначити, що ст. 325 КК України має матеріальний склад, тобто передбачає настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді фактичного зараження інших осіб у зв'язку із порушенням правил та норм, встановлених для боротьби з епідемією, або створення реальної загрози зараження (ч. 1), а також у вигляді загибелі людей або інших тяжких наслідків (ч. 2). Отже, слідчому необхідно довести, що саме дії конкретного суб'єкта спричинили зараження потерпілого або виникнення реальної загрози зараження, смерть або інші тяжкі наслідки. Це означає, що доказуванню можуть підлягати, наприклад, такі обставини:

- смерть або інша тяжка шкода завдана потерпілому саме від гострої респіраторної хвороби COVID-19, викликані коронавірусом SARS-CoV-19;
- потерпілий заразився саме від суб'єкта злочину (перебуваючи у громадському транспорті, відвідавши перукарню, СТО тощо);
- захворювання виникло внаслідок порушення встановлених правил і норм суб'єктом.

Вирішення низки подібних питань потребує ґрунтовної судово-медичної експертизи. При цьому слід урахувати, що через малу кількість інформації про захворювання висновок експерта іноді може мати досить сумнівний характер.

Окремі питання виникають при застосуванні ч. 2 ст. 325 КК України, яка передбачає: «...якщо такі дії спричинили або завідомо могли спричинити поширення цих захворювань». Така конструкція охоплює необмежену кількість варіантів «дій» для вибору слідчим та прокурором. Проте, доведення об'єктивної сторони цього злочину при застосуванні кримінального закону на практиці не має базуватися лише на припущеннях слідчого, бо згідно зі ст. 62 Конституції України «обвинувачення не може ґрунтуватись на припущеннях», що призведе до закриття судом розгляду кримінального провадження за недоведеністю вини особи.

На основі викладеного, можна зробити висновок, що застосування нової редакції ст. 325 КК України може бути пов'язане з деякими проблемами її тлумачення, що здатне негативно позначатися на ефективності розслідування даної категорії справ. Задля вдосконалення чинного закону про кримінальну відповідальність і практики його застосування, законодавчим та правозастосовним органам потрібно чітко визначити:

- за порушення яких саме «правил та норм, встановлених з метою запобігання епідемічним та іншим інфекційним хворобам», має наставати кримінальна відповідальність;

- що розуміється під конструкцією «... дії, що спричинили або завідомо могли спричинити поширення цих захворювань», задля усунення невинувато широкого тлумачення тексту закону про кримінальну відповідальність.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Орбець К.М.

Мудраченко В.О.

студентка 2 курсу 4 групи

господарсько-правового факультету

НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ПІДСТАВА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СПІВУЧАСТЬ У ЗЛОЧИНІ

Відповідно до ч. 1 ст. 2 КК України підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК. Співучасть як одна із форм злочинної діяльності не створює будь-яких особливих підстав кримінальної відповідальності. А отже положення ч. 1 ст. 2 КК, поширюється і на випадки вчинення злочину у співучасті.

На співучасників розповсюджуються загальні принципи відповідальності за кримінальним правом, відповідно до яких підставою кримінальної відповідальності є вчинення діяння, яке містить всі ознаки складу злочину.

Правила, за якими несе відповідальність виконавець (співвиконавець), аналогічні правилам, за якими відповідає особа, яка вчинила злочин одна (не у співучасті), - він підлягає відповідальності за статтею Особливої частини КК, яка передбачає вчинений ним злочин.

Варто звернути увагу на те, що не потрібно перебільшувати значення ролі виконавця у питаннях кримінальної відповідальності інших співучасників. Як зазначав Ф. Г. Бурчак, в діях співучасників склад закінченого злочину буде мати місце лише при виконанні виконавцем об'єктивної сторони конкретного складу злочину. У цьому і лише у цьому значенні, як зазначав вчений, організатор, підбурювач і пособник наслідують долю виконавця: наявність закінченого складу злочину в діях виконавця визначає склад закінченого злочину в їх діях, що, у свою чергу, призводить до кримінальної відповідальності виконавця за закінчений злочин і його співучасників за організаційну діяльність, підбурювання чи пособництво у закінченому злочині.

У випадку недоведення виконавцем злочину до кінця з незалежних від нього обставин, решта співучасників несуть кримінальну відповідальність за готування до злочину або замах на той злочин, який прагнув вчинити виконавець.

Ознаки, що характеризують особу окремого співучасника злочину, ставляться в вину лише цьому співучасникові, такі ознаки незалежно від їх характеру (обтяжують вони відповідальність чи пом'якшують її) не можуть впливати на відповідальність інших співучасників навіть за умови, що вони охоплювались їх умислом.

Співучасники несуть відповідальність лише за діяння, вчинені в межах згоди (домовленості), що відбулася між ними.

Склад злочину співучасників складається із ознак, що містяться в статті Особливої частини і стосуються конкретного злочину, й ознак, закріплених в статтях Загальної частини КК, які характеризують роль конкретного співучасника.

Проблемою відповідальності за співучасть у злочині є ступінь самостійності чи залежності відповідальності співучасників від відповідальності та покарання виконавця злочину.

Співучасть у злочині поєднує в собі і акцесорний, і самостійний принципи відповідальності, що зовсім не суперечить чинному кримінальному законодавству України. Крім того, тільки поєднання цих двох принципів відповідальності співучасників в значній мірі забезпечує вирішення практичних питань стосовно злочинів, вчинених у співучасті.

Підстава кримінальної відповідальності у всіх формах злочинної діяльності має індивідуальний характер.

Для притягнення співучасника до відповідальності необхідно довести наявність у його діях складу злочину залежно від тієї ролі, яку він виконує у злочині.

Науковий керівник – ас. М. В. В'юник

*Нехаєнко Олександра Василівна
студентка 2 курсу 13 групи
Інституту прокуратури і кримінальної
юстиції НЮУ Ярослава Мудрого*

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІМ

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується вкрай небезпечним станом кримінально-правових відносин, суб'єктами яких виступають неповнолітні.

Вчинення неповнолітньою особою злочину свідчить про недоліки його виховання, морально-правового розвитку. даний злочин може негативно відбитися на подальшій долі підлітка, визначити характер його подальших відносин з кримінальним законом. На злочинну поведінку неповнолітніх осіб дуже впливають негативні соціальні процеси і явища, що відбуваються в суспільстві, причому зазначені особи в набагато більшому ступені схильні до дії таких чинників, ніж повнолітні. Криміналізація середовища неповнолітніх вимагає реагування, в тому числі і за допомогою кримінально-правових заходів. Саме тому питання кримінальної відповідальності і покарання неповнолітніх є актуальними і практично значущими.

Кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося 16 років. Однак, за вчинення окремих видів злочинів до кримінальної відповідальності притягуються неповнолітні особи у віці від 14 до 16 років [1].

До неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину, судом можуть бути застосовані такі основні види покарань як штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт або позбавлення волі. Крім того, до неповнолітніх можуть бути застосовані додаткові покарання у вигляді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Правила та принципи призначення покарання неповнолітнім засновані на ідеології розгляду неповнолітнього як «особливого» суб'єкта кримінальноправових відносин, що потребує додаткового висвітлення та послідовного відображення в нормах кримінального права. Це, насамперед, стосується дуалізму становища неповнолітнього правопорушника, який у більшості випадків є потерпілим від жорстокого поводження, втягнення у жебрацтво, пияцтво чи іншу антигромадську діяльність, чи загалом є жертвою криміногенного впливу раніше судимих [2, с. 114].

При призначенні покарання неповнолітньому необхідно приділяти умовам його життя, стосункам у родині, контактам та конфліктам з найближчим оточенням. При призначенні покарання, крім обставин, передбачених ст. 65 КК України, враховуються умови життя і виховання неповнолітнього, вплив дорослих, рівень розвитку та інші особистісні ознаки.

Неповнолітній вік у чинному кримінальному законодавстві виділений як обставина, що пом'якшує покарання. Але це повинне враховуватися в сукупності з іншими пом'якшувальними і обтяжуючими обставинами. Така позиція законодавця пояснюється тим, що сам по собі неповнолітній вік не може мати «понад пом'якшувальне» значення.

Першим варіантом пом'якшення покарання неповнолітньому є призначення основного покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за вчинений злочин.

У цьому варіанті суд призначає той самий вид (в альтернативній санкції – один із тих видів) основного покарання, який передбачено в санкції статті, але при цьому виходить за мінімальну межу, встановлену санкцією для даного виду покарання за вчинення певного злочину. Межі виходу за мінімальну межу певного покарання вказаного в санкції регламентовані лише вказівкою, що у цьому випадку суд не має права призначити покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої для такого виду покарання в Загальній частині КК з урахуванням особливостей кримінального покарання неповнолітніх (ст ст. 98-102 КК).

Другий варіант пом'якшення покарання неповнолітньому це перехід до іншого більш м'якого виду основного покарання, яке не передбачено в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за вчинений злочин.

Тлумачення ч. 1 ст. 69 КК у цій частині приводить до наявності двох обставин, що у сукупності зумовлюють другий варіант, а це призначення неповнолітньому покарання: а) не вказаного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК; та б) більш м'якого щодо покарання, передбаченого в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК. Серед покарань, що не вказані в санкції статті, їх перелік не може виходити за межі основних видів покарань щодо неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину, а саме: 1) штрафу; 2) громадських робіт; 3) виправних робіт; 4) арешту; 5) позбавлення волі на певний строк (ч. 1 ст. 98 КК). [3, с. 78]

Таким чином, щодо призначення покарання неповнолітнім, то тут суд повинен, перш за все, виходити із принципу рівності всіх неповнолітніх перед законом та судом, незважаючи на їх соціальне становище у суспільстві, умови та спосіб життя, вплив дорослих, об'єктивно оцінити всі обставини, за яких було вчинене діяння, та винести покарання, яке б найбільш відповідало ступеню суспільної небезпеки.

Викладене дозволяє зробити висновок про те, що неповнолітній вік особи, яка вчинила злочин, істотно скорочує межі кримінальної відповідальності, дозволяючи при цьому застосувати до винної особи спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності і покарання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України: Закон від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / ВР України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>
2. Дмитришина Т.І. Основи призначення покарання неповнолітнім: концептуальний аналіз / Т.І. Дмитришина // Право і суспільство. - 2015. - № 6. - Ч. 2. - С. 148-152.
3. Лобач В. Правосуддя щодо неповнолітніх має бути складовою процесу національного розвитку кожної країни / В. Лобач // Вісник прокуратури. – 2008. – № 9. С. 7-12.

Науковий керівник: ас. М. В. В'юник

*Пашкова Катерина Ігорівна
студентка 2 курсу 3 групи
міжнародно-правового факультету
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ОСОБЛИВОСТІ ТЛУМАЧЕННЯ СТАНУ НЕОСУДНОСТІ ТА ЙОГО КРИТЕРІЇВ В ДЕЯКИХ КРАЇНАХ АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Актуальність даної проблеми пов'язана, насамперед, з потужними глобалізаційними та інтеграційними процесами, уніфікацією та гармонізацією законодавства різних країн. Крім того, під час проведення кримінально-правових реформ більшість сучасних країн звертає увагу саме на питання встановлення критеріїв осудності особи як на одну з найбільш спірних проблем кримінального права.

Неосудність (англ. insanity) – це один із основних показників того, чи було скоєно злочин особою, чи діяння не несе в собі злочинного навантаження. Це предмет багатьох дискусій, адже неосудна особа не підлягає кримінальній відповідальності навіть за найжорстокіші та найнебезпечніші злочини, а в багатьох юрисдикціях цей стан розглядається як елемент захисту, що призводить до виправдання. Однак, посилення на неосудність особи застосовується рідко та не завжди успішно через складність у доведенні.

У країнах англо-американської правової сім'ї не існує єдиного понятійного визначення неосудності. Втім, виділяють чотири варіанти розуміння неосудності, що панують в системі загального права:

1) Правила Макнатена (в американському варіанті) – це критерій неосудності, запропонований англійськими суддями в 1843 р. в рішенні у справі Макнатена, людини, яка страждала на манію переслідування та задумала вбити свого «переслідувача» – прем'єр-міністра Англії Піла, але, помилившись, він вбив його секретаря Драммонда. Суд виправдав

Макнатена як неосудного. Не розглядаючи справу по суті, судді в абстрактній формі дали висновки за питаннями, що їй стало називатися правилами Макнатена, хоча ніхто не санкціонував їх як нормативний акт. Втім, ці Правила було прийнято законодавчо або прецедентно більшістю штатів США. В цілому, тлумачення Правил Макнатена в американській судовій практиці схоже з їх розумінням в англійських прецедентах і зводиться до такого: «для створення захисту в силу неосудності повинно бути доведено, що під час вчинення діяння обвинувачений знаходився під впливом такого дефекту розуму, який став наслідком душевної хвороби, що він не розумів характеру і властивості вчинюваного ним діяння; або, якщо він розумів це, то не розумів, що вчиняє неправильно». З точки зору сучасного кримінального права, ці Правила мають певні недоліки, як-то: відсутність акцентів на важливості вольової ознаки психологічного критерію та покладення обов'язку доведення неосудності на обвинувачену особу. Саме через це з плином часу в Англії, а потім і в США Правила Макнатена були піддані критиці та корекції їх змісту (доповнення вказівкою на вольову ознаку в США).

2) Додане до Правил Макнатена правило непереборного імпульсу (яке з'явилося через критику оригінальних Правил Макнатена) в контексті неосудності означає, що остання може бути констатована й тоді, коли обвинувачений внаслідок душевного розладу був не в змозі контролювати свою поведінку, хоча і усвідомлював її характер та неправомірність [1, с.181].

3) Правило Дарема відсилає нас до справи, вирішеної Апеляційним судом округу Колумбія в 1954 р., коли суд прийшов до висновку, що існуючі критерії неосудності (а саме, правила Макнатена та правило непереборного імпульсу) повинні бути визнані застарілими та замінені більш сучасними. Суд зазначив таке: «Правило, яке ми зараз встановлюємо як належне, полягає в тому, що обвинувачений не несе кримінальної відповідальності, якщо його протиправне діяння було продуктом душевного розладу або душевного ушкодження. Слово «розлад» використовується у сенсі стану, який розглядається як можливий або до поліпшення, або до погіршення. Слово «пошкодження» використовується в сенсі стану, який не розглядається як можливий або до поліпшення, або до погіршення і який може бути або вродженим, або отриманим внаслідок травми, або є залишковим наслідком фізичного або душевного розладу» [2]. Правило Дарема не було прийнято жодним штатом і діяло лише в практиці Апеляційного суду округу Колумбія. Зрештою, в 1972 р. від нього відмовився й Апеляційний суд, і прийняв на майбутнє формулу неосудності, запропоновану Модельним кримінальним кодексом.

4) Критерій неосудності за Модельним КК, по суті, являє собою поліпшену версію Правил Макнатена та правила непереборного імпульсу. Параграф 4.01 цього кодексу передбачає таке: «(1) особа не підлягає відповідальності за злочинну поведінку, якщо під час такої поведінки в результаті душевного розладу або пошкодження вона не володіла істотною здатністю оцінити злочинність своєї поведінки чи узгодити свою поведінку з правовими приписами. (2) терміни «душевний розлад» або «пошкодження» не включають відхилення, що проявляються лише в повторюваній злочинній або іншою мірою антисоціальної поведінці» [3,с.79]. Критерій неосудності, запропонований укладачами Модельного кодексу, було прийнято законодавством нечисельної кількості штатів.

Також варто сказати про так званий п'ятий варіант, що полягає у відмові від поняття неосудності і зведенні проблеми впливу психічних розладів на кримінальну відповідальність до питання наявності або ж відсутності у обвинуваченого *mens rea*. Конкретизація поняття «неосудність» міститься й у звіті Британської королівської Комісії з покарань 1953 р., британському Кримінально-процесуальному Акті 1991 р. і в кримінальних законах Австралії та Канади, що посилаються на Правило Макнатена, тощо.

В англо-американському праві, як і в романо-германському, виділяють два критерії неосудності: медичний (біологічний) та юридичний (психологічний).

Медичний критерій встановлює перелік зазначених у законі захворювань психічної діяльності (хронічне психічне захворювання, тимчасовий розлад психічної діяльності, недоумство та ін. хворобливий стан психіки). В англо-американському праві не існує єдиного визначення поняття «психічна хвороба або неповноцінність», «хворобливий стан психіки», а сформульовані судом та експертами висновки не завжди співвідносяться з прийнятою медичною класифікацією. Так, судова практика відносить до душевних захворювань досить різноманітні форми психічних відхилень: амнезія, автоматизм, недоумство, алкоголізм, фугізм, ідіотизм, манію, параною, сексуальну психопатію, сомнамбулізм і т.д. [4, с.149]. В залежності від хисту правозахисника та його красномовності, навіть непатологічні відхилення можуть бути визнані хворобливими, а їх носії – неосудними. Неосудність в країнах загального права представляє собою аргумент захисту, а експертне рішення частіше за все оскаржується в змагальному процесі і виноситься на суд присяжних.

Що стосується обмеженої осудності, то в статутному праві Англії і США немає норми, в якій прямо говориться про подібну кримінально-правову категорію. Однак, за Англійським законом про вбивство 1957 р. особі, що страждає на такі вади розвитку, істотно зменшують відповідальність за вчинене вбивство [5, P.1 Sec.2]. Англійська судова практика дотримується такого підходу, згідно з яким для застосування правила про зменшену осудність необхідно поєднання трьох елементів. По-перше, обвинувачений повинен страждати від «аномалії свідомості» у момент вчинення злочину, яку звичайна розумна особа визначає як «ненормальність». По-друге, «аномалія свідомості» повинна походити від однієї із визначених причин, а саме, від затримки чи відставання у психічному розвитку, від будь-якої вродженої причини, викликані захворюванням чи ушкодженням. При цьому під хворобою чи ушкодженням слід розуміти органічне чи фізичне ушкодження або хворобу тіла, включаючи мозок. Будь-якою вродженою причиною може бути функціональне психічне захворювання. По-третє, «аномалія свідомості», що згадана в Законі, повинна суттєвим чином зменшити психічну відповідальність обвинуваченого за його дії чи бездіяльність. Відповісти на питання про те, що ж розуміти під словом «суттєвим чином», достатньо складно. Судова практика виходить із того, що у багатьох випадках мова йде про неможливість обвинуваченим контролювати свої дії та імпульси [6, с. 224-225].

Психологічний критерій включає ознаки, що характеризують ступінь впливу психічного захворювання на здатність усвідомлювати вчинене й здатність керувати своєю поведінкою. Він обумовлений тим, що в ньому знаходиться вираження глибина ураження психіки людини, встановлюються межі медичного критерію неосудності. Цей критерій містить

у собі інтелектуальний момент (нездатність усвідомлювати дії чи бездіяльність) та вольовий момент (неможливість керувати діями чи бездіяльністю).

Надане в параграфі 17 Зводу законів США тлумачення Правил Макнатена повністю ігнорує вольову ознаку, яка в середині XIX століття могла і не враховуватися, однак, зважаючи на сучасний розвиток психіатрії та юриспруденції, ігнорувати вольовий момент при визначенні неосудності неприпустимо. Більше того, це порушує принцип рівності громадян перед законом, коли по відношенню до одних осіб, які визнаються неосудними, проводяться процедури на предмет відповідності юридичним критеріям, а щодо інших осіб, також визнаних неосудними за медичним критерієм, юридичні процедури навіть не закріплені в законодавстві.

Для виправдання скасування вольової ознаки юридичного критерію, Конгрес США використовував нездатність психіатрів відрізнити з наукової точки зору непереборний імпульс від фактично неподоланого імпульсу. Таким чином, положення федерального законодавства спрямовані, в першу чергу, на визначення інтелектуальної ознаки, а вольова ознака була визнана побічним продуктом сучасної психіатричної діагностики [7, с.122]. Деякі британські вчені розглядали вольову ознаку в якості підстави для кримінальної відповідальності, надаючи інтелектуальній ознаці другорядного значення. Здатність усвідомлення враховувалася лише в аспекті її впливу на здатність вільно здійснити власне бажання. Аналіз раннього англійського прецедентного права показує, що під час розгляду справи враховувалася здатність до усвідомлення та воля як частини єдиного цілого, що призводили до звільнення від кримінальної відповідальності через неосудність.

З плином часу істотно збільшувалася кількість прецедентів, що підтримували правомірність звільнення від кримінальної відповідальності за вольовою ознакою. Неодноразово робився наголос на тому, що Правила Макнатена не обмежуються тільки інтелектуальним моментом. В цьому сенсі, американські та англійські теоретичні розробки та прецеденти цілісно відображають той факт, що доречність вольової ознаки була підтверджена як в Англії, так і в США задовго до оприлюднення Правил Макнатена.

Підсумовуючи, варто зазначити, що неосудність – це юридична категорія, що складається з двох критеріїв (медичного та психологічного), кожен з яких має свої особливості. Зважаючи на те, що англо-американське право є здебільшого прецедентним, конкретної та єдиної дефініції «неосудності» не існує, трактування цього стану можна знайти в Правилах Макнатена, а також у Модельному кримінальному кодексі США (звідси й дві формули неосудності). І в Англії, в і США велася тривала дискусія щодо складових психологічного критерію неосудності – інтелектуального та вольового моментів. Зрештою, судова практика цих країн схильна враховувати обидві ознаки даного критерію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть : учебник для бакалавриата и магистратуры / Под ред. А. В. Наумова, А. Г. Кибальника. — М.:Издательство Юрайт, 2018. — 285 с.
2. Durham v. United States, 214 F.2d 862 (D.C. Cir. 1954)//[Електронний ресурс].–Режим доступу: <https://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/F2/214/862/314341/>
3. Model Penal Code by American Law Institute// [Електронний ресурс].–Режим доступу: https://archive.org/details/ModelPenalCode_ALI/model/2up

4. Преступление и наказание в Англии, США, Франции, ФРГ, Японии. Общая часть. – М.: Юридическая литература, 1991. – 288 с.

5. The Homicide Act 1957 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Eliz2/5-6/11/contents>

6. Марчак В. Я. Зарубіжний досвід вирішення проблеми обмеженої осудності / В.Я. Марчак // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2009. – № 20. – С. 222– 229.

7. Кубанцев С. П. Правила Макнатена как концепция невменяемости в уголовном праве США // Журнал российского права. 2005. №8 (104). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravila-maknatena-kak-kontseptsiya-nevmenyaemosti-v-ugolovnom-prave-ssha>.

*Польшиков Данило Романович
студент 2 групи, 2 курсу, міжнародно-
правового факультету
НЮУ ім.і Ярослава Мудрого*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕВДАЛУ СПІВУЧАСТЬ У ЗЛОЧИНІ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

На сучасному етапі розвитку кримінального права України, ще немає такого законодавчого визначення поняття як «невдала співучасть у злочині». Про те, цей феномен розглядається та досліджується у науці кримінального-права. На нашу думку, дослідження даної теми є досить актуальним на сьогодні.

Треба зазначити, що у науці кримінального права немає єдиного визначення цього поняття. Наприклад, В. О. Навроцький вважає, що невдала співучасть у злочині - це умисні діяння, спрямовані на вчинення злочину спільно з іншими суб'єктами, які, однак, не призвели до бажаного результату [1, с. 209-210]. На думку Н. Маслак, невдала співучасть у злочині – це є дії осіб, що мають намір на вчинення злочину та бажають полегшити його вчинення, створити певні сприятливі для його вчинення умови шляхом залучення інших осіб (особи) до спільної злочинної діяльності. При цьому такої мети вони не досягають, оскільки потенційний співучасник (виконавець, пособник тощо) пропозицію відхиляє [2, с. 129].

Треба зазначити, що за Кримінальним кодексом України (далі – КК України) співучасть, сама по собі, не є злочином, адже проаналізувавши ч. 1 ст. 2 КК України, підставою кримінальної відповідальності є вчинення суспільно-небезпечного діяння, яке, в свою чергу може бути здійснене одноособово або у співучасті. Тобто співучасть є лише формою злочину, а не самим злочином.

Такий науковець як Д. М. Дурманов, відносив невдалу співучасть до добровільної відмови співучасників. Він зазначав, що невдалою співучастю є допомога спів дії виконавцю для вчинення злочину вже після добровільної відмови виконавця (про що співучасники не знали). Автор зазначає, що в такій ситуації немає співучасті у злочині, оскільки немає злочинних дій виконавця та немає об'єктивного зв'язку між діяннями виконавця та інших

співучасників. [З с.74] Тому і кримінальна відповідальність за невдалу співучасть у даній ситуації наставати не буде.

На думку, Кваша О.О, невдала співучасть може кваліфікуватись як співучасть на стадії готування до злочину або замаху на його вчинення [7, с. 275-275]. Тобто, кожен із співучасників (пособник, організатор підбурювач тощо) виконали свою роль сповна, а виконавець, в свою чергу добровільно відмовився від доведення злочину до кінця. У даному випадку має місце добровільна відмова виконавця, він не нестиме кримінальної відповідальності. В свою чергу, інші співучасники підлягають кримінальній відповідальності за співучасть у готуванні до злочину або за співучасть у замаху на нього, залежно від того, на якій із цих стадій було припинене діяння виконавця [ч. 3 ст. 31 ККУ]

Протилежним є твердження І. А. Ребане, який зазначає, що в ситуації, коли злочинне діяння виконавця було припинене на стадії готування до вчинення злочину, особи, які організували цей злочин, або підбурили до його вчинення, чи сприяли його здійсненню, повинні нести відповідальність за готування до злочину, вчинене одноосібно (не у співучасті), оскільки на стадії готування співучасть неможлива [5, с. 83].

Зазначимо, що для притягнення до кримінальної відповідальності за невдалу співучасть у злочині слід звертати увагу на роль співучасників. Наука кримінального права виділяє невдале підбурювання, пособництво та невдале організаторство. На думку Ус О.В, підбурювання слід визнавати невдалим лише за умови, якщо діяльність, спрямована на схиляння особи до злочину, не вдалася у зв'язку із відхиленням (несприйняттям) потенційним співучасником пропозиції підбурювача вчинити злочин або взяти участь у його вчиненні [6, с. 111-112].

Як зазначає Н. Маслак, «підшукування співучасників», яке становить зміст дій невдалого підбурювання та пособництва, слід розглядати як незакінчений процес, коли умови для вчинення злочину ще не створені і тільки створюються. Саме тому такі дії можна кваліфікувати як готування до злочину. Невдале пособництво може також виявлятися у наданні порад, вказівок, усуненні перешкод для вчинення злочину особою, яка відхилила пропозицію спільного вчинення злочину [2 с. 129]

Підсумовуючи вище зазначене, можна сказати, що відсутність законодавчого врегулювання відповідальності за злочини вчинені у невдалій співучасті, ставить перед наукою кримінального права ряд невирішених питань. Постають нові питання, як стосовно відповідальності, так і стосовно кваліфікації діянь вчинених у невдалій співучасті. Тому слід зазначити, що це питання потребує законодавчого вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Навроцький, В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації [Текст] / В. О. Навроцький. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 408 с
2. Маслак Н. В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину : [монографія] / Маслак Н. В. – Харків : Право, 2010. – 232 с.
3. Дурманов. Д. М. Сталий совершеения прееутпления по советекому уголовному праву. - М.: 1 Госюриздат, 1955.
- 4.Красиков Ю. А. Лекція 10. Співучасть у злочині / Під ред. проф. А. І. Ігнатова. – М.: Вид. група ИНФРА-М-НОРМА, 1996. – 48 с.

5. Ребане И. А. О соучастии на стадии предварительной преступной деятельности (вопросы квалификации) [Текст] / И. А. Ребане // Ученые записки Тартусского госуд. ун-та. Труды по правоведению. Вып. 696. – Тарту. – 1985. – С. 3-16.

6. Ус О. В. Кримінальна відповідальність за підбурювання до злочину: монографія [Текст] / О. В. Ус. – Харків: Видавець ФОП Вапнярчук Н. М., 2007. – 264 с

7. Кваша О. О. Співучасть у злочині: структура та відповідальність : [монографія] / Кваша О. .О. – Луганськ : РВВЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. – 560 с.

*Сушко Юліана Олександрівна
студентка 2 курсу, 2 групи,
Міжнародно-правового факультету
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(Україна, м. Харків)*

ЩОДО СТАДІЙ ЗЛОЧИНУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ТА АНГЛІЇ

Згідно із доктриною кримінального права України, стадії злочину — це визначені етапи вчинення умисного злочину, що розрізняються між собою за характером діянь, моментом припинення злочинної діяльності і ступенем реалізації злочинного наміру. Чинному кримінальному праву України відомі три стадії злочину: 1) готування до злочину; 2) замах на злочин; 3) закінчений злочин. У свою чергу, готування до злочину та замах на злочин є видами попередньої злочинної діяльності і об'єднуються назвою незакінченого злочину.

На відміну від кримінального права України, поняття попередньої злочинної діяльності за англійським правом не пов'язане зі стадіями вчинення злочину, а виражається в окремих самостійних посяганнях. Виходячи з цього, в англійському кримінальному праві існують спеціальні інститути: 1) спонукання до вчинення злочину (*solicitation*); 2) змова (*conspiracy*); 3) замах на злочин (*attempt*), за допомогою яких встановлюється відповідальність за попередню злочинну діяльність, яка ще не спричинила реальної шкоди. С. Яценко зазначає, що такі злочини можуть бути охарактеризовані як первісні злочини чи такі злочини, що ставлять під загрозу¹.

Першою стадією злочину в кримінальному праві України вважається готування. Згідно із ч. 1 ст. 14 Кримінального кодексу України (далі – КК України), готуванням до злочину визнається підшукування або пристосування засобів і знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину².

---

¹ Яценко С.С. Основні питання Загальної частини кримінального права іноземних держав: навч. посіб. К.: ВД «Дакор», 2013. С. 68.

² Кримінальний Кодекс України: Закон України від 05.04.2001р. № 2341-III. Дата оновлення: 28.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 08.05.2020).

Поняттями англійського кримінального права, які більш за все схожі на поняття готування до злочину за ККУ, є спонукання до злочину та змова.

Спонукуванням є схилення іншої особи до вчинення злочину. При цьому, мається на увазі тільки таке спонукування, що не викликало наслідків і не призвело до вчинення злочину в дійсності. Так, спонукування відрізняється від підбурювання тим, що підбурювання пов'язане тільки із закінченим злочином, є видом співучасті і визнається англійським кримінальним правом більш тяжким злочином, за який винний несе відповідальність як співучасник.

Слід зазначити, що в англійському праві також існує таке поняття, як замах на спонукування, що має місце, коли особа може бути визнана винною у спонуванні іншої особи до вчинення злочину, навіть якщо остання не мала реальної можливості вчинити цей злочин.

Наступним видом попередньої злочинної діяльності за англійським кримінальним правом є змова. Класичне визначення змови ще у 1832 р. сформулював англійський суддя лорд Денман у справі Джонса: змовою є домовленість щодо вчинення протиправних дій або щодо вчинення правомірних дій протиправними засобами³. Змова вважається злочином і за загальним, і за статутним правом. Згідно з § 5 Закону Англії про кримінально-караний замах (Criminal Attempts Act) 1981 р., особа вважається винною у змові на вчинення злочину, якщо вона домовляється із будь-якою іншою особою чи особами про вчинення у майбутньому певних дій, які підпадають під ознаки одного або декількох злочинів, і мають бути вчинені одним або декількома учасниками змови⁴. При цьому відсутність реальної можливості реалізувати спільний план не виключає злочин змови і відповідальності за його вчинення.

Ще однією стадією злочину є замах на злочин. Відповідно до ч. 1 ст. 15 КК України, замахом на злочин є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі.

У кримінальному праві України замах на злочин поділяють на закінчений та незакінчений. Закінчений замах має місце там, де особа виконала всі дії, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця, але злочин не було закінчено з причин, які не залежали від її волі (ч. 2 ст. 15 КК України). Незакінчений замах має місце там, де особа з причин, що не залежали від її волі, не вчинила усіх дій, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця (ч. 3 ст. 15 КК України).

В Англії розмежувати замах на злочин і готування до злочину досить складно через «розпливчате» визначення в законі поняття замаху. За п. 1 ст. 1 Закону Англії про кримінально-караний замах (Criminal Attempts Act) 1981р., в замаху на злочин винною визнається особа, якщо вона, з наміром вчинити злочин, виконає дії, що є більшими, ніж просте готування до вчинення злочину. Така ситуація призводить до того, що в одних випадках суди вважають дії, які, по суті, є готуванням, як замах, і карають за їх вчинення; в інших — вчинений замах

---

³ Smith J.C. Criminal Law / J.C. Smith, B. Hogan: L., 1996. С. 1036.

⁴ Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии). Сборник законодательных материалов: ред. И.Д. Козочкина. М.: Зерцало, 1999. С. 19.

розглядається як готування, і винна особа не притягається до відповідальності⁵. Окрім цього, англійське право також не знає поділу замаху на закінчений та незакінчений.

Підсумовуючи, слід зазначити, що правова природа кримінального права Англії та України є різною. За КК України стадії не є окремими караними діями, не створюють самостійної підстави кримінальної відповідальності, визнаються видами незакінченого умисного злочину. В англійському кримінальному праві готування і замах є не стадіями злочину, а окремими самостійними посяганнями. Отже, розмежування готування і замаху за кримінальним правом України не створює особливих проблем, адже їх ознаки не збігаються. А за англійським правом це зробити досить складно, а іноді і неможливо тому, що це питання залежить виключно від розсуду суду і обставин конкретної справи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Яценко С.С. Основні питання Загальної частини кримінального права іноземних держав: навч. посіб. К.: ВД «Дакор», 2013. С. 68.
2. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 05.04.2001р. № 2341-III. Дата оновлення: 28.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 08.05.2020).
3. Smith J.C. Criminal Law / J.C. Smith, B. Hogan: L., 1996. С. 1036.
4. Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии). Сборник законодательных материалов: ред. И.Д. Козочкина. М.: Зерцало, 1999. С. 19.
5. Преступление и наказание в Англии, США, Франции, ФРГ, Японии: Общая часть уголовного права. М. : Юрид. лит., 1991. С. 32-36.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Орбець К.М.

*Тризно Софія Олександрівна
Студентка 1 курсу, 3 групи
Факультет адвокатури
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

СМЕРТНА КАРА ЯК ВИД ПОКАРАННЯ

У сучасному світі виникає досить цікава дискусія щодо проблеми смертної кари. Чи може вона бути чинником який знижує злочинність? Порушує вона права людини? Чи можливо прийняти її або ж треба відмовитися від цього?

Смертна кара - позбавлення життя людини в якості покарання, узаконеного державою, що набрало чинності вироком суду або за рішенням інших державних органів. Згідно зі статтею 27 Конституції України ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Смертна кара в Україні у вигляді розстрілу існувала до 30 грудня 1999 року, поки Конституційний суд не

---

⁵ Преступление и наказание в Англии, США, Франции, ФРГ, Японии: Общая часть уголовного права. М. : Юрид. лит., 1991. С. 32-36.

визнав, що смертна кара суперечить Конституції, чим остаточно заклав шлях до відновлення цього покарання.

Зараз ми можемо розглянути три теоретичні позиції по відношенню до цієї проблеми. На думку деяких вчених, смертна кара є недопустимим видом покарання, вона є аморальною та недоцільною. Вони виступають за її скасування у всіх країнах світу. Інші наголошують на тому, що смертна кара є у своєму вигляді гарантією того, що особа яка скоїла злочин, більш не зможе нанести шкоди суспільству. Треті не відносять себе ні до перших представників, ні до других. Їх думка збігається в тому, що смертна кара має бути, але з часом її треба скорочувати та поступово скасувати.

Ми можемо часто чути, що до особи яка позбавила когось життя, треба використовувати “принцип таліону” – око за око. Тобто, якщо людина вбила іншу людину, то вона повинна нести покарання у вигляді своєї смерті. Якщо ж ми розглянемо історію цього покарання, то зможемо побачити, що у минулому воно відбувалося публічно, на очах у величезної кількості людей які прийшли подивитися на останні хвилини життя винного.

Але ми не можемо казати про те, що цей вид покарання буде застосовано без помилок. За наявності смертної кари, можна зробити так, що неминуче карають невинних. У якості прикладу можна навести операцію «Лісосмуга», коли по справі О.Р. Чикотила була помилково страчена одна людина. І це не єдиний випадок у всьому світі. Згідно з дослідженнями серед смертних вироків, винесених у США, було 349 помилкових, з яких 23 з них було приведено у виконання. Найчастіше обвинувачений, який не має можливості оплатити роботу досвідченого адвоката на всіх стадіях процесу, знаходиться в нерівному становищі порівняно з більш забезпеченими обвинуваченими. У разі виконання смертних вироків судові помилки стають невинними. Чи можемо ми після цього говорити про те, що смертна кара має місце в світі?

На думку деяких вчених, цей вид покарання використовується у вигляді залякування. Тобто, покаравши одного злочинця, інші люди не будуть замислюватися над тим, щоб скоїти злочин. Та чи правда це працює? Більше ніж 50% злочинів відбуваються у стані афекту – лише після скоєного людина починає замислюватися над наслідками своїх дій. Уявіть собі ситуацію – звичайна подружня пара, в них виник побутовий конфлікт і у пориві злості чоловік підіймає руку на жінку. Йому здається, що це лише звичайний ляпас, але жінка починає падати, вдаряється головою об підлогу або ж щось гостре, та помирає. І лише після цього чоловік починає розуміти що він накоїв.

Навпаки, атмосфера жорстокості в суспільстві, яка легітимізується державою при використанні смертної кари, створює нові передумови для ще більш страшних і жорстоких злочинів. Смертна кара не має жодного впливу на соціальні фактори, які породжують злочинність.

Отже, смертна кара використовується для того, щоб показати те що з жорстокістю можна боротися лише жорстокістю. Покарання не є помстою за скоєний злочин, воно виконує в державі функції перешкоджання засудженому продовжувати злочинну діяльність, а також попередження нових злочинів.

ЕВТАНАЗІЯ: ПРАВО НА СМЕРТЬ ЧИ ЗЛОЧИН?

Останнім часом у ряді міжнародних організацій предметом спеціального розгляду стають питання захисту людської особистості в умовах прогресу біології, медицини, особливо в результаті бурхливих успіхів генної інженерії та біотехнології. Проблема евтаназії була визначена ще в глибоку давнину, і вже тоді вона викликала численні суперечки серед медиків, філософів і юристів. Ставлення до навмисного прискорення настання смерті невиліковно хворого, навіть з метою припинення його страждань, ніколи не було однозначним.

Евтаназію за способами застосування поділяють на два види:

1) *Активна евтаназія* – це проведення певних дій із прискорення смерті невиліковно хворої людини згідно з її проханням з метою позбавлення її від тяжких страждань. Вона може здійснюватись не тільки медичним працівником, а й спільними діями лікаря і пацієнта (наприклад, хвора людина вживає певні лікарські засоби або робить самостійно ін'єкцію, призначену лікарем, які є необхідними для настання смерті).

2) *Пасивна евтаназія* – це відмова від застосування лікарських засобів і маніпуляцій, за допомогою яких підтримувалось життя важко хворого пацієнта за умови, що пацієнт висловив прохання не здійснювати медичне втручання.

У чинному Кримінальному кодексі України відсутні статті, які б регулювали дії лікаря, який проводить евтаназію. Ця дія прирівнюється до простого умисного вбивства, тобто вбивство за відсутності пом'якшуючих та обтяжуючих обставин. Норма, яка б передбачала кримінальну відповідальність за вбивство, вчинене з прохання невиліковно хворого потерпілого і з мотивів співчуття до нього або задля полегшення його страждання, в Кримінальному кодексі відсутня. Вчинення такого діяння, як евтаназія, кваліфікується за ч. 1 ст. 115 КК України як простий склад вбивства. Тому суд, призначаючи міру покарання особі, яка вчинила евтаназію над хворим, може керуватись лише даною статтею. Теоритично, в залежності від обставин справи, евтаназія може бути врахована як пом'якшуюча обставина, хоча у ст. 66 КК України, де зазначається перелік обставин, які пом'якшують покарання, евтаназія, тобто вбивство з мотивів жалю, відсутня.

Нормативно-правове закріплення евтаназії може вплинути на свідомість соціуму, бо на думку суспільства, усе узаконене вважається таким, що заохочується державою. Евтаназія може спричинити негативну дію на велику кількість хворих (тоді як благають про штучну смерть значно менше) і на медперсонал. Можуть виникнути спори щодо необхідності боротися за життя хворого до кінця, якщо без клопоту можна забезпечити йому лагідну смерть. Практика евтаназії небезпечна також своїми помилками, у своїй роботі зазначає Котуха О.С. Немає гарантії, що ідея евтаназії має під собою чіткі науково-клінічні і організаційно-медичні гарантії. Законність евтаназії в Україні може викликати хвилю зловживання з боку медперсоналу і певну криміналізацію медицини в цьому питанні.

Ця гостра тема залишається відкритою багато років. Останнім часом для багатьох країн стала характерна тенденція легалізації цієї медичної процедури. В Україні варто враховувати досвід країн, які легалізували інститут евтаназії, і використати цей досвід з метою недопущення можливих зловживань. Зокрема, перший у світі Закон “Про право людини на смерть”[26] було прийнято у 1977 р. у штаті Каліфорнія (США). Першою країною, яка визнала евтаназію, стали Нідерланди у 2001 р. У 2002 р. ця медична процедура також була визнана у Бельгії, і на полицях бельгійських аптек з’явилися спеціальні медичні препарати для евтаназії.

Аналіз наукової роботи Н.Є.Маковецької зосереджує увагу на розгляді досвіду сусідньої держави – Польщі. При прийнятті Кримінального кодексу вони не підтримали позиції деяких європейських законодавців щодо легалізації «права на смерть». Так, відповідно ст. 31 Кодексу лікарської етики забороняє лікареві застосовувати евтаназію. Вбивство на вимогу (евтаназія) відоме польському кримінальному праву давно. Вперше цей склад злочину був передбачений в Кримінальному Кодексі Республіки Польща 1932 року. У подальшому, при прийнятті КК Республіки Польща 1969 року, законодавець ідентично окреслив цей склад злочину в новому кодексі та повторив опис усіх ознак цього складу злочину також і при прийнятті нині діючого Кримінального Кодексу Республіки Польща 1997 року.

Отже, проблема евтаназії не може бути вирішена тільки на національному рівні. Міжнародні органи також повинні впливати на подальший її розвиток. Проблема евтаназії сама по собі виходить далеко за межі юридичних і медичних категорій, так само як і за межі юриспруденції та медицини в цілому. Також, ця проблема потребує чіткої кримінально-правової регламентації. Поки питання лишатиметься латентним і не будуть проведені кримінологічні дослідження щодо поширення цього діяння (пасивної евтаназії або так званої «тіньової евтаназії»), в українському суспільстві триматимуть зловживання, виходячи з економічних міркувань. Особливо це стосується браку коштів на лікування. Результатом має бути вдосконалення кримінального законодавства шляхом введення спеціальної кримінально-правової норми, що буде передбачати кримінальну відповідальність за проведення евтаназії (у тому числі пасивної).

*Науковий керівник: к.ю.н., доцент
Володіна Оксана Олександрівна*

*Чорна Наталія Миколаївна
Здобувачка вищої освіти
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

БУЛІНГ ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ НАСИЛЬСТВА

Насильство було притаманне людям завжди. Чимало вчених присвячували свої роботи вивченню феномена насильства.

У юридичній енциклопедії дається таке визначення цього поняття: насильство – умисний фізичний чи психічний вплив однієї особи на іншу, проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду, або містить у собі загрозу заподіяння зазначеної шкоди зі злочинною метою. Такий вплив на особу здійснюється вчиненням певних умисних

діянь. Як правило, насильство вчиняється діями, що є активною поведінкою особи. Однак відомі випадки вчинення насильства і шляхом пасивної поведінки [1, с. 501].

Виокремлюють такі різновиди насильства:

- фізичне - воно проявляється у протиправному умисному фізичному впливі на іншу людину незалежно від її волі, який посягає на її фізичну недоторканість, обмежує свободу пересування тощо;

- психічне – полягає у формі виявлення погрози застосування фізичного насильства.

На сьогодні однією з найбільш поширених форм насильства є булінг.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18.12.2018 року доповнив Кодекс України про адміністративні правопорушення та Закон України «Про освіту» новими статтями, де передбачено поняттям булінгу (цькування). Так, у ст.173-4 КУпАП булінг (цькування), тобто діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого.

В свою чергу, у Законі України «Про освіту» окрім поняття булінгу зазначено типові його ознаки. Зокрема, до таких ознак віднесено:

-систематичність (повторюваність) діяння;

-наявність сторін - кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності);

-дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого.

Окрім цього, доцільно відзначити, що булінг як форма насильства спостерігається у сфері освітнього процесу.

Більшість іноземних науковців, зокрема, І.С.Кон, Сірова Т., одностайні у визначенні чотирьох основних ознак булінгу: агресивна та негативна поведінка, здійснюється повторно чи регулярно, між учасниками наявний дисбаланс влади чи сили, така поведінка є умисною [2, 3].

Зміст вищеназваних ознак :

- повторюваність (систематичність) – це регулярна повторюваність негативних дій протягом певного часу, тим самим булінг відмежовується від одиничних незначних випадків агресії. Найчастіше булінг відбувається в таких місцях, де практично немає контролю з боку дорослих. Шкільний двір, коридори, вбиральні, спортивні майданчики, роздягальні – найчастіші місця вчинення насильства над жертвами булінгу.

- умисність – діти та підлітки вчиняючи насильство, хоча й усвідомлюють небезпечний характер свого діяння, але не завжди розуміють і передбачають наслідки до яких можуть призвести ці дії. Таким чином ця ознака стосується лише характеру дії, але не наслідків, не зважаючи на те, що в деяких випадках діти здатні цілком оцінити завдану шкоду.

- агресивна та негативна поведінка. Агресія - це поведінка спрямована на нанесення пошкоджень іншій людині чи предмету. У більшості випадків агресія не є самоціллю. Важливість агресії для булера полягає у тому, щоб за його поведінкою хтось спостерігав.

Стосовно поняття ознаки «негативна», то слід зауважити, що, зазвичай, її прояви зумовлені дефіцитом уваги, неправильними типами виховання в сім'ї, кризами перехідного віку.

- між учасниками наявний дисбаланс влади чи сили – із змісту цієї ознаки можемо сказати, що метою вчинення цієї форми насильства є бажання самоствердження, підвищення власної самооцінки за рахунок особи, яка є більш уразливою та виокремлення цієї особи в очах однокласників, однолітків.

Аналізуючи законодавче визначення поняття «булінгу» можемо виокремити такі прояви насильства:

-фізичний - штовхання, зачіпання, бійки, стусани, ляпаси, нанесення тілесних пошкоджень тощо.

-психологічний - принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, міміка обличчя, поширення образливих чуток, ігнорування, погрози, жарти, маніпуляції, тощо.

-економічний - крадіжки, пошкодження чи знищення одягу та інших особистих речей, вимагання грошей, тощо.

-сексуальний - принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, прізвиська та образи сексуального характеру, зйомки у переодягальнях, поширення образливих чуток, тощо.

-кібербулінг – це приниження за допомогою мобільних телефонів, Інтернету, інших електронних пристроїв.

Як правило жертвами булінгу стають діти чутливі, замкнуті, сором'язливі, тривожні, невпевнені в собі, нещасні, з низькою самоповагою, схильні до депресії, діти, які не мають жодного близького друга й успішніше спілкуються з дорослими, ніж з однолітками (Дан Ольвеус). Однак провокувати знущання над собою можуть і сильні, обдаровані особистості. Перебуваючи у звичайній школі, обдарований учень запускає визначені механізми розвитку булінгу, викликає заздрість і роздратування однолітків високим рівнем знань, допитливістю, акумуляцією уваги вчителя. Унаслідок цього відбувається ізоляція обдарованого учня від класу. Погане ставлення до нього поступово стає причиною відповідної поведінки: неприйнята в класі дитина починає порушувати правила, діє імпульсивно й необдуманно[4].

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що булінг – це явище, яке спостерігається у дитячих, підліткових колективах, стосується та впливає на всіх його учасників, викликає негативні тривалі наслідки для особистості, які інколи віддалені в часі. Ефективне запобігання проявам булінгу в школах вимагає злагодженої організації як внутрішньо-системної, так і міжвідомчої взаємодії, в основі якої лежить чітка законодавча та нормативна база.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : ТОВ "Видавництво "Юридична думка", 2007. 992 с.

2. Кон И. С. Что такое буллинг и как с ним бороться? // Семья и школа. 2006. №11. С.15-18. URL: <http://www.pseudology.org/Kon/Zametki/ChtoTakoeBulling.htm>

3. Серова Т. Если ваш ребенок стал «козлом отпущения» // Семейная психология.2003.№13.URL:http://www.potrebitel.ru/newweb/?go=article&cid=3471&mag_id=8&num_id=55

4. Olweus D. Bullying at school. Blackwell Publ. 1993. 215 p. URL: <http://books.google.com.ua>

*Шептовицька Анна Артурівна,
студент 1 курсу магістратури
Слідчо-криміналістичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ЩОДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Захист прав людини і громадянина – одне з головних завдань сучасного демократичного суспільства, реалізація якого вимагає дотримання основних принципів та засад як на міжнародному, так і на внутрішньодержавному рівні.

Виконання цієї мети вимагає визнання існуючої проблеми в суспільстві та створення відповідних механізмів запобігання та протидії їй, таких як: прийняття основних нормативно-правових актів, спрямованих на захист прав людей і громадян на міжнародному, регіональному та національному рівні; створення відповідних інституцій для моніторингу, запобігання та ліквідації правопорушень у різних правових сферах; належне фінансування відповідних видів діяльності.

Запобігання домашньому насильству є одним з головних напрямів у сфері захисту основоположних прав та свобод будь-якої людини від протиправних дій з боку членів її родини, забезпечення безпеки її життєдіяльності та розвитку [4].

У багатьох країнах світу запровадження заходів попередження та протидії домашньому насильству є дуже важливим напрямом роботи правоохоронних органів, соціальних служб, фахівців у сфері психологічної та психіатричної реабілітації, працівників освітніх інституцій, громадських організацій тощо. Позитивний досвід цих країн може стати основою для вдосконалення засобів протидії домашньому насильству в Україні [3].

Україна, взявши курс на європейську інтеграцію, приєдналася до ряду міжнародних нормативно-правових актів, що покликані забезпечити реалізацію гендерної рівності на територіях їх держав-учасниць, таких як: Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1980) і Факультативний протокол до неї, Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини (1989) тощо.

Найважливішим документом регіонального характеру, спрямованим саме на запобігання домашньому насильству, є Конвенція Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством стосовно жінок та домашнім насильством (Стамбульська Конвенція) від 11 травня 2011 р. Цей документ став першим в міжнародному праві міжнародно-правовим договором, який повністю присвячений проблемі протидії насильству в сім'ї та насильству стосовно жінок (від імені України її було підписано 7 листопада 2011 р.). Ця Конвенція – комплексний міжнародний акт, спрямований на захист, запобігання, судову відповідальність і вироблення

стратегії в сфері протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству. Конвенція може та має допомогти покращити як становище жінок, так і повагу до прав людини за умов ратифікації її в достатній кількості держав, одним із основних розробників якої виступив Спеціальний комітет з попередження та боротьби з насильством щодо жінок та домашнім насильством [1; 2].

Вдосконалене дослідження причин та умов, статистики, а також вжиття необхідних заходів для попередження та ліквідації всіх форм домашнього насильства потребує крім нормативного забезпечення, ще й створення національних та наднаціональних органів, які беруть на себе обов'язок сприяти зниженню поширеності досліджуваного явища. Так, одним із міжнародних органів загальної компетенції є Парламентська Асамблея Ради Європи – постійно діючий орган в рамках РЄ, основним завданням якого є прийняття резолюцій та рекомендацій в рамках регіональної співпраці. Не менш важливе значення надається Європейському Суду з прав людини, який розглядаючи у встановленому порядку справи, створює прецеденти, виконання яких є обов'язковим для держав членів ЄС.

Крім прийнятих міжнародно-правових актів щодо протидії насильству в сім'ї, ефективними в Європі виявилися Кодекси поведінки і внутрішня політика, яка регулює конкретний інститут (у більшості випадків – діяльність органів поліції), так, наприклад: Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, затверджений Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 17.12.1979 р., Віденська декларація про злочинність і правосуддя: відповідь на виклики ХХІ століття, прийнята на Десятому Конгресі ООН з попередження злочинності й поводження із правопорушниками (Відень, 10–17 квітня 2000 р.), Декларація про поліцію, затверджена Резолюцією Парламентської асамблеї Ради Європи № 690 8.05.1979 р., а також Європейський кодекс поліцейської етики, викладений у Рекомендації Rec (2001)10 Комітету міністрів державам-членам Ради Європи від 19.09.2001 р. [5]

Керуючись наведеними нормативно-правовими актами кожна держава-член Ради Європи взяла на себе зобов'язання втілення даних міжнародних регіональних стандартів у своє національне законодавство, згідно з якими повинні діяти органи загальної та спеціальної компетенції щодо попередження, виявлення та ліквідації всіх форм домашнього насильства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конвенція Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством стосовно жінок та домашнім насильством від 11 травня 2011 р.
2. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська Конвенція) Довідник Для членів парламенту. 2013. URL: <https://rm.coe.int/1680093d9e> (дата звернення: 29.05.2020);
3. Особливості розгляду справ, пов'язаних із домашнім насильством. URL: <http://www.nsj.gov.ua/ua/news/osoblivosti-rozglyadu-sprav-povyazanih-iz-domashnim-nasilstvom/> (дата звернення: 29.05.2020);
4. Євсюкова М. В. Насильство в сім'ї як порушення прав, закріплених у конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: огляд рішень Європейського суду з прав людини. Форум права. 2011. № 1. С. 341-347;

5. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству : монографія / А. О. Галай, В. О. Галай, Л. О. Головка та ін. ; за заг. ред. А. О. Галай. Київ : КНТ, 2014. 160 с.

Науковий керівник: к.ю.н., асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Кулик К. Д.

*Шептовицька Анна Артурівна,
студентка 1 курсу магістратури 4 групи
Слідчо-криміналістичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

ВІКТИМОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЖЕРТВИ ЗЛОЧИНУ

Запорукою успішного розвитку та існування будь-якої держави є максимальне зниження рівня злочинності. На сучасному етапі становлення України нагальним є розроблення відповідних концепцій розвитку найрізноманітніших сфер діяльності суспільства, а також системне впровадження цих концепцій в життя. Істотним бар'єром, що заважає реалізації цих ідей – є злочинність, тому розроблення системи протидії злочинності всіх рівнів є вагомим. Розвиток суспільних відносин та вивчення людини як особистості, поняття та основні ознаки жертви злочину мають важливу роль у контексті запобігання та боротьби зі злочинністю, як одного з пріоритетів держаної політики у сфері захисту прав людини. Саме з метою дослідження даного явища був створений самостійний науковий напрям кримінології – віктимологія, завданням якого є вивчення кількісної та якісної характеристик жертв злочинів, закономірностей взаємодії жертв зі злочинцем з метою вдосконалення заходів запобігання злочинності.

Проблема жертв злочинів гостро стоїть, не тільки в межах держави, але й на міждержавному рівні. Саме тому було створено The World Society of Victimology (Всесвітнє суспільство віктимології), яка є неприбутковою, неурядовою організацією з спеціально консультативним статусом при Економічній і Соціальній Раді Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи. Мета даної організації полягає в просуванні віктимологічних досліджень і практики в усьому світі, заохочення міждисциплінарних і порівняльних робіт і досліджень у цій області, а також розвиток співробітництва між міжнародними, національними, регіональними та місцевими установами та іншими групами, які пов'язані з проблемами різного роду жертв.

Центральне поняття віктимології це - жертва. Як це не дивно, до теперішнього часу немає чіткого визначення поняття «жертва». Тлумачні словники порівнюють поняття "жертва" зі словами "жертвоприношення", "потерпілий", "самопожертва" та інше. Під терміном "жертва" або "жертвування чимось" практично завжди мається на увазі втрата (матеріальна, фізична, духовна та ін.). Існує ряд визначень цього поняття в юриспруденції, виділяють жертви автомобільної катастрофи, помсти, злочину, інвентуральну, латентну, потенційну... Існують також поняття жертви релігійної, політичної, ідеологічної боротьби, економічної, жертви

обману, шантажу та ін. Саме фізичні особи є основним предметом віктимологічного вивчення. Д. В. Ривман визначає віктимність як об'єктивно притаманну людині «схильність стати за певних обставин жертвою злочину або нездатність протистояти злочинцеві, що визначається сукупністю факторів, що роблять цю нездатність об'єктивною (незалежною від жертви) або залишають її на рівні суб'єктивного «небажання або невміння».

Деякі вчені вважають, що у віктимології слід використовувати поняття «жертва», «потерпілий», як рівнозначні, проте між ними наявні значні відмінності.

Потерпілим згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України визнається фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Потерпілим не може бути особа, якій моральна шкода завдана як представнику юридичної особи чи певної частини суспільства.

Поняття «жертви» надано в Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою (Резолюція 40/34 Генеральної Асамблеї від 29.11.1985 р.) (далі – Декларація). Відповідно до Декларації жертвою є особи, яким індивідуально або колективно була вчинена шкода, яка включає тілесні ушкодження або моральну шкоду, емоційні страждання, матеріальну шкоду, емоційні страждання, матеріальна шкода або істотне порушення їх основних прав в результаті дії або бездіяльності порушення діючих кримінальних законів держав-членів, включаючи закони, забороняючи злочинне зловживання владою.

Термін «жертва» у відповідних випадках включає близьких родичів чи утриманців безпосередньої жертви, а також осіб, яким було завдано шкоди при спробі надати допомогу жертвам, які перебувають в тяжкому становищі, або запобігти віктимізації. Положення, що містяться в цій Декларації, можуть бути застосовані до всіх осіб без будь-яких відмінностей, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, віку, мови, віросповідання, національності, політичних чи інших поглядів, культурних переконань або практики, майнового, станового або сімейного стану, етнічного або соціального походження і непрацездатності.

Зазначене визначення жертв можна назвати вузьким, так як воно не включає в себе юридичних осіб, по відношенню до яких також можуть вчинятися злочини. В той же час це визначення є широким, оскільки крім безпосередніх та прямих жертв, воно охоплює непрямих жертв злочинів. Головна відмінність полягає в тому, що не можна вважати жертвами інституції, жертвою може бути тільки людина (соціальна група: за етнічними, релігійними, расовими та іншими ознакам або окрема частка населення країни).

Особи, що ризикують опинитися жертвами злочину, поведуться по-різному: агресивно або іншим провокуючим чином; пасивно поступаються насильству; проявляють повне нерозуміння вивертів злочинців або елементарну необачність. Їх поведінка може бути правомірною або, навпаки, злочинною, а внесок в механізм злочину як мінімальним, так, за певних обставин, і вирішальним. Виходячи з їх ситуативно-орієнтованих ролей, в даній класифікації виділяються агресивні, активні, ініціативні, пасивні, некритичні й нейтральні жертви. Слід також розрізняти потенційних (щодо яких реального заподіяння шкоди ще не відбулося, а може й не відбудеться), реальних (уже несли збитки), а також латентних (реальних, але з тих чи інших причин залишилися поза офіційного обліку) жертв. Очевидно, що певні

особистісні якості, певна поведінка, специфічне, суспільне або службове становище створюють вразливість: схильність до заподіяння фізичної, моральної або матеріальної шкоди.

Отже, підбиваючи підсумок наведених характеристик особистості жертви злочину, необхідно відзначити, що в кожній конкретній ситуації пріоритет одного з віктимологічних чинників визначає симбіоз особистісних і поведінкових ознак, що характеризують потерпілого. Їх вичленовування й оцінка мають не тільки важливе значення для кваліфікації вчиненого та визначення міри покарання винного, а й для вжиття заходів загального та індивідуального запобігання з метою зниження рівня злочинності.

*Шмонько Юлія Миколаївна
студентка ІПКЮ, 2 курсу 8 групи
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ОСОБЛИВОСТІ ПОГАШЕННЯ ТА ЗНЯТТЯ СУДИМОСТІ ЗА ЗЛОЧИННИ ВЧИНЕНІ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Кримінальна відповідальність неповнолітніх та практика призначення їм покарання реалізується завдяки застосуванню основних положень кримінально-правової політики України в цій сфері, яка формується на основі особливого підходу до реалізації кримінальної відповідальності зазначеної категорії правопорушників. [1. С. 34].

Судимість неповнолітніх – це перш за все складна соціально-правова проблема, яка потребує певних впливових змін для законодавства. Судимість у майбутньому визначає долю неповнолітньої особи, її життєвий шлях, подальші стосунки з законом та оточуючим суспільством. Тому слід зауважити, що ця проблема має витoki з двох аспектів, зокрема постає проблематичним строем не тільки в формально-юридичному баченні, а також з соціальної точки зору [1].

В межах строків перебігу між погашенням та знаттям судимості в неповнолітньої особи має бути зразкова поведінка, яка повинна зрівнювати будь-яку загадку про минулий злочин, а батьки, правоохоронні органи, школа в свою чергу мають зробити все для того, щоб складні соціально-економічні умови сьогодення, наприклад безробіття батьків, погані компанії не призвели до вчинення такою особою даного виду злочину.

За наявними статистичними даними Міністерства внутрішніх справ України, динаміка вчинення неповнолітніми злочинів із року в рік збільшується. Безумовно, неповнолітні, які перебувають на стадії формування особистості, краще, ніж дорослі, піддаються впливу заходів виховного характеру, а також за таких обставин заходи профілактики щодо неповнолітніх виявляються значно ефективнішими.

Так, О.М. Бандурка зазначає, що під вихованням розуміється процес керованої соціалізації (процес передання досвіду), стимулювання оптимальної поведінки за допомогою заохочення, покарання та погроз. Інструментами ж виховання є сім'я, школа, громада, релігія, ідеологія, культура, право, засоби масової інформації, виправні структури для правопорушників і центри корекції для осіб, які мають психофізіологічні аномалії [1, с. 347].

Зазвичай, серед наукової літератури, існують певні особливості погашення та зняття судимості щодо неповнолітніх осіб, які вчинили злочин до досягнення ними 18-ти річного віку. По-перше норми ст. 108 КК України поширюються лише на осіб, які вчинили злочин (чи злочини) до досягнення ними 18-ти річного віку. Саме погашення може відбутися і тоді, коли особа досягла повноліття [3 с.131]. Головне, щоб на день вчинення злочину особа була неповнолітньою. По-друге, за умовами розрізняють два види припинення судимості: при відсутності перебігу певного строку її погашення і при його наявності. По-третє, факт вчинення злочину до досягнення особою 18-ти річного віку не позбавляє її загально-правових і кримінально-правових наслідків судимості. Правовий статус такої особи зазнає певних обмежень прав і свобод, проте тривалість судимості значно менша ніж у дорослих злочинців.

Ще однією особливістю буде те, що більшість злочинів, які вчиняються неповнолітніми, характерні для тих злочинців, які з де-більшого перебувають у стані так званого перехідного віку, саме в той період, коли проявляється бажання йти супроти батьків, або ж хочеться виділитися серед оточуючих, вчиняти необдумані та різкі кроки для завоювання авторитету серед друзів або ж однокласників в тому числі. В цей період характерною особливістю виділяється те, що особа не усвідомлює подальшій негативні правові наслідки своїх дій. В цей же час і відбувається затягування неповнолітніх у дорослу злочинність. Дані зазначені обставини, надають змогу зрозуміти про те що необхідно вдосконалити заходи реагування держави на протиправну поведінку неповнолітніх, а особливо заходи кримінально-правового впливу, які тягнуть за собою судимість, оскільки їм належить особливе місце серед профілактично-рецидивної злочинності та важлива роль у всеохоплюючій системі попередження злочинності в цілому. [2]

Отже, підсумовуючи викладений матеріал, слід зазначити що існують певні закономірні особливості щодо погашення та зняття судимості за вчинення злочинів неповнолітніми особами. Проблематика погашення та зняття судимості за злочини вчиненні неповнолітніми має науково-практичне осмислення та високе соціально-правове значення. Сама характеристика норм та положень про судимість неповнолітніх чинного КК України свідчить про необхідність її удосконалення та оновлення. Зокрема водночас враховуючи гуманістичний характер кримінально-правової політики, потрібно редагувати певну особливість строку судимості для неповнолітньої особи, тобто обмеження мають бути більш м'якими порівняно з дорослими злочинцями. А також неповнолітнім особам потрібно забезпечити більш широкий спектр культурно-виховного характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бандурка І.О. Діти, сім'я, злочинність неповнолітніх: взаємозалежність: монографія. Х.: Золота миля, 2014. 280 с.
2. Бабенко А.М. Географія злочинності неповнолітніх: що очікує Україну через 10 років? Порівняльно-аналітичне право. 2013. № 3-1. С. 296–300. URL: http://www.pap.in.ua/3-1_2013/8/Babenko%20A.M.pdf.
3. Кримінальний Кодекс України: ЗУ від 05.04.2001 № 2341-III/// Відомості Верховної Ради України (ВВР) – 2001 р. - № 25-26 – С. 131

Науковий керівник: ас. М. В. В'юник

*Яріш Христина Володимирівна,
5 курс, 4 група, ІПКЮ
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

ВИПРАВЛЕННЯ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ ЖІНОК

Останнім часом події в державі, а саме загострення кризи, військові дії на сході України сприяють зростанню рівня злочинності. Це є гострою проблемою, оскільки саме кількість тяжких злочинів стрімко зросла. Разом із усіма показниками, зросла кількість злочинів, які вчиняються представниками слабкої статі. Наразі відбувають покарання у пенітенціарних установах близько трьох тисяч жінок. Однак, цей показник не є сталим та постійно зростає. Тому, на нашу думку, дуже актуальним є питання виправлення вже засуджених жінок, задля попередження вчинення ними нових злочинів, а також проведення їх ресоціалізації в рамках відбування покарання.

Вже майже три десятка років як Україна обрала шлях демократичної та соціальної держави. Однак, на превеликий жаль, дана стратегія не розповсюджується на ув'язнених. В установах відбування покарань відбувається десоціалізація засуджених, саме через низький рівень соціально-гігієнічних та санітарних умов, погане харчування та неякісне медичне обслуговування. Дані недоліки не тільки не сприяють виправленню засуджених, а й навпаки, посилюють в них бажання до вчинення нових злочинів. Саме в таких умовах відбувають покарання жінки, які більш чутливі та сприйнятливі ніж чоловіки. Законодавством передбачено, що жінки теж як і чоловіки відбувають покарання в місцях позбавлення волі, мають рівні права та обов'язки з ними, однак існує низка пільг передбачених Кримінально-виконавчим кодексом для вагітних, та жінок, які мають дітей до трьох років [1].

Однією з таких пільг для жінок є право придбати за безготівковими рахунками продукти харчування та предмети першої необхідності на гроші зароблені в колоніях, а також на гроші, одержані за переказами, за рахунок пенсій та іншого доходу. Вагітним жінкам та жінкам які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях дозволяється придбати продукти харчування і предмети першої потреби на суму мінімального розміру заробітної плати. Засуджені жінки, які відбувають покарання у колоніях мінімального, середнього рівня безпеки, а також у виховних колоніях передбачено можливість короткочасного виїзду за межі колонії по території України на сім днів у зв'язку із смертю, хворобою близького родича, надзвичайною ситуацією та стихійним лихом [2]. Також Кримінально-виконавчий кодекс передбачає можливість засудженим важкохворим, а також тим, хто має дітей в будинках дитини при виправних колоніях одержувати додаткові посилки (передачі) і бандеролі в кількості і асортименті, які визначаються медичним висновком. Також передбачається цілий ряд пільг для вагітних жінок, а саме: до цієї категорії жінок заборонено застосовувати фізичну силу та спеціальні засоби, зброю, за винятком випадків коли ця категорія осіб здійснює озброєний напад який загрожує життю та здоров'ю громадян; вагітним жінкам і засудженим годуючим матерям дається відпустка в дородовий та після родовий період і забезпечується безкоштовне годування. Важливою особливістю відбування покарань засудженими жінками є

те, що для вагітною або такої, що має дитину віком до трьох років, може бути відстрочено відбування покарання.

Чинне законодавство передбачає наступні види засобів виправлення та ресоціалізації засуджених: встановлення режиму відбування покарання, суспільно-корисна праця, виховна робота та громадський вплив, професійне та технічне навчання. Основним засобом виправлення є суспільно-корисна праця. Засуджені можуть працювати на підприємствах, які належать виправній установі, або на будь-яких підприємствах державної, комунальної або приватної власності, за умови дотримання охорони праці та ізоляції засуджених. Основна робота є оплачуваною, та засуджені отримують за неї встановлений рівень заробітної плати. Безоплатно засуджені можуть залучатися лише до робіт із благоустрою прилеглих територій колонії, поліпшення житлових умов, та допоміжних робіт із забезпечення засуджених продуктами харчування [3].

Кримінально-виконавчий кодекс передбачає можливість жінкам понад 55 років, вагітним понад 4 місяця, а також тим жінкам, які мають дітей у дитячих будинках виправних колоній добровільного вибору праці, а саме працювати чи ні. На особистий рахунок жінок, які працюють, зараховується 15% від заробітної плати, яка їм виплачується за місяць. Однак, жінки вік яких є більшим ніж 55 років, а також вагітним, хворим на туберкульоз, інвалідам, тим хто має дітей в дитячих будинках виправних установ – 50% від отриманої заробітної плати. За весь період праці під час відбування покарання, засудженим нараховується стаж, за умови сплати пенсійних внесків.

Статистика показує, що близько 70% відсотків жінок, які відбувають покарання в пенітенціарних установах ніколи ніде не працювали та не навчалися. Цей показник досить високий, це пов'язано з тим, що більшість засуджених, перебуваючи на волі вели антисоціальний образ життя. Тому, в даному випадку, праця є основним засобом виправлення та ресоціалізації жінок, оскільки виховує в них відповідальність, порядність, старанність, що є основним ключем до виправлення. Така праця в умовах відбування покарання має низку особливостей: праця здійснюється не за власним бажанням, а за волею адміністрації виправної установи; засуджені не мають трудових книжок, мають один вихідний на тиждень, не отримують в повному обсязі заробітну плату; робота з поліпшення житлових умов не оплачується. Однак, робота в рамках відбування покарання має низку недоліків, серед них є наступні: вироблена продукція засудженими жінками не має попиту на ринку, тому вони в основному займаються пошиттям спецодягу на замовлення міністерства оборони та органів внутрішніх справ; жінки займаються роботою не за спеціальністю, яку мали до засудження та після відбування покарання не бажають займатися цією діяльністю, тому дуже доцільним є запровадження нової системи професійного навчання засуджених; система професійного навчання в пенітенціарних установах є дуже застарілою, та потребує модернізації.

В наш час важливим моментом є не тільки зміна засобів ресоціалізації відносно засуджених, а в першу чергу зміна ресоціалізуючої функції самих установ відбування покарання. Необхідно усунути умови, що сприяють ще більшій криміналізації особи, однак, на превеликий жаль, через брак коштів та можливостей, такі негативні умови пенітенціарних установ не будуть усунуті найближчим часом. Важливим моментом в ресоціалізації жінки є

складання програми підготовки до життя на волі, яка повинна включати: правовий, психологічний, соціальний, медичний, освітній аспекти [4].

Підсумовуючи вищесказане, нами були зроблені наступні висновки. Дійсно, на даний момент в нашій державі функціонування пенітенціарних установ знаходиться на низькому рівні. Не дивлячись на низку законодавчо передбачених пільг для жінок, які мають дітей віком до трьох років або вагітні, рівень виправлення та ресоціалізації залишає бажати кращого. Перш за все це пов'язано із поганими побутовими умовами самих установ, а також недосконалої системи організації праці під час відбування покарання. Тому, на нашу думку, доцільним є переглянути чинне законодавство в галузі відбування покарання жінками, оскільки сьогоденні умови пенітенціарних установ не сприяють виправленню жінки, для цього необхідно перейняти досвід більш розвинутих країн. Таким чином, дана галузь потребує реформування та більшого фінансування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України, редакція від 07.04.2017 року.
2. Неживець О.М. Особливості правового регулювання режиму відбування покарання жінок в місцях позбавлення волі / Юридичні і політичні науки № 12 с.- 466-471
3. Жук О. М. Праця засуджених жінок в місцях позбавлення волі, як фактор їх виправлення та ресоціалізації / Судова апеляція. Кримінальне право та кримінальний процес № 3(36) 2014 с.-29-34
4. Оніка Л.П. Проблеми ресоціалізації жінок, засуджених до позбавлення волі / науковий вісник публічного та приватного права № 5, 2016 с.- 277-282

*Науменко Назар Юрійович
студент 3 курсу 8 групи
Інституту прокуратури та кримінальної
юстиції
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 201-1 КК УКРАЇНИ

На даному етапі розвитку української держави як ніколи гостро стоїть питання охорони навколишнього середовища, збереження екології і покращення її стану. Важливо зазначити, що збереження екології – це пріоритет не лише України але й інших держав, бо дане питання набуло глобального виміру, звідси цілком логічно випливає, що важливим є дотримання законів окремою державою, так і міжнародне співробітництво у цій сфері. Враховуючи викладене, ст. 16 Конституції України зазначає, що забезпечення екологічної безпеки та рівноваги на території України є обов'язком держави. [1]

Так, на підставі конституційних гарантій особливої уваги набуває проблема захисту лісових ресурсів, які є необхідними для задоволення потреб людини, щодо оздоровлення та відпочинку, а також забезпечують нормальний стан атмосфери, клімату та повітря. Як вже зазначалось вище обов'язок їх охорони лежить також на державі, яка в свою чергу шляхом

законотворчої діяльності встановлює перелік діянь, що визначаються кримінальними правопорушеннями проти довкілля.

Необхідно зазначити, що злочини проти довкілля посягають в першу чергу на конституційне право людини на безпечне довкілля, на порядок забезпечення екологічної безпеки, запобігання й усунення негативного впливу господарської та іншої діяльності людини на навколишнє середовище. Зазначені тези є невичерпними, тим самим наведене підтверджує актуальність даної проблеми.

Після того, як був прийнятий ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів та запобігання незаконному вивезенню необроблених лісоматеріалів» від 06.09.2018 р. [2] до КК була додана норма статті – 201¹, яка закріплює кримінальну відповідальність за переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних і рідкісних порід дерев, необроблених лісоматеріалів, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі території України.

Основним безпосереднім об'єктом даного злочину виступає встановлений порядок переміщення відповідних предметів через митний кордон України, який є необхідною умовою нормальної діяльності митних органів по стягненню передбачених Законами України платежів, здійсненню митного контролю і митного оформлення предметів. Даний порядок закріплюється нормою ст. 196 Митного Кодексу України (далі – МК), відповідно до якої не можуть бути пропущені через митний кордон України: товари, переміщення яких через митний кордон України заборонено законом або міжнародним договором України; товари (крім товарів для власного споживання, що ввозяться громадянами в обсязі та порядку, встановлених ст.м376 і 378 МК), на пропуск яких відповідно до закону потрібні документи державних органів, установ та організацій, уповноважених на їх видачу, - в разі відсутності таких документів; товари, що переміщуються через митний кордон України з порушенням вимог МК та інших законів України. [3]

В свою чергу ст. 2 та 2-1 ЗУ «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів» від 01.01.2019 р. встановлено заборону експорту лісо- й пиломатеріалів цінних і рідкісних порід, а також тимчасово заборонене на 10 р. вивезення за межі митної території в митному режимі експорту лісоматеріалів необроблених (код 4403 УКТЗЕД): деревних порід, крім сосни, - х 1 листопада 2015 р., деревних порід сосни – з 1 січня 2017. [4]

Далі предмет злочину передбаченого ст. 201¹ КК є необроблені лісоматеріал (широке визначення) до них згідно з роз'ясненням Всесвітньої митної організації щодо класифікації товару «двосторонні балки (бруси)» відносяться лісоматеріали в природному стані, зрубані, з підрубленими гілками, також з вилученим зовнішнім або як із зовнішнім, так і з внутрішнім шаром кори, або лише з вилученими опуклостями; деревина, з поверхні якої були вилучені зовнішні шари, що складаються з недавно утворених свіжих шарів, з метою економії під час транспортування й запобігання гниттю; деревина, начорно брусована на чотири канти, що являє собою стовбури чи ділянки стовбурів, поверхня яких стесана сокирою, стругом або відпиляна так, що її поперечний переріз має прямокутну форму.

Також при визначенні предмету даного суспільно небезпечного діяння необхідно, по-перше, звернути увагу на те, що деревина, начорно брусована на чотири канти, відрізняється наявністю нерівних ділянок а також залишками кори, по-друге, деревина брусована на два канти, а саме, деревина в якій були оброблені визначеним вище способом дві протилежні поверхні, також включається до предмету даного злочину, по-третє, лісоматеріали, призначені для обробки на лісо обробних підприємствах або можуть використовуватись у такому вигляді, наприклад, як покрівельний ліс. Такі вироби мають дві плоскості, рівні і паралельні поверхні і дві закруглені механічно необроблені поверхні, натуральної за зовнішнім виглядом, покриті корою з невеликими сучками.

Щодо об'єктивної сторони аналізованого кримінального правопорушення, вона передбачає активні дії, щодо незаконного переміщення дерев через митний кордон, поза митним кордоном або з приховуванням від митного контролю.

Суб'єкт даного злочину – загальний, тобто фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці (16 років), з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність (ст. 18 КК). Також відповідно до ч. 2 ст. 201¹ КК встановлюється відповідальність спеціального суб'єкта (службової особи, наділеної владними повноваженнями).

Суб'єктивна сторона аналізованого злочину характеризується прямим умислом, щодо мети, то вона може бути абсолютно різною, тому на кваліфікацію не впливає.

Отже, враховуючи все вищезазначене можна зробити висновок, що перш за все необхідно виробити єдині стандарти визначення обсягу незаконної вирубки лісу, тобто здійснити уточнення змісту термінів. Далі при аналізі судової практики все частіше трапляються випадки, коли суди не відмежовують злочин передбачений ст. 246 КК та адміністративне правопорушення ст. 65 КУпАП, прирівнюючи істотну шкоду, по яку йдеться у нормі статті 246 КК до майнової шкоди. В даному випадку судам варто використовувати саме «істотну шкоду» і для її встановлення використовувати положення ПКМУ від 23 липня 2008 р. №665 «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяну лісу». І останнє це те, що ст. 201¹ КК потребує уточнення предмета, на котрий здійснюється злочинне посягання.

Науковий керівник: ас. М. В. В'юник

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України : станом на 1 січня 2020 р. : відповідає офіц. тексту. Харків : Право, 2020. 82 с.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів та запобігання незаконному вивезенню необроблених лісоматеріалів» Документ 2531-VIII, чинний, поточна редакція — Прийняття від 06.09.2018 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2531-19> (дата звернення 19.05.2020)
3. Митний кодекс України Документ 4495-VI, чинний, поточна редакція — Редакція від 02.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#n1769> (дата звернення 19.05.2020)
4. Закон України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом

лісоматеріалів» від 01.01.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2860-15> (дата звернення 19.05.2020)

*Власюк Дарія Аркадіївна
студентка 6 групи 1 курсу магістратури
факультету підготовки кадрів для органів
юстиції України НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 15 КОНВЕНЦІЇ В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ КОРОНАВІРУСУ ТА ЗАПРОВАДЖЕННЯ КАРАНТИННИХ ЗАХОДІВ

Сьогодення поставило людство перед смертоносним випробуванням. Поширення пандемії гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, у світі стало найбільшою та найсерйознішою проблемою, адже, як ми бачимо, всі можливі ресурси мобілізуються з метою подолання цієї небезпеки. Відповідальними за збереження людського життя є самі люди, але дещо підвищений рівень відповідальності лягає на плечі держав в особі своїх службовців, а найперше – урядів країн. Пояснюється це дуже легко: держави гарантують каталог прав та свобод своїм громадянам, а разом із цим зобов'язуються вживати необхідних заходів для можливості реалізовувати гарантоване, але найважливіше полягає також і в тому, що тільки в руках держави зосереджено механізм, що дозволяє законно застосовувати інструменти загального примусу. Головною вимогою до таких примусів є обґрунтованість їх застосування, необхідність, доцільність, а інколи – вимушеність, оскільки держави не мають права свавільного запровадження будь-яких обмежень. Тож виникає доречне питання: як встановити межі допустимого втручання та обмеження прав людини?

Відповідно до положення ст. 15 Конвенції під час війни *або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації*, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом [1].

12 березня 2020 року Постановою Кабінету Міністрів України «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 11.03.20. №211 [2] на території України було запроваджено карантинні заходи з метою недопущення масштабного поширення цього захворювання.

Наразі перед українцями постав ряд обмежень, які стосуються права пересування та місцезнаходження, права на відпочинок, права на освіту, права на працю, права свободи зібрань та об'єднань тощо. Встановлення подібного ряду обмежень являє собою безпрецедентну практику в житті України, тому слід дослідити, як держава реалізовує надане їй ст. 15 Конвенції право на встановлення обмежень в умовах суспільно небезпеки, яка загрожує життю нації.

Проаналізуємо, наприклад, обмежене в умовах карантину право на освіту, передбачене Протоколом №1 до Конвенції. Протокол зазначає, що нікому не може бути відмовлено у праві на освіту, тобто гарантує загальне особисте право на освіту. Стаття 2 Протоколу № 1 відрізняється своїм негативним формулюванням, котре означає, що держави-учасниці не визнають право на освіту, яке зобов'язувало б їх організувати за власний кошт або

субсидувати освіту визначеного виду або рівня («Бельгійська мовна справа»). Проте зі сказаного не можна робити висновок, що держава зобов'язана виключно утримуватись від порушень цього права і не несе жодного позитивного зобов'язання аби забезпечити дотримання права, захищеного статтею 2 Протоколу № 1 [3].

Можна простежити, що право на освіту не є абсолютним, оскільки може підпадати під очевидно дозволені обмеження, беручи до уваги, що це право «за своїм характером потребує регламентування з боку держави» (Голдер проти Сполученого Королівства; Фейд проти Сполученого Королівства).

Проаналізуємо ситуацію сьогодення. Дійсно, процес навчання зазнав значних змін, зумовлених поширенням пандемії. Запровадження дистанційного навчання на території всієї держави стало випробуванням для системи освіти в Україні, адже на момент запровадження карантину не було напрацьовано достатньої бази для такої форми одержання освіти. Тим не менш, запровадження дистанційного навчання не можна розглядати як «відмову у праві на освіту», про яку йдеться у ст. 2 Протоколу №1 Конвенції. Так, обмеження має місце, але воно логічно співвідноситься із між тим, чим ми жертвуємо (стаціонарним навчанням) та тим, для чого ми жертвуємо (мінімізація ризику захворювання).

Найбільш складною є ситуація з приводу абсолютних прав людини, в першу чергу – життя. У ст. 15 Конвенції також наведено, що положення про обмеження прав не може бути підставою для відступу від статті 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від статей 3, 4 (пункт 1) і 7. Дійсно, здавалося б, що така позиція є узгодженою та загальноприйнятною. Проте, на практиці виникають труднощі із реалізацією даного положення.

Класичний підхід свідчить про те, що *право на життя* доцільно визнавати базовою цінністю, наявність якої дасть можливість реалізувати інші права та свободи людини. Проте, сьогодні ми маємо наступну ситуацію: ст. 15 Конвенції чітко передбачає заборону обмеження права на життя, передбаченого ст. 2, але в умовах поширення пандемії коронавірусу ця вимога не може бути дотриманою повноцінно.

Зважаючи на швидкість поширення даного вірусу, на рівень готовності країн світу протистояти захворюванням, на кількість заражених людей, жодна медицина світу не здатна повною мірою забезпечити належний рівень дотримання гарантованого права. Недостатня кількість медикаментів та медичного обладнання ставить медиків в ситуацію, коли необхідно обирати, кого рятувати, а кого залишати напризволяще. З одного боку вони керуються станом хворого, його потенційною можливістю одужати, і тим не менш такі переконання ґрунтуються на суб'єктивному ставленні медика. Складно уявити ситуацію, коли лікар стовідсотково може стверджувати про можливість чи не можливість хворого вилікуватися від коронавірусу. Досить неоднозначною постає ситуація, коли життям однієї особи пожертвували для спасіння іншої, але остання не була врятована.

Проаналізувавши та порівнявши між собою два права – на освіту та на життя – можна підбити підсумок. Всі наведені на початку дослідження обмеження, яких зазнали українці, дійсно, являють собою відступ держави від взятих на себе конвенційних зобов'язань. Але для чого тоді був цей відступ, як не для охорони та захисту життя? Саме за допомогою таких суворих та кардинальних змін в повсякденному житті кожного з нас країна прагне вберегти

максимально можливу кількість людей від захворювання, тому ми не можемо говорити про відступ України від зобов'язання, передбаченого ст. 2 Конвенцією, в момент, коли медикам доводиться обирати, хто з двох пацієнтів потенційно має більше шансів на здорове повноцінне життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс] / Рада Європи. – 411. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/conv.
2. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 р. №211. // Офіційний вісник України. – 2020. - №23 – ст. 296.
3. Довідник із застосування статті 2 Протоколу № 1 до Європейської конвенції з прав людини. – 30.04.2017. - [Електронний ресурс].- https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_2_Protocol_1_UKR.pdf

А. В. Косміна
Студентка 5 курсу, 4 групи
Інституту підготовки кадрів для органів
юстиції Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

ПРАВО БУТИ ЗАБУТИМ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ АСПЕКТ

З розвитком глобалізації та діджиталізації у світі відбувається утвердження низки нових та сучасних прав, серед яких «право бути забутим» («*right to be forgotten*»). Деякі правові системи до одних із елементів права на захист персональних даних відносять право бути забутим, яке являє собою можливість особи вимагати у певних обставинах знищення даних про неї, передусім у межах популярних інтернет-ресурсів.

Відправною точкою утвердження права бути забутим стало рішення винесене Судом Європейського Союзу у 2014 році, в якому іспанський громадянин Маріо Костехи Гонсалес звернувся до корпорації Google з приводу видалення посилань на оголошення у газеті (електронна версія видання містилася на сайті) щодо продажу його будинку на аукціоні за борги. Заявник обґрунтував необхідність стирання даних тим, що інформація не є актуальною – оголошення вийшло близько 12 років перед тим, борг давно погашений і, незважаючи на це, пошукова система у відповідь на введення його імені видавала посилання на цю інформацію, яка завдала шкоди його репутації [1].

Суд ЄС постановив, що з метою забезпечення прав, передбачених у положеннях Директиви 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних» від 24.10.1995 р., «оператор пошукової системи зобов'язаний видалити зі списку результатів, виданих у відповідь на пошуковий запит на основі імені особи, посилання на веб-сторінки, розміщені третіми особами, що містять інформацію про цю особу, також і у випадку, коли ім'я або інформація не

видалена перед тим або у той самий час з самих веб-сторінок, і навіть тоді, коли публікація на цих сторінках розміщена на законних підставах» [1].

На рівні Європейського Союзу, то право бути забутим було офіційно затверджено Регламентом Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних. З огляду на ЄКПЛ та практику ЄСПЛ, то варто зазначити, що це право не закріплено ні на рівні Конвенції, ні на рівні Протоколів до Конвенції. В практиці Суду існують поодинокі рішення, що стосуються безпосередньо права бути забутим.

У справі M.L. та W.W проти Німеччини [2] в 2018 році Суд застосував критерії (внесок матеріалу у публічну (суспільну) дискусію, статус особи, метод отримання інформації, попередня поведінка особи, про яку йшлося, наслідки публікації) розглядаючи питання про можливість видалення із веб-сайту радіоорганізації персональної інформації з матеріалів про скоєне багато років тому вбивство та подальше ув'язнення особи. Заявники стали відомими в результаті судового розгляду, а також сприяли своїй пізнаваності, подаючи запити про перегляд справи, звертаючись до преси та закликаючи журналістів інформувати громадськість. Забезпечення анонімності звітів чи реалізувати право бути забутими в Інтернеті було для заявників дуже обмеженим.

Також ЄСПЛ наголосив на тому, що спірні матеріали не були доступні на сторінках новин на веб-сайтах, на них були встановлені обмеження, у вигляді платного доступу чи підписки, тобто публікації не були загальновідомими користувачам Інтернету, якщо вони спеціально не шукали прізвища заявників, а також заявники не робили спроб зв'язатися з операторами пошукових систем з метою ускладнення відстеження інформації про них» [3].

Відповідно до справи «Хелілі проти Швейцарії» [4] від 18 жовтня 2011р., під час поліцейського рейду поліція виявила заявницю, у якої були візитівки з номером телефону і текстом такого змісту: «Симпатична, гарна жінка, за тридцять, хотіла б зустріти чоловіка, щоб іноді разом випити або провести час. Номер тел. [...]». Заявниця стверджувала, що поліцейські внесли в базу її ім'я як повії, якою вона ніколи не була. Заявниця вимагала видалити з комп'ютерної бази слово «повія». ЄСПЛ визнав, що збереження персональних даних особи на тій підставі, що ця особа могла вчинити інший злочин, може за певних умов бути пропорційним. Водночас збереження слова «повія» у файлах поліції протягом багатьох років не було необхідним у демократичному суспільстві.

Концепція «права бути забутим» з пересторогою сприймається ЄСПЛ, адже позиція суду спрямована на важливості права доступу громадськості до інформації, що становить суспільний інтерес. Так відповідно, якщо інтернет-архіви містять інформацію, що визнана судом недостовірною та такою, що принижує честь, гідність особи, ЄСПЛ не допускає можливості її видалення, вбачаючи у цьому небезпеку «цензури і переписування історії», а лише вказує на технічну можливість розмістити посилання на відповідне рішення Суду. З огляду на це, великий інтерес становитимуть майбутні рішення ЄСПЛ, де він буде висловлювати свої позиції з приводу права бути забутим [5].

Отже, право бути забутим є одним із сучасних прав сьогодення, яке потребує чіткого і офіційного закріплення і потребує більш розгорнутого тлумачення Європейським судом з прав людини. З моєї точки зору, кожна людина вчиняє помилки, і які тим або іншим чином в

подальшому впливають на їх подальший розвиток як особистості, так і життя в цілому, тому видалення чи приховування інформації за умов, коли людина виправилась і зрозуміла тяжкість своїх діянь, має місце на існування. Також право на забуття може бути використане як відсилка на відповідне рішення суду чи іншого органу, а в даному контексті зазначати як Особа 1, Особа 2, на прикладі вітчизняного Єдиного державного реєстру судових рішень.

У разі однакового прізвища, відомого прізвища чи родинного прізвища – ці обставини можуть впливати, в свою чергу, і на життя інших людей, які мають таке прізвище чи навіть прізвище і ім'я, тому вважаю, що право на забуття в такому випадку можна використовувати або також замінювати на Особу 1 чи можливо шифр, аби унеможливити негативні обставини на життя цих людей .

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сухорольський П. Право бути забутим у правовій системі Європейського союзу: реалії, проблеми та перспективи. / П. Сухорольський // Наука міжнародного права на рубежі століть. Тенденції розвитку та трансформації : спеціальне видання наукових статей. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – С.90-101
2. Рішення у справі «M.L. та W.W проти Німеччини» (M.L. AND W.W. v. GERMANY) від 28.06.2018. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-183947>
3. Питання інтернет-приватності у рішеннях Європейського суду з прав людини: тенденції останніх років. URL: <https://gurt.org.ua/news/informator/55762/>
4. Рішення у справі «Хелілі проти Швейцарії» (Khelili v. Switzerland) від 18.10.2011р. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107032>
5. Тарнавська М. І. Спори про поширення відомостей у мережі Інтернет: суперечності судової практики / М. І. Тарнавська // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. - 2015. - № 813. - С. 343-349. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_813_56

Науковий керівник: Д.С. Бойчук, кандидат юридичних наук, асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

*Котенко Андрій Олександрович
Студент 2 курсу міжнародно-правового
факультету НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ПОЗИТИВНА ДИСКРИМІНАЦІЯ ЯК ПРАВОВИЙ ЗАСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Позитивну дискримінацію можна визначити як сукупність заходів і засобів, за допомогою яких певним групам, що підпадали або підпадають під дискримінацію, надаються певні привілеї для забезпечення їх основоположних прав. Позитивна дискримінація застосовується, перш за все, до тих груп осіб, що страждають від нерівності у сфері освіти, соціального забезпечення, культури, працевлаштування тощо.

Незважаючи на те, що всі люди є рівними і за основоположними договорами міжнародного права прав людини, такими як Загальна декларація прав людини 1948 р. та

Міжнародні пакти про громадянські і політичні(ст.2) та соціальні, економічні та культурні права 1966 р. рівність не може ні в якому разі бути порушена шляхом надання спеціальних прав окремим особам для запобігання дискримінації, на сьогодні деякі групи осіб страждають від того, що не можуть реалізувати свої права в країні, де вони проживають. Саме для цього і застосовується позитивна дискримінація. Вона є тимчасовим заходом, що покликаний вирівняти положення груп людей, чиї права піддаються утискам, або які не мають змоги їх відстояти і реалізувати. Як тільки поставлена ціль буде реалізована, усі привілеї, пільги, квоти, послаблення або преференції щодо цих осіб мають бути скасовані для запобігання дискримінації вже до інших осіб, які не є об'єктом регулювання позитивної дискримінації. Ключовою метою позитивної дискримінації є не надання додаткових прав та привілеїв особам чи групам осіб, а допомога тим особам чи групам осіб, які зазнають утисків через стать, соціальну групу, расу, релігійну чи мовну приналежність і права яких є применшеними по відношенню до інших, у тому, щоб довести їх права до такого ж рівня, як і в інших громадян, що не піддаються утискам.

Відношення до позитивної дискримінації в міжнародному співтоваристві є різним. На рівні міжнародних організацій до неї однозначно відносяться з прихильністю. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р. містить в собі положення про проведення заходів, за предметом схожі із позитивної дискримінацією. Зокрема, ч.2 ст.2 зазначає, що: „Держави-учасниці повинні вживати, коли обставини цього вимагають, спеціальних і конкретних заходів у соціальній, економічній, культурній та інших галузях з метою забезпечення потрібного розвитку і захисту деяких расових груп чи осіб, що до них належать, з тим, щоб гарантувати їм повне і рівне використання прав людини та основних свобод“. Такі заходи ні в якому разі не повинні в результаті привести до збереження нерівних чи особливих прав для різних расових груп після досягнення тих цілей, заради яких вони були запроваджені.

Також можна привести приклад щодо захисту жінок в міжнародному праві, позитивна дискримінація на користь яких зараз досить широко розповсюджена. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. містить в собі положення про проведення відповідних заходів у соціальній, культурній, політичній економічній та інших сферах життя суспільства заради забезпечення жінок основоположними правами людини. В ст.3 Конвенції вказано, що: „Держави-сторони вживають в усіх галузях, і зокрема в політичній, соціальній, економічній і культурній, всіх відповідних заходів, включаючи законодавчі, щодо забезпечення всебічного розвитку та прогресу жінок, з тим щоб гарантувати їм здійснення і користування правами людини та основними свободами на основі рівності з чоловіками“.

Рада ООН з прав людини у своєму коментарі стосовно боротьби із дискримінацією зазначила, що незважаючи на те, що основоположні міжнародні договори у сфері прав людини не допускають надання будь-яких привілеїв за расовим статевим чи іншими ознаками, проте уряди країн іноді змушені давати преференції саме заради того, щоб забезпечити рівний доступ до прав. Тобто, на думку РПЛ, позитивна дискримінація може бути названа виключенням із загального правила на основі того, що рівність людей у правах, незалежно від расової, статевої чи іншої приналежності, в ряді випадків забезпечується рядом заходів соціально-політичного,

економічного, культурного характерів для надання певним соціальним групам переваг, які прирівнюють їх у правах з іншими людьми, а ні в якому разі не роблять їх привілейованою групою. Окремо слід відмітити досвід США з питання позитивної дискримінації. Чисельні дискусії та протести призвели до того, що зараз США має багатий судовий досвід вирішення питання позитивної дискримінації. Зокрема відомою судовою справою, яка стала прецедентом, є справа *Grutter v. Bollinger*, яку в 2003 році розглянув Верховний суд США. Він постановив, що навчальні інституції можуть брати до уваги расовий фактор при прийомі учнів або студентів. Проте це викликало тільки більші спори на рівні штатів. В таких штатах як Каліфорнія, Мічиган і Вашингтон позитивна дискримінація заборонена в межах цих штатів.

Таким чином, підводячи підсумок, позитивна дискримінація може мати різноманітні форми, проте найпоширенішими з них є: квоти з працевлаштування, освітні квоти, привілеї при вступі, мовні квоти, квоти на радіо і телебаченні, фінансова підтримка, зниження податкового навантаження тощо. Варто зазначити, що позитивна дискримінація є дійсно дієвою у тих випадках, коли соціальні групи, які дійсно зазнають утисків, отримують підтримку держави і міжнародної спільноти, на основі чого вони прирівнюються у правах з іншим населенням. Як тільки об'єкти позитивної дискримінації матимуть можливість самостійно відстоювати свої права і матимуть їх на рівній основі, міжнародна спільнота наполегливо рекомендує припинити використання цієї практики для запобігання новій дискримінації вже на основі позитивної, що може призвести до порушень прав людини.

*Соломаха Дар`я Вікторівна
курсантка 5 курсу Військово-юридичного
інституту НЮУ імені Ярослава Мудрого*

*Науковий керівник: Червякова Оксана
Вікторівна, к. ю. н., старша викладачка
кафедри військового права Військово-
юридичного інституту НЮУ імені Ярослава
Мудрого*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сьогодні Україна позбавлена можливості контролю над частиною власної території, яка тимчасово окупована (території Автономної Республіки Крим і частково - Донецької та Луганської областей). З огляду на це, тема щодо вдосконалення положень Кримінального кодексу України (далі - КК України) про відповідальність за воєнні злочини, стала актуальною через агресію Російської Федерації (далі РФ), починаючи з 2014 р.

Офіс прокурора Міжнародного кримінального суду (далі - МКС) продовжує вивчати та оцінювати діяння, які мають місце на цих територіях. Окрім роботи міжнародних експертів щодо аналізу проблеми в Україні, провідне значення має діяльність українських правоохоронців та громадськості. Однак, варто зауважити, що національне законодавство України не є досконалим, а правоохоронці та судді не мають достатнього досвіду.

З цього приводу можемо сказати, що оскільки ситуація на Донбасі та в Криму ще не є остаточно оціненою, кваліфікуючи діяння на цих територіях, доцільно аналізувати не тільки положення Кримінального кодексу України, але і Римського статуту МКС (далі – РС МКС), які застосовуються як до міжнародного збройного конфлікту, так і до неміжнародного збройного конфлікту.

У звітах Офісу прокурора Міжнародного кримінального суду щодо діянь, вчинених РФ, які виділяються в якості ймовірно вчинених воєнних злочинів, названі примусовий призов жителів Криму на військову службу в збройних силах РФ, переміщення частини цивільного населення РФ в Крим і частини населення Криму за межі його території, примусове захоплення майна в Криму. Окрім цього, у звіті за 2018 рік зазначено про значну кількість злочинів проти людяності, вчинених окупаючою владою: насильницькі зникнення кримських татар, протиправні арешти і жорстокі поведження щодо населення окупованої території. Щодо Сходу України, то там, ймовірно, були вчинені наступні діяння: вбивства цивільного населення, руйнування цивільних об'єктів, злочини, пов'язані з триманням під вартою, катування, статеві злочини та ін.

КК України на сьогодні передбачає кримінальну відповідальність за воєнні злочини. Зокрема стаття 438 КК України передбачає притягнення до відповідальності за певний перелік воєнних злочинів. Однак, недоліками цієї статті, є наступні: (i) ступінь деталізації статті 438 КК України щодо порушень міжнародного гуманітарного права (далі - МГП) як такої – недостатній, і в разі практичного застосування це може призвести до порушення принципів законності і винуватості; (ii) навіть у разі паралельного розгляду статті 438 КК України і положень Керівництва по застосуванню норм МГП в Збройних силах України поза увагою чи без належної деталізації залишиться чимало серйозних порушень МГП; (iii) кримінальне покарання за статтею 438 КК України є неналежним; (iv) інші відповідні положення КК України не забезпечують усунення прогалин у законодавстві щодо відповідальності і належної системи покарання. Отже, внесення змін до національного законодавства України необхідно для того, щоб українські правоохоронці могли здійснювати самостійне ефективне розслідування і кримінальне переслідування за вчинення міжнародних злочинів, у тому числі воєнних злочинів.

При здійсненні вдосконалення необхідно враховувати не тільки зміни до КК України, але і завершення ратифікації РС МКС. Я вважаю, що ратифікація РС МКС не несе за собою негативний вплив, а лише поліпшить становище нашої держави з точки зору покарання винних у вчиненні міжнародних злочинів. Ратифікувавши РС МКС, Україна отримає права держави-учасниці. Імплементация статуту, норми й зміни до національного законодавства, які потрібно буде внести в результаті ратифікації, підтвердять серйозність України щодо забезпечення дотримання прав людини, побудови демократичного суспільства та притягнення винних у вчиненні злочинів до відповідальності. У такому разі українське законодавство буде нарешті приведене у відповідність до стандартів міжнародного в частині забезпечення належного правового регулювання відповідальності за воєнні злочини, зміни сприятимуть підвищенню якості розслідування та забезпеченню права на справедливий суд. Ратифікувавши РС МКС, Україна приєднається до 122 країн, з якими зможе активно співпрацювати.

Наразі ж Україна вже взяла на себе всі зобов'язання за РС МКС. Подавши у 2014 р. та 2015 р. заяви про визнання юрисдикції МКС щодо подій у Криму та на Сході України, ми вже прийняли всі можливі ризики. Однак, відтягуючи ратифікацію вищевказаного Статуту, Україна втрачає можливості отримати доволі перспективні переваги.

Окрім цього, ратифікація і повна імплементація РС МКС є неодмінною складовою європейського шляху розвитку України. Ратифікація РС МКС є не лише виконанням положень Угоди про асоціацію, а й виконанням міжнародних зобов'язань з прав людини. Україна, ратифікувавши РС МКС, робить свій вклад у досягнення мети ЄС - підвищення стабільності та безпеки, сприяння незалежності, суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів. Тобто Україна, таким чином, вносить свій вклад у єдиний простір свободи, безпеки та юстиції ЄС і у такий спосіб підтверджує свою надійність як міжнародного партнера.

*Стеценко Валерія Юрївна
студентка 3 курсу, 3 групи
Міжнародно-правового факультету
Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ БІЖЕНЦІВ

Актуальним питанням перед міжнародною спільнотою постає питання міграційної політики, коли постаю питання міграційних процесів, пошук оптимальних гарантій захисту прав і свобод людей, які через політичну нестабільність в країнах, резидентами яких вони є, вимушені покинути домівки і приєднатись до країн, які здатні забезпечити їх ефективний захист..

З самого початку регулювання правового статусу біженців розглядалося як виключно внутрішнє право окремих країн. Проте на початку ХХ століття, у зв'язку з революційними рухами, широкомасштабними війнами набуло поширення визнання статусу біженців та законодавче регулювання їхнього статусу. Проблема набула масштабне поширення., вирішення якої можливе виключно на міжнародному рівні [1, с. 48].

Правовий інститут бере свій початок із звичаєвого права. Саме цієї ідеї притримувались країни після закінчення Першої світової війни через спроби прийняття універсальних угод між рядом країн з подальшим вдосконаленням норм національного законодавства, які б не лише визнавали основні права та свободи біженців, але й ефективно захищали їх. Проте такий підхід не став найкращим. Більш ефективним виявився підхід створення міжнародних структур. Такою організацією стала Організація Об'єднаних Націй (надалі – ООН), під егідою якої державами було прийнято Конвенцію про статус біженців від 1951 року, яка й до цього часу залишається основоположним документом з зазначеного питання. Згідно Конвенції під «біженцем» слід розуміти особу, яка: 1) вважалася біженцем згідно з угодами від 1926 року і .1928 року, або згідно з конвенціями від 1933 і 1938 роках, Протоколом від 14.09.1939 року, або згідно зі Статутом Міжнародної організації у справах біженців [2]; 2) внаслідок подій, які відбулися до 1951 року, і через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи

політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватись таким захистом унаслідок таких побоювань; або не маючи визначеного громадянства і знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань. Проблема полягає в тому, що для визнання людиною біженцем країни, своїм внутрішнім законодавством, встановлюють процесуальні вимоги щодо отримання такого статусу. В такому випадку не можна говорити про те, що держави обмежують існуючі та визнані міжнародною спільнотою права біженців, проте, найчастіше, не виправдано їх обмежують.

Сьогодні існує велика кількість міжнародно-правових документів, які врегульовують прогалини в законодавстві міжнародного співтовариства або покликані не допускати порушення в захисті прав біженців, зокрема: а) регіональні міжнародні договори (IV Ломейська конвенція (1989 р.); б) міжнародні угоди, що містять спеціальні норми захисту прав біженців (Всесвітні конвенція про авторське право (1952 р.); в) угоди і декларації про притулок (Декларація ООН про регіональний притулок (1954 р.); г) договори, що регулюють правовий статус апатридів (Конвенція про статус апатридів (1951 р.), Конвенція про скорочення безгромадянства (1961 р.); г) двосторонні угоди між окремими країнами (Угода між Пакистаном і Афганістаном про добровільне повернення біженців (1988 р.).

Аналізуючи проблеми міжнародно-правового захисту прав біженців, слід зазначити проблеми Ірану та його ядерної програми, триваючий конфлікт у Сирії, пов'язаний з діяльністю окремої мілітаристської групи – Ісламської Держави Іраку та Леванту (ІДІЛ), події ізраїльсько-палестинського конфлікту, нестабільна ситуація в Єгипті покликана нівелювати нормами міжнародного права – це лише неповний перелік питань, які створюють загрозу визнання та захисту прав біженців, що вимагають рішучих дій з боку міжнародної спільноти, покликаних захищати найвищу соціальну цінність – людське життя.

Міграційні процеси, починаючи з 2013 року, показали всьому світу, що у випадку реальної загрози життю людей на окремих територіях нашої планети, де країни не можуть гарантувати ефективний захист основних прав людини і громадянина, люди позбавлені можливості отримати притулок в інших державах. Світ побачив, яким чином перекривалися кордони країн Східної Європи, що унеможливило отримання статусу біженця. Всі ми бачили бездіяльність міжнародної спільноти в наданні дієвої гуманітарної допомоги в транспортуванні людей, які покинули окремі зони збройного конфлікту, З іншого боку, ті країни, які все ж таки надали допомогу вихідцям з Близького Сходу та надали статус біженця, зіткнулися з проблемами обмеження окремих прав своїх громадян, пов'язаними з виділенням значної частини економічних ресурсів на потреби біженців.

Звичайно, варто брати до уваги, що неможливе ухвалення універсального міжнародно-правового акту, який був би обов'язковим для виконання кожною державою, через те, що такі нормативні закріплення можуть суперечити окремим національним інтересам та можуть розглядатись як втручання в державний суверенітет окремих країн, що є неприпустимим, з точки зору міжнародного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гончаренко О.А. Статус біженця в міжнародному праві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Х., 2005. – 163 с.

2. Носков А.П. Захист прав біженців у міжнародному праві / А.П. Носков // Альманах міжнародного права. – 2015. - №1. – с. 87-89.

3. Чернявський А.П. Інститут права притулку в сучасному міжнародному праві / А.Л.Чернявський // Альманах міжнародного права. – 2013. - №3. – с. 24-29.

Титаренко Маргарита Олександрівна
Студентка 2 курсу 2 групи Міжнародно-правового факультету
НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ЕФЕКТИВНІСТЬ РІШЕНЬ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН: ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ

В умовах сучасного розвитку міжнародного права, його поступовій гуманізації, постає питання визначення та систематизації засобів притягнення держав до відповідальності та вирішенні міжнародних та неміжнародних спорів і запобіганню порушення міжнародного миру.

Регулювання питання міжнародного миру здійснюється згідно багатьох джерел міжнародного права, до яких, в першу чергу, відносяться Статут Організації Об'єднаних Націй (Далі – ООН), положення міжнародного гуманітарного права, серед яких Женевські та Гаазькі конвенції.

Зокрема, Статутом ООН передбачено, що вона створена з метою, в тому числі, підтримувати міжнародний мир і безпеку і з цією метою приймати ефективні колективні заходи для запобіганню та усунення загрози миру і придушення актів агресії або інших порушень миру, і проводити мирними засобами, в згоді з принципами справедливості і міжнародного права, залагоджування або вирішення міжнародних суперечок або ситуацій, які можуть привести до порушення миру. З метою досягнення таких цілей були створені наступні органи: Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна і соціальна рада, Рада з Опіки, Міжнародний Суд і Секретаріат.

Особливий інтерес викликає Рада Безпеки ООН (Далі – Рада) , яка складається з 5 постійних членів, що мають право вето та 10 непостійних членів, що обираються Генеральною Асамблеєю. Рада Безпеки ООН уповноважена вирішувати будь-яке питання, пов'язане зі спорами чи ситуаціями, що можуть призвести до міжнародних суперечок, шляхом голосування та наданням рекомендацій.

Рада Безпеки затверджує резолюції з питань, що стосуються міжнародного миру та безпеки. Резолюція може стосуватися широкого спектру питань. Вона може стосуватися таких загальних питань як протидія тероризму та сприяння участі жінок у миротворчій діяльності або може стосуватися ситуації у окремій країні.

Одна з найбільш нагальних проблем наразі є застосування державами – постійними членами Ради. Як демонструє практика, існує певна дискримінація під час голосування за питання, що не становлять суттєву важливість для держав, що мають право вето, крім того, при

застосуванні цього права сили розподіляються нерівномірно, що зменшує можливість відстоювання інтересів інших держав. Підтвердження цьому можна було знайти під час застосування Китаєм права вето для резолюцій Сполучених Штатів Америки, така ж практика США відносно резолюцій Франції тощо.

Існує думка, що менш досвідчені держави в геополітиці слідуєть за більш значними державами – постійними членами Ради, однак, насправді, не можуть жодним чином вибороти власну позицію. Така ж ситуація склалася і для країн релігійної правової системи.

Проаналізувавши засідання Ради з питання Венесуели, можна знайти підтвердження щодо недостатньої урегульованості та досконалості системи застосування права вето.

Враховуючи геополітичну ситуацію, що складається у сучасному світі, виникають побоювання, що цей орган, створений з метою підтримки міжнародного миру та врегулювання спорів, може стати платформою для геополітичних маніпулювань.

Для превенції такої ситуації, виникає потреба зміни існуючої системи. Однак процес внесення змін до Статуту ООН є доволі важкою, беручи до уваги ст. 109 Статуту ООН: «З метою перегляду цього Статуту може бути скликана Генеральна конференція членів Організації Об'єднаних Націй в термін і в місці, які повинні бути визначені двома третинами голосів членів Генеральної Асамблеї, і голосами будь-яких дев'яти членів Ради Безпеки. Кожна держава-член матиме на Конференції один голос.»

Тобто, ця норма потребує згоди держав-членів Ради, на внесення змін до норм, що надають їм певні привілеї, що значно обтяжує можливість внесення відповідних змін.

На даний момент питання суверенітету держав, відстоювання власних інтересів залишається прерогативою для держав світу. Глобалізація, що досить продовжується передбачає об'єднання зусиль задля досягнення спільної мети.

Таким чином, лише зміна вектору зовнішньої політики держав світу та співпраця у сфері оптимізації міжнародних інституцій, що відповідають за підтримку міжнародного миру, можуть призвести до якісних змін, які можуть, в свою чергу, призвести до зменшення міжнародних спорів.

*Янкуль Вікторія Сергіївна
студентка 13 групи 1 курсу
Інституту прокуратури
та кримінальної юстиції
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ДИСПУТ ЯК МЕТОД РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМ

У науковій літературі виділяють такі різновиди суперечки – диспут, дискусія та полеміка. Існує чимало визначень поняття «диспут»: 1) диспут – це публічний захист своєї думки, поглядів; 2) за словником іншомовних слів, диспут (від лат. Disputare – розмірковувати, сперечатися) – це усний науковий спір; 3) в енциклопедичному словнику І.А. Ефрона і Ф.А. Брокгауза це поняття трактується як «наукова суперечка, перш за все, частіше публічний захист твору, написаного для здобуття вченого ступеня»; 4) диспут – вистава, під час якої відбувається демонстративне зіткнення протилежних думок, точок зору по якому-небудь питанню.

Диспут як метод колективного пошуку вирішення конкретної проблеми є одним із засобів виховання культури спілкування. Результатом проведення диспуту є розв'язання проблеми. Серед обставин, що зумовлюють актуальність диспуту, одним із важливих є діалогічність його природи; можливість вільно висловлювати свої думки і, як наслідок, – підвищення конструктивності у розв'язанні проблеми, яка лежить в основі диспуту.

Можна виділити декілька етапів методики проведення диспуту:

I етап – підготовка до диспуту. На цьому етапі організатор повинен визначити цілі, засоби та способи організації диспуту, постановити та вибрати тему диспуту, сформулювати запитання. Дуже важливо, щоб тема диспуту була актуальною для всіх його учасників. Запитання для диспуту мають відповідати певним вимогам, зокрема бути конкретними, містити у собі проблемність, яка, звісно, мусить «розкривати» основну проблему диспуту.

II етап – проведення диспуту. Великого значення набуває початок диспуту. Слід зазначити, що успіх обговорення проблеми в процесі диспуту в основному залежить від ведучого.

III етап – практична робота за підсумками диспуту. На цьому етапі варто звернути увагу на аналіз і висновки успіху чи невдачі диспуту. Ведучий диспуту повинен організувати подальшу роботу з учасниками диспуту відповідно до його результатів.

Для того, щоб переконати аудиторію у правильності своєї думки, і, щоб, в кінцевому результаті, всі погодились саме з вашою точкою зору, під час диспуту необхідно дотримуватися таких правил: а) правило свободи (сперечальники не повинні перешкоджати один одному при висуванні та критиці точок зору); б) правило тягаря доведення (необхідно захищати свою точку зору та дотримуватися її впродовж усього диспуту); в) правило обґрунтування аргументів; г) правило заборони неправильних аргументів; г) правило логічності (міркування, з яких складена аргументація, повинні бути логічно правильними); д) правило завершення диспуту.

Досягнення цілей, на які спрямований диспут, сприяють формуванню соціальної зрілості особистості, оскільки вона передбачає отримання нової інформації щодо проблеми, обговорення їх точки зору, приведе до переконання в її перевагах або недоліках. Важливим результатом диспуту є набуття умінь спілкуватися, обґрунтовувати свою точку зору, доводити правильність своєї позиції, вміти сприймати думку інших людей, спілкуватися. Участь в диспуті, сприяє розвитку творчого, активного ставлення особистості до своїх обов'язків, впливає на формування стійких наукових, переконань, допомагає розвинути логічне мислення.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О.П.

*Ганжук Олексій Андрійович
магістр права
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ГОНОРАР УСПІХУ АДВОКАТА І ЙОГО ПРАВОВА ПРИРОДА

Гонорар успіху досить широко застосовується у сучасному світі і є вагомим мотивуючим фактором для адвоката. Гонорар успіху або ж “*actum de quota litis*” можна трактувати як суму грошових коштів, яку додатково отримує адвокат за умови досягнення позитивного результату для клієнта (ухвалення рішення на його користь або присудження певної грошової суми).

При цьому, якщо гонорар є формою винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту [1], тобто сплачується безпосередньо за надання юридичних послуг або складання процесуальних документів, і є по суті основним, то гонорар успіху має дещо складнішу природу. Він є додатковим до гонорару, свого роду відкладальною обставиною, щодо якої, згідно з ч. 1 ст. 212 Цивільного кодексу України, невідомо настане вона чи ні [2].

На законодавчому рівні офіційно закріпленим є лише гонорар адвоката та, відповідно, особливості встановлення його розміру (ст. 30 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” та ст. 28 Правил адвокатської етики), натомість питання гонорару успіху залишається відкритим. Але враховуючи те, що гонорар і гонорар успіху мають схожу договірну правову природу, і спираючись на загально-дозвільний тип правового регулювання, можна дійти висновку, що гонорар успіху має право на існування, адже законодавець прямо не забороняє його використання.

Звертаючись до практики Європейського суду з прав людини з даного питання, необхідно звернути увагу на те, що Суд не заперечує можливість укладання угод щодо гонорару успіху, залишаючи питання про їх юридичну силу на розсуд національного права, проте і не розглядає їх як повноцінний доказ, який необхідно враховувати під час вирішення питання про дійсність і розмір судових витрат [4]. Зокрема, у справі “*Iatridis v. Greece*” від 19 жовтня 2000 р. №31107/96 ЄСПЛ тлумачить гонорар успіху як домовленість, згідно з якою клієнт зобов’язується виплатити адвокату як винагороду певний відсоток від присудженої йому судом грошової суми, якщо вирок буде на користь клієнта. Якщо такі угоди є юридично дійсними, то визначені суми підлягають сплаті клієнтом [10]. Тобто, питання дійсності договору покладається виключно на розсуд національного права кожної держави окремо.

Досить важливим у вирішенні проблеми гонорару успіху є Рішення Ради адвокатів України № 35 від 12.04.2019 р. “Про розгляд звернення адвоката Дроздова О.М. щодо гонорару успіху адвоката за надану правничу (правову) допомогу”, в якому Рада адвокатів роз’яснює, що:

1) адвокат має право отримувати гонорар успіху за надану правничу (правову) допомогу, розмір якого чинним законодавством не обмежений та визначається договором про надання правової допомоги між адвокатом та клієнтом;

2) адвокату не рекомендується заявляти у судовому порядку вимогу щодо відшкодування сплаченого йому гонорару успіху за надану правничу (правову) допомогу [9].

Власне кажучи, саме в цьому і проявляється правова невизначеність гонорару успіху в Україні. Адже, з одного боку, укладення такого договору ніяким чином законодавством не забороняється, а з іншого – відсутність правової регламентації призводить до неоднакового розуміння останнього на практиці. Так, у постанові від 25.01.2018 р. у справі № 401/1466/15-ц Касаційний цивільний суд зазначає, що розірвання договору про надання юридичних послуг в односторонньому порядку клієнтом і його відмова сплатити винагороду адвокатській компанії (в тому числі і гонорар успіху) є істотним порушенням умов договору [7]. Натомість у постанові від 12.06.2018 р. у справі № 462/9002/14-ц Касаційний цивільний суд займає вже протилежну правову позицію і визнає пункт договору про гонорар успіху недійсним, мотивуючи це, зокрема, тим, що ухвалення рішення у справі не є результатом наданих адвокатами послуг, а тому і не може бути предметом договору [8]. З таким твердженням колегії не погодився суддя КЦС В.І. Крат. У Окремій думці від 12.06.2018 р. він зауважив, що судові рішення є, передусім, оцінкою якості наданих адвокатами послуг, а теза, що конкретне судове рішення не є результатом діяльності адвокатів, просто нівелює потребу у правовій допомозі як такий [5].

Підтримуючи переконання В.І. Крата, доречно буде зазначити постанову від 30.05.2018 р. у справі № 466/1367/16-а, в якій Касаційний адміністративний суд говорить про особливий характер адвокатської професії, представники якої є учасниками творення правосуддя, у зв'язку з чим користуються, зокрема, правом участі у суді як захисники чи представники [6]. Таким чином, напевно чи можна погодитися з тим, що діяльність адвокатів не має ніякого впливу на процес ухвалення судового рішення. На нашу думку, основна причина принципово різних позицій Касаційного цивільного суду щодо гонорару успіху полягає не в тому, що це в одному випадку може, а в іншому – не може бути предметом договору, а швидше в самому розмірі гонорару успіху, відсоток якого не завжди відповідає фінансовому стану клієнта. Наведене яскраво свідчить про відсутність правового регулювання даного питання, що, власне, і викликає багато дискусій.

Вирішити правову проблему гонорару успіху нарешті зміг Верховний суд України, Велика палата якого у постанові від 12 травня 2020 р. № 904/4507/18 роз'яснила, що гонорар успіху відноситься до судових витрат. Суди попередніх інстанцій, відмовляючи в частині стягнення додаткової винагороди адвоката у розмірі 5000 грн за досягнення позитивного рішення у справі, керувалися тим, що така винагорода за своїм змістом і правовою природою не є ціною договору, а є платою за сам результат, досягнення якого не залежить від фактично наданих послуг. Натомість Велика Палата Верховного суду дійшла висновку, що загальна сума витрат на адвокатські послуги не виходить за розумні межі визначення гонорару, тому додаткове судове рішення про відмову в стягненні 5000 грн слід скасувати та, відповідно, прийняти нове рішення про відшкодування позивачеві цих витрат пропорційно розміру задоволених позовних вимог [3]. Таким чином, Велика Палата Верховного суду своїм рішенням забезпечила законність існування гонорару успіху адвоката, зробивши акцент на необхідності визначення розумних меж такого гонорару.

На підставі викладеного вище можна дійти висновку, що довгий час правова проблема гонорару успіху залишалась невирішеною. Окремі дослідження не давали цілісного уявлення про правову даного явища, а отже і про те, як використовувати його на практиці. Лише Велика Палата Верховного України суду остаточно закріпила місце гонорару успіху, віднісши його до судових витрат. Проте навіть зараз не можна із впевненістю говорити про те, що гонорар успіху втратив свою актуальність, адже чимало моментів так і залишились поза увагою. Так, наприклад, з метою уникнення розбіжностей при визначенні розумних меж гонорару успіху необхідним є створення офіційної шкали гонорару успіху, про що, власне, і зазначається у пп. 3.3.3 п. 3.3 Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 27. ст. 282.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44. ст. 356.
3. Дроздов О. Гонорару успіху адвоката бути! Публікація Національної асоціації адвокатів України від 14.05.2020 р. – Режим доступу: <https://unba.org.ua/publications/5502-gonoraru-uspihu-advokata-buti.html>.
4. Луспеник Д. Гонорар успіху адвоката: практика Європейського суду з прав людини. Судово-юридична газета. 2019. – Режим доступу: <https://sud.ua/ru/news/publication/132954-gonorar-uspikhu-advokata-praktikayevr-opeyskogo-sudu-z-prav-lyudini>.
5. Окрема думка судді Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Крата В.І. від 12.06.2018 справа № 462/9002/14-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74963389>.
6. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 30.05.2018 справа №466/1367/16-а. Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74407460>.
7. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 25.01.2018 справа № 401/1466/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71828855>.
8. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 12.06.2018 справа № 462/9002/14-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76022516>.
9. Про розгляд звернення адвоката Дроздова О.М. щодо гонорару успіху адвоката за надану правничу (правову) допомогу : Рішення № 35 Ради адвокатів України від 12.04.2019. – Режим доступу: <http://osav.vn.ua/images/2019/r35.pdf>.
10. Case of Iatridis v. Greece. 19 October, 2000. №31107/96. HUDOC. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-59087>.

*Городецький Роман Михайлович
студент 4 курсу 9 групи Інституту
прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

ЩОДО СТАНДАРТІВ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПРОКУРАТУРИ В КРАЇНАХ СВІТУ

Успішна реалізація державної антикорупційної політики вимагає створення злагодженого інституціонального механізму, що складається з органів, спеціально уповноважених на запобігання корупційним правопорушенням, їх встановлення та розслідування, викриття і притягнення до юридичної відповідальності винних у їх вчиненні осіб. Важливе місце у складі такого механізму посідають органи прокуратури, передусім в особі спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Створення спеціалізованих органів у сфері протидії корупції є міжнародним стандартом, закріпленим у статті 36 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції [1] та статті 20 Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією [2]. Це, зокрема, передбачає забезпечення спеціалізації персоналу та органів на боротьбу із корупцією, наділення їх необхідною самостійністю для того, аби вони могли здійснювати свої функції ефективно та без будь-якого невинновданого тиску, забезпечення підготовки персоналу таких органів та наданні їм фінансових ресурсів, достатніх для виконання завдань. До таких органів в різних державах відносяться й органи прокуратури. Досвід існування спеціалізованих антикорупційних прокуратур мають такі держави як Австрія, Іспанія, Італія, Німеччина, Румунія, Швеція тощо.

Відповідно до наукових досліджень прокуратур в іноземних країнах, вчені доходять висновку, що зарубіжна практика діяльності прокуратури в аспекті функціонування спеціалізованих антикорупційних прокуратур закріплена на ліберальній конституційно-правовій доктрині. Така доктрина наголошує на визнанні абсолютного характеру засад єдності й ієрархічної залежності органів прокуратури та їхнього похідного характеру від конституційних принципів верховенства права, законності і незалежності [3, с. 63]. Зокрема, Є. В. Вандін звертає увагу на те, що нині питання меж реагування прокурора на виявлене корупційне правопорушення є надзвичайно важливим.

Існують три основних фактори щодо виконання стандартів ООН антикорупційним прокурором. Перший – це можливість притягнення до відповідальності у межах іншої юрисдикції, крім кримінальної. Другий – це підтвердження користі від взаємодії обвинуваченої особи з органами розслідування. І третій – це достатнє документування у випадках, коли здійснюється відмова від кримінального переслідування.

Крім того, цікавим є досвід Бразилії, оскільки деякі дослідники зазначають, що аналіз досягнень і прорахунків Бразилії щодо діяльності антикорупційної прокуратури зумовлює потребу при розбудові Національного антикорупційного бюро України та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури України враховувати такі критерії ефективності діяльності, як вихідна організаційна та процесуальна незалежність, гарантії непідкупності та ефективності їх

діяльності. Як вбачається, такими факторами можуть бути залучення незалежних експертів із провідних країн Європи та світу, неприпустимість ознак прихильних відносин між главами антикорупційних відомств і вищими державними посадовцями, можливість автономізації розслідувань від корумпованої правоохоронної та судової системи [4, с. 172-173].

Відповідно до досліджень О. С. Проневича, який провів порівняльний аналіз правового регулювання статусу відповідних органів у державах Європи (Іспанія, Румунія, Хорватія, Швеція, Австрія) та деяких державах ближнього зарубіжжя (Литва, Молдова, Азербайджан), встановлені особливості функціонування спеціалізованих антикорупційних державних органів та названа доцільність їхнього функціонування. Результатом цього аналізу став висновок про те, що в окремих європейських країнах було запроваджено значною мірою уніфіковану інституційно-функціональну модель спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Для неї характерними є високий рівень автономності служби, загальнонаціональна юрисдикція, децентралізований порядок призначення керівника та його високий внутрішньовідомчий статус, прозорість процедур відбору персоналу, закріплення предметної юрисдикції служби, професійна підготовка тощо [5, с. 266].

Таким чином, можна зробити висновок, що створення в Україні Спеціалізованої антикорупційної прокуратури було викликано вимогою суспільства щодо боротьби з корупційними правопорушеннями серед державних службовців найвищого рівня. Закріплення особливого статусу Спеціалізованої антикорупційної прокуратури в структурі органів прокуратури зумовлено специфічними завданнями, які покладаються на цей орган, і обмеженням впливу на працівників цієї прокуратури з боку керівництва Офісу Генерального прокурора.

Задля досягнення результатів діяльності спеціалізованих антикорупційних органів, що задекларовані на міжнародному рівні, Спеціалізована антикорупційна прокуратура України потребує формування ефективного антикорупційного законодавства, заснованого на міжнародних стандартах з превалюванням організаційно-правового визначення стандартів поведінки держслужбовців і кримінально-правового урегулювання відповідальності за корупційні вчинки.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри судоустрою та прокурорської діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Юрєвич Ірина Валеріївна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: прийнята 31 жовтня 2003 р.; ратифікована Україною із заявами 18 жовтня 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16
2. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ЕТ8 173): прийнята 27 січня 1999 р.; у Страсбурзі; ратифікована Україною 18 жовтня 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101
3. Іванцова А. В. Міжнародний досвід та проблеми розвитку Спеціалізованої антикорупційної прокуратури України / А. В. Іванцова // Проблеми реформування прокуратури : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 15 квіт. 2016 р.). Х. : Право, 2016. С. 60-64.

4. Вандін Є. В. Організаційно-правові засади діяльності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / Є. В. Вандін. К., 2017. 207 с.
5. Проневич О. С. Інститут спеціалізованої антикорупційної прокуратури в європейській державно-правовій традиції // Форум права. 2015. № 1. С. 261-268.

*Рудий Лев Костянтинович
Студент 15 гр., 04 к., 04 ф.
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ЗМАГАЛЬНІСТЬ ЯК МОДЕЛЬ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У своїй прецедентній практиці Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував на важливості для справедливого судового розгляду здійснення доказування в межах змагального судового процесу. Модель процесу є важливим аспектом, від якого залежить якість судочинства, його відповідність європейським стандартам справедливого суду.

Побудова правової держави в Україні безпосередньо пов'язана з посиленням правового захисту особи. Конституційне закріплення принципу змагальності (п. 4 ч. 1 ст. 129 Основного Закону) обумовлює її особливу роль у кримінальному та цивільному процесі.

Серед вітчизняних вчених, які присвятили свої праці питанню змагальності необхідно, насамперед, відзначити таких вчених-процесуалістів як: Ю. П. Аленін, В. В. Вапнярчук, Ю. М. Грошевий, Д. А. Захаров, Л. Б. Ісмаїлова, О. В. Капліна, С. О. Ковальчук, О. І. Коровайко, В. Я. Корсун, О. П. Кучинська, Л. М. Лобойко, В. Т. Маляренко, М. А. Маркуш, Л. В. Мединська, М. М. Михеєнко, Ю. М. Мірошніченко, В. Т. Нор.

Так, Конституція України закріплює положення, що мають принципове значення у судочинстві та безпосередньо відносяться до сфери доказування, серед яких: обвинувачення не може базуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях, усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь (ст. 62); забезпечення доведеності вини, змагальність сторін і свобода в наданні ними суду своїх доказів (п.п. 2, 3, 4 ч. 3 ст. 129).

Основним складовим, змістовним елементом права на справедливий судовий розгляд, яке притаманне заінтересованим суб'єктам процесуальної діяльності, є належна судова процедура, яка є результатом побудови на законодавчому рівні певної моделі цивільного судочинства, оскільки, як зазначають В.В. Комаров та Н.Ю. Сакара, складовою права на справедливий судовий розгляд, виходячи з прецедентної практики Європейського суду з прав людини, є принцип «рівності вихідних умов» (принцип процесуальної рівності сторін) і принцип змагальності [16, с.23].

В цивільному судочинстві процес може бути побудований на змагальному або слідчому принципах залежно від того, на кого законодавець покладає обов'язок по збиранню доказів, необхідних для вирішення цивільної справи [17, с.327]. Наведене дозволяє визначити моделі цивільного судочинства як змагальну, в підставу якої покладені змагальні засади, при цьому слідчі засади суттєво обмежені, а також слідчу модель цивільного судочинства, яка базується

на необмежених повноваженнях суду по збору доказового матеріалу при суттєво обмежених змагальних засадах. При цьому слід зазначити, що історичний досвід розвитку процесуального законодавства, перш за все вітчизняного, дозволяє зробити висновок про неможливість існування змагальної або слідчої моделі цивільного судочинства в ідеальному вигляді. На тих чи інших етапах соціально-економічного розвитку суспільства змінювались і моделі цивільного судочинства, втілюючи у собі в більшій чи меншій мірі змагальні засади. Пріоритет слідчих чи змагальних засад і визначає тип моделі цивільного судочинства.

Варто оцінити як позитивний черговий крок законодавця у напрямі змагального кримінального процесу, що полягає у закріпленні на рівні закону поняття сторін обвинувачення та захисту (ст.ст. 36-54 КПК).

На основі аналізу норм кримінального процесуального законодавства та різних доктринальних підходів до розуміння поняття змагальності як засади (принципу) кримінального провадження можна сказати, що засада змагальності знаходить своє закріплення у кримінальному процесуальному законодавстві у вигляді керівних положень та приписів, які поширюють свою дію на все кримінальне провадження та є обов'язковими до виконання; визначають напрями процесуальної діяльності сторін кримінального провадження та суду, які обумовлені їх процесуальним становищем у кримінальному провадженні; забезпечують гарантії дотримання прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження; визначають таку побудову кримінального провадження, за якої функція правосуддя (вирішення справи) відділена від функцій сторін, які наділені рівними процесуальними правами для їх здійснення; суд займає керівне становище у кримінальному провадженні та наділений виключним правом ухвалювати рішення у справі про кримінальне правопорушення.

Однією із вимог справедливого судового розгляду є рівність сторін, що передбачає наявність приблизно рівних «стартових» можливостей при відстоюванні своїх правових позицій, прав, свобод, законних інтересів засобами, передбаченими КПК. У відповідності із КПК сторони мають рівні права на збирання доказів.

Аналіз чинного кримінально-процесуального законодавства та практики його застосування дає змогу дійти дещо іншого висновку: сторони кримінального судочинства процесуально нерівні перед судом у праві на збирання доказів. Основним аргументом на користь даної позиції є те, що у суді одна сторона – обвинувачення у особі прокурора використовує докази, зібрані на стадії досудового розслідування потужними державними структурами – слідчими та оперативними підрозділами, тоді як інша сторона – захисту, яку представляє обвинувачений (підсудний), його захисник (у кращому випадку), може покладатися тільки на свої можливості, які є значно скромнішими у порівнянні з протилежною стороною. Як слушно зазначає В. Сердюк, «у ролі обвинувача завжди виступає держава, тоді як у ролі захисника виступає адвокат» (2, с. 100). У цьому зв'язку варто зазначити, що Європейський суд з прав людини визначає окремим принципом саме рівність процесуальних можливостей сторін у доказуванні, який разом із принципом змагальності виступає складовим елементом більш широкого поняття справедливого судового розгляду (3, с. 391).

Таким чином, вітчизняні кримінальний та цивільний процеси залишаються процесами змішаного типу з окремими елементами відновлювального правосуддя і поєднують риси

розшукового та змагального типів. Під змагальністю можна розуміти процесуальну рівність сторін, яка полягає у тому, що кожного з учасників процесу наділено рівними правами й обов'язками, які відповідають їх процесуальному становищу. Рівність прав означає їх взаємну відповідність та пропорційність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Комаров В. В., Сакара Н. Ю. Право на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві : навчальний посібник. Харків : Нац. юрид. акад. імені Ярослава Мудрого, 2007. 42 с.
2. Яблочков Т. М. Учебник русского гражданского судопроизводства. – изд. 2-е доп. Ярославль : Книгоиздательство Гасанова, 2002. 327 с.
3. Сердюк В. Змагальність як засада судового провадження // Вісник прокуратури. – 2012. – № 8. – С. 94-103.
4. Микеле де Сальвіа. Прецеденты Европейского суда по правам человека [Текст] / Де Сальвіа М. – С.-П. : Пресс, 2004. – 1072 с

*Тіщенко І.І.,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Міжнародно-правовий факультет, 1 курс
магістратури*

НАДАННЯ ПІЛЬГ ПРАЦІВНИКАМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Для забезпечення правопорядку та безпечності в країні працює низка правоохоронних органів, один із яких Національна поліція України.

Згідно ЗУ «Про Національну поліцію» ст.1 Національна поліція України (поліція) - це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Система поліції складається не лише з органів досудового розслідування, які на підставі ст.216 КПК проводять досудове розслідування, а також з: кримінальної поліції; патрульної поліції; поліції охорони; спеціальної поліції; поліції особливого призначення.

Загальна чисельність працівників, які утримуються за рахунок Державного бюджету, на 01 січня 2020 року становила 118,5 тисячі осіб.

Соціальна допомога працівникам поліції зазначена у Розділі IX СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗУ «Про Національну поліцію».

Також виходячи з Податкового кодексу України ст.168 , працівники поліції не сплачують податки на доходи фізичних осіб отримані від грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат.

Виходячи з вище наведеного ми бачимо, що держава гарантує та забезпечує соціальний захист працівників. Але, на мою думку, виходячи з того, що служба є дуже небезпечною, відповідальною, стресовою, виходячи з практики є ненормованою та без вихідних. Дуже великий процент звільнення працівників. Було б доцільно додати ще один вид соціального захисту, як пільги на житлово-комунальні послуги.

Раніше вже були випадки коли Народні депутати України намагалися ввести зміни до ст.96 ЗУ «Про національну поліцію», в цих проектах зазначались пільги на житлово-комунальні послуги працівникам. Але ці зміни так і не були прийняті.

В новій поправці до закону треба чітко зазначити фіксовану суму виходячи з середньої цифри комунальної вартості за кожен м² де зареєстроване місце проживання працівника, але не більше ста квадратних метрів, того регіону де працює працівник поліції , яку він буде отримувати кожного місяця для сплати комунально-житлових послуг.

Тому цей шаг в наданні пільг на комунальні послуги є дуже необхідним та важливим аспектом в розвитку соціального забезпечення та гарантії зменшення звільнень і залишення працівниками на службі.

Секція трудове право; право соціального забезпечення;

*Бельтюкова Валерія Олексіївна
студентка 2 курсу, 5 групи
господарсько-правового факультету
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ГАРМОНІЗАЦІЯ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Однією із найважливіших частин Угоди про асоціацію України та Європейського Союзу є вимога гармонізації українського національного права до права Європейського Союзу. Уваги українського законодавця заслуговують багато галузей: митне право, фінансове, екологічне, право інтелектуальної власності, а також трудове право.

Зокрема при розробці нового Трудового кодексу необхідно враховувати, що одним із його завдань буде таке правове регулювання праці, що буде максимально наближеним до європейського і при цьому органічно вписуватиметься в українські соціальні і економічні умови.

Багато науковців зауважують, що цей процес має проходити у декілька етапів, а законодавець має поставитись до цього питання вдумливо, оскільки просте введення європейських норм до українського законодавства може мати й негативні наслідки. Наприклад, нова норма може стати фіктивною. До того ж слід мати на увазі, що і трудове право Європейського Союзу розвивається, положення, які трактувалися раніше одним чином, набувають дещо іншого значення. Не треба забувати, що певні положення можуть вважатися застарілими і недієвими навіть у самому Європейському Союзі.

Саме тому основною метою гармонізації національного права до європейського фахівці вважають створення єдиних правових умов реалізації права на працю. Вона може бути досягнута шляхом введення в українське законодавство системи принципів і стандартів правового регулювання Європейського Союзу – юридичного фундаменту, на якому будуватиметься національне право. Тобто, щоб українське право відповідало «букві» європейського, воно перш за все має відповідати його «духу».

Зважаючи на це, доцільно буде почати вдосконалення трудового права із внесенням змін до Конституції як основоположного джерела для будь-якої галузі. Розширення прав і свобод людини і громадянина, встановлення ефективної системи гарантій і захисту особи – це пріоритетні напрями реформування законодавства для країн, що мають намір залучитися до європейського співтовариства.

Надалі усі інші нормативно-правові акти, як і Трудовий кодекс, органічно розвиватимуть конституційні положення, що передбачено у самому Основному Законі.

Так, наприклад, численні директиви Європейського Союзу зобов'язують українського законодавця звернути увагу на наступні проблеми та розв'язати їх:

- дискримінація і зокрема неоднакове ставлення до жінок і чоловіків на робочому місці;
- часткова зайнятість та працевлаштування на фіксований строк;
- врегулювання зайнятості за трудовим контрактом;

- права материнства;
- захист інформації про працівника;
- інформування та консультація працівника.

Також фахівці наголошують, що має бути впроваджений комплекс прав і гарантій сторін трудового договору до, під час та після його укладення.

Оскільки трудова юстиція функціонує в Європейському Союзі досить тривалий час і на ефективному рівні, в межах його цивільного процесуального законодавства виокремилась особлива система трудового процесуального права, що зумовлено своєрідністю трудових правовідносин. Окремі фахівці вважають, що створення такої ж системи в межах українського права дозволить більш ефективно розв'язувати трудові спори та загалом підвищить рівень регламентації цих відносин у суспільстві.

Одним із завдань приведення українського трудового права у відповідність із «acquis communautaire», тобто із загальною правовою концепцією Європейського Союзу, законодавчо встановлено також дотримання рішень європейських судових органів (Суду Європейського Союзу, Європейського суду з прав людини). Судова практика цих органів має стати обов'язковим джерелом права, в тому числі і трудового. Окрім того звернення до цих рішень дозволить пришвидшити процес втілення у життя європейських стандартів та принципів, щодо важливості яких вже було наголошено.

Отже, процес гармонізації українського трудового права до права Європейського Союзу має бути поступовим та вдумливим; головним його завданням є конституційне закріплення системи стандартів і принципів та введення їх у новий Трудовий кодекс; також рішення європейських судових органів мають стати обов'язковими джерелами права; важливим питанням окрім цього є розвиток трудових процесуальних норм.

*Бояр Христина Михайлівна
студентка 2 курсу господарсько-правового
факультету НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ

На даний момент наше суспільство живе в епоху нової глобальної трансформації — становлення постіндустріального (інформаційного) суспільства. Безліч науковців та дослідників створюють нову епоху трудового світу із більш кваліфікованою цікавою та творчою роботою. У сучасності відбувається дестандартизація зайнятості, або іншими словами широке розповсюдження гнучких і мінливих форм зайнятості, котрі багато теоретиків охрестили їх як «нестандартними».

Згідно із п. 7 ч.1 ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення» зайнятість – не заборонена законодавством діяльність осіб, пов'язана із задоволенням їх особистих та суспільних потреб з метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів однієї сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб'єктів господарювання, заснованих на їх власності, у тому числі безоплатно. Також, як прямий, так і опосередкований вплив на сферу зайнятості населення мають Кодекс України

про працю, Господарський, Цивільний кодекси, Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття».

Слід зазначити, що головним суб'єктом регулювання державного ринку праці є Державна служба зайнятості, з якої можна виокремити: державний центр зайнятості, центр зайнятості АРК, а також обласні, міські, районні центри професійної орієнтації. Діяльність служби зайнятості фінансується за рахунок коштів державного фонду сприяння зайнятості населення.

Державна політика у сфері зайнятості має окреслену точку відліку, а саме вересень 2015 року (70-а Генеральна Асамблея ООН), коли Україна долучилася до вирішення проблеми сучасності – зайнятості, зобов'язавшись посприяти економічному, збалансованому, тривалому та інклюзивному зростанню і реформації щодо належної гідної роботи для всього охочого українського населення.

Саме після цієї події можна стверджувати, що Україна почала впливати через дві призми методів регулювання на державну політику у сфері зайнятості, а саме: прямий та опосередкований центр впливу. Методи прямого впливу дещо дієвіші у сфері державної політики, через те що вони мають ієрархічну пряму лінію послідовності – це законодавчі акти, державні програми, що регламентують процеси зайнятості трудових ресурсів.

Щодо опосередкованого методу впливу, то державна політика діє у призмі правил трьох належних: інвестиція, оптимізація та підтримка підприємств, установ та організацій. Саме цей метод спрямован на збільшення кількості робочих місць на підприємствах, установах, організаціях внаслідок зростання виробництва.

Загалом ряд науковців притримують думку, що жоден з методів не може існувати окремо без іншого, тому тут слід виділити їхній причинний зв'язок, де методи державної політики є тісно взаємопов'язані між собою.

Але найголовнішою та суттєвішою проблемою сьогодення є адаптація молоді під час переходу від підготовки компетентних кадрів до питань становлення співробітника тієї чи іншої установи, організації. Багато чинників впливає на усвідомлення робітників, а саме: зміни умов ринку праці, пошук нових шляхів удосконалення роботи, трудова міграція та найсуттєвіша – незахищеність на ринку праці громадян.

Саме проблема незахищеності на ринку праці громадян є актуальною на сьогодення. Прикладом можуть слугувати підприємці, як малого, так і середнього бізнесу, які являються незахищеними у різних випадках (наприклад, карантин). Навіть у зв'язку із «податковими канікулами» та скасуванням єдиного соціального внеску, підприємці повинні скорочувати працівників, змушувати їх виходити у безоплатні відпустки або виходити у невизначені відпустки без збереження оплати праці.

Як висновок, можна зазначити, що держава повинна вживати дієві заходи щодо своєї державної політики, а саме: розвивати трудові ресурси, забезпечувати однакові можливості громадян у галузі добровільної праці, включити інвестиційну політику, соціальне забезпечення, попереджати інфляцію, реалізовувати міжнародне співробітництво у вирішенні проблем зайнятості. Також держава повинна боротися із негативними наслідками безробіття, попереджати масове скорочення та тривале безробіття, заохочувати робітників, забезпечувати

та створювати нові робочі місця – забезпечення зайнятості найбільш соціально незахищених категорій населення (інваліди, студенти, молодь, пенсіонери).

Удосконалення діяльності має містити в собі розгорнутий виклад завдань та функцій для державного центру зайнятості, наповнювати його новими реаліями ринку праці та новими тенденціями зайнятості.

Велієва Тамара Мамедівна
студентка Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

ПЕРЕМІЩЕННЯ ТА ПЕРЕВЕДЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ

Незважаючи на те, що укладення трудового договору відбувається з метою надання відносинам між роботодавцем і працівником стабільності, іноді виникає потреба у певних змінах в робочому процесі.

Різновидами цих змін є переміщення та переведення працівників.

Переведення працівників призводить до істотної зміни умов трудового договору завжди. Воно може бути класифіковане за багатьма критеріями: за умовою, що змінюється внаслідок переведення (зміна трудової функції, зміна роботодавця, тобто сторони трудових правовідносин, зміна місця роботи або робочого місця); за тривалістю переведення (тимчасове або постійне) та ін.

Серед постійних переведень виділяють переведення на іншу роботу (тобто зміну трудової функції), переведення на інше підприємство, в установу, організацію (тобто до іншого роботодавця), переведення в іншу місцевість разом з підприємством, установою, організацією (тобто зміна робочого місця або місця роботи). Притаманними цим видам переведень є такі риси: постійні, ініціюються працівником або роботодавцем, потребують згоди працівника, здійснюються шляхом зміни або взагалі розірвання трудового договору, оформлюються наказом чи розпорядженням роботодавця, фіксуються у трудовій книжці.

Тимчасові переведення стосуються зміни трудової функції і зумовлюються певними специфічними обставинами, які порушують звичайний процес праці, й після їх ліквідації все, як правило, повертається до звичайного режиму. Роботодавець має право перевести працівника строком до одного місяця на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди лише для відвернення або ліквідації наслідків стихійного лиха, епідемій, епізоотій, виробничих аварій, а також інших обставин, які ставлять або можуть поставити під загрозу життя чи нормальні життєві умови людей. Причому встановлюються певні умови: заробітна плата має відповідати новій посаді, проте бути не нижчою за попередній оклад, має бути врахований стан здоров'я робітника, забороняється переводити вагітних жінок, жінок, які мають дитину інваліда або дитину віком до шести років, неповнолітніх без їх згоди.

Також тимчасове переведення можливе у разі простою, воно ініціюється роботодавцем, але потребує згоди працівника, проводиться шляхом внесення змін до трудового договору та /або на підставі наказу або розпорядження роботодавця, допускається можливість переведення на роботу до іншого роботодавця, у тій же місцевості, на строк до одного місяця, передбачає урахування спеціальності і кваліфікації працівника.

Можливе й тимчасове переведення працівника на іншу роботу за станом здоров'я – це переведення працівника на більш легшу роботу. Воно у більшості випадків ініціюється працівником, хоча це не обов'язково, означає надання працівнику легшої роботи відповідно до медичного висновку, проводиться шляхом внесення змін до трудового договору та /або на підставі наказу роботодавця.

Переміщення становить зовсім іншу процедуру. Воно означає тільки зміну робочого місця, в іншому структурному підрозділі у тій же місцевості, на іншому механізмі тощо, ініціюється роботодавцем, оформлюється його наказом чи розпорядженням і не потребує згоди працівника, не змінює трудовий договір та не заноситься до трудової книжки.

Проте якщо переміщення відбувається у трудовому договорі, в якому робоче місце чітко визначене (тобто є необхідною умовою поряд із окладом, посадою й ін.), воно стає переведенням. Також науковці наполягають на тому, що якщо внаслідок переміщення істотно змінюється транспортна доступність працівника до робочого місця, тобто вона стає йому некомфортною, то це вже переведення.

Дана думка наразі прослідковується і в проекті нового Трудового кодексу, де переміщенню присвячується окрема стаття і враховано транспортну доступність працівника. Це відповідає сучасним трудовим тенденціям та потребує подальшого розвитку.

Отже, переведення та переміщення працівників відбуваються через необхідність змінити обумовлений робочий процес, зокрема такі умови трудового договору, як трудова функція, місце роботи, робоче місце, навіть роботодавець може бути замінений. Подальше вдосконалення цих процедур у трудовому законодавстві України має відповідати суспільним потребам і враховувати інтереси обох сторін трудових правовідносин.

*Встухова Ірина Анатоліївна
доцент кафедри трудового права
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО КОНТРОЛЮ ПРАЦІВНИКІВ З БОКУ РОБОТОДАВЦЯ: ПРАВОВІ ПИТАННЯ

1.Основою колективної праці на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої належності є трудова дисципліна. Згідно ст. 140 Кодексу законів про працю України (далі КЗпП) трудова дисципліна забезпечується створенням необхідних організаційних та економічних умов для нормальної високопродуктивної роботи, свідомим ставленням до праці, методами переконання, виховання, а також заохоченням за сумлінну працю. У трудових колективах створюється обстановка нетерпимості до порушень трудової дисципліни, суворої товариської вимогливості до працівників, які несумлінно виконують трудові обов'язки. Щодо окремих несумлінних працівників застосовуються в необхідних випадках заходи дисциплінарного і громадського впливу. Зрозуміло, що в забезпеченні трудової дисципліни зацікавлені як держава, так і роботодавець. Кожний з них дане питання регулює в силу своєї компетенції. Слід звернути увагу на те, що чим чіткіше сформульовані правила внутрішнього трудового розпорядку підприємства, тим чітко працівники будуть виконувати свою роботу.

2. Предметом даного дослідження є аналіз правових засобів контролю за роботою працівників під час виконання ними трудових обов'язків. Відомо, що оцінка та аналіз роботи працівників, контроль за їх роботою завжди були важливими умовами роботи підприємства. Зрозуміло, що від того, як працівники виконують свої трудові обов'язки залежить конкурентоспроможність та престиж будь-якого підприємства. При державній формі власності існували певні засоби контролю за працівниками шляхом доручення їм конкретного завдання на початку робочого дня і перевірка виконання цього доручення після закінчення роботи. Це могло відбуватися як в усній формі, так і в письмовій формі. Але об'єктивно з появою різних форм власності, покращенням матеріально-технічного забезпечення підприємств, а також у зв'язку з розвитком їх технічного оснащення, піднесенням інформаційно-комунікативних засобів, змінилися і підходи роботодавця до забезпечення трудової дисципліни і, як наслідок, до засобів контролю за працівниками під час виконання ними своїх трудових обов'язків.

3. На наш погляд, система видів та форм контролю повинна залежати від кількості працюючих. Якщо підприємство невелике достатньо і *усної форми контролю*, хоча фахівці з питань управління персоналом вважають це слабким інструментом в цій системі. Іншим видом може бути *наявність документів*. Але в цьому випадку необхідно розуміти, що в компаніях може бути велика кількість різних документів і це, в свою чергу, зведе нанівець сам процес контролю працівників. Важливою складовою системи контролю може бути *його час*. Мається на увазі, що перша частина перевірки повинна бути перед початком роботи. При цьому може бути оцінено концепцію та план роботи працівника. Другий випадок перевірки – це *контроль під час виконання роботи*. Відомі випадки, коли керівник перевіряє роботу підлеглого в кінці робочого дня і з'ясовується що в ній наявні помилки і необхідно переробити виконане доручення. В цій ситуації підприємство може бути позбавлено і часу і прибутку. Це є дуже важливим аспектом. Важливим видом перевірки працівників може бути *планьорка*. Хоча слід звернути увагу, що деякі керівники не бачать необхідності в цьому заході тому що обговорювати нема що кожний день. Але з цього приводу дослідники з питань управління персоналом висловлюють думку про те, що на цьому заході необхідно мотивувати працівників, показувати динаміку виконання роботи кожним працівником, при цьому робити це треба не тільки оцінюючи роботу працівника, котрий її виконав, а й того, який знаходиться в процесі виконання своїх трудових обов'язків. Наступним видом перевірки може бути *відеонагляд*. Він може бути як відкритим, так і закритим. Необхідною умовою при цьому повинно бути попередження працівника про такий вид перевірки як при прийнятті на роботу так і згодом. І крім цього, роботодавець повинен отримати згоду на відеозйомку від своїх співробітників. Важливим видом контролю може бути *мотиваційна дошка*. З точки зору фахівців з управління персоналом це є відмінним інструментом, який дозволить не тільки контролювати працівників та робити оцінку роботи персоналу, але й збільшувати продажі, якщо мова йде про такі підприємства. Кожний день на такій дошці може відмічатися кількість виконаних завдань всім відділом або окремим працівником. Така дошка є прямим віддзеркаленням діяльності трудівників. Її бачать як працівники, так і керівник. Ще одним видом контролю може бути *прослухання телефонних дзвінків*. Про цю умову роботи також необхідно попередити працівників як при прийнятті на роботу, так і згодом. Кожний працівник повинен розуміти,

що він знаходиться на роботі і повинен весь свій робочий час використовувати для виконання своїх трудових обов'язків. Вважаємо що всі наведені види перевірки та контролю за працівниками повинні знайти своє закріплення в локальних нормативно-правових актах, зокрема правилах внутрішнього трудового розпорядку конкретного підприємства і повинні бути доведені до кожного працівника як при прийнятті на роботу, так і в процесі трудової діяльності.

4. Враховуючи наведене виникає запитання з приводу внесення змін до ст. 21 КЗпП в частині поняття трудового договору, зокрема скасування слів щодо «виконання роботи працівником з підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові» (ЗУ від 30.03.2020 № 540-ІХ). Тобто за логікою законодавця працівник може виконувати свої трудові обов'язки без підлягання правилам внутрішнього трудового розпорядку. На наш погляд, вказані зміни не несуть ніякого смислового навантаження. Слід розуміти, що трудова дисципліна це сукупність нормативно-правових актів, які регулюють обов'язки сторін у трудовому договорі, спрямованих на забезпечення належного порядку в процесі виконання трудових функцій. Цей порядок врегульовано нормами трудового законодавства і правилами внутрішнього трудового розпорядку (в деяких галузях – статутами і положеннями про дисципліну), технічними і посадовими інструкціями, статутами підприємств, установ, організацій, правилами і положеннями з техніки безпеки тощо, колективним і трудовим договорами. Стаття 139 КЗпП України зобов'язує працівника працювати чесно і сумлінно, своєчасно і точно виконувати розпорядження власника або уповноваженого ним органу, додержувати трудової і технологічної дисципліни, вимог нормативних актів про охорону праці, дбайливо ставитися до майна власника, з яким укладено трудовий договір. Таким чином, трудова дисципліна передбачає сумлінне виконання працівником і роботодавцем усього комплексу обов'язків, покладених на них законодавством про працю та іншими актами, правилами внутрішнього трудового розпорядку, колективним та трудовим договорами. Вважаємо, що скасування у ст. 21 КЗпП слів «з підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові» є помилковим і неправильним у своїй суті. З нашої точки зору законодавець таким чином

звужив трудову дисципліну лише до дотримання працівником правил внутрішнього трудового розпорядку. Такий підхід, на наш погляд, є хибним і безпідставним. Маємо надію, що ці зміни будуть носити тимчасовий характер, оскільки вони спрямовані на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19).

5. Вважаємо, що належна система контролю та перевірки найманих працівників в процесі трудової діяльності з боку роботодавця належним чином забезпечить трудову дисципліну на підприємстві, що в свою чергу, позитивно вплине на морально-психологічний клімат у трудовому колективі.

*Дуравкіна Наталія Ігорівна, доцент
кафедри юридичних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету
внутрішніх справ*

*Яковлев Богдан Євгенович,
студент III курсу Сумської філії Харківського
національного університету внутрішніх справ*

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КОВОРКІНГ» ТА ЙОГО ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ

Нові терміни з'являються в нашій мові, а особливо у сфері професійного спілкування, постійно – це природний процес. Коворкінг – це колективний офіс, що включає в себе відкритий простір з закріпленими та незакріпленими місцями, приватні офіси та пропонує усі зручності для комфортної роботи. Проте те, що справді відрізняє послуги коворкінгу від звичайної оренди робочого місця – це міцна спільнота в межах коворкінгу. Існують також й інші визначення поняття «коворкінг».

Оксфордський словник подає коворкінг як «офіс, або інше робоче приміщення, яке використовується людьми різного роду зайнятості, частіше за все самозайнятих, метою який є обмін знаннями та ідеями».

Дескмаг пояснює, що коворкінг, це самостійний, гнучкий стиль роботи, що базується на довірі між коворкерами та поділі спільних цілей та цінностей між учасниками коворкінгу.

Співзасновник коворкінгу Hubba Амаріт Черонфан стверджує, що коворкінги – це спільноти, створені для того, щоб повернути культуру співпраці та кооперації до міст, соціумів, спільнот. Якщо вдасться посприяти тому, щоб коворкінги були усюди, спільна робота натхненних людей зробить якість життя кращою по всьому світу [1].

Слово «коворкінг» походить від англійського слова «co working» та дослівно означає «спільна праця». Під ним ще можна розуміти гарно та правильно організований робочий простір. Найкраще коворкінг підходить для людей, які працюють окремо, фрілансерів. Таке поняття з'явилося досить недавно та виникло в компаніях, де має значення офісна складова, — це перш за все творча сфера. Коворкінг також стосується тих ситуацій, коли людині потрібне робоче місце, але всього на кілька годин чи кілька днів. Вигода в тому, що така діяльність не здійснюється за класичним поняттям оренди. До простору коворкінгу можуть входити робочі приміщення, кімнати для ігор, занять спортом, кафе, місця для спілкування з колегами, дитячий садок, парковка. Учасники коворкінгу формально вільні та мають можливість обмінюватися ідеями, думками, допомагати один одному [2].

Коворкінг-центри організують працю людей у загальному робочому просторі та забезпечують гнучкий графік їх роботи. При цьому такі центри враховують, що працівники мають різну можливість використовувати свій час для роботи. Зростання вартості нерухомості у великих містах зробило індивідуальну оренду економічно недоцільною для підприємців-початківців та фрілансерів. На відміну від телецентрів, коворкінг-центри стали стійкою формою самоорганізації, яка заснована на взаємодопомозі та обміні досвідом між представниками різних професій. Як правило, праця у коворкінг-центрах є привабливою для мобільних професіоналів, незалежних підрядників або людей, які часто подорожують. Коворкінг розглядають як продукт діджиталізації економіки та світового ринку праці. Він сприяє зростанню ролі креативного класу та технічної інтелігенції, посилюючи тенденцію до аутсорсингу. Згідно з прогнозом електронного видання «Deskmag», що спеціалізується на

дослідженні коворкінгу, до кінця 2018 р. майже 1,7 млн. людей по всьому світі будуть працювати в коворкінг-просторі [3].

Загалом у різних країнах світу на кінець 2018 р. діятимуть 18 900 коворкінг-центрів, що на 22% більше, ніж у попередньому періоді. Водночас буде спостерігатись тенденція зменшення кількості центрів, що мають менше десяти членів (з 23% до 12%). Згідно з даними «Deskmag» нині майже кожен четвертий коворкінг-центр має 150 або більше членів, у 2016 р. цей показник становив лише 13%. Більшість коворкінг-центрів розташована у США, Німеччині, Іспанії, Великій Британії та Японії. Згідно з даними платформи «Coworker», яка містить відгуки користувачів про більше 2 000 коворкінг-центрів в 700 містах різних країн світу, найкращими місцями для роботи є такі коворкінг-центри, як «Proximity Space» (Монтроз, Колорадо, США), «Coollabore» (Ітаджаї, Бразилія), «Cogite» (Лес Бергес-дю-Лак, Туніс), «Betahaus» (Софія, Болгарія), «КАРТАР» (Будапешт, Угорщина), «Weserland» (Берлін, Німеччина), «KoHub» (Ко Ланта, Таїланд), «North Space» (Торонто, Канада), «Cape Town Office» (Кейптаун, ПАР), «Hubud» (Балі, Індонезія).

Україна, перебуваючи на достатньо складному етапі трансформації правової системи, має безліч законодавчих прогалин. Зокрема, в нормах чинного законодавства про працю, містяться положення, що дають можливість, при настанні певних обставин, визнати співпрацю між коворкінгом та особами, які здійснюють в його межах свою діяльність такою, що містить ознаки прихованих трудових відносин. В свою чергу, таке визнання може потягнути за собою притягнення власника Коворкінгу до відповідальності, зокрема і до кримінальної, за ухилення від сплати податків або за роботу з не оформленими працівниками. Вважаємо, що коворкінг можна розглядати з точки зору оренди. У зв'язку з чим варто зауважити, що у цивільному законодавстві є норми, що окремо регулюють надання в оренду як частини приміщення, так і обладнання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Марія Шутак. Що таке коворкінг? *Andcards*: [сайт]. Київ, 2019. URL: <https://andcards.com/uk/blog/archive/shcho-takie-kovorkingh>. (дата звернення: 10.03.2019)
2. Особливості, вигоди та моделі організації коворкінгу в ІТ-галузі, між ФОПами або самозайнятими людьми. *Західна консалтингова група*: [сайт]. Львів, 2019. URL: <https://zkg.ua/osoblyvosti-vyhody-ta-modeli-orhanizatsiji-kovorkinhu-iz-samozajnyatymy-lyudmy/> (дата звернення: 10.03.2019)
3. Туль С. І. Нові форми праці в умовах діджиталізації економіки та світового ринку праці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород, Випуск 23, частина 2, 2019. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/23_2_2019ua/21.pdf (дата звернення: 10.03.2019)

*Дядик Вікторії Олексіївни
студентки 2 групи 2 курсу
міжнародно-правового факультету
Національного юридичного університету ім.
Ярослава Мудрого*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ПІД ЧАС КАРАНТИНУ

Правове регулювання трудових відносин зараз набуло чи не найактуальнішого значення і поступається, мабуть, лише питанню пошуку вакцини від COVID-19. Пандемія коронавірусу сколихнула весь світ без виключення, що змусило владу вдаватися до найжорсткіших заходів, а роботодавців – до пошуку нових шляхів і гнучких форм роботи, щоб зберегти хоча б в мінімальному розмірі дохід, робочі місця та взагалі вберегти свою справу, але в той же час запобігти поширенню цього небезпечного інфекційного захворювання. Прогнозований відсоток безробіття та фактичний стан справ демонструють неготовність державного механізму та населення до введення карантинних заходів, тому важливим є аналіз гарантій, які все ж залишилися на боці роботодавців і працівників, а також нововведення, які стали необхідною умовою регулювання трудових відносин в сучасних реаліях.

Постановою Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 року №211 "Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2" в Україні введено карантин. Крім того, встановлено досить змістовний перелік обмежень, деякі з яких вже послаблено, але не знято. Наприклад, заборона регулярних та нерегулярних перевезень автомобільним транспортом у всіх сполученнях, залізничним транспортом, роботи громадського транспорту та закладів громадського харчування, в яких хоча і дозволили роботу літніх майданчиків, проте таке пом'якшення все ж не дає змоги ввести в дію весь штат працівників.

Не зважаючи на те, що в умовах карантину підприємства, установи та організації можуть продовжувати свою роботу, наведені вище обмеження роботи громадського транспорту можуть стати на заваді вчасному прибуттю працівника на його робоче місце. А відсутність працівника на роботі протягом трьох годин робочого дня без поважних причин, так званий прогул, відповідно до п.4 ч.1 ст.40 Кодексу законів про працю (далі – КЗпП), є підставою для розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця. Наразі відсутній чітко встановлений перелік поважних причин для прогулу, але з огляду на встановлені урядом обмеження й заборони стає зрозумілим, що неможливість дістатися до роботи вчасно, особливо у великому місті, може бути зумовлена саме цими перешкодами, які мають об'єктивний характер, тобто не залежать від волі працівника. Тому у даному випадку підстав для припинення трудових відносин, тобто звільнення, немає.

Із вищенаведеного прикладу стає зрозумілим, що роботодавець має зважено приймати рішення та шукати вихід, щоб запобігти подібним ситуаціям. Звичайно, якщо є можливість ввести службовий транспорт із забезпеченням водіїв та пасажирів засобами індивідуального захисту, то дане питання підлягає вирішенню, якщо ж ні, то можливі такі дії роботодавця, як тимчасове переведення працівника за його згодою на іншу роботу (стаття 33 КЗпП), до якої

у нього буде можливість самостійно й безперешкодно добиратися; ввести на підприємстві режим простою не з вини працівника, протягом якого працівникові виплачується дві третини посадового окладу (ст.113 КЗпП); перевести працівників у режим дистанційної (надомної) роботи.

Саме законодавча регламентація дистанційної (надомної) роботи стала однією з новел законодавства про працю. Закон України від 17.03.2020 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» встановив, що роботодавець вправі (але не зобов'язаний) доручити працівникові виконання визначеної трудовим договором роботи протягом певного періоду вдома. Під дистанційною (надомною) роботою розуміється форма організації праці, за якої працівник виконує роботу поза приміщенням роботодавця, а саме за місцем свого проживання або ж в іншому місці на власний розсуд і з можливістю використання інформаційно-комунікаційних технологій. Варто зазначити, що укладення трудового договору про дистанційну (надомну) роботу додано до переліку підстав, за наявності яких обов'язковим є додержання письмової форми. Проте під час встановлених законом обставин, зокрема пандемії, умова про встановлення такої форми роботи разом з умовою про гнучкий режим робочого часу можуть встановлюватися у наказі (розпорядженні) роботодавця без обов'язкового укладення у письмовій формі трудового договору про дистанційну (надомну) роботу.

За загальним правилом, під час такої форми організації праці не звужується обсяг трудових прав працівника, він самостійно розподіляє робочий час та не підлягає правилам внутрішнього трудового розпорядку, а оплата праці здійснюється в повному обсязі та у визначені трудовим договором строки.

Звичайно, у такий дійсно кризовий період роботодавець може вбачати рішення у можливості відпустки працівника без збереження заробітної плати. Проте важливим є те, що така відпустка може бути надана працівникові лише за його бажанням. Нововведенням же стала частина 4 статті 84 КЗпП, яка відображає нагальну суспільну необхідність і встановлює, що за умови встановлення Кабінетом Міністрів України карантину, до загального терміну перебування у відпустці без збереження заробітної плати, який становить не більше п'ятнадцяти календарних днів на рік, не зараховуватиметься термін такої відпустки за період карантину. Із цього виходить, що працівник вправі взяти відпустку без збереження заробітної плати на весь час карантину, і це буде відповідати чинному законодавству.

Отже, карантин вніс зміни до усіх сфер суспільного життя, зокрема й до багатьох аспектів трудових відносин, що призвело, по-перше, до введення в законодавство про працю нової форми організації праці як дистанційна (надомна) робота й встановлення порядку й особливостей її здійснення; по-друге, неможливості звільнення працівника за прогул, якщо вчасному прибуттю на роботу йому завадили обмеження руху транспорту як один із карантинних заходів, а також надання можливості скористатися відпусткою без збереження заробітної плати на увесь період карантину, адже вона не зараховується до максимального терміну даного виду відпустки на рік.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Кодекс законів про працю України : закон України від 10.12.1971 № 322-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 17.03.2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20#n6>
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30.03.2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#n11>
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 11.03.2020 №211 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF>

*Коробенко Дар'я Сергіївна
студентка Національного
юридичного університету імені Ярослава
Мудрого*

ЄДНІСТЬ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ НОРМ ТРУДОВОГО ПРАВА

Для трудового права характерно використання, поєднання принципу єдності та принципу диференціації в правовому регулюванні праці. Аналогічно у трудовому праві норми можна поділити на дві категорії: норми, які застосовуються до всіх працівників (загальні); спеціальні норми, які застосовуються до окремих категорій працівників (осіб, які працюють у районах з особливими природними географічними та геологічними умовами; осіб з інвалідністю; неповнолітніх осіб; жінок; працівників, що зайняті на роботах зі шкідливими і небезпечними умовами праці тощо).

Єдність і диференціація трудового права виражається у співвідношенні загальних і спеціальних норм. Принцип єдності виявляється в загальних нормах, а диференціації – в спеціальних. Загальні норми є обов'язковими для всіх власників чи уповноважених ними органів, їх можна змінити лише в бік покращення становища працівників порівнюючи з чинним законодавством. Спеціальні норми надають конкретного вираження загальні, доповнюють їх, а в деяких випадках встановлюють винятки із загальних норм. Приріст спеціальних норм в актах-угодах соціального партнерства на всіх рівнях і колективному договорі, а також у локальних нормативно-правових актах безпосередньо пов'язаний із розширенням договірних засад у регулюванні трудових відносин.

Трудове право характеризується поєднанням загальних норм, які мають загальну сферу дії, та правових норм, дія яких обмежена певним колом осіб або відносин. У цьому і полягає єдність і диференціація. Все трудове законодавство є єдиною системою, але існують певні відмінності всередині цієї системи. Єдність зумовлена єдністю сутності, єдністю мети

правової політики, єдністю охорони праці, прав працівників, єдністю джерела права - воля народу і т. д.

Проте єдність не виключає, а навіть передбачає диференціацію. Диференціація являє собою розбіжності в нормах праці, обумовлені суттєвими відмінностями в умовах праці в певній галузі, її значенням для народного господарства, відмінностями в суб'єктах трудових відносин, характером трудових відносин, кліматичними умовами. Диференціація базується на стійких суспільних факторах, які визначають відмінності в умовах праці та потребують відбиття в нормах права. Ці чинники є соціальними категоріями, які держава враховує та надає їм значення.

Диференціація правового регулювання є причиною видання спеціальних нормативних актів чи спеціальних норм права в актах із широкою сферою дії. Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» є спеціальним нормативно-правовим актом. У Кодексі України законів про працю, наприклад, спеціальними нормами є статті 41, 172, 184, 198 і т. п.

Відмінності проявляються в регулюванні робочого часу, в тривалості відпустки, у спеціальних формах обліку робочого часу, в оплаті праці і т. д.

Таким чином, єдність та диференціація норм трудового права – це сучасний феномен права, який виступає принципом права, характеристикою системи трудового права та його джерел.

Категорія єдності та диференціації норм трудового права все ще має багато невирішених проблем, які викликають неабиякий інтерес для наукових досліджень, і тому всі вони мають перспективи для подальших наукових досліджень.

*Манько Вікторія Вадимівна,
студентка господарсько-правовий факультет
2 курс, 5 група.
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ПИТАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Питання гендерної рівності є доволі актуальним, оскільки найбільш явним проявом «фемінізму» і відстоювання власних прав жінками відбувається саме у XXI столітті, а особливо у трудових відносинах. Необхідність регулювання даного питання полягає у тому, що рівність чоловіків і жінок впливає не лише на суспільство, а й на ринок праці. Гендерна нерівність – це результат розвитку суспільства, який доволі погано впливає на розвиток будь-яких відносин.

В Європі та в Україні було затверджено формальну рівність чоловіків та жінок, але ситуація складається так, що зайнятість жінок та чоловіків на ринку праці є доволі різною. Саме тому, вивчення гендерного підходу є частиною комплексного дослідження проблем ринку праці, і таким чином виявляє причини та наслідки даної проблеми.

Міжнародна організація праці (МОП) називає наступні проблеми, з якими стикаються частіше за все жінки:

- скорочення зайнятості;
- створення нових робочих місць, де в пріоритеті чоловіча стать;

- посилення тривалого безробіття.

Якщо проаналізувати дані зайнятості жінок в Україні, то для нашої держави характерні високі показники участі жінок робочої сили з орієнтацією на повну постійну зайнятість. Проте на зараз спостерігається певне диспропорція.

На вітчизняному ринку праці зайнятості жінок є на 10% меншою за чоловічу і прогнози на наступні роки є доволі не оптимістичні. До того ж, є доволі низька економічна активність жінок працездатного віку.

Перевага жінкам надається у наступних сферах роботи, як: технічні службовці (84%), працівники у сфері торгівлі та послуг (65%), фахівців та професіоналів (63%). У той же час чоловіки переважають у: законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (58%), кваліфікованих робітників з інструментом (86%) та робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування (83%).

Якщо говорити про країни ЄС, то ситуація складається приблизно так сам як в Україні, тобто попит йде на робітників чоловічої статі. Роботодавці мають певний перелік причин, який є неофіційним, але для них – це аргументи:

- жінка – слабка стать і доволі важка, погана для її здоров'я не може бути застосована до неї, оскільки ефективність її роботи та зусиль буде дуже низька, порівнюючи з чоловічою;
- чоловік не піде в декрет. Це ще один аргумент проти жінок, саме тому їх мало на керівних посадах;
- з чоловіками набагато простіше працювати та домовитись.

Саме тому гендерне питання гостро стоїть у трудових правовідносинах, адже у наш час жінки доводять, що вони можуть на рівні з чоловіками виконувати їх роботу, і навіть краще. Як приклад – ситуація на Сході України, де зараз відстоюють честь та гідність стоять не тільки чоловіки, але й жінки. Доволі багато волонтерів, медиків – це жінки, що говорить про їх безстрашність і доводить рівність їх з чоловіками навіть у час війни, хоча навіть тут є тема для дискусії.

Підводячи підсумок, можна сказати наступне:

- є багато факторів (соціальних, економічних, фізіологічних тощо), які не дають можливість жінкам показати свою силу, яка дорівнюватиме чоловічій;
- доволі мало альтернативної роботи для жінок і в основному вона мало прибуткова;
- питання гендерної рівності у трудових правовідносинах доволі гостра і вирішення якої точно не лежить на поверхні.
-

Никончук Наталія Сергіївна
студентка
2 курс, 12 група, ІПКЮ
НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ДО ПИТАННЯ ПРО АНТИКОНКУРЕНТНІ УМОВИ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

На сучасному етапі свого розвитку Україна перебуває в стані трансформаційних перетворень. Перед нею стоїть ціла низка стратегічних завдань економічного, політичного та соціального характеру. Саме тому в умовах сьогодення, у ході динамічних процесів, потребує реформування національне законодавство, у тому числі і в сфері трудових відносин, оскільки чинний Кодекс законів про працю України був прийнятий ще за часів Української РСР (10.12.1971 року) та, незважаючи на зміни та доповнення, які були внесені до нього, він все ще не відповідає вимогам сьогодення.

Насамперед значної уваги вимагає питання захисту інтересів роботодавця, саме тому останнім часом все більшого поширення набуває передбачення у трудовому договорі антиконкурентних умов праці.

Антиконкурентні умови трудового договору (non-compete agreement – NCA) - це умови трудового договору, укладені між роботодавцем і працівником, за яким робітник зобов'язаний протягом певного часу не вступати в конкурентні відносини з роботодавцем після припинення трудових відносин. Найчастіше цими умовами передбачено період часу, протягом якого діють (зазвичай це не перевищує одного року з дня звільнення), географічне положення, тобто територія, на якій працівник може/не може працювати, а також може бути вказано галузь, в якій працівникові забороняється працювати. [2]

Метою NCA насамперед є захист підприємницьких активів роботодавця, тобто в найпростішому випадку це завадить колишньому працівнику розпочати бізнес, який буде конкурувати з роботодавцем, або бути прийнятим на роботу до поточних конкурентів. Ці умови в першу чергу запобігають отриманню конкурентом інформації, яку здобув колишній працівник на підприємстві, установі, організації протягом терміну його роботи.

Прикладами такої інформації є комерційна таємниця, дизайн продукту та інша інтелектуальна власність, а також конфіденційна інформація, включаючи дані про клієнтів, операційні дані та маркетингові дані тощо [3].

Саме тому досить логічним є врахування роботодавцями антиконкурентних умов у трудових договорах з метою захисту секретів виробництва й інших видів комерційної таємниці.

Досвід європейських країн свідчить про ефективний захист інтересів роботодавця у суді за умови дотримання 4 основних принципів, а саме:

- працівник має отримати винагороду за підписання договору, що містить антиконкурентні умови, яка може бути у вигляді подовження строку дії договору, підвищення заробітної плати, або кар'єрне зростання;
- угода має бути укладена добровільно (тобто враховується ситуація, за якої роботодавець фактично змушує працівника підписати угоду в обмін на працевлаштування або звільняє його через нетривалий час);

– законний інтерес підприємства, установи, організації – роботодавець повинен чітко зазначити, у яких випадках дії звільненого працівника будуть вважатись такими, що порушують умови договору. Роботодавець має право захищати будь-яку інформацію, що має економічно значущу конкурентну природу, а також ділову репутацію. Умовами може бути заборонено працівнику використовувати спеціальні знання і навички під час роботи на іншого підприємця. Роботодавці мають право захищати інтерес, який полягає у грошових коштах, вкладених у навчання працівника, довівши, що працівник отримав за рахунок роботодавця особливе або спеціальне професійне навчання;

– правило «синього олівця» (Blue Pencil Rule) дає суду змогу змінювати положення в угодах, що містять антиконкурентні умови, якщо суд визнає, що такі положення занадто обмежують права працівника, аби бути визнаними законними [1, с.82].

Проте антиконкурентні умови трудового договору насамперед мають на меті саме стабільну роботу працівника на конкретному підприємстві задля мінімізації трудової міграції та спрямовані проти переманювання досвідчених працівників компаніями-конкурентами.

На жаль, в Україні на відміну від практики розвинених країн питання щодо антиконкурентних умов праці не мають юридичної визначеності. Закріплення правових норм щодо встановлення антиконкурентних умов у трудових правовідносинах є важливою умовою адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів, оскільки їх правове регулювання забезпечить належний рівень юридичних гарантій трудових та майнових прав як працівників, так і роботодавців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Серета О. Окремі проблеми правового регулювання інституту гарантій діяльності роботодавця. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. Вип. 1. С. 80-84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2012_1_15 (дата звернення: 17.05.2020)
2. Snook A. What Is a Non-Compete Agreement? : September 25th, 2019. URL: <https://i-sight.com/resources/what-is-a-non-compete-agreement/> (Last accessed: 17.05.2020)
3. Whatis. Definition non-compete agreement (NCA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://whatis.techtarget.com/definition/non-compete-agreement-NCA> (Last accessed: 17.05.2020)

Науковий керівник: доктор юридичних наук, доцент кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Серета Олена Григорівна

Погорєлова Людмила Геннадіївна

аспірантка

Науково-дослідного інституту публічного права

ЩОДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПРАЦІ НАДОМНИКІВ

Актуальність питання правового регулювання забезпечення безпеки праці надомників особливо зросла в період пандемії COVID-19. У зв'язку з запровадженням карантину в Україні у роботодавців виникло багато запитань щодо організації дистанційної роботи для своїх

працівників. Не дивлячись на те, що працівники виконуватимуть роботу віддалено, їх роботодавці все одно будуть нести відповідальність за забезпечення безпечного та здорового робочого середовища для них. Проблемою правового регулювання забезпечення безпеки праці при переведенні працівників на умови дистанційної/віддаленої роботи є те, що тривалий час запровадження такої роботи в Україні не мало під собою жодного правового підґрунтя. Єдиним нормативно-правовим актом, який надавав можливість організувати дистанційну роботу для працівників було Положення про умови праці надомників, затверджене постановою Держкомпраці СРСР і Секретаріату ВЦРПС № 275/17-99 від 29.09.1981 [1], яке є чинним і сьогодні. Проте у зазначеному нормативно-правовому акті ще радянських часів не знайшли свого відображення норми щодо забезпечення охорони та безпеки праці за умови віддаленої роботи працівника.

Із запровадженням карантину законодавець передбачив можливість дистанційної роботи у Прикінцевих положеннях Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» № 530-IX від 17.03.2020 [2]. Іще одним нормативно-правовим актом, яким, зокрема, було внесено зміни до Кодексу законів про працю України та врегульовані певні питання дистанційної роботи працівників, став Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» № 540-IX від 30.03.2020 (набрав чинності 02.04.2020) [3]. Змінами до ст. 60 КЗпП законодавець вперше запроваджує дефініцію «дистанційна (надомна) робота» та роз'яснює, що це така форма організації праці, коли робота виконується працівником за місцем його проживання чи в іншому місці за його вибором, у тому числі за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, але поза приміщенням роботодавця [4]. Також, відповідно до нової редакції ст. 24 КЗпП у випадку виконання роботи дистанційно, між сторонами укладається трудовий договір [4]. Проте, ст. 60 КЗпП передбачає, що на час загрози поширення епідемії, пандемії та/або на час загрози військового, техногенного, природного чи іншого характеру умова про дистанційну (надомну) роботу та гнучкий режим робочого часу може встановлюватися у наказі (розпорядженні) власника або уповноваженого ним органу без обов'язкового укладення у письмовій формі трудового договору про дистанційну (надомну) роботу [4]. Варто зазначити, що, на жаль, зміни в законодавстві, які передбачають дистанційну(надомну) роботу, не відобразили норм щодо охорони та безпеки праці надомників, хоча на роботодавця і надалі покладається обов'язок забезпечити безпеку та охорону праці за тих умов, які він не в змозі контролювати. Це означає, що роботодавець повинен забезпечити безпечні, здорові та гігієнічні умови, за яких робітники працюватимуть дистанційно. Зрозуміло, що для роботодавців може бути недоцільно забезпечувати таких працівників тими ж самими умовами, якими вони користуються при роботі в офісі. Не дивлячись на це, роботодавець зобов'язаний попереджувати ризики і небезпеки, які постають перед працівниками при віддаленій роботі.

Роботодавець повинен провести оцінку ризиків, розглянути питання вентиляції на робочому місці, провітрювання, температури, освітлення, технічне оснащення (комп'ютер, монітор, електричні шнури, тощо), тобто оцінити робоче місце співробітника. За звичайних

обставин роботодавець має можливість перевірити робоче місце для дистанційної (надомної) роботи свого працівника особисто, проте за умов, зокрема, епідемії, коли така можливість відсутня, роботодавець зобов'язаний використовувати альтернативні методи оцінки місця роботи надомника, в тому числі, використовуючи віртуальні можливості проведення такої перевірки. Якщо така перевірка неможлива, роботодавець повинен провести інструктаж з охорони та безпеки праці, проінформувати про можливі небезпеки та ризики під час надомної роботи.

Станом на сьогодні чинні нормативно-правові акти не містять понятійного апарату визначення «робоче місце», що також призводить до складнощів правового регулювання забезпечення безпечних умов праці за умови віддаленої роботи. Для розуміння суті й визначення цього поняття можна звернутися до Методичних рекомендацій щодо визначення робочих місць, схвалених протоколом Міністерства праці та соціальної політики України від 21.06.1995 №4[5]. Відповідно до Методичних рекомендацій № 4 робоче місце характеризується наявністю закріпленої зони, технічних засобів (основних виробничих і невиробничих фондів, інструменту, приладів, інвентарю) або їх сукупності, необхідної для виробництва продукції, надання послуг, виконання робіт або установчих послуг. У Методичних рекомендаціях № 4 проведено класифікацію робочих місць за основними ознаками, зокрема, за належністю, зазначено, що надомниками є робітники, робоче місце яких співпадає територіально з місцем їх мешкання, їх робочі місця оснащені в основному інструментом, приладами та невеличкими верстатами [5]. Отже, на нашу думку, під робочим місцем можна розуміти будь-яке приміщення або місце, яке характеризується наявністю необхідного технічного обладнання та устаткування, де працівник перебуває під час виконання своїх трудових обов'язків та може їх виконувати. На сьогодні ані діюче законодавство, ані наукові дослідження вітчизняних вчених не містять визначення «робоче місце». Ми вважаємо, що закріплення цієї дефініції у нормативно-правових актах матиме регуляторне значення.

Підсумовуючи наведені міркування можна зробити висновок, що хоч тепер норми Кодексу законів про працю України і містять положення щодо дистанційної (віддаленої) роботи, проте вони не регулюють питань, пов'язаних з безпекою праці для таких категорії працівників. А отже, національне законодавство України в сфері правового регулювання забезпечення безпеки праці для надомників у повній мірі не відповідає міжнародним стандартам у цій сфері, а тому потребує удосконалення та оновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про затвердження Положення про умови праці надомників: постанова Держкомпраці СРСР і Секретаріату ВЦРПС № 275/17-99 від 29.09.1981, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0275400-81>.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17.03.2020 № 530-ІХ//Голос України. 17.03.2020, № 51.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30.03.2020 № 540-ІХ//Голос України. 02.04.2020, № 62.

4. Кодекс законів про працю України: Закон України: від 10 груд. 1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.

5. Методичні рекомендації щодо визначення робочих місць: протокол Міністерства праці та соціальної політики України від 21 червня 1995 № 4, URL: <https://ligazakon.net/document/FIN10624>.

Науковий керівник: Подорожній Є. Ю., д.ю.н, професор, професор кафедри трудового та господарського права факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ.

*Правник Світлана Олексіївна
студентка 2 курсу 6 групи
Інституту прокуратури та кримінальної
юстиції НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПРАЦІ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Право на працю – одне з найважливіших прав людини і громадянина. Працевлаштування осіб з інвалідністю в Україні на сьогодні залишається проблематичним питанням. Нині суспільство ставиться до осіб з обмеженими фізичними можливостями, спираючись на стереотипи, вважаючи таких осіб непрацездатними. В цьому контексті видається доцільним проаналізувати чинні правові норми, спрямовані на сприяння працевлаштуванню осіб з інвалідністю, і на основі цих положень запропонувати певні підходи, які варто розглянути як варіант покращення непростого становища чималої когорти осіб з особливими потребами з метою уникнення їх дискримінації.

Право громадян, у тому числі осіб з інвалідністю, на працю закріплено у ч. 1 ст. 43 Конституції України, у якій зазначається, що «кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується». Особливості правового регулювання праці осіб з інвалідністю, окрім Основного Закону, знайшли відображення в Кодексі законів про працю України (далі – КЗпП), Законах України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю» від 21.03.1991 р. № 875-ХІІ, «Про охорону праці» від 14.10.1992 р. №2694-ХІІ, «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 06.10.2005 р. №2961-IV тощо. Важливе значення щодо соціального захисту та працевлаштування осіб з інвалідністю мають норми Конвенції МОП №159 «Про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів», Декларації ООН «Про права інвалідів», Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Про стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів», Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю.

Н. Биба у науковій роботі «Правове регулювання трудових відносин з інвалідами» наголосила на необхідності регламентації трудових відносин з особами з інвалідністю, яка не суперечила б ідеям рівності й соціальної справедливості, у межах реалізації цими особами конституційного права на працю. Авторка дотримується позиції, що «інвалід — це особа зі стійким розладом функцій організму, зумовлених фізичними, психологічними, сенсорними, соціальними, культурними чи іншими бар'єрами, які не дозволяють їй належним чином реалізовувати свої трудові права, а також бути інтегрованою в суспільство і брати участь у житті родини або своєму оточенні на таких же засадах, як і інші члени соціуму» [1, с.19].

Принагідно слід зауважити, що науковці по-різному трактують сутність, ознаки та зміст соціально-правового статусу осіб з інвалідністю. Л. Шумна доцільно зазначає, що правовий статус являє собою «сукупність загальних, спеціальних та індивідуальних прав і обов'язків осіб зі стійким розладом функцій організму, закріплених державою в юридичних нормах, які відображають специфічні потреби інвалідів, рівень і правові гарантії їх забезпечення» [2, с. 9]. М. Лукашевич і Д. Пузіков наголошують, що реалізація права осіб з інвалідністю на працю вимагає створення низки умов – економічних, правових, фінансових, організаційних, науково-методичних, інформаційно-освітніх і соціально-психологічних [3, с. 30]. О. Тищенко відзначає, що очевидним і закономірним кроком з реформування правового становища осіб з інвалідністю є забезпечення його доступності та адекватності рівню життя у суспільстві й державі, у тому числі з урахуванням міжнародних і, зокрема, європейських стандартів [4, с. 253-265].

До речі, питання працевлаштування осіб з особливими потребами є проблематичним: труднощі виникають з практичного застосування Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні». Відповідно до ст. 17 особи з інвалідністю володіють повнотою усіх прав, а щодо їх працевлаштування, створення належних і безпечних умов праці, з метою реалізації їх творчих і виробничих здібностей та з урахуванням індивідуальних програм реабілітації особам з інвалідністю надано право працювати на підприємствах, в установах, організаціях із звичайними умовами праці, в цехах і на дільницях, де застосовується праця такої категорії осіб. Спираючись на вищезазначене можна стверджувати, що з одного боку, зазначена когорта осіб володіє усіма трудовими правами, що й особи без інвалідності, проте з іншого, держава створює низку гарантій для людей з інвалідністю, метою яких є їх залучення до ринку праці. Згідно із ч. 6 ст. 46 Закону України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-VI: «Підбір підходящої роботи для осіб з інвалідністю здійснюється відповідно до їх професійних навичок, знань, індивідуальної програми реабілітації та з урахуванням побажань щодо умов праці». Зокрема, відповідно до вимог ч. 3 ст. 26 КЗпП під час прийняття на роботу не встановлюється випробування для осіб з інвалідністю, направлених на роботу відповідно до рекомендації медико-соціальної експертизи.

Не менш важливим і достатньо актуальним питанням на сьогодні залишається процес працевлаштування роботодавцем осіб з інвалідністю. Виходячи з норм ч. 1 ст. 19 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю» для підприємств, установ, організацій устанавлюється норматив робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю у розмірі чотирьох відсотків середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за рік, а якщо на підприємстві працює від 8 до 25 осіб, - у кількості одного робочого місця. Зазначена система має назву «quota-levysystem» (система квотувань-відрахувань), яка успішно діє у країнах-членах ЄС, зокрема Франції, Німеччині, Польщі. Відповідно до ст. 188-1 КУпАП запроваджено штраф керівникам підприємств та приватним підприємцям за невиконання нормативу працевлаштування осіб з інвалідністю та за неподання звіту до Фонду соціального захисту інвалідів.

Відповідно до ст. 172 КЗпП для таких працівників на їх прохання може бути встановлено неповний робочий день або неповний робочий тиждень і створено пільгові умови

праці. Причому таке зменшення встановлюється шляхом: зменшення тривалості щоденної роботи, зменшення кількості днів роботи протягом тижня або одночасного зменшення кількості днів і тривалості щоденної роботи. Зокрема, тривалість відпустки залежить від встановленої групи інвалідності: для інвалідів I і II груп передбачена відпустка у 30 календарних днів, а особам з інвалідністю III групи – 26 календарних днів (ч. 7 ст. 6 Закону України «Про відпустки»).

Суттєвою гарантією працевлаштування осіб з інвалідністю є можливість повністю або частково працювати вдома. Зокрема, у ст. 18 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» зазначено, що особам з інвалідністю, які не мають змоги працювати на підприємствах, в установах, організаціях, центральний орган виконавчої влади у сфері соціальної політики сприяє у працевлаштуванні з умовою про виконання роботи вдома. Беручи до уваги фізіологічні особливості осіб з обмеженими фізичними можливостями, то дистанційна зайнятість для останніх має чимало суттєвих переваг: зазначеним особам не потрібно долати труднощі, щоб дістатися до місця роботи; працівники залишаються в колі сім'ї і мають більше можливостей для вирішення проблем зі здоров'ям; є змога для самостійного регулювання часу перерв протягом робочого дня відповідно до потреб, обумовлених станом здоров'я.

Незважаючи на наявність зазначених прав, законодавче забезпечення працевлаштування, залучення осіб з інвалідністю до продуктивної праці залишається слабким місцем у нашій державі. Таким чином, для вирішення питання щодо ефективного і належного працевлаштування осіб з інвалідністю необхідно внести зміни до законодавства. Держава має створити такі умови для роботодавців, щоб особи з обмеженими можливостями були не проблемою чи тягарем, а такими ж затребуваними і бажаними як і всі інші працівники. Більшість роботодавців, посилаючись на відсутність фінансових можливостей, не проводять цілеспрямовану роботу по створенню спеціалізованих робочих місць. А тому доцільним видається змінити систему примусу роботодавця до працевлаштування на вектор стимулювання і заохочення з боку держави: запровадити преміальні виплати за кожен особу із обмеженими можливостями, найняту понад мінімальну квоту, а також компенсувати витрати на створення (переобладнання) робочих місць для них. Спеціальні робочі місця вимагають додаткових заходів з організації праці, включаючи адаптацію основного і допоміжного обладнання, технічне й організаційне оснащення, забезпечення технічними пристосуваннями з урахуванням індивідуальних можливостей. Нерідко особи, які належать до когорти тих, хто з «особливими потребами» вказують на наявність побутових незручностей, а саме: відсутність пандусів; наявність турнікетів, вузьких дверей і часто не працюючих ліфтів. На нашу думку, для зазначеної категорії осіб при працевлаштуванні варто запровадити ознайомче стажування, яке дасть змогу ближче познайомитися з професією і реальними життєвими ситуаціями на робочому місці. Існує чимало професій, що є небезпечними для такої категорії осіб, адже мають свої ризики. До них, з нашої позиції, можна віднести такі професії: пілоти, військовослужбовці, пожежники, шахтарі, будівельники (промислові альпіністи), далекобійники, охоронці. Нерідко, як показує життєвий досвід, люди з інвалідністю можуть бути і стають висококласними фахівцями. Вони соціально активні, а ще надихають багатьох, у тому числі й здорових.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Биба Н. М. Правове регулювання трудових відносин з інвалідами: автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня к.ю.н. зі спеціал.: 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення/НУ «НЮА ім. Ярослава Мудрого». Х. 2011. 20 с
2. Шумна Л.П. Правові основи реабілітації інвалідів в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Л.П. Шумна; Нац. ун-т внутр. справ. Х., 2003. 19с.
3. Лукашевич М. П. Критерії ефективності працевлаштування інвалідів. Актуальні проблеми професійної самореалізації осіб з особливими потребами на ринку праці: матеріали кругл. столу, Київ, 12 груд. 2007 р. Київ, 2008. С. 29–38.
4. Тищенко О. В. Право соціального забезпечення України: теоретичні та практичні проблеми формування і розвитку галузі: моногр. К., 2014. 394 с.

Науковий керівник: к. ю. н, доцент, доцентка кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Н. М. Швець

*Столяренко Сніжана Валеріївна
Студентка 2 курсу господарсько-правового
факультету НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ЩОДО ВИРІШЕННЯ ПИТАННЯ СТАТУСУ БЕЗРОБІТНОГО

На сьогодні Україна займає 4 місце по рівню безробіття, це не найліпші показники для радості за країну. Безробіття взагалі це соціально-економічне явище, за якою частина осіб не змогла реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати як джерело існування. Причинами безробіття в Україні є міграція робочої сили, важкі умови праці, нерегулярна чи взагалі відсутня заробітна плата та нехватка робочих місць. Для того щоб рівень безробіття був нижчий ніж в інших країнах Європи, держава сприяє реалізації державної політики у сфері зайнятості населення. Шляхами вирішення проблеми безробіття є заохочення підприємства до створення нових робочих місць та виділення квоти для тих хто цього потребує, розвиток професійно-технічної освіти та сприяння зайнятості молоді.

Щодо розвитку професійно-технічної освіти, то державна служба зайнятості забезпечує працівникам, які втратили постійне місце роботи здобування нової професії, або проходження перекваліфікації, якщо це дозволено законом. Все це робиться для того щоб та частина населення яка залишилася без засобів існування, змогла реалізувати своє право на працю.

Не менш важливий напрям в вирішенні питання статусу безробітного є сприяння зайнятості молоді. Держава реалізує цільові та загальнодержавні програми, які повністю присвячені молодіжній зайнятості або частково передбачають вирішення питання в цій галузі. В цьому напрямі основними аспектами є заохочення підприємств у прийомі та професійній підготовці молоді на виробництві, другий аспект забезпечення професійної підготовки та наступне працевлаштування, адже в нашій країні близько 50 тис. юнаків та дівчат, які після вищих навчальних закладів освіти ще не працювали та не можуть знайти місце для працевлаштування. Третій аспект у даному напрямі це розробка молодіжних програм та залучення у ці програми молодь країни. Існує низка нормативно-правових актів для

регулювання даного питання , вони сприяють реалізації та дотримання напряду в нашій державі.

Важливим аспектом в подоланні безробіття в Україні є державна допомога по безробіттю для частково зайнятих працівників або взагалі незайнятих. Наразі всім громадянам, які цього потребують виплачується вихідна допомога, яка допомагає нашим співвітчизникам мати джерело для існування.

На мою думку, можна ще створити приватні біржі праці , які також зможуть допомагати населенню у питанні працевлаштування. В таких біржах працівники більш зацікавлені у працевлаштуванні своїх клієнтів, адже їм можуть надаватися бонуси за працевлаштування безробітних клієнтів . Відкриття приватних бірж праці може стати нових та ефективним напрямом розвитку державної політики Україні , який може допомогти частково позбавитися великого рівня безробіття.

Зважаючи на вищевикладений матеріал можна дійти висновку , що питання безробіття в Україні є актуальний на сьогоднішній час . Таке важливе питання потрібно вирішувати у всіх галузях суспільного життя , тільки в такому випадку можна дійти позитивних результатів та вирішити це питання на національному рівні , якщо ж така формула не буде дотримана в настільки важливому питанні , то рівень безробіття в Україні буде тільки зростати , а це може призвести до безвихідності громадян , які повинні будуть красти та доставати гроші іншими незаконними шляхами.

Чала Катерина Андріївна

Студентка 2 групи, 2 курсу

*Інституту підготовки кадрів для органів
юстиції України*

НЮУ ім. Ярослава Мудрого

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ГАРАНТІЇ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Будь-яка демократична держава прагне сформувати єдину систему гарантій реалізації прав і свобод своїх громадян, оскільки саме вони сприяють реальній можливості використання закріплених законом прав і свобод. Згідно з Конституцією України характерними рисами України як соціальної держави є соціальна спрямованість економіки, гарантування реалізації соціальних прав громадян, серед яких право на соціальний захист і достатній рівень життя, про що зазначив Конституційний Суд України у своєму рішенні від 17 березня 2005 року № 1-рп/2005. Саме тому це зобов'язує державу відповідним чином регулювати процеси в економіці, розробляти та втілювати справедливі й ефективні форми перерозподілу суспільного доходу з метою забезпечення добробуту громадян.

Наразі вагомого значення набуло саме право на працю, закріплене в Основному законі, а саме в ст. 43, що передбачає поряд з цим правом позитивний обов'язок органів державної влади, оскільки державна політика у сфері охорони праці згідно зі ст. 4 Закону України «Про охорону праці» спрямована на створення належних, безпечних і здорових умов праці, недопущення нещасних випадків та професійних захворювань. Тобто держава поклала на себе обов'язок забезпечити ряд гарантій для реалізації цього права, що включає безпечні і здорові умови праці, заробітну плату, не нижчу від визначеної законом, а також рівні можливості у

виборі професії, заборону примусової праці та використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для здоров'я роботах. Варто звернути увагу на те, що основні гарантії працівників визначені в главі 8 Кодексу законів про працю України, однак у кожній галузі існує ще ряд нормативно-правових актів, що забезпечують також і додаткові. Загалом Законом України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» встановлено, що основні державні соціальні гарантії передбачають дотримання розміру мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії за віком, неоподатковуваний мінімум доходів громадян, розміру державної соціальної допомоги та інших виплат. З цього випливає важливість наявності та забезпечення таких гарантій, оскільки саме вони є основним джерелом існування і тому не можуть бути нижчими від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Відтепер у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби COVID-19 гостро постало питання щодо забезпечення медичних працівників, діяльність яких спрямована на захист населення від інфекційних хвороб, додатковими гарантіями поряд з основними, закріпленими в Законі України «Про захист населення від інфекційних хвороб». Це впливає з того, що суспільство і держава відповідальні перед сучасним і майбутніми поколіннями за рівень сфери охорони здоров'я і збереження генофонду українського населення, гарантують пріоритетність охорони здоров'я у сфері дії держави, поліпшення умов праці, побуту і відпочинку населення, розв'язання екологічних проблем, покращення надання медичної допомоги та втілення здорового способу життя.

Саме тому Верховною Радою України, як єдиним законодавчим органом, зроблено перші кроки для втілення додаткових гарантій працівникам закладів охорони здоров'я. По-перше, 30.03.2020 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» № 540-IX, здобутком якого стало гарантована виплата надбавок, що складає 300 відсотків заробітної плати, працівникам сфери охорони здоров'я, які беруть участь у ліквідації COVID-19. Окрім цього Верховна Рада України нещодавно прийняла два закони, покликані надати медичним працівникам додаткові соціально-економічні гарантії. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з метою підвищення спроможності системи охорони здоров'я України протидіяти поширенню коронавірусної хвороби COVID-19», прийнятий 07.05.2020, встановлює підвищення розміру допомоги по тимчасовій непрацездатності медичним працівникам, які самоізолювалися через контакт з хворими на COVID-19 під час виконання професійних обов'язків – до 100 відсотків середньої заробітної плати незалежно від страхового стажу. Також їм має постійно проводитися посилене тестування на амбулаторному та стаціонарному рівнях. Того ж дня народними депутатами України був прийнятий Закон України «Про внесення змін до статті 39 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» (щодо додаткових гарантій прав медичних та інших працівників, зайнятих у сфері захисту населення від інфекційних хвороб, та членів їх сімей)», який закріплює за працівником, а в окремих випадках – і його сім'єю страхові виплати у нормованих розмірах. Отже, такі виплати, по-перше, будуть здійснюватися у разі встановлення групи інвалідності протягом 1 календарного року, причиною якої стало захворювання коронавірусною хворобою. По-друге, грошова сума буде виплачуватися одноразово у разі

смерті працівника, який працював в умовах ризику зараження збудниками інфекційних хвороб у закладах охорони здоров'я або державній науковій установі.

Таким чином, наразі є нагальна потреба встановити нові ефективні гарантії медичним фахівцям через високий ступінь ризику їх зараження коронавірусною хворобою, оскільки на теренах нашої країни перевага все ж надається захисту прав пацієнтів та майже не приділяється увага захисту прав медичних працівників. Тому перспективи подальшого розвитку полягають у розробці органами законодавчої та виконавчої влади України комплексу нормативно-правових актів, що у повній мірі забезпечать їх трудові права і гарантії збереження здоров'я, врегулюють особливості професійної діяльності працівників охорони здоров'я.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри трудового права Луценко Олена Євгенівна.

Щербакова А.В.

*Студентка II курсу НЮУ ім. Ярослава Мудрого
Інституту прокуратури та кримінальної
юстиції*

*Науковий керівник: Авескулов В.Д.
асистент кафедри трудового права
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ТРУДОВИЙ ДОГОВІР ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Трудовий договір виступає основною формою реалізації права на працю, підставою виникнення трудових правовідносин, що створює юридичну базу для їх функціонування. Статтею 43 Конституції України встановлено, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб [1].

Відповідно до статті 21 Кодексу законів про працю України трудовим договором є угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін [2].

Що стосується співвідношення трудового договору та трудових правовідносин, то логічно зауважити, що у випадку, якщо в основі виникнення трудових відносин лежить трудовий договір, то вони перетворюються у трудові правовідносини. Але варто зазначити, що бути юридичним фактом – не єдина функція трудового договору, але основна.

Як зазначає Е.Н. Бондаренко, у порівнянні з іншими юридичними фактами (у широкому їх розумінні) трудовий договір спричиняє не просто юридичні наслідки, а виникнення правовідносин, наділених певним змістом, тобто трудовий договір – це угода про зміст трудових правовідносин. Таким чином, трудовий договір – це юридичний факт для виникнення трудових правовідносин або один із юридичних фактів. Якщо правовідносини виникають тільки з трудового договору то його значення як юридичного факту стає стовідсотковим. Проте може бути і складний юридичний склад, до якого крім трудового договору можуть входити різні юридичні факти (договір про навчання, нормативний або індивідуальний акт, різногалузеві юридичні факти) [4, с.18].

У статті 21 Кодексу законів про працю України згадується лише трудовий договір. Інші юридичні факти, що входять до юридичних фактичних складів разом з трудовим договором (обрання за конкурсом, призначення на посаду тощо), передбачені іншими нормативними актами про працю. Більш чітко це питання розглядається в ч. 2 ст. 31 Трудового кодекса, де встановлено: «Підставою для виникнення трудових відносин є трудовий договір. У випадках, передбачених законодавством, установчими документами або нормативними актами роботодавця, колективним договором, трудовий договір укладається (змінюється) на підставі:

- 1) призначення на посаду;
- 2) обрання на посаду;
- 3) результатів конкурсу;
- 4) рішення суду» [3].

На думку Я.В. Сімутіної, сам трудовий договір можна розглядати як складний юридичний факт, оскільки трудовий договір як підстава виникнення трудових відносин складається з таких елементів: заява працівника про прийняття на роботу, ознайомлення працівника з наказом, проведення інструктажу, фактичний початок роботи [6, с.288].

Трудові відносини виникають із встановленого у трудовому договорі дня початку роботи також у разі, якщо працівник не розпочав роботу у відповідний день у зв'язку з хворобою або іншими поважними причинами, визначеними сторонами трудового договору. Отже, важливо розмежовувати момент укладення трудового договору і момент виникнення трудових відносин. Трудові відносини виникають із встановленого у трудовому договорі дня початку роботи, а трудовий договір набирає чинності з моменту досягнення згоди щодо умов трудового договору між його сторонами [5, с.125].

Виходячи з аналізу опрацьованих джерел та чинного трудового законодавства можна зробити висновок, що факт укладення трудового договору виступає юридичним фактом, а саме підставою виникнення трудових правовідносин. При цьому важливо розмежовувати момент укладення трудового договору і момент виникнення трудових відносин. Трудові відносини виникають зі встановленого у трудовому договорі дня початку роботи, а трудовий договір — з моменту досягнення згоди щодо умов трудового договору між його сторонами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція України від 28.06.1996 року: офіц. текст // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1971. – № 50. – Ст. 375.

3. Проект Трудового кодексу № 1658 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=1658&sk1=9
4. Бондаренко Е.Н. Трудовой договор как основание возникновения правоотношения. – М.: Юридический центр Пресс. – 2004. – 228 с.
5. Вишневецька С.В., Такаджі Л.Г. Трудовий договір як підстава виникнення трудових правовідносин / С.В. Вишневецька, Л.Г. Такаджі // Юридичний вісник. – 2016. – № 2 . – С.124-127
6. Сімутіна Я.В. Трудовий договір як юридичний факт / Я.В. Сімутіна // Університетські наукові записки. – 2016. - № 59. – С.283-290

Секція Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право;

Оксана Григорівна Бортнік
доцент, кандидат юридичних наук, доцент
кафедри
цивільно-правових дисциплін факультету № 4
Харківського національного університету
внутрішніх справ

Тетяна Сергіївна Білозор
курсант групи 301 факультету № 4
Харківського національного університету
внутрішніх справ

**ОБМЕЖЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ
ПІД ЧАС ДІЇ КАРАНТИННИХ ЗАХОДІВ**

Відповідно до ст. 22 Конституції України при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Таким чином, разом із положеннями ст. 8 та 64 Конституції України імпліцитно закріплено вимоги щодо обмежень прав і свобод, що відповідають основним транснаціональним стандартам, які у значенні Конвенції з захисту прав людини та основоположних свобод, практики Європейського суду з прав людини та інших міжнародних організацій відповідають принципу пропорційності як умові та необхідному наслідку реалізації принципу верховенства права. Основними засадами, яким повинні відповідати обмеження суб'єктивних прав, є їх встановлення законом та відповідно до закону. Правовий припис, яким встановлюються обмеження права, повинен бути таким, щоб не допустити свавілля з боку особи, яка буде застосовувати заходи, а отже, повинен бути доступним та чітко визначеним та сформульованим. Таке положення є гарантією принципу правової визначеності. Обмеження права є допустимим, якщо воно призначене для легітимної мети; заходи повинні бути придатними для досягнення цієї мети; вжиті заходи повинні бути необхідними у зв'язку з тим, що не існує інших, які могли б аналогічним чином досягти тієї ж мети з меншим ступенем обмеження; мусить існувати сумірний зв'язок між важливістю досягнення мети та обмеженням права (пропорційність у вузькому значенні) [1].

У цивільному процесі положення щодо пропорційності врегульовано положеннями ст. 11 ЦПК України, які безпосередньо стосуються визначення судом порядку здійснення провадження у справі через встановлення обставин, в умовах яких можливо допустити обмеження щодо здійснення певного процесуального права учасника процесу. У цьому контексті постає питання з визначення співвідношення розсуду законодавця при нормативному закріпленні правообмежень та розсуду суду під час розгляду конкретної цивільної справи при встановленні процесуальних правообмежень, що встановлюються законом тимчасово, зокрема, з підстав дії надзвичайних обставин – карантинних заходів.

Загалом поділяючи наукову позицію про віднесення правових обмежень до способів правового впливу, який є відмінним від правового регулювання [2; 3], слід відзначити й про відмінність способів правового впливу та способів правового регулювання. Способами правового впливу є відповідні правові стимули та правові обмеження, що мають ціннісно-мотиваційний вплив позитивного чи негативного характеру на інтереси особи. Їх системна дія у праві проявляється в тому, що вони отримують відповідне відображення у механізмі правового регулювання у нормах права через відповідні способи (дозволи, зобов'язання, заборони), юридичні факти, правові санкції тощо, впливаючи тим самим на здійснення суб'єктивного права.

Правові стимули та обмеження щодо порядку реалізації процесуального права можуть бути виражені через певні умови переборного або непереборного характеру, наявність або відсутність яких дозволяє чи не дозволяє здійснення правомочностей, що складають зміст права. Такими умовами в рамках встановлення процедури реалізації права є й юридичні факти, з якими закон пов'язує виникнення, зміну чи припинення процесуальних правовідносин, що встановлюються гіпотезою правової норми. Тому правовими обмеженнями процесуальних прав можна визнати встановлені нормами цивільного процесуального права межі юридично дозволеної поведінки та умови реалізації права (зокрема, порядок його реалізації), що обумовлені необхідністю та придатністю для досягнення легітимної мети.

До відповідних умов реалізації права, зокрема, можна віднести й процесуальні строки, які можуть встановлюватись законом або судом, перебіг яких може мати значення правоутворюючих, правозмінних та присічних юридичних фактів. Відповідно до п. 3 ст. 12 Закону України від 30 березня 2020 року № 540-IX [4] певні процесуальні строки у цивільному процесі продовжуються на строк дії карантину з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби. Такі заходи мали на меті створити правові стимули у якості пільгових умов для реалізації учасниками справи свої процесуальних прав та виконання обов'язків, враховуючи соціальні та економічні обмеження, обумовлені карантинном. Втім, відповідними положеннями не встановлено можливості продовження або зупинення, зокрема, строків для відкриття провадження у справі. Водночас щодо значної кількості позовних заяв, поданих під час дії карантину, судами процесуальні рішення щодо відкриття за ними проваджень приймалися через місяць і більше. Значна кількість справ, що стосуються захисту прав дітей (позбавлення батьківських прав, відібрання дитини, визначення місця проживання дитини), осіб, які потребують призначення опікуна чи піклувальника, їх заміни, звільнення від повноважень опікуна або піклувальника у разі невиконання особою своїх обов'язків, порушення прав підопічного та інших залишились на тривалий строк на етапі «призначено складу суду», а згодом розгляд справ був призначений не з дня надходження заяви до суду, а з дня набрання чинності ухвалою про відкриття провадження у справі. У цьому контексті слід зазначити, що не передбачені законом правообмеження є порушенням порядку відправлення правосуддя.

Щодо законодавчого закріплення продовження строків розгляду справ, що на практиці вплинуло на додаткові затримки у вирішенні справ, слід зазначити, що відповідні заходи із очевидністю були необхідними та обґрунтовані легітимною метою. Водночас залишились неврегульованими критерії розсуду суду щодо меж такого продовження, зважаючи на

особливе значення певних справ для осіб, в інтересах яких вирішується справа, захисту прав у тих випадках, коли строки є визначальними. Отже, відповідні зміни до цивільного процесуального законодавства хоча й мали мету забезпечення прав учасників процесу, водночас допустили неправомірні правозастосовні правообмеження.

Дотримання принципу пропорційності правообмежень є однією з основних умов пропорційності прийнятих державою заходів під час надзвичайних обставин у країні за умови дії карантину [5]. Заходи, які встановлюються законом навіть за таких умов, не повинні мати приводу для необґрунтованого розсуду суду. Зважаючи на істотні складові принципу пропорційності, слід виходити зі збереження суті права, здійснення якого може бути обмежено навіть при передбаченні позитивних способів правового впливу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ariel L. Bendor, Tal Sela. How proportional is proportionality? *International Journal of Constitutional Law*, Volume 13, Issue 2, April 2015, P. 530-544. URL : <https://doi.org/10.1093/icon/mov028> <https://academic.oup.com/icon/article/13/2/530/735723> (дата звернення: 20.05.2020).
2. Малько А. В. Стимулы и ограничения в праве : 2 изд. перераб. и доп. М. : Юрист, 2004. 250 с.
3. Калюжний Р. А., Лапка О. Я., Пікуля Т. О. Правові стимули в механізмі правового стимулювання. К. : «МП Леся», 2013. 204 с.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID19): Закон України від 30.03.2020 № 540-IX. *Офіційний вісник України*. 2020. № 30. Ст. 1059.
5. Respecting democracy, rule of law and human rights in the framework of the COVID-19 sanitary crisis: a toolkit for member states: 07.04.2020 № SG/Inf(2020)11 / Council of Europe. URL:<https://rm.coe.int/sginf-2020-11-respecting-democracy-rule-of-law-and-human-rights-in-th/16809e1d91> (дата звернення: 22.05.2020).

Цувіна Тетяна Андріївна
доцент кафедри цивільного процесу
НЮУ ім. Ярослава Мудрого

АКТИВНІСТЬ СУДДІ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ТА ЙОГО НЕУПЕРЕДЖЕНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД

Неупередженість суду є невід'ємним елементом права на справедливий судовий розгляд у цивільних справах у контексті п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. Наразі особливої актуальності у контексті проблематики неупередженості суду набувають питання, пов'язані із можливими ризиками упередженості суддів, що пов'язані із їх активністю у соціальних мережах. У національному та зарубіжному правопорядках трапляються випадки, коли сторони заявляють відвід судді, наприклад, на підставі того, що останній та адвокат іншої сторони є "друзями" у певній соціальній мережі, що, на їх думку, породжує сумніви в упередженості судді. Наприклад, у 2018 р. Верховний Суд

Флориди у справі “*Law Offices Herssain and Herrsain, P. A. v. United Servises Automobile Association*”, розглядаючи заяву про відвід судді, яка обґрунтовувалась тим, що суддя та адвокат протилежної сторони були “друзями” у мережі Facebook, дійшов висновку, що самого лише факту такої “дружби” недостатньо для відводу судді [1]. Варто погодитися із тим, що один лише факт “дружби” адвоката та судді у мережі Facebook не свідчить про наявність упередженості останнього, проте, у деяких випадках якість, інтенсивність та природа взаємозв’язків, що можуть проявлятися, зокрема, в коментарях, дописах, повідомленнях суддів, а також в іншій їх активності, може давати підстави для обґрунтованих сумнівів в упередженості суду.

Наразі соціальні мережі є важливим майданчиком для отримання інформації та спілкування. Крім того, такі інтернет-майданчики стають також корисними з точки зору ознайомлення суспільства із діяльністю судів та важливими новинами у правовій сфері. Поряд з цим, судді повинні пам’ятати про свою роль у суспільстві і дотримуватися правил етики суддів як у реальному, так і у віртуальному просторі. З цієї точки зору важливим є розроблення певних стандартів етичної поведінки суддів та представників інших юридичних професій у соціальних мережах.

Цікавим у цьому контексті є досвід Комітету із судової етики Каліфорнії, яким були розроблені певні правила та рекомендації щодо спілкування суддів у соціальних мережах. Так, серед факторів, які дозволяють оцінити можливість впливу адвокатів на суддю на основі активності в соціальних мережах, виокремлюються наступні: а) характер сайту в соціальних мережах: чим більш особистий характер сторінки, тим більша ймовірність того, що включення адвоката створить вигляд його особливого становища та поставить під сумнів здатність судді діяти неупереджено; б) кількість “друзів” на сторінці: чим більшою є кількість «друзів» на сторінці судді, тим меншою є ймовірність того, що хтось із учасників може вплинути на суддю; в) практика судді стосовно того, кого додавати до друзів: як і у випадку кількості людей на сторінці, чим більш всеохоплюючою є сторінка, тим менша ймовірність створити враження, що будь-який окремий учасник має особливе становище для впливу на суддю; г) як часто з’являється адвокат перед суддею: якщо ймовірність того, що адвокат дійсно постане перед суддею у певному провадженні, низька, то є більше шансів, що взаємодія буде вважатися допустимою, якщо ж адвокат із суддею часто беруть участь у одних і тих самих провадженнях, взаємодія є менш схожою на допустиму [2, с. 66].

Більш широка проблематика у цьому контексті виникає також у зв’язку із можливим коментуванням справ та сторін у соціальних мережах. У нещодавньому рішенні ЄСПЛ у справі “*Rustavi 2 Broadcasting Company LTD and Others v. Georgia*” [3] заявник скаржився на порушення неупередженості суду через ряд публікацій дружини судді, що розглядав його справу, у мережі Facebook, в яких вона висловлювала негативні погляди щодо телеканалу, який був стороною у справі, а також особисто щодо його генерального директора. У цій справі, перевіряючи наявність об’єктивної неупередженості судді, ЄСПЛ з’ясував два питання: по-перше, чи характер подібних заяв викликав об’єктивно виправдану занепокоєність щодо неупередженості судового перегляду спору щодо права власності на акції телеканалу, по-друге, чи можна сказати, що висловлені дружиною судді судження є такими, що мають асоціюватися із самим суддею. Оцінюючи ризики упередженості суду, ЄСПЛ зауважив, що

дружина не коментувала можливі варіанти вирішення справи, яку розглядав її чоловік, і пости у Facebook не можуть вважатися такими, що мали на меті вплив на його позицію у справі. Щодо другого аспекту зауважувалося, що вимога судової неупередженості не може заборонити членам родини судді висловлювати свої погляди на суспільні проблеми. Не можна виключити, що діяльність близьких членів сім'ї судді за певних обставин може негативно вплинути на сприйняття громадськістю неупередженості судді, проте у цій справі заявники не надали жодних доказів того, що заяви дружини в соціальних мережах вплинули на суддю під час розгляду справи. Під час того, як суддя відхиляв клопотання про відвід, він підкреслив, що його дружина ніколи не погоджувала з ним зміст її Facebook сторінки, і що він навіть не знав про існування таких постів. Зважаючи на зазначене, ЄСПЛ зробив висновок, що з точки зору стороннього спостерігача, суддя достатньо дистанціювався від публікацій своєї дружини у Facebook.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Law Offices Herstein and Herstein, P. A. v. United Services Automobile Association, Case № SC 17-1848, 2018. Fla. LEXIS 2209 (Fla. Nov. 15, 2018).*
2. Hamilton W. F. Face-off on Facebook: Judges and Lawyers as Social Media Friends in a Post-Herstein World. *Revista Forumul Judecatorilor*. Vol. 2019. № 2. P. 58-68
3. *Rustavi 2 Broadcasting Company LTD and Others v. Georgia, № 16812/17, 18 July 2019.*

Волкова Дар'я

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого

міжнародно-правовий факультет, 3 курс, 1

група

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЛІЦЕНЗІЙНОГО ДОГОВОРУ

Варто зазначити, що сьогодні в українському законодавстві існує досить велика кількість дискусійних питань стосовно ліцензійного договору, адже цей договір вважається одним із гарантів забезпечення майнових прав інтелектуальної власності.

Спочатку сформулюємо визначення ліцензійного договору, відповідно до ч. 1 статті 1109 - це договір, за яким одна сторона (ліцензіар) надає другій стороні (ліцензіату) дозвіл на використання об'єкта права інтелектуальної власності (ліцензію) на умовах, визначених за взаємною згодою сторін з урахуванням вимог законодавства. Вказану проблему досліджували Крижна В. М., Бажанов В.О., Цюпа Ю.О., Грабовська Г.М. та інші.

Ліцензійний договір є певним гарантом у сфері охорони результатів інтелектуальної та творчої діяльності, адже саме цей договір направлений забезпечити авторам та винахідникам захист від посягань на їхню творчість.

Необхідно підкреслити, що Цивільний Кодекс України у статтях 1107- 1112 та окремі нормативно-правові акти регулюють укладання ліцензійного договору. Проте, тут виникає певна суперечка, адже Закон України «Про авторське право і суміжні права» та Цивільний Кодекс України по-різному тлумачать окремі положення. Наприклад, варто порівняти статтю 33 зазначеного ЗУ та статті 1109 – 1110 ЦКУ.

Зокрема, стаття 33 зазначає, що зміст договору про передачу прав на використання твору відносить до істотних умов строк дії договору та території, на яку поширюється передаване право, хоча ЦКУ підкреслює, що сторонам у ліцензійному договорі необов'язково погоджувати зазначені умови. Тобто, виникає певна колізія у цивільному законодавстві України, яка ускладнює процедуру укладання ліцензійного договору, можливо, законодавцю варто надати роз'яснення щодо цього питання та внести відповідні зміни.

Належну увагу варто приділити правам, які підлягають захисту у зв'язку з порушення умов ліцензійних договорів. Дискусійність полягає у відсутності певної одностайної думки щодо того, які ж права варто захищати. Тобто, одні нормативні акти зазначають перелік цих прав, а інші лише зазначають загальні положення щодо права на захист або ж зовсім відсилають на чинне законодавство. Це також потребує певного перегляду, адже варто чітко встановити, які права потребують захисту і чому.

Не зовсім зрозумілою є також вимога щодо форми укладання договору. Частина 2 статті 1107 ЦКУ зазначає, що договір щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності укладається у письмовій формі. На мою думку, такі вимоги необхідно конкретизувати, а саме зазначити основні положення, які обов'язково мають бути вказані у договорі, тобто, тоді за умови, що такі положення будуть відсутні, можна буде вважати договір нікчемним.

Доопрацювання потребує й стаття 1107 ЦКУ, адже звертаючись до статті 1108 ЦКУ виникає досить цікаве питання, чому ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності стоїть на одному рівні з ліцензійним договором, адже все-таки стаття 1108 ЦКУ зазначає, що ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності може бути оформлена або як окремий документ, або бути складовою частиною ліцензійного договору.

Таким чином, стає зрозуміло, що ліцензія не може бути окремим договором, тому, напевно, її необхідно прибрати зі статті 1107 ЦКУ для того, щоб уникнути різних суперечок на практиці.

Наостанок варто зазначити, що ліцензійний договір вважається досить молодим у цивільному законодавстві, тому все ж необхідно забезпечити достатній рівень підготовки суддів до розгляду різноманітних спорів, щодо ліцензійних договорів. Також хотілось би запропонувати законодавцю знести зміни у чинний ЦКУ та усунути відповідні недоліки. Так можна запропонувати переглянути норми ЦКУ щодо ліцензійного договору та різні Закони України, адже на сьогоднішній день це одна із найбільших прогалин, що існує у цій сфері, а ще розширити вимоги щодо форми укладання договору та розмежувати, що ж саме належить до істотних умов строк дії договору.

Науковий керівник

*Бірюкова Алевтина Геннадіївна
доктор юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права №2
Національного Юридичного Університету
імені Ярослава Мудрого*

*Діхтяр Ольга Дмитрівна
Студентка 3 курсу, 2 групи
Міжнародно-правового факультету
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНУ «СУДОВЕ РІШЕННЯ» В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Підвищення доступності та ефективності судового захисту прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб – одне з основних завдань держави, яке виконується державними органами шляхом реформування судової системи та вдосконалення процесуального законодавства. Вдосконалення механізму судового захисту неможливе без урахування здобутків юридичної науки та аналізу існуючих проблем судової практики, що є одним з елементів наукових досліджень у сфері права, особливо цивільного процесуального права.

Серед об'єктів дослідження в науці цивільного процесуального права одними з найбільш дискусійних є позов та судові рішення.

Серед сучасних науковців, доробок яких істотно вплинув на розвиток вчення про судові рішення в цивільному процесі, слід назвати таких учених, як: М.С. Борисов, С.В. Васильєв, Р.О. Гаврік, К.В. Гусаров, С.К. Загайнова, І.О. Колотілова, В.В. Комаров, В.А. Кройтор, Р.М. Мінченко, Ю.В. Навроцька, П.І. Радченко, Т.В. Сахнова, В.П. Скобелєв, Г.В. Фазикош, С.Я. Фурса, С.М. Хорунжий, О.З. Хотинська, Ю.С. Червоний, О.М. Шиманович та ін.

Судове рішення як основний акт судової влади повинно відповідати вимогам процесуального закону та правилам діловодства, встановленим для офіційних документів. Завдяки Закону "Про доступ до судових рішень" кожен має можливість дати свою оцінку стилю викладення тексту судового рішення, культурі судочинства та, звичайно, культурі автора цього документа (судді), а зрештою — справедливості судової влади. Тому грамотне складання процесуальних судових документів має велике значення для підвищення культури судочинства і виховної ролі суду [1].

Судове рішення в цивільному процесі (у розумінні його як узагальнюючого поняття для всіх актів правосуддя, що ухвалюються в порядку цивільного судочинства) – це судовий акт, який у відповідній процесуальній формі (рішення, ухвали, постанови чи судового наказу) закріплює висновок суду щодо вирішення на основі верховенства права певної вимоги правового характеру або іншого юридичного питання, поставленого перед судом в процесі розгляду та вирішення цивільної справи з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Відповідно до ст. 258 «Види судових рішень» ЦПК України судові рішення викладаються у чотирьох формах – це ухвали, рішення, постанови і судові накази. Проте у застосуванні термінології слід відмітити деякі недоліки [2].

Як зазначає В.І. Тертишніков, використання узагальнюючого терміна «судові рішення» щодо ухвал, рішень, постанов і судових наказів є невдалим, оскільки в цивільному процесі

рішення є індивідуальним процесуальним документом. Також існують суперечності в самій назві ст. 235 і в її змісті, де йдеться про форми судових рішень [3].

Характерно, що в теорії цивільного процесу щодо ухвал і рішень часто вживається загальний термін «судові постанови». До речі, у ЦПК 1963 р. також використовувався даний термін і відповідно судові постанови поділялися на рішення, ухвали і постанови.

Згідно з чинним ЦПК України у порядку цивільного судочинства суди ухвалюють рішення, постановляють ухвали та видають судові накази.

Таким чином, залежно від змісту питання, яке вирішується судом, існує чотири види судових рішень: ухвали суду, рішення суду, постанови та судовий наказ.

Рішення суду – це судові рішення, якими розв'язується матеріально-правовий спір між сторонами, підтверджується наявність або відсутність певних фактів, тобто справа вирішується по суті. Від ухвал вони різняться тим, що ними захищаються порушені, невизнані або оспорювані права, свободи та інтереси.

Ухвалами вирішуються окремі процесуальні питання, які не пов'язані з вирішенням справи по суті, а також завершується провадження у справі без постановлення рішення. Ними оформляють відповіді суду на заявлені клопотання та заяви.

Судовий наказ – це особливий вид (форма) судового рішення, який одночасно виконує функцію виконавчого документа. Він видається у справах наказного провадження про стягнення з боржника грошових коштів або витребування майна за заявою особи, якій належить право такої вимоги [4].

Судові постанови – це підсумкові акти правосуддя судів апеляційної та касаційної інстанції, якими реалізується право особи на оскарження та перевірку судових рішень з метою виправлення судових помилок.

Загальною рисою, яка об'єднує всі види судових рішень, є те, що в них проявляється реалізація судової влади. ЦПК України чітко встановлює порядок і форму ухвалення рішень та постановлення ухвал суду.

Таким чином, можна зробити висновок, що застосування в одній статті родових понять, термінології є невдалою. Судове рішення має більш широке значення аніж рішення. Судове рішення включає в себе чотири види: це рішення, ухвали, постанови і судові накази.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути: монографія / В.В. Комаров, К.В. Гусаров, Н.Ю. Сакара та ін.; за ред. В.В. Комарова. Х.: Право, 2016. 848 с.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 року № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44. Ст.356.
3. Цивільний процес: Підручник / за заг. ред. Р.М. Мінченко; ред. І.В. Андронов. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2016. 756 с.
4. Цивільний процес України: Підручник / За ред. Є.О. Харитонова, О.І. Харитонової, Н.Ю. Голубевої. К.: Істина, 2011. 536 с.

ЩОДО ПРАВОВИХ НАСЛІДКІВ НЕДІЙСНОГО ЗАПОВІТУ

Заповіт – це особисте розпорядження особи на випадок її смерті. Заповідач має право у будь-який час скасувати заповіт. За загальним правилом, кожен новий заповіт скасовує попередній і не відновлює заповіту, який заповідач склав перед цим. Відновити чинність попереднього заповіту може лише визнання судом нового заповіту недійсним у випадках, встановлених статтями 255 і 231 ЦК України (ч. ч. 3, 4 ст. 1254 ЦК України). У зв'язку з цим у правозастосовній практиці виникають певні труднощі.

Постає проблема у тому разі, коли новий заповіт є нікчемним в силу ч. 1 ст. 1257 ЦК України, однак при його укладенні волевиявлення заповідача не було вільним і не відповідало його волі, оскільки на заповіт поширюються загальні правила щодо недійсності правочинів, з урахуванням особливостей Книги шостої ЦК України. У цих випадках одночасно є підстави вважати заповіт як правочин нікчемним і оспорюваним. Касаційний цивільний суд Верховного Суду у постанові від 06 листопада 2019 року у справі № 719/156/17 вказав, що заповіт, який є нікчемним в силу частини першої статті 1257 ЦК України у зв'язку з порушенням вимог щодо його посвідчення не відновлює чинність попереднього заповіту [1]. Однак, як зауважує В. І. Крат, ч. 4 ст. 1254 ЦК України розрахована тільки на визначення правових наслідків для оспорюваних заповітів і зовсім не регулює впливу нікчемності заповіту на відновлення попереднього заповіту. Нікчемний заповіт не має скасовувати чинність попереднього заповіту, оскільки він взагалі не створює правових наслідків [2, с. 56].

Якщо ж практика визначає, що нікчемний заповіт скасовує попередній, варто було б забезпечити можливість визнання такого заповіту недійсним у разі відсутності волевиявлення особи, оскільки це має різні правові наслідки. Проте Велика Палата Верховного Суду (далі – ВП ВС) вказує: якщо недійсність правочину встановлена законом, то визнання недійсним такого правочину судом не вимагається; визнання недійсним нікчемного правочину законом не передбачається, оскільки нікчемним правочин є в силу закону. Отже, такий спосіб захисту, як визнання недійсним нікчемного правочину, не є способом захисту прав та інтересів, установленим законом [3].

У контексті заповіту це видається дещо спірним. Як зауважує О. П. Печений, певні особливості недійсності заповіту (підстави, суб'єкти, наслідки тощо) дозволяють стверджувати, що всі правила про недійсність правочину до недійсності заповіту застосовуватися не можуть [4, с. 203]. Вважаємо, що до таких правил, що не можуть застосовуватися до недійсності заповіту, варто віднести неможливість визнання нікчемного правочину недійсним, оскільки таке загальне правило про правочини не може поширюватися на заповіт, бо суперечить істинному волевиявленню заповідача.

На наш погляд, визнання нікчемного заповіту недійсним є належним способом захисту. Незважаючи на те, що заповіт є нікчемний у зв'язку з порушенням вимог ч. 1 ст. 1257 ЦК України, він має визнаватися недійсним на підставі статей 225, 231 ЦК України і таким чином відновлювати дію попереднього заповіту, оскільки, як вже було зазначено, у такому разі наявні

різні правові наслідки. У заповідача не було волевиявлення на укладення нового заповіту, як наслідок – не було волевиявлення позбавляти спадкоємців спадщини за попереднім заповітом, тому має зберігатися презумпція волі заповідача.

Це узгоджується із загальними засадами цивільного права та правовою позицією ВП ВС про те, що застосування конкретного способу захисту цивільного права залежить як від змісту права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення, невизнання або оспорення. Такі право чи інтерес мають бути захищені судом у спосіб, який є ефективним, тобто таким, що відповідає змісту відповідного права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорення та спричиненим цими діями наслідкам [3].

Отже, з метою ефективного захисту порушених прав на законодавчому рівні необхідно більш чітко визначити правові наслідки нікчемного заповіту, зокрема у разі множинності заповітів. Потрібно передбачити можливість визнання нікчемного заповіту недійсним на підставі статей 255 і 231 ЦК України, що сприятиме збереженню останньої волі заповідача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1) Постанова Верховного Суду від 06 листопада 2019 року у справі №719/156/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85647389>

2) Крат В. І. Правові наслідки недійсності в спадковому праві. *Проблеми законності*. 2015. Вип.131 С.53-61

3) Постанова Великої Палати Верховного суду від 04 червня 2019 року у справі № 916/3156/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82424016>

4) Печений О. П. Деякі аспекти недійсності заповіту. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2017. Вип. 1 (91) С. 203-207 URL: <http://yurradnik.com.ua/wp-content/uploads/2017/03/Pecheniy.pdf>

Науковий керівник: д. ю. н. проф. кафедри цивільного права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Спасибо-Фатєєва І. В.

Дубицька Н.Т.

*Адвокат, аспірант Юридичного інститут
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
Кафедра цивільного права*

МЕЖІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПРИВАТНОМУ ПРАВІ : ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ КОЛІЗІЙНІ АСПЕКТИ

Донедавна у своїх наукових працях дослідники мало говорили про межі, а той не піднімали цю тему взагалі.

Але ніхто так і не окреслив цього питання у своєму дослідженні.

Знавці цивільного права вжили термін „логічні межі” понять заходів процесуального примусу та юридичної відповідальності в цивільному процесі. Чи тотожні терміно-поняття „межі” відповідальності у приватному праві і вищезазначене „ логічні межі” ? Це питання

потрібно дослідити з огляду на значимість категорії приватного права та місця приватної відповідальності у праві взагалі. І це буде відповіддю на питання

Видається більш правильно говорити про межі приватної відповідальності в контексті захисту прав і свобод людини і громадянина. Так як на сьогодні є розширений перелік правомочностей суб'єкта правовідносин, то не варто говорити про те, що за умови відсутності відповідної норми права про порушення права Людини, останнє не буде вважатися порушеним. Тобто в контексті розгляду та аналізу правовідносин приватно-правових, можемо говорити про те, що логічно припускати так звані рамки (межі) відповідальності в кожній конкретній ситуації

Тож, виникає запитання: „межі відповідальності” – це розмір шкоди, характер і глибина моральної шкоди, яка визначається у розмірі, як правило, не більше як майнова.

Видається, що саме принципи, основоположні засадничі підвалини приватного права „справедливість, добросовісність і розумність „мають бути тими детермінантами для встановлення меж відповідальності. Така практика існує й сьогодні, зокрема, суддя оцінює справу за своїм внутрішнім переконанням, нововведенням в цьому ракурсі стало право судді вибирати норму права, якщо потрібно захистити порушене, невизнане, оспорювати право особи чи інтерес. І не випадково, адже, видається, це не є дискрецією суду, а так званою „інваріативною” імпліцитною поведінковою концепцією, яка сприятиме правосуддю вийти за межі середнього рівня кваліфікації самими громадянами часто, то здійснити правосуддя якісно.

В руслі аналізу останніх змін до чинного законодавства та взагалі наукою літератури, постають запитання: „чи лише розмір та характер шкоди є тими детермінантами визначення меж відповідальності? Чи достатньо лише матеріальної та /або моральної шкоди, чи можна віднести і до якого ж виду відповідальності, скажімо, вибачення у пресі або оголошене публічно?! І чи є це моральна шкода. Не думаю. Видається в межах кваліфікації правопорушення (делікту) досить часто треба розширювати перелік різновидів одного виду відповідальності для більш точного та ефективного захисту Людини. Це можна обґрунтувати, на наше переконання, й тим фактом, що на сьогодні відсутній законодавчий чи навіть доктринальний приблизний перелік прав і свобод, та види порушень за них. Так. В умовах реформування правової системи в Україні, це було б і недоречно. Відтак, не зовсім аргументованим буде встановлювати чи обмежувати різновиди відповідальності за найскладніші види правопорушень у сфері приватно-правових відносин, більш правильно буде говорити про встановлення логічних меж до розміру та характеру.

Способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути:

- 1) визнання права;
- 2) визнання правочину недійсним;
- 3) припинення дії, яка порушує право;
- 4) відновлення становища, яке існувало до порушення;
- 5) примусове виконання обов'язку в натурі;
- 6) зміна правовідношення;
- 7) припинення правовідношення;
- 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;

- 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- 10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Між тим, треба по-іншому глянути на ці формулювання, які вже досить довго вважаються в нашій науці аксіоматичними. Зокрема, це стосується й порівняльного аспекту засобів захисту та заходів цивільної відповідальності. Точка зору про їх самостійні статуси не враховує того, що невивідні, несприятливі наслідки (обтяження) майнового характеру і є одночасно заходами захисту. Так, Конституційний суд України у своєму рішенні вказав, що засади цивільної відповідальності визначаються виключно законами України.

Слід резюмувати, очевидно, й те, що обидві тези про правові підстави для існування та розмежування різноманітних видів ризиків мають в свою чергу прагматично та теоретично недосконалі та незавершені формулювання, які в свою чергу потребують уточнення, перегляду. Нові методологічні конструкції виникають “на горизонті” формулювання теоретико-правових дискусій та відображаються у модерному “техніко-юридичному” світогляді. Останнє, позаяк, відображається у сталому зв'язку із принципом “повного відшкодування” цивільної відповідальності

Традиційно в українській цивілістичній науці виокремлюють три основні групи зобов'язань (йдеться про немайнові):

- 1) послуги лікарів
- 2) такі, що виступають в якості доповнення до майнового (оренди житла із зобов'язанням повернення не пізніше певної години і не створювати шуму або до речового права;
- 3) непоіменовані зобов'язання (не грати в карти, не відвідувати розважальних закладів).

В науці приватного права стала усталеною вже позиція про формування теорії дихотомії права, де викристалізованих, „чистих” правовідносин не існує. Ті чи інші ситуації вимагають часто застосування цілої низки норм, і це виправдано з огляду на необхідність більш точної кваліфікації правопорушення. В юридичній системі координат права, як видається, ядром або серцевиною виступає все ж таки основоположний норматив „добросовісність, справедливість, розумність”. На нашу думку, цей засадничий людино центристський постулат мав би бути тим детермінантом, який формує „межі” відповідальності у приватному праві

Щодо більш конкретних показників ідентифікації та визначення меж відповідальності, то варто згадати й про специфіку суб'єкта правопорушення, адже у сфері приватно-правових відносин їх перелік є доволі розгалуженим і „об'ємним”. Серед них і держава, і органи виконавчої влади, і фізичні особи, і суб'єкт господарювання

Вважаю досить послідовною тезу про те, що і договірна, і деліктна відповідальність може поєднуватися в рамках одного виду правовідносин. В цьому аспекті доречно буде наголосити про межі відповідальності, адже саме завдяки цьому приклад яскраво простежується (симбіоз) пріоритет договірної відповідальності (якщо в договорі передбачено більший розмір та обсяг збитків, то застосовуються договірні санкції), якщо ж у договорі не передбачено було межі відповідальності, то підлягатимуть використанню ті рамки, які будуть

доведені у судовому порядку.

Здавалося б усе просто, аж ніяк ! Перед нами часто постають багато проблем на практиці. Це пов'язано і з відсутністю чіткої регламентації визначення формули розміру моральної шкоди, і немає єдиного підходу до встановлення тієї межі розміру та обсягу матеріальної шкоди, інших витрат (проценти за користування чужими грошима, інфляційні витрати тощо, компенсаційні витрати).

Таким чином, на сьогодні є нагальна потреба встановити на законодавчому рівні нормативи визначення як моральної шкоди, так і визначення меж матеріальної шкоди. Пропоную визначити єдину матрицю такої дуалістичної моделі, яка б була універсальною і в сфері договірних відносин, і в спектрі деліктних.

Ці проблемні аспекти правового регулювання меж відносин відповідальності у приватному праві потребують подальшого наукового дослідження у спектрі аналізу праволюдських проблем

Annotation : The article is devoted to the multidisciplinary research about the borders of the private responsibility in the la system. The author vision in the research is emphasized mainly on the problem of determination

Key-words : The borders of private liability, Private responsibility, state protection, moral compensation, the size of real damage

ЛІТЕРАТУРА :

1. Konstytutsiia Ukrainy. Data onovlennia 07.02.2019. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>
2. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 19.07.2019 r. № 2341-III. (2019). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 25–26, from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
3. Vasilyeva A.S. Podtserkovnyy O.P. Khozyaystvennoye pravo Ukrainy/ (2008). Kharcov: OOO “ Odissey”[in Russian]

Зінчук Ярослав Юрійович,

Крикавський Тадей Сергійович

студенти 2-го курсу СНУ ім. Лесі Українки

ЩОДО ПОДІЛУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ПОДРУЖЖЯ

На сучасному етапі розвитку правової системи України особливо актуальною є проблема щодо корпоративних прав у складі майна подружжя.

Варто зазначити, що корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами [1].

Так, перебуваючи в шлюбі, дружина або чоловік може стати суб'єктом корпоративних прав (бути засновником товариства або набути частку в його статутному капіталі). У чинному сімейному законодавстві не встановлено правового регулювання відносин щодо набуття, здійснення та припинення корпоративних прав подружжя.

Корпоративні права мають складну структуру: їх прийнято поділяти на майнові та немайнові. Незважаючи на такі види, суб'єктивні корпоративні права є неподільними, і не можуть окремо передаватися іншим особам.

Таким чином, В. І. Цікало, М. В. Оприско зауважують, що корпоративні права, набуті дружиною або чоловіком за час шлюбу, належать до їх спільного майна (майнових прав) [2, с. 43–46].

Проблема поділу корпоративних прав між подружжям (часток в статутному капіталі, акцій, вкладів тощо), акцентує увагу Н. Д. Вінтоняк, особливо актуальна, коли один з подружжя, стаючи засновником (учасником) юридичної особи передає їй майно, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності [3].

У п. 26 Постанови Верховного Суду України № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» зазначено, що при вирішенні питання про поділ майна у вигляді акцій, частки (паю, долі) у фондах корпоративних господарських організацій судам слід виходити з того, що питання їх поділу вирішується залежно від виду юридичної особи, організаційно-правової форми її діяльності, характеру правовідносин подружжя з цим суб'єктом [4].

Відповідно до ч. 1 ст. 60 СК України, ч. 3 ст. 368 ЦК України усе майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної власності [5; 6].

Згідно з ч. 1 ст. 69 СК України дружина і чоловік мають право на поділ майна, що належить їм спільно. При чому частки дружини та чоловіка у разі поділу спільного майна вважаються рівними (ч. 1 ст. 70 СК України).

Поділ спільного майна подружжя може бути здійснено в порядку, встановленому договором (за домовленістю між дружиною та чоловіком), або рішенням суду (якщо така домовленість не була досягнута). У першому та другому випадках дружина або чоловік, які безпосередньо не беруть участі в діяльності товариства (не є його учасниками), стають кредиторами іншого з подружжя на підставі договору або рішення суду [5].

Однак, згідно Закону України «Про господарські товариства» товариство є власником майна, переданого йому учасниками у власність як вклад до статутного (складеного) капіталу [7]. Тому таке майно не є спільною сумісною власністю подружжя.

Виходячи зі змісту ч. 2, 3 ст. 61 СК України [5], якщо вклад до статутного фонду господарського товариства зроблено за рахунок спільного майна подружжя, в інтересах сім'ї, той із подружжя, хто не є учасником товариства, має право на поділ одержаних доходів.

У разі ліквідації товариства учасники отримують майно, що залишилося. Це майно в силу положення ст. 61 СК України є об'єктом права спільної сумісної власності і підлягатиме поділу між подружжям. Інший з подружжя, вказує Н. Д. Вінтоняк має право вимагати половини майна, що залишилося після ліквідації юридичної особи [3, с. 45].

За загальним правилом, майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, ділиться між ними в натурі (ч. 1 ст. 71 СК України) [5].

Поряд з тим, акцентують увагу В. І. Цікало, М. В. Оприско, наведене законодавче положення не може бути застосоване до поділу корпоративних прав подружжя щодо ТОВ та

корпоративного приватного підприємства, оскільки вони за своєю правовою природою не є речами, а належать до майнових прав [2, с. 46].

При поділі спільної сумісної власності другий з подружжя також може вимагати компенсації тієї частини майна, яка була ним передана до статутного капіталу юридичної особи, адже він має опосередковане відношення до майна товариства, оскільки вклад було зроблено за рахунок належного і йому майна. Тому той з подружжя, який не є учасником товариств не може не висувати своїх вимог щодо майна, яке ним було передане. Теж саме стосується і акцій. Акція посвідчує корпоративне право одного з подружжя (учасника акціонерного товариства), однак, якщо вона придбана за спільні кошти подружжя, то при поділі спільного майна необхідно враховувати цю обставину. Зокрема, іншому з подружжя необхідно присудити відповідну грошову компенсацію.

У судовій практиці, вказує Н. Д. Вінтоняк, зустрічаються рішення про присудження грошової компенсації. Так, наприклад, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 08.04.2015, розглянувши цивільну справу про поділ майна подружжя, зазначив про виплату одному з подружжя грошової компенсації належної йому частки у вартості акцій, або виділом в рахунок вказаної частки іншого майна [3, с. 45–46].

Отже, перебуваючи у шлюбі, дружина та/або чоловік може стати суб'єктом корпоративних прав. Тому, якщо вклад до статутного фонду господарського товариства зроблено за рахунок спільного майна подружжя, в інтересах сім'ї, той із подружжя, хто не є учасником товариства, має право на поділ одержаних доходів. Позаяк, за своєю правовою природою корпоративні права належать до майнових прав, то в такому разі, інший з подружжя вправі вимагати компенсації з власника таких прав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. із змінами та доп. *Відом. Верх. Ради України*. 2003. №18–22. Ст. 144.
2. Цікало В. І., Оприско М. В. Корпоративні права подружжя: складні питання у судовій практиці // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vvsu_2015_10_8.pdf
3. Вінтоняк Н. Д. Поділ корпоративних прав при поділі спільної сумісної власності подружжя // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=http://scijournals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/download/916/991/&ved=2ahUKEwjBgd_r6MLpAhUi2aYKHVyzBo0QFjAEegQIBB&usq=AOvVaw0VCJYO_IXutMQdyaFtRgwi&cshid=1589990687803
4. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 р. № 11.
5. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. із змінами та доп. *Відом. Верх. Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.

6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. із змінами та доп. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

7. Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 р. із змінами та доп. *Відом. Верх. Ради України*. 1991. №49. Ст. 682.

*Канунніков Микола Артурович
помічник голови АО «Едвайзерс»,
студент 3 курсу ННМГІ
Одеського національного морського
університету*

ХАРАКТЕРИСТИКА ТИПОВИХ УМОВ НАДАННЯ ЕКСПЕДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ

Правове регулювання і практика транспортного експедирування в різних країнах суттєво відрізняється, при цьому жодна міжнародна конвенція не присвячена регулюванню транспортно-експедиторської діяльності. Ще у 1967 році Міжнародний інститут уніфікації приватного права (УНІДРУА) вжив спробу виробити єдині прийнятні для світового співтовариства правила створивши проект Конвенції щодо договору міжнародного транспортного експедирування вантажів, проте, дана конвенція так і не була прийнята.

Намагаючись подолати розбіжності національного правового регулювання різних держав, робоча група Органу радників з правових питань FIATA розробила Типові умови надання експедиторських послуг (FIATA Model Rules for Freight Forwarding Services, далі – Типові умови FIATA). Кінцевий проект Типових умов FIATA був затверджений 02 жовтня 1996 року на Міжнародному конгресі FIATA в Каракасі, Венесуела [1].

Типові умови FIATA зазнали змін тільки у 2019 році та з часу свого прийняття слугують зразком для написання власних типових умов надання експедиторських послуг як національними асоціаціями експедиторів так і окремими підприємствами. Вони встановлюють основні принципи надання послуг, права та обов'язки, відповідальність експедиторів та їх клієнтів.

Національні асоціації експедиторів створили власні типові умови, в основі яких простежуються вплив Типових умов FIATA, наприклад: у ФРН (ADSp), Польщі (PGFR), Північних країнах (NSAB), Сполученому Королівстві (BIFA's STC). Таким самим шляхом пішла й Асоціація міжнародних експедиторів України, затвердивши Генеральні умови транспортно-експедиторської діяльності АМЕУ (далі – Генеральні умови АМЕУ) [2].

На відміну від Типових умов FIATA та Генеральних умов АМЕУ, типові умови надання експедиторських послуг більшості національних асоціацій для свого застосування у конкретних правовідносинах, крім власне посилання на них, містять вимогу членства експедиторської компанії у відповідній асоціації, що видала такі типові умови. При цьому, наприклад, NSAB передбачає, що за заявою з боку членської асоціації Союзу експедиторів північних країн, що стосується країни конкретної членської асоціації, ці умови можуть також бути використані компаніями, які не є членами Союзу експедиторів північних країн [3].

Жодні типові умови надання експедиторських послуг не є санкціонованими державою та їх дотримання не забезпечується примусом, при цьому, самі по собі вони не є частиною

договору. Для характеристики типових умов надання експедиторських послуг, зокрема Генеральних умов АМЕУ, як джерела договірних прав слід звернутися до понять звичаю та звичаєвості. Відповідно до ч. 1 ст. 7 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ), цивільні відносини можуть регулюватися звичаєм, зокрема звичаєм ділового обороту. Використання слова «зокрема» дозволяє зробити висновок, що цивільні відносини можуть регулюватися також іншими видами звичаїв ніж звичаї ділового обороту. До них можна віднести морські, торгові, судові, звичаї тощо.

Звичаєм є зафіксоване або незафіксоване у документі правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин.

При цьому, слід відрізнити звичай від звичаєвостей (узвичаєнь), котрі також є правилами, що склалися у певній галузі діяльності. Проте, як зазначає С. П. Коломацька, звичаєвості застосовуються тільки за умови, якщо ці правила відомі сторонам і їх у певній формі відображено у договорі. Вона також зазначає, що розмежування звичаю та узвичаєння не завжди можливе, тим більше, що звичаєвість може перетворитися на звичай [4].

Згідно з ч. 2 ст. 7 ЦКУ звичай, що суперечить договору або актам цивільного законодавства, у цивільних відносинах не застосовується. Дане правило встановлює примат власне договірних та нормативних умов відносно звичаю. Враховуючи спільність походження звичаю та звичаєвості видається логічним застосовувати аналогічне правило і до останнього.

Отже, можна дійти висновку, що типові умови надання експедиторських послуг є звичаєвостями, встановленими асоціаціями експедиторів або окремими підприємствами. Вони можуть стати частиною договору транспортного експедирування шляхом прямого посилання на них в договорі. Необхідною умовою застосування звичаєвостей низки національних асоціацій є членство в даних асоціаціях. При цьому, умови встановлені самим договором та нормативно-правовими актами мають переважати над звичаєвостями, на які міститься посилання у договорі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Explanatory Note to the Revision of and Guidelines for the Usage of FIATA Model Rules for Freight Forwarding Services [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fiata.com/>
2. Генеральні умови транспортно-експедиторської діяльності АМЕУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ameu.org.ua/2-uncategorised/39-generalni-umovi-transportno-ekspeditorskoji-diyalnosti-ameu>
3. NSAB 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.huolintaliitto.fi/media/nsab-2015_ru_20160309.pdf
4. Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Ю70 Ю. С. Шемшученко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://leksika.com.ua/>

*Кравець Тетяна Євгенівна
студентка 3 курсу, 5 групи, Інституту
прокуратури та кримінальної юстиції
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ЗУСТРІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ІНСТИТУТУ ЗАБЕЗПЕЧУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Інститут зустрічного забезпечення є відносно новим в процесуальному законодавстві, який з'явився у редакції Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України після 15.12.2017 [1].

Необхідність створення по суті нового процесуального інституту пов'язують з необхідністю попередити та перешкодити можливому зловживанню позивача в ініціюванні та процесуальному лобіюванні заходів забезпечення позову. Наскільки це вдалося законодавцю – спірне питання, адже наразі можливість зловживання може перейти на поле відповідача. А позивач, вже постраждалий від порушення, має знов терпіти нестатки. Слід зауважити, що цей інститут відносно новий, адже перетворений на базі так званої застави, що застосовувалась в попередній редакції Кодексу (ст. 153) [2].

Зустрічне забезпечення – це гарантія відшкодування можливих для відповідача збитків (частина 1 статті 154 ЦПК України). В широких колах вважається, що цей інститут цивільного процесу є прогресом для всієї системи 38 забезпечувальних заходів. Адже, він має на меті забезпечити певний баланс сторін і нейтралізувати можливі негативні наслідки, які можуть виникнути в результаті застосування судом забезпечувальних заходів [4].

Отже, на відміну від забезпечення позову, метою якого є захист інтересів позивача, зустрічне забезпечення спрямоване, перш за все, на захист інтересів відповідача. Крім того, фактично це є збереженням існуючого стану status-quo між сторонами до ухвалення кінцевого рішення суду [5].

Передбачається, що суд зобов'язаний застосовувати зустрічне забезпечення у двох випадках (частина третя статті 154 ЦПК).

По-перше, якщо позивач не має зареєстрованого місця проживання (перебування) чи місцезнаходження на території України та майна, що знаходиться на території України, у розмірі, достатньому для відшкодування можливих збитків відповідача, що можуть бути спричинені забезпеченням позову.

По-друге, суд зобов'язаний застосувати зустрічне забезпечення, якщо відповідачем надано докази того, що майновий стан позивача або його дії щодо відчуження майна чи інші дії можуть ускладнити або зробити неможливим виконання рішення суду про відшкодування збитків відповідача, що можуть бути спричинені забезпеченням позову.

Зі вказаної статті випливає, що зустрічне забезпечення можливе лише щодо ймовірних збитків, яких спричинить відповідачу вжиття заходів забезпечення позову, а отже зустрічне забезпечення не може бути використане як інструмент забезпечення збитків, спричинених поданням позовної заяви. На таку особливість звернув увагу Апеляційний суд Харківської області у справі № 640/19335/16-ц: відповідно до обставин справи позивач оскаржував в судовому порядку протокол проведення прилюдних торгів щодо реалізації його майна та

відповідний договір купівлі-продажу, укладений з відповідачем. В задоволенні позову було відмовлено, а тому позивач звернувся з апеляційною скаргою до вищестоящего суду. Вважаючи, що за результатами розгляду справи правочини, укладені на електронних торгах, можуть бути визнані недійсними та може бути застосована реституція, відповідач в якості зустрічного забезпечення просив заборонити відповідному відділу державної виконавчої служби вчиняти будь-які дії із коштами від реалізації майна, що перебувають на його рахунках. Суд апеляційної інстанції, відмовляючи у задоволенні заяви про зустрічне забезпечення, вказав, що така вимога не стосується забезпечення відшкодування збитків, які можуть бути спричинені забезпеченням позову у вигляді заборони відчуження квартири, а тому відповідна заява про зустрічне забезпечення не підлягає задоволенню [6].

Вжиття заходів зустрічного забезпечення у розумінні ч. 3 ст. 154 Цивільного процесуального кодексу України є не диспозитивним правом суду, а його обов'язком. Такого висновку дійшов Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду в результаті перегляду справи № 753/2380/18-ц у постанові від 10 квітня 2019 року.

У справі, що переглядалася, Дарницький районний суд м. Києва ухвалою від 12 лютого 2018 року, залишеною без змін постановою апеляційного суду м. Києва від 10 травня 2018 року, заяву позивача про забезпечення позову задовольнив. Крім того, апеляційний суд зазначив, що той факт, що суд першої інстанції не застосував зустрічного забезпечення, на правильність висновків суду першої інстанції щодо наявності підстав для вжиття заходів забезпечення позову, на майновий стан відповідачів не впливає. При цьому суд не позбавлений можливості вирішити вказане питання за відповідним клопотанням в окремій ухвалі про зустрічне забезпечення.

Верховний Суд не погодився з таким висновком судів попередніх інстанцій. Відповідно до ч. 1 ст. 154 ЦПК України метою зустрічного забезпечення є забезпечення відшкодування збитків відповідача, які можуть бути спричинені забезпеченням позову. Реалізація заходів зустрічного забезпечення є правом суду, а не його обов'язком, за винятком випадків, передбачених ч. 3 ст. 154 ЦПК України, в якій зазначено, що суд зобов'язаний застосовувати зустрічне забезпечення, зокрема, якщо позивач не має зареєстрованого в установленому законом порядку місця проживання (перебування) чи місцезнаходження на території України та майна, що знаходиться на території України, в розмірі, достатньому для відшкодування можливих збитків відповідача, які можуть бути спричинені забезпеченням позову, у випадку відмови у позові; або суду надані докази того, що майновий стан позивача або його дії щодо відчуження майна чи інші дії можуть ускладнити або зробити неможливим виконання рішення суду про відшкодування збитків відповідача, які можуть бути спричинені забезпеченням позову, у випадку відмови у позові. Задовольняючи заяву про забезпечення позову, суди зазначених імперативних вимог закону не врахували, не перевірили доводів відповідача про те, що позивач не має зареєстрованого в установленому законом порядку місця проживання (перебування) чи місцезнаходження на території України, проживає на території Російської Федерації, або майна, що знаходиться на території України, що є обов'язковою підставою для застосування зустрічного забезпечення; не встановили, чи є співмірними заходи забезпечення позову заявленим позовним вимогам, і дійшли передчасного висновку про задоволення заяви

про забезпечення позову. Посилання апеляційного суду на те, що невжиття заходів зустрічного забезпечення не порушить майнових прав відповідачів, є безпідставними, оскільки з урахуванням вимог ч. 3 ст. 154 ЦПК України вжиття заходів зустрічного забезпечення є не диспозитивним правом суду, а його обов'язком незалежно від майнового стану відповідачів. [7]

Суд може вимагати зустрічного забезпечення позову за власною ініціативою або за клопотанням особи, щодо якої вжито заходів забезпечення позову. При цьому таке клопотання може бути подано і після вжиття заходів забезпечення позову.

Отже, зустрічне забезпечення може бути застосоване: 1) за ініціативою суду (ч. 1 ст. 154 ЦПК України); 2) в силу закону (ч. 2 ст. 154 ЦПК України); 3) за клопотанням (ч. 6 ст. 154 ЦПК України).

Вирішуючи питання про застосування заходів забезпечення позову, суд в ухвалі також вирішує питання застосування заходів зустрічного забезпечення. Якщо питання зустрічного забезпечення розглядається судом після винесення ухвали про застосування заходів забезпечення позову, суд постановляє ухвалу про зустрічне забезпечення. Хоча, судова практика з цього питання є досить спірною.

В ухвалі про зустрічне забезпечення суд повинен визначити строк для надання зустрічного забезпечення (не більше 10 днів після винесення ухвали). Передбачається, що зустрічне забезпечення, як правило, здійснюється шляхом внесення на депозитний рахунок суду грошових коштів, надання гарантії банку, поруки або іншого фінансового забезпечення. Проте вичерпного переліку способів надання зустрічного забезпечення новий ЦПК не містить.

У справі № 785/1018/18 КЦС ВС дійшов висновку про обґрунтованість застосування апеляційним судом зустрічного забезпечення шляхом поруки на підставі укладеного компанією договору про надання поручительських послуг. Компанія з поважних причин не мала можливості внести відповідну суму грошових коштів на депозитний рахунок суду, оскільки грошові кошти мали б вноситись на валютний рахунок, який відсутній в апеляційному суді. [8]

У разі ненадання позивачем зустрічного забезпечення у визначений судом строк заходи забезпечення позову та зустрічне забезпечення підлягають скасуванню, що є досить спірним згідно з практикою національних судів.

Зустрічне забезпечення підлягає скасуванню також у разі закриття провадження у справі, залишення позову без розгляду, після набрання законної сили рішенням суду про задоволення позову або за вмотивованим клопотанням особи, чії права або охоронювані законом інтереси порушуються.

Розмір зустрічного забезпечення залежить від вжитих заходів забезпечення позову та можливого розміру збитків відповідача. Тобто такий розмір є оціночним та визначатиметься судом у кожній конкретній справі відповідно до встановлених обставин. При цьому, можуть виникнути і ряд зловживань зі сторони відповідача, та вже в нерівний з ним стан (значно гірший) може вже ставати позивач.

Оцінка співмірності здійснюється, крім іншого, з урахуванням співвідношення права та інтересу, які просить захистити заявник, вартості майна, на яке накладається арешт, або майнових наслідків заборони відповідачеві вчиняти певні дії. При цьому в ухвалі про

забезпечення позову або про зустрічне забезпечення вказується розмір останнього або інші дії, які повинен вчинити заявник у порядку зустрічного забезпечення.

Таким чином, положення чинного законодавства значно розширили можливості відповідача, спрямовані на убезпечення від необґрунтованих заходів забезпечення позову, що має належним чином відобразитися на дотриманні балансу інтересів сторін судового розгляду.

*Кронда Ольга Юрївна,
асистент кафедри інтелектуальної власності
юридичного факультету
КНУ ім. Т. Шевченка*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЩОДО СТВОРЕННЯ ВИЩОГО СУДУ З ПИТАНЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Ідея створення спеціалізованого суду, який буде розглядати спори у сфері інтелектуальної власності зародилася наприкінці ХХ століття. В Україні лише у 2016 році дана концепція знайшла своє відображення в процесі реформування судової системи та прийняття нової законодавчої бази. 2 червня 2016 року ВРУ прийняла Закон України «Про судоустрій та статус суддів», який передбачав створення спеціалізованого судового органу з розгляду спорів у сфері інтелектуальної власності – Вищого суду з питань інтелектуальної власності.

Зважаючи на те, що з кожним днем нематеріальні активи набувають все більшого значення для ведення бізнесу, робота такого суду та надійний захист прав суб'єктів інтелектуальної власності допоможуть повернути притік іноземних інвесторів в Україну.

На сьогоднішній день конкурс на зайняття вакантних посад суддів Вищого суду з питань інтелектуальної власності призупинено, оскільки Вища кваліфікаційна комісія суддів не здійснює свою діяльність. Тобто, даний суд створений лише формально, проте, ще поки не функціонує.

15 січня 2020 року був зареєстрований Законопроект у Верховній Раді України «Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яким передбачається перейменувати Вищий суд з питань інтелектуальної власності на Вищий суд з питань інтелектуальної власності та економічної конкуренції [2].

В пояснювальній записці до вищезазначеного Закону така необхідність пояснюється тим, що спори стосовно недобросовісної конкуренції будуть розглядатися Вищим судом з питань інтелектуальної власності, інші спори щодо економічної конкуренції будуть розглядатися господарськими судами, а спори щодо державної допомоги відповідно будуть розглядатись за правилами адміністративного судочинства. Як зазначається в записці, такий розподіл призведе до неоднакової судової практики.

Проте, з таким твердженням погодитись не можна. Оскільки Вищий суд з питань інтелектуальної власності буде розглядати не всі спори в сфері недобросовісної конкуренції, а лише ті, які будуть стосуватися об'єктів інтелектуальної власності. Так, даний суд не буде розглядати спори щодо схилення до бойкоту суб'єкта господарювання або підкуп працівника, посадової особи покупця тощо. Тому, повноваження новоствореного суду чітко визначені по відношенню до спорів які пов'язані з недобросовісною конкуренцією.

Більш того, з відновленням роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів залишиться провести співбесіди з кандидатами, які вже склали тести та пройшли різні перевірки. Якщо буде додано ще і таку категорію справ як економічна конкуренція, то вочевидь необхідно буде проводити новий конкурс, та змінювати кількісний склад суду. Вищезазначене відтермінує ще на невизначений строк створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності, який так необхідний Україні.

23 квітня 2020 року був оприлюднений на сайті ВРУ Висновок Головного науково-експертного управління щодо даного проекту Закону, який також зазначає, що немає необхідності та недоцільно приймати «Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів»».

Варто погодитись з д.ю.н., А.О. Кодинцем, який звертає увагу на некоректність формулювання назви цього спеціалізованого судового органу. Будь-який судовий орган має бути спрямований на розгляд та вирішення спорів відповідної сфери, тому більш правильно вести мову про суд зі спорів інтелектуальної власності або суд у справах інтелектуальної власності, а не про суд з питань інтелектуальної власності [2].

Також Вищий суд з питань інтелектуальної власності розглядатиме спори як суд першої інстанції та апеляційної інстанції. Проте, незрозуміло чому він називається «вищий», оскільки «нижчих» судів які б розглядали справи в сфері інтелектуальної власності немає.

Отже, «Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» не доцільно приймати у першому читанні, а назву Вищого суду з питань інтелектуальної власності змінити на «Спеціалізований суд у справах інтелектуальної власності».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів»: Проект Закону від 15.01.2020 року №2742. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67888;
2. Кодинець А.О. Захист прав інтелектуальної власності в умовах впровадження судової реформи / А.О. Кодинець // Підприємництво, господарство і право. 2018. № 3. с. 10.

*Лавров Вячеслав Вячеславович,
аспірант кафедри цивільного процесу
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ОСОБЛИВОСТІ ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “НОВОВІЯВЛЕНІ ОБСТАВИНИ” У КОНТЕКСТІ П. 1 СТ. 6 ЄКПЛ

Відповідно до п. 1 ст. 6 ЄКПЛ кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним та безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру. ЄСПЛ у своїх рішеннях неодноразово зазначав, що одним із основоположних аспектів верховенства права є принцип правової визначеності, який, серед іншого, вимагає, щоб ухвалені судами остаточні рішення не могло бути скасованим [1]. Правова визначеність передбачає повагу до принципу остаточності судових рішень *res judicata*, відповідно до якого сторони не мають права

домагатися перегляду судового рішення лише з метою повторного розгляду справи та ухвалення нового рішення. Перегляд справи судами вищестоящої інстанції не повинен розглядатися як “замаскована апеляція”, і сама лише можливість існування двох точок зору щодо одного питання не може слугувати підставою для перегляду. Відступлення від цього принципу може бути виправдане лише наявністю суттєвих або непереборних обставин [2].

У цьому контексті ЄСПЛ неодноразово наголошував, що сама по собі наявність у національних законодавствах перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами не суперечить праву на справедливий судовий розгляд та принципу правової визначеності, якщо зазначений вид перегляду використовується для виправлення суттєвих помилок, а також якщо така процедура використана у спосіб, сумісний із п. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

Ключовим для розуміння природи зазначеного виду перегляду судових рішень є тлумачення поняття “нововиявлених обставин”. ЄСПЛ зауважує, що процедура скасування судового рішення за нововиявленими обставинами передбачає, що наявні докази, які раніше не були об’єктивно доступними та які можуть призвести до іншого результату судового розгляду. Особа, яка вимагає скасування судового рішення, має довести, що вона не мала можливості надати суду докази до закінчення судового розгляду, і що такі докази мають вирішальне значення для справи. Така процедура не протирічить принципу правової визначеності, адже вона спрямована на виправлення помилок при здійсненні правосуддя [3].

Поряд з цим, ЄСПЛ наголошує на необхідності відмежування понять “нововиявлені обставини” та “нові обставини”, зазначаючи, що обставини, які стосуються справи, існували протягом судового розгляду, залишалися невідомими для судді, та стали відомими лише після судового розгляду, є “нововиявленими обставинами”, натомість обставини, які стосуються справи, однак з’явилися лише після судового розгляду, є “новими” [4].

Крім того, не можуть вважатися нововиявленими обставинами також докази, які могли бути досліджені під час первісного розгляду справи, однак, не були подані сторонами. Так, у справі “*Vorobyeva and others v. Russia*” заявники скаржилися на порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ через недотримання принципу правової визначеності. Заявниками у цій справі були студенти та співробітники металургійного коледжу, що проживали у гуртожитку, право власності на який було з часом зареєстроване за компанією АТ “НЛМК” внаслідок приватизації. Заявники, вважаючи приватизацію незаконною, подали позов до компанії, залучивши коледж як третю особу, в якому вимагали визнати за собою право власності на кімнати, у яких вони проживали. Позов було задоволено, рішення суду першої інстанції було залишено в силі за наслідками апеляційного перегляду. Проте надалі компанія звернулася до суду із заявою про перегляд справи за нововиявленими обставинами, посилаючись на наказ директора коледжу та договір оренди гуртожитку, укладений між компанією та коледжем, стверджуючи, що вона не знала про наявність відповідних документів, адже вони знаходилися у коледжу. Національним судом зазначені документи були визнані нововиявленими обставинами і за результатами перегляду судового рішення суд відмовив у задоволенні позову заявників. ЄСПЛ, визнаючи порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ у цій справі, зазначив, що компанія та коледж могли надати відповідні докази в ході першого судового розгляду, однак не зробили цього, тому заява про перегляд справи за нововиявленими обставинами по суті була спробою сторони домогтися повторного розгляду

справи з підстав наявності доказів, які вона могла надати, однак не надала під час первісного розгляду справи судом [5].

Таким чином, аналіз практики ЄСПЛ щодо тлумачення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ дозволяє висувати, що перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами слід розглядати у контексті міжнародних стандартів права на справедливий судовий розгляд, гарантованих п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Відповідно до усталеної практики ЄСПЛ нововиявленими обставинами можуть бути визнані обставини, які: а) існували під час розгляду справи судом; б) не були відомими суду та учасникам справи під час розгляду справи судом; в) мають істотне значення для справи і можуть призвести до іншого результату судового розгляду. При цьому ані поява нових обставин, ані поява нових доказів у справі не можуть розцінюватися як нововиявлені обставини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. «Brumarescu v. Romania», no. 28342/95, 28 October 1999, § 61, Reports 1999-VII. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-5833>
2. «Ryabykh v. Russia», no. 52854/99, § 52, ECHR 2003-IX. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61261>
3. «Pravednaya v. Russia», no. 69529/01, 18 November 2004. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67506>
4. «Bulgakova v. Russia», no. 69524/01, 18 January 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-79105>
5. «Vorobyeva and others v. Russia», no. 65969/11, 03 October 2017. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-177222>

*Луценко Аліна Павлівна
студентка 2 курсу 4 групи Факультету
адвокатури НЮУ ім. Ярослава мудрого*

ПРОБЛЕМА “ПАТЕНТНОГО ТРОЛІНГУ” В УКРАЇНІ ТА АКТУАЛЬНІ ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ

Прогалини в законодавстві та недостатньо ефективного врегулювання відносин за допомогою правових норм та засобів у сфері патентного права є причиною створення передумов для функціонування суб’єктів господарювання, які є власниками великої кількості патентів, але при цьому їх діяльність жодним чином не пов’язана з виробництвом відповідної продукції — це так звані “патентні тролі”. Метою існування таких юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців є стягнення у судовому порядку роялті або заборони виготовлення продукції з використанням нібито запатентованих ними промислових зразків.

Загалом ця проблема не є новою для правових систем багатьох країн: вперше у широкий обіг термін “патентний троль” вводить юрист компанії Intel Пітер Деткін, використовуючи його стосовно дій компанії TechSearch та її адвоката Раймонда Ніро. До цього з метою охарактеризувати подібного роду діяльність Деткін використовував термін “патентний вимагач” [1, с. 70—71].

Сьогодні неможливо відрізнити “патентного троля” від добросовісного суб’єкта патентного права лише за допомогою правових норм. Це засвідчує наявність значної прогалини

у вітчизняному законодавстві у сфері патентного права, що ускладнює для справжніх авторів можливість захисту своїх прав. Аналізуючи зовнішні ознаки, які характеризують зміст підприємницької діяльності “патентного троля”, А. М. Нікончук серед типових ознак, що відмежовують добросовісного власника патенту від шахрая, виділяє: як спеціалізацію таких суб’єктів виключно на купівлі та перепродажі прав, що випливають з патентів, так і спрямованість їх діяльності на патентування або інші форми легалізації об’єктів права інтелектуальної власності. Адже вони ніколи не займаються виготовленням запатентованої продукції, кінцевою метою такої поведінки є отримання компенсацій або ліцензійних платежів, які вони вимагають у судовому порядку, чому сприяє залучення кваліфікованих юристів. Зустрічні позови жодним чином не позначаються на діяльності “патентних тролів”, оскільки, як було зазначено раніше, вони не займаються виробництвом, а тому не мають жодних виробничих потужностей, на роботу яких могло б вплинути накладення санкцій [2, с. 26—27].

На думку С. О. Левицької серед причин розповсюдження “патентного тролінгу” на території України як одну з головних визначає те, що чинним законодавством не передбачено необхідності проведення кваліфікаційної експертизи щодо встановлення новизни заявленого промислового зразка [3]. У той час як законодавець встановлює для винаходів та корисних моделей процедуру проходження двох експертиз: формальної стосовно змісту заявки на одержання патенту та кваліфікаційної з метою з’ясування патентоспроможності об’єкта (зокрема його новизни), аби запатентувати промисловий зразок достатньо пройти перевірку на відповідність заявки зазначеним у Законі України “Про охорону прав на промисловий зразок” вимогам [4, 5]. Відсутність процедури перевірки промислового зразка на наявність єдиного критерію патентоспроможності є досить прикритим упущенням нормотворців. Існування цієї правової прогалини дає змогу “патентним троям” діяти в рамках закону, при цьому завдаючи значних збитків добросовісним суб’єктам підприємницької діяльності та знижуючи привабливість українського ринку їх в очах.

Задля вироблення найбільш ефективних способів боротьби з “тролями”, які за умови їх комплексної реалізації у перспективі зможуть мінімізувати діяльність патентних шахраїв, Р. Ф. Черниш і Б. Ю. Назарчук ґрунтовно підійшли до аналізу чинного законодавства з метою встановлення найбільш принципових прогалин в інституті патентного права. Зокрема, на законодавчому рівні науковцями було запропоноване проведення таких заходів: 1) забезпечення реального науково-технічного підходу в системі експертизи промислових зразків та інших об’єктів інтелектуальної власності з метою усунення випадків отримання патенту на загальновідомі зразки, які не мають ознак унікальності чи новизни; 2) після проходження заявкою на патент стадії експертизи передбачити її електронну публікацію, що дасть змогу заінтересованим особам протягом двох місяців надати заперечення проти реєстрації прав на заявлений зразок у разі його невідповідності критеріям правової охорони, а також на підставі використання товарного знаку, що належить іншій особі, або знаку, добре відомого в Україні; 3) передбачення механізму адміністративного (без судового розгляду) визнання недійсним виданого патенту, якщо будуть подані достовірні відомості (докази) його неперіоритетності, залишивши можливість оскарження такого рішення в судовому порядку; 4) нормативного закріплення можливості притягнення до кримінальної чи адміністративної відповідальності недобросовісних патентонабувачів, якщо у встановленому порядку буде доведено

протиправність отримання патенту та завдання зазначеними протиправними діями шкоди охоронюваним правам інших осіб [6, с. 263].

Отже, вирішення проблеми діяльності “патентних тролів” на теренах України вимагає системного підходу та врегулювання в першу чергу на законодавчому рівні таких питань як: відмежування добросовісних патентовласників від “тролів”, встановлення належної процедури отримання патенту на промисловий зразок. зокрема стосовно удосконалення формальної експертизи та запровадження кваліфікаційної експертизи з метою визначення новизни об’єкту. Принциповим є запровадження процедури з дотриманням принципу не відносної новизни, який охоплює лише територію нашої країни та держав, перед якими Україна має зобов’язання у сфері патентного права відповідно до міжнародних договорів, а абсолютної, що обумовлено необхідністю підвищення вітчизняного іміджу на світовій арені. І хотілося підкреслити, що важливим є саме делегалізація дій “патентних тролів”, виведення діяльності щодо купівлі-продажу патентів без наміру їх використання на виробництві поза рамки законності та встановлення санкцій за них.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрощук Г. О. Патентний тролінг проти інновацій: стан, тенденції, загрози. Право та інноваційне суспільство: електрон. наук. вид., 2013. № 1. 70–88 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2014/11/androschuk_ua.pdf (дата звернення: 24.05.2020).
2. Нікончук А. М. Правові засади протидії патентному тролінгу в Україні. Київ: Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право, 2014. №4 (75). 25–33 с.
3. Левицька С. О. Патентні тролі присвоюють чужі винаходи, використовуючи... патентне право. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://racurs.ua/ua/732-patentn-zlovzyvannia.html> (дата звернення: 24. 05. 2020).
4. Закон України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12> (дата звернення: 25. 05. 2020).
5. Закон України “Про охорону прав на промислові зразки”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3688-12> (дата звернення: 25. 05. 2020).
6. Черниш Р. Ф., Назарчук Б. Ю. «Патентний тролінг» як передумова до загострення суспільно-політичної ситуації в державі та формування негативного іміджу України на міжнародній арені (за прикладом Житомирської області). Часопис Київського університету права, 2016. № 2. 260–264 с.

Малько Олексій Володимирович
курсант 3 курсу 1 групи
Військово-юридичного інституту
НЮУ імені Ярослава Мудрого

ВІДКРИТТЯ АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ВІДМОВА У ВІДКРИТТІ АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ЗАКОНОДАВЧІ ПРОГАЛИНИ, ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Право на апеляційне оскарження є важливою складовою права людини на оскарження порушеного права до суду. Це право закріплено у статті 55 Конституції України: «Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.»

Стаття 55 Конституції деталізується положеннями статті 129, в якій зазначається, що основними засадами судочинства є право на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення [1].

Європейський суд з прав людини (надалі — ЄСПЛ) у своїй прецедентній практиці протягом тривалого часу дотримується послідовного підходу, відповідно до якого п. 1 ст. 6 Конвенції надає широкий спектр гарантій під час провадження в суді першої інстанції, однак не зобов'язує держав-учасниць засновувати суди апеляційної та касаційної інстанції.

Водночас якщо останні створені, то особі має гарантуватися дотримання гарантій, передбачених п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, і на рівні цих судів, хоча у таких випадках можуть застосовуватися менш суворі стандарти (*Delcourt v. Belgium*, no. 2689/65, 17 January 1970, § 25, Series A no. 11), зважаючи на специфічні властивості проваджень у таких судах, їх функції, обсяг вже наданих гарантій права на справедливий судовий розгляд у конкретній справі у судах нижчих інстанцій (*Levages Prestations Services v. France*, no. 21920/93, § 48, 23 October 1996) [3].

Цивільний процесуальний кодекс України в розділі V главі I (ст. ст. 351-387) регулює відносини, що пов'язані з апеляційним оскарженням судових рішень. Важливим питанням для науки та практики цивільного процесу в цілому є дослідження особливостей відкриття апеляційного провадження та відмови у його відкритті, оскільки ці положення є першочерговими у процедурі реалізації прав особи на апеляційне оскарження, що гарантовані Основним законом України.

Дослідивши ряд наукових статей, вчених-правників, що досліджували питання апеляційного провадження, таких як: В. М. Аргунова, І. В. Андропова, І. О. Безлюдько, О. А. Беляневич, С. С. Бичкової, В. І. Бобрика, О. Т. Боннера, В. А. Васильєвої, М. В. Вербіцької, О. С. Захарової, С. О. Короєда, В. М. Короленка, О. М. Шиманович, П. І. Шевчук, М. Й. Штефана, О. О. Штефан, С. Я. Фурси та ін. [2], я дійшов висновку, що доцільним є розгляд питання саме щодо відмови у відкритті апеляційного провадження, оскільки через недостатню урегульованість даних відносин права особи на апеляційне оскарження можуть бути викривлені або обмежені.

Стаття 358 Цивільно-процесуального кодексу України визначає виключний перелік підстав щодо відмови у відкритті апеляційного провадження: 1) апеляційну скаргу подано на судові рішення, що не підлягає апеляційному оскарженню; 2) є ухвала про закриття

провадження у зв'язку з відмовою від раніше поданої апеляційної скарги цієї самої особи на це саме судове рішення; 3) є постанова про залишення апеляційної скарги цієї самої особи без задоволення або ухвала про відмову у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою цієї особи на це саме судове рішення; 4) скаржником у строк, визначений судом, не подано заяву про поновлення строку на апеляційне оскарження або наведені підстави для поновлення строку на апеляційне оскарження визнані судом неповажними. 5) після спливу одного року незалежно від поважності причин пропуску строку на апеляційне оскарження, крім: подання апеляційної скарги особою, не повідомленою про розгляд справи або не залученою до участі в ній, якщо суд ухвалив рішення про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки; пропуску строку на апеляційне оскарження внаслідок виникнення обставин непереборної сили [4].

Виключність вищезазначених підстав гарантує особі, яка звертається до апеляційного суду, що її апеляційна скарга буде прийнята до розгляду, разом з цим дотримується принцип правової визначеності, що гарантує, що правові норми повинні бути такими, які можуть вільно тлумачитись та особа в майбутньому з урахуванням правових приписів може передбачити свою поведінку та розраховувати та визначений результат. Також відповідні положення базуються на дотриманні ч. 2 ст. 19 Конституції України.

Однак, ч. 1 ст. 358 ЦПК України не зазначає, що робити, коли особа подає апеляційну скаргу, а вже існує постанова апеляційного суду про задоволення (часткове задоволення) апеляційної скарги цієї самої особи, з тих самих підстав на те саме судове рішення. Виходячи з цього ми вважаємо за необхідне доповнити ч. 1 ст. 358 ЦПК України пунктом 5:

Стаття 358. Відмова у відкритті апеляційного провадження

1. Суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження у справі, якщо:

5) Існує постанова суду апеляційної інстанції про задоволення/часткове задоволення вимог тієї самої особи, з того ж самого предмета спору щодо того ж рішення суду першої інстанції.

Звісно, що на практиці дані випадки не є досить популярними, але в розумінні принципу верховенства права, законності та правової визначеності неурегульованість даного питання може викликати порушення прав людини, що гарантовані Конституцією України та Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод.

Отже, ми вважаємо правове регулювання саме процесуальної частини реалізації правових норм є досить важливим, оскільки максимальна урегульованість суспільних відносин та унеможливлення виникнення правових прогалин підвищує довіру населення до правової системи в цілому та посилює впевненість в справедливості та неупередженості судової влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- 1) Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
- 2) ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПИТАННЯ АПЕЛЯЦІЙНОГО ПЕРЕГЛЯДУ ДЕЯКИХ УХВАЛ У СПРОЩЕНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ Шабалін А. В., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Центру правового забезпечення розвитку науки і

технологій НДІ інтелектуальної власності НАПрН України. [Електронний ресурс] – режим доступу: file:///C:/Users/user-ao/Downloads/Ppip_2018_18_25.pdf

- 3) Судова влада України. Верховний суд. Система перегляду судових рішень у цивільному судочинстві: відповідність міжнародним стандартам та ефективність. [Електронний ресурс] – режим доступу: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/737883/>
- 4) Цивільний процесуальний кодекс України (зі змінами та доповненнями) № 1618-IV від 18.03.2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

Науковий керівник: доцент кафедри цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Сібільов Денис Михайлович

*Малько Олексій Володимирович
курсант 3 курсу 1 групи
Військово-юридичного інституту
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ЩОДО РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «КОНЦЕСІЯ» ТА «КОМЕРЦІЙНА КОНЦЕСІЯ»

Поняття «концесія» має багатовікову історію становлення та розвитку. Як зазначає О.А.Медведева, практика передачі у користування приватним суб'єктам об'єктів публічної власності була відома ще у Стародавньому Римі. Історія розвитку концесійних відносин у різних країнах свідчить про те, що концесії виконували різні функції в процесі свого становлення, пройшовши тривалий шлях та трансформацію, щоб мати відповідний характер та трактування, що притаманне сьогоденню [4].

У сучасній змішаній ринковій економіці формуються регульовані економічні відносини з тісною взаємодією та співіснуванням держави і бізнесу, що проявляється у розвитку різноманітних форм партнерства та їх поширення в різних галузях економіки. Найбільш поширеною формою державно-правового партнерства є концесія, застосування якої має істотні переваги перед всіма іншими.

З метою залучення інвестиційних ресурсів у процесі трансформації економіки й обґрунтування заходів, щодо вдосконалення механізмів використання концесії, вивченням проблем формування концесійних відносин займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: О. Вікарчук, М. Войнаренко, І. Бернштейн, І. Запатріна, З. Варналій, В. Денисюк, В. Осіпов, Т. Пузанов, Я. Усенко, В. Чепінога та інші. Однак, на сьогодні, на жаль, відсутнє комплексне дослідження концесії для вітчизняної практики у процесі реалізації стратегічних суспільних і приватних ініціатив, що і зумовлює *актуальність* дослідження даного питання.

З набуттям чинності в 2004 році Цивільним кодексом України та Господарським кодексом України на теренах української держави з'явився новий, не відомий донині інститут комерційної концесії. Саме з того часу в законодавстві існує два терміни «концесія» та «комерційна концесія», що викликає немало запитань у громадян з приводу того, чи можна трактувати дані договори, як тотожні юридичні конструкції, чи то один спільний інститут [5].

Відповідно до норм Цивільного кодексу України, а також Господарського кодексу України, які регулюють питання, пов'язані з договором комерційної концесії, одна сторона

зобов'язується надати другій стороні за плату право користування відповідно до її вимог комплексом належних цій стороні прав з метою виготовлення та (або) продажу певного виду товару та (або) надання послуг. В свою чергу, предметом договору комерційної концесії є право на використання об'єктів права інтелектуальної власності (торговельних марок, промислових зразків, винаходів, творів, комерційних таємниць тощо), комерційного досвіду та ділової репутації. Такий договір повинен бути укладений у письмовій формі між суб'єктами, які здійснюють підприємницьку діяльність [1].

Статтею 406 Господарського кодексу, визначено поняття концесії, як форму здійснення державно-приватного партнерства, яка полягає в наданні концесієдавцем концесіонеру права на створення або будівництво (нове будівництво, реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт та технічне переоснащення), та/або управління (користування, експлуатацію, технічне обслуговування) об'єктом концесії, та/або надання суспільно значущих послуг в порядку та на умовах, визначених концесійним договором, і передбачає передачу концесіонеру переважної частини операційного ризику, який охоплює ризик попиту та/або ризик пропозиції [2]. В свою чергу, порядок та умови реалізації проекту, що здійснюється на умовах концесії між концесіонером та концесієдавцем визначаються концесійним договором. Іншими словами, це форма державно-приватного партнерства, яка передбачає передавання об'єктів державної власності (власності територіальної громади) — доріг, аеропортів, вокзалів, портів тощо — у тимчасове користування приватним підприємствам. Необхідною умовою для такої передачі є обов'язкове інвестування приватними інвесторами в такі об'єкти.

На думку, Н. Загрішевої інститути концесії та комерційної концесії є самостійними правовими інститутами галузі господарського права. Спільне історичне коріння яких, пояснюється нерозвиненою системою правовідносин у минулі часи. Значний вплив на формування та розвиток обох інститутів мали економічні чинники. Саме під їх впливом відбулось суттєве розходження, а згодом і відмежування концесії від комерційної концесії. Сучасне ставлення до понять, які досліджуються, закріплено міжнародними та національними нормативно-правовими актами у вигляді вимог до правового статусу сторін договорів, об'єкта договорів і вимог до нього. Договори, що укладаються при виникненні правовідносин концесії та комерційної концесії не є тотожними юридичними конструкціями, і мають незначну кількість спільних рис, зумовлених їх належністю до законодавства однієї країни. Отже, подібність понять концесії та комерційної концесії є формальною й використанням дефініції «концесія» не може призвести до ототожнення двох різних правових інститутів [6].

3 жовтня 2019 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про концесію», який удосконалює правове регулювання концесійної діяльності та гармонізує законодавство про концесії із законодавством про державно-приватне партнерство [3]. До моменту прийняття нового Закону питання концесії регулювалося чотирма різними Законами, що протирічать один одному. Відтак виникла необхідність прийняття нового нормативно-правового акту, пристосованого до потреб та вимог суспільства на даному етапі його розвитку, метою та завданням якого, стане надання можливості державі залучити значні приватні інвестиції для модернізації і підвищення ефективності використання інфраструктурних об'єктів. Оскільки, протягом чинності колишнього Закону, що регулював дану сферу правовідносин через недосконалість, застарілість та неузгодженість правових норм у сфері державно-приватного

партнерства, в країні не був реалізований жодний масштабний проект на умовах концесії, тоді як в ЄС встигли побудувати понад 50 тис. км доріг.

Новий Закон «Про концесію» розроблено на базі та відповідно до права ЄС. В ньому враховано кращий міжнародний досвід реалізації концесійних проектів. Він гармонізує українське законодавство про концесії із законодавством про державно-приватне партнерство та вносить відповідні зміни до низки законодавчих актів з метою приведення їх у відповідність до положень закону та усунення бар'єрів для реалізації концесійних проектів.

Перевагами нового Закону «Про концесію» є, передусім те, що він вирішує низку основних проблем, у сфері державно-приватного партнерства - процедуру ініціювання партнерства, проведення конкурсу з відбору приватного партнера та вирішення інших організаційних питань. Новим Законом пропонується надання негрошової державної підтримки інвесторам, передбачається конкурсний відбір концесіонера, що повинно покращити їх якість. Вибір партнера можна обирати за конкурсом або конкурентним діалогом, процедура проведення яких відповідає кращій міжнародній практиці. А учасниками концесійних відносин тепер можуть бути не тільки концесіодавець, концесіонер та претендент, як передбачало попереднє законодавство. До цього кола тепер також можуть входити користувачі (ті, хто користується об'єктом концесії), кредитори (фінансові установи, міжнародні фінансові організації, які надали або мають намір надати боргове фінансування чи видали гарантію концесіонеру для виконання ним зобов'язань за концесійним договором), незалежні експерти та радники. Крім того, важливою новелою Закону є можливість заміни концесіонера у випадку неналежного виконання ним своїх зобов'язань і відкриває можливість вирішення спорів у міжнародному комерційному або інвестиційному арбітражах.

Отже, з прийняттям нового Закону «Про концесію», що покликаний врегулювати правову природу договору державно-приватного партнерства, безумовно очікується, що концесія забезпечить залучення інвестицій і сприятиме модернізації та ефективному управлінню об'єктами державної та комунальної власності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]// Відомості Верховної Ради України 18.12.2016 – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv/page>
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс] // Відомості Верховної ради України, Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/436-15>
3. Закон України «Про концесію» від 03.10.2019 № 155-IX [Електронний ресурс] / Відомості Верховної ради України, Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20>
4. Медведєва О. А. Концесія як правова форма використання майна у господарській діяльності недержавними суб'єктами: дис., канд. юр. наук. – Харків, 2004. – с.10-16, 23.
5. Мельник М. Партнерство держави і бізнесу як фактор ділової активності в Україні / М. Мельник // Вісник КНТЕУ. — 2010. — №3. — 23—40.
6. Загіршева Н. Комерційна концесія та концесія: загальні й особливі риси // Теорія і практика інтелектуальної власності – 2/2012.

Науковий керівник: доцент кафедри цивільного права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Мороз Микола Володимирович.

*Нестеренко Ірина Володимирівна
студентка 2 курсу, 3 групи
Інституту підготовки кадрів для
органів юстиції України
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН ЩОДО СПРАВ ПРО ВИЗНАННЯ НЕОБҐРУНТОВАНИМИ АКТИВІВ ТА ЇХ СТЯГЕННЯ В ДОХІД ДЕРЖАВИ

В Україні триває антикорупційна реформа, в рамках якої вносяться зміни до законодавчої бази держави, у тому числі до Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України). Останні зміни в цьому аспекті пов’язані з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» від 31 жовтня 2019 року (Далі – Закон № 263-IX) і стосуються Глави 12 Розділу III ЦПК України, що регулює особливості позовного провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави. З метою визначення впливу таких змін на ефективність розгляду і вирішення зазначених справ варто дослідити положення ЦПК України до і після нововведень, а також проаналізувати судову практику з приводу їх застосування.

Згідно з ч. 1 ст. 290 ЦПК України до змін позов пред’являвся про визнання активів необґрунтованими та їх витребування, тоді як на сьогодні друга вимога – про їх стягнення в дохід держави, окрім того, видалено положення щодо строку звернення. Змінився і суб’єкт звернення до суду – замість прокурора за новою редакцією з позовом звертається та здійснює представництво держави в суді прокурор Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Якщо справи цієї категорії розглядаються щодо працівників Національного антикорупційного бюро України, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури звернення до суду та представництво держави в суді здійснюються прокурорами Генеральної прокуратури України за дорученням Генерального прокурора. Перелічені суб’єкти вживають заходів щодо виявлення необґрунтованих активів та збору доказів їх необґрунтованості [1].

Отже, компетенція прокурора у зазначених справах не відрізняється від його повноважень, сформованих протягом тривалого часу, щодо представництва держави в суді під час розгляду інших категорій справ цивільного судочинства. Так, ще Кац С. Ю. зазначав щодо справ про захист колгоспної власності, що прокурор, який пред’являє позов, зобов’язаний обґрунтувати свої позовні вимоги, зібрати і надати суду докази, якими він їх підтверджує [2, с. 110].

Окрім того, змінено положення ч. 2 і ч. 3 ст. 290 ЦПК України і додано частини 4-8 до ст. 290 ЦПК України. Як наслідок, розширено коло суб’єктів, до яких можуть пред’являтися вимоги про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, зокрема до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що набули

у власність необґрунтовані активи, додаються інші фізичні чи юридичні особи, що вчинили тотожні дії за їх дорученням [1], а також уточнено перелік термінів, які застосовуються у Гл. 12 Р. III ЦПК України, з розширеним тлумаченням терміну «активи». У тому числі надано роз'яснення щодо яких активів може пред'являтися позов, зокрема якщо різниця між їх вартістю і законними доходами особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, але не перевищує межу, встановлену ст. 368⁵ Кримінального кодексу України (далі – КК України), яка закріплює відповідальність за незаконне збагачення і також з'явилась в КК України у зв'язку з прийняттям Закону № 263-IX.

Суттєві зміни відбулись у положеннях ч. 3 і ч. 4 ст. 292 ЦПК України щодо правових наслідків визнання активів необґрунтованими. Так, якщо раніше на відповідача покладался обов'язок сплатити вартість таких активів у разі неможливості звернення стягнення на активи, визнані необґрунтованими, то у новій редакції стягнення також може звертатися на інші активи відповідача, які відповідають вартості необґрунтованих активів [1]. Таким чином, наведені зміни повинні забезпечити підвищений захист інтересів держави у порядку цивільного судочинства у випадку вчинення злочину, передбаченого ст. 368⁵ КК України, так як санкція цієї норми не передбачає відшкодування матеріальної шкоди, завданої державі, наприклад, шляхом спеціальної конфіскації.

Щоб визначити вплив змін, внесених до ЦПК України Законом № 263-IX, на ефективність розгляду і вирішення справ про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення у дохід держави було проаналізовано судову практику до і після прийняття зазначеного закону. Так, статті 290-292 ЦПК України згадувались у дев'яти рішеннях до внесення змін і в дев'яти рішеннях після. Проте зазначені судові рішення ухвалювались щодо зовсім інших категорій справ, зокрема щодо захисту прав споживачів [3], щодо спорів, які виникають з житлових [4], трудових [5], земельних [6], сімейних правовідносин [7], відносин спадкування [8], а також щодо спорів з приводу договорів позики, кредиту, банківського вкладу [9], спорів про право власності та інші речові права [10], спорів про недоговірні зобов'язання [11]. У всіх цих справах сторонами були фізичні або юридичні особи, тобто не було жодної згадки про прокурора, осіб, уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, а також про активи, які необхідно визнати необґрунтованими. Для з'ясування, чому статті 290-292 ЦПК України не використовуються за призначенням, було досліджено судову практику щодо застосування ст. 368⁵ КК України і виявлено, що з моменту появи зазначеної норми в кодексі за цією статтею не було розглянуто жодної справи, лише три рази у рішеннях судів згадувалась примітка до цієї статті, в якій наведені роз'яснення низки термінів.

Таким чином, внесені Законом № 263-IX зміни до ЦПК України не вплинули на ефективність розгляду і вирішення справ про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, про що свідчать результати аналізу судової практики. А той факт, що зазначена категорія справ взагалі не розглядалась судами як до, так і після змін, дає підстави вважати антикорупційну реформу в цьому аспекті неефективною, через що є нагальна потреба повернутися до цього напрямку реформування законодавства.

В першу чергу, необхідно виправити недоліки змісту ст. 368⁵ КК України, через які не вдається притягнути винних осіб до відповідальності. Так як саме ця обставина унеможливило розгляд і вирішення справ, пов'язаних з кримінальним провадженням за ст. 368⁵ КК України, про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави. Що стосується Глави 12 Розділу III ЦПК України, яка регулює особливості позовного провадження у зазначених справах, то, проаналізувавши зміст цієї глави, можна зробити висновок, що на сьогодні відсутня потреба у внесенні змін до її норм. Проте немає жодних гарантій, що така необхідність не з'явиться після застосування статей 290-292 ЦПК України в судовій практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.
2. Кац С. Ю. Цивільно-процесуальні засоби захисту колгоспної власності в СРСР *Вчені записки Харківського юридичного інституту імені Л. М. Кагановича*. 1956. № 7. С. 95-112.
3. Рішення Деснянського районного суду м. Києва від 10.12.2019 по справі № 754/7024/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86276579> (дата звернення: 11.05.2020).
4. Рішення Святошинського районного суду м. Києва від 28.01.2020 по справі № 759/2079/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87300774> (дата звернення: 11.05.2020).
5. Рішення Святошинського районного суду м. Києва від 18.02.2020 по справі № 759/12080/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87916336> (дата звернення: 11.05.2020).
6. Рішення Михайлівського районного суду Запорізької області від 30.03.2020 по справі № 321/245/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88821514> (дата звернення: 11.05.2020).
7. Рішення Печерського районного суду м. Києва від 11.02.2013 по справі № 2-2594/12. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29383036> (дата звернення: 11.05.2020).
8. Рішення Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 17.03.2020 по справі № 243/1385/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88323025> (дата звернення: 11.05.2020).
9. Рішення Святошинського районного суду м. Києва від 25.02.2020 по справі № 759/12054/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88012775> (дата звернення: 11.05.2020).
10. Рішення Святошинського районного суду м. Києва від 26.02.2020 по справі № 759/11602/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87984816> (дата звернення: 11.05.2020).
11. Рішення Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 28.10.2019 по справі № 182/3253/15-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85248314> (дата звернення: 11.05.2020).

ПРАВОВІ АСПЕКТИ У ЗДІЙСНЕННІ ДІЯЛЬНОСТІ ЗІ СТВОРЕННЯ ТАТУ

В останні два десятиліття в західному світі татуювання перестали сприйматися виключно як атрибут специфічних соціальних груп. Згідно з даними сучасних опитувань, татуювання мають 36% американців у віці від 18 до 25 років і 40% у віці від 26 до 40 років. Елейн О'Коннор у своїй праці наводить цікаві дані: татуювання довгий час були поза законом в більшості американських штатів. Останніми штатами, що легалізували татуювання, були Південна Кароліна і Оклахома відповідно у 2004 та 2006 роках. Насправді, говорячи про татуювання, ми не можемо не торкнутися теми організації бізнесу в цій сфері.

Сьогодні в світі йде дискусія на тему того як же сформувані юридичні аспекти права інтелектуальної власності на татуювання й вдало транслювати їх у сферу ведення підприємницької діяльності. Для цього потрібно з'ясувати, чи доцільним буде поділ татуювання на процес його нанесення на шкіру та безпосередньо готовий малюнок, як результат роботи. Дехто вважає, що поділ процесу татуювання і татуювання є необхідним. По-перше, виправданий диференційований підхід до самих татуювань. На сьогоднішній день як у законодавстві України, так і в міжнародно – правових актах відсутнє конкретне визначення об'єктів авторського права, але в нормативно – правових актах міститься їх чіткий перелік та відповідні вимоги до результатів, наприклад творчої діяльності автора, яка стосується нашої теми, відповідаючи яким, автор може розраховувати на захист з боку законодавства та визнання його творчої діяльності саме об'єктом авторського права. Проте виникає питання, куди ми відносимо татуювання? Відповідь на нього надана в «Бернській конвенції про охорону літературних і художніх творів» понад п'ятдесят років тому, так там визначено, що "Літературні і художні твори" охоплює всі твори в галузі літератури, науки і мистецтва, яким би способом і в якій би формі вони не були виражені, як-то: книги, брошури та інші письмові твори, лекції ... малюнки, твори живопису». Окрім цього в Конвенції міститься положення: «Твори є об'єктами авторського права як оприлюднені, так і не оприлюднені, виражені в будь-якій об'єктивній формі, незалежно від призначення і обсягу твору. Із цього положення можна виділити чотири ознаки авторсько - правової охорони творів. Перша – творча, означає, що твір може бути об'єктом правової охорони, якщо він є результатом творчої, інтелектуальної діяльності його автора. Друга – об'єктивної форми вираження твору, означає, що твір може бути об'єктом правової охорони, якщо він виражений в об'єктивній формі. Третя – ознака змісту твору, означає, що твір будь – якого змісту може бути об'єктом правової охорони з деякими обмеженнями, що визначаються на законодавчому рівні. І нарешті четверта, і остання ознака – оприлюднення твору, яка означає, що твір може бути об'єктом правової охорони не залежно від того виведений він з приватної сфери, чи ні. Ця сукупність визначальних ознак не нова, у своїй роботі її наприклад наводила науковець, автор Олена Штефан. Отже, щодо охороноздатності об'єктів авторського права, потрібно відмітити той факт, що деякі татуювання взагалі неможливо класифікувати як такі, що несуть у собі унікальність у її загальному понятті, як наприклад, косметичні

татуювання - так званий перманентний макіяж, який, хоча об'єктивно створюється автором як унікальний, проте унікальність цю об'єктивно складно побачити, адже сама специфіка такого виду творчості є передумовою його схожості всередині когорти творців перманентного макіяжу на твори один одного. Часто татуювання настільки стандартизовані, що їх нанесення швидше можна охарактеризувати як виконання роботи, аніж створення витвору мистецтва, і як наслідок, їх не можна віднести до об'єктів права інтелектуальної власності, авторського права, зокрема.

Щодо аспекту стосовно помилковості поділу процесу нанесення татуювання і його результату, то існує і інша думка, що базується на сучасному розумінні татуювання: де воно розуміється з точки зору комерційної діяльності і як правило приймає таку форму, де суб'єкт підприємницької діяльності використовує об'єкт авторського права, проте з дозволу законного праволодільця або діяльності в сфері «високого мистецтва», де особа уже виступає як суб'єкт права інтелектуальної власності, автор художнього твору. У другому випадку, наносячи татуювання, художник самовиражається, а в першому – ні.

Стосовно аспекту суб'єктів підприємницької діяльності, які можуть здійснювати її у сфері нанесення татуювань, то ними можуть бути лише особи, які отримали відповідну ліцензію на зайняття таким видом підприємницької діяльності. Проте у цьому разі виникає ризик монополізації ринку людьми з медичною освітою через специфіку самого процесу ліцензування. Противники такої ідеї зазначають, що таким чином законодавці намагаються знизити ризики для здоров'я людей, але введення лікарської монополії в цій сфері суттєво зменшить доступність татуювання і призведе до категоричної диференціації цінової політики татуювань, відкинувши на периферію невеликих підприємців. Отож, тут стикаються два невід'ємні немайнові права людини: право на життя та здоров'я, - закріплене в статті 27 Конституції України, та право на вільне ведення підприємницької діяльності, - яке гарантоване Основним Законом (ст. 42). Окремо потрібно зауважити на такому положенні цієї статті: «Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності, не допускаються зловживання монополічним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісну конкуренція». З якого можна зробити висновок, що з одного боку ведення підприємницької діяльності у сфері тату без наявності у підприємця відповідної ліцензії та медичної освіти у тату - майстрів – є обмеженням першого права, а введення таких вимог відповідно другого. Отож, виникає питання - чи багато майстрів тату підуть отримувати медичну освіту, а лікарі, що мають ліцензію перепрофілюють свою практику і займуться татуюваннями? Як компроміс, можна запропонувати вимогу лікарського контролю за процесом нанесення татуювання, або поширення на діяльність тату-майстрів суворих санітарних правил.

Проаналізувавши ситуацію, яка наявна сьогодні в Україні, та звернувшись до нашого законодавства, можна відмітити, що у нас це питання є досить неопрацьованим. Якщо ми кажемо про відкриття свого тату-салону то людина, яка цим хоче зайнятися стикнеться на цьому шляху з низкою труднощів. По – перше, підприємцям, які бажають займатися подібним видом бізнесу, потрібно в першу чергу оформити необхідні документи. Оптимальним варіантом на сьогоднішній день для людей, які хочуть спробувати себе у цьому бізнесі є реєстрація фізичної особи підприємця (далі – ФОП). У класифікації організаційно-правових

форм господарювання, затвердженій наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики, визначено, що підприємцем є фізична особа, яка є громадянином України, іноземним громадянином, особою без громадянства, що здійснює підприємницьку діяльність. Тобто, підприємцем є фізична особа – громадянин. Проблема, яка може виникнути на цьому шляху це оформлення відповідного «КВЕДУ» - тобто класифікації видів економічної діяльності, яка є статистичним інструментом для впорядкування економічної інформації. На цьому етапі виникає проблема: до чого відносити татувальний бізнес «інші індивідуальні послуги» чи «діяльність салонів краси»? Чіткої відповіді на це питання на сьогоднішній день немає, так само як немає відповіді і на питання, чи потрібно мати медичну освіту, або отримувати ліцензію для зайняття цією діяльністю. Так, відповідно до закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» надавачами медичних послуг є заклади охорони здоров'я усіх форм власності та фізичні особи - підприємці, які одержали ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики та уклали договір про медичне обслуговування населення з головними розпорядниками бюджетних коштів. Отже, проаналізувавши це положення закону, ми можемо визначити що ФОП, для того, щоб займатись цією діяльністю потрібно отримати ліцензію, але чи надають майстри – татувальники саме медичні послуги. Виходячи з положень закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» визначення медичної послуги не дає нам змоги зрозуміти її ознаки, для подальшого їх застосування. Виникає логічна помилка, адже ці дві статті визначаються одна через іншу. Таким чином дійти конкретного висновку із аналізу цих двох законів ми не можемо. Проте ми можемо звернутися саме до вимог, щодо провадження діяльності. Відповідно до постанови Кабінету міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики» отримати відповідну ліцензію можуть ліцензіати за вимоги провадження медичної практики за лікарськими спеціальностями та спеціальностями молодших спеціалістів з медичною освітою, перелік яких затверджений МОЗ. Оскільки спеціальність майстра татування не є медичною, а більше з тим взагалі не є офіційно визначеною спеціальністю, ми можемо дійти висновку, що ця діяльність не є медичною і ліцензування не вимагає. Таким чином, єдине, що залишається це надання побутових послуг. У вимогах щодо таких послуг є досить абстрактні положення, на кшталт «створити матеріально-технічну базу, забезпечити наявність обладнання та устаткування для надання побутових послуг згідно з установленими нормативами» та необхідний рівень кваліфікації працівників, зайнятих обслуговуванням замовників», але оскільки реально на законодавчому рівні ніяких детальних положень щодо надання послуг з татування шкіри немає – то відповідно ці положення закону не можуть тягнути за собою ніяких ґрунтовних наслідків і реально мати змогу відповідати нормам закону у підприємців немає, оскільки немає цих вимог.

Отже, питання щодо того хто ж все ж таки може здійснювати таку діяльність, залежить від того, чи отримує дохід така особа, чи систематично вона виконує таку роботу, чи дотримується вона прав інших осіб і не створює при цьому загрози для життя та здоров'я особи, яка є її клієнтом, та якій її права гарантовані Конституцією, так само як і самому підприємцю. Усі ці питання потребують масштабного та ґрунтового доопрацювання

органами влади, адже сьогоднішній стан розвитку законодавства України у цій галузі є досить невпевненим.

Науковий керівник: к.ю.н., асистент, Маліновська Ірина Миколаївна

*Приходько А.С.,
аспірантка 1 курсу кафедри
цивільного права №1
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ДО ПИТАННЯ МОМЕНТУ ВИНИКНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Стосовно моменту виникнення корпоративних правовідносин серед науковців триває дискусія. З цього приводу, існують декілька точок зору.

Згідно з першою точкою зору, корпоративні правовідносини виникають після створення корпорації. Головним аргументом щодо цієї позиції виступає те, що корпоративні правовідносини не можуть виникнути до створення одного із суб'єктів таких правовідносин – корпорації. Наголошується на тому, що лише після її заснування корпоративні правовідносини виникають повноцінно, а учасники таких правовідносин наділяються корпоративними правами та обов'язками.[1, с. 7; 2, с. 20].

Прибічники другої позиції вважають, що корпоративні правовідносини можуть виникати і до моменту фактичного створення корпорації. В основу цього погляду покладено обґрунтування того, що наявність лише наміру щодо створення корпорації є достатньою для виникнення повноцінних корпоративних правовідносин. Таким чином, засновники, які знаходяться на етапі створення корпорації, є повноцінними учасниками зазначених правовідносин, і, на думку окремих науковців, наділяються сукупністю усіх корпоративних прав та обов'язків [3, с. 13].

Третя позиція спирається на те, що відносини, які формуються до моменту створення корпорації, не є корпоративними повноцінно, а є «докорпоративними». Інакше їх можна назвати «квазікорпоративними» або «умовно корпоративними» правовідносинами [4, с. 31]. За цією точкою зору, засновники не наділяються корпоративними правами та обов'язками в повній мірі, але, наприклад, можуть нести солідарну відповідальність за зобов'язаннями, що виникли до державної реєстрації корпорації (ч. 3 ст. 153 ЦК України). Таким чином, учасники корпоративних правовідносин на етапі створення корпорації мають лише окремі корпоративні права та обов'язки, а отримують увесь обсяг таких прав та обов'язків після державної реєстрації корпорації.

Такий підхід щодо визначення моменту виникнення корпоративних правовідносин видається найбільш переконливим. Саме він відображає усі особливості їх виникнення, не залишаючи поза увагою можливість наділення окремими правами та обов'язками учасників до моменту створення корпорації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Сороченко А. Корпоративна права та обов'язки: господарсько-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2015.

2. Віннік О. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2004.
3. Лукач І. В. Господарсько-правове регулювання корпоративних відносин в Україні: теоретичні проблеми: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. К., 2016.
4. Корпоративні спори: позиції Верховного Суду та коментарі науковців / за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ЕКУС. 2019. 280 с.

*Ревенко Дар'я-Софія Ігорівна
студентка 2 групи, 3 курсу
Слідчо-криміналістичного інституту
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ДО ПИТАННЯ ПРО БАЛАНС ІНТЕРЕСІВ СТОРІН ДОГОВОРУ ОРЕНДИ ПІД ЧАС ДІЇ КАРАНТИНУ

Пандемія коронавірусної інфекції COVID-19, що охопила весь світ, як лакмусовий папірець виявила безліч проблем політичного та економічного характеру, кожна з яких стала викликом і змусила поглянути на звичні речі під іншим кутом. Кожна країна почала пристосовуватися до нових реалій життя та підшукувати оптимальні моделі правової регламентації відносин, які в цій складній ситуації були б адекватною відповіддю на існуючі потреби суспільства. Не стала винятком й Україна, в якій також спробували приділити увагу проблемам реального забезпечення і захисту прав, свобод і законних інтересів учасників суспільних відносин.

Однією з таких проблем у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби, викликаною вірусом COVID-19, стало запровадження в Україні надзвичайної ситуації, що в тому числі мало наслідком доповнення положень Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) відносно договору оренди. Законодавець мав на меті забезпечити баланс інтересів орендодавця та орендаря, тому спробуємо проаналізувати, чи вдалося йому цього досягти, і чи виходив він при цьому з засад справедливості, добросовісності та розумності як складових елементів загального конституційного принципу верховенства права.

Відповідно до ч. 6 ст. 762 ЦК України «наймач звільняється від плати за весь час, протягом якого майно не могло бути використане ним через обставини, за які він не відповідає». Якщо враховувати те, що законодавець при конструюванні будь-яких правових механізмів виходить з необхідності забезпечення балансу різнопланових інтересів контрагентів, ця норма здається правомірною та виваженою, оскільки праву орендодавця на плату корелює можливість орендаря використовувати орендоване майно.

При цьому відповідаючи на питання, чи дійсно користування річчю (майном) неможливе варто звернути увагу на такі моменти. *По-перше, відсутність у орендаря можливості використовувати майно* (йдеться як про фізичну, так і юридичну неможливість). Ця вимога стосується можливості будь-якого використання, а не тільки такого, що передбачає здійснення орендарем своєї основної діяльності, для якої власне і було орендоване майно. Тобто будь-яка супутня діяльність орендаря, яка пов'язана із основною і припускає використання орендованого майна, вказує на неможливість застосування до таких відносин

положень ч.6 ст. 762 ЦК України. До речі, такий підхід знаходить підкріплення і в судовій практиці. Зокрема, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 8 травня 2018 року у справі № 910/7495/16 (провадження № 12-37Гс18) [1] зауважує, що про відсутність об'єктивної безпосередньої неможливості використовувати передане у найм майно свідчить те, що орендар був допущений до приміщення, знаходився у ньому, зберігав у приміщенні речі тощо (п.6.8) та звертає увагу на неможливість використання такого майна ані відповідно до мети договору, ані взагалі, зокрема і з метою, що не суперечить положенням договору та/або закону (п.6.12). Іншими словами, орендар повинен довести, що він жодним чином не може використовувати орендоване майно.

По-друге, обставини, через які орендар позбавлений можливості використовувати майно, знаходяться поза його контролем. Так, якщо суди приходять до висновку, що неможливість використовувати майно орендар повинен був передбачати, вони не розглядають її як таку, що звільняє орендаря від плати за договором.

Виходячи з наведеного, можна констатувати, що в судовій практиці склався доволі жорсткий підхід до тлумачення положень ч. 6 ст. 762 ЦК України. З огляду на це доволі неоднозначно сприймається й намагання законодавця вирішити питання стосовно оплати за договором оренди на час існування карантину, запровадженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 року № 211 «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» [2].

Той факт, що законодавець намагався віднайти оптимальну модель регламентації орендних відносин, є очевидним, адже Прикінцеві та перехідні положення ЦК України були доповнені Законом України від 30.03.2020 № 540-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» [3]. Так, положення п.14 зазначеного Закону зводяться до того, що з моменту встановлення карантину і до його завершення в установленому законом порядку *наймач може бути звільнений від плати за користування майном* відповідно до ч.6 ст. 762 цього Кодексу. Тобто йдеться лише про можливість такого звільнення на час існування карантину. Отже, законодавець мов би відсторонився від більш радикального вирішення цього питання, оскільки не застосував конструкцію «звільняється від плати за користування» і поклав вирішення цього питання безпосередньо на сторони договору оренди. Але на мою думку, такий підхід є доцільним, коли йдеться про добросовісних контрагентів, які завжди підуть на поступки один одному (проте для них вказівка на таку можливість у законі є зайвою). Між тим законодавець, більшою мірою піклуючись про інтереси орендодавця, не в повній мірі врахував інтереси орендаря, що з неминучістю призводить до порушення балансу інтересів сторін договору оренди.

Орендар у такому випадку виявився більш вразливою стороною, оскільки, по-перше, звільнення від оплати передбачає доведення ним того, що користування річчю (майном) неможливе (а це доволі складно зробити, про що йшлося вище); по-друге, навіть за умови доведення таких обставин орендар лише має можливість отримати згоду орендодавця, проте не виключено, що йому відмовлять.

Таким чином, за обставин, що склалися, орендар постає перед необхідністю захистити

свої інтереси або 1) шляхом перемов із орендодавцем щодо звільнення від оплати на підставі ч.6 ст.762 ЦК України, або 2) шляхом звернення до суду з вимогою зміни договору в частині орендної плати за ст.652 ЦК України, обумовлюючи свої вимоги істотною зміною обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору (проте й цей варіант також є проблематичним з огляду на складність доведення всіх чотирьох умов, наведених у ч.2 вказаної статті та застосування його судом лише у виняткових випадках), або 3) пред'явлення вимоги про зменшення плати на підставі ч.4 ст.762 ЦК України, якщо через обставини, за які він не відповідає, можливість користування майном істотно зменшилася (наприклад, коли він все одно здійснював супутню до основної діяльність).

На мою думку, в умовах, що склалися, законодавець міг би піти далі запропонованого ним варіанту і імперативно закріпити положення про необхідність розподілу витрат на утримання майна між сторонами, а також розстрочення чи відстрочення орендної плати. Такий підхід дійсно слугувало б яскравим прикладом врахування державою інтересів обох сторін.

Науковий керівник: к.ю.н, доцент кафедри цивільного права №2 Іванова Ксенія Юріївна

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Постанова ВП Верховного Суду від 08 травня 2018 р. у справі №910/7495/16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74055360>

2. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020р. №211. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF>

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 30.03.2020р. № 540-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20>

*Сенна Олександра Григоріївна
студентка 3 курсу, 4 групи
факультету адвокатури
НУЮ ім. Ярослава Мудрого*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОВ'ЯЗАНІ З ВИЗНАННЯМ ДОГОВОРУ НЕУКЛАДЕНИМ

У цивільному законодавстві України на даному етапі не закріплено належного регулювання питання щодо неукладеності договору. Правове регулювання даної категорії знайшлося лише у ч. 8 ст. 181 Господарського кодексу України (далі ГК України), яке містить застереження про те, що у разі якщо сторони не досягли згоди з усіх істотних умов господарського договору, такий договір вважається неукладеним (таким, що не відбувся). Якщо одна зі сторін здійснила фактичні дії щодо його виконання, правові наслідки таких дій визначаються нормами Цивільного кодексу України (Далі ЦК України). Однак і тут немає повної завершеності вирішення проблеми неукладеності договору, оскільки ЦК України, до якого відсилає ГК України, такі правові наслідки вчинення фактичних дій прямо не визначає. Цивільне законодавство для визначення випадків, коли договір вважається неукладеним,

застосовує лише формулу «договір є укладеним». Так, згідно з ч. 1 ст. 638 ЦК України договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Відтак, дане положення справ і викликає дискусію, яка ведеться як у теоретичній, так і в практичній площині.

Зазначимо, що неукладений договір за своєю правовою природою не є юридичним фактом, а відтак не може вважатися підставою виникнення будь-якого цивільного правовідношення, включаючи договірне. Так як відсутній відповідний юридичний факт, тому не виникають і наслідки такого факту. Це означає, що у разі передання майна за неукладеним договором для їх повернення неможливо застосовувати норми, що регулюють договірні відносини. Можемо погодитися із О. О. Красавчиковим, що незавершений правочин тотожний нечинному, оскільки не має жодного юридичного значення для розвитку правовідношення, на встановлення, зміну або припинення якого спрямований.

Виходячи з буквального змісту норм Цивільного та Господарського кодексів, договір буде вважатися неукладеним, якщо: 1) не дотримано відповідну форму договору; 2) відсутня згода сторін щодо істотних умов договору; 3) не передано майно за реальним договором. Проте, недодержання форми договору свідчить скоріше про його недійсність, тому відповідний договір не можна визнати неукладеним. В юридичній літературі окремо виділяють таку підставу для визнання договору неукладеним як відсутність державної реєстрації договору за наявності імперативної вимоги закону про це. Така редакція наведеної норми дозволила ВС України сформулювати досить категоричну позицію від 06.11.2009 року, що вимога про визнання правочину неукладеним не відповідає можливим способам захисту цивільних прав та інтересів передбачених законом. Суди мають відмовляти в позові з такою вимогою. У цьому разі можуть заявлятися лише вимоги про визнання правочинів недійсними.

В подальшому, цілком закономірним шляхом пішов ВГСУ, який у п. 11 Постанови Пленуму «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» від 29.05.2013 р. № 11 роз'яснив, що визначення договору неукладеним може мати місце на стадії укладення договору, а не за наслідками виконання його сторонами. Отже, якщо дії сторін свідчать про те, що оспорюваний договір фактично було укладено, суд має розглянути по суті питання щодо відповідності його вимогам закону. Це правило не стосується випадків, коли для вчинення правочину необхідні його державна реєстрація або нотаріальне посвідчення, оскільки за відсутності відповідної реєстрації чи посвідчення договір в будь-якому разі не вважається укладеним. Згодом, аналогічна правова позиція була висловлена ВС України у Постанові від 23.09.2015 р., за змістом якої визначення договору неукладеним може мати місце на стадії укладення, а не за наслідками виконання його сторонами. Таким чином, виконання договору є перешкодою для визнання такого договору неукладеним. Навіть у випадку фактичної неукладеності договору не завжди є необхідність визнавати його таким. Метою застосування такого способу захисту, як визнання договору неукладеним є усунення правової невизначеності стосовно прав та обов'язків сторін за договором.

Отже, що стосується встановлення факту неукладеного договору то він має значення передусім при вирішенні питання про застосування норм щодо договірної відповідальності сторін. Зокрема, якщо у зв'язку із невиконанням договору у разі пред'явлення до суду вимоги про стягнення договірної неустойки, суд в першу чергу має встановити наявність підстав для

визнання такого договору неукладеним, що, як наслідок, призведе до відмови у стягненні неустойки. Фактично захист права здійснюється судом не шляхом традиційних методів (реституція, відшкодування збитків), а шляхом констатації певного факту або статусу, у т. ч. шляхом визнання договору неукладеним. Можна сказати, що необхідність подання до суду позовів про визнання договорів неукладеними може виникнути: у разі неочевидності факту укладення договору або ж як наслідок виникнення спору між сторонами правочину з приводу того, чи був він укладений чи ні. Іншими словами, для усунення правової невизначеності стосовно прав та обов'язків сторін за договором.

Вимога про визнання договору неукладеним пред'являється переважно недобросовісними боржниками з метою ухилення від належного виконання як обов'язків за договором, так і з метою уникнення притягнення до цивільно-правової відповідальності у разі порушення умов договору.

Дослідивши судову практику, можна зробити висновок про багаторазовість подання зустрічного позову щодо визнання договору неукладеним, - саме у справах про стягнення заборгованості за договором позики. Це свідчить про зловживання суб'єктом своїми правами, що є неприпустимим. Тобто головною проблемою є те, що останнім часом інститут неукладеного договору застосовується всупереч меті його встановлення - захисту цивільних прав. Важливо врахувати, що, звертаючись до суду, позивач за власним розсудом обирає спосіб захисту, що має відповідати характеру порушення прав та інтересів, а також сутності спірних правовідносин. У разі встановлення факту неукладеності договору виникають наслідки, передбачені нормами, що регулюють зобов'язання з безпідставного збагачення, а у разі визнання його недійсним - наслідки, встановлені законом для недійсних правочинів. У разі, якщо на виконання неукладеного договору стороною передчасно передано майно, то як наслідок між сторонами виникають правовідносини у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави. Це зобов'язання, як відомо, належить до недоговірних.

Отже, можна зробити висновок, що у доктрині цивільного права немає єдності у питанні щодо правової природи неукладеного договору. При цьому всі спроби виявити сутність неукладених договорів перебувають у площині співвідношення неукладених та недійсних договорів. Переважна більшість наукових позицій розглядають неукладений договір як автономне, самостійне явище. Інші автори визначають неукладені договори як вид недійсних правочинів. На мою думку, неукладений та недійсний договори не є тотожними правовими категоріями. Це зумовлено передусім різними правовими підставами та наслідками застосування щодо кожного з них способів захисту цивільних прав та інтересів в судовому порядку.

Науковий керівник – к.ю.н., ас. Маліновська І. М.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРИНЦИП ТЛУМАЧЕННЯ ДОГОВОРУ CONTRA PROFERENTEM

Роль та значущість договорів у сучасному суспільстві стрімко зростає, що обумовлено ринковою економікою, в якій договір є основний засобом регулювання відносин між учасниками цивільного обороту. У зв'язку з цим непоодинокі випадки, коли окремі умови договору або його зміст в цілому є недостатньо ясними, неповними, що ускладнює процес виконання зобов'язання. Це спричиняє необхідність тлумачення договору, а відтак – і вирішення питання про визначення правил, за якими воно має провадитися. При цьому, як наголошується в літературі, така необхідність може виникнути і під час вирішення інших категорій спорів, що не можна віднести до договірних [1].

Поняття *contra proferentem* походить з латинської мови: *contra* – проти, а *proferentem* – професіонал (сторона, яка запропонувала угоду). Ще у римському праві сформувався принцип «*cum quaeritur in stipulatione, quid acti sit, ambiguitas contra stipulatorem est*» (формулювання Цельса), який застосовувався до стипуляції, і відповідно до якого у разі неясності певних умов стипуляції, вони мають тлумачитись проти стипулятора (тобто кредитора, чії питання боржнику при отриманні на них ствердної відповіді і становили по суті зміст зобов'язання, що впливає з усної стипуляції). Одночасно в Дигестах зустрічається вказівка на застосування тлумачення за моделлю *contra* інших типів договору (зокрема, купівлі-продажу), але за таким підходом передбачалося тлумачення не проти автора договірної тексту, а проти конкретного виду контрагентів (наприклад, продавця) [2, с.9].

При тлумаченні договору, коли спільний намір сторін неможливо встановити, визначальним поняттям є *добросовісність*. В Україні лише в Принципах УНІДРУА [3] закріплено похідне від принципу добросовісності правило *contra proferentem*, відповідно до якого двозначні умови повинні тлумачитися так, щоб перевага надавалася розумінню, протилежному інтересам сторони, яка запропонувала таку умову [4]. На мій погляд, цей важливий принцип потребує закріплення у вітчизняному законодавстві, що дозволить судам при вирішенні спорів безпосередньо звертатися до закону, а не до правових позицій судів.

На сьогодні ж попри відсутність у законодавстві принципу *contra proferentem* суди почали його вживати після постанови Верховного Суду у складі Об'єднаної Палати Касаційного цивільного суду від 18.04.2018р. [5], якою було сформовано правову позицію та умови застосування тлумачення *contra proferentem* (лат. *verba chartarum fortius accipiuntur contra proferentem* - слова договору повинні тлумачитися проти того, хто їх написав). Цим принципом мають послуговуватися в тому випадку, коли неможливо з'ясувати справжній зміст відповідної умови договору за допомогою загальних підходів до тлумачення змісту правочину, передбачених у частинах 3 та 4 ст. 213 Цивільного кодексу України. Зокрема, судом зверталася увага, що особа, яка включила ту або іншу умову в договір, повинна нести ризик, пов'язаний з неясністю такої умови. Це правило застосовується не тільки тоді, коли сторона самостійно

розробила відповідну умову, але й коли сторона скористалася стандартною умовою, що була розроблена третьою особою. До того ж *contra proferentem* має відношення не тільки до умов, які «не були індивідуально узгоджені» (*not individually negotiated*), але також до умов, які хоча і були індивідуально узгоджені, проте були включені в договір «під переважним впливом однієї зі сторін» (*under the dominant influence of the party*).

Слід підкреслити, що цей принцип закріплений в актах міжнародної уніфікації договірних права та широко розповсюджений в європейському, англійському та американському праві. Так, законодавче закріплення принцип тлумачення *contra proferentem* отримав в таких країнах, як Німеччина (щодо споживчих та стандартизованих договорів у п. 2 § 305с Німецького цивільного уложення), Франція (щодо договорів зі споживачами або непрофесіоналами в ст. L.133-2 Споживчого кодексу Франції), Нідерланди (щодо стандартизованих договорів (крім договорів з великими компаніями) в п. 2 ст. 6: 238 Цивільного кодексу Нідерландів), Італія (щодо договорів на стандартних умовах у ст. 1370 Цивільного кодексу Італії), Іспанія (щодо будь-яких договорів у ст. 1288 Цивільного кодексу Іспанії), Австрія (стосовно будь-яких договорів у ст. 915 Австрійського цивільного уложення), Литва (щодо будь-яких договорів в ст. 6.193 Цивільного кодексу Литви) [2, с. 11].

Отже, закріплення в законодавстві даного принципу свідчить про його вагомість при тлумаченні договору, а його застосування на практиці – про затребуваність. До речі, професор Вільям Тетлей, розглядаючи питання щодо інтерпретації (тлумачення) коносаментів, ставить на перше місце саме правила *contra proferentem*. В цьому контексті цікавим є й приклад із судової практики, який він наводить: суддя Стреєр у справі *Ontario Bus Lines v. The Federal Calumet* зазначив, що «відповідачі склали проект цього коносаменту, будь-яка невідповідність між параграфами 3 та 18 має тлумачитись проти них і на користь позивачів». Коносамент, як стандартна форма контракту, надрукованого перевізником, зазвичай тлумачиться проти самого перевізника. У справі *Leather's Best v. S.S. Mormaclynx* суддя Джудд вирішив, що «коносамент як договір приєднання має тлумачитись виключно проти інтересів перевізника». Рідше, коли вантажовідправник використовує свою форму коносаменту, він буде тлумачитись проти його інтересів [6].

Таким чином, з огляду на проведений аналіз застосування принципу *contra proferentem* як у світі, так і в Україні при вирішенні спорів щодо умов договору, можна констатувати, що оскільки тлумачення договору є одним із найскладніших питань договірних права, ідея закріплення цього принципу у вітчизняному законодавстві обґрунтована і має право на існування. Так, більшою мірою нести відповідальність має сторона, яка запропонувала ту чи іншу умову, ніж контрагент, який її прийняв. При цьому даний принцип має застосовуватись, коли умова дійсно є незрозумілою, а розуміння та визначення волі сторін викликає складнощі.

Науковий керівник: к.ю.н, доцент кафедри цивільного права №2 Іванова Ксенія Юріївна

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Романюк Я. Невизначеність умов договору як підстава для його тлумачення. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 36-41. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/12/7.pdf>
2. Карапетов А.Г. *Contra proferentem* как метод толкования // Вестник ВАС РФ. 2013. №

7. С. 6-35.

3. Принципи міжнародних комерційних договорів (принципи УНІДРУА (UNIDROIT) від 01.01.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_920

4. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова та ін.; за ред. О.В. Дзери. К. : Юрінком Інтер, 2008. 896 с.

5. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної Палати Касаційного цивільного суду від 18.052018р.; справа № 753/11000/14-ц; URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73500675> .

6. Тетлей В. Семь правил интерпретации (толкования) коносаментов. Amicorum Robert Wijffels, Antwerp, 2001, с. 359-379. Переклад Г. Логінов URL: <http://www.precedent.su/statuya>

Степаненко Тетяна Володимирівна
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
ХНУВС, канд. юрид. наук,
Ніколаєв Микита Володимирович
курсант гр. Ф1-18-203 ХНУВС

ДОСТАТНІСТЬ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

В переважній більшості цивільних справ суд має вирішити спір в умовах більшої чи меншої фактичної невизначеності. Відповідно, одним з ключових питань для суду при оцінці доказів за умов відсутності абсолютно неспростовних доказів є їх достатність.

На певних етапах історичного розвитку держави і права пропонувалися окремі засоби усунення недостатності доказів у справі, що виступали як засоби легітимації ухваленого судом рішення в очах суспільства: ордалії, присяга, надання особливої доказової сили письмовим документам та ін. Сучасне цивільне процесуальне законодавство України щодо встановлення фактичних обставин справи передбачає вільну оцінку доказів судом на підставі внутрішнього переконання, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. Жодні докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності (ст.89 ЦПК).

Варто відзначити, що ст. 89 ЦПК України (як і ст. 212 ЦПК України в редакції до 15.12.2017 р.) серед критеріїв оцінки доказів судом називає їх достатність. При цьому діюча редакція процесуального закону вперше в національному цивільному процесуальному законодавстві містить окрему норму, а саме статтю 80 ЦПК «Достатність доказів», яка, очевидно, має роз'яснити, що вкладає законодавець до даного критерію оцінки доказів. Так, згідно вказаної норми, достатніми є докази, які у своїй сукупності дають змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи, які входять до предмета доказування. Втім, поняття «достатності доказів» не є новим для юридичної науки. В літературі висвітлено достатньо велику кількість наукових поглядів на вказану категорію, які в переважній більшості зводяться до характеристики його як певної сукупності доказів, що дозволяють дійти висновку про наявність чи відсутність певних обставин [1, с. 494]; за яких існує можливість на основі аналізу зібраних фактичних даних вирішити цивільну справу [2, с. 223]; достатність – це не

кількісний, а якісний показник, його переконлива сила [3, с.229]; дати однозначну відповідь, коли доказів достатньо неможливо, достатність є оціночною характеристикою [4, с.19].

Відповідно до ч.2 ст. 80 ЦПК питання про достатність доказів для встановлення обставин, що мають значення для справи, суд вирішує відповідно до свого внутрішнього переконання. Тобто, в основу покладено суб'єктивний критерій оцінки достатності доказів судом, що не завжди позитивно впливає на ефективність судового розгляду. Зокрема, як переконують науковці-представники загальної системи права, це проявляється у завищених вимогах суду до належного виконання стороною (як правило позивача) тягаря доведення, що, в свою чергу, неминуче призводить до значної кількості невірно вирішених справ, не кажучи вже про спори, в яких особа заздалегідь відмовляється від ідеї захисту своїх прав та законних інтересів в суді [5, с. 259-262]. На вказану проблему в контексті порушення права на справедливий суд звертає увагу і Європейський Суд з прав людини, зазначивши у справі **Khamidov v. Russia**, що національні суди фактично встановили найвищі й недосяжні вимоги відносно доказування, у зв'язку із чим позов заявника у будь-якому випадку не мав шансів на успіх [6].

В аспекті удосконалення критеріїв достатності доказів при здійсненні їх оцінки судом задля встановлення обставин справи заслуговує на увагу досвід правових систем країн загального права у застосуванні стандартів доказування, що умовно та з певними застереженнями можна розглядати в якості об'єктивного критерію достатності доказів. Цікавим є той факт, що незважаючи на відсутність ґрунтового доктринального осмислення вказане поняття дістало застосування національними судами, з посиланням при цьому на практику ЄСПЛ [7, 8], а у деяких рішеннях суди вдаються до порівняння національного судочинства із англосаксонською правовою системою (без посилання на практику ЄСПЛ) [9]. З огляду на викладене вважаємо існує практична необхідність наукового осмислення категорії «стандарти доказування» в аспекті можливої адаптації до вітчизняного цивільного процесуального права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Курс цивільного процесу: підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. Х.: Право, 2011.
2. Цивільне процесуальне право України: Підручник / Бичкова С.С., Бірюков І.А., Бобрик В.І. та ін.; За заг. ред. С.С. Бичкової. К.: Атіка, 2009.
3. Гражданский процесс: Учебник / Отв. ред. проф. В.В. Ярков. 5-е изд., перераб. и доп. М.: Волтерс Клувер, 2004.
4. Справочник по доказыванию в гражданском судопроизводстве / Под ред. д.ю.н., проф. И.В. Решетниковой. М.: Издательство НОРМА, 2004.
5. Clermont K.M., Sherwin E. A. Comparative View of Standards of Proof *American Journal of Comparative Law*. 2002. Vol. 50. P. 243-275.
6. Case Khamidov v. Russia, application N 72118/01, ECHR Judgment 15.11.2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-119769> (дата звернення: 25.05.2020).
7. Постанова Одеського апеляційного суду, 13.04.2020, справа № 522/12362/18 . URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88764822> (дата звернення: 25.05.2020).

9. Постанова апеляційного суду Тернопільської області, 05.03.2020, справа № 601/478/18. URL:<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88199861> (дата звернення: 25.05.2020).

10. Рішення Іллічівського міського суду Одеської області, 26.02.2019, справа № 501/3054/18. URL:<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80323052> (дата звернення: 25.05.2020).

*Юрій Євгенович Ходико,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
цивільного права № 1
Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого
ORCID 0000-0002-7768-4135*

ЗАХИСТ ВОЛОДІННЯ

Володіння як фактичне панування особи над річчю⁶ породжує певні права для володільця, і основним із них є право на захист. Яскравий прояв сутності захисту було відображено, свого часу, в ст. 531 ч. I т. X Зводу законів цивільних Російської імперії 1832 року, що всяке, навіть і незаконне володіння охороняється урядом від насилля та самоуправства доти, поки майно не буде присуджено іншому і зроблені належні за законом про передачу розпорядження⁷. Проте, такий стан речей не може не викликати здивування: здається, що право, захищаючи навіть володіння незаконне, цим самим йде проти свого власного основного завдання – охороняти закон і порядок, що воно підриває під самим собою ґрунт і стверджує те, що повинно було заперечувати [1, с. 223]. Як сонце світить на правих і винуватих, так і володільницький захист поширює свої благодіяння на осіб управомочених і правопорушників [1, с. 225]. Такий правовий режим володіння в частині його захисту криється в тій теорії, що лежить в основі обґрунтування володільницького (посесорного) захисту. Слід відзначити, що якої б теорії ми не притримувалися, їх різноманітність і час протягом якого вже йде полеміка з вказаного питання напрошується на єдиний висновок – «якщо щось встановлене живе цілими століттям, то безпристрасний розум не може не прийти до переконання, що воно спочиває на твердих основах, і, справді, необхідність самого захисту володіння ніколи не піддавалася серйозному сумніву. Але у поглядах на підставу його захисту ще далеко до одноставної згоди [2, с. 3].

Однією з перших є теорія «цивільного миру» зародження якої сягає часів існування Римської імперії – часу зародження безпосередньо самого інституту володіння. Римські юристи обґрунтовували природу володільницького захисту та інтердиктів тим, що вони були продуктом адміністративної діяльності претора. Ця діяльність не ставила собі за завдання вирішення питань про правову підставу володіння, а обмежувалась збереженням існуючого фактичного стану, яке виявилось, таким чином, юридично захищеним [3, с. 140]. Ця теорія

⁶ Це наукова точка зору автора і вона може не співпадати з чинним законодавством // Див. Ходико Ю. Є. Щодо особливостей правового режиму об'єкта володіння // Право і суспільство. – 2020. – № 2.

⁷ Аналогічні за своєю сутністю норми містяться в ст. 2278 ЦК Франції, парагр. 339 Загального цивільного кодексу Австрії, ст. 882 Проекту Цивільного уложення 1905 року тощо.

лягла в основу при прийнятті Німецького цивільного уложення. Також до одних із найбільш основоположних можна віднести теорії Р. фон Ієрінга – володіння охороняється в інтересах права власності, «деліктна теорія» Ф. К. Савіні, теорія Г. Ф. Пухти – захист володіння є особливим правом особистості, «вольова теорія» представником якої був Г. Е. Брунс тощо. Проте, найбільш прийнятною, на наш погляд, є теорія І. О. Покровського – «поваги людської особистості», який вказував, що кульмінаційним пунктом основної ідеї поваги до людської особистості є охорона навіть неправомірних власників, що і є її найвищим торжеством [1, с. 228]. Теорію «поваги до людської особистості» можна розглядати, як більш глибоке осмислення теорії «цивільного миру» запропонованої римськими юристами. Ці дві теорії, на нашу думку, доповнюють одна одну, оскільки повага до людської особистості, навіть якщо це злодій, забезпечує досягнення всезагального цивільного миру.

Підставою здійснення захисту володіння є його порушення, незалежно від того, яке це володіння законне чи не законне. Якщо володіння це фактичне панування особи над річчю, то відповідно порушенням володіння буде втручання інших осіб в сферу господарського панування особи над річчю, що є об'єктом володіння. Так, зокрема, п. 1 парагр. 858 Німецького цивільного уложення визначає, що особа, яка без волі володільця позбавляє його володіння або перешкоджає його володінню, діє протиправно (заборонене самоуправство), оскільки закон не дозволяє позбавлення або перешкоджання⁸. А тому, порушенням володіння може визнаватися діяльність осіб здійснена проти волі володільця щодо а) вилучення (присвоєння) об'єкта володіння та б) перешкоджання здійснення володіння. Не можна розглядати як факт порушення володіння, діяльність компетентних державних органів, органів місцевого самоврядування, які уповноваженні відповідно до законодавства здійснювати дії, які можуть призвести до вилучення майна (речі) в особи з фактичного володіння (наприклад, при вилученні речей як речових доказів у кримінальному провадженні, вилучення майна в порядку конфіскації, вилученні арештованого майна у порядку звернення стягнення на майно (кошти) боржника тощо). Це пов'язано з тим, що такі особи уповноважені відповідно до закону діяти таким чином і реалізація публічно правової складової, в даному разі, переважає над приватноправовою, що необхідно розглядати при визначенні порушення володіння, як виключення із загального правила.

Враховуючи те, що володільницький (посесорний) захист має на меті здійснення швидкого (оперативного) захисту у разі порушення володіння, як в науковій літературі, так і в законодавствах виділяються наступні два способи захисту. Перший – це самозахист та другий – захист у судовому порядку.

Самозахистом є комплекс фактичних заходів, які необхідно вчинити особі щодо відновлення фактичного панування особи над річчю. Як правило, самозахист може бути застосований одразу, а заходи самозахисту повинні бути співмірними характеру дій, що порушують володіння. Самозахист при порушенні володіння може проявляється в тому, що особа володільця може застосувати силу до порушника з метою негайного відібрання рухомої речі, щодо нерухомих речей, то це є видворення порушника та відновлення влади над об'єктом

---

⁸ Аналогічні норми за своєю сутністю містяться в ст. 164 ГК Азербайджанської Республіки; ст. 914 Цивільного закону Латвійської Республіки, ст. 40 Закон «Про речове право Естонської Республіки, ст. 883 Проекту Цивільного уложення 1905 року тощо.

володіння. В даному разі, слід відзначити певну особливість правового режиму об'єкта володіння в частині захисту, а саме, до самозахисту володіння, на нашу думку, не можуть бути застосовані положення ст. 19 ЦК України, оскільки вони визначають особливості самозахисту цивільних прав, а при порушенні володіння як факту, а не права відбувається порушення фактичного відношення (втручання в господарське панування особи над річчю).

Захист володіння у судовому порядку полягає у відновленні фактичної влади над річчю, якщо таке володіння було порушене. Особа повинна довести, що саме вона була володільцем речі і такого володіння була позбавлена проти її волі або здійснюється втручання в її сферу володіння певною річчю, що не дає можливість нормально володіти річчю. При цьому, жодна із сторін не може посилатися при доказуванні на право особи щодо цієї речі, оскільки саме це є специфікою посесорного захисту, доказується фактичне відношення щодо речі, а не права на річ. Позов щодо захисту володіння може бути пред'явлений протягом одного року з моменту порушення володіння, а якщо річ вибула з володіння таємно або за відсутності володільця протягом одного року коли особа дізналася про порушення володіння. Строк для захисту володіння в один рік є загально прийнятий у законодавствах, що визначають правовий режим об'єкта володіння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. Изд. 3-е, стереотип. М.: «Статут», 2001.
2. Иеринг Р. Об основании защиты владения. Пересмотр учения о владении / Сочинение д-ра Рудольфа фон-Иеринга; Перевод с немецкого второго исправленного и дополненного издания. – М.: Типография А.И. Мамонтова и К°, 1883. – [4], 179 с.
3. Римское частное право [Текст]: Учебник / Под ред. проф. И.Б. Новицкого и проф. И.С. Перетерского. – М.: ИД «Юриспруденция», 2008. – 464 с.

*Шарапова Валерія Віталіївна,
студентка 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

ЗАСТОСУВАННЯ ФАСИЛІТАЦІЇ ЯК САМОСТІЙНОГО ПРОЦЕСУ. ВАЖЛИВІСТЬ РОЛІ ФАСИЛІТАТОРА У ПРОЦЕСІ ФАСИЛІТАЦІЇ. ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ФАСИЛІТАЦІЇ ЯК ОСОБЛИВОГО ВИДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Зараз дуже часто для того, щоб доступно пояснити різницю між процедурою медіації та процедурою врегулювання спору за участю судді, які дуже часто між собою порівнюють у науці, а більш того – ототожнюють правники, використовують терміни «*фасилітація*» та «*консиліація*». Застосовують ці два терміни найчастіше, коли хочуть пояснити роль третьої нейтральної особи, яка залучена до процедури. Так, кажуть, щодо медіатора у класичній фасилітативній медіації, що вона не дозволяє йому пропонувати варіанти вирішення спору, натомість звичайний суддя може пропонувати варіанти вирішення спору, що наближає його до консиліатора, тобто суддя якби більш сильний і має більш широке коло повноважень, тобто суддя сприймається ніби як консиліатор. До речі, ч. 2-6 статті 203 ЦПК закріплюються

повноваження судді, якими він наділений під час здійснення цієї процедури. Не будемо заперечувати того, що фасилітація може застосовуватись і в переговорах, і в медіації, і як **самостійний процес**. Як самостійний процес фасилітація проводиться у громадах, де посилюються міжособистісні, внутрішньогрупові конфлікти.

Для того, щоб прояснити, що ж являє собою фасилітація як самостійний процес, так би мовити, в чистому вигляді, наведемо визначення поняття «фасилітація». Так, *фасилітація* -- це організація процесу колективного розв'язання проблем у групі, що керується фасилітатором (ведучим, керівником). Це одночасно процес та сукупність навичок, які дозволяють ефективно організувати обговорення складної проблеми без втрат часу та за короткий термін виконати усі заплановані дії із максимальним залученням учасників процесу.[2] Тобто, можемо казати про те, що фасилітація є одним із методів, що передбачають групову роботу при вирішенні конфліктів .

Щодо самого фасилітатора, то фасилітатором може бути незалежна "третя сторона", запрошена сторонами для "раціоналізації" процесу досягнення домовленості, або один із членів групи, який бере на себе відповідну "командну роль", нарешті, у формально структурованій групі цю функцію має за потреби виконувати *керівник* [3]. Тобто функцію фасилітатора, який організовує групове дослідження проблеми, її обговорення, висунення, фіксацію й оцінку різних способів її розв'язання, а також забезпечує активну і рівноправну участь усіх членів групи в процесі пошуку рішення може виконати й один із членів групи, який має навички конструктивного управління роботою групи. На думку вченого М. Наварро ключову роль у процесі фасилітації також відіграє фасилітатор. Він є нейтральним лідером, який сприяє підвищенню ефективності групової роботи. Він не пропонує готові рішення і не виконує сам поставлені перед групою завдання, а надає учасникам обговорення проблеми засоби, за допомогою яких вони самі формулюють рішення проблеми. Цей вчений визначає роль фасилітатора у наступних трьох головних завданнях: узгодження теми та питання, які потребують вирішення; організація відповідних умов для обговорення проблеми; створення вільної та творчої атмосфери, що сприятиме обміну думками та прийняттю рішення [1]. Таким чином, фасилітатором є фахівець, який не зацікавлений у підсумках обговорення, не представляє інтереси жодної з груп-учасників і не бере участі в обговоренні, але несе відповідальність за якісне виконання завдань. Фасилітатор — це людина, яка забезпечує успішну групову комунікацію. Не треба плутати головуючого та фасилітатора, бо кожен фасилітатор є головуючим, але не кожен головуючий є фасилітатором, адже фасилітатором головуючи є тільки за умови, якщо він організовує ефективно обговорення проблеми сприяє її розв'язанню групою.

Практика запрошення фасилітатора для проведення зборів поширена в США. А в Україні фасилітація як особливий вид професійної діяльності і, як наслідок логічний, практика запрошення фасилітатора для проведення зборів, поширення не набули. Висловимо пропозицію щодо актуальності впровадження в Україні фасилітації як особливого виду професійної діяльності у зв'язку з існуванням сфер, де застосування її було б дуже перспективним. Приміром, це проведення зборів акціонерів.

Отже, ми з'ясували, що фасилітація може застосовуватись і в переговорах, і в медіації, і як самостійний процес. Як самостійний процес фасилітація проводиться у громадах, де

посилюються міжособистісні, внутрішньогрупові конфлікти. Ключову роль у процесі фасилітації відіграє фасилітатор, про що зазначається авторитетними правниками-вченими світу. Він є нейтральним лідером, який сприяє підвищенню ефективності групової роботи. Він не пропонує готові рішення і не виконує сам поставлені перед групою завдання, а надає учасникам обговорення проблеми засоби, за допомогою яких вони самі формулюють рішення проблеми. А щодо досвіду України, то висловимо пропозицію щодо актуальності впровадження в Україні фасилітації як особливого виду професійної діяльності у зв'язку з існуванням сфер, де застосування її було б дуже перспективним. Приміром, це проведення зборів акціонерів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Врегулювання конфліктів за допомогою третьої сторони. Медіаторство. URL: https://pidruchniki.com/15790603/psihologiya/vregulyuvannya_konfliktiv_dopomogoyu_tretoi_storoni.
2. Фасилітація. Вікіпедія.: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Фасилітація>.
3. Фасилітація. Поняття фасилітації. <https://pidruchniki.com/12920522/psihologiya/fasilitatsiya>.

*Шматько Валерія Сергіївна
курсант 3 курсу 2 групи
Інституту підготовки юридичних
кадрів для СБ України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ НЕЗАКОННИМИ ДІЯМИ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНІСТЮ ПРАЦІВНИКІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

На мою думку, тема відшкодування шкоди, завданої незаконними діями чи бездіяльністю працівників правоохоронних органів є досить актуальною у наш час. У своїй роботі я пропоную розглянути таку проблему саме на прикладі органу, що забезпечує державну безпеку, СБУ, оскільки останнім часом почастишали випадки, у результаті яких спричиняється шкода законним правам та інтересам громадян України. Серед науковців, які частково проводили дослідження з цього питання, можна виділити А.В. Куцина, А.А. Благодир, В.С. Благодир, С.М. Благодир, О.С. Онищенко, А.С. Кривошликова та деяких інших.

Як зазначає в своїй роботі А.В. Куцин, юридична відповідальність органів влади є одним з основних способів реалізації конституційних засад, які передбачають, що держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Отже, кожен громадянин має право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями або бездіяльністю вказаних органів, їх посадових і службових осіб при здійсненні повноважень [11]. Відповідно до положень ст. 2 ЗУ «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» право на відшкодування шкоди, виникає у випадках:

1) постановлення виправдувального вироку суду; 1⁻¹) встановлення в обвинувальному вироку суду чи іншому рішенні суду (крім ухвали суду про призначення нового розгляду) факту незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують чи порушують права та свободи громадян, незаконного проведення оперативно-розшукових заходів; 2) закриття кримінального провадження за відсутністю події кримінального правопорушення, відсутністю у діянні складу злочину або невстановленням достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді і вичерпанням можливостей їх отримати; 4) закриття справи про адміністративне правопорушення [4].

Слід з'ясувати, що варто розуміти під моральною шкодою, спричиненою фізичній особі (громадянину). Положення щодо роз'яснення поняття моральної шкоди містить ЦК, Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду», Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31.03.1995. Аналіз таких положень наводить на висновок, моральна шкода полягає: у стражданнях, яких фізична особа зазнала внаслідок фізичного чи психічного впливу, що призвело до погіршення або позбавлення можливостей реалізації ним своїх прав., інших негативних наслідків морального характеру.

Відшкодування шкоди, завданої особі внаслідок незаконно прийнятих рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, а також їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень, здійснюється державою за рахунок коштів державного бюджету відповідно до Порядку виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або бюджетних установ, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 3 серпня 2011 р. № 845. Важливим є положення ЗУ «Про Службу безпеки України» про те, що співробітники СБУ, які виконують свої обов'язки відповідно до наданих законодавством повноважень і в рамках закону, не несуть відповідальності за завдані майнові збитки, а лише можуть бути притягнуті до дисциплінарної або кримінальної відповідальності за вказані дії.

В своїх дослідженнях науковці А.А. Благодир, В.С. Благодир, С.М. Благодир звертають увагу на проблему повного задоволення вимог щодо відшкодування шкоди, як матеріальної, так і моральної, що була завдана органами, які здійснюють досудове розслідування та оперативно-розшукову діяльність. Прикладом задоволення позовних вимог у частині відшкодування шкоди завданої незаконними діями працівників СБУ може слугувати рішення Малиновського районного суду м. Одеси від 22.10.2018 у справі №521/8356/18. Вказаним рішенням задоволено позовні вимоги ОСОБА_1, визнано протиправні дії СБУ (щодо притягнення особи до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 359 КК України, застосування запобіжного заходу у вигляді підписки про невиїзд та безпідставного направлення справи до суду, внаслідок чого особа з 11.05.2011 до 24.11.2017 вживала заходи щодо доведення своєї невинуватості у вчиненні злочину) та стягнуто моральну шкоду з Державної казначейської служби України на користь позивача на загальну суму 52000 гривень.

Аналогічним прикладом судової практики із вказаного питання є рішення Дарницького районного суду м. Києва від 12.06.2019 у справі №753/15266/17, що у свій час викликало чимало обговорень. Згідно з зазначеним судовим рішенням співробітники СБУ в Луганській області під час проведення обшуку у позивача вилучили 262 210 євро, 4 900 дол США та 19 885 грн, пізніше вказане провадження було закрито, а грошові кошти, що слугували речовими доказами, на вимоги позивача не були повернуті, у зв'язку із чим виник вказаний спір, що дійшов до Судової палати у цивільних справах Верховного Суду. Під час судового розгляду було констатовано факт втрати працівниками СБУ в Луганській області вказаної вище суми коштів, у зв'язку із чим, задоволено позовні вимоги позивача та зобов'язано Державну казначейську службу України відшкодувати завдану співробітниками СБУ матеріальну шкоду на суму 18252786, 94 грн та моральну шкоду на суму 300000 грн.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що судова гілка влади має бути ефективним гарантом захисту кожного громадянина у порядку цивільного судочинства від незаконних рішень та бездіяльності співробітників СБУ, що у свою чергу зменшує кількість позовів за вказаним фактом до ЄСПЛ після використання всіх способів захисту на національному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України, в редакції від 01.01.2020.
2. Цивільний кодекс України, зі змінами від 28.04.2020.
3. Закон України «Про Службу безпеки України», зі змінами від 28.04.2020.
4. Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду», зі змінами від 01.03.2016.
5. Постанова Пленуму Верховного Суду України №4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» в редакції від 27.02.2009
6. Постанова КМУ №845 «Про затвердження Порядку виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або боржників», зі змінами від 18.05.2019.
7. Бойчук Д.В. Порядок відшкодування моральної шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду / Д.В. Бойчук // Часопис Київського університету права. - 2018. - № 4. - С. 148-153.
8. Втерковський В.Д. Порядок виплат у справах про відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду (за законодавством України, Російської Федерації та Республіки Білорусь) / В.Д. Втерковський // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. - 2012. - Вип. 28. - С. 94-100.
9. Рішення Малиновського районного суду м. Одеси від 22.10.2018 у й справі №521/8356/18 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77702839>.
10. Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 12.06.2019 у справі №753/15266/17. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83451255>

11. Куцин А. Відшкодування шкоди, завданої державою, органами державної влади та органами місцевого самоврядування / А.В. Куцин // Часопис цивілістики. –№ 23. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Час_2017_23_12

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Печений Олег Петрович.

Яновицька Галина Богданівна
доцент кафедри цивільного права та процесу
юридичного факультету
ЛНУ імені Івана Франка

ПРИПИНЕННЯ ДІЇ, ЯКА ПОРУШУЄ ПРАВО ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

Припинення дії, яка порушує право як спосіб захисту має достатньо широку сферу застосування, зокрема, коли відбувається реальне порушення прав споживачів. Цей спосіб захисту прав полягає у бажанні володільця суб'єктивного права припинити порушення в цей час і на майбутнє або усунути загрозу його порушення [1, с.15].

З вимогою про припинення дії, яка порушує право, може звернутись не тільки особа, яка придбала продукцію (споживач), а й потенційний споживач. Фізична особа є потенційним споживачем, коли проявляє достатній рівень інтересу до пропонованих товарів, робіт, послуг, або, як зазначає законодавець, «має намір» їх придбати чи замовити. На цьому етапі споживач отримує інформацію про продукцію, яка може ввести його в оману і спонукати його до укладення договору.

Відповідно до ст. 15 ЗУ «Про захист від недобросовісної конкуренції» [2] поширенням інформації, що вводить в оману, є повідомлення суб'єктом господарювання, безпосередньо або через іншу особу, одній, кільком особам або невизначеному колу осіб, у тому числі в рекламі, неповних, неточних, неправдивих відомостей, зокрема внаслідок обраного способу їх викладення, замовчування окремих фактів чи нечіткості формулювань, що вплинули або можуть вплинути на наміри цих осіб щодо придбання (замовлення) чи реалізації (продажу, поставки, виконання, надання) товарів, робіт, послуг цього суб'єкта господарювання.

П.3 ст.19 ЗУ «Про захист прав споживачів» [3] передбачає саме ті дії, які порушують права споживача, мають неправомірний характер і припинення яких він може вимагати. Наприклад, забороняються такі дії: пропонування з метою реалізації однієї продукції до реалізації іншої; недостовірне повідомлення про наявність обмеженої кількості продукції або про продаж продукції протягом обмеженого строку, що спонукає споживачів до прийняття швидкого рішення і позбавляє їх достатнього періоду часу для прийняття свідомого рішення; утворення, експлуатація або сприяння розвитку пірамідальних схем, коли споживач сплачує за можливість одержання компенсації, яка надається за рахунок залучення інших споживачів до такої схеми, а не за рахунок продажу або споживання продукції; пропозиція продавця придбати неякісні екземпляри такої продукції з наміром продати іншу продукцію тощо.

У зв'язку з цим законодавець покладає на суб'єкта господарювання обов'язок усіляко сприяти споживачу у вільному виборі товарів і додаткових послуг, на його вимогу провести

перевірку якості, безпеки, комплектності, міри, ваги та ціни товарів з наданням йому контрольно-вимірювальних приладів, документів, які підтверджують якість, безпеку, ціну товарів.

З метою захисту прав споживачів, Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів, у межах власних повноважень, може самостійно прийняти рішення про припинення дії, що порушує права споживача. Зокрема, приймати рішення про: припинення суб'єктами господарювання сфери торгівлі і послуг реалізації та виробництва продукції, що не відповідає вимогам нормативно-правових актів стосовно безпеки для життя, здоров'я та майна споживачів і навколишнього природного середовища, - до усунення виявлених недоліків або тимчасове припинення діяльності суб'єктів господарювання сфери торгівлі (секцій, відділів), послуг складів підприємств оптової і роздрібною торгівлі та організацій незалежно від форми власності, що систематично реалізують товари неналежної якості, порушують правила торгівлі та надання послуг, умови зберігання та транспортування товарів, - до усунення виявлених недоліків.

Припинення дії, яка порушує право може поєднуватись з іншими способами захисту, наприклад, відшкодування збитків, виплату неустойки або самостійно.

Споживач має право вибрати найбільш доцільний спосіб захисту, який у повній мірі сприятиме реалізації його прав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. Вид.-2, змінене і доп. / За ред. В.М. Коссака. Істина, 2008. 992с.
2. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 7 червня 1996 року Відомості Верховної Ради України 1996. №36.
3. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 року Відомості Верховної Ради УРСР 1991. № 30.

ЗМІСТ:

Секція Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень;

1. *Володимир Гончаренко*, ПРАВОВІ ЗАСАДИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ВІДПОВІДНО ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ 1996 РОКУ
2. *Лизозуб Віталій Анатолійович*, КОНФУЦІАНСТВО ЯК ОСНОВА ОНОВЛЕННЯ СУЧАСНОГО КИТАЮ
3. *Стеценко Ніна Сергіївна*, БОРОТЬБА АМЕРИКАНСЬКИХ ФЕРМЕРІВ ХІХ СТ. ЯК НАСЛІДОК ФОРМУВАННЯ МОНОПОЛІСТИЧНОГО КАПІТАЛІЗМУ
4. *Стеценко Ніна Сергіївна*, ПОЛІТИКА УРЯДУ США ЩОДО ВРЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ПИТАНЬ З КОРИННИМ НАСЕЛЕННЯМ У ХVІІІ – ХІХ СТСТ.
5. *Тихоненков Дмитро Анатолійович*, ІЗ АРХІВНИХ ДЖЕРЕЛ. ДО ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ УКРАЇНИ В 1922- поч. 1923 рр.
6. *Невельська-Гордєєва Олена Петрівна*, НОРМАТИВНЕ ПОЛЕ СУЧАСНОСТІ
7. *Алсандія Єва*, ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ РЕЙХСКОМІСАРІАТУ «УКРАЇНА»
8. *Баляс Діана Романіна*, КОНСТИТУЦІЯ УСРР 1937 РОКУ. ПЕРЕБУДОВА ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ УСРР НА ОСНОВІ КОНСТИТУЦІЇ 1937 РОКУ
9. *Баляс Діана Романіна*, СТАТУТ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО 1588 РОКУ
10. *Бандуріна Валентина Андріївна*, АКТ ЗЛУКИ УНР ТА ЗУНР: ЙОГО ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ
11. *Білич Дар'я Іванівна*, ПОДІЛ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЗА ДЕКЛАРАЦІЄЮ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ 1990 Р.
12. *Білич Дар'я*, РОЗГОРТАННЯ РУХУ ОПОРУ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
13. *Богатов Данило Едуардович*, АРАБСЬКИЙ ХАЛІФАТ: ОСНОВНІ РИСИ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА
14. *Бондаренко Анна Артемівна*, «ВЕСНА НАРОДІВ» 1989 РОКУ У ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ: ПРОЯВ НАЦІОНАЛ-ПАТРІОТИЗМУ, СУСПІЛЬНОГО ПРАГМАТИЗМУ ЧИ СОЦІАЛЬНОГО ВІДЧАЮ?
15. *Бурак Любов Іванівна*, ЗНАЧЕННЯ ТРЕТЬОГО УНІВЕРСАЛУ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ
16. *Василюк Наталія Аркадіївна*, ПЕРША УКРАЇНСЬКА ПОЛІТИЧНА ПРОГРАМА – «ПЕРЕДНЄ СЛОВО» ДО «ГРОМАДИ» МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
17. *Ведмідь Світлана Сергіївна*, ЗНАЧЕННЯ ІV УНІВЕРСАЛУ ДЛЯ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ
18. *Волківський М. С.*, СТРАТЕГІЯ ТА ПРАКТИКА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УНР ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ
19. *Волошин Денис Анатолійович*, СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (ЗУНР)
20. *Ганжа Анастасія Максимівна*, КРІСТОФ-ДІТРИХ ФОН РОММЕЛЬ ТА ЙОГО ВНЕСОК В РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
21. *Ганжа Анастасія Максимівна*, БОРОТЬБА ЗА ВІДНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ В 1918–1919 РР.
22. *Говоруха Любов Сергіївна*, ВПЛИВ ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ ТЕОРІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ НА ПРАКТИКУ МУНІЦИПАЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА
23. *Голубенко Едуард Юрійович*, ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УСРР 1922 РОКУ
24. *Гончар Валерія Олександрівна*, ПОСИЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ГНІТУ З БОКУ РОСІЇ В ПЕРІОД 1907-1914 РР
25. *Гончар Дмитро Сергійович*, ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОНТРЕВОЛЮЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ В УСРР В ПЕРШІ РОКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ (1918-1922 рр.)
26. *Гриценко Анжеліка Олександрівна*, ФЕНОМЕН ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РОКІВ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
27. *Губар Максим Володимирович*, МАГДЕБУРЗЬКЕ ПРАВО В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ
28. *Гудзенко Юлія Олександрівна*, КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УСРР 1922 Р.

29. *Давид Марія Віталіївна*, РЕФОРМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПОЛІТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ 60-70-Х РОКІВ В НАДДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ
30. *Данько Микита Володимирович*, ЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
31. *Дейнеко Максим Ігорович*, КЛЮЧОВІ ОСОБИ ПРИ ПРИЙНЯТТІ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ
32. *Дейнеко Максим Ігорович*, ЗАСАДИ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ
33. *Десятерик О.С.*, ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ 20 РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ
34. *Єлькіна О.І.*, ЗМІНИ У ПРАВІ УКРАЇНИ У ПЕРІОД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
35. *Жукова Діана Геннадіївна*, ІСТОРІЯ ВИНЕКНЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА
36. *Жукова Діана Геннадіївна*, ОСОБЛИВОСТІ ПОВІТОВОГО ЗЕМСТВА В УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ (друга половина ХІХ - початок ХХ століття)
37. *Зінченко Анна В'ячеславівна*, МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У 1918 Р.
38. *Злиденна Мирослава Володимирівна*, ПЕРШИЙ ЛИТОВСЬКИЙ СТАТУТ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ
39. *Злиденна Мирослава Володимирівна*, ДЕРЖАВНИЙ ЛАД ЗУНР
40. *Зульфугарли Нурай*, РУХ ОПОРУ РАДЯНСЬКІЙ ВЛАДІ В 20Х - 30Х РОКАХ 20 ГО СТОЛІТТЯ
41. *Іванюра Ігор Станіславович*, НОТАРІАТ ЗА СУДОВОЮ РЕФОРМОЮ 1864 Р.
42. *Кадничанський Ілья Романович*, ВКЛАД ГЕТЕ В СОЗДАНИЕ НЮУ
43. *Кадничанський Ілья Романович*, ПРОВОЗГЛАШЕННЯ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ: БЕСПЕРСПЕКТИВНИЙ ПРОЕКТ ИЛИ НЕИСПОЛЬЗОВАННЫЙ ШАНС УКРАИНЦЕВ?
44. *Карапетян Маргарита Овсепівна*, ІНСТИТУТ ОРЕНДИ ЗА ЦИВІЛЬНИМ КОДЕКСОМ 1992 РОКУ
45. *Карапетян Маргарита Овсепівна*, АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ У 1648-1654 РОКАХ
46. *Карацук Юлія Вікторівна*, ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЧНИХ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ДИСКУСІЙ
47. *Карацук Юлія Вікторівна*, ПОЛІТИЧНІ РЕПЕРСІЇ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ У 20-30 РОКАХ
48. *Касьяненко Андрій Ростиславович*, ЗМІНИ У КОНСТИТУЦІЇ ТУРЕЧЧИНИ 1982 РОКУ: ЗМІНА ФОРМИ ПРАВЛІННЯ ТА НАСЛІДКИ
49. *Ковальов Дмитро Володимирович*, НЕП. РЕЗУЛЬТАТИ ДІЇ
50. *Кожедуб К.В.*, ДІЯЛЬНІСТЬ НЕСТОРА МАХНА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ПЕРЕБІГ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ
51. *Козлова Єлизавета Віталіївна*, АКТ ЗЛУКИ УНР І ЗУНР: ВТІЛЕННЯ ІДЕЇ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ ЧИ СПРОБА ПОРЯТУНКУ ДОСЯГНЕНЬ УКРАЇНСЬКИХ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917-1919 РР.
52. *Корнієнко Вікторія Олександрівна*, ГОЛОДОМОР 1932 – 1933 РОКІВ ЯК ЦИВІЛЬНИЙ ГЕНОЦИД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ
53. *Корягін Д.В.*, РАДА НАРОДНИХ КОМІСАРІВ
54. *Кузьменко К. В.*, АГРАРНА РЕФОРМА П. А. СТОЛИПІНА 1906 Р. ТА ЇЇ ВТІЛЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЙ
55. *Куліс Ольга Ярославівна*, ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ КОРНІЛОВСЬКОГО ЗАКОЛОТУ
56. *Кунішнікова Олександра Олександрівна*, ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ЧОРНОЇ РИТОРИКИ В АРГУМЕНТАЦІЇ
57. *Лапочкін Данііл*, ТЕРИТОРІАЛЬНЕ ВЕРХОВЕНСТВО ЗА ДЕКЛАРАЦІЄЮ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ (НА ОСНОВІ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ 1990 Р.)
58. *Лапочкін Данііл*, СТОЛОПІВСЬКА АГРАРНА РЕФОРМА І ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ
59. *Ляху Валерія Ліліанівна*, ПОЛТАВСЬКА БИТВА: ПЕРЕБІГ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ ГЕТЬМАНЩИНИ
60. *Ляху Валерія Ліліанівна*, ЛИПНЕВА КРИЗА 1917 РОКУ
61. *Мартиненко Каріни*, ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УСРР 1922Р. ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ
62. *Марцинюк Софія Ігорівна*, ІНТЕГРАЛЬНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ Д.ДОНЦОВА: ПРОГРАМНА ОСНОВА ОУН

63. *Мхітарян Мане Едвардівна*, ВПЛИВ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ НА ПОДАЛЬШІ ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ
64. *Мхітарян М.Е.*, ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ УКРАЇНИ В ООН
65. *Наєв Владислав Сергійович*, ЗАКОНОДАВЧИЙ ПРОЦЕС ЗА ГЕТЬМАНСТВА П.СКОРОПАДСЬКОГО
66. *Немеш Кристина Олександрівна*, ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ГАЛИЦЬКОГО КРАЙОВОГО СЕЙМУ (1861-1918pp.)
67. *Новіцький Владислав Валерійович*, ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ: КЛАСИФІКАЦІЙНЕ РІЗНОМАНІТТЯ
68. *Олейніков І.В.*, ОСОБЛИВОСТІ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ
69. *Осьмірко Ірина Романівна*, САКСОНСЬКЕ ЗЕРЦАЛО ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СУЧАСНЕ НІМЕЦЬКЕ ПРАВО
70. *Певко Станіслав Геннадійович*, ДЕФІНІЦІЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРАВОВАСТСОУВАННЯ, ЯК ОКРЕМОЇ ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА
71. *Пиган Станіслав Васильович*, УТВОРЕННЯ ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРІАТУ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ
72. *Плотникова Анна Сергіївна*, ІНСТИТУТ ПРИСЯЖНИХ ПОВІРЕНИХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ЗА СУДОВИМИ СТАТУТАМИ 1864 Р.
73. *Політанський В'ячеслав Станіславович*, СУЧАСНІ ПРОЯВИ ЕЛЕКТРОННОЇ ОСВІТИ В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ
74. *Пузанов Олександр Іванович*, ПОЧАТОК АНАРХІЇ В УКРАЇНІ 1657 РОКУ
75. *Пузанов Олександр Іванович*, МІЖНАРОДНЕ ВИЗНАННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ. НАБУТТЯ БЕЗ'ЯДЕРНОГО СТАТУСУ 1991 РОКУ
76. *Романюк Ольга Сергіївна*, ЗЛУКА УНР І ЗУНР
77. *Русецький О.А.*, РОЛЬ ІНСТИТУТУ «ЗЛОДІВ У ЗАКОНІ» ДЛЯ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ СИСТЕМ КРАЇН ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ
78. *Саргін Данило Володимирович*, ЗАГАЛЬНА ПОЛІЦІЯ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В УКРАЇНІ В 1862-1905 РР.
79. *Саргін Данило Володимирович*, ІВАН СТЕПАНОВИЧ РИЖСЬКИЙ ТА ЙОГО РОЛЬ В ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
80. *Саргін Данило Володимирович*, РЕАКЦІЯ СУСПІЛЬСТВА НА ДЕКЛАРАЦІЮ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ
81. *Семенченко Тетяна Володимирівна*, РОЛЬ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ
82. *Сидоренко Анна*, ОСНОВНІ РИСИ ПРАВА ДАВНЬОРУСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
83. *Сидоренко Анна*, ЗМІСТ ТА НАСЛІДКИ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ 30-ИХ РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ
84. *Синявіна Марина*, ДИСИДЕНТСЬКИЙ РУХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ
85. *Сівець А.С.*, АГРАРНА РЕФОРМА П. А. СТОЛИПІНА 1906 Р. ТА ЇЇ ВТІЛЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЙ
86. *Сулименко Дар'я Сергіївна*, ЗНАЧЕННЯ БЕРЕСТЕЙСЬКОГО МИРНОГО ДОГОВОРУ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ
87. *Сулименко Дар'я Сергіївна*, ПОЛОЖЕННЯ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРО СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ
88. *Суський Кирило Олегович*, НОВАТОРСЬКІ ІДЕЇ ШІСТДЕСЯТНИЦТВА В УРСР
89. *Тризна Г. Д.*, КРИМСЬКА ВІЙНА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА АГРАРНУ РЕФОРМУ 1861 РОКУ
90. *Тризно Софія Олександрівна*, СМЕРТНА КАРА ЯК ВИД ПОКАРАННЯ
91. *Трубчанінова Аліна*, ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ ЗА ДОБУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
92. *Фоменко Валерія Сергіївна*, НАЦІОНАЛЬНО – КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО ЗА ЧАСІВ ГЕТЬМАНАТУ
93. *Хом'як Анна*, СОФІЗМ ЯК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ ШАХРАЙСТВО
94. *Циганок Б.А.*, ЗМІНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ В ПЕРІОД ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ
95. *Чабан Еліна Володимирівна*, КОНСТИТУЦІЯ УНР 1918 РОКУ

96. *Чебан Юлія Вікторівна*, ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК ПРОЯВ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ
97. *Чеченко Ілля*, ПІДПИСАННЯ ГЛУХІВСЬКИХ СТАТТЕЙ ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ ДЕРЖАВИ
98. *Чеченко Ілля*, ПРОМИСЛОВИЙ ПЕРЕВОРОТ
99. *Чорна А.Р.*, ПРАВОВИЙ СТАТУС УРЯДУ УНР ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ
100. *Шевченко Д. В.*, ОСОБЛИВОСТІ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ В УКРАЇНІ
101. *Шевченко Ірина Анатоліївна*, ОСОБЛИВОСТІ ВАЛУЄВСЬКОГО ЦИРКУЛЯРУ 1863 Р.
102. *Шейко Аліна Леонідівна*, АНДРУСІВСЬКЕ ПЕРЕМИР'Я
103. *Шейко Аліна Леонідівна*, ОСОБЛИВОСТІ ОРЕНДИ МАЙНА ЗА ЦИВІЛЬНИМ КОДЕКСОМ УРСР 1963 Р.
104. *Шкурська Ілона Сергіївна*, ВПЛИВ «ПЕРЕБУДОВИ» НА ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА
105. *Щемур Ельвіра Русланівна*, ТЕХНІКИ МАНІПУЛЯЦІЙ В ПРОЦЕСІ АРГУМЕНТАЦІЇ

Секція Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право;

1. *Брояков Сергій Вікторович*, ПРИНЦИПИ ПОДАТКОВОГО ПРАВА, ЯКІ РЕГЛАМЕНТУЮТЬ НАДАННЯ ПОДАТКОВИХ КОНСУЛЬТАЦІЙ
2. *Воловик Сергій Володимирович*, ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ІР-СУДУ В УКРАЇНІ
3. *Георгієвський Юрій Валентинович*, ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ КАРАНТИНУ
4. *Кравчук Олексій Олегович*, ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ КАРАНТИНУ ЛЮДЕЙ
5. *Маліновська Ірина*, БАЗИ ДАНИХ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ
6. *Мінчук Каміла*, ІНСТИТУТ КОНСОЛІДАЦІЇ У ПОДАТКОВОМУ ПРАВІ
7. *Муза Олег Валентинович*, КАСАЦІЙНІ ФІЛЬТРИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: НОВАЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ
8. *Ханішин Микита Олексійович*, ОСОБЛИВОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ЩОДО КАРАНТИНУ ЛЮДЕЙ
9. *Tsekhotska-Koc Iuliia*, THE NEED FOR ELECTRONIC SYSTEMATIZATION OF CITIZENS OF UKRAINE.
10. *Вардудян Роберт Рубенович*, ЗНАЧЕННЯ МИТНОГО КОНТРОЛЮ, ЯК СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Секція Господарське право, господарсько-процесуальне право;

1. *Єремєєва Наталія Валеріївна*, ЕКОНОМІКО-ПРАВОВА СУТНІСТЬ ВТОРИННОГО РЕСУРСОКОРИСТУВАННЯ В ЕНЕРГЕТИЦІ
2. *Карбан Михайло Ігорович*, ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В УКРАЇНІ
3. *Павич Аліна Володимирівна*, ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОМПАНІЙ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ
4. *Прокоп'єв Роман Євгенович*, МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В СИСТЕМІ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

Секція Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право;

1. *Богущька Еліна Геннадіївна*, ОСОБЛИВОСТІ ВВЕДЕННЯ РЕЖИМУ НАДЗВИЧАЙНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ
2. *Кірін Роман Станіславович*, РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ У МІСТОБУДІВНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ
3. *Корнієнко Ганна Сергіївна*, ОСНОВНІ ОЗНАКИ АГРОБІЗНЕСУ ЯК ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ

Секція Конституційне право; муніципальне право;

1. *Болдирєв Сергій В'ячеславович*, ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ
2. *Стещенко Тетяна Віталіївна*, ПРОВЕДЕННЯ МІСЦЕВИХ ВИБОРІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
3. *Буркацька Ірина Григорівна*, КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ШЛЮБУ ТА СІМ'Ї В ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА МУСУЛЬМАНСЬКИХ ДЕРЖАВАХ
4. *В.С. Єгорова*, ЩОДО ВИБОРЧОГО ПРАВА
5. *Кривцов Артем Олегович*, РОЛЬ РАДНИКА МІСЬКОГО ГОЛОВИ У РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ МІСТА МИКОЛАЄВА
6. *Кужуріло Д.О.*, КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МОДЕЛІ РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАНЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ
7. *Левицька Анастасія Дмитрівна*, ЩОДО ПРОБЛЕМИ ОБМЕЖЕННЯ ДЕПУТАТСЬКОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ
8. *Левченко А.В.*, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ТАЄМНИЦЮ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ НА РОБОЧОМУ МІСЦІ: ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ДЛЯ УКРАЇНИ
9. *Малько Олексій Володимирович*, ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У США
10. *Мінчук Каміла Володимирівна*, ІНСТИТУТ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ДОСТУПУ ДО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВОСУДДЯ: ПРОЦЕДУРА AMPARO
11. *Родіонова Крістіна Євгенівна*, ПОЛІТИКА ПОЗИТИВНИХ ДІЙ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ
12. *Цатурян Наталі Мартінівна*, ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНЕ ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ВАЖЛИВІСТЬ РАТИФІКАЦІЇ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ
13. *Чепурненко Святослав Олександрович*, ДО ПИТАННЯ ПРО ОКРЕМІ ПОВНОВАЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ТРИБУНАЛУ ПОЛЬСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ
14. *Юхименко Дар'я Сергіївна*, ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ ЗАБОРОНИ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ ТА ЗА ЇЇ МЕЖАМИ

Секція Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність;

1. *Шевчук Віктор Михайлович*, КРИМІНАЛІСТИЧНА ТАКТИКА І ПРАВАЗАСТОСОВНА ПРАКТИКА: ДІАЛЕКТИКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ ТА ВЗАЄМОВПЛИВІВ
2. *Бачковська Глона Ігорівна*, АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ, ЩОДО ЯКИХ ПЕРЕДБАЧАЄТЬСЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ АБО ВИРІШУЄТЬСЯ ПИТАННЯ ПРО ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ
3. *Беркела Ганна Юріївна*, ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДО НЕПОВНОЛІТНЬОГО ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ
4. *Беришаденко Олена Віталіївна*, ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЧИННОГО КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА ТА СЛІДЧОГО ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
5. *Бедовська Ольга Юріївна*, ЩОДО ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ДОЦІЛЬНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ
6. *Гейко Олексій Володимирович*, ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ ДЕТЕКТИВІВ НАБУ
7. *Hryshko I*, PROBLEMS OF FUNCTIONS OF TACTICAL OPERATIONS IN THE INVESTIGATION OF UNAUTHORIZED OCCUPATION OF LAND AND UNAUTHORIZED CONSTRUCTION
8. *Дорошенко Родіон Вікторович*, ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ В ПОРЯДКУ, ПЕРЕДБАЧЕНОМУ СТ. 208 КПК УКРАЇНИ

9. *Дуброва Діана Володимирівна*, ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОСВІДУВАННЯ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ
10. *Карасевич Катерина Олегівна*, ПРОБЛЕМИ ПРОВЕДЕННЯ НС(Р)Д
11. *Карвацький Артур Миколайович*, ПОЧАТОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ РЕЄСТРАЦІЄЮ У ЄДИНОМУ РЕЄСТРІ ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ
12. *Кракова Владислава Вікторівна*, МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСАДИ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ
13. *Куций Вілор Сергійович*, ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ АУДІО- ТА ВІДЕОЗАПИСІВ СЕРЕД ДЖЕРЕЛ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ
14. *Лініна Вікторія Володимирівна*, ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ
15. *Логвиненко Світлана Сергіївна*, ЗНАЧЕННЯ ВІКТИМОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ
16. *Малько Олексій Володимирович*, ЩОДО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ОСОБИ, В ЯКОЇ ПРОВОДИТЬСЯ ОБШУК
17. *Мурза Олена Віталіївна*, МЕДІАЦІЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ
18. *Неварова Інна Володимирівна*, ПРОДОВЖЕННЯ СТРОКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ: ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ
19. *Нестеренко Ірина Володимирівна*, ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ E-CASE У КРИМІНАЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО УКРАЇНИ
20. *Парфіло Ігор Васильович*, ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ОГЛЯДУ ФАЛЬСИФІКОВАНИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ
21. *Пономарьова Анастасія Сергіївна*, ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГЛАМЕНТАЦІЇ УЧАСТІ ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ
22. *Радченко Олександра Андріївна*, МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ
23. *Снігур Анжеліка Іллівна*, ЩОДО ПРАКТИКИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
24. *Стародубцева Дар'я Олександрівна*, ДО ПИТАННЯ ОБОВ'ЯЗКОВОЇ УЧАСТІ ЗАХИСНИКА ПІД ЧАС ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ
25. *Страшок Анна Анатоліївна*, ВИМОГИ ДО ОСОБИ ПЕРЕКЛАДАЧА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ
26. *Сулятицька Валерія*, ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ОДНОЧАСНОГО ДОПИТУ ДВОХ ЧИ БІЛЬШЕ ВЖЕ ДОПИТАНИХ ОСІБ
27. *Харковець Олена Петрівна*, НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ ЯК ОДНА З НАЙВАЖЛИВІШИХ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНО ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
28. *Вінниченко Василь Анатолійович*, ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН З ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИМИ ПРАВОВІДНОСИНАМИ

Секція Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право;

1. *Головкін Богдан Миколайович, Новіков Олег Володимирович*, ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ВИДИ КОРУПЦІЇ У ПРИВАТНІЙ СФЕРІ
2. *Лисодед Олександр Володимирович*, СУЧАСНЕ ШАХРАЙСТВО В УКРАЇНІ
3. *Оболонец Валерій Федорович*, СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЦИФРОВОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ В УКРАЇНІ
4. *Антоненко Катерина Максимівна*, ПОРУШЕННЯ ВСТАНОВЛЕНОГО ЗАКОНОМ ПОРЯДКУ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ
5. *Борійчук Софія Віталіївна*, ДОЦІЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ДО ЖІНОК В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ
6. *Ванджурак Марина Миколаївна*, СМЕРТНА КАРА: ЗА І ПРОТИ
7. *Волкова Дар'я*, ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНІХ З УСИНОВЛЕННЯМ ДІТЕЙ

8. *Врещ Юлія Олександрівна*, ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ВИНИКНЕННЯ МОМЕНТУ ПРАВА НА ЖИТТЯ
9. *Гнатюк Н. В.*, ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НАСИЛЬНИЦЬКЕ ЗНИКНЕННЯ В УКРАЇНІ
10. *Григор'єва Ірина Віталіївна*, ДО ПИТАННЯ ПРО ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА
11. *Демченко Данило Сергійович*, СВОЄЧАСНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ЯК РІЗНОВИД ДОБРОВІЛЬНОЇ ВІДМОВИ СПІВУЧАСНИКІВ
12. *Діхтяр Ольга Дмитрівна*, КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ І ІНШИХ ДЕРЖАВ
13. *Доцено Валерія Володимирівна*, АМНІСТІЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ
14. *Дуброва Діана Володимирівна*, ЩОДО ПИТАННЯ ВИОКРЕМЛЕННЯ РОЗДІЛУ «ЗЛОЧИНИ ПРОТИ СІМ'Ї, ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ НЕПОВНОЛІТНІХ» В КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ
15. *Засипка Вячеслав Вячеславович*, ЩОДО ПРОБЛЕМ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ
16. *Засипка Вячеслав Вячеславович*, ЩОДО ВПЛИВУ КАРАНТИНУ НА ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ ТА ІНШИХ КРАЇНАХ ЄВРОПИ
17. *Зінчук Анастасія Леонідівна*, ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД
18. *Ільченко Єлизавета Миколаївна*, КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ
19. *Камшиєва Вікторія Миколаївна*, КІЛЬКІСТЬ КРИМІНАЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ ЗА ПЕРІОД КАРАНТИНУ
20. *Кожушко Єліна Андріївна*, ПОНЯТТЯ «ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ» В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ
21. *Красюк Роберт Суомійович*, МЕЖІ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ
22. *Кузнецова Вікторія Олександрівна*, АНАЛІЗ ЗМІН ДО ЗАКОНОДАВСТВА СТОСОВНО ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА
23. *Лагутіна Кристина Олександрівна*, КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ
24. *Максимова Маргарита Костянтинівна*, ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ
25. *Малько Олексій Володимирович*, ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ КАРАНТИНУ
26. *Мудраченко В.О.*, ПІДСТАВА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СПІВУЧАСТЬ У ЗЛОЧИНІ
27. *Нехаєнко Олександра Василівна*, ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІМ
28. *Пащикова Катерина Ігорівна*, ОСОБЛИВОСТІ ТЛУМАЧЕННЯ СТАНУ НЕОСУДНОСТІ ТА ЙОГО КРИТЕРІЇВ В ДЕЯКИХ КРАЇНАХ АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ
29. *Польшиков Данило Романович*, КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕВДАЛУ СПІВУЧАСТЬ У ЗЛОЧИНІ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ
30. *Сушко Юліана Олександрівна*, ЩОДО СТАДІЙ ЗЛОЧИНУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ТА АНГЛІЇ
31. *Тризно Софія Олександрівна*, СМЕРТНА КАРА ЯК ВИД ПОКАРАННЯ
32. *Халькевич Дар'я Андріївна*, ЄВТАНАЗІЯ: ПРАВО НА СМЕРТЬ ЧИ ЗЛОЧИН?
33. *Чорна Наталія Миколаївна*, БУЛІНГ ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ НАСИЛЬСТВА
34. *Шептовицька Анна Артурівна*, ЩОДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТИВ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ
35. *Шептовицька Анна Артурівна*, ВІКТИМОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЖЕРТВИ ЗЛОЧИНУ
36. *Шмонько Юлія Миколаївна*, ОСОБЛИВОСТІ ПОГАШЕННЯ ТА ЗНЯТТЯ СУДИМОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ВЧИНЕНІ НЕПОВНОЛІТНІМИ
37. *Яріш Христина Володимирівна*, ВИПРАВЛЕННЯ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ ЖІНОК

38. *Науменко Назар Юрійович*, ЩОДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 201-1 КК УКРАЇНИ

Секція Міжнародне право; філософія права;

1. *Власюк Дарія Аркадіївна*, ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 15 КОНВЕНЦІЇ В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ КОРОНАВІРУСУ ТА ЗАПРОВАДЖЕННЯ КАРАНТИННИХ ЗАХОДІВ
2. *А. В. Косміна*, ПРАВО БУТИ ЗАБУТИМ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ АСПЕКТ
3. *Котенко Андрій Олександрович*, ПОЗИТИВНА ДИСКРИМІНАЦІЯ ЯК ПРАВОВИЙ ЗАСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ
4. *Соломаха Дар'я Вікторівна*, ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ
5. *Стеценко Валерія Юріївна*, МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ БІЖЕНЦІВ
6. *Титаренко Маргарита Олександрівна*, ЕФЕКТИВНІСТЬ РІШЕНЬ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН: ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ
7. *Януль Вікторія Сергіївна*, ДИСПУТ ЯК МЕТОД РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМ

Секція Судоустрій; прокуратура та адвокатура;

1. *Ганжук Олексій Андрійович*, ГОНОРАР УСПІХУ АДВОКАТА І ЙОГО ПРАВОВА ПРИРОДА
2. *Городецький Роман Михайлович*, ЩОДО СТАНДАРТІВ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПРОКУРАТУРИ В КРАЇНАХ СВІТУ
3. *Рудий Лев Костянтинівич*, ЗМАГАЛЬНІСТЬ ЯК МОДЕЛЬ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ
4. *Тіщенко І.І.*, НАДАННЯ ПІЛґ ПРАЦІВНИКАМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Секція Трудове право; право соціального забезпечення;

1. *Бельтюкова Валерія Олексіївна*, ГАРМОНІЗАЦІЯ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
2. *Бояр Христина Михайлівна*, ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ
3. *Велієва Тамара Мамедівна*, ПЕРЕМІЩЕННЯ ТА ПЕРЕВЕДЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ
4. *Ветухова Ірина Анатоліївна*, СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО КОНТРОЛЮ ПРАЦІВНИКІВ З БОКУ РОБОТОДАВЦЯ: ПРАВОВІ ПИТАННЯ
5. *Яковлєв Богдан Євгенович*, ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КОВОРКІНГ» ТА ЙОГО ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ
6. *Дядик Вікторії Олексіївни*, ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ПІД ЧАС КАРАНТИНУ
7. *Коробенко Дар'я Сергіївна*, ЄДНІСТЬ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ НОРМ ТРУДОВОГО ПРАВА
8. *Манько Вікторія Вадимівна*, ПИТАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ
9. *Никончук Наталія Сергіївна*, ДО ПИТАННЯ ПРО АНТИКОНКУРЕНТНІ УМОВИ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ
10. *Погорськова Людмила Геннадіївна*, ЩОДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПРАЦІ НАДОМНИКІВ
11. *Правник Світлана Олексіївна*, ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПРАЦІ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ
12. *Столяренко Сніжана Валеріївна*, ЩОДО ВИРІШЕННЯ ПИТАННЯ СТАТУСУ БЕЗРОБІТНОГО
13. *Чала Катерина Андріївна*, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ГАРАНТІЇ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ
14. *Щербакова А.В.*, ТРУДОВИЙ ДОГОВІР ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Секція Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право;

1. *Оксана Григорівна Бортнік, Тетяна Сергіївна Білозор*, ОБМЕЖЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ПІД ЧАС ДІЇ КАРАНТИННИХ ЗАХОДІВ
2. *Цувіна Тетяна Андріївна*, АКТИВНІСТЬ СУДДІ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ТА ЙОГО НЕУПЕРЕДЖЕНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД
3. *Волкова Дар'я*, ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЛІЦЕНЗІЙНОГО ДОГОВОРУ
4. *Діхтяр Ольга Дмитрівна*, ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНУ «СУДОВЕ РІШЕННЯ» В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ
5. *Дроздик Олександр Анатолійович*, ЩОДО ПРАВОВИХ НАСЛІДКІВ НЕДІЙСНОГО ЗАПОВІТУ
6. *Дубицька Н.Т.*, МЕЖІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПРИВАТНОМУ ПРАВІ : ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ КОЛІЗІЙНІ АСПЕКТИ
7. *Зінчук Ярослав Юрійович*, ЩОДО ПОДІЛУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ПОДРУЖЖЯ
8. *Канунніков Микола Артурович*, ХАРАКТЕРИСТИКА ТИПОВИХ УМОВ НАДАННЯ ЕКСПЕДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ
9. *Кравець Тетяна Євгеніївна*, ЗУСТРІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ІНСТИТУТУ ЗАБЕЗПЕЧУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ
10. *Кронда Ольга Юріївна*, АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЩОДО СТВОРЕННЯ ВИЩОГО СУДУ З ПИТАНЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
11. *Лавров Вячеслав Вячеславович*, ОСОБЛИВОСТІ ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “НОВОВІЯВЛЕНІ ОБСТАВИНИ” У КОНТЕКСТІ П. 1 СТ. 6 СКПЛ
12. *Луценко Аліна Павлівна*, ПРОБЛЕМА “ПАТЕНТНОГО ТРОЛІНГУ” В УКРАЇНІ ТА АКТУАЛЬНІ ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ
13. *Малько Олексій Володимирович*, ВІДКРИТТЯ АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ВІДМОВА У ВІДКРИТТІ АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ЗАКОНОДАВЧІ ПРОГАЛИНИ, ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ
14. *Малько Олексій Володимирович*, ЩОДО РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «КОНЦЕСІЯ» ТА «КОМЕРЦІЙНА КОНЦЕСІЯ»
15. *Нестеренко Ірина Володимирівна*, АНАЛІЗ ОСТАННІХ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН ЩОДО СПРАВ ПРО ВИЗНАННЯ НЕОБҐРУНТОВАНИМИ АКТИВІВ ТА ЇХ СТЯГЕННЯ В ДОХІД ДЕРЖАВИ
16. *Новицький Данило Валерійович*, ПРАВОВІ АСПЕКТИ У ЗДІЙСНЕННІ ДІЯЛЬНОСТІ ЗІ СТВОРЕННЯ ТАТУ
17. *Приходько А.С.*, ДО ПИТАННЯ МОМЕНТУ ВИНИКНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН
18. *Ревенко Дар'я-Софія Ігорівна*, ДО ПИТАННЯ ПРО БАЛАНС ІНТЕРЕСІВ СТОРІН ДОГОВОРУ ОРЕНДИ ПІД ЧАС ДІЇ КАРАНТИНУ
19. *Сєнна Олександра Григоріївна*, ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОВ'ЯЗАНІ З ВИЗНАННЯМ ДОГОВОРУ НЕУКЛАДЕНИМ
20. *Скорик Аліна Миколаївна*, ДО ПИТАННЯ ПРО ПРИНЦИП ТЛУМАЧЕННЯ ДОГОВОРУ CONTRA PROFERENTEM
21. *Степаненко Тетяна Володимирівна*, ДОСТАТНІСТЬ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ
22. *Юрій Євгенович Ходико*, ЗАХИСТ ВОЛОДІННЯ
23. *Шарапова Валерія Віталіївна*, ЗАСТОСУВАННЯ ФАСИЛІТАЦІЇ ЯК САМОСТІЙНОГО ПРОЦЕСУ. ВАЖЛИВІСТЬ РОЛІ ФАСИЛІТАТОРА У ПРОЦЕСІ ФАСИЛІТАЦІЇ. ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ФАСИЛІТАЦІЇ ЯК ОСОБЛИВОГО ВИДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ
24. *Шматько Валерія Сергіївна*, ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ НЕЗАКОННИМИ ДІЯМИ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНІСТЮ ПРАЦІВНИКІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
25. *Яновицька Галина Богданівна*, ПРИПИНЕННЯ ДІЇ, ЯКА ПОРУШУЄ ПРАВО ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ